И В А Н Д О Б Р Е В

НАЗВАНИЕТО БАЛКАН И БЪЛГАРСКИТЕ ИМЕНА В ОБЩОБАЛКАНСКИ И ИЗТОЧНОЕЗИКОВ КОНТЕКСТ

Професорски хабилитационен труд под заглавие:
Общи и частни проблеми на Българската Ономастика в нейния общобалкански контекст. София, 2001

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

В Ъ В Е Д Е Н И Е……..…….…….....…….....3

ИМЕНАТА БАЛКАНА И БАЛКАНИТЕ КАТО ПЪРВИЧНО-ОСНОВНИ НАЗВАНИЯ В ОБЩОБАЛКАНСКАТА ОНОМАСТИКА.....10
Названията Балкана и Балканите в Географията и Историята накратко….....10
Названието Балкан е единственото в останалите езици наименование на най-голямата българска планина…….....…….....…….....14
Балкана и името Балкан в Глобалното Информационно Пространство и в Българската Народопсихология…….....17

ПРЕДМЕТ, СЪЩНОСТ И СТРУКТУРА НА ОНОМАСТИКАТА КАТО ЛИНГВИСТИЧНА НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА.....30
Място, същност и обхват на Ономастиката.....30
Етноисторическа значимост и стойност на ономастичните сведения и данни.....48

СОБСТВЕНОТО ИМЕ/НАЗВАНИЕТО КАТО ОСНОВНО-ГЛАВНА ОНОМАСТИЧНА КАТЕГОРИЯ.....177
Структура и функция на названието.....….....177
Семантико-функционалната класификация на названията.....190
Възникване, образуване и същност на названието.....213
Развитие и промени в структурата на названието.....….....304
Развитие и промени в структурата на названието при междуезиковото заемане и разпространение.....323

НАЗВАНИЕТО БАЛКАН И БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИКА В ОБЩОБАЛКАНСКИ И ИЗТОЧНОЕЗИКОВ КОНТЕКСТ……..….....370
Досегашните проучвания върху произхода на названието Балкан.....370
Фрапантно-драстични дисонанси в съвременната българска Ономастика.....402
Българската Ономастика и българските имена в общобалкански и източноезиков контекст.....424

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я…….....…….....…….....445
Цитирана литература.....….....445
Източници.....463
Съкращения.....…….....466

В Ъ В Е Д Е Н И Е

В българския език, от източните по географско разпространение тюркски, ирански, монголски, угрофински, тунгузо-манджурски и хамито-семитски езици са заети и са преминали в него през различно време, по различни пътища и под различна форма като цяло и поотделно немалко на брой, източни по произход собствени имена или пък тук по-сетне, на основата на заетите от тези езици, апелативи, несобствени имена, в качеството на тяхна генетична основа или онимоген, вторично-допълнително са възникнали и са се образували изключително голям брой антропоними, топоними и др. названия. Първоначално условие предпоставка за заемането на всички тези апелативи и имена е може би рядко срещаният в историята на цялото Човечество, невиждан и нечуван по обхват и размери, ширина и дълбочина, размах, мащаби и интензивност, твърде възможно, великият Балкански Етнолингвистичен Контакт като завършващ етап и крайна точка на Великото Преселение на Народите.

Независимо че епизодично-изолирано преминаване и дори усядане на български племена на Балканския Полуостров се осъществява нееднократно и преди това, все пак най-мащабното и с радикални последици начало на този етнолингвистичен контакт през Ранното Средновековие полагат Аспаруховите българи, носители на тюркския по произход, принадлежност, структура, вид и характер прабългарски или още тюркобългарски болгарски език. А краен резултат следствие от Етнолингвистичния Контакт е коренно променената и съвсем различната от предишната, етнолингвистична картина на Балканския Полуостров. Тъкмо това съответно рефлектира по специфичен начин и върху генетичната структура и на общобалканската по принцип, и на българската в частност ономастика, съществен дял, роля, място и значение в която придобиват прабългарските по произход и строеж имена.

Балканският Етнолингвистичен Контакт започва да се осъществява, а и понастоящем все още продължава да протича непрекъснато от него време насам главно между придошлите на Полуострова балкански, но географо-генетически източни, главно тюркски племена и народи с техните езици. Към тях спадат и самите прабългари, основатели и създатели на Българската Държава, от една страна, и заварените тук племена и народи с техните езици, принадлежащи към различни групи на индоевропейската етнолингвистична общност, от друга.

Българската Ономастика като наука се заражда и развива и дори трябва да се каже, че в известна, може би голяма своя част, тя е следствие резултат от взаимодействието и влиянието на източните и балканските езици върху българския език, в началото и основата на които два плана неизменно-последователно стои и се намира етнм *българи.*

Въпреки че името *българи* е известно и се знае на Балканите и дори и в Западна Европа от доста по-ранни времена, все пак неговото много по-мащабно разпространение и налагане като наименование на българската народност в Европа, а оттук впоследствие и по целия Свят започва едва след основаването през 681 г. на полиетническата империя Първо Българско Царство. През Ранното Средновековие тази държава се издига до нивото на трета сила в Европа и започва да играе важна роля в международните политико-икономически отношения.

От друга страна, българското по произход плназв *Балкан,* отбелязано на стара арабска карта от началото на XIV в. като **بلقان** [balqan], е само една от онтолого-функционалните форми проявление във Времето и Пространството на собственото име, назв *Балкан.*

Всички тези негови, никак немалко на брой конкретни форми и разновидности се простират и покриват една огромна територия от Албания, Гърция и Унгария на югозапад и запад до Западен Китай, Бурятия и Якутия на изток и североизток.

Именно поради всичко това назв *Балкан* се очертава като основен, главен и ядрен компонент на един изключително сложен и обемист, многоелементен, многопластов и многоаспектен, комплексен обект и предмет на изследване, който в същото време е и първичен, централен и главен компонент генетично ядро на общобалканския и източноезиков контекст на Българската Ономастика като цяло.

Настоящата студия представлява по вид и характер, цел и задачи, време, място, ниво на обобщение, структура и композиция най-напред и преди всичко тюркологическо и тюркологично изследване, осъществяващо се на етапа и на общото интегративно ниво, на което тук, на Балканите се срещат и сблъскват етнолингвистически Изтокът и Европа, за да се грабят, бият и избиват; да се преследват, пленяват и отвеждат в неволя и робство; да се гонят и прогонват по чужди места и краища; да контактуват и да се опознават, да живеят заедно и да общуват; да се смесват и размесват, сливат, преливат и обединяват многообразно един с друг разпространените и идващи от различни географски ширини и дължини индоевропейски, балкански, славянски и романски племена, народи и езици от една страна и тюркски, ирански, хамито-семитски, угрофински и монголски племена, народи и езици от друга.

Наред, но и непосредствено след това цялата тази студия е и българистично, балканистично, етнолингвистично, контактолингвистично, теоретиколингвистично, теоретикоономастично, също и теоретико-методологично, метатеоретично, аналитико-синтетически и критически оценъчно, снемащо и ревизиращо, систематизиращо и обобщаващо всички досегашни проучвания и именно поради това и най-последно, завършващо и заключително и не на последно място - многосъставно, многомерно, многопластово и многопосочно изследване и описание на достатъчно голям брой български имена с източноезиков произход и особено и главно на етнм *българи* и на орнм *Балкан* в долупосочения смисъл и отношение.

По обект и предмет на изследване и съответно по съдържание, насоки, обхват и граници тази студия най-напред е ономастика на българските имена с източноезиков произход и на първо място на имената *българи* и *Балкан* или което е същото, всичките тези имена видяни, обособени, разгледани, анализирани и описани възможно най-обобщено, вътре и на общотеоретичното ниво на лингвистичната наука Ономастика индивидуално и сами за себе си, но така също по принцип и във връзка и съвместно с други елементи и съставки на Ономастиката изобщо, както и конкретно на нивото на българската, турската, балканската, славянската, тюркската, иранската и други видове Ономастика. Тук това се реализира обаче не отделно и самостойно, диференцирано-обособено, конкретноемпирично, индивидуално, особено и частно, а съвместно, свързано и съотнесено, интегративно-обобщено, общотеоретично, изцяло и комплексно и за самата наука Ономастика, и за току-що посочените нейни конкретни форми и разновидности.

Ето защо на своето най-общо, както и на няколко още по-частни нива на абстракция настоящата студия представлява по същество най-напред ономастика в смисъл на обща, теоретична ономастика като сравнително обособена и самостоятелна лингвистична дисциплина с нейната специфична структура и съдържание под формата на собствено ономастични обект и предмет на изследване, цели и задачи, понятийно-категориален апарат, принципи, методи и способи на изследване и описание на собственото име или казано синтетично - на названието.

Наред с това и същевременно тази студия е и емпирикоописателна, дескриптивна ономастика с такива разновидности като славянска, тюркска, иранска ономастика, но

също и българска, балканотюркска, турска ономастика с характерните и присъщи само на тях, по-общи или по-частни, специфична структура и съдържание, обусловени и определени главно от техния особен обект и предмет на изследване – съответно славянските, тюркските, иранските, българските, балканотюркските и турските собствени имена или названия не толкова и само в съответните езици и групи от езици, колкото и най-вече в българския език и то в техния чувствително по-широк и напълно естествен общобалкански, а след това и по-назад и по-нататък във Времето и Пространството, и източноезиков ономастичен контекст.

Същевременно студията е и главно ономастика на източното по произход плназв *Балкан* като първичен, основен и ядрен компонент на общобалканския ономастичен комплекс или което е същото, назв *Балкан* видяно, обособено, разгледано, анализирано и описано възможно най-обобщено, вътре и на общотеоретичното ниво на лингвистичната наука ономастика индивидуално и самó за себе си, но така също и по принцип и във връзка и съвместно с други елементи и съставки на ономастиката изобщо, както и конкретно на нивото на българската, турската, балканската, славянската, тюркската, иранската и други видове ономастика, което тук се реализира обаче не отделно и самостойно, диференцирано-обособено, конкретноемпирично, индивидуално, особено и частно, а съвместно, свързано и съотнесено, интегративно-обобщено, общотеоретично, изцяло и комплексно и за самата наука Ономастика, и за току-що посочените нейни конкретни форми и разновидности.

Така очертано и представено като начало, настоящото изследване безспорно не е първият и единствен опит в току-що посоченото направление, но то се осъществява, изгражда и включва, ревизира и снема в себе си по научно легитимния, задължителен и общоприет начин всички досегашни, известни и достъпни по-предишни проучвания, като в същото време се разгръща и върху специфичните и присъщи единствено и само на него, достатъчно пълно и подробно, всестранно и задълбочено анализирани, разработени, обосновани и предложени теоретико-методологични основания и съставки в необходимия и достатъчен за цялото по-нататъшно изложение обем и граници.

Същевременно този теоретико-методологичен анализ по принцип и конкретно върху названието и ономастиката изобщо от една страна и върху етнм *българи* и орнм *Балкан* и българската ономастика като цяло, но и по-специално етнонимика и оронимика в частност от друга страна, позволява също така да бъдат определени, разкрити и представени експлицитно съставът, видът и съдържанието и на основния понятийно-категориален апарат, който предстои да бъде използуван и който е крайно необходим и изключително важен за цялото по-нататъшно изследване и описание в края на краищата на назв *Балкан* не само като схема средство за началното му и най-общо осмисляне, анализ и представяне в явен вид на нивото на неговия най-общ род - названието изобщо, както и на нивото на неговия най-близък род - планинското название, оронима в частност, но и като основание, вътрешно еднороден, стабилен и непоклатим фундамент средство за един друг, по-следващ, конкретноономастичен анализ и всестранно, цялостно, систематично обхващане, разкриване, изследване и описание и на специфичните, видовите му, присъщите единствено и само на него черти и особености.

Крайната и основна цел на настоящата студия като цяло и най-общо е да се установят, разработят, обосноват и представят в явен вид главните и съществени, но всички без изключение необходимите и достатъчни за случая, пълните и вътрешно последователни и непротиворечиви теоретико-методологични основи, основания и предпоставки на по-нататъшно-конкретното комплексно-цялостно изследване и описание на българските имена с източноезиков произход и особено и най-вече на етнм *българи* и на орнм *Балкан,* под формата на достатъчно подробно-съдържателно анализирани, проверени, уточнени,

определени и експлицирани общолингвистични и собствено ономастични категории, понятия, дефиниции, принципи и заключения и като се поставят на обсъждане, разработят, обосноват и предложат, за да се потърси и намери далеко по-убедително от досегашните, теоретико-методологически последователно и вътрешно непротиворечиво, обектноадекватно и многоаспектно решение на редицата по-общи или по-частни въпроси на Българската Ономастика в един по-широк, теоретикоономастичен, общобалкански и източноезиков контекст и то в нейната възможно най-дълбока историческа перспектива, единствено в аспекта и в рамките на които е допустимо и възможно този голям брой, изключително важни и значими, с пределна актуалност и дори злободневност не само в Българската и Балканската, но съвсем определено и без каквото и да е преувеличение, и в цялата Световна Лингвистика и Историография проблеми да намерят най-после, надяваме се, своето дълго и настоятелно търсено, безспорно и безапелационно, радикално и окончателно поставяне и формулиране, обхващане и анализ, обсъждане, експлициране и разрешение.

Крайната и основна цел на това изследване специално по отношение на орнм *Балкан* е, като се обособи, представи и опише собственото име *Балкана* на нивото на неговия най-общ род - названието изобщо и на най-близкия му род - оронимът конкретно, да се даде достатъчно ясна, точна и пълна предварителна представа за степента и нивото на неговата проученост към настоящия момент от развитието и състоянието на Българската Ономастика, като същевременно се издирят, систематизират, обобщят, анализират, диалектически снемат, ревизират и приключат всички досегашни и то от доста дълго време опити и предложения не само и единствено в нашата, българската, но и в чуждестранната лингвистика, география и историография за намиране на окончателното и радикално, максимално сигурното и задоволително решение на многобройните по-общи или по-частни въпроси и проблеми около назв *Балкан* и най-вече и главно на неговия произход и по този начин да се положат максимално надеждно-сигурните и дълготрайни основи като цяло на по-следващото, завършващото изследване и описание на това названието под формата на всичките му пълни и завършени, необходими и достатъчни, общолингвистични, ономастични и теоретико-методологични основания, форми, разновидности и съставки в частност.

Задачите на настоящото изследване в теоретикоономастичен план се свеждат до посочването и съдържателното определяне териториално-темпоралните граници и състава на общобалканския и източноезиков ономастичен комплекс с първичен, централен и главен компонент генетично ядро българското плназв *Балкан,* условието предпоставка за появата и съществуването на което в българския език, а оттук и в балканските езици и останалите езици по Света, е Балканският Етнолингвистичен Контакт, основно съдържание на който е съприкосновението, взаимодействието и дори смесването на тюркските езици, племена и народи, включително и на тюркския прабългарски език и на прабългарите тюрки, с балканските езици, племена и народи; до анализа и оценката на основната част от предложените в българската и чуждестранна теоретична ономастика становища и мнения с по-следваща обосновка и експлицитно формулиране на собственото виждане за мястото, състава и назначението на собствените имена в езика; тяхната структура, функция, класификация и типология, възникване и образуване, вътрешно- и външно-, междуезиково развитие и промени в лексикосемантичен и фонетико-граматичен аспект.

Задачите на изследването в дескриптивноономастичен план се свеждат до:

-разкриването и представянето на специфично-характерните черти и особености на назв *Балкан* като название изобщо и като ороним в частност; посочването и определянето на денотата номинативен обект на назв *Балкан* и на производното от него назв *Балкани;* на

тяхното особено-важно място, роля и значение в Глобалното Информационно Пространство и в българската вътрешно-социална комуникация и народопсихология с по-следващото кратко и пределно обобщено описание и представяне на тяхното разпространение и употреба в основните индоевропейски и в някои от тюркските, иранските и угрофинските езици;

-разкриването и посочването на като че ли единствената и уникална ономастична ситуация при назв *Балкан* под формата на изключително голям брой форми и разновидности, разпределени и разпространени върху огромния ареал от Балканите и Унгария до Западен Китай, Бурятия и Якутия; на неговата вътрешна и външна структура с присъщите му черти и особености като название изобщо и като ороним в частност;

-връщането отново към многократно привличаните в българското и чуждестранното езикознание, историография, география и др. голям брой, ономастикоетимологически, етногеографски и етноисторически особено важни, значими и съществени, източни по произход български местни, лични, фамилни и др. имена, водещо-централно място сред които се пада на етнм *българи,* и провеждането на достатъчно подробен и многостранен, теоретикометодологически съобразен и коректен критичен анализ оценка на вече предложените решения за техния произход, с обектномотивирана и обоснована, източнолингвистически очевидно наложителна и дори задължителна ревизия корекция с по-следващо обектноадекватно определяне и посочване само разпространението или строежа, а където е възможно и целесъобразно при тези обстоятелства, но за етнм *българи* повече от задължително и най-подробно определяне, обосноваване, доказване и посочване и произхода на тези имена, включително и в тяхната възможно най-дълбока историческа перспектива под формата на прабългарски, кумански и други балканотюркски нарицателни и собствени имена.

Необходимостта, но и мотивите и основанията за поредното връщане и залавяне тъкмо с тази не особено лека и благодарна, доста сложна и трудоемка, но изключително важна, научно-социално значима и перспективна проблематика и разработването и предлагането на едно точно такова изследване и описание на българските имена с източноезиков произход най-общо и на етнм *българи* и на орнм *Балкан* в частност се свеждат преди всичко до:

-централното място и голямото значение, които най-голямата българска планина - Стара планина, но също и Балкана, като напълно конкретна и определена планина, има за българите в тяхното далечно и по-близко минало, а така също и в адекватното на тази планина място, роля и национално и международно значение и на обозначаващото и отразяващото я наименование *Балкан* само по себе си или пък представено от производното си название *Балкани*;

-безспорния, но и печален факт, че в българската лингвистика и днес все още няма достатъчно пълно и комплексно, подробно, последователно и задълбочено, теоретико-методологически обосновано и съобразено научно изследване и описание и на планинското название *Балкан,* и на етнм *българи,* адекватни и отговарящи на тяхното централно-важно място, роля и значение както в самия български език, така също и в материално- и духовнокултурния живот на българите като носители на този език, в който тези имена възникват, образуват се, съществуват и функционират като такива;

-почти повсеместното изолирано-спорадично, но във всички случаи нееднозначно и непоследователно-противоречиво поставяне, анализ и формулиране на окончателните решения на отделни по-общи или по-частни въпроси и проблеми в лингвистичната наука Ономастика и то с твърде голям относителен дял на повърхностните, приблизителни или направо необосновани и погрешни наблюдения, мнения, тези и заключения;

-липсата на достатъчно яснота и единство в необходимата за случая степен относно структурата и съдържанието на основния понятийно-категориален апарат, принципите и закономерностите, подходите и методите, пък дори и по отношение на предмета, целите и задачите на самата Ономастика, в рамките и посредством средствата и методите на която се изследва и описва всяко едно название в езика изобщо и етнм *българи* и орнм *Балкан* в частност;

-често пъти взаимно противоречащите и изключващи се подходи, описания и представяне на важни ономастични обекти и процеси, включително и на такива, които имат най-непосредствено и пряко отношение към изследването на *българи и Балкан,* каквито са редица факти и явления в техния етнолингвистичен ареал, недвусмисленото и точно отъждествяване, анализ и описание на които е възможно единствено и само на базата и посредством достатъчно пълна и премислена, последователна и вътрешно непротиворечива ономастична теория, изградена и включваща достатъчно голям брой проверени и дори безспорни лингвистикотеоретични и методологични факти, понятия и принципи;

-наличието на сериозни пропуски и съществени празноти, противоречия и неясноти в досегашните, ограничени по обем и обхват проучвания върху източноезиковите по произход български имена, представляващи в повечето случаи откъслечни бележки, предложени най-често между другото и инцидентно, докато сравнително по-подробните и пълни изследвания се отличават с голям брой съществени слабости, пропуски и недостатъци, наличието на които дава основание още тук да се приеме и твърди, че съвременното състояние и степен на проученост на проблема са все още на етапа на своя начален стадий, а и теоретико-методологичното, и конкретноописателното ниво на тези проучвания и понастоящем продължава да е твърде ниско и крайно незадоволително;

-изобилието от непрекъснато увеличаващи се, но в повечето случаи повърхностни и неточни мнения и предложения относно техния произход, към който по принцип си съществува и непрекъснато-перманентно се наблюдава повишено-засилен научно-обществен интерес от страна на немалко наши и чуждестранни изследователи езиковеди, историци, географи, писатели, журналисти и др., задоволяван предимно-конкретно за *Балкан* например единствено и само чрез крайно несигурната и ненадеждна, прекалено едностранчиво и повърхностно разработената, определено некомпетентно и тенденциозно обоснованата и лансирана турска етимология;

-изключително благоприятните условия и възможности за окончателно-радикалното и безапелационно решаване на съществуващите тук проблеми, които условия и възможности се съдържат и осигуряват от избора и прилагането на качествено новите и различни от всички досегашни подход и метод на изследване, както и от конкретноемпирически задължителния, пък и теоретико-методологически наложителения, обоснован и коректно проведен анализ-синтез, привличане и използване на сведенията и данните от източните езици, към които тук отнасяме и угрофинските;

-обектно-фактологически неоправданите и безпочвени, теоретически изобщо необоснованите и неправомерни, направо арогантни опити за формулирането и разпространяването в науката на идеолого-политически пряко мотивирани и ангажирани изводи и заключения именно на основата и във връзка с произхода на орнм *Балкан*, но в не по-малка степен и на етнм *българи;*

-и не на последно място, до силното вътрешно желание и лична потребност на автора от разкриване, изясняване и обяснение най-напред за самия себе си появата, разпространението и произхода на тези две толкова значими и важни; от всяка гледна точка повече от интересни, но в същото време и твърде усложнени, неясни, пък дори и загадъчни собствени имена в българския език.

Конкретните цели и задачи на настоящата студия в качеството на начална, въвеждаща, обосноваваща и направляваща част от така набелязаното и очертано по-следващо по-подробно, цялостно и завършващо изследване описание на назв *Балкан,* са тук и понастоящем да се установят, разработят, обосноват и представят в явен вид главните и съществени, но всички без изключение необходими и достатъчни за случая теоретико-методологични основания и съставки на неговото по-нататъшно изследване и описание под формата на съдържателно анализирани, проверени, уточнени и определени, общолингвистични и собствено ономастични категории, понятия, дефиниции, принципи и заключения и в същото време да се посочи и определи денотатът номинативен обект на назв *Балкана* и на производното от него назв *Балкани* с тяхното особено и важно място, роля и значение за българската социална комуникация и народопсихология; да се разкрият и представят характерните черти и особености на назв *Балкан* като название изобщо и като ороним в частност, както и да се систематизират, обобщят, анализират и преценят всички досегашни изследвания върху Названието не само в българската, но и в чуждестранната лингвистика, география и история, за да се добие достатъчно ясна и точна предварителна представа за степента и нивото на неговата проученост към настоящия момент от развитието и състоянието на Българската Ономастика.

Г Л А В А П Ъ Р В А
ИМЕНАТА БАЛКАНА И БАЛКАНИТЕ КАТО ПЪРВИЧНО-ОСНОВНИ НАЗВАНИЯ В ОБЩОБАЛКАНСКАТА ОНОМАСТИКА

Планината Балкана като денотат, номинативно-семиотичен обект на първичното и главно от една страна назв *Балкан,* а така също и п-в Балканите като обект денотат на производното от него, вторичното название, хорнм Балкани от друга, притежават редица най-общи, географско-исторически черти и особености в собствено национално-български, общобалкански и общоевропейски аспект.

В качеството си на първичен и централен ядрен компонент, на основата и върху който се изгражда общобалканският ономастичен комплекс и съответно контекст, плназв *Балкана,* от и сред всички имена на Стара Планина, е най-известното и широко разпространено наименование в българския език и сред неговите носители, а в останалите езици по Света то е и единственото наименование на тази българска планина.

Посредством производното от него назв *Балкани,* а също и чрез следващите го по ред и степен, други производни лексеми, орнм *Балкан* заема сигурно и трайно място като ключова дума не само в националното, но и в Глобалното Информационно Пространство; особено важни и съществени тук са ролята и значението му в българската народопсихология като носител и изразител на българската душевност и идентичност.

Названията Балкана и Балканите в Географията и Историята накратко

Названието *Балкана* е исторически утвърденото и сравнително най-разпространеното и известно наименование на най-голямата българска планина, за която официално възприетото, придобило гражданственост и получило също известно разпространение главно в българските държавни граници наименование е назв *Стара Планина.*

Стара Планина или което е същото - Балкана, започва от долината на р. Тимок отвъд българо-югославската граница и като се движи известно време на югоизток, се насочва право на изток и тук, пресичайки почти през средата, в продължение общо на 600 км територията на България, достига и завършва на самия бряг на Черно Море.

От север, чрез Предбалкана - голям брой по-ниски планини и възвишения, склоновете на Стара Планина преминават и се преливат плавно в Дунавската Хълмиста Равнина, а откъм юг тя се издига стръмно над междупланинските полета и котловини, които я ограждат и свързват с други планини, най- голямата сред които е Средна Гора.

По протежението си Стара Планина се дели на Западна - от началото си до Златишкия Проход, Средна - от Златишкия Проход до прох. Вратник и Източна – от прох. Вратник до брега на Черно Море, където завършва чрез н. Емине. Най-висока е Планината в централната си част, а най-високата й точка тук е вр. Ботев - 2376 м.

Така разположена и в тези си граници, Стара Планина заема 1/4 от територията на България, като покрива общо 26 720 кв.км. В най-високата си част, билото и върховете на Планината са скалисти, а по-надолу склоновете й са тревисти или покрити с гъсти, главно букови и дъбови гори [Большой Кавказ 1984; Динев, Мелнишки 1962, 39-53; Физическа география 1982, 20-23; Balkan Mountains 2000, 3; İschirkoff 1913, 2-36; ЕнцБлг-6, 415-420; EncMnt-1, 263; LndVlk, 160-161].

Планината Балкана заема централно място и играе изключително важна роля в етно-политическото, социално-икономическо и културно зараждане, съществуване и развитие

на населението по и около него още от най-дълбока древност - първите жители по тези места са от преди 40 000 г. и от тях са най-старите културни останки във вид на първобитни оръдия на труда от епохата на Палеолита.

Пещерите и заслоните по склоновете на Планината служат за жилище на човека по тези места и през следващите епохи, а в Историческо Време тук е гъсто населено от траките, за което свидетелстват многобройните селищни и надгробни могили и крепости и някои от които по различно време мигрират в Мала Азия.

През Римската Епоха Балкана разделя тези земи на две провинции - Тракия и Долна Мизия. По северните склонове на Планината римляните изграждат редица укрепени пунктове и селища, а построените пък от тях широки, прави и застлани с масивни каменни блокове пътища през планинските проходи са стратегически важни за социално-икономическия и политически живот на Римската Империя съобщителни артерии, следи от които може да се видят и днес не само в землищата на някои от селищата в България.

С трайното настаняване на славяните и прабългарите или още болгарите, на север от Балкана, той се превръща в гръбнак и опора на младата българска държава и на новообразувания български народ, създаването и укрепването на които става възможно благодарение именно на Планината, която предлага сигурна защита и силна опора срещу могъщата по това време Византийска Империя.

След завладяването на България от османските турци в края на XIV в., в полите и в подходящите за живот високи полета и котловини на Балкана намира убежище и средства за препитание прокуденото от родните си огнища българско население. А през дългите векове на Робството и особено през годините на Национално-Освободителното Движение, Балкана е люлката и бойното поле на народните будители и бранители.

Из проходите и по върховете на Балкана се водят решителните боеве по време на освободителната Руско-Турска Война от 1877-78 год., в която българският народ взема най-дейно участие и допринася според собствените си сили и възможности за извоюването на дългоочакваната и напълно заслужена с цената на безброй скъпи човешки, духовно-морални и културно-материални загуби, жертви, мъки и несгоди, национална свобода.

И през по-следващите десетилетия на укрепване, утвърждаване и възход на възстановената българска държава пак Балкана е онази опора и твърдина, наличието на която прави възможни всички социално-политически, икономически и културно-просветни начинания и постижения на целия български народ, която роля и значение Планината има и през настоящия период от съществуването и развитието на българския народ и държава [вж. и срв. Бешевлиев В. 1955, 279-280; ~*~1987, 41; Венедиков 1960, 532-533; Дуйчев 1949, 87-168; ~*~1981, 50-67; Иречекъ 1932; История на Добруджа-1, 138-139; Каниц 1995, 237-302; Мутафчиев П. 1987, 65-87,90-96,113-138; Недев 1975; Geography and ethnic geography 2000; History of Balkans 2000; Kojčeva 2000, 87-91].

Същевременно назв *Балкан* е и основа за образуването на едно ново, вторично-синтетично местно име, което се употребява в определено множествено число - *Балканите,* със съответната му аналитично разгърната форма, каквато е съставното назв *Балкански Полуостров.*

Балканският Полуостров или само Балканите заемат югоизточната част на континента Европа и имат за северна граница р. Дунав до устието на р. Сава, откъдето линията продължава до върха на Триестския Залив. Всички останали страни на Полуострова се мият от водите на седем морета - Адриатическо, Йонийско, Средиземно, Критско, Егейско, Мраморно и Черно море.

В тези си граници и при обща площ от 778 452 кв.км Балканите са сравнително обособена и единна физикогеографска част на Европа, която се характеризира със

специфичен релеф, климат, води, почви, полезни изкопаеми, растителен и животински свят.

Народите на Балканския Полуостров в по-голямата си част имат общ, южнославянски произход; еднаква или сходна историческа съдба; еднакво или близко социално-политическо, икономическо и културно състояние и развитие. Наред със славянските по произход и принадлежност народи като българи, македонци, сърби, босненци, словени, хървати и черногорци, на Полуострова живеят още и албанци и гърци, които са самостойни групи разклонения на индоевропейските народи; румънци и молдовани, които принадежат към романските народи; балкански тюрки, гагаузи и турци, които са дял от тюркските племена и народи. Сред и наред с всички тези народи, по-компактно или разпръснато тук живеят още и такива етнични общности или групи като арменци, евреи, руси, цигани, татари, каракачани, власи и др. [Geography and ethnic geography 2000; WdAtl].

Независимо че физикогеографски върху Балканския Полуостров са разположени само югоизточната част на Румъния; западната, европейската част на Турция и малък, североизточен район от Италия, политикогеографски Балканите обхващат държавите Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Македония, Молдова, Румъния, Словения, Югославия (Сърбия и Черна гора) и Хърватия.

Така, към края на миналия век, по данни от 1990-91 год. на Балканите живее население от 71.6 млн. души, като при това основната част от него – 52.8 млн. души или 73%, е съсредоточена в четирите най-големи държави - Румъния, Югославия, Гърция и България, които покриват и почти половината от неговата територия – 369 457 кв.км или 47% от общата повърхност на Полуострова.

От тези четири държави най-голяма по площ и население е Румъния; по площ България заема трето място след Румъния и Гърция, по население - четвърто, а българското по произход население в българските етнични граници, вътре и вън от историческите и днешни български земи заема един по-голям относителен дял спрямо цялото население на Полуострова.

С този така, пределно обобщено представен аспект на Балканския Полуостров завършва засега и съвсем краткото и възможно най-общото и необходимо, но все пак достатъчно като обем и състав според нуждите на настоящото изследване, по-пълно и цялостно представяне на пл. Балкана и Балканите в географията и историята накратко на основата само на някои от наличните им, по-общи или по-частни проучвания и описания от различни гледни точки и в различни аспекти, където може да се намерят и видят и редица още, други и допълнителни сведения и данни за тях [вж. и срв. Балканите 1982, 7-26; Димитров, Манчев 1999; Европа 1994; Иречекъ 1882, 73-77; История на България 1979; ~*~1981; Лавелэ 1889; Матанов 2002; Раковски-4 1988, 43-53; Цвијић 1987; Balkans 2000; Darkot 1949, 280-285; L'Ethnogenèse 1971; Geography and ethnic geography 2000; Herm 1993; İnalcık 1993; Kaplan 1994; Péchoux, Sivignon 1971; Stavrianos 1958; БСЭ-2, 277,576; ~*~-3, 303; ЕнцБлг-1, 197-199; МγЕλЕγ-6, 537-544; Balk-1859; BalkSt; CartEMac; EncAmr-3, 91-97; EncBr(n)-1, 833-834; LndVlk; OttSl-3, 163-172; WdAtl; WdGgrEnc-4, 231-282].

За разлика от другите два полуострова на Южна Европа - Апенинския и Пиринейския, представата за Балканския Полуостров като географски, социално-политически, икономически и културологически сравнително единно и цялостно пространство започва да се изгражда едва след първата четвърт на XIX в. благодарение на направените описания след редица пътувания с научно-опознавателна цел през него и като непосредствен резултат от формулирания вече географски принцип по-големите цялости и единства да се наименоват не според стари политически или исторически деления, а въз основа на

техните физикогеографски особености, определяни и задавани от най-известната и представителна планинска система върху тях.

Наистина към началото на XIX в. все още не съществува едно сравнително общоприето и същевременно достатъчно точно наименование, което, както да назове този безспорно обособен и самостоятелен донякъде, но в същото време и твърде единен географски обект, а така също и да обозначи и изрази и представата за неговата цялостност и единство. И доколкото най-известна и представителна планинска система за тази част на Югоизточна Европа е пл. Хемус, за която по това време вече е достатъчно утвърдено и известно, считаното, както тогава, така и сега, за турско по произход назв *Балкан,* то към средата на XIX в., след един непродължителен период на търсене и предлагане на различни други наименования, вече и целият полуостров започва да се наименова и отграничава от всички останали части на Континента, а и на Земята чрез назв *Балкани* с неговите националноезикови форми и варианти в основните европейски езици, а към края на същото столетие и чрез съответствията в тези езици и на съставното наименование *Балкански Полуостров.*

Ето защо назв *Балкани* в никакъв случай не е резултат от несъзнателна грешка, както смята Й. Цвијић [1987, 15], а закономерно следствие от една напълно коректна и последователна логико-лингвистична операция, осъществена благодарение и при наличието на всички необходими и достатъчни общо- и частнонаучни, собствено географски и културноисторически условия и предпоставки [вж. и срв. Матанов 2002, 1-3]. И именно това название, към средата на по-миналия век окончателно се налага и измества всички останали, предложени или появили се от само себе си дотогава, алтернативни наименования за тази част от Европа.

В действителност, пренасянето на името на Планината върху целия Полуостров, което по същество е и образуване посредством логическата операция синекдоха на тази основа на едно ново, вторично название за друг географски обект, започва още по времето на австро-турските и руско-турските войни през първата половина на XVIII в., а допълнителен тласък за неговото по-нататъшно разпространение и утвърждаване дават събитията и съобщенията към Западна Европа за причините и развоя на Кримската война (1853-1856).

И все пак съществена роля за разпространението и възприемането на назв *Балкани* в европейските, а така също и в много други езици по света изиграват национално-освободителните борби и движения на балканските народи през XIX в. за отхвърляне на османотурското иго и най-вече освободителната за българския народ Руско-турска война от 1877-1878 г.

Широка известност и окончателно утвърждаване в почти всички европейски, а след това и в останалите езици по света назв *Балкани* постига благодарение на мащабните и развълнували цяла Европа военно-политически стълкновения и бойни действия от началото на миналия век - Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, поводът за избухването на която е свързан пак с държава от Балканския полуостров.

И отново Балканите са център на сериозни военно-политически и социални сътресения и събития от края на миналото столетие, които предизвикаха и в които взеха участие под различна форма голям брой организации и държави по света и най-вече всички без изключение европейски държави, но въпреки това резултатите и последиците от тези сътресения и събития продължават да се проявяват и през началото на новото столетие и хилядолетие в една или друга форма и степен, на едно или друго място и като че ли няма изгледи скоро да заглъхнат и да се уталожат [вж. и срв. Английски пътеписи 1987; Бешевлиев 1993; ~*~1997, 9-13,22-24; Иречекъ 1882, 77-115; Немски и австрийски

пътеписи 1979; Немски и австрийски пътеписи 1986; Geography and ethnic geography 2000; Todorova 1997, 21-27,64, срв. Дечев 1925, 15-16; Balkans 2000; Kojčeva 2000, 87].

Названието Балкан е единственото в останалите езици наименование на най-голямата българска планина

Първичен и основен ядрен компонент на общобалканския ономастичен комплекс е източното по произход назв *Балкан* в неговите националноезикови, темпорално-локални и историко-генетични форми и разновидности като прилагателно име, нарицателно съществително име - географски термин или апелатив; първично, основно или вторично, производно собствено име - ороним, топоним, антропоним, етноним и др., всяко едно от които се характеризира с конкретно териториално-езиково разпределение и разпространение в синхрония и диахрония, а така също и с определен звуков строеж, значение, употреба и назначение.

Така очертано и представено възможно най-обобщено, в този си обхват и граници назв *Балкан* като именно такъв, сравнително обособен и самостоен предмет на изследване притежава редица общи и специфични черти и особености само по себе си, на собственото му, възможно най-конкретно ниво на обобщение, а така също и на най-общото му ниво на неговия най-общ род, като название, собствено име по принцип, както и на равнището на неговия най-близък род, т.е. като планинско название, ороним. Първата група характерни черти и особености на назв *Балкан* се проявяват и разкриват при съотнасянето и разглеждането му най-напред във връзка с останалите имена на Стара планина.

Освен назв *Балкан,* още от най-дълбока древност Стара планина е имала и други, немалко на брой имена, възможно най-пълният засега списък на които като че ли трябва да съдържа следните наименования с някои от техните варианти или форми в отделните езици и източници, а именно: *Αεμον, Αιμου, Αϊμον, Αϊμος, Αΐμίμοντος, Αΐμί-μοντοσ, Анчук, Балканлък, Берегава, Българска гора, Вранчица* (1533), *Джебели Халик, Емиг даг, Емимонтус, Емине, Еминедаг, Еминетаг, Емине-балканъ, Емине-борунъ, Емине бурну, Емине бурун, Еминска планина, Ἔμμον, Ἔμμονα, Емона, Емонска гора, Емонская гора, Емус, Ζυγός, Им, Имъ-планина, Каменица, Кашка-таг* (Абулфеда, 1273-1331), *Коджабалкан, Комоница, Матори*е *горы, Нос Емине, Сребърна планина, Хаймон, Хаймос, Хем, Хеми, Хеми монс, Хемимонтос, Хемимонтус, Хеми монтус, Хемон, Хемус, Чаталъ-балканъ, Чембе, Ченге, Aimos, Albanus, Argentaro als Hæmo* (1665), *Balban, Balkanskiya gory, Castegnas, Catal Balkan, Catena mundi, Chenge, Çenge Balkanı, Comonitza, Eimon, Emi montis, Emimontus, Emine, Emine-burun, Emmon, Emmona, Emo monte, Emon, Emos, Emumus Emus mons, Haemi montes, Haemimontus, Haemos, Haemus, Háimon, Háimos, Hæmi montani, Hemo, Hemus, Hoemus Mons, İm, Kodža Balkan, Komonitza, Kūh-i Bulgharī, Mons Emona, Mons Haemus, Monte Argentario, Monte Argentaro, Monte Catena del Mondo, Monte Emno, Montemno, Pania, Sacro Montis, Scardus, Veliki Balkan, Vérigava* [Арменски пътеписи 1984, 74,118-119,131,136,148,186,194,203,211; Бешевлиев 1979, 79,83-85; Бешевлиев В. 1955, 290; ~*~1987, 41; Влахов 1976, 36; Георгиев 1955, 306; ~*~1957, 54; Гюзелев 1995, 26; Дечев 1925, 13-16; Дуриданов 1973; Иречекъ 1932, 104; Ковачев 1987, 51; Марков 1983; Миков 1943, 60,242,245-246; Ничев 1977; Симеонов 1986, 25-26; Цанкова-Петкова 1982, 202,206; Anreiter 1989, 23-24; Baştav 1973, 111-112,128; Beševliev 1975, 158; Darkot 1960, 280; Detschew 1957, 9-10; Duridanov 2001; Georgiev 1981, 332; Gruber 1811, 2,16; Hill 2001; İnalcık 1960, 1029-1030; İschirkoff 1913, 2-3; Kojčeva 2000, 84-87; Todorova 1997, 22-27; Velidi Togan 1949, 285; Zeune 1808, 11; ЕнцБлг-6, 415; НГ-2, 327; ArşBl-1208; LndVlk, 160-161; OttSl-3, 162-165].

Независимо от сравнително големия брой имена, които е имала Стара планина в миналото, все пак почти всички те са били използувани или твърде кратко време, или пък

от много тесен кръг носители на разпространените по тези земи езици и поради това са отпаднали като езиковономинативни средства и са се загубили във Времето. След назв *Хемус,* единствено и само назв *Балкан,* може да се каже, е останало през вековете и се е разпространило, възприело и утвърдило в съседните балкански езици, в по-близките или по-далечни европейски езици, а оттук и в останалите езици по Света, където с много малки изключения, Стара планина е известна единствено и само под името *Балкан.*

Достатъчно пълна представа за широкото разпространение и известност единствено и само на назв *Балкан* като наименование на Стара планина и на вторично-производното от него назв *Балкани* с неговите производни дава дори и най-повърхностният и бегъл преглед на някои източници - речници, енциклопедии, карти, за съседните и несъседни, географски по-близки или по-далечни от българския език, езици.

Така например в гръцкия език, *Βαλκάν* или по-правилно - *Μπαλκάν* е турското наименование на пл. Аїμον, т.е. турско според тях, но все пак това, а не друго е наименованието на тази планина. От тук е и назв *Βαλκάνια,* както и *Βαλκανική Χερσόνησος* - Балканите или Балкански Полуостров, а на картите Стара планина се отбелязва като *Аїμος* ορ *Βαλκάνια Όρη,* т.е. Хемус или Планините Балкан. Пак в гръцкия език са достатъчно известни и разпространени и редица производни от назв *Балкани* като *βαλκανικός* "балкански", *βαλκανολογία* "балканистика", *βαλκανιονίκης* "победител в Балканските игри" и др. [МγЕλЕγ-6, 537, 539; ~*~-17, 480; НГрРСл, 177].

В албанския език също така е известно вторично-производното назв *Ballkan* или *Ballkanas* - Балканите, и такива производни от него като *ballkanik* "балкански", *ballkanolog* "балканолог" и др. [DzAlbIt, 31; FjGStShq, 92]. В сърбохърватския език пък *Балкан* е наименование на планина в България, а така също и на Балканския полуостров и от тук са получени редица производни наименования с преки и преносни значения като *Балканија* - Балкански полуостров; жителите на Балканите, балканските народи; *балканац* "жител на Балканския полуостров; прост, необразован човек"; *балканизам* "специфични черти като цяло или поотделно, присъщи на жителите на Балканите; езикови особености, характерни за повечето балкански езици" и др. [РСХКЈз-1, 133-134; РСХКНЈз-1, 237-274].

Названието *Балкан* е известно и се употребява и в турския език на Турция и тук *Balkan* е име на планинската верига в Източна Европа, която се простира от запад на изток [OTS-1, 228]; на планинската верига, която пресича Румелия (България) от запад на изток и поради това тази област се нарича Балкански полуостров [HBTSz, 106] или пък в мн.ч. – *Balkanlar* като име на сравнително високия - 2000 м, планински масив в България с формата на дъга от Железни врата до Черно море [MyLaRs-2, 517]. На турските карти Стара планина се отбелязва чрез *Balkan dağları* - планините Балкан, и множественото число в случая към определяемото *dağ* "планина" се повтаря и при имената на много други, по-големи планини в Турция, предимно вериги - *Bolkar dağları, İlgaz dağları,* но *Bey dağı, Engizek dağı* [TrkHrt].

Названието за Полуострова пък е формата за мн.ч. от основното наименование - *Balkanlar,* или пък едностранно координативно субстантивно-субстантивно словосъчетание - *Balkan Yarımadası,* зависимият член на което има индивидуално-определено видово значение, т.е. на Балканите, а главният член *yarımada* "полуостров" пък има родово-класно значение и това е най-източният от трите средиземноморски полуострова [MyLaRs-2, 517]. Това производно от *Балкан* название може да се чуе почти всяка вечер в предаванията на турските телевизионни програми: Balkanlar üzerinden gelen soğuk hava kitlesi… - *Студените въздушни маси, които идват откъм Балканите…* или пък Balkanlardaki hava durumuna gelince… - *Що се отнася до времето на Балканите…* [TV].

От формата за ед.ч. на назв *Balkanlar* в нейното индивидуално-определено видово значение е образувано и относителното при *balkanlı,* което се е субстантивирало и означава "някой, който е от населението на Балканския полуостров" [RsTTSz, 97,1063], а *balkanlaşma* "балканизация" е "понятие, което се появява след Първата световна война и се използува, за да се посочи делението на народите, водещо към образуването на нови държави" [MyLaRs-2, 516].

Названието *Балкан* е главно и основно наименование на Стара планина и в руския език, където Балкан, Балканы, Балканские горы, Стара-Планина е планинска система в България; верига от нагънати планини в източната половина на Балканския полуостров, простира се южно и успоредно на Дунав или пък Стара-Планина, Балканские горы, Балканы са планинска верига в северната част на Балканския полуостров и тя се дели на Западные Балканы, Центральные Балканы и горы Малые Балканы. А чрез *Балканы, Балканский полуостров* се наименова полуостровът в Южна Европа с площ около 505000 кв.км, най-голяма дължина от запад на изток около 1260 км, от север на юг - 950 км и където са разположени държавите България, Албания, по-голямата част от Югославия и Гърция, европейската част на Турция, южните райони на Румъния [Большой Кавказ 1984; БСЭ-2, 576; ГгЭнцСл, 54,454; КрГЭнц-4, 19-20; РсВКр; СлГНазв, 41].

В немския език *Balkan* - бълг. Стара планина, пл. Хемус през древногръцко и византийско време, е име на планината в България, която започва от югославската граница и свършва на Черно море с дължина 600 км и ширина 30 км и се дели на Westbalkan, Hoher Balkan и Ostbalkan или Kleiner Balkan с южен дял Catal Balkan, като по този начин се отбелязва и на немските карти на България или пък пл. Balkan се простира южно и успоредно на Дунав в продължение на 600 км от р. Тимок до н. Емине, докато Hoemus Mons на древните народи е наречена от българите Стара планина и Balkangebirge играе ролята на преградна стена срещу източноевропейското континентално атмосферно влияние; на юг от Дунав се издигат плавно полупланините на Vorbalkan - Предбалкана, а на юг от Balkan са Antibalkan - Средна гора, Hinterbalkanische Becken - Задбалканските долини и Subbalkanische Beckenzone - Подбалканските долини [LndLex, 104-105; LndVlk, 160-161,182-184; MdLndLex-2, 132-133; WstLxGgr-1, 330].

Във френския език *Balkan (mont)* е име на "планинска система на Балканския полуостров, разделяща земите, разположени между Долен Дунав и тези, от които Марица събира водите си" [LaRs20s-1, 531], както и на планинска верига в Централна България, простираща се в продължение на 500 км от Железни врата до Черно море. Дели се от запад на изток на Balkan occidental, Grand Balkan и Petit Balkan, с които имена са отбелязани отделните части на Стара планина и на френската карта на България [DcUnNPr-1, 255,458].

Или пък пл. Balkan се простира от запад на изток върху близо 600 км, на места висока повече от 2000 м и образува преградна стена срещу студените въздушни маси от север [PyCont-2, 362]. На друго място пл. Balkan, която българите наричат Стара планина, е верига, която се простира южно от Дунав, от югославската граница до Черно море; дели се на Balkan occ., Grand Balkan и Petit Balkan и освен по този начин на френските карти се отбелязва още и чрез назв *Balkans* [EncMnt-1, 263-265]. Но *Balkans* или *Péninsule balkanique* са имена на най-източния от трите южни полуострова на Европа [DcUnNPr-1, 255]. Показателен в това отношение е и фактът, че френският превод от 1999 г. на разказите Старопланински легенди на Й. Йовков е озаглавен Légendes du Balkan [IntNt].

В английския език *Balkans* е наименование на планинска верига, която се простира на около 550 км от долината на р. Тимок на изток до Черно море, другите й наименования като цяло или с оглед на нейните основни части са *Balkan Mountains, Great Balkan, Balkan chain, Balkan Mts* - Балканские горы, Балканы, а пък *Balkan, Balkan Peninsula* са имена на

полуострова, ограничен от Адриатическо, Егейско и Черно море, тук са и редица производни от *Балкан* думи и словосъчетания наименования като *balkanic, balkanism, balkanize, Balkan States, Balkan War, Balkan Allies* и др. [АнгРСл, 817; OxDByz-1, 248; OxEnDct-1, 903].

По същия начин и в американския английски език чрез *Balkans, Balkan Mountains* се отбелязва планинската система в Югоизточна Европа, главно в България, която се простира от р. Тимок до н. Емине на Черно море; българската част на Карпатите, дълга около 600 и широка 30-50 км; планинската система на територията на България наред с Родопите, дели се на Western, Central и Eastern Balkans - Западен, Централен и Източен Балкан, а на юг от нея е Anti-Balkan - Средна гора; като *Balkan Mts* е изписано името на Стара планина на карта на Балканите - Map of the Balkans, а така също и на физическа и на политическа карта на Европа; *Balkans, Balkan Peninsula* е наименование на частта от Европа, разположена между Адриатическо и Йонийско море от една страна и между Черно и Егейско море от друга. Но Balkans в същото време са и група държави в Югоизточна Европа и по-точно Албания, България, Гърция, Румъния и Югославия [Bulgaria -Topography 2000; Kaplan 1994, XIII; EncAmr-3, 91-93; ~*~-4, 746; NwCCNm-1, 325; WdBkAtl, 110,112,130; WdGgEnc-4, 231-238].

Този преглед може да бъде още по-подробен или пък продължен и по-нататък, но по-важното в случая е да се забележи и покаже въз основа и на това не твърде обширно представяне, че назв *Балкан* за почти всички езици и народи по Света, ако не и за всичките, е единственото наименование на българската Стара планина. Наред с това не може да не се забележи още и това, че посредством и благодарение на назв *Балкан,* известно представяне, популяризиране и опознаване постигат както държавата България, така също и самият български народ, което като цяло се потвърждава и подкрепя и от следващата съществена особеност на назв *Балкан* в качеството му на особен предмет на настоящото изследване.

Балкана и името Балкан в Глобалното Информационно Пространство и в Българската Народопсихология

Много важна и съществена особеност на плназв *Балкан* като главен и основен ядрен компонент на общобалканския ономастичен комплекс е, че представено от и чрез своето първично-производно наименование *Балкани* този един единствен и на пръв поглед като че ли толкова малък и незначителен лексикален компонент от българския речников фонд се явява и представлява по същество възлов елемент, ключова дума не само и не толкова в националното, собствено българското, но преди всичко и най-вече в световното публичноинформационно пространство, неделима съществена част от което безспорно е и киберпространството, Световната мрежа Интернет, включваща в себе си като че ли практически неизброимо и неустановимо количество електронни страници, в началото и на върха на които се намира назв *Балкани.*

В Глобалното информационно пространство назв *Балкани* е един от немногото за Света изобщо основни и главни "носещи стълбове", поради това, че тук самото то, не само се продуцира или разполага на безброй места, но и в същото време във, чрез и около него се съдържат, генерират и изразяват по един синтетичен, напълно ясен, определен и категоричен начин голям брой свързани или производни от него понятия и идеи, които сами по себе си от своя страна са носещо-направляваща конструкция основа на множество други изказвания съобщения или групи от съобщения, текстове, изрази, термини понятия и така безкрай.

На този етап от съществуването и развитието на народите по света и отношенията между тях назв *Балкани* вече е преминало и е заело съответното централно място в

езиците и мисленето на всички европейски народи, а в най-ново време, като че ли може да се каже, и на почти всички народи по Света и се е превърнало в крайно необходим и дори задължителен информационно носещ елемент при общуването на социално-политическо и официалноделово равнище.

Тук, в този сектор на Глобалното публичноинформационно пространство от страна на голям брой учени, държавници, политици, журналисти и други социалнокомуникативно ангажирани личности, по всяко време на денонощието се формулират, продуцират и изпращат в информационното пространство такива изказвания-съобщения като: Политиката на Русия към България и Балканите остава непроменена, казва руският посланик в София [Прс]; Неговите схващания по балканските въпроси не отразяват официалното становище на американското правителство [ТВ]; Сигурността на Европа зависи от сигурността на Балканите [ТВ]. Европа просто е обърнала гръб на Балканите, но обединена Европа без Балканите не може [Прс]; Балканите са част от Европа, заявиха българският президент и Папата; Сърбия се намира в центъра на Балканите…България е най-важната страна на Балканите…България е център на Балканите, тя граничи със… и тази инвестиция е една от първите стъпки към сериозното ни присъствие в този стратегически важен район…

Новата балканска конфедерация трябва да се казва Балкания [Прс]; От гледна точка на Анкара, Косово продължава да бъде най-конфликтната точка на Балканите…В ООН говориха за прераждането на Балканите [Прс]; Моята цел са Балканите, които са част от европейското семейство, казва новият генерален секретар на НАТО [Прс]; Русия е за интегрирането на Балканите в Европа [Рд]; Искам да помогна за изграждането на Европа със стабилни Балкани, каза американският президент, докато за турския президент Балканите вече не трябва да се тълкуват като "барутен погреб", а като пълноценна част от Европа [ТВ]; Той няма да участвува в срещата "Европейски съюз-Западни Балкани" [Рд]; Балканите са много важна част от Европа, каза българският президент на срещата в Залцбург на главите от страните на Централна и Югоизточна Европа [ТВ] и т.н. и т.н.

И като последно тук, съвсем наскоро световното обществено мнение се зае и с т.н. "Балкански синдром" като синтетичен израз на едно от следствията от войната в Югославия под формата на конкретно заболяване сред взелите в нея участие войници на НАТО или пък на други страни, пребивавали там като участници в различни военни мисии.

Наред с това назв *Балкани* е ключовата дума, през призмата, около и посредством която се организират и провеждат ежегодно или периодически голям брой международни срещи, мероприятия и дейности от социално-икономическия, политическия и културен живот на балканските и европейските народи като среща на президентите, председателите на търговските палати, министрите на отбраната на балканските държави; създаване на различни организации и сдружения като например Еврорегион "Душата на Балкана" (Октомври'2002), което е обединение на общините от балканските страни България, Гърция и Македония [Рд]; изграждане в България на балкански енергиен център, а в Румъния – на борса за продажба на електроенергия за Балканите (2002) [Рд]; културно-спортни мероприятия като балканиади по баскетбол, волейбол, гребане и др., включително и 9-то балканско първенство по карате през 2003 г.; балкански фестивал на магьосниците (2002); третият по ред през 2002 г. балкански фестивал "Златната амфора" [Рд]; поредното за 2002 г. изложение на експозицията "Балкански класици" от картини на художници от балканските страни [Прс]; проектът "Балканите четат Радичков", в рамките на който в отделните балкански страни се издават творбите на този самобитен български писател (2002) [ТВ] и още много други дейности и мероприятия.

В тази връзка просто любопитно и особено показателно за случая още е и това, че мъжка певческа група от австралийски българи и австралийци, която наред с българските народни песни изпълнява и балкански, споделя, че един от вълнуващите моменти при тяхното посещение в България е това, че вече са видели Стара планина, а тяхната певческа група се нарича "Горани", защото на български е "гора", но на грузински език *гора* означава "планина" [Рд].

Пак в този сектор на Глобалното публичноинформационно пространство, макар и не толкова централен и социалнокомуникативно значим, но все пак достатъчно важен и необходим възлов елемент, ключова дума е и другото, по-следващото, вторичното производно от назв *Балкани,* каквото е абстрактното същи *балканизация,* семантико-понятийното съдържание на което например се разкрива като "процес на национално раздробяване, което води до образуването на нови държави в границите на единна териториална цялост, представляваща известна географска единица и включена изцяло в съществуващите административно-политически рамки". От тук се образува и гл. *балканизирам се* с основно семантично съдържание "деля се на голям брой държави подобно на Балканите след Първата световна война" [GrLaRs-1, 364].

Проследяването съвсем накратко произхода и развитието на това понятие позволява да се види, че то се заражда към началото на миналото столетие, обогатява се и се уточнява съдържателно към средата пак на същия век и сега вече дори са налице научни разработки, които имат за предмет на изследване точно този проблем - понастоящем в етнологията например се обсъжда влиянието на околната среда и специално на планинските или равнинните й части върху балканизацията на някои от балканските народи, разбирана като етническо деление и обособяване [вж. напр. Kaser 1998, 89-99].

А през 90-те години на миналия век *балканизация* в американското политическо и културно мислене се превръща в синоним на дехуманизация, деестетизация и други от този род [вж. Todorova 1997, 32-36]. Но независимо от всичко това, все пак основните семантични признаци "етническо разкъсване и противопоставяне" и "повишена конфликтност и културна изостаналост" в значението на тази дума я правят особено подходяща и силно експресивна, когато трябва да се посочи и отрази етнокултурен и социално-политически процес не само на Балканите и понастоящем, но дори и в доста отдалечени минали времена и места на Планетата като например: Цивилизацията на маите е загинала, защото се е балканизирала; Страните от Африканския рог се балканизират [Прс]; Този път може да се стигне до балканизация на целия Кавказки регион [Рд]; …всичко това говори, че процесът на дебалканизация е придвижен напред [Прс] и още много други такива изказвания съобщения.

И в друга една област, в друг един сектор на Глобалното публичноинформационно пространство, какъвто е научният, назв *Балкан,* пак чрез първичното си производно име *Балкани* отново е ключовата дума, "носещият стълб" и възловият елемент, през призмата и в рамките на който се провеждат и разгръщат огромен брой научни изследвания върху географията, историята, етнологията, етнографията, езика и литературата на балканските народи и които изследвания се обединяват и осъществяват под общото наименование *балканистика.*

Балканистичната проблематика е предмет на интерес от страна на отделни учени или цели институти и институции от почти всички страни по света, както е например в Института по балканистика в София, Института по балканология в Белград, Института по славистика и балканистика в Москва, Института за балкански проучвания в Солун, който развива научноизследователска и популяризаторска дейност в широк спектър от направления; в Чикагския университет, където има научноизследователски център за Балканите, в който работят 15 научни сътрудници или в Бруклинския колеж на Градския

университет в Ню Йорк, където по историята на Балканите и съседните райони работят четирима научни сътрудници със съответния помощен персонал [İnstitute 2000; RsCnDir-1, 624; ~*~-2, 1130].

Малко по-пълна представа за мащабите и обхвата на тази научна дейност може да се добие от картината в Австрия например, където голям брой научни институти и учреждения със свои печатни издания разработват отделните аспекти или направления от историята, етнологията, изкуствата, археологията, географията, топографията, геологията, икономиката и социалната политика на балканските страни и народи. Само в областта на езикознанието по-специално допреди десетина години единствено в Европа и Америка са налице повече от 20 национални института за балканистични изследвания с техните печатни органи - списания, бюлетини, тематични сборници и др.

Съществува и функционира и международна научна организация за изследване на Югоизточна Европа, чиято основна задача е организирането на международни научни конгреси, симпозиуми, конференции и други научни прояви по балканистика, като подобни институти и учреждения има и в останалите клонове на познанието, отделните научни изследвания в които понякога се прецизират и конкретизират в твърде голяма степен, достигаща до обобщено представяне например на австрийските проучвания от 1850 г. насам само в областта на етнологията на Балканите [Gruber 1998, по-подр. вж. Асенова 1989, 9-10; Daskalov 1998, 233-236].

Съществена за настоящото изследване особеност на назв *Балкан* е още и тази, че то заема централно място в българската народопсихология като елемент носител, хранител и изразител на самобитно-дълготрайната българска национална душевност и идентичност.

В Ономастиката отдавна е забелязано, че посредством местните имена народите, които са ги създали, разказват своята дълга или кратка история [Миков 1943, 14]; географските названия са свидетелство за историческите условия на епохата, през която те са възникнали [Мурзаев 1982, 5] или пък че доколкото основното предназначение на местното име (топонима) е да фиксира обекта териториално, то в представата на всеки човек определено географско название се свързва с конкретно място и епоха. Така топонимът става своеобразен езиков паметник на своето време, той съхранява в себе си сведения за духовната и материална култура на хората, които са го създали [Суперанская 1985, 15-16].

Счита се още, че названието носи със себе си под формата на асоциации и конотативни значения и специфичните условия за съществуване на името в обществото, и културно-историческите асоциации, свързани с него, и спецификата на връзката на името с наименования обект, и степента на известност на обекта и неговото име и др. [Теория и методика 1986, 104].

И все пак, всичко това си има своята първопричина, основа и начало в лицето на конкретен номинативно-семантичен механизъм, който като че ли в много точната и вярна според нас представа на Е. Отин [2003] се свежда до придобиването от страна на конкретното название, под влиянието едновременно на различни екстралингвистични и собствено езикови фактори, на допълнителни значения, съзначения или референтни конотации, съдържащи смислови асоциативно-образни и емоционално-оценъчни компоненти; референтните конотации се натрупват в собственото име благодарение на закономерните потребности в отделните речеви ситуации на коя-да е част от "енциклопедичната информация" за неговия денотат и поради тяхното, на тези конотации, многократно изразяване в различните видове реч. Като резултат се формира семантически обогатено собствено име, в основата на конотациите на което лежат фрагменти от свързаната с него "енциклопедична информация" и което собствено име, поради

изобилието и многообразието от подобни връзки и съзначения, се доближава до нарицателно име [55].

Конкретно назв *Балкан* е езиковономинативна единица, дума наименование, езиков знак, който обозначава, отразява, семиотически съдържа, съхранява и носи в себе си под формата на своя идеална съставка логико-психологическо отражение една добре и широко известна, но ясно и точно определена, българска планина, която играе изключително важна роля през цялата сравнително продължителна и определено драматична история на българите. А самата тази планина, Балкана, както може би най-точно и проникновено го е казал Пенчо Славейков, е символ на българския национален дух, въплъщение на всичко, което се таи в глъбините на българската душа и се домогва към Светлината.

Но Балкана още е и обгърнатият от буреносни облаци и бруленият от смразяващо студени ветрове скалист връх средище на Отечеството родно и свидно – там, където българинът за първи път, майчино мляко засукал, се заглежда удивен в синьото небе; после крачи упоен през зеленото поле, чак докато стигне до края на земния си път и положи уморени кости сред топлата и ласкава като майчина милувка родна пръст. Българският Балкан е и Свещената планина на един народ, образът на която съдържа и носи във и със себе си още и идеята за саможертвата, величието и безсмъртието едновременно и на Балканджи Йово, и на Тоз, който падне в бой за свобода…

И все пак символ-образ на Балкана е неговото име, назв *Балкан* и именно поради това за българите, за българската душевност и идентичност, за българската народопсихология то не е едно съвсем обикновено, еднакво и равно на всички останали наименования, а още по-малко пък и една каква да е дума от българския език, тъй като в резултат на дълговечното си битуване, пребиваване и служение Всенародному, тук, наред с основното си значение, отразяващо Планината с нейните видови и родови семантични компоненти, *мактп Балкан* носи и съдържа в себе си и голям брой допълнителни семантични признаци, набор от стилистични значения, които образуват като цяло неговата многопластова коннотация с асоциативно свързаните и преплитащи се с нея понятия, образи и представи, пълнеж и съдържание на които са именно Българският народ и Българското Отечество Родина.

Този коннотативен комплекс от значения, образи и представи е самият той, “народний български дух”, породил, изстрадал и съхранил в себе си най-напред идеята за величие, чутовна сила и мощ, героизъм и жажда за свобода, спасение, закрила и избавление; сигурност, вяра и опора в мъчителното оцеляване сред дълговечната и повсеместна народна мъка и страдание през Робството; за неземна човешка красота и преклонение пред Бога; за рано остарели-побелели от мъка народна и царски теглила угрижено-мрачни последни царе, които млади юнаци към сетна битка за Род и Родина водят - там всички ще паднат до един и никога вече няма да прегърнат ни майка, ни либе; за люти, но неравни битки на храбри войводи и страшни хайдути с поробителя вековен, отчаяни, но не и обезверени, че Някой Ден, все пак ще настъпи Тя, дългоочакваната и изстрадана Свобода, дори и с цената на тяхната Смърт…

...неистовият порив, неземната сила, но и безсилието и чрезмерната мъка и тъга в небесносините очи на години наред поминавалия със записаните дори и в тефтерчето Му като дневен разход пет маслини и суха корица хляб, щото “Народна пара е!”, но предаден от един из народа, възвисеният и умиращ Там горе, дали на Бесилката Свята, или навръх Балкана, Апостол Левски, подобен на далечния студено-самотен блясък на падаща звезда, раздрала само за миг злокобната и зловеща тъмнина на безконечната и непрогледна Нощ; разбил русата си главица, по която още белли мястото от кичура коса, отрязан и даден на Майката, защото Той в гроб незнаен, а Тя него да сложи в Гроба му празен, ó студения каменен зид на пусти турски зандани, за да не види повеке що чинат край него мазни

чужди мекерета и лукáви дьонмета; как Род и Родина загърбили, за злато и власт зинали, народеца беден яхнали, хлебеца му клисав, с пот кървава добиван и с горчиви сълзи поливан, срещу нищото навънка продават, все на заник слънце гледат, отвсякъде келепира дебнат и пак не могат да разделят бащино си имане;

...в неравна люта битка с душмани заклети, препречил с гръд юнашка пътя на вражия куршум и коленичил, преди да падне на каменистия склон, с нажален поглед към пронизващия забуреното небе балкански връх, защото тук ще бъде неговата Смърт, без да е дочакал и видял Свободата народна, отива си, чезне и умира Той, този Хаджи Димитър, но пак пита и разпитва сестра си, "прекрасная златокрила и златокоса невеста Само-Дивата" (Раковски) за Караджата и за своята вярна дружина: Кажи ми, сестро, де'й Караджата, де'й мойта вярна дружина, кажи ми, пък ми вземи душата, аз искам, сестро, тук да загина…

Тя, дружината, чета от хъшовете немили-недраги, събрали се едва 120 души от Браила чак до Бялаграда, пили, пели буйни песни, зъбили се на тирана и крещели "Хайде на Балкана!", вече разби градинарските сандъци, грабна всеки пушка бойлия, преметна през рамо патрондаш, нахлупи калпака с левския знак: "Води ни, води ни, войводо, към Балкана, пък нека Тамо да умрем за Свободата народна!", и наскача от Радецки – Тих бял Дунав се вълнува, весело шуми и Радецки гордо плува по златни вълни…; върви-ниже се дружината, отива към Балкана, а пред нея, мълчалив и умислен, сам си Ботйов войвода - той сякаш вижда как ненадейно отнякъде куршум излита и се забива в красно му чело… Но кой, кой го гръмна?!… Не тъжи, майко, не плачи, че станах ази хайдутин, хайдутин, майко, бунтовник, та тебе клета оставих за първо чедо да жалиш. Но кълни, майко, проклинай таз турска черна робия, дето нас млади прокуди по тази тежка чужбина, да ходим, да се скитаме немили, клети, недраги…

Тя, дружината върви-отива незнайно откъде и закъде - друм незнаен, войн незнаен, гроб незнаен… Ден денувам – кътища потайни, нощ нощувам - пътища незнайни; немам тато, нито мама - тато да ругае, мама да ридае… Леле, моя, ти Пирин планино! Море, черно цариградско вино. С враг врагувам - мяра според мяра, с благ благувам - вяра зарад вяра; немам братец, ни сестрица - братец да ме хвали, а сестра да жали… Леле, моя, сабя халосия! Море, люта одринска ракия… Но съмна вече, а на Балкана, юнакът лежи, кръвта му тече, вълкът му ближе лютата рана и слънцето пак пече ли пече…

...далечният тътен и тропот на коне хвърковати, "прекрасен вид имеюще полубози" (Раковски) млади момци юнаци по трева зелена тичат, камък надхвърлят, моми на люлки люлеят и все към Балкана гледат: През гора вървяха два вакли овчеря със наръм калпаци, на калпаците им пера паунови, перата треперят, гората люлеят, те на гора думат: Горо ле, зелена, ти вода студена, досега сме били два вакли овчеря, отсега нататък два страшни хайдутя… Излел е Делю хайдутин, хайдутин йенкесаджия; зароче Делю пороче деридърскине айене, айене, кабадаие - в селоно имам две лели, да ми ги не потурчите, да ми ги не почорните (В. Балканска)… Притури се планината, та затрупа два овчеря, два овчеря, два другаря (Ст. Съботинова)… Биляна ми се армаса во тая кукйа чуена, за едно момче йубаво… (Л. Рондова) - този глас към Вселената безкрайна ли отива или от Там се завръща?!…

Откак се е, мила моя майно льо, зора зазорила, оттогаз се й, мила моя майно льо, войска провървяла. Кон до коня, мила моя майно льо, юнак до юнака, мила моя майно льо, маждрак до маждрака… Войвода им, мила моя майно льо, сам цар Иван Шишман. В бой ги води, мила моя майно льо, за българско име…

...и пак скръбни и обезумели от мъка по чедата си майки в черно, по жерувненските балкани бродят и все синовете си дирят… Яничари ходят, мамо, от село на село, мъжки рожби вземат, яничари правят. Взели кого взели, мамо, взели и Стоила, а Стоил си беше,

мамо, едничък на майка. Плакала йе много годин Стоилова майка, все за Стоил тя си мисли, дребни сълзи рони. Плакала е много годин, три пъти по седем, косите й побелели, очите й изтекли… Хайде слушай, слушай, калеш бе Ангьо, що тамбура свири. Тамбурата свири, калеш бе Ангьо, ханъма да бидеш, на сарай да седиш, жолтици да нижеш. Хайде слушай, слушай, клети бе турчин, ханъма не бивам, турцки не разбирам (Ив. Балчева)...

Кончи Марку дума: Аз не ти са сърдя, дето ма забрави три дни незобено, три дни непоено, най си, Марко, гледам Дунав мътян тече - вчера са мина́ли три синджиря роби, днеска Дунав носи черните им кърви… Отдолу идат три синджира роби: първи синджир - все млади девойки, втори синджир – все млади невести, трети синджир – все млади юнаци… Даваш ли, даваш, балканджи Йово, хубава Яна на турска вяра? Море, войводо, глава си давам, Яна не давам на турска вяра. Отсякоха му и двете ръце и пак го питат и го разпитват… Планино, стара планино, карамаджерска пущино, сига си полна и равна с карамаджерски айдуте, с Чавдар страшен айдутин… Мари, х-е-й, посъбрал Велко, Велко льо, дур сидимдесет юнака със сидимдесет бели байряка, чи ги изведи-пуведи на тази Стара планина… - и сега, толкова години след детството, пее в мене Майка ми…

Даньова мама думаше, Даньо льо, синко, Даньо льо, кандисах, мама, сандисах от бащини ти ядови, от бащини ти кахъри - ръждави саби да трия, кървави ризи да пера. Когато бяхте мънинки, баща ви мене остави и във Балкана отиде; сетне пък пораснахте и вий балкана хванахте; елате, мама, елате, синките да ви оглавя, сватбите да ви направя, да се на внуци порадвам… Хубава ми била, мила мамо, хубава ми била Пирин планина, там са се срещнали двамина войводи, Гоце и Яне…

...но пак Там, девойки млади, на лице - слънце сияйно, на снага - тънка топола, в премяна снежнобяла и огненоалена, златно изтъкана, в такт неравноделен хоро играят, желти чехли потропват, сребърни пафти греят, песни напяват, наниз пендари отгласят: Снощи отидох на извор'ти, руса Яно ле, либе ле мое, на извор'ти, на кладянци, руса Яно ле, либе ле мое…

Бела съм бела, юначе, цела съм света йогрела; един бе Карлок останал и той не щеше йостана, ам беше в магла йотонал… Девойко мари хубава, заради тебе останах на високана планина… Биляна платно белеше на охридските извори. Из дола идат винари, винари бели грагяни… Йовано, Йованке, край Вардаро седиш, мори, бело платно белиш, все нагоре гледаш… Лудо-младо сън засънило, на ръчица бела момина, жално й е да го буди, милно й е да го гледа…

Да знаеш, майчо, да знаеш, каков сам юнак видела низ ситничкому сокаче – конче му пиле форкаше, руба му огън гореше, лице му слонце грееше… Изгряла й зора дневница на каменския равен мост, то не било зора дневница, най било мома Калина, тя на мливари път чака… Я изгрей, изгрей, ясно ми слънце, да видиш, слънце, мома се с рода прощава, с мама и тейно, с милни сестрици, с по-милни братя… Покани Гендо кумици, да ги гощава, прощава, на сите Гендо подари по едно сукно червено, на най-малката Гендо подари едно сукно аляно…

Руфинка болна легнала, Руфинка болна легнала на високана планина, никой до нейе немаше, сал йедна стара майчица, с чешка хи вода даваше, с чешка хи вода даваше и на Руфинка думаше: Руфинку, мойе дощерьо, мила ли ти йе динйосай, мила ли ти е рубасай?…

Но за кого така тъжно и жално плаче, та разплаква цял балкан тази каба-гайда?! О, майко моя, Родино мила, зашо тъй жално, тъй милно плачеш? Гарване, и ти птицо проклета, на чий гроб там тъй грозно грачиш?… Заплакала е гората, гората и планината и на гората дървето, на дървето вършето и на вършето листето, и от гнездата пилците, и от полето тревата, от кладянците водата заради Индже войвода… Хубава си, хубава си, моя горо, миришеш на младост, но вселяваш в сърцата ни само скръб и жалост…

А сред всички тях, пред тях и току до нас, "главное лице добрих духов Мъгаил – могущий, великий, силний; белобрадий старец дядо Господ" (Раковски) - Бог да благослови България!… Отче наш, Който си на небесата, да се свети Твоето име! Да настане Твоето царство; да бъде Твоята воля, както на Небето, тъй и на Земята!.. В името на Отца и Сина и Светого Духа!.. Амин! – Да бъде!

Кажете, дружина: Да бъде! –Да бъде! -Стани, нине, господине, че ти идат добри гости, добри гости, коледари, ой, коладеле, мой коладеле…; Извила са й тънка върбица над момини равни дворови, то не ми било тънка върбица над момини равни дворови, най ми било мома девица…

Сла́вите, дружина, да сла́вим: Събрали сме се събрали, все избор момци коладници, тази вечер на Колада – ни рано ранили, ни късно къснили, таман сме на време тръгнали, кални пътища пътували, черни ботуши накаляли, черни калпаци поросили, сминови китки поронили, че сме стигнали до един стар станиник, млад доминик, с крака потропали, на врата похлопали. Ний мислим, че той е лош, гневен човек, той не бил лош, гневен човек, той бил божи човек. С крака подскочи, бос на крака, гол на глава, че бръкна в куюм джобове, че извади златни нахтари, че отключи чимшир порти и ни въведи в равни двори. В равни двори малка къщичка, в къщичката трапеза, на трапеза тавичка, в тавичка мряна риба; че ни гости с мряна риба, че ни черпа с руйно вино, че ни дари добра дарба, добра дарба вит-превит кравай, на кравая – сребро-злато, сребро-злато, кръст дукато. Ляло му се е, ляло, през праг да му се прелее. Амин! (Ат. Стамов, Балчик).

Ний кат излезим, ний кат излезим, Господ да влези, ой, коладеле, мой коладеле… Замъчи се Божа майка от Игнажден чак до Колада, па си роди Млада бога… Зимна нощ, свята нощ и Ангели небесни… Той е в мене и до мене, иначе защо Майка ми да се прекръства и да закопава дългата до хоризонта нива с "Ела, Боже, помагай!"…

...чудни митове и легенди за "златолуспави огнени змеюве" и горски самодиви; среднощният шепот на странни поличби и знамения, омайващата и караща душата да тръпне картина от призрачни огньове и танцуващи сенки; глухите гъсти дъбрави с обширните хайдушки поляни по величествената снага на Планината са тайнствени и загадъчни, там са и из тях бродят народните закрилници хайдутите, но тях ги обитават още вещици и самовили, диви животни и зверове; планинските извори са самодивски свърталища и хорища, където нощем не бива да се ходи, иначе всякога зло сполетява онзи, който в късна доба се намери там.

А още по-назад, много преди всичко това и сякаш на другия край на Света, под белоснежните върхове на Свещената планина, много различно и някак странно облечени мъже, наблюдавани издалеко от група жени, извиват мълчаливо и почтително унесени, тържествен бавен танц около току-що принесения на Нейните духове прясно димящ, кървав курбан под вековния Свещен дъб и кичат клоните му с разноцветни платнени ленти. Пред тях пък, хадаша-юбген, роденият в годината на Кучето син всевиждащ и премъдър на Бархан-уула, призовава своите 13 Покровители от всичките 33 Стопани-планиновници да видят и да му покажат моя път през годините напред – добро или зло там ме очаква?…

И подобно на юнак чутовен, величествено-жива е тази Свещена планина - от нейната снага извира и се ражда всичко, което е върху и около Нея, пък и някъде там и по-нагоре е и мястото, където се завръща и остава да пребивава душата на загиналия в битките за Род и Родина български войн бахадур, тялото на когото е положено за вечен покой в гроб дървен заслон около ствола и току под най-долните клони на същия този Свещен дъб и то заедно с тялото на любимия боен кон, другаря верен в люти битки - коня Шарколия, коня дуралия, пъстронога, бързонога, златнообуздана…

Вчера от люта бран с готи диви-непокорни се завърна Авитохол ювига, пресрещнат-посрещнат пред Авлия, пред столнина от низ млади девойки, бяло облечени, под бяло платно пристъпват, песни пеят, царя славят на тъжовно сладкия, родния български, майчин език, че е той цар над царете, бахадур над бахадури. Лани кесарят ромейски пратил беше с него да се договарят-разговарят някакви си, никакви си, то ли стратиарии, не ли архиарии, та три дни каган Атила към тях никак не погледна, нито дума им продума, че не търпи и гневи се върло ханът български да го засегнат на чест господарска и царско достойнство. Те, горките, за душа си разтреперани, от срам в земята потънали, не смеят ни да гъкнат, ни да шукнат, камо ли пред него да пристъпят, дари кесарюви да сложат. Тогава, ей ги на, по тъмни зори, по първи петли, никой да ги не угади, нито види, от столнина път поемат към-то тях си, у дома си, за да кажат на кесаря, че Атила, Бичът Божи, с какви да е не сяда да се договаря-разговаря, защото на дума такава, той никак вяра не хваща. Затуй от ден насам тук са вече Максимин Патриций, сред ромеи първи между равни, а и Приск Тракиец, той пък пълководец първи, но и книжовник прочут, на четмо и писмо най-изкусен; тях не видя ги на идване вчера надвечер, че много народ бяха посрещачи, ала сега сред чертози, в зала тронна и на престол сребро-злато, съвет държи, ред реди, съдба съди и отсъжда Авитохол кан ювиги, а в съвета, мила моя, майно льо, цар до царя, княз до княза, пък и посланици-пратеници, от вси краища и народи на Земята, а сред тях още и ромейски, пред кагана дари слагат, и занапред дан да плащат вярна дума дават.

О, най-великият сред великите, премъдрий и преславний, извечно-справедлив, но толкова суров и непреклонен Хан Тангра, Ти и мене, хана български ще повикаш при Себе си от върха на Бай-Терек, а падна ли в бран, девойка на хубост ненагледна, извор непомътен, пет пъти чужда ще бъде, преди в зениците й сянката да угасне на вещицата осмъртителка, дошла и нея да я задуши, за да я положат за вечен покой до мене, на път към Тебе през пламъците огнени, о, Тангра!...

Разстъпи се, наведи се, преклони се, поклони се Вулкан-таг; гледай, гледай, от земи далечни, из друмища прашни, от битки кървави иде, завръща се, в боеве люти прочут и прославен Боила жупан – конята му грамадина, с опашка заплетена и сургуч на чело, кипро кърши се, ситно пристъпва, сам си той в алкаши кюбе и туча; тамо той карол галски победил е, него той сразен, още умъртвен на поле брани го остави, а сина му пуста, яка кралевита, в битката пленена, покрай конь му, ситно да подрипва, за чумбаса здраво стяга и накъм чертозите свои сред балкана, той си го кара.

Но пак нажален-начумерен, че сред двубой битка с карол галски, кралевита клета, чакал подъл, га помери с тежка буздугана да го удри изотзаде, побратимът негов Ботаул жупан, повелител пръв на люде безчет и земи без край бьлгарски отвъд Вулкан-таг, со гърди си пътйо буздугански той препречи и побратимата своя от гибел явна го избави, ала сам си той от буздугана кралевишка ми погина, та сегинка Боила жупан на седло си, под коляно, негова глава си носи закачена, да измие, да нагизди во ковчего, грозно празен, че я нема тамо побратимова снага юначина; сълзи мъжки да проронн, да си я оплаче, Господ-Богу да помоли, да дари с покой душа му; да го пусти в гробо ладен, па да струва курбан велик и на Тангра-Хан, що го ч'тия дедовците стари, курбан велик, пуста кралевита, па на гробо кръст да му побие и под кръста чаша злата, прясно изкована, изографисана, току преди на битка люта, рамо до рамо, кон до коня, пред войска българска, все отбор юнаци, бахадури и джураши, побратими двама, два български жупана, на брань да поемат; сая чаша златна, мила моя, майно льо, ясно слънце грее и на нея божи кръст дукато, а край кръсто, мила моя, майно льо, с гръчки писмена, ала с български думи, пише и говори: *Чашата, що Боила жупан повели да изковат и да изпишат и от която наздраве да пие Ботаул жупан...*

† Въ лэто **6738, 3-и индиктъ:** Азъ Иванъ Асѣнь во Христа Бога вѣренъ царь и самодържецъ български, синъ на стария царь Асѣня, сътворихъ изъ начало и съ писмена и живопись украсихъ докрай пречестната тая Църква въ името на Светитѣ 40 мѫченици, съ помощьта на които въ дванайсетата година от царуването си, в която се изографисваше тоя Храмъ, излѣзохъ на брань в Романия и разгромихъ гръцката войска, а самия царь киръ Теодора Комнина пленихъ съ всичките му болѣри. И цѣлата земя от Одринъ и до Драчъ завладяхъ,... тъй като Богъ така повелѣва, защото безъ Него нито дѣло, нито слово се не сътворява. Нему слава во вѣки! Аминь!

Зора зори, ден настава, Стар Балкан сетна дрямка дреми и пак види, дали насън ил' наяве: От два края, върла чума мина-помина, то не било върла чума, най ми било сила поганска, поганска и агарянска - дете в майка проплака, моми и невести озлочестени, на синджир навързани, на пазар продадени; мъже и старци на кол побити, жени и деца почернени, почернени и потурчени; села и градища редом горяли, горяли и порутени; твърдини зъбер, камък връз камък не остали, диня-нощя под тях, край тях грозни сенки дебят; на черкови и манастири камбани и кръстове съборени, съборени още отнесени, а отвътре, дуварите свети с ликовете божии, ангелски изографисани, па и Божа майка, ликът пресветъл и той набързо варосан, варосан още затулен, а връз Нея чужди писмена, слова омразни, душмански: Няма друг бог освен Аллах…

Татък долу, я виж, и царевград Търнов дими и пуши порутен; мало и голямо по стъгди, по стъгди и по сокаци, но най-много на Света гора: Отче свети, Пастирю наш, Ти като тръгваш, отиваш, нази кому ни остаяш? Пък сто и десетте боляри, най-видни още достолепни, уж с пашата турцка съвет щяха да струват, делата народни да хортуват, а то ги начаса изклаха и по Лобната скала надолу запратиха.

Зора зори, ден настава, дружина невиждана пътя си гони – челяд царска още и болярска, турско забулена, турско затулена, през Балкана, през Романя, пряко Мермер-море, чак до пусти Чатал-балкан, а начело сам си синът царюв Александър, но от вчера ще му викат Шишманоглу Искендербег; чалма турска - до под вежди, на сърце му – кръст прикътан, Божа майка; все надолу, земя гледа, по ланити сякаш детски, росни сълзи рони, зъби скърца, че го мъчи мъжка плът, прясно обрязана, но пак врана коня силом шпори, та да мине друм безкраен, друм незнаен, тамо де е Чатал-балкан, а и той - балкан незнаен;

...Търново-село да засели, конаци чардаклии да вдигне, по реда техен агарянски, пет-шест дъщери бейски да си купи, сякаш не е там, по чуждому и насила с тях дума да си дума; в мухъл-душни хареми, сред тежки чуждоземни миризми, неприласкан-нежелан, неохотен-неприхотен, студено-стиснати, лепкавовлажни скутове да люби, челяд безброй да добие и отгледа, но вънци от тях да не дочака; нито сега, нито друг път голота наяве да не покаже, че под бяла риза до колене, до сърце му кръст прикътан - Божа майка; ранна утрин, вечер късно, кръст отмери, сам пред Бога, но за себе “Отче наш” или пък “Господи, прости и помагай!” да прошепне никак той не подминава; през дълги нощи, под чужди звезди морен да будува, все царевград Търнов с ливадите царски, поляните балкански и песента среднощна на Балкана да бленува; с татка си, царя български, с български думи, делата царски да хортува;

...чифлици широки да гради, безчет кехаи, ратаи да наглежда, ниви безкрайни да оре, хумби хамбари да пълни загорска бяла пченица; на коне, стада и имот, сред всички турски бейове, все първи на всичко да бъде; юнак балкански да израсне, чутна войвода да стане, от синовете болярски, болярски още господарски, буйна дружина да води, пък и сестра му Катерина, царевна българска, често пред дружина, по села, ливади и балкани, кон да препуска и яха; юнаци подире си да води на седло злато и сребро, с нозе в злати зенгии; по български, с червен сахтян ботушки връз наръм прасец, на бедра стройни – штени зеленоатлазени, пак по български тясно скроени, с дъбов лист балкански сърменошити;

камшик-змия плющи и вие бяла, гола до надлакът ръка, в другата - юзда позлатена; руса коса до кръста, вятър ветрее, на лице, слънце сияйно, бяла шия, лебед същи, гръд моминска тупти-играе под злат гердан и риза бяла коприна; очите грабва и немирно-закачливо зов към всички отправя, но сал един-едничък тя дири и чака; хранена коня грозно гледа, позапре се, ноздри пламик струи, земя рие, друм трепери, глас нададе, небó разтриса; завтече се, хала небесна, земя не стъпя, напред лети, гледа и диви се мало и голямо, звяр и птица, иде, иде-е-е, Царицата българска-а-а!…

...сестра-царевна, то пак жена е, но на Искендербег, да му се славата прочуе, прочуе още разчуе чак до Стамбул-града из султански сараи; нали е царско коляно, султан му ферман проводи, с валийство в Айдън току го дарява, но не било то на добро, че го и на война с душмани върли провожда - и той като татка си, царя български, войска да води, битки да печели, земя и слава да добива и надбавя; но нали е войската му агарянска, агарянска още неверна, а той пък за тях гяурин омразен, затуй се не знай стрелата, що сърцето му удари, от коя страна ненадейно долетя…

...от кон си падна, ствол дъбов възглаве, гавазин риза разкъсва, стрела да вади, стрела забита до кръст прикътан, до Божа Майка - нито я вади, нито го цери, ами я на две пречупва и сърце му докрай пронизва; кърви му рукват, чужда земя да поят, взори тъмнеят, през чужди небеса брод дирят, татък долу отвъд Мермер-море, през пуста Романя, Балкана съзират, царя български, татка си виждат – тътен и сенки призрачни, иде ли иде дружина, войска българска, пред нея, сам си цар Иван Шишман; във ръка му тънка сабя френгия напред сочи обнажена, обнажена, ал' ръжда хванала; ред години от седло не слиза, врана коня силом шпори, надлъж и нашир броди и кръстосва полета и балкани, през долини, по ртлини, от река до море и пак назаде - врази клети, турци душмани следишком дири, в битка да сразн на бой призовава, а и дружина си още на бой подканя, ала душмани на битка с него тръгнали, нигде се не видят…

...доспехи му ясно слънце, пак чрезмерно достолепен, хубав-прехубав като нявга, само на коса буйна побелял, на лице красно посърнал, посърнал още излинял; добра коня изпусталяла, в немощ нохтем земя рие, зине гърло, пяна яд зелено бризга, сякаш глас надава, нищо се не чуе - иска на бой и тя да призове, и тя дружина да подкани, грозни душмани да смути и далеко да прогони, но в ответ, земя-небо жално-милно стене и проплаква, че дружина, мила моя, майно льо, войска българска, жална майка нажалена, нажалена-покрусена, сите тука безоръжни, кой в гърди си с нож прободен, кой без крак, кой без ръка, пък глави им, ах, глави им, мила моя, майно льо, до един на стреме обвесени и сите с очи избодени…

Проговаря синът цáрюв Александър още и Шишманоглу Искендербег: Хвала Тебе, Царю сетен български, доста време, наста време, примири се, укроти се, тебе врази преко сили, не дири ги, не зови ги! Дойде време, като мене, цáрюв син най-сетен български, на Балкана, край поляна, Дъбът Свещен столетен и седло възглаве - морни кости тамо да положиш; от деди ни, завет най-скъп - врана коня, тя до тебе вечен сън заспала. Минат ще заминат дълги години векове, наста-ще ново време, разбудени и разбунени, тръгнат-ще българи на бой, от север Братът наш, съименникът Твой помогна-ще, пак да бъде светлина, пак да бъде свобода и Балкана пак само за нас да се виши и пее;

...сега-тука, чужди небеса, земя чужда и студена, без кръст, без поп, умирам аз с отворени очи за Търновград и за Балкана; участ зла - гроба ти незнаен да няма кой с водица да прилей, да няма даже кой да те оплаче; съдбата моя прегорчива, наказание, но и награда, щом Господ-Бог така ни повелява; Търново-село, смътен спомен, и то далеч остана, а името му променено, ще се потули сред чуждите слова; немного години отсега, забравен от деца и внуци даже сам-си аз ще-да остана…

Но не умира българската свяст, години дълги след това, пак Българин един и с Твойто име, от имената чужди и през непонятните слова, съдбата моя тъй печална ще прозре и разгадае; едва тогава в чуждата земя заспа-ще най-насетне и аз в блажен покой вечния си сън, простpял закрилница десница над сите български чеда в подножието на Балкана, но още повече над онези, които от несретен жребий разпръснати далеко по Света, досущ кат мене, безкрайно тъжни и самотни, насън дори ще да страдаят, ще ридаят и ще да зоват роден край и бащин дом…

Сбогом и прощавай, Царю честити, татко мой, прощавай Роден край, прощавай Стар Балкан! Прости, Господи, прости и моля те от все сърце, приеми душата моя прострадална на българин най-чист със вяра во Христа и в чертозите небесни Твои, Ти навсегда я приюти!

Очевидно, това е То, така възстановеното, толкова повратно-съдбовно българско минало, предадено пределно кратко и набързо с помощта на едни сравнително по-други от научностилистически приетите и утвърдени, но защо пък не, също напълно възможни и допустими, а може би дори и препоръчителни, поради естеството на нещата, средства и способи.

Тъкмо така безспорно и назв *Балкан* отразява, съхранява и пренася през Времето и Пространството, като същевременно изразява и съобщава на цял Свят собствено националното, спокойно-неутралното, а може би дори и студено-рационалното, но и вълнуващо-горещото, романтично-емоционалното възприемане и отношение на всеки българин както към самото наименование, така също и към неговия денотат Планината, увековечена още и в безсмъртните, особено близки до сърцето му и безкрайно скъпи за него Ботеви стихове: Жив е той, жив е там на Балкана…

Благодарение именно на тази картина история жива, легенда и балада открай докрай не само така на едро и общо като цяло, но и във всеки свой, най-частен и отделен детайл и частица, назв *Балкан* е заседнало здраво и трайно в съзнанието и чувствата на носителите на българския език и така се е превърнало и в хранител, крепител и изразител и дори и на всяка отделна и най-малка частица от тяхната най-съкровена, интимна душевност единствено на българи; така то става, а и реално е чистата и неподправена българска етнопсихологична нагласа; състояние на българското народностно съзнание; мисъл и дух, белег и съставка на собствено българската национална идентичност и самобитност.

А може би Балкана - това е българинът, българинът - това е Балкана, така че ако изобщо ги има, то трябва да са съвсем малко из останалите езици по Света думите названия, подобни и равни на назв *Балкан.* И все пак, и все пак: Настане вечер, месец изгрее, звезди обсипят свода небесен, гора зашуми, вятър повее, Балкана пее хайдушка песен… (Хр. Ботев); Вятър ечи, Балкан стене, сам юнак на коня, с тръба зове свойте братя - Всички на оръжие!… Стани, стани, юнак балкански, от сън дълбок се събуди… Да викнем синца с глас голям по сичкия Коджабалкан… Да стане левът наш балкански, от него вятър да повей… (Д. Чинтулов).

Или пък: И днес йощ Балкана щом буря захваща, спомня тоз ден бурен, шуми и препраща славата му дивна като някой ек от урва на урва и от век на век… Защото в Балкана има един спомен, едно име що вечно живей и в наш'та история кат легенда грей (Ив. Вазов); А Вардар, Дунав и Марица, Балкана, Странджа и Пирин, ще греят нам - до гроб зарица сред споменът един (П. К. Яворов), което може не да го разбере, а да го почувства и схване в дъното на душата си единствено и само Българинът!!!

И да го съхранява дълбоко в себе си, да го носи през Времето, за да излива и въздига в Него и чрез Него мъката и страданието, болката и радостта, гордостта, славата и величието си на Българин още и като последно и по повод Балканската Война чрез: Ечи, ти, гордий наш Балкан, ечи прославен великан… или пък през Септемврийското Въстание

и Антифашистката Съпротива със: Когато на Дунав се мръкне и сънен Балкана заспи… (Хр. Кърпачев); Шумете, дебри и балкани…

Но изобщо няма българска патриотична песен или стихотворение, в което да не става дума за Балкана: Горда Стара планина, над ней Дунава синей, слънце Тракия огрява…, Мила Родино, ти си земен рай, твойта хубост, твойта прелест, ах, те нямат край...; Много родини има в света, има долини с чудни цветя, ала го няма чудния с блян, с песен хайдушка роден Балкан (Ив. Генов); За него Шипка пее днес, за него Одрин все мълви! Венци на доблест и на чест хайдушкият Балкан му сви (К. Георгиев); Хей, поле широко, широко зелено, хей. Ех, Балкан ти роден, хей, Балкан ти наш…[вж. сщ. и подр. Аладжов 1999, 7-8; Бешевлиев В. 1955, 301; Бумбалов 1996, 31-71,158-160; Гомбоев 2002, 69-75; Грозданова, Андреев 1986, 212-213; Дарбакова 1969, 199; Златарски 1994, 587-596; История на Добруджа-3, 89; Калоянов 1987, 71; Молчанова 1982, 18; Мурзаев 1974, 238-240; Мутафчиев П. 1987, 65-89; Овчаров 1997, 40-41; Попиванов 1994, 108-121; Раковски 1988, 97-99,107-137,144-147,172-174,180; Рашева, Семерджиева 1996, 50; Решетов 1986, 66; Тодоров-Бемберски 1987; ~*~1987a; Традиционное мировоззрение 1989, 9-12,31-32; Kojčeva 2000, 90-91; Todorova 1997, 38-61].

Г Л А В А В Т О Р А
ПРЕДМЕТ, СЪЩНОСТ И СТРУКТУРА НА ОНОМАСТИКАТА КАТО ЛИНГВИСТИЧНА НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА

Ономастиката е самостойна лингвистична научна дисциплина с предмет на изследване собствените имена, названията като разпространение, структура, употреба и произход, който предмет обхваща също и апелативите термини; нейната вътрешна структура има за свой органичен и неделим компонент и етимологичното изследване с редица специфични черти и особености; съдържанието ѝ се стратифицира и диференцира до известен брой ономастични разновидности, дялове, раздели и направления, а външната ѝ структура е съвкупност от редица собствено лингвистични и екстралингвистични аспекти, връзки и отношения, важно място сред които се пада на нейната етноисторическа значимост и стойност. Проучеността на източните по произход названия и по-специално ороними в Българската Ономастика на етапа на нейното съвременно развитие и състояние са все още на едно твърде ниско и крайно незадоволително ниво и степен.

Ономастиката като езиковедска научна дисциплина се характеризира с конкретна същност, лингвистичен статус, съдържание, вътрешна и външна структура и др. Степента и нивото на проученост на източната съставка на Българската Ономастика изобщо и Оронимика в частност се задават от всичките известни и достъпни досегашни проучвания върху назв *Балкан,* основната и съществена част от които метатеоретически се анализират, разглеждат и преценяват в конкретно-аналитичен и обобщено-синтетичен план поотделно. Преследваната тук крайна цел е да се изгради и получи и необходимата за случая теоретична представа за нивото и степента на проученост на Названието на настоящия етап от неговото изследване и описание в българската и чуждестранната ономастика и историография.

Място, същност и обхват на Ономастиката

Съществена черта и особеност на настоящото теоретико-методологично, тюркологично и българистично изследване е разполагането му и заемането от негова страна на едно напълно конкретно и определено пространство в доста обширната и вътрешно силно диференцирана и структурирана наука лингвистика, чиито вътрешен строеж и външни връзки и отношения се определят и са в пряка зависимост от вътрешната стратификация и структуриране и на езика като сложна високоорганизирана система с две основни форми на съществуване - идеално-виртуална или само език, и материално-актуална или само реч; с два водещи принципа на вътрешна организация - гнездово-парадигматичния за езика и линейно-синтагматичния за речта; с краен брой вътрешно сравнително самостоятелни и отграничени, но и взаимно свързани и преливащи се, различно ориентирани и разположени едно спрямо друго, висши и нисши, базисни и производни, първични и вторични, основни и спомагателни, елементарни и комплексни, включващи и включаеми, експресивни, номинативни и комуникативни нива или равнища на езика, обособяващи се на топологически принцип, обединяващи се съгласно принципа за многопосочната включаемост на елементите от нисшите равнища във висшите и преминаващи едно в друго според принципа на абстрахиращата интеграция и разчленяващи се съгласно принципа за постепенното многопосочно делене с остатък; с две основни единици - дума и изречение, всяка една от които е двустранно, идеално-материално образувание със звукова или графична форма и значение, като отделните му

страни или съставки са свързани и обединени съгласно принципа на превърнатата форма като главен и водещ принцип на организация на езиковия знак, според който материалното битие на вещта е погълнато от нейното функционално битие, и с две основни функции - номинация за думата и словосъчетанието и комуникация за изречението, които функции обаче на изхода, в края на единния, цялостен и неделим речемислителен акт се очертават и представляват по същество една единствена номинативно-комуникативна функция - може би така трябва да изглеждат в необходимия и достатъчен тук, пределно обобщен вид основните елементи на общолингвистичната представа за езика, част от които, заедно с някои от конкретните ни изследвания върху съответния проблем, вече бяха посочени по-горе [вж. още Добрев 1978; ~*~1982б; ~*~1982г; ~*~1984а, 110-112; ~*~1985, 38-45; ~*~1989а, 109-110].

При така детерминираната изключителна диференцираност на съвременната лингвистика, съществуваща реално под формата на голям брой научни дисциплини, направления, дялове, поддялове, раздели и т.н., съвсем очевидно и мястото на настоящото изследване може и трябва да се търси и определи не като едно отделно и индивидуално, само за себе си и независимо от всичко останало около него място, а като по-обща среда и условия, в рамките и на основата на които се осъществява и самото изследване. Планинското название, орнм *Балкан* в своя основен и чист вид е преди всичко название, собствено име, а собствените имена в кой да е език конкретно и в езиците изобщо са обект и предмет на изследване на лингвистичната дисциплина Ономастика.

Ето защо като начало тук трябва да се каже, че настоящото, а и всяко едно изследване върху плназв *Балкан* се разполага вътре и в границите на науката Ономастика, което обаче като цяло е все още недостатъчно определено и конкретно най-малкото поради твърде многото неясни или спорни въпроси и дори въпросителни около тази научна дисциплина, правещи недостатъчно ясно и определено и самото понятие за нея. Именно поради това тук се очертава като задължително разкриването и представянето в явен вид на мястото, същността, съдържанието, структурата и типологията на съставките на Ономастиката, посредством което най-напред ще бъде определена и охарактеризирана самата лингвистична дисциплина, а от тук като краен резултат ще се разкрият и обособят и редица, теоретико-методологически съществени, характерни черти и особености както на настоящото изследване, така също и на неговия обект.

Ономастиката е общо взето сравнително нов дял на езикознанието, но безспорно не само поради това и днес все още продължава да се обсъжда въпросът за нейното място в системата на науките, което е някак си по-лесно обяснимо и дори задължително за по-ранните етапи от нейното развитие, когато тя се разбира, известна е, а и съществува предимно под формата на топонимика. Според някои от вече формулираните и предложени виждания за мястото на Ономастиката, ако се абстрахираме от крайно несполучливата дефиниция, според която тя е “наука, която изучава собствените имена” [ОсССлОн, 123], защото тук липсва задължителният родов белег, Ономастиката или по-точно нейният предшественик Топонимиката, е географска научна дисциплина - самостойна, спомагателна или пък част от историческата география със собствен предмет, метод, цели и задачи, роля и значение най-напред и преди всичко за географията, а след това и за останалите научни области. Именно като такава, според Э. М. Мурзаев [1963] я дефинират предимно някои географи [11], но по наши наблюдения за географска наука я смятат и историци, и езиковеди [вж. напр. Бординских, Оборин 1983, 57; Жучкевич 1968; Маракуев 1954].

А от друга гледна точка се застъпва и становището, че Ономастиката, представена пак от Топонимиката, е историческа дисциплина или по-точно - спомагателна историческа дисциплина, което разбиране според В. Ташицкий [1961] се предлага главно от историци

[3-11] и тук може да се посочи например Vl. Minorsky [1978], който счита, че в качеството на спомагателно средство за историците, топонимиката следва да заеме полагащото й се място наравно с нумизматиката и епиграфията [IX, 81]. Но ние пък констатираме, че подобно виждане се споделя и от езиковеди - Ономастиката при унгарския езиковед Г. Барци е спомагателен клон на историята [Bárczi 1958, 144-145], докато за Й. Заимов [1986а] тя е помощна наука на историографията, която проучва езиковедски, културно-исторически и социологично собствените имена - географски и лични, [104], а според Д. Михайлова [1990] Ономастиката проучва собствените имена езиковедски, културноисторически и социологично и е една от спомагателните науки на историографията (Sic!?) [38].

И като последно пак тук трябва да се приведе и мнението на А. И. Попов [1965], който просто по един невероятен начин успява да раздели и разнесе Ономастиката и нейните дялове едновременно на различни места и така да демонстрира в условията на абсолютно субективен произвол най-малко огромното си неразбиране за това що е наука и как тя се диференцира, стратифицира и дефинира, когато твърди, че Етнонимиката е дял на историческата Ономастика и в същото време тя е спомагателен клон на историческата наука; Етнонимиката безспорно може да се разглежда и като дял на историческата география, но тук може да се говори най-напред и за обща етнонимика като специфична част на Ономастиката със свои специфични задачи и похвати на изследване, а така също и за частна етнонимика - тюркска, славянска, угрофинска и др.; но дори и в тези частни раздели на Етнонимиката се оказва толкова много географски, етнографски, исторически, археологически, лингвистичен и антропологичен материал, че се налага тя да се обособи като специален отрасъл на знанието с приложно значение в много съседни области и най-вече в историческата география (Sic!) [55-56].

По-нататък Ономастиката, представена пак главно от Топонимиката, е интердисциплинарна наука, наука с интердисциплинарни черти или характер, но с лингвистична основа и разположена в допирната точка или на граничната линия на езикознанието и географията; отделна наука, напълно самостоятелна научна дисциплина, която се занимава с всестранното изучаване на географските названия и се намира между географията, езикознанието и историята; гранична, комплексна или самостойна научна дисциплина синтез между езикознанието, географията и историята, която използва методите на анализ на всяка една от тези научни области и има за цел всестранното и сумарно изследване на географските названия, а като обосновка точно на тази част от това разбиране за мястото на Ономастиката се приема възможността всяко явление или предмет да се изучава от каква да е конкретна гледна точка, което изследване обаче винаги ще бъде едностранчиво, докато изучаването от различни гледни точки и с различни методи ще позволи изясняването на тяхната същност докрай; спецификата на предмета на изследване на Ономастиката се състои в това, че бидейки лингвистичен по принцип, той включва също така етнографски, исторически, географски, социологически, литературоведски съставки, а по време на ономастичното изследване се използват данни от археологията, история на материалната и духовната култура, биологията, философията, логиката, психологията и др., което като цяло извежда ономастическата проблематика извън рамките на лингвистиката, така тя придобива автономност и самостоятелност, но наред с това тя представлява и част от лингвистиката, която част обаче не се разполага изцяло в рамките на своето цяло, а същевременно продължава да си бъде спомагателна, приложна за историците и географите наука; географските названия са специфичен езиков компонент, топонимиката не е част от лингвистиката, а самостоятелна научна дисциплина, при което право на съществуване имат и трите направления за изучаване на географските названия - лингвистичното, историческото и географското, само

едновременното прилагане на които може да осигури пълното и всестранно изследване и опознаване на топонимичния обект [Ангелова-Атанасова 1996, 132; ~*~1996а, 7; Беленькая 1969, 12; ~*~1974, 99; Географические названия 1962, 4; Горнунг 1964, 124-126; Карпенко 1964, 46; Коков 1966, 9; Мурзаев 1963, 11-12; ~*~1964, 23-32; ~*~1974, 8-11,16,24-26,323; Попов 1965а, 9; ~*~1970, 37; Поспелов 1966, 28; ~*~1971, 3; Суперанская 1973, 7-9; Blanár 1996, 195].

Сега и тук не съществува никаква възможност за по-подробен анализ и оценка на така представените мнения или виждания за мястото на Ономастиката в системата на науките, поради което нека единствено отбележим недостатъчната обоснованост и неправомерността на нейната не толкова комплексност, колкото малко странната й двойственост, благодарение на което тя "успява да се разположи" едновременно не само на две отделни места - топонимиката на граничната линия, стика между науките, а Ономастиката - в лингвистиката (Э. Мурзаев), но дори и на повече места - Етнонимиката е дял на Историческата Ономастика, също и клон на историята, а и дял на историческата география; общата етнонимика пък е специфична част на Ономастиката, но в частните й раздели има толкова много "друг" материал, че тя следва да се обособи като специален отрасъл на знанието (А. Попов).

Тази недостатъчна обоснованост и неправомерност се отнася също така и за мнението, според което Ономастиката е частично разположена вътре в лингвистиката, а наред с това и частично извън нея, където тя е автономна и самостоятелна, но пък и спомагателна наука (А. Суперанская). Точно такова решение в рамките на нашето виждане за предмет и обект на изследване е по принцип невъзможно, защото няма никакви причини или пък друг някакъв резон в това лингвистичен по генезис, структура, принадлежност, природа и характер обект, каквито са собствените имена, само поради това, че притежава и други, безспорно допълнителни и второстепенни съставки, черти и особености, или пък че при неговия анализ се използват данните и от други науки, да промени всички тези свои черти и особености, а това означава да промени и своята същност и лингвистична природа до степен, на която той да придобие друга, нелингвистична природа и характер, с оглед и върху които да се формира и друг, нелингвистичен предмет на изследване, науката за който да се разполага съответно и извън самата лингвистика, в резултат на което като цяло тази наука да бъде едновременно самата тя, но така също и нещо друго, различно от самата себе си.

Очевидно тук трябва да се приеме, че на теорията на науката, на теоретичната лингвистика и на Теоретичната Ономастика се предлага да приемат и утвърдят един колкото куриозен, толкова и абсурден прецедент, за аналог на което "частично разполагане" на Ономастиката вътре и вън от лингвистиката едновременно надали може да се приемат немалкото интердисциплинарни науки, защото случаят при тях е съвсем друг, и точно този пункт от разглеждания тук опит за определяне мястото на Ономастиката пак се очертава не само като недостатъчно обоснован и следователно и като неправомерен, но и направо неадекватен на реалното състояние на нещата както в самата Ономастика като сравнително изградена и завършена вече лингвистична дисциплина, така също и в лингвистиката като цяло, вътре в рамките и в границите на която тя се разполага, съществува, функционира и се развива.

Схващането за Ономастиката като лингвистично учение за собствените имена като че ли има две основни разновидности и според първата, донякъде малко своеобразната от тях, Ономастиката, представена на места и от Топонимиката, макар и да е клон на тюркската филология, все пак като дял на лингвистиката гравитира преди всичко към лексикологията и понастоящем се представя като раздел на конкретните лексикологически изследвания [Мусаев 1984, 181-183,186].

В рамките на втората основна разновидност на схващането за Ономастиката като лингвистична дисциплина в най-общ план тя се счита за сравнително обособен и самостоен дял на езикознанието. Поради невъзможността както за вземане на отношение по нейното място в лексикологията, така също и за формулиране, по-подробна обосновка и предлагане в конкретно-разгърнат вид и на собственото ни схващане по въпроса, непосредствено след гореизложеното, само се задоволяваме да заявим, че за нас този изключително важен и съществен с оглед методологията, целите и съдържанието на настоящото изследване проблем се решава еднозначно в полза на лингвистиката и приемайки в качеството на достатъчна за сега аргументация вече предложените от други изследователи виждания и съображения, които си позволяваме малко да пообогатим или позасилим на две-три места, единствено ще отбележим, че на настоящия етап от развитието на Ономастиката повечето от езиковедите, работещи в тази област, приемат, че тя не е отделна или помощна историческа, географска дисциплина и т.н., а самостоятелна лингвистична дисциплина, сравнително обособен и самостоен дял на езикознанието, като аргументират и разкриват нейната лингвистична същност и място чрез лингвистичната природа и същност на нейния предмет на изследване - собственото име, названието е дума, подчиняваща се на законите на езика, както всички останали думи; Ономастиката изследва основните закономерности на историята, но тук ние бихме добавили - най-напред и главно фонетико-граматичната и семантична структура, възникването и образуването, а по-нататък и развитието и функционирането на собствените имена; тя притежава собствен обект и метод за неговото изследване, възникнала е на допирната точка на науките, но в нея доминира лингвистичният компонент и доколкото преобладава изучаването на ономастичния материал с лингвистични методи, то Ономастиката е част от лингвистиката; само лингвистите могат и са длъжни, но според нас само те разполагат с необходимия понятийно-категориален апарат, принципи, методи и средства и са в състояние да анализират и обхванат многостранно, компетентно и пълноценно всички видове названия, техните взаимни връзки, връзките им с останалите собствени имена и с цялата система на езика, в която те възникват и се използват; отделните науки като география, история и др. се интересуват от отделни, частни аспекти и страни на местните имена, докато лингвистиката се интересува от всички техни страни, черти и особености; Ономастиката е неделима част от езикознанието, тя е научна дисциплина вътре в езикознанието, а местните названия и личните имена може да бъдат полезни за останалите науки едва след щателен, а като допълнение от нас - и задължително компетентен, грамотен и всестранен лингвистичен анализ; Ономастиката заема особено положение в езикознанието и т.н. [вж. напр. Абдрахманов 1984, 120-121; Балкански 1996, 20; Иллич-Свитыч 1962, 217; Матвеев 1964, 131; Мурзаев 1974, 24-26; Симеонов 1962, 163; Суперанская 1973, 7-9,35; ~*~1985, 6-7; Ташицкий 1961, 3-11; Теория и методика 1986, 180-184].

При това си място в езикознанието, което вече само по себе си задава и определя и нейния най-близък род, необходим за дефинирането й, Ономастиката се характеризира още и с конкретен и специфичен обект предмет на изследване, на основата и с оглед на който може и трябва да се формулира и определението за нейната специфична същност, разкриваща се или по-скоро проявяваща се в отделните и конкретни страни, аспекти и насоки на съществуване, функциониране и развитие на този лингвистичен обект.

В немалкото дефиниции, които се предлагат в ономастичната литература и чрез които се определя същността на Ономастиката пряко или пък с оглед на нейния предшественик и на места представител Топонимиката, обикновено ударението се слага върху това, че тя изучава географските названия, тяхната система, произход и класификация; неин предмет са собствените имена или пък собствените имена от всички видове, налични в речниковия

фонд на всеки език, присъщи му поначало или пък заети от друг език; тя е науката, която изследва имената във всички техни аспекти, но също и комплексна наука за собствените имена или пък за системата от собствени имена в даден език с техните характерни черти и особености, както и за формирането и общественото функциониране на ономастичната система и за езиковата структура на ономастичните знаци; антропонимията например, което за случая няма принципиална разлика, проучва състава, произхода, значението, разпространението и честотността на антропонимите в синхронен и диахронен аспект, произхода на названията и историята на техните промени; топонимиката се занимава с всестранното изучаване на географските названия; топонимичните изследвания са насочени към установяването на връзката между топонимите и обективната действителност от една страна и между топонимите и останалите думи в езика от друга, а непосредствена задача на топонимиката е всестранното изучаване на собствените географски названия; задачата на топонимиката е в това да осигурява научен материал за лингвистите, историците и географите за изграждане на мнение по голям брой спорни въпроси от миналото, особено за предписмения период, или за територии, където някога са живели народи, езиците на които са мъртви отдавна; обект на тюркската Ономастика са главно географските названия (топонимия) и личните имена (антропонимия), т.е. собствените имена в широкия смисъл на думата; топонимиката е дял на лингвистиката, който изучава историята на създаването, преобразуването и функционирането на географските названия и др. [Географические названия 1962, 3; Еремия 1982, 5; Калакуцкая 1979, 69; Карпенко 1964, 45-46; Ковачев 1990, 10; Коков 1966, 9; Мурзаев 1964, 23; Мусаев 1984, 181,183; Подольская 1970, 49; Суперанская 1973, 5,7,324; ~*~1985, 7; Теория и методика 1986, 7,194; Blanár 1976, 16; ~*~1996, 195; Onomastics -Categories of names 2000; СлРОТрм, 96].

Косвено за разбирането на даден автор за същността на Ономастиката може да се съди и от начина, по който се определят нейните цели, които на едно място се свеждат до "разкриване езика на имената и етническите движения - етногенезата, а така също и на субстратните, адстратните и суперстратните явления на дадена територия, като се опира на данните от материалната култура и историческите извори" [Заимов 1980, 45], а на друго място пък до установяването връзката между топонимичните названия и обективната действителност, първо и второ - между топонимичните названия и останалите думи в езика, които изследвания се осъществяват главно по диахронията и на които като цяло противостоят синхронните изследвания на топонимичната система върху дадена територия като инвентар на образуващите средства, опозициите на тези образуващи средства и територията, върху която тези средства се реализират [Карпенко 1964, 45].

При един по-внимателен и прецизиран, но поради желание за краткост възможно най-обобщен анализ на така предложените дефиниции за същността на Ономастиката като наука, може да се види, че преди всичко някои от тях не отговарят на формалнологическите критерии и изисквания за този вид логическа операция нито по форма, нито пък по съдържание - обект на Ономастиката например не може да бъде класификацията, а и нейната задача не е да осигурява "научен материал" за останалите науки (Географические названия), защото класификацията специално е познавателен метод и логическа операция и следователно е вън и преди обекта на Ономастиката, но надали тук се има предвид точно това и по-вероятно авторът иска да каже, че Ономастиката се занимава с класификацията на собствените имена като резултат от въпросната операция и по този начин той стеснява и ограничава предмета на Ономастиката само до този резултат, докато задачата на Ономастиката пък е да изследва и описва собствените имена в езика; добавката, че собствените имена се характеризират с "някои специфични черти и особености" (Л. Калакуцкая) е излишна, тъй като подобна

обща специфика притежава всеки предмет и явление и това общо взето е известно предварително; честотността е една от многото по-частни определености на състава, набора от антропоними, така че не може в дефиницията да се извежда и поставя на едно и също равнище с него (Н. Ковачев).

Свеждането предмета на Ономастиката само до произхода на названията и историята на техните промени (Дж. Коков, А. Суперанская) ограничава и стеснява както самия предмет, така също и целите и задачите, подхода и методите на изследване в Ономастиката, а оттук и нейното съдържание и крайни резултати; всестранното изучаване на географските названия като предмет или задача на топонимиката (Э. Мурзаев; Ю. Карпенко) е прекалено обща и именно поради това и твърде неясна и неопределена дефиниция, формулирана не с оглед на обекта, а спрямо познавателната дейност, която се осъществява върху този обект.

Включването в обекта на тюркската Ономастика само на местните и личните имена (К. Мусаев) съвсем не означава, че това са всички собствени имена, макар и в най-широкия смисъл на думата, и оставя вън от изследването редица още, немалко на брой и научно не по-малко значими групи названия, пък и стеснява и ограничава неоснователно и "работното поле" на Ономастиката още на етапа и на нивото на нейната дефиниция; включването в предмета на Ономастиката наред с "езика на имената" и на "етническите движения - етногенезата" (Й. Заимов) или пък на "обективната действителност" (Ю. Карпенко) вече превръща Ономастиката в механична смес от две отделни съставки с различен произход, структура и природа - собствено лингвистична и историко-етнологична или философско-онтологична, което надали би осигурило на тази хипотетична наука наличието на такова начално и задължително условие предпоставка за съществуване и функциониране като все пак известна вътрешна еднородност, органична свързаност и единство на подход, метод и понятийно-категориален апарат.

И най-после, драстичното разделяне и противопоставяне на диахронията и синхронията, изследването на връзките на названията с обективната действителност и на топонимичната система само като инвентар (Ю. Карпенко) някак си оставя на заден план фонетико-граматичната структура на названията като техен първичен и основен аспект предмет на ономастично изследване и описание.

Теоретикоономастически съществен и важен проблем тук още е и въпросът за формата и съдържанието на дефиницията за същността на Ономастиката, но за краткост сега нека малко по-подробно обсъдим и вземем отношение по състава и обхвата на нейния предмет на изследване, което от своя страна се отразява и върху най-общото съдържание или вътрешната структура на Ономастиката. Както може да се види и от гореприведените определения, никой от авторите не включва в предмета на изследване на Ономастиката онези нарицателни имена, които са генетична основа на названията и които само в границите на топонимиката са представени от такава, ономастически изключително важна и съществена словна категория, каквато са нарицателните имена с физикогеографско значение, ентопиците или с най-разпространеното им в съвременната Ономастика и Топонимика наименование - географските термини, които при обсъждането на проблема за генетичната основа на названието бяха определени като вид спрямо апелативите термини като техен род.

Точно тези нарицателни имена, наред с големия си брой форми, първични или вторични, комплексни значения съдържат и носят и основния номинативен признак вътрешна форма на названието; на тяхна основа възникват и се изграждат и самите названия, поради което те се очертават и като изключително важни и необходими и при определянето произхода на названията; до определен етап от съществуването, функционирането и развитието на собственото име апелативът термин се запазва в една

или друга степен, остава и присъствува в неговата фонетико-граматична и семантична структура, така че и тези нарицателни имена са неделима, много важна и съществена част от ономастичния обект и предмет на изследване.

Потвърждение на всичко това е и реалната научна практика на съвременния етап от развитието на Ономастиката, в рамките на която събирането, систематизацията и описанието в синхронен и диахронен план специално на географските термини в един или повече, генеалого-типологически по-близки или далечни езици придобива изключителен размах и мащаби, а нарицателните имена като цяло се изучават и описват реално и фактически и те представляват по същество едно от най-плодотворните и перспективни, а според някои автори и едното от двете основни направления в топонимиката конкретно и в Ономастиката по принцип [вж. напр. Димитрова-Тодорова 1987; Донидзе 1969; Заимов 1975, 203-220; Юзбашов 1966; Карамшоев 1988; Карпенко 1964, 45; ~*~1970а; Ковачев 1996, 27; Конкашпаев 1970, 174-179; Кръстев, Батолов 1994; Марусенко 1962, 143; Матвеев 1970; Местные географические термины 1970; Мурзаев 1962, 37-44; ~*~1964; ~*~1970, 17-18; ~*~74, 4,94-125,159; Толстой 1969; Šmilauer 1963; СлНГТрм, 7].

Именно поради всичко това и нарицателните имена задължително трябва да намерят място по подходящ начин и форма при определянето и посочването същността на Ономастиката като наука и да бъдат включени експлицитно и те в съответната дефиниция.

Наред с включването и на съответните нарицателни имена в обекта и предмета на изследване на Ономастиката, откъдето се уточнява и разширява и нейното най-общо съдържание или вътрешна структура, на подобно обсъждане подлежи и правомерността от включването в същия обект и предмет на изследване и на историко-генетичния аспект на названието, а оттук и на намирането място сред ономастичната проблематика и на етимологичното изследване и евентуалното му признаване за съвсем естествена, органически свързана и неделима, напълно легитимна компонента на цялостното и завършено ономастично изследване. Някои от възраженията срещу пълното или частично етимологично изследване на названията имат за изходна точка и основа предположението, че етимологията на собственото име не съществува за носителите на езика, а само за изследователя и поради това тя е излишна и в Ономастиката, както и това, че етимологичното значение в повечето случаи е загубено [Никонов 1974, 104-109,197,188-189,202].

От друга страна тук се твърди още, че етимологичните изследвания са практически неприемливи за Ономастиката, ономастична етимология е непроверима хипотеза, тъй като собствените имена или изобщо не се подчиняват на закономерностите за звуковите преобразувания, или пък им се подчиняват избирателно и поради това към тях не може да бъдат приложени онези методи, които са разработени за етимологичния анализ на нарицателните имена [Суперанская 1988, 3]. С преминаването към етимологичния анализ на името изследователят напуска сферата на Ономастиката и преминава в общата лингвистика, а етимологическата класификация на собствените имена задължително ги извежда на доономастично ниво, до границата, когато нарицателното е станало собствено, и това е единственото звено, върху което етимологията като такава може да бъде подвключена към Ономастиката. До този момент всъщност е налице история на името с неговите преходи от един обект върху друг, отделните степени на номинацията, но не и етимология на названието [Суперанская 1973, 248-249].

И пак според същия автор етимологизацията в Ономастиката е похват, който често се прилага без достатъчно основания, достатъчен материал и независимо от наличните ограничения, защото достигането до най-древното значение на изходната основа едва ли е възможно поради многозначността на думите, наличието на омоними и териториалната диференциация на отделните лексеми; етимологичният анализ в Ономастиката се

различава от етимологизацията при апелативната лексика по това, че за онима е достатъчно разкриването на апелатива или на първичното собствено име, лежащо в основата на името, което се етимологизира [Теория и методика 1986, 206-207].

В хода на краткия анализ на някои от възраженията срещу етимологичното изследване в Ономастиката най-напред трябва да отбележим, че твърдението за това, че етимологията на собственото име не съществува за носителите на езика, а само за изследователя (В. Никонов) не е съвсем точно, защото има немалък брой носители на даден език, които определено се интересуват от произхода на собственото си име и дори излизат и с конкретни предложения в това отношение.

И все пак не този интерес е главното и определящото в случая, да не кажем, че той изглежда дори и научно ирелевантен, а по-скоро това, че предметът на изследване и съответно съдържанието на Ономастиката се задават от конкретните социални нужди и потребности, снети и преобразувани в нейните рамки под формата на определени цели и задачи на тази наука, независимо от това дали тези цели и задачи са експлицитно формулирани, систематизирани, анализирани и описани на нейното теоретично равнище или не. Избирателният характер на звуковите преобразувания в ономастичното пространство съвсем не означава невъзможност за прилагане на методите, разработени върху и спрямо нарицателните имена (А. Суперанская), а задължително предполага тяхното използване по-начин и в степен, необходима и достатъчна с оглед именно на собственото име като специфичен ономастикоетимологичен обект.

Постулирането на някакво дооономастично ниво във възникването и образуването на названието и обявяването за не-ономастично по природа и същност на всичко преди границата на преминаване на нарицателното име в собствено, абстрактното деклариране a priori на някаква невъзможност за достигане до най-древното значение на изходната основа и други от този род (А. Суперанская) очевидно имат за начало и основа по-скоро обектно неадекватно, некоректно и деформирано изградени у автора не толкова ономастични, колкото общонаучни и методологични скрупули и предубеждения, стигащи дори и до агностицизъм, принципиална непознаваемост на ономастичния обект, което обаче ни най-малко не му пречи да не се съобразява винаги и постоянно с тях и демонстрирайки в конкретен вид явно разминаване между теоретикоономастични предразсъдъци и конкретноемпирични желания и намерения, да обявява за скрити тюркизми в славянобългарската Ономастика и образувани на основата на номадотюркски родо-племенни названия такива етимологически достатъчно ясни, дори прозрачни и добре известни имена като безспорно славянските по произход *Абланица, Крачѝ-кладенец,* тракийското *Арда* или пък гръцкото по произход *Бургас,* известно по нашите земи още от Римско време като блат. ойкнм *Burgus* - селище по римския Крайдунавски път, което пък има за основа апл *burgus* “малка, крайгранична укрепена кула” от гр. *πύργος,* разпространено на север в румънския и староруския език; с шугн. *burĵ* “стена” и ишк. *bьrĵ/č* “угол” считано за неиранско в памирските езици, зает още и в турския език като *burgaz* “крепост”, сродно със сербълг. *пиргь* от Хрельовия надпис от 1334/5 год.; възможно в тюркологически доказуема, много стара връзка с гръцкия етимон трябва да е ар. **برج,** от което пък да е тур. *burç* “крепост; кула, бойница”, кой знае защо пак липсващо в турските етимологични речници и т.н. [срв. Суперанская 1994, 228-234; Eren, 64; TDESz, 108, вж. Бешевлиев В. 1955, 281,283,286,297; Георгиев 1960, 33; Гълъбов 1960, 424; Tzitzilis 1989, 188; АрРСл-1, 76; СлВхЯз, 186; ТРСл, 135, вж. и срв. Стоянов Ив. 1999, 195-196].

Собственото име, дори и след като се е образувало и преминало известен период на използване и развитие, пак може да носи и съдържа в себе си не само своя апелатив негова генетична основа, но и своя етимон, именно поради което и апелативът, и етимонът са част от предмета на Ономастиката и притежават съответно и ономастична природа и

същност. И независимо от всички трудности и проблеми тук напълно достижимо безспорно е и "най-древното значение на изходната основа", достатъчно примери доказателство за което са налице и може да се видят през цялото минало развитие и съвременно състояние именно на тази, етимологичната част, съставка или най-добре направление на Ономастиката.

Етимологичното изследване в Ономастиката, което има за цел и предмет произхода на собственото име и се явява в същото време необходим и дори задължителен компонент на цялостното ономастично изследване и описание, макар и да съвпада в определена степен и на определен етап със собствено етимологичното изследване, което пък от своя страна има за цел и предмет произхода на нарицателното име, все пак и във всички случаи се характеризира и с определена, конкретна специфика, съставките на която надали се свеждат само до лексико-семантичната дихотомия апелатив-онома, установяването на най-често срещаните топооснови с определени форманти и различните цели при всяко едно от двата вида етимологично изследване, като целта специално на ономастикоетимологичното проучване се ограничава единствено и само до откриването на съответната генетична основа на названието [срв. Нерознак 1978, 84-92].

Всъщност теоретически наблюдаваните и установими специфични черти и особености на ономастикоетимологичното изследване са доста повече на брой и подразделяйки се на две основни групи, те се насочват и разполагат последователно не само в областта на неговия обект предмет на изследване, но така също и в областта и на нивото и на собствено ономастикоетимологичния метод, т.е. на нивото и в рамките на самото познавателно действие или чисто и просто на теоретико-методологическо равнище, като всяка от съставките се разгръща и следователно трябва да се разглежда както в хоризонтално-синхронен, така също и във вертикално-диахронен план или аспект.

Съществена специфика при названието като обект и предмет на етимологично проучване и то във вертикално-диахронен аспект е в наличието при него най-напред и преди всичко на тристепенна историко-генетична верига, състояща се последователно от етимон, апелатив генетична основа и реално съществуващо и използващо се название с неговата напълно определена и наблюдаема фонетико-граматична и семантико-функционална структура, докато всяка една от останалите съставки на тази верига може и да не е запазена и да съществува в езика като цяло или пък с коя да е своите страни и особености. Етимологията пък като друга и различна от Ономастиката лингвистична дисциплина има за обект и предмет на изследване отделната дума в нейния историко-генетичен аспект [срв. Мусаев 1984, 107] и именно това различие и несъвпадение придава съответната съществена специфика и на самата Ономастика.

Пак на същото равнище, но в хоризонтално-синхронен аспект ономастикоетимологичното изследване предлага определена специфика най-напред на нивото на отделните страни на названието като езиков знак - форма и значение, където особено при многократно заетите от един език в друг названия фонетичните закономерности и развитие вече придобиват нередовен и непредсказуем характер, което като цяло прави доста съмнителен и дори нежелателен акцентът върху сравнително-историческото развитие на звуковия строеж и в такъв случай безспорно особено силно нарастват ролята и значението на проследяването, разкриването и възстановяването в нейната цялост и пълнота като времево, синхронно състояние и историческо, диахронно развитие и преминаване от едно състояние в друго на семантичната структура на названието, два от основните елементи на която - основният номинативен признак и семантикоструктурният модел, бяха вече посочени и използвани по съответния начин малко по-горе (А. Матвеев).

А в семантико-функционален план в немалко случаи названието е крайна степен и резултат от няколкократно семантико-функционално преобразуване и последователна многократна семантична редукция на всяка една степен, така че семантиката на последното от тази достатъчно дълга, разновременно и разноместно осъществявана верига се стеснява и ограничава само до чисто и собствено ономастичните семантични признаци, сред които обаче в никакъв случай не са дори и някои от номинативните семантични признаци и още по-малко номинативният семантичен признак основа и форма на наименованието, което също като цяло придава определена специфика на етимологичното изследване в Ономастиката [срв. Глинских 1983, 18].

Тук най-напред трябва да се имат предвид голямата роля и значение за ономастикоетимологичното изследване на словообразувателните и словоизменителни съставки от външната структура на названието, които от гледна точка на общоетимологичното изследване не само че се явяват допълнително-излишен, в повече елемент предмет на изследване, т.е. това при етимологията като цяло го няма, но и обект, върху и спрямо който в Ономастиката е налице специална методология, възникнала и развита за един достатъчно продължителен период от време и преминала всички междинни етапи и степени от атомистичния в началото и при зараждането си до системния понастоящем подход и метод за етимологично изследване и описание на названието като цяло, включително и неговата морфологична структура [вж. напр. Карпенко 1970, 12-15], докато в етимологията цел и предмет на анализ по принцип са корените на съответните лексеми.

Пак в същия план хоризонталната семантична структура на названието се характеризира и с конкретна, но и коректна производимост и вътрешна съгласуваност, което като цяло също така придава определена специфика на ономастикоетимологичното изследване на нивото и в аспекта на сложните двусъставни названия - втората съставка на арм. ойкнм *Šawarnahoł* - село в Армения, възможно и в кантона Bałkh, за който има податки и в писмените извори, че по тези места са се заселвали прабългари [Армянская география 1877, 70; Стаматов 1997, 56-57], се свързва с урар. *hoł* "земля", съответно на което и значението на цялото се извежда като "камышевая земля" [Капанцян 1975, 151].

Тук обаче изобщо не се обособява и не се разглежда поотделно апл **šawarna,* на основата и към който се прибавя втората съставка, за да се забележи, че в семантемата "камышевая земля" в действителност дори и да няма "противоречие в определението", все пак е налице известна противоречивост и вътрешносемантична несъгласуваност – тръстиката е растение, което се среща и вирее вътре или по брега на водните площи реки, езера и блата, така че такава земя, в смисъл на суша, която да бъде и обрасла, върху която да вирее блатна тръстика, без тя да е водна площ, надали може да има.

Разрешаването и преодоляването на това вътрешносемантично противоречие е напълно възможно посредством и на основата на съотнасянето на този арменски ойконим с бълг. апл *шавар,* който ние вече имахме възможност да проучим и да докажем като лексема компонент от прабългарския суперстрат в българския език и който тук лежи в основата на редица хидроними и ойконими като хидрнм *Шаварна* (Севл), *Шиварна* (Смк), ойкнм *Шаварна* (Пл, XV в.), *Шаварна* (Севл, 1877), миктп *Шаварна,* хидрнм *Шаварна гьол* (ГОр) и др. [Добрев 1996, 141; Ангелова-Атанасова 1996а, 436].

Еднаквото и в двата случая словообразуване е много старо болгарско словообразуване, наследено още от "алтайския" период на тюркските езици; негов съвременен продължител трябва да е чув. *-па/-пе* с дестинативно значение, а съвременно съответствие и по форма, и по значение - якут. *-на:х,* също и *-ныk,* които са варианти на общтюрк. *-лыг* със значение на събирателна множественост [вж. Добрев 2000, 11; Бетлинк 1989, 256; Левитская 1976, 137-138; Серебренников, Гаджиева 1986, 115]. Освен това с огромен ареал на

разпространение, в тюркските, монголските, иранските, угро-финските и славянските езици има апелатив термин *гол/кол* “река; езеро; блато, мочурище”, някои от съответствията на което на Северен Кавказ, Алтай и в Хакасия, както и в случая, са с начално *х* [ТпСГАл; СлНГТрм, 148,283] и който апелатив очевидно е само омоним на урартския по произход географски термин.

Ето защо арменското собствено име безспорно е чисто и просто един прабългаризъм, който дължи наличието и присъствието си точно на това място, на добре известния от историята факт на заселването и пребиваването през Ранното Средновековие по арменските земи и на прабългари. Така съотнесен, анализиран, идентифициран и обяснен генетически, лексикосемантически, фонетически, морфологически и синтактикосемантически, прабългарският по произход ойкнм *Šawarnahoł* вече се получава и вътрешносемантически производим и съгласуван, адекватното възстановяване и отразяване на което като една от крайните цели и задачи и на ономастикоетимологичното изследване, му придава и на самото него допълнителни специфични черти и особености.

Наред с това особено голяма роля и значение придобива и пълното и коректно проследяване, разкриване и възстановяване на релационната структура на словосъчетанието компонент на формата и генетична основа на съответното многосъставно название, самото наличие и присъствие на което в Ономастиката във вид на етимологичен обект вече се очертава като една от специфичните черти и особености на ономастикоетимологичното изследване, тъй като в етимологията такъв обект по принцип няма. Релационната структура на словосъчетанието се състои от лексемите в него като принадлежащи към определена част на речта заедно с реда и начина на разположение една спрямо друга на подчинителните връзки между тях [Добрев 1980а, 15].

Възстановената генетична релационна структура на названието безспорно трябва да бъде тъждествена и да съвпада във всички свои пунктове и детайли с релационноструктурния тип на същото словосъчетание в езика източник на названието. Така например за генетична основа на бълг. миктп *Ат пашйи куван булду* (Каз) се посочва тур. *at paşanın kovan buldu* и това се превежда като “конят на пашата кошер намерил” [Константинова 1996, 217]. Така всъщност се игнорира най-малкото граматичната структура на турския език, защото ако името наистина е от него, тук определението *paşa* не може да бъде в постпозиция след определяемото *at,* което освен това трябва да има и притежателен суфикс; времето не е неопределено, а определено, свидетелско минало време, пък и общото значение на целия израз се получава твърде неясно и дори алогично - какъв е този кон на паша, който намира пчелни кошери, и какво е това събитие, послужило за основа на наименованието на местността, а оттук и за образуването на едно толкова специално, направо екстравагантно собствено име!?

Ако постпозицията на определението дори и да бъде обяснена като диалектно отклонение с аналог в разговорния и художествен функционален стил на книжовния турски език, все пак комичният абсурд в семантиката си остава, което пък от своя страна категорично изисква търсенето и намирането на друго, по-нормално и удовлетворително значение и обяснение на въпросното название чрез откриването и възстановяването на едно адекватно словосъчетание със съответната, тюркологически коректна, адекватна и приемлива релационна структура.

Поради невъзможност за предприемането и разгръщането на по-подробни анализи и обосновка сега и тук може само да се отбележи, че в общотюркологически план са достатъчно ясни, различими и лесно обясними както звуковият строеж на отделните думи, така също и тяхното словоизменение и синтаксис в цялостната конструкция на собственото име, изходното словосъчетание генетична основа на което трябва да има вида на бтюрк. **ат пашийн куван булдуу йер* “мястото, където конската глава стана/е кошер”.

Тук глаголната форма *булдуу* е причастие на *-дък,* което както и в други подобни случаи играе главна организираща роля при възникването на словосъчетанието и след елиптирането на *йер* “място” се субстантивира и фразеологизира едновременно и заедно с всички останали съставки на словосъчетанието.

Главно наличието на спомагателен глагол *бул-* срещу тур. *ol-* само показва и доказва, че това название не е турско и доколкото не само за тази област, но и за други места са налице безспорни сведения и данни, пък и в историята е добре известно заселването по нашите земи още и на тюрки юруци или по-добре терминологически, юруци тюркмени [Балкански 1985, 42-43; Баскаков 1969, 261-262; Димитров 1965, 69; Еремеев 1969, 3,18; ~*~1971, 15-142; Хазаи 1955, 507,510; Gökbilgin 1957, 14; Радл-4.2, 1669,1835], то това балканотюркско собствено име може по-нататък да се конкретизира историко-генетически като тюркменско по пътя на съответното, разбира се, по-детайлно проучване и обосновка и по такъв начин да се превърне в поредното и напълно безспорно доказателство на сравнително отдавна добре известната и в нашата тюркология, но все още като че ли не и в българистиката, и достатъчно подробно между впрочем анализирана и обоснована също и от нас, съвременна и историческа тюркска етнолингвистична ситуация по нашите земи, само един от компонентите на която са османските турци и техният език [вж. Добрев 1982; ~*~1984; Добрева, Добрев 1983, 42-46].

Спецификата на ономастикоетимологичното изследване на теоретико-методологично равнище започва най-напред и преди всичко от характера, съдържанието и обхвата на целта и задачите на това изследване, които се свеждат най-напред до установяването именно на произхода на названието чрез определяне и посочване на апелатива негова генетична основа, а едва след и през това и на неговия етимон като една напълно конкретна лексико-граматична единица с нейните локално-исторически, фонетико-граматични и семантико-функционални черти и особености, което комплексно ономастикопознавателно действие също така се разгръща и трябва да се разглежда както във вертикално-диахронен, така също и в хоризонтално-синхронен аспект.

Първият съществен въпрос, но и специфична черта и особеност на ономастикоетимологичното изследване на теоретико-методологично равнище и във вертикално-диахронен план е проблемът за “дълбочината” на този анализ и описание или което е същото – за дълбочината на етимологизацията, която според някои изследователи следва да достига и да се простира само до равнището на “хомогенната лексикална система” [Отин 1976, 15], т.е. до лексемата генетична основа на названието, без обаче да се отива по-нататък и да се търсят по-далечни и дълбоки фонетико-граматични и семантични връзки и отношения.

Всъщност проблемът за “дълбочината” на етимологизацията на названията е много по-сложен и разностранен, защото тя най-напред безспорно се задава и определя не само обектно - от вида и характера на конкретното название, неговата собствено- или чуждоезикова принадлежност, степента и нивото на настъпилите до момента фонетико-граматични и семантични промени, но така също и субектно, която субектна детерминация се осъществява и изразява посредством вида и характера, подхода и метода, целите и задачите на конкретното ономастично изследване - названията, възникнали и образувани в по- и най-ново време на основата на изконна апелативна лексика във всички случаи са историко-генетически ясни и дори прозрачни, тяхната възможно най-дълбока етимология от гледна точка на локално и темпорално релевантните за българската Ономастика евразийски езици в повечето случаи е достатъчно или добре разработена, така че тук дълбокото ономастикоетимологично изследване си е направо излишно и безпредметно.

Във всички останали случаи обаче това изследване е необходимо и дори крайно наложително, особено когато се отнася до заети от други езици названия, независимо от вида и характера на междуезиковото взаимодействие и контакт – субстрат, адстрат или суперстрат, каквито названия са например повечето от имената на големите реки и планини в България, неславянската по произход съвременна и средновековна българска топонимия и антропонимия и др.

Особено важен и съществен момент в спецификата на ономастикоетимологичното изследване, благодарение на който то рязко се различава и дори контрастира спрямо лингвистикоетимологичното изследване, е видът и характерът на негово осъществяване и протичане. В тази връзка типичен белег на изконните, но особено на заетите названия е тяхната чувствително видоизменена и повече или по-малко редуцирана фонетико-словообразувателна структура, което като цяло затруднява в голяма степен, а на места дори и прави проблематична идентификацията на неговата генетична основа в езика източник на заетото название; честата поява и проява на омонимия и контаминация, което пък възпрепятства и затруднява еднопосочната идентификация и съотнасяне на названието със съответния апелатив генетична основа, а оттук и с неговия етимон; наличието в голям брой, темпорално-териториално, генеалогически и структурнотипологически по-близки или по-далечни езици на още по-голям брой фонетико-семантически сходни и дори тъждествени собствени и нарицателни имена.

Всичко това задължително превръща дълбоката етимологизация на конкретното название в сложна научнопознавателна операция процедура на многопосочна селективна апробация, проверка и неутрализация, отхвърляне на редица, повече или по-малко също вероятни и възможни крайни решения с едновременен избор и доказване на едно единствено окончателно и последно решение под формата както на лексема или словосъчетание генетична основа, така също и на етимон на съответното название.

Дълбока етимологизация под формата на многопосочна селективна апробация и неутрализация, която единствено може да допринесе за окончателното и безапелационно решаване на сложните и многостранни проблеми в средновековната българска история, произтичащи или свързани с него, изисква най-категорично най-напред мли *Гостун* – името на един от прабългарските ханове от времето преди тяхното преминаване на Дунава, което име се съотнася и следователно теоретически погледнато е възможно да произхожда от всеки един от десетината генеалого-типологически по-близки или пък съвсем далечни езици, вътре в които се срещат фонетически по-близки или далечни нарицателни и собствени имена [вж. Дуйчев 1955].

На същия вид дълбока етимологизация подлежи и мли *Асен,* което не толкова позволява, колкото изисква и налага да се проследят и преценят всичките потенциални, макар и някои от тях очевидно невъзможни, генетични основи и линии на развитие като тур. антнм *Hasan* от ар. при *hasan* “красив, добър”, фми *Asena* [Ml], жли *Assena* [TV], млазб. *Асен* (1360), вболг. *Газан,* къпч. *äсäн* “здрав, невредим”, тат. *исäн,* мли *Исем,* дртюрк. антнм *Ашина, Assena,* ир. *axšaena* “темный”, срперс. *āsayišn* “состоятельный; спокойный”, но и ир. етнм *ас, яс* - *алани* [Добрев 1986, 160; Добрева, Добрев 1983, 46; Иман 2001, 8; Основы иранского языкознания 1979, 282; Тафраджийска 1990, 282; ТтТДСз, 151-152, вж. и срв. Стоянов 2000, 201-204].

От този род названия е и болг. фми *Шаллиев* (Сф) [ЛН; РкЛФИм, 551], което в аспекта на своята генетична основа предлага и допуска на първо време подобна, но и твърде разнообразна, многопосочна множественост на възможните генетични основи и линии на развитие като тур. *Şamlı* от *Şam* - Дамаск; при *şallı* “който има, носи шал”, вж. фми *Şallı* [Ml]; при *şanlı* “славен, именит”, но тук много по-вероятно кум. **шал* “побелял, посивял”, срв. тур. *çal,* рус. при *чалый,* фми *Чалеев,* каз. *šal* “серый, рыжий с сединой”, родб. *шелено*

"виненочервено", *шелиен миндиль* "родопска престилка с тесни раета и цветове, в които преобладава тъмночервеният", орнм *Шаля* (Лч) [Баскаков 1979, 232; Стойчев 1983, 350].

Към тази група спадат също и названията, които като че ли предлагат само двойственост и противоречивост на генетичната основа и линия на развитие, както е например при рус. хидрнм *Берда,* който на един етап от етимологичния анализ според В. Д. Беленькая [1965] отвежда едновременно и към стсл. áðýãú, и към рус. *бердо* "бърдо" [125]. Тъкмо това би трябвало да се дължи между впрочем наред с всичко останало и на такава обективна по характер причина като цялостното изпадане, редукцията на лексикалното значение основа на номинацията, независимо от което обаче то все пак като че ли може да има за основа по-вероятно източнославянското съответствие на стб. áýäðüíú "богат, обилен", което пък от своя страна семантически е напълно подходящо за образуването на речно име [вж. още и срв. Балкански 1997, 46-48; Баскаков 1984, 61; ~*~1979, 232-233; Бешевлиев В. 1962, 121-122; ~*~1955а, 100; Георгиев 1960, 24-47; Кляшторный 1964, 111-112; Коледаров 1940, 15,21; Шервашидзе 1989, 79-80; ЕнцЛч-2; СтбРк-1, 49, срв. Ахметьянов 1978, 20; Никонов 74, 109; Отин 1976, 15; Теория и методика 1986, 77-80,206; БЕР-1; СлНГТрм, 8].

Броят на този род названия в отделните езици и конкретно в българската Ономастика дори и на този етап от нейното развитие и състояние, особено що се отнася до нейната източна съставка, очевидно все още никак не е малък, така че необходимостта от дълбока етимологизация под формата на многопосочна селективна апробация и неутрализация до получаването на една единствена, възможно най-надеждна, сигурна и убедителна етимология изобщо не отпада, а тепърва предстои да се разработи и приложи, което пък от своя страна само поражда и изисква категоричната необходимост от усъвършенстването на старите и разработването на нови подходи и методи, средства и принципи за достатъчно пълното, последователно и задоволително изследване и описание на този толкова сложен и неясен, многостранен и многопосочен ономастикоетимологичен обект, какъвто е източното по произход българско собствено име.

Друг съществен елемент и момент в спецификата на ономастикоетимологичното изследване на теоретико-методологично равнище, но в хоризонтално-синхронен аспект е повишената роля и значение, по-големият относителен дял спрямо обективносъдържателните съставки при този вид лингвистично проучване на предявяваните по принцип към всяка една теория изисквания за вътрешна свързаност, последователност и непротиворечивост или с една дума - за логичност, което спрямо етимологичното изследване в Ономастиката може да се конкретизира и илюстрира чрез анализирания от Ю. А. Карпенко [1970] *х*орнм *Буковина,* според когото това собствено име надали дължи съществуването си единствено и само на наличието в тази област на не толкова много бук, защото там много повече има ела, бор и голям брой други дървесни видове [10-11].

По наше виждане обаче в рамките на една очевидно чувствително по-различна теория на възникването и развитието на названието е напълно допустимо и никак не е невъзможно въпросното название да има за генетична основа именно лексемата *бук* и все пак конкретното решение ни най-малко не променя, нито пък отменя принципиалното положение, в рамките на което точно в този пункт подтеорията или частта от теорията етимологично описание влиза в противоречие и не се съгласува с общата и по-голяма теория Ономастика специално по отношение принципите и механизма на подбор на основния номинативен признак вътрешна форма на названието, което противоречие при равни всички други условия решава с отрицателен знак обектната адекватност и правомерност на предлаганата етимология.

По същия начин, на основата и с оглед на теоретичната постановка за възникването и образуването на названието в семантико-функционален аспект се снема и възможната в началото на ономастикоетимологичната интерпретация и анализ двойственост и при тур. фми *Çay - Abdülhaluk Çay* [TV], което по-вероятно има за основа не *çay* "чай", а *çay* "река", и само по себе си е поредното потвърждение на широко разпространената в турския език практика да се създават фамилни имена на основата на наименования на географски обекти, семантиката на които осигурява и съзнателно търсения, конкретен стилистичен ефект.

Впрочем именно на този момент в Ономастиката вече нееднократно е обръщано внимание, като е отбелязвано например, че обективният, строго научен метод за етимологично изследване на субстратните топоними трябва да има за своя основа и ядрен компонент изучаването, т.е. по-частната теория (подчерт. - И.Д.) на принципите на номинация и установяването на общите и частни, присъщи на съответната топонимична система семантични модели на топонимите [вж. Матвеев 1969, 195]. Тази вътрешна свързаност и непротиворечивост на цялостното етимологично описание трябва в същото време да е съпроводено и от достатъчно силна и близка външна обвързаност и съгласуваност и с останалите теоретични описания за същия обект като география, история, етнография и др., така че нито една по-частна сфера или съставка на цялата тази логико-лингвистична конфигурация да не е в противоречие с цялото и да има в него мястото, ролята и статута на достатъчно цялостен, органически вписващ се, единен и непротиворечив компонент, който от една страна да играе ролята на принцип основа и начало за разгръщане и осъществяване на етимологичното изследване и описание, а в края му пък да може да се използва и в качеството на критерий за преценка и оценка обектната адекватност и надеждност на разработената и предложена етимология.

Наред с всичко това, изключително важен и ономастически съществен момент пак на теоретико-методологичното равнище на етимологичното проучване на названието е видът и структурата на метода на етимологично изследване и описание, който метод в най-общ план може и да се определи и като "най-фин и прецизен формален анализ на разглежданите топоними от фонетична и словообразувателна гледна точка", и който анализ пък впоследствие да изиграе ролята на "предвардващ критерий" по отношение опасността от външно сближаване на топоними от една област с топоними от друга област и достигането по този път до направо необосновани изводи [Иллич-Свитыч 1962, 216].

И все пак методът, не само че е нещо повече, по-обемисто и по-пълно от анализа, който макар и "най-фин и прецизен" (В. Иллич-Свитыч) също си има своите граници и ограничения главно поради външноструктурната си насоченост и съдържание и може в повечето ономастични случаи да се окаже недостатъчно ефикасен и дори подвеждащ, докато той, ономастикоетимологичният метод във всички случаи е и многопосочно конкретизирана и дори всеобхватна, отразяваща от възможно най-голям брой страни и съдържаща в себе си определен ономастичен обект теоретикопознавателна процедура или система от познавателни действия от рода например на разработеното, обосновано и научнопрактически проверено от проф. М. Москов [1962] приложение на сравнително-историческия метод спрямо лексикалните и ономастични суперстратни остатъци в индоевропейския и славянски български език от тюркските печенежки и кумански език и то въз основа и с помощта на наличните реликти не само в българския, но още и в романския румънски и угрофинския унгарски език от една страна, а така също и на техните съответствия и форми в тюркските, монголските и тунгузо-манджурските езици от друга и отчитаща по този начин както лексикосемантичната и морфологичната семантика, но така също и необходимите и задължителни за случая извънономастични и екстралингвистични страни и аспекти на названието под формата на

историколингвистически, диалектологически, етнолингвистични, лингвогеографски, исторически, географски и други негови черти и особености [151-161].

И доколкото собствено ономастичното етимологично проучване започва и преминава както през апелатива етимон, така също и през апелатива генетична основа на съответното название, но в никакъв случай не стига и не спира само до тях, а се разгръща и обхваща и образуваното върху тях собствено име и то в отношение и спрямо един достатъчно широк спектър от фонетически повече или по-малко подобни и близки други собствени имена, то този вид етимологизация се оказва по-обемиста или по-широка, снемаща и съдържаща в себе си само етимологичното проучване, което се оказва и очертава също като много важен и необходим, начален и отправен, базисен, но все пак по-частен и ограничен, някак си вътрешен, снет и подчинен момент в по-обширното и разгърнато ономастикоетимологично проучване и именно това е друга една съществена характеристика на изследването, придаваща му съответно и друг вид специфика на теоретико-методологично равнище.

Характерна особеност на ономастикоетимологичното изследване пак тук още е и задължителното му обвързване и разкриването на един минимален, но достатъчен набор от екстралингвистични сведения и данни за културно-историческите условия и предпоставки за възникването и развитието на названието, особено когато са налице дори и най-малки податки за неговия чужд произход и заемането и пренасянето му повече от един път от един език в друг. Така ономастикоетимологичното проучване осигурява и осъществява връзката и обединяването на Ономастиката с останалите, по-близки или по-далечни, вътрешно- и външнолингвистични научни области и дисциплини и същевременно се явява онази плоскост или насока на изследването на названието, в рамките на която се осъществява и обратната връзка или прагматиката на Ономастиката, която по същество представлява връзка или отношение от другите научни области и дисциплини към Ономастиката, а зад и през тях, и откъм широката общественост, големия брой, лингвистиконаучно неангажирани и странични лица и социални групи, които се интересуват, държат да знаят произхода на дадено название и на първо място, на собственото си лично име или фамилия, като при нужда прилагат и използват по определен повод и начин във вътрешносоциалната комуникация тези свои знания с характера понякога дори и на открития за лингвиста етимолог.

Конкретно в историята, особено през Средновековието не са редки случаите, когато анализът и описанието на дадено събитие започват от разкриването на значението и произхода на неговото название; най-напред и преди всичко в тези страни на собственото име се търсят сведения и податки за обекта, който то обозначава и наименова – съставката етноним в по-старата форма на бълг. ойкнм *Татар Пазарджик* дава основание за заключение и потвърждение на известните от други източници сведения и данни, че селището е основано като крайпътна междинна станция от татари по тези земи, повечето от които в Османската империя изпълняват службата на куриери, конегледачи и кочияши [вж. напр. Арменски пътеписи, 1984, 194]; в семантиката на прабългарските етноними се съдържат сведения и данни за самите прабългарски племена и именно поради това тази семантика е предмет на изследване и в едно чисто историческо изследване [Златарски-1.1, 55,72,157].

А като пресен пример за широкия социален резонанс на ономастикоетимологичното проучване и наличието на немалък брой лица нелингвисти по образование, които специално се интересуват и дори предлагат конкретни етимологични решения, може да се приеме и случаят с новоизбрания български министър-председател цар Симеон II или в битието и функцията на върховно административнодлъжностно лице на Републиката - Симеон Борисов Сакскобурготски, който на журналистически въпрос дали не вижда нищо

смущаващо в това българската външна политика да се ръководи от лице на име *Соломон Паси,* отговаря в смисъл, че *Паси* идва от *Фас, Фес* - град в Мароко; в това няма нищо лошо и той ги разбира тези неща, понеже малко се е занимавал и с такива работи [ТВ]. Именно поради всичко това и по този начин ономастикоетимологичното изследване предизвиква достатъчно силен резонанс и придава безспорно и един по-висок статут и значимост в обществото както на самата Ономастика, така също и на лингвистиката като цяло.

И последен съществен въпрос отново на нивото или по-точно - в сферата пак на ономастичната теория е въпросът за относителния дял на етимологичното проучване в цялостния обем на Ономастиката, приблизителното отчитане и отразяване на което по съответния начин само за Топонимиката например се осъществява в смисъл, че в началото си тя е историческа дисциплина и етимологичната проблематика заема в този дял на езикознанието водещо място. С появата в последно време и на други методи на топонимично изследване обаче, които не решават самостоятелни задачи, а само подготвят материала за неговата по-следваща етимологична интерпретация, топонимичната етимологизация, както и преди си остава главна, макар и малко отдалечена цел на топонимичното изследване [Добродомов 1982, 93].

При друг изследовател основният акцент в съвременните топонимични изследвания следва да се пренесе от етимологизацията към структурно-граматичния и фонетичен анализ, тъй като доказателната сила на етимологичния метод не е особено голяма, особено ако тя не се подкрепя от анализ на структурата на топонимите и от изследване на фонетичните и граматични закономерности [Беленькая 1965, 125].

Всъщност по този начин най-напред се обосновава и придава по-голяма тежест и значение на ономастикоетимологичното проучване (Ив. Добродомов) или пък се принизява и отрича неговата роля и значение за цялостното и окончателно обхващане, анализ и описание на всяко название поотделно или пък на група разнородни или еднородни названия като цяло и общо (В. Беленькая). Разумното и рационално решение безспорно се състои в признаването и приемането на ономастикоетимологичното проучване за едно от задължителните направления в цялостното и пълно изследване и описание на собствените имена в даден език, равнопоставено и еднакво, също толкова необходимо, важно и съществено, колкото всяко друго направление в Ономастиката и благодарение и посредством което се решава и осъществява също така една от важните задачи на тази лингвистична дисциплина [вж. още Никонов 1970, 30].

Това направление е много важен и съществен компонент на Ономастиката не толкова, защото води своето начало още от античните писатели и поради това се явява най-традиционното в нейното развитие [срв. Мурзаев 1970, 12; ~*~1974, 81], а то преди всичко и най-вече е първото и основното в нейното зараждане и възникване като наука; това направление, поради наличието на солидни и дълготрайни вътрешно- и външноономастични предпоставки, мотиви и причини се е задържало, запазило и развивало през целия достатъчно продължителен период от формирането и развитието на Ономастиката като наука и именно посредством и благодарение на него и самата Ономастика получава и достига своя най-пълен и завършен вид, а и своя смисъл и оправдание като наука, защото какъв смисъл и каква познавателно-интелектуална полза от фонетико-словообразувателния и семантичен анализ и описание на отделно собствено име или локално-темпорално обединена група от названия, ако този анализ не завършва и описанието им не включва и не предлага и техния произход с ономастически задаваната по-малка или по-голяма дълбочина назад във времето и пространството?

Разширяването и уточняването по този начин на обекта предмет на изследване на Ономастиката посредством не само апелативите термини, но и чрез историко-генетичния

аспект на собственото име, а оттук и на нейното най-общо съдържание и структура, при което се потвърди и допълнително обоснова възприетото и от редица други изследователи виждане, че етимологичното проучване е важно и основно направление на изследване и описание на собствените имена в даден език; неделима и съществена част от съответната, обща или частна ономастика, вече позволява да се премине и към формулирането и на нейната дефиниция и последователното експлицитно разкриване и представяне по този начин не само на нейната общолингвистична същност под формата на най-близък род, но и нейната видова специфика с оглед на съдържание, структура, насоки, цели и задачи на изследване, която дефиниция в своя достатъчно пълен и последователен вид може би трябва да изглежда по следния начин:

Ономастиката е дял на езикознанието, който има за предмет на изследване системата от названия, собствените имена на лицата от даден народ и на предметите и явленията от неговата социално-природна среда заедно с предхождащите ги нарицателни имена като тяхна генетична основа в конкретен език или група езици, с оглед на техния състав, фонетико- и лексико-граматичен строеж, териториално-темпорално разпределение и употреба в синхронен и диахронен аспект, както и на техния произход, развитие, пренасяне и разпространение от езика, в който възникват и се образуват, към останалите езици и народи.

Етноисторическа значимост и стойност
на ономастичните сведения и данни

Следователно, лингвистичната дисциплина Ономастика безспорно и вече съвсем очевидно, е многопосочно ориентирана, свързана и обвързана научна област, която наред с това се характеризира и с определено голямо значение за редица собствено лингвистични и извънлингвистични научни области и дисциплини, особено място и роля сред които се пада на историческата наука и по-специално на етническата история. Етноисторическото значение на Ономастиката реално съществува и се проявява посредством конкретната, логико-лингвистична форма на ономастичните сведения и данни, които в горепредставената си същност, генезис, структура и функция се отличават още и с редица съществени за случая специфични черти и особености както на реално-обективно или лингвоонтологично, така също и на идеално-субективно или още теоретико-методологично равнище.

От друга страна, никак не е малък броят на теоретичните или конкретно-емпиричните проучвания, в които се разкрива и описва значението на Ономастиката както за лингвистичните, така също и за извънлингвистичните научни области и дисциплини. Точно тук обаче, наред с безспорните "позитивни" моменти на преден план излизат или са налице още и "негативни" факти и особености, трудности, дори несполуки, които като цяло редуцират или стесняват сферата на приложимост, принизяват и дори правят по принцип доста проблематично, а на места и направо съмнително общонаучното по принцип и етноисторическото в частност значение на Ономастиката.

Целият разнообразен набор от "негативни и позитивни" моменти в плоскостта на ономастико-историческата прагматика води до изменение на етноисторическата значимост на ономастичните сведения и данни по конкретен начин в рамките или границите на такива например приблизително определяеми нива и степени като абсолютна-сравнителна-относителна, максимална-минимална-никаква, ниска-средна-висока-пределно висока и др., които нива и степени се намират в пряка зависимост както от някои от обективните характеристики на собствените имена, така също и от вида и характера на техния ономастикоетимологичен анализ и обяснение или само етимологизация.

Първата характерна особеност на ономастичните сведения и данни на обективно-лингвистично равнище и в позитивен план е във връзка и с оглед на мястото, което те заемат в комплекса от другите видове сведения и данни или извори, още и източници за историографията - археологични, антропологични, епиграфски, писмени (наративни), архивнодокументални, нумизматични, фолклорни и др., които също така имат по-голямо или по-малко значение и именно поради това се и търсят и използуват от нея.

Тук в този кръг от сведения и данни или източници, в аспекта на това, че те се явяват не обект цел, а изходна основа на историографското изследване, специално ономастичните сведения и данни, представени най-вече от топонимията, се характеризират най-напред с изключително голяма историческа възраст, надвишаваща многократно възрастта на останалите исторически извори, включително и на археологичните, като тази възраст най-често от порядъка на повече от 3-4000 години може да се простира назад във Времето до най-дълбока древност и дори и до Праисторическо време – с приблизително такава възраст наоколо вероятно са ороними като *Алпи, Кавказ, Карпати, Хемус,* което се потвърждава и от факта, че реките *Искър, Места, Янтра* са засвидетелствувани в изворите отпреди 2500-2700 години [вж. Георгиев 1960, 22].

Но тук никак не е изключено немалък брой съвременни имена да са на възраст 6-7000 и повече години, като се има предвид, че вече през VI-V хил. пр. н.е. на територията на днешна Тюркмения има земеделски селища, жилищата в които са построени от суров кирпич голям размер и удължена правоъгълна форма, характерна за ранноахеменидска Бактрия [Ставиский 1977, 142]; Критско-микенската култура започва да се формира през IV хил. пр. н.е. по време на Неолита и се развива в селищата по гръцките острови [Венедиков 1960, 529]. Всичко това като цяло и по принцип не е възможно без наличието и извън изградена, съществуваща и пълноценно функционираща по-отрано топонимична мрежа с определена гъстота и стабилност, основните и водещи елементи на която безспорно под формата на топоними, хидроними и ороними трябва да са много по-стари от първите кирпичени или каменни постройки и сгради, които пък се смятат за най-старите известни археологични обекти в Света.

Ономастичните източници или извори за етническата история обикновено се нареждат на първо място, а в определени случаи и на някое от следващите места сред всички останали исторически извори от гледна точка на количеството и качеството на сведенията и данните, които те съдържат и носят. Така например сведенията и данните на сравнително-историческото езикознание и на Ономастиката заемат място и се нареждат веднага след писмените източници сред всички извори и източници за етническата история на турците [Еремеев 1971, 6].

За историята на римските военни пътища по сегашните български земи сведения дават писмените извори, археологичните данни под формата на останки от пътищата и станциите по тях и епиграфските надписи край тях. Но писмените извори само съобщават за най-често използваните пътища; археологичните останки не са достатъчно пълни и информативни, тъй като пътищата и станциите са само частично запазени, докато единствено и само собствените имена от епиграфските надписи съдържат и носят сведения и данни, които позволяват да се постигне и възстанови възможно най-пълната и съдържателна картина на тези пътища и станции [вж. Бешевлиев В. 1955, 279-281]. По този начин ономастичните сведения и данни достигат своята максимална и дори абсолютна етноисторическа и етногеографска значимост и стойност, съответно на което се нареждат и начело на всички останали исторически извори за това място, това време и този предмет на изследване.

Друга характерна особеност на ономастичните сведения и данни тук е и тази, че те имат за носител собствените имена, в повечето случаи топонимите, които се

характеризират още и със сравнително голяма устойчивост, стабилност и неизменяемост през Времето и Пространството, която относителна константност е резултат и от това, че названията в по-голямата си част, бивайки непрозрачни за носителите на съответния език поради редукция на първичното си лексикално значение, гарантират по-голяма защита от различните съзнателни звукови промени и преосмисляния, което от своя страна пък води съответно и до по-продължителното запазване и съхраняване и на техния обективен характер [вж. и срв. Топоров, Трубачев 1962, 3].

Наред с това ономастичните сведения и данни по съдържание са специфично, логико-лингвистично отражение на събитието, времето и мястото, когато и където то се осъществява. Топонимът не е само езикова, лингвистична същност и структура, но той, както и самият език, в качеството и със структурата и функцията на социална семиотична система със сигнификативно-номинативна и комуникативна функция, е и културноисторическа същност и структура, именно поради което и историческото събитие предпоставка и причина за неговото образуване се намира, съдържа и присъства по особен, логико-лингвистичен начин и в самия него – *Цариград* е средновековното българско име на столицата на Византия и тази семантико-фонетико-граматична структура носи и съдържа в себе си лингвосемиотически събитието превръщане и функциониране на даден град в основен и главен град на една държава. При това, тук е отразена, така да се каже на съвременен научно-публицистичен стил, и самата форма на управление – не феодално княжество или република, а монархия, царство. Специално фонетиката и морфологията пък по свой начин и със свои средства – липсата на пълногласие, непродуктивният вече и следователно отпаднал от съвременния български език адективен суфикс и др., ситуират това собствено име в определен исторически период и именно поради това и отразяват, съдържат в себе си и представят и конкретната, присъщата само на него историческа епоха.

По подобен начин и фми *Муртада* [Некр], носителят на което е българин християнин от Поморие, е образувано на основата на арабското по произход тур. при *mürted* “отказал се, отхвърлил мюсюлманската вяра и се завърнал към предишната си вяра или преминал към друга вяра; вероотстъпник” [HBTSz, 912]. То съдържа и изразява логико-лингвистически такива събития като принудителното приемане на мохамеданството преди много години, на едно друго място, най-вероятно Македония; “пребиваването” известно време на това място в тази друга и различна от християнската, вяра; отхвърлянето на наложената вяра и връщането към бащината вяра, при което може само да се предполага за възникналите по тази причина трудности и проблеми и дори за надвисналата опасност за живота му, като се има предвид, че подобна стъпка по канон и обикновено се наказва със смърт; даването на въпросното лице на прозвището *Муртада,* което впоследствие се разпространява, утвърждава, а с вписването му в различните административни актове и документи, включително и документите за самоличност, се и узаконява и се превръща във фамилно име; изселването от тези места и установяването в Поморие, заедно обаче с други помохамеданчени, носещи турски лични и фамилни имена българи, които по-късно изоставят наложената вяра и си вземат или им дават християнски имена, а като свидетелство за тяхното минало остават във Времето такива фамилни имена като Джаферов, Реджебов [ЛНб] и др., които продължават да носят и понастоящем техните потомци български християни.

Названието още може да носи черти и особености, характерни или по-точно показващи друго едно време и място на пребиваването на носителите на езика, както е например при миктп *Чирот* (Лч), който в особената си, югозападнобългарска морфологична структура съдържа и предлага сведения и данни за преселването по тези места на българи от други краища на тяхната етническа територия [вж. Добрев 1999, 12-13,22-24].

Точно в тази връзка, не само че е направо елементарно и банално да се твърди, че в езика няма никакъв "исторически компонент", защото той е автономна система, която трудно се поддава на външни влияния и постоянно се променя според своите собствени закони [Суперанская 1985, 6-7], но това е и съвсем едностранчиво и следователно неточно – с промяната на обществото се променя и самият език, макар и различните му страни и аспекти да се променят с различна бързина и неравномерно една спрямо друга, но независимо от това промяната и развитието на езика е двустранно, външно и вътрешно детерминирана, като установяването на конкретната пропорция е въпрос на конкретно наблюдение и изследване на кое да е от равнищата или аспектите на езика.

Характерна особеност на ономастичните сведения и данни като исторически източник е и това, че когато са наследено-изконни, а не заети, носещите и съдържащите ги собствени имена и най-вече топонимите са най-близките до и в най-голяма степен отразяват самобитната идентичност на даден народ и дори може да се каже, че в определен смисъл и степен те са и самата тази идентичност. Присъствието на самобитната идентичност на съответния народ в топонима се реализира и наблюдава най-напред в семантиката на собственото име на етапа и непосредствено след неговото възникване и в процеса на образуването му от номемата генетична основа на това име.

Особено характерна специфика собственото име предлага в зоната на конотативната си семантика, а така също и в областта на принадлежащите му представи, понятия и образи част от цялостното етносъзнание и психология, които при някои от макротопонимите се развиват и превръщат в изключително сложна, многопластова и многоелементна логико-психологическа структура, както е например при бълг. орнм *Балкана*.

Подобно безспорно е положението и със специално разгледания етимологически малко по-долу болг. теонм *Тангра,* който привлича, обединява и съдържа в себе си интегративно-синкретично цялата морално-етична система на средновековния българин и замяната на който с друг теоним по същество е и начало на замяната на досегашната морално-етична структура с друга, съпроводено от нейното неизбежно пропадане и разрушаване. По силата на това, отделният индивид преживява вътрешно-душевни сътресения и колизии; деградира и загива най-напред морално-психически, а след това и физически или както си обяснява своя злополучен край и размишлява старият, вече свален от престола от сина си волжскобългарски хан: "Аз се страхувах от въжето и поради този страх се поддадох на съблазънта да изменя на вярата на Всевишния. И ето сега, по волята на Тангра, умирам от същото това въже – така ми се пада! Аз преди това трябваше да си помисля, че е по-добре да бъдеш издигнат от Тангра, от трона нависоко посредством въжето, отколкото да бъдеш удушен чрез него на трона!" [Иман 2001, 27-28].

Още от Античността теонимът е централен, главен и насочващ ядрен компонент в единното и неделимо практико-речемислително действие на всеки отделен индивид или социална група и при контакта и сблъсъците на народите, от което не правят изключение и кавказките болгари, част от които, под ръководството на носещия християнското име пълководец Теофил, приемат утвърденото вече, не без участието или съдействието и на сирийски монаси, за държавна религия Християнство от арменците, но друга част пък остават идолопоклонници.

Очевидно и след това междуплеменните връзки и йерархия при кавказките хуни са все още съхранени и функционират почти пълноценно, защото "царят на варварите" повиква при себе си Теофил заедно с тридесет други мъже и свещеници, който не може да не си е давал сметка какво може да се случи, но въпреки това отива, и го пита защо е изоставил "благородните богове" на своя народ, които са ги дарили с победа и при тези набези, т.е завладяването на тази част от Кавказ, и сега се моли на бог, когото те не

познават, след което го предупреждава, че ако не принесе жертва на техните богове, той ще бъде наказан със смърт, а така също и неговите войници.

Но Теофил, освободен вече от "вредното поклонение на гнусните идоли" отказва да избере "преходния земен живот" и заедно със своите съратници и свещениците, мъжествено приема мъченичеството, а неговите войници и останалите от народа му, приели Християнството, се хвърлят на конете си, за да се спасят. Те обаче биват преследвани от специални отряди от войската на "варварите" и въпреки че се изтеглят по планинските върхове, биват настигнати, обкръжени и независимо от яростната им съпротива, най-безмилостно и жестоко избити или посечени [Каланкатуаци 1984, 62-64,182].

Отново на обективно-лингвистично равнище, но в негативен план съществена характерна особеност на етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и данни е, че тя се намира в пряка зависимост най-напред от вида и характера на собствените имена в генетико-структурен и семантико-функционален аспект, при което определени ономастични класове, подкласове и отделни собствени имена се характеризират с максимална или абсолютна етноисторическа значимост и стойност, но при други пък тя слиза надолу, преминава през по-малка или незначителна, чак докато се стигне до частична и дори до нулева, отразяваща и изразяваща частичната или пълна ирелевантност на отделни ономастични елементи спрямо етничната принадлежност на носителите на езика, част от социално-природната действителност на който език са и денотатите на тези собствени имена.

От отделните ономастични класове и подкласове високи нива и степен на етноисторическа значимост и стойност в топонимията се отбелязва най-напред при имената на големите и по-големите реки и планини, които имена се предават от един народ на друг и преминават от един език в друг дори и при няколкократната промяна и смяна на етническите групи около и върху техните денотати. Тези нива обаче спадат и дори достигат своя минимум при имената на по-малките реки, а така също и на селищата, които, особено върху една етнолингвистически динамична и бързо променяща се територия по време на по-ранните исторически епохи, често биват изоставяни, сменявани или унищожавани, а и назовавани посредством имена, образувани на основата на собствени или нарицателни имена от други езици, поради което въз основа на такива имена изобщо не е възможно да се определи и проследи не само междуетническото смесване и интеграция, но дори и видът на главната и количествено доминираща етнолингвистична група на това място [вж. и срв. Гагкаев 1976, 73; Георгиев 1955, 305,319; ~*~1960, 21-22; Дуриданов 1960, 476; Седов 1965, 285].

Така например *Каябашъ,* от тур. *kaya* "скала; камък", *baş* "глава; предна, челна част; горна част", също и следлог в постпозиция и с притежателно окончание за 3 л. - *baş-ı* "пред; до, при; върху", е българско село в Севлиевско, което е изцяло българско още по време на възникването си към средата на XIX в. [Кил 1998, 99], но името му безспорно е турско по произход, поради което всякакви изводи и заключения за етничния състав и принадлежност на жителите на това селище ще бъдат неоснователни и неточни, откъдето и неговата етноисторическа значимост и стойност са направо равни на нула.

Самото селищно име в частност, безспорно има за основа и е елипса от разширеното апозитивно субстантивно-субстантивно словосъчетание от релационноструктурния и номинативнофункционален тип *deniz kenarı şehir* "град на брега на морето" [Добрев 1981а, 62-66] под формата на **kaya başı köy* "село над, върху, пред скалата", произходът, структурата и значението на което показват достатъчно ясно и недвусмислено, че това име на българското според обитателите си населено място е дадено отстрани и отвън, от живеещите по-надолу турци или също възможно юруци тюркмени и по този начин за

пореден път се потвърждава и доказва и принципът за относителната негативност като мотивиращ, главен и направляващ принцип при даването или от другата основна гледна точка – при възникването и образуването на собствените имена.

И отново по-нататък, не по-различно по принцип е положението и със средновековния арменски ойкнм *Балк,* който се съотнася и свързва прекалено непосредствено и пряко, но и периферно-повърхностно с прабългарите, без обаче да се търси и да се има предвид връзката му в дълбочина с *Šawarnaholł* в техните като цяло етнолингвистични и културно-исторически условия и предпоставки, а единствено и само на основата на неговото фонетично подобие и сходство с началната част на етнм *българи,* както и поради наличието на още две-три фонетически тъждествени или сходни имена по пътя на тяхната миграция от Централна Азия към Източна Европа.

Оттук и на тази основа, средновековният арменски ойкнм *Балк* най-категорично и определено се подбира и приема като достатъчно основание предпоставка за по-следващи заключения и твърдения в смисъл, че той е последното в една поредица от ирански по произход селищни имена, които са наименования на етнолингвистически ирански градове, основани и изпълнени изцяло от иранско население, следователно иранци са и самите прабългари, като мястото на първия от тази поредица град, сраз. ойкнм *Балх,* е и областта на тяхната прародина [Добрев П. 1999, 30-31; ~*~2001, 85-86].

Така представената теза, разбира се, си има своята предистория, в рамките на която неуморимият "прародинотърсач" надниква още и в дагестанската хроника от XVII в. Дербент-наме, която преди него, напълно естествено, е "Един от слабо познатите исторически източници, който съдържа неизвестни и твърде важни за българската история сведения" и по-специално "за града, наречен Булкар или Балк, за който българската история знае все още твърде малко" [Добрев П. 1991, 17] – много ни е мъчно за българската история, защото и след тези, претрупани с вятър и мъгла страници, тя пак няма да научи нищо смислено за този град, но нека все пак да попитаме: Как точно е изписано в Хрониката – само *Булкар,* само *Балк* или *Булкар Балк,* защото от това "наречен Булкар или Балк" ние оставаме с впечатлението, че в действителност има един и същи град с две, доколкото можем да различаваме, доста далечни по звуков строеж имена и все пак много се съмняваме, че там те се споменават едновременно и редом, както се твърди тук, не без определена, естествено, задна цел.

"Населението, което построило града Булкар или Балк, дошло … от областта Хорасан. Не е посочено от коя точно част на Хорасан е дошло това население, но прави впечатление, че градът е бил наречен със същото име, което е носел един от големите хорасански, а преди това бактрийски градове – Балх" [Добрев П. 1991, 17] – от която и част на Хорасан да е дошло това население, все пак то не може и няма как да даде тъкмо на дагестанския град името едновременно и на хорасанския, и на бактрийския *Балх,* защото през Късната Античност и Ранното Средновековие този град пък се намира извън и достатъчно далеко на изток от Областта, която стига ни повече, ни по-малко до граничната р. *Мургаб* [History of Civilizations-3 1996, Maps 1-3]. Допълнително, добре е да ни се каже още дали това "прави впечатление, че градът е бил наречен със същото име" наистина е записано точно така в Хрониката, в което много силно се съмняваме, или пък си е поредната авторова измислица.

Не може да се каже, че на прабългарите им върви особено много по отношение намирането и посочването най-после на тяхната прародина, не толкова защото те са може би единственият народ по Света с близо, в различна степен и по различни пътища "доказани" и предложени десетина прародини в най-различни области на Европа и Азия, сред които, наред с големия брой минимално вероятни и дори абсурдни, безспорно като обектно най-адекватна, теоретико-методологически най-обоснована и доказуема според

нас се очертава зоната на Байкал, Саяните и Алтай [вж. също и срв. Войников 2001, 35-36,42-43; Овчаров 1997, 9; Ovcharov 1997, 125-126,129], но така също и поради факта, че само за някакви си десетина години, един и същ, известен повече в извъннаучните, отколкото в научните среди, чисто български "прародинотърсач" например, изписал и публикувал може би сам-самичък много повече от всички български изследователи от времето на проф. Ив. Шишманов насам, макар и най-често повтарящи едно и също нищо, страници на прабългарска тематика, стига до коренно противоположни изводи и за разлика от сега, най-напред, очевидно тогава страдащ много тежко от болестта "парциална информация", която десетина години по-късно ще припише съвсем незаслужено на езиковедите тюрколози, защото на основата на едно единствено име - кирг. орнм *Булгар,* той твърдеше за този "злочест и злополучен" откъм прародина народ, напълно убедено и категорично, че българите, видите ли, идват тъкмо и непременно от тези, киргизките земи [Добрев П. 1993, 60-61].

Това наистина не е чувствително, но все пак е малко по-насевер от кратко време преди това най-упорито и твърдо лансирания Памир, планината Имеон, която безспорно беше прародината на "древните българи" [Добрев П. 1991, 85-95; ~*~1995, 61] и която специално ще бъде предмет на по-подробен анализ малко по-долу, докато напоследък обаче, пак този "прародинотърсач", също така, напълно убедено и категорично, главно на базата на "езикови данни", "обосновава и доказва", че прародината пак на същите "древни българи" са ни повече, ни по-малко, именно и единствено земите, съответстващи "на района с център днешния град Балх в Северен Афганистан" и по такъв начин според него се стига до ситуацията "най-после да се сложи край на многото лутания и хипотези около българската прародина" [Добрев П. 2001, 84-85]. Във връзка с това на нас ни остава само да промълвим едно много скептично "Дано!" и да запитаме все пак дали към "многото" той отнася и собствените недомислици или те не се броят дори и за "лутания и хипотези"?

Изглежда, основен атрибут на "големия учен" ще да е още и честата смяна на вижданията му по даден въпрос, защото, ако не се брои това, че неговите адепти епигони в повечето случаи не разбират и не са в състояние да преценят верността и коректността на използуваните от него по най-груб и некомпетентен начин "езикови данни", да не говорим изобщо за неговото куриозно-смехотворно "разчитане и тълкуване" на руническите прабългарски надписи, то тъкмо тази честа смяна на съдържателно празните му и повърхностни мнения по всички без изключение въпроси на Прабългаристиката и на първо място, разбира се, лингвистичните, безспорно трябва да е и една от иначе малкото на брой причини, поради които те, така, по свойски, го удостояват с незаслужени и непритежавани от него научни звания и го величаят с епитети от рода и ранга на "достоен българин", каквито не са отправяни и не се отправят към нито един измежду наистина големите български учени от миналото и понастоящем, като не само го провъзгласяват за "безспорно големия изследовател П. Добрев, човекът който предизвика революция в мисленето на стотици, ако не и на хиляди българи"; за учения, който със "свойте изследвания, основаващи се на богат изворен материал и задълбочени езикови проучвания," поставя началото "на едно сериозно изследване на прабългарската проблема" и чиито "многобройни публикации сериозно раздвижиха духовете" или пък "открива редица прабългарски термини, чиито корени отвеждат към шумеро-акадската цивилизация" [Войников 2001, 35; Голийски 2002, 18; Димитров 1998, 3; Костова 2002, 55; Мутафчиев 1993, 52,131], но вече и публикуват специални писания върху неговите "изследвания", чрез които дообясняват на по-малко просветената от тях публика и популяризират по цял Свят, включително и чрез Интернет [напр. Шопов 1998; Izsledvaniata 2001; Discussions 1999], "големите научни приноси" на този толкова рядък и самобитен български "гений" на полето не само и не толкова на историческата, но още и

предимно на лингвистичната наука, където Т-о-й провежда и предлага "задълбочени езикови проучвания". И как, уважаеми, видяхте тази "дълбочина", когато самият вие сте лингвистически неграмотен?!…

Все пак, епигоно-адептите на цитирания "велик учен" очевидно не могат да проумеят и да си дадат сметка, че тази псевдонаучна ситуация в съвременната Прабългаристика, що се отнася особено до въпросните "езикови данни и приноси", има за най-дълбока основа ефекта на вулгарно-безскрупулната и нагла спекулативно-манипулативна фалшификация, възможна и допустима единствено в условията на последните десетина-петнадесет години и която засяга едновременно двете само повърхностно-привидно отделни и различни страни съставки на научното изследване – фактологията под формата на езикови факти и данни от една страна и техния анализ, интерпретация и генерализация от друга, за нито едно от които не може да се каже, че е в някакво що-годе съответствие и отговаря или е съобразено дори и с минимално строги и взискателни научни принципи и критерии.

Хубава илюстрация на тези две страни на така квалифицираната фалшификация едновременно е великата привилегия на "българското име в стари времена" да има в себе си "някакъв особен звук, който другите народи трудно са могли да произнесат…" – Горките те! (И. Д.) "…и затова едни са го променяли на булх, други - на болх, а трети на Балх и Балхара…" – дори и по силата на предната изсмукана от пръстите причина, нямаща, разбира се, нищо общо с езиковата действителност, онези "лингвистически немощни некадърници" могат да си променят и да си правят какви ли не звукокомбинации, включително и да сложат предното отзад и да се получи например "хлоб", но все пак, по чисто морални съображения и достатъчна лингвистична квалификация, надали биха посмели да посегнат на последните две имена, защото това са съвсем отделни и различни от "българското име" думи, което тези "други народи", за разлика от техния обвинител в лингвистична импотентност, са виждали и знаели много добре.

"Самите българи са наричали себе си най-вероятно българи, а не булхи, болхи или балхари…" [Добрев П. 2001, 86] – то онези "велики българи" от началото на Новата Ера, дори и в "чест на тяхната стара земя край Балх", този път по естетически съображения, няма да се наименоват с последните три думи, не само защото няма как да си вземат от славянския език на техните съвременни потомци крайното *-и* при всяка една от тях, но и поради опасността някой недобросъвестен и не особено дружелюбен "друг народ", разбира се, напълно предумишлено и злонамерено, съвсем да профанизира нещата и вместо началните гласни *-у, -о, -а* да хакне едно *-ъ!* Тогава къде отиват и "бляскавата история", и "огромният цивилизационен принос за Света" на неповторимите "древни българи", а?!…

Впрочем, ако звукът *-и* от "коренът *белги-*, в ед. число най-вероятно *белг-*" е множественото число на така посочената форма и ако с това "*белги-*" всъщност се представя "краткият вариант на мн.ч. на "българи", т.е. "бълги" [Степанов 2000, 78,90] то в кой точно език или група езици този звук има това си граматично значение и функция, защото само за сведение, в иранските езици такова множествено число няма, а да се надяваме, че тук не се стига до особено грубата грешка да се приеме, че както самият "корен", така и въпросният суфикс водят началото си от славянските или от някоя друга група езици. Никак няма да е зле да се внимава още и с граматичната терминология, поради банално-елементарния факт, че не *белги-*, а *белг-* следва да се счита за корен, доколкото словоизменителните суфикси са винаги вън и нещо отделно от лексикалния корен и други такива…

Не искаме да бъдем обвинени още и в прекалена придирчивост и дребнавост, но нека все пак забележим, че няма също така никакъв начин "самите българи" от онази "стара

земя край Балх” да наричат себе си пак “българи”, не толкова поради току-що посочената особеност, че в иранските езици няма такова множествено число, а те нали ужким бяха чистокръвни арийци, но и заради широко известния и не само поради това и безспорен факт, че редуцираната гласна -ъ от началната част на “българското име” в действителност е резултат от малко странно за нас и кой знае защо незабелязаното и неексплицирано в българската етимология [БЕР-1, 99] развитие на звуковете *-о* или *-у* едва на старославянобългарска почва, сиреч по времето, когато прабългарите вече сравнително отдавна са отсам Дунава и когато наскоро заетото в славянските езици по принцип и в старобългарския език в частност българско народностно име **bolγar,* което между другото и в никакъв случай не може да идва от “тюрк. корен *bul-* “смесвам” [БЕР-1, 99], защото тъкмо това значение се носи от гл. *bulγa-,* се парадигматизира вторично и се преобразува фонетически под въздействието очевидно на все още проявяващия се в българския език закон за развитието в затворена сричка на прсл. **ī,* от ие. **ō,* в стб. R [вж. Хабургаев 1974, 116] и много други още от този сорт, но и те нямат край…

В светлината на току-що посочения фонетичен закон между впрочем, освен че ни напомня нещо вече казано на друго място и много глупаво, прекалено голям брой груби грешки резултат от лингвистична некомпетентност съдържа изречението “Изглежда твърде специфичният български звук “ъ” в “българи” е причината за появата на нашето етническо име в най-различни варианти…” [Степанов 2000, 90], само защото за някои “млади учени”, на крехките плещи на които, кой-знае защо, се възлага непосилната за тях задача “да преобърнат невярната представа за древните българи като номади с ниска степен на културно развитие” (Г. Бакалов от задната корица на същото издание), така и ще си остане пълна загадка както най-сложната и най-трудна ономастикоетимологична проблема за възникването, образуването и развитието на конкретно собствено име от една страна и не по-малко трудната и сложна контактолингвистична проблема за пренасянето и преминаването на дадено собствено или нарицателно име от един език към друг, а в случая – от една група, разновременно и разноместно разположени езици към друга група, също така разновременно и разноместно разположени езици от друга страна.

По-конкретно, този “твърде специфичен български звук “ъ” в “българи” по никакъв начин не може да бъде “причината за появата на нашето етническо име в най-различни варианти” поради много простата причина, че самият той е последно и крайно звено в една огромна конфигурация, която в началото си има вида на дебело корабно въже, изплетено от 7-8 по-тънки въжета, които от своя страна пък са изплетени от други по-тънки въжета и едва след това идват отделните конопени нишки. Тъкмо това това дебело корабно въже започва да се разплита малко след началото си до по-тънките въжета, после до отделните нишки, като някои от тях се прекъсват на определено, съвсем малко разстояние след началото и остават да висят или стърчат по разплитащото се въже, което пък, съвсем в края си представлява вече огромен сноп от тънки конопени нишки, краят на всяка една от които е фактически по един отделен вариант на българското народностно име.

Обърнатата причинно-следствена връзка конкретно при българското “ъ” е доказателството, че тук не може да има място за обида поради подценено абстрактно мислене, а специално арм. *булх* няма защо да се намесва с останалите, което дори на нивото на най-повърхностното и незаангажирано наблюдение е очевидно доста различно и далечно от пак арменската форма *балкар* [Степанов 2000, 90], номинативнофункционалната тъждественост на които може и да се предполага, но за да може това тъждество да се използува за етногенетични анализи и заключения, тя трябва да се обоснове и докаже лингвистически коректно и изцяло.

И като продължение по основната ни линия на разсъждение, иначе всеки читател е в правото си да се усъмни доколко е редовно и нормално мисленето на претендент за автор на метатеоретично обобщение и оценка, когато твърди, че по въпроса за прародината на прабългарите, каквато за него пък е Таримската котловина, "хунорската теория на практика не се различава от предложената от големия български изследовател Петър Добрев, памирска или индоевропейска теория, напротив, те взаимно се допълват" [Димитров 1998, 3], докато за нас остава единствено задължението да припомним, че разстоянието от средните области на Памир до към центъра на Таримската котловина само по права линия е повече от 1200 км и при това положение тези две "теории" очевидно и безспорно не само, че не се допълват, но си и коренно противоречат и взаимно се изключват една друга, да не говорим за това, че след последната промяна във "Височайшото становище по въпроса" и последвалото спешно пренасяне на прародината на "древните българи" в Балх, разстоянието между този град и същата котловина, пак по права линия, е от порядъка на 1500 км!?…

И това ако е "взаимно допълване", здраве му кажи, но нека все пак да не забравяме, че истинската и същинска хунорска история започва и се разгръща някъде из още по-далечните Централна Монголия и Северен Китай, като при това е толкова подробно отразена и описана в китайските извори чак от началото на I хил. пр. н.е. (Д. Съсълов, Л. Гумильов), че да се чудиш не толкова на акъла на онези, които са тръгнали да съчиняват "нови индоевропейски теории" и да откриват "нови прародини" и то на базата не на лично издирените и ясно и точно определени и посочени, а на "нелегално" изфабрикуваните и "на тъмно" съчинени пак от тях "езикови данни", колкото на акъла на хилядите наивници с "раздвижени духове", които им вярват. И когато е добре известно, че отдавна вече са метатеоретически анализирани и преценени всички потенциални посоки под формата дори и на най-налудничави и фантастични хипотези [напр. Бурмов 1968, 19-33], всякакво и дори и минимално доверие към подобни христофорколумбовци не е нищо повече от временно социалнопсихологическо заболяване, на оздравяването от което даже и ние, много скоро ще бъдем свидетели.

Конкретно по отношение на арменския ойкнм Балк трябва съвсем ясно и определено да се каже, че той не е и не може да бъде иранско по произход селищно име, защото не в иранските, а тъкмо в тюркските езици има нарицателно съществително име *балик, балк,* сттюрк. *balïq, baluq, palïq* [ДТС, 80-81,396] със значение "град; крепост", а във волжскобългарския език допълнително и по-късно оттук развитото значение "квартал, предградие" [Иман 2001, 351,372-373], като тази семантика на *балик* се формира единствено и само в рамките на тюркските езици като естествено продължение и развитие на генетико-исторически предходното и първично в източноиранския праезик значение "голям, висок; горен, планински", запазено и наблюдавано в голям брой ирански и тюркски топоними по същите места, и което нарицателно име в същото време е и апелатив термин, от който се образува словоформата генетична основа на голям брой селищни имена по цялата историческа и настояща тюркска етническа територия.

Съществува случайно лансирано мнение, според което *balïq, *bàlaqa-sun* не е собствено тюркска или монголска дума (Pullayblank) [вж. Doerfer 1965, 258], но в рамките и съгласно най-разпространеното и, в известен смисъл, широко възприето и утвърдено виждане, в тюркските езици *balik* "град; селище" прониква от угрофинските езици, като същевременно е добре известно в монголските и тунгузо-манджурските езици [вж. Саттаров 1988, 48].

Наред с това обаче, най-старата му форма дртюрк. **balq* обикновено се извежда от общтюрк. *бал* "глина", *bal, balık,* "кал, тиня" [ЭСТЯз-б, 59], преминало според Ед. Мурзаев и в турския език като *balık* "град; крепост; дворец", също така и като *balçik* пак

със значението “град” [СлНГТрм, 71], които форми и значения не се намериха при направената проверка в достъпните ни книжовни и диалектни речници, а и ние досега не сме попадали на такива по време на работата ни върху и с турския език.

За сметка на това пък, на територията на Турция има няколко града *Balık* и два града *Balçık* [WdAtl], точно тази форма на имената на които безспорно е резултат от действието и проявата на вокалната хармония по мекост-твърдост още от времето на старотурския език, а никак не е изключено и на староогузския език, което е малко трудно да се установи с по-голяма сигурност, защото М. Кашгарлъ изписва с арабската буква ى двата отделни и различни звука *ı* и *i,* въз основа на което преводачът, при транслитерацията на **بالیق,** наред с формата *balık* предлага и *balik,* но независимо от това, на него, М. Кашгарлъ, нищичко, ни най-малко не го кара и изобщо не го подвежда да приеме, че в тюркските езици от X-XI в. съществува една и съща дума с такива толкова далечни и разнородни значения като “риба” и “кал, тиня” от една страна и “укритие; крепост; град” от друга [DLT-1, 7,18,379; ~*~-4, 5].

Именно поради тази причина, наличният не само в огузските, но и в останалите тюркски езици по това време аптрм *балик* с получаващото се съгласно тюркската морфология умал. *баликчик,* както и възникналите на тяхна основа и следователно съдържащите и носещите ги в ономастикоредуциран вид имена, очевидно са модифицирани фонетически и по пътя на вторичната преобразуваща парадигматизация са привнесени и включени в лексико-фонетико-граматичната парадигма едновременно на общотюркските, в това число и тур. *balık* “риба”, *balık, balçık* “кал, тиня”, които лексеми се оказват в състояние на констелация спрямо словоформите генетична основа на въпросните имена, а крайният резултат от тази констелация е омонимия във фонетичен план и контаминация в семантикофункционален, между Имената и току-що приведените лексеми.

Така получената констелативна омонимо-контаминация и тук безспорно има условен характер и тя напълно успешно се неутрализира и снема в теоретико-методологически издържания, пълен и последователен ономастикоетимологичен анализ, в процеса на който се констатира и експлицира противоречието и даже невъзможността град да получи и да развие наименованието си на основата на семантемата “риба”, пък дори и върху “кал, тиня”, което се наблюдава също така и при бълг. ойкнм *Балчик*. А за евентуалните и безспорно доказани куриозно-редки изключения, ако изобщо има такива, поне върху донякъде познатия ни, обхванат и от това изследване ареал на Източна Европа, Западен Сибир, Мала Азия, Средна Азия и Централна Азия, остава все пак валиден принципът “Изключението само потвърждава правилото”.

Типологически, в различните езици повечето от думите със значение “град” обикновено водят началото си от думи със значение “място”, “ограда”, “укрепено място”, “жилище” [вж. пак Саттаров 1988, 48], което навежда на мисълта за евентуалната възможност тази дума да е един от вече добре известните и доказани най-стари иранизми в угрофинските езици [вж. Абаев 1972; ~*~1981; Йоки 1977, 139-145; History of Civilizations-1, 1992, 362-367], а от тук да е преминала и в “алтайските езици”.

Според нас обаче, не само поради току-що и така представената неяснота и неопределеност в научната литература относно езика или езиците, от които води своето начало **balq* , много по-вероятно думата да е преминала от източноиранския праезик, където трябва да има и семантически напълно подходящ, а и фонетически почти тъждествен на дртюрк. **balq* първичен лексикален корен етимон под формата на изтир. **wälγ* “голям, висок; горен, планински; преграда, стена”, което идва от ир. **upairi* “наверху”, отклонява се към западноиранските езици от една страна в ав. *upairi* “наверху; сверх”, пехл. *awar, wal, ul,* перс. *bar* “на; над” и към източноиранските езици от друга,

където продължава в осет. *wællag* от **wælikkon* “верхний, высший; наземный, земной; мощный, сильный; великан”, пам. *war, wāriy, woru* “на; вверх; верхний” [Основы иранского языкознания 1979, 306; Абаев-4, 71-72,80-81; ОсРСл, 339-340; AiWb, 394-395], много вероятно също така и в тадж. диал. *valγang* “голова арыка” и особено “плотина”, т.е. “бент; яз” [ТджРДСл, 214], шугн. *wōlč* “борозда”, ягн. *varγ* “верхний край поля”, ишк. *warγ* “грядка” [СлВхЯз, 289], значенията на които безспорно са образувани на основата и също съдържат семантичните признаци “ голям, висок; горен, планински”, директно в тюркските езици, където началният звук на източноиранската лексема **w* се субституира като *b,* както също така и в сттюрк. *barq* “здание, архитектурное сооружение; жилище, дом, усадьба; храм, мавзолей”, *eb barq* “жилище” [Кляшторный 1978, 246,248-249; ДТС, 84,162,189], което безспорно е *r*-вариант на изконната праформа от древноирански *r*-диалект, и тази древноиранска лексикална заемка по-нататък, подобно на случая “барс-Борис”, в тюркските езици е подложена на, вече очевидно, задължителната при заемането от иранските езици на думи с подобен звуков строеж реинтерпретация от едносричен в двусричен фонотактичен модел, в резултат на което, още по време на старотюркския език, тя се сближава и уеднаквява фонетикоструктурно с редица други, собствено тюркски и по произход лексеми [вж. Тугушева 1978, 115].

Без да е от особено значение за произхода, развитието и разпространението на ойкнм *Bałkh* между впрочем, все пак, поради факта, че посредством някои от моментите на своето развитие наистина повтаря и потвърждава хода на нашите разсъждения, както и поради това, че дава достатъчно пълна представа за етапа и степента, до които е достигнало решаването на проблема в една от двете си главни насоки, безспорно определен интерес за случая представлява и произходът на нарси *barq,* относно етимона на което С. Кляшторный [1978], на основата и след по-общите или в по-друг аспект проучвания на няколко езиковеди иранисти, допуска следните три възможности:

-стперс. *waraka-* > ав. *vara-* “ограда, укрепление; укрепленное поселение”, което пък е от корена *war* “окружать; защищать”, срв. съвр. перс. *bāre* “стена”, рус. *вар, вор* и при такова тълкуване тюрк. *barq,* представлява заемка от ранно-новоперсийското *bar(a)g* с прехода *w- > b-,* характерен за новоперсийския език, срв. срперс. *var* като еквивалент на ав. *vara-,* но със запазване на съгласната в суф. *-ag;*

-заемка от сакски диалект, срв. хсак. *vara* “ограда; двор; крепост”, но също и *bārmana* “ограда; резервуар для воды” с характерния за хотаносакския език преход *v- > b-;*

-парф. *bāraq* “стена; укрепление”, засвидетелствувано в манихейските парфянски текстове, вероятно от древноиранския корен **bar-* “усиливать; укреплять(ся)” и в такъв случай древнотюркската дума би могла, най-вече, да е заета от ранносогдийския език, в който тя е звучала като **vārak, β'rk,* по-късно *β'ry,* а за усвояването на согд. *v-* в древнотюркския език като *b-* са налице убедителни примери [246].

Въпреки съществуващата понастоящем неяснота или по-точно невъзможност да се определи от кой точно ирански език е заето тюрк. *barq,* както може да се види от неговите форми в отделните ирански езици, то тъкмо това *barq* безспорно е еднакво генетически със засвидетелствуваното още под 1015 г. унг. *vár,* с помощта на което са образувани доста голям брой унгарски ойконими, включително и името през Средновековието на днес сръбския гр. Белград като *Nándorfehérvar* (1396), преди това *Castrum Nándoralbense* (1150), където *fehér* има значението “бял”, а *nándor* е собствено унгарският рефлекс на болг. *onoγundur,* по-късно развитие на *onoγur* [Kiss-1, 188,190-191] и за което се приема най-общо ирански произход (MagEtSz-3), но така също и не много ясният и убедителен за нас персийски произход под формата на пренасяне на ирански думи в унгарския език от персийски търговци, които посещават често поселищата на мигриращите още през

Източна Европа праунгарци (Основы финно-угорского языкознания), също угри или маджари.

И все пак, наличието на думата и в руския език със значението "забор, ограда" (Фасм); големият брой прабългарски лексикални единици в унгарския език от времето на тяхната миграция през V-VII в. над Кавказ, който голям брой, независимо че засега се определя като "около триста думи" (Основы финно-угорского языкознания), надали трябва да се счита за окончателно и безапелационно установен, най-малкото поради отсъствието сред тях според някои проучватели на определяното най-общо и именно поради това недостатъчно точно и коректно като "заемка от тюркски език чувашки тип" унг. *ökör* [MagEtSz-3, 33], безупречно-типичен паралел, по линията на диференциращо-идентифициращото българските езици и диалекти в системата на всички тюркски езици съответствие *р-з,* на което е тур. *öküz* "вол", запазено между впрочем и в българските говори като *ухер* или пък поради невъзможността унг. *aladar* да идва от средновековния алански език, а по-скоро от болгарския език, защото почти същото и в монголските езици, където е *aldar,* а през Ранното Средновековие все още не са налице необходимите и достатъчни културноисторически условия предпоставка за етнолингвистичен контакт и преминаване на думата от аланския или евентуално маджарския език към монголския език, което като цяло налага този процес да се изнесе доста назад във Времето и Пространството, чувствително преди Новата ера и в Южен Сибир, където изтир. **älmdar* от ир. **ärm-dar* "рукодержец" продължава в сксарм. **älmdar, *ärmdar,* а от тук са скит. *ardar* "господин; княз" и осет. *ældar, ærdar,* и преминава в бълг. **äldar,* много вероятна основа на съвр. бълг. фми *Елдъров,* и от което е както монг. *aldar,* така също и чувствително по-късното и на друго място и унг. *aladar* [вж. и срв. Основы иранского языкознания 1979, 379]; отсъствието на лексемата сред древните индоирански и ирански заемки в угрофинските езици, но наличието също така в унгарския език още и на по-старото, индоиранското, но твърде възможно и на древноиранското или дори и източноиранското по произход същи *fal* "стена; ограда; стена (рва); стенка (котла)" (MagOSz-1), аналогично по първата съгласна на унг. *farkas,* от угроф. **werkas* "wolf", а това пък от индир. **vṛkas* (History of Civilizations-1) и родствено като че ли, въпреки Фасмер, на рус. *вал,* а и заемането на ос. *buru,* както и на съответните лексеми в някои други кавказки езици, директно от персийския език (Абаев), дават основание да се приеме, че унгарската дума в действителност, а така също и руската, са заемки от българските езици и диалекти.

От този унгарски корен вече, много малко вероятно, като че ли е и *város,* засвидетелствувано също в унгарски източници под 1015 г.; влизащо в структурата на голям брой имена на селища на територията на съвременна Унгария [Kiss-2, 736-737] и за което се приема, че е производна дума, образувана от същи *vár* с помощта на адективния суфикс *-s* (MagEtSz), но в същото време се допуска и директен ирански произход (D. Gyula), което според нас е невъзможно не само по силата на току-що изложените във връзка със същи *vár* съображения, но още и поради факта, че по време на миграцията си към днешните унгарски земи, маджарите влизат в най-тесен и пряк, определено интензивен и при това субординативен контакт до степен да бъдат назовани дори и с името на едно от прабългарските племена, единствено и най-вече с *болгар,* доказателство за което са именно видът, характерът и количеството на прабългарските заемки в техния език [вж. напр. Барци 1980, 5-25; Юхас 1980, 47-69], и по-малко с ираноезичните алани, заемките от езика на които, според нарочно изследване от 1887 год., се изчисляват на стотици, но впоследствие се оказва, че това все пак е една прекалено произволно и съвсем непрецизно лансирана цифра, което предизвиква по-късното възобновяване обсъждането на проблемата [Йоки 1977, 141]. Ето защо, ние бихме казали, че необходимостта от

подобно обсъждане, както проличава достатъчно ясно не само от тук разглеждания случай, но и от анализираното преди това унг. *aladar,* продължава да поддържа своята актуалност и всичко това като цяло прави много малка вероятността тази дума да е заета от източноиранския алански език.

За българското продължение на това *város,* под формата на *варош* "градски център; стара укрепена част на град" се предлага алтернативно обяснение – сърбохърватско или турско посредничество при заемането още през XV-XVI в. от погранични области към Унгария (БЕР); *Варóша* е краен квартал на Ловеч (МЖт) и това име, което се среща главно в Северна България и означава "цитадела, крепост", наред с *Угърчин,* е едното от двете унгарски имена, заети по време на Втората българска държава (Б. Симеонов).

И все пак тур. *varoş* "квартал, който остава извън градските стени" е заето през балканските славянски езици сръбски - *varoš,* или български език - *varoš,* от словообразувателно-семантически некоректно представеното според нас унг. *város* "град" от *vár* "крепост" (H. Eren), като думата се среща и в хърватския език като *varaš* "град", още и в албанския език като *varrósh,* но по-важното за случая - и в румънския език под формата *oraş* "град"; така също и в молдавския език, където формата и значението са съвсем същите – *ораш* "град" (К. Бахнян), а дори и още по-назад по пътя на средновековните угри – в украинския език като *варош* "город; центр села" (Э. Мурзаев), където е и добре известният средновековен гр. Ungvar, името на който безспорно се състои от етнм *hung* като наименование на местно прабългарско племе и *var* "град" и който впоследствие започва да се наименова със славянския като че ли само наполовина ойкнм *Ужгород.*

Впрочем и други автори, освен съставителите на унгарския етимологичен речник, ограничават словообразувателните връзки между *város* "град" и *vár* "крепост" единствено и само до унгарския език, като извеждат първото от второто (P. Skok) или пък второто от първото (Э. Мурзаев), но наличието и на молдавските и украинските примери навежда на мисълта, че двете еднокоренни в иранските езици лексеми са заети независимо една от друга в болгарските езици, а оттук и в унгарския език, като никак не е изключено същите да са и директни заемки от български език или диалект в украинския и молдавския език. Ето защо изобщо не е лишено от основание теоретико-умозрителното засега допускане предположение, че унг. *város* и *vár* фактически са две отделни, макар и генетико-исторически тъждествени лексеми, преминали от иранските езици в унгарския език посредством и благодарение на българските езици и диалекти.

По време на Втората Българска Държава не е и не може да бъде заето назв *Варóша* (Б. Симеонов), защото собствените имена не се заемат така лесно, а и ако е заето готовото име, то коя точно е неговата унгарска основа; кой е неговият етимон и коя най-после е унгарската етнолингвистична група, донесла името на населеното си място в областта, където е била преди това; пребивавала известно време на това място; изградила тук някакво селище и го нарекла с името на предишното си населено място?

Всъщност, преди и по това време българската държава има обща граница с унгарската; между българи и унгарци се осъществяват интензивни социалноикономически и културно-политически контакти и връзки; в Македония има заселвани унгарци, тъкмо от които безспорно е останало и името на исторически българския гр. *Гостивар,* съставено от *Гости,* най-вероятно видоизменено и съкратено от мли *Константин* и унг. *var* "град", но в никакъв случай възникнало по начина, който открива и велегласно оповестява не само на всички българи, а и на цял Свят посредством Интернет, лингвистико-исторически неграмотната посредственост: "Гостивар – един град, които (Sic!) носи в името си нещо от панонските българи" (П. Добрев), единственият начин за посрещане на което може да бъде само нямото изумление, както пред този безценен бисер на историко-лингвистичното

скудоумие, а така също и пред “компетентността” на онези рецензенти и научни съвети, които са му присъдили научните степени и звания.

Правописните грешки при горното “които”, също и при долното “Манасиената (подчерт. - И.Д.) хроника” не са от нас, а са най-малкото от всичките лингвистични простотии, които се срещат из писанията на този “велик древнобългарист”, в реалноисторически много приблизителните и безкрайно объркани представи на когото “Преселението на българите в Македония е станало според сведенията, оставени от търновските царе, още в началото на шести век, по времето на император Анастасий. "При Анастасии царе - пише в българския превод на Манасиената хроника, направен по времето на Йоан-Александър, – преидоша блъгари през Дунав. И поселиша се първо в Долна земя Охридска." (П. Добрев).

Тъкмо тук, рискувайки да засегнем по-внимателния читател, нека поясним и обърнем внимание, че “При Анастасии царе” означава ни повече, ни по-малко “по времето на цар, т.е. император Анастасий” и следователно търновските царе нямат никакво отношение по въпроса, като не броим това, че по времето на цар Иван Александър е преведена Манасиевата хроника (ясно вече защо, подчертаното от нас – И. Д.).

По същия начин никаква връзка помежду си и отношение един към друг, освен чисто външно и случайно частично съвпадение в звуковия строеж, нямат “столицата на някогашната Партянска империя, наричана Ниса” и “древната крепост Наисос”, което за всеки нормално мислещ историк и езиковед, по редица напълно основателни причини, изобщо не подлежи на обсъждане, но тук нещата изглеждат така: “…древната крепост Наисос, преименована от българите на Ниш през същата епоха, когато Маргус е станал на Морава, а Тимакус на Тимок. Названието, дадено от българите на този град, удивително съвпада с името на един от най-прочутите градове в близост до Памир – столицата на някогашната Партянска империя, наричана Ниса” (П. Добрев).

В действителност, то и от птичи поглед си личи, че българите никога не са преименували “древната крепост”, ами срвк. ойкнм *Ниш* си е нормално и по-късно развитие на дрвн. ойкнм *Наис;* това не може да се случи през епохата, когато *Тимакус* става *Тимок,* защото точно тази промяна е станала много преди, вън и независимо от въпросните българи.

Връщайки се пак там, където бяхме преди това кратко, но просто наложително и определено принудително, а да се и надяваме, много поучително и полезно отклонение, нека добавим, че най-вероятно, пак по време на Втората Българска Държава е зает в българския език също така и унг. апл *város,* именно от българската форма на който *варош,* вече на българска езикова почва са възникнали и са образувани не само назв *Варóша* в средновековния Ловеч, но така също и други собствени имена в още редица български градове като напр. името *Варýша* на центъра на старата част на Велико Търново (МЖт); топнм *Вáроша* като наименование на съвсем близката до съвременния градски център търговска част и главна улица на Пазарджик и по-точно там, където сега е читалище Виделина [МЖт] и др. [вж. Бахнян 1981, 315; Николова-Маркова 1983, 167-171; History of Civilizations-1, 1992, 362-367; Абаев-1, 282; MagOSz-1, 662, вж. и срв. Мурзаев 1974, 66; Основы финно-угорского языкознания, 1976, 408-409; MagEtSz-3, 1090,1093-1094; Skok-3, 566-567, срв. Добрев П. 2002, 1; Симеонов 1986, 38; Gyula 1959, 36-37; БЕР-1, 121; Фасм-1, 268,273,350; Eren, 433].

И отново във връзка с дртюрк. **balq* изглежда именно тук, в тюркските езици освен това се е формирало и резултативното значение “град”, което като сравнително сложен и продължителен номинативносемантичен процес се нуждае, разбира се, от съответните, както собствено лингвистични, така и екстралингвистични условия и предпоставки, действието и проявата на които фактори във Времето и Пространството обаче се

наблюдават в "замръзнал вид", както в звуковия облик, така също и в семантиката на някои от тюркските и нетюркските нарицателни и собствени имена, съдържащи заетия от иранските езици и адаптиран в тюркските езици по току-що посочения начин апелатив.

Значението "преграда, стена" като по-предна степен и основа на резултативното значение "град" е запазено например пак в прегласнофонетически тъждественото сттюрк. *paluq, palïq* "zagorod, stena (iz syrcovych kirpičej) [вж. Doerfer 1965, 257]. Пояснителната добавка тук може само да отразява предварителната нагласа на тюркологически мотивираното, доминирано и детерминирано научно съзнание, приело напълно безусловно и безкритично за най-дълбока основа и същност на нещата само повърхностната констелативна контаминация в рамките на тюркските езици с общтюрк. *балък* "кал, тиня" [срв. Doerfer 1965, 257].

Така обаче изобщо не се забелязва и не се обяснява семантиката на първата съставка заедно със цялостната синтактикофункционална структура на взетото от друг източник съчетание *paluq (palïq) üj* "dom is syrcovych kirpičej (ne šater, ne palatka), където определението няма и не може да има присъщото на предишното *palïq* значение "zagorod, stena", защото тогава ще трябва да се приеме за напълно възможна и допустима една съвсем алогична и дори абсурдна семантика например от сорта на "дом стена" или "дом преграда", да не говорим за това, че разкриващата и "обясняваща" семантичното развитие и преход генетикосемантична верига "глина-глинена стена-град" е триелементна и по същество не предполага наличието и съществуването на значение "преграда, стена", което очевидно и безспорно е "малко" по-различно от "глинена стена", но пък тъкмо то не достига за един нормално-естествен и плавен преход от едната към другата степен в историческото развитие на семантиката на тюрк. *балък* "кал, тиня" [срв. Doerfer 1965, 257].

По-ранното значение "преграда, стена" е междинен компонент етап в развитието преход към значението "град" от първично-изначалната семантика на изтир. **wälγ* "голям, висок; горен, планински", запазено безспорно в редица, по-стари или по-нови, собствено ирански или вече тюркски топоними и антропоними от местата и времето по и край пътя на прабългарите от Централна Монголия към устието на Дунава и съдържащи в качеството на свой конструктивен елемент същия този етимон **wälγ*, а като друга съставка имащи един от иранските аптрм *руд, аб* "вода; река" или *гар* "планина".

Поради твърде голямото количество на този вид топоними, тук може да се вземе отношение само по ограничен брой от тях, като най-напред следва да се разгледа античният скит. хидрнм *Балан-рот,* засвидетелствуван също и в собствено "персийския изафет" *Рот и Бала,* синтактичната структура на който обаче не проличава особено добре при този начин на изписване, защото коректната форма трябва да е *Рот-и бала,* заменено през Ранното Средновековие от *Болгару-чай* и което много неоснователно-несполучливо е преведено посредством собственото име *Бала* – "река Бала" [Тодоров-Бемберски 1993, 6].

С подобни, алтернативни синтактични структури се характеризират още твърде голям брой съвременни афгански и персийски топоними [вж. напр. СлГТИр; AfgPlNm]. Но от двете форми на този хидроним, за по-стара, не само поради това, че е по-разпространена и е типично иранска, безспорно следва да се приеме втората, образувана за разлика от първата, не с препозитивно прилагане на определението, което между впрочем е единственият и типичен за тюркските езици начин за съставяне на двуелементното субстантивно словосъчетание, а посредством специфично иранското съгласуване, известно в тюркологията най-вече като "персийски изафет". Тъкмо тези имена, един от големите иранисти езиковеди на Нашето Време, проф. В. Абаев, след като отбелязва, наистина малко странно за нас, наличието в скитската Ономастика на известен период на неопределеност и неяснота по въпроса коя от двете структури трябва да се приеме за по-

стара и първична, определя като “скитски тип “инвертирани” сложни думи” от рода на *Dan-apr* “река-глубокая”, докато в съвременния осетински език е *afr-don* “глубокая река” [Основы иранского языкознания 1979, 255-256].

Никак не е изключено скит. *бала* от *Рот-и бала* да е по-късното развитие на **wälγ* още на източноиранска почва чрез *γ > ø,* а *балан* от *Балан-рот,* при този, по-малко типичен ирански, но напълно типичен тюркски синтаксис, да е пак от същия корен етимон, но вече на тюркска, очевидно българска, най-вероятно на болгарска почва чрез *γ > ŋ > n*. При това положение, скит. *бала* безспорно е, макар и не съвсем пълен, омоним на по-късното перс. *bālā* “голям, висок; горен; на, над”, което обаче генетически е напълно различно и води своето начало от ир. **barz*- [AiWb, 949-950].

Значението “голям, висок” на изтир. **wälγ* е запазено още и в такива вече тюркски, но определено ирански по произход топоними като азер. ойкнм *Bakhrud* [WdAtl], който, поради наличието на древния, предимно източноирански апл *rud* “река”, очевидно е резултат от трансонимизация на съществуващ или съществувал наблизо сксарм. хидрнм **Balkhrud* с резултативно-общо значение при образуването си “голяма, буйна” или “горна, планинска река”.

Развитието от изтир. при **wälγ* към първата съставка на Хидронима, апл **балх* безспорно се осъществява при непосредственото участие и въздействие на общтюрк. *balq* под формата на преход *ä > a* при гласната и *γ > q > h* при крайната съгласна, което се наблюдава още и в гореприведените памироирански примери, а изпадането на *l* вероятно е след неговото възникване и заемането му през Средновековието в староазербайджанския език от местен тюркски език или диалект, безспорно не от къпчашки или огузски, какъвто е самият азербайджански език, а именно и единствено от език тюркобългарски тип, потвърждение на което като цяло е и наличието пак по тези места и на известния още от Ранното Средновековие хидрнм *Болгару-чай* (Хр. Тодоров-Бемберски), което ние като време обаче допускаме само за първата и основна част на Хидронима, получил точно тази си форма в резултат на контракция, свиване и съкращаване на началната му форма **Болгарруд*.

А в по-неблагоприятния точно за това място случай, съществува много малка вероятност хидрнм **Bakhrud* да е хибрид, но от по-късното общтюрк. *balq* “град” и по-ранното изтир. *rud* “река” в рамките на тюркска синтактична връзка с начално значение “градска река; реката на града”, като в същото време е напълно изключено, поради невъзможността от по-късно заемане в средновековния тюркски български език на евентуално контрахираната тук типично иранска синтактична връзка “персийски изафет”, по силата на което резултативното значение на цялото да е “градът на реката, крайречен град”.

Ето защо, единствено възможното и логично тълкуване обяснение на този хидроним е посредством допускането наличието в средновековните кавказски български езици или диалекти на квболг. нри **balh* като по-късно и по-следващо развитие на източноиранското по произход общтюрк. *balq,* но не с тъждествената на значението на изтир. **wälγ* семантика “голям, висок; горен, планински”, нито пък с предното спрямо него значение “стена, преграда”, а с крайното значение “град”.

Именно това нарицателно име, по време на пребиваването на българите на Кавказ и преди заемането и преминаването на въпросния хидроним към азербайджанския език, в качеството на ирански по произход субстратен елемент, се намира спрямо него в отношение на непълна или частична констелативна омонимо-контаминация, благодарение на която се осъществява трансференцията, пренасянето като цяло на Хидронима в този общо взето “запазен” вид, а впоследствие и неговата адаптация, усвояване с пълноценно функциониране и снемането и неутрализацията на която омонимо-контаминация

приключва едва с изтеглянето на част от болгарите от тези места от една страна и с чувствително по-късното пренасяне и разпространение по тези места на огузския азербайджански език от друга, към носителите на който останалата част от болгарите се прелива и примесва.

От групата на тези топоними, освен посочените малко по-горе, много близки по звуков строеж, но нямащи нищо общо с етннм *българи* поради напълно определената си семантика, е още и срвк. сраз. хидрнм *Балхаб,* втората съставка на който аплтрм *аб,* в персийската топонимия например притежава немалък брой значения като "вода; река; ручей; източник; озеро" [Ставиский 1977, 75; СлГТИр, 15].

Тук спада още и тадж. орнм *Parkhar* [WdAtl], развито от съответното свободно словосъчетание със значение "голяма, висока планина", структурно-семантически и историко-генетически тъждествено на *Балхара,* друга темпорално-локална форма на които, поради недвусмислено определеното си значение "планина", е и топнм *Булгар* като наименование на планинска област южно от Самарканд, а така също и напълно определено, поради същите семантико-функционални съображения, още и цитираният малко по-горе (П. Добрев) кирг. орнм *Булга*р.

Първичното значение "голям, висок" на изтир. **wälγ* е запазено също така и в монг. *balġasun,* генетична основа на ойкнм *Карабалгасун* и самото то по-късно развитие от *bàlaqa-sun* (Pullayblank), семантически равно на пак иранското по произход čag. *tam* "stena" [вж. Doerfer 1965, 257], като втората съставка *-sun,* налице вероятно още и в узб. ойкнм *Baysun* [WdAtl], следва да се свърже със стсл. *сѹнъ,* струс. *сунъ* "башня" от дболг. *syn,* семантически различно от сттюрк. *syn* "изваяние, могильный памятник" [вж. Фасм-3, 818].

Старославянската лексема много вероятно е запазена между впрочем и в българска народна песен от Русенско като *пиргосъни,* което обаче неоснователно според нас се представя под формата *пиргосън* и се извежда от аористната форма на гр. гл. *πυργώνω* "натрупвам" [БЕР-5, 253], доколкото би трябвало по-скоро да се обяснява като съставно-относително прилагателно на *-и,* където *пирг* "кула; крепост", *сън* "стена" и тогава значението няма да е "натрупан", от което всъщност не проличава какъв е този "бял камък натрупан" (?), а "кулостенен, крепостостенен; такъв, с който се гради кула или крепост" и едва сега вече става напълно ясно, че това в никакъв случай не е някакъв обикновен камък, а тъкмо обратното и именно поради тази причина той се и възпява в народната песен.

Дунавскоболгарската форма *syn* безспорно е продължението на засвидетелствуваното в китайските летописи от началото на I хил. пр. н.е. и по-точно под 934-910 г., напълно определено не като китайско, а тъкмо като хунорско, т.е. българско сщи *чън* "окоп; стена; град" [Съсълов 2000, 40], за което, като се има предвид, че хунр. *Täŋri* при преминаването си в китайския език се видоизменя, както се представя по-подробно малко по-долу, в *ch'eng-li* или *t* се субституира посредством *ch,* изглежда напълно възможно да се допусне наличието преди това на собствено българска форма **тан,* която очевидно е почти тъждествена фонетически и напълно тъждествена семантически на иранското по произход общтюрк. *tam* "стена; покрив; постройка" и която е заета впоследствие и в монголските езици под формата *sun.*

Като антропоним, възникнал на основата на изтир. **wälγ* безспорно тук трябва да се посочи и хун. мли *Эллак,* името на сина и наследника на Атила, който загива през 454 г., т.е. само една година след смъртта на баща си [Гумилев 1994, 200].

Всичко до тук като цяло трябва да се приеме също така и като податка свидетелство и доказателство в голяма степен, че изтир. **wälγ* е заето в тюркобългарските езици още преди тяхното разпространение по посока на китайските граници и чувствително по-рано

от началото на I хил. пр. н.е., възможно дори и към началото на II хил. пр. н.е., откъдето пък е заето и в монголските езици, в които битува и се използува вече достатъчно време, за да бъде подложено на характерната за българските и монголските езици спонтанна фонетична промяна парагогия, обяснена малко по-долу по протежение на изложението във връзка с *Тангра* и с резултат *balġa* от **balïq*.

А следствието от всичко това в ектралингвистичен план е, че тюркските племена и народи и в частност българските се запознават и възприемат или най-малкото, се научават да разграничават и отъждествяват и езиково отделни елементи на строителното дело, от древните източноирански племена още преди II хил. пр. н.е. и ги разпространяват и предават впоследствие и на други, съседни на тях племена и народи, без обаче аптрм *балик* да съдържа каквито и да е податки за нивото и степента, на която болгарите, самостоятелно или с чужда помощ, строят отделни сгради или, още по-трудно допустимо, цели градове.

Точно в този си вид настоящото заключение очевидно противоречи на широко разпространяваното напоследък, не особено прецизно и дори и изобщо необосновано и неаргументирано мнение, че прабългарите не са номади, а уседнал народ, който не само има, но и сам строи собствените си градове. Затова нека все пак, допълнително към лингвистически така и току-що обоснованото и изведено заключение припомним, че селата на дунавските българи дори и към края на IX в. все още, напълно или частично се състоят от юрти [Димитров Д. Ил. 1984, 35-36], докато волжските българи от 922 г. все още живеят в юрти, а ханът – в шатра и първата му работа след приемането на Исляма, е да помоли арабския султан да му изпрати строители, които да им изградят и първите обществени сгради и на първо място, разбира се, джамии [Ибн Фадлан 2001]. Това между впрочем безспорно е типична практика за средновековните тюрки изобщо, която освен при Плиска, както ще се види малко по-долу, се наблюдава и при гр. Bay Balïq, построен на р. Селенга по нареждане на тамошния тюркски каган, умрял 759-760 год., от китайци и согди [History of Civilizations-4.1 1998, 193].

Ето защо, нарси *балик* във всички случаи и безспорно е тюркски по място, принадлежност, фонетичен строеж, семантика, функция и употреба много стар и дори и древен апелатив термин. Тази категорична определеност в заключението тук се подкрепя и подсилва допълнително и от факта, че той не само се среща и в старотюркските рунически надписи от VII-VIII в., но тъкмо за него през Средновековието е добре известно още, че е наименование, което тюрките, много преди приемането на Исляма, дават на убежища, укрития, крепости и градове [DLT-1, 379; ~*~-4, 832]. Това пък от своя страна е още едно свидетелство и доказателство за неговото твърде ранно преминаване и разпространение в повечето от тюркските езици, включително и в българските, а оттук и в монголските, угрофинските и тунгузо-манджурските езици.

На основата вече на така заетия, формиран и разпространен аптрм *балик* направо, по пътя на неговата пряка конверсна онимизация възникват и се образуват редица селищни имена, докато други пък безспорно са резултат от елиптирането на първата съставка от структурата на двусъставното преди това название. Именно поради това, не от Ранното Средновековие, а може би дори и от Късната Античност насам, върху една огромна територия от Балканите и Унгария до Тихия океан, населявана някога или сега от славяни, германци, арменци, иранци, кавказки народи, тюрки, монголи, угрофини, тунгузо-манджури, китайци и др., по силата на една вече превърнала се в ономастична традиция номинативна практика при тюркските племена и народи, преминали през или уседнали върху тази територия, на основата на един и същ апелатив термин, познат и използуван в техните езици като нарицателна дума, възникват, образуват се и се срещат твърде голям брой собствени имена на градове, крепости и други населени места като срвк. вболг.

Балык, Балик Харка, Ибрахим-балик (1228 г.), който е по-късният руски град Нижний Новгород (Б. Иман; Г. Ахмеров), кавк. *Balq* (521-579) (Ж. Войников), *Balu, Bişbalık* – лятна столица на уйгурите, когато временно се установяват на Тян-шан; *Burbalik, Çanbalık, Khara-balghasun* - столица на уйгурите през 744-840 год. и монголско име на резиденцията на хана на р. Orkhon, и *Balïklïg* (History of Civilizations-4.1); *Yaŋbalık,* тур. *Balh,* рус. *Baluk* (Пенз), *Kichi-Balyk* (Ставр), калм. *Balyk,* още и силно любопитно-интригуващият, но и много специален повод за сериозни етнолингвистични размисли – ойкнм *Walwaliğ* - столицата на Тохаристан, където при това в "старо време", ако точно това е преводът на англ. "in the days of old", е страната на ефталитите (C. Bosworth); тиб. ойкнм *Šu-ba-ba-leg,* записан през VIII в. като име на тюркския гр. Шу-балык, близо до Баласагун и където почитат бога на тюрките Йол-тенгри (С. Кляшторный), включително и името на китайската столица Пекин по времето на монголите като *Hanbalık, Хан-балик* "ханski, царски град", което като цяло безспорно е чувствително по-наизток от крайно неоснователно, прекалено изкуствено и неубедително лансираната прародина на прабългарите, но нека специално да подчертаем, дори и индийският град *Baranas balïq,* което пък е далеко по-наюг от нея.

Всичко това и особено последното, разбира се, изобщо не означава, че преобладаващото население на току-що споменатите чисто китайски или индийски град е тюркско, иранско или монголско; още по-малко пък, че всички там са тюрки, иранци или монголи и в никакъв случай, че именно Пекин и още по-малко пък *Baranas balïq,* е прародината на тюрките, иранците или монголите [вж. още Ахмеров 2002, 45,49; Войников 2001, 41; Иман 2001, 31,105,359; Кляшторный 1981, 135; Bosworth 1977, XX-5; Gabain 1950, 19,301; History of Civilizations-4.1 1998, 192-193; Minorsky 1978, I-291,296; Rahmeti 1949, 275-276; ДТС, 80; СлНГТрм, 70-71; DLT-1, 379; ~*~-3, 232; ~*~-4, 832,834; TurkPlNm; UzbekPlNm; WdAtl, срв. Stoyanov 2001, 328].

При това положение и при условие, че болгарите са сред първите тюрки, които като основна част на огромното хунско военно-племенно обединение излизат на Кавказ от Средна Азия; арменските земи са сред първите места, които те тук заемат, и в техния, за нас безспорно тюркски език също така е налице аплтр **балх* със значението "град"; ойкнм *Balq* е засвидетелствуван в хрониката Дербент-наме за периода 521-579 г. (Войников 2001, 41), т.е. много преди навлизането в Мала Азия на тюрките огузи, за езика на които също така е добре известно от М. Кашгарлъ, че включва апл *балик* и би трябвало да се очаква, че на негова основа може да възникнат подобни имена, което се и потвърждава малко по-горе, само че за един чувствително по-късен исторически период; близо до този град има и друго селище, името на което *Šawarnahoł* се доказва лингвистико-ономастически единствено и само като прабългарско, то очевидно не съществуват изобщо каквито и да са причини основание да не се приеме и заключи, че и късноантичният или ранносредновековен арм. ойкнм *Bałkh* е прабългарско по произход селищно име.

Тук обаче трябва особено дебело да се подчертаят и отбележат, като се експлицират и обособят напълно ясно и определено, следните три изключително важни и съществени за случая момента, а именно:

1. Въпросното название не произлиза и дори, доколкото се образува след етапа и на основата на апл *балик,* изобщо няма нищо общо с етннм *българи,* откъдето следва, че всякакви корелации и съответно разсъждения в тази плоскост са респективно обективнореално немотивирани и необосновани.

2. Названието е дадено на съответното селище от тукашните прабългари, но то не съдържа и не предлага каквито и да е податки за установяване и разкриване етничния състав на жителите на Града и дори, като се има предвид принципът на негативната относителност при даването на имената, може да се мисли, че градското население не е от

болгари, а че те са разселени вън и около Града, напълно сигурно в *Šawarnahoł,* откъдето пък следва, че това арменско селище надали е съставна част от някаква поредица градове, водеща в обратен ред към областта на тяхната прародина.

Наистина така, между впрочем и в рамките на една, за съжаление малко продължителна, но крайно наложителна скоба, се подлага на много дълбоко съмнение и се отхвърля най-категорично твърдението, основано на съобщението на Дербент-наме (XVII в.), че бахли-кадар (кидарити от Боло), през годините 521-579 построили на Кавказ градовете Булкар, Балк, Хумар и Кумах с техните аналози в Средна Азия, вече лично според Ж. Войников [2001], съответно Боло, Балх, Хумри и Куляб, като специално за Хумаринското градище археолозите твърдят, че то е двойник на Плиска и това доказва какви по произход са били неговите строители кидаритите от Боло [41], с което между впрочем и този "древнобългарист" повтаря дословно лансираното преди десетина години мнение на своя гуру, че Хумаринското градище е "един град, чиито стени са изградени по същия начин, както стените на Плиска" [Добрев П. 1991, 18].

Именно поради последното, много се съмняваме, че именно и всички без изключение от "археолозите твърдят…", а и не ни влиза в работата да поправяме онези от тях, които наистина мислят така, но нека все пак се освободим от натрапчивата асоциация, като отбележим, че далеко по-определената и като че ли по-ясна Салтово-Маяцка Култура, наистина не само от археолозите, както ще се види по-подробно малко по-долу, все още и въпреки всичко се съотнася и свързва с цели пет, съвсем различни и отделни етнолингвистични образувания, поради което археолого-архитектурните данни като един от елементите на материалната култура, очевидно и в никакъв случай не може и не трябва да се приемат и използуват в качеството на водещ и главен етнодиференциращ и идентифициращ белег, преди и дори не и наравно с лингвистико-ономастичните данни.

Всъщност, достатъчно добре е известно и обикновено се приема, че Хумаринското градище е строено от прабългари. Но все пак добре е да се отбележи, че според изследователите, занимали се по-специално с проблема, то е построено от тюркоезичните (!!!) българи [Биджиев 1984, 122,124], без все пак да е ясно точно кои от тях и дали те самите пряко и непосредствено са го градили или за това са използувани докарани от Персия майстори, докато за Плиска е безспорно установено, че е строена пак от тях, но не лично и пряко от Аспаруховите българи, а от докараните или привлечени за това от Византия майстори арменци и сирийци [Бартикян 1984, 45]. Те обаче са изградили не собствено византийски, а персийски тип строително-архитектурен продукт или както още се констатира, в архитектурата на Плиска, прабългарите тюрки (подчерт. - И.Д.) пренасят персосасанидското културно влияние [Дуйчев 1998, 246] и при това, като набавят строителен материал от по-близките или по-далечни "мъртви градове от по-старо време" [Ваклинова 1984, 93-94]. Всичко това като цяло наистина вече обяснява достатъчно добре подобието между Плиска и Хумаринското градище, но по никакъв начин не може да се използува и да бъде основа за каквито и да е изводи и заключения в етногенетичен план в рамките на Прабългаристиката.

Подобна, макар и не толкова фрапантна, е ситуацията между впрочем и с "отоплителното съоръжение" на прабългарските полуземлянки, които идват на смяна на юртите в селищата оттатък и отсам Дунава и етническата интерпретация на които не винаги е възможна, откъдето и по-точното определяне етничната принадлежност на техните обитатели остава донякъде незадоволително [вж. Димитров Д. Ил. 1984, 35-36].

Освен това, за нас все още тук ги няма в достатъчно количество културно-историческите факти свидетелство и доказателство за това, че бахли-кадар са българи, както и експлицитно проведеното и разгърнато ономастикоетимологично доказателство за тъждествеността на *кадар, кидар* от една страна и на *чдар* от *Чдар Болкар* от друга. Това

наистина се определя като “истинското записване” в Ашхарацойц, без обаче за нас, поради липсата и тук на току-що посочената аргументация и обосновка, все още да е “очевидно, че Чдар Булгар са идентични с кидаритите от Средна Азия” [срв. Голийски 2002а, 17] и защо да не са идентични например с ранносредновековните кердери от долното течение на Амударя [вж. при Толстова 1978, 11-12], името на които дори в този си, осъвременен вариант е фонетически почти също толкова близко до *чдар,* колкото и *кидар,* и вероятността да се развие във въпросната посока е не по-малка, отколкото другия случай.

И все пак, настоящото, малко по-разгърнато, но въпреки това, все още декларативно твърдение е нещо много повече от директното приемане и определено бруталния опит за налагане на изобщо неаргументираното мнение, че българи и кидарити са едно и също нещо и то в “големия и тъмен кюп” на изобщо недоказаната главоблъсканица измислица, в основата на която клонът на кидаритите, равно на чадар-булгар, се отделил от своите сънародници юех-чих, равно на тохарите, “от тяхната Кушанска династия” [Табаков 1999, 42], т.е. както си позволяваме да перефразираме, равно и на кушаните.

Някои родни галфоно-грандомани, след като прекарат десетина години в миячното отделение на задушно-мръсен ресторант на Запад, изведнъж израстват до ниво и степен да гледат на нас като на аборигени и завръщайки се инцидентно и за малко на “родна земя”, се чувствуват задължени непременно да ни поучават и да ни казват кое как трябва да бъде, като започват, да кажем, от правописа и в частност от главната буква, изобилието от която, където трябва и не трябва, направо грабва очите, помрачава разума и смущава сърцето…

И какви са тези назидателно-неуместни упреци обвинения за пренебрегване сведенията на М. Хоренаци и призиви към “съвременните изследователи в България да си дадат труда и без предубеждения да потърсят отговорите на тези и много други въпроси. Ако не го сторят, ще покажат провинциална ограниченост” [Табаков 1999, 33] - много осъдителна липса на научна осведоменост и пределно висока степен на общокултурно невежество е да не знаеш, че още от времето на полагането основите на Прабългаристиката, всеки един, по-малък или голям, достатъчно почтен и добросъвестен български изследовател се чувствува морално задължен да започне или най-малкото “да премине” покрай този арменски хронист. Що се отнася пък до “големите въпроси”, отговорите на които тук се извеждат и предлагат, все пак по-добре е да се прояви малко повече хладен разум и самообладание, а не емоционално “развинтено” неконтролирано въображение, защото съобщението за заселването на българите в “плодородните околии, богати на жито” в никакъв случай не означава “традиция за отглеждане на житни растения”, “поминък… земеделие” и “уседналост в подходящи за сеитба райони” [Табаков 1999, 31], доколкото те, тези околии, както много добре си проличава именно при самия М. Хоренаци, са си били по начало “богати на жито” и преди самонастаняването на българите върху тях; тези околии те са ги заварили такива, а не са ги изорали с донесените си от Средна Азия или Южен Сибир рала и не са ги засяли с пожънатите и овършани пак там семена, по силата и на основата на една традиционна за тях земеделска култура, която, много добре известно, е по-следващ и висш стадий в развитието на античното или средновековно стопанство, и още по-малко вероятно, да са ги предали на местното население, което обаче би попречило на на арменския писател да отбележи “богати на жито”, а сигурно би казал “плодородните околии, богати на житото, което тези пришълци сеят и прибират”.

Но пак тези същите, отвъдокеански израснали и школувани псевдонаучни субекти, покрай всичко останало, освен това ни и обясняват и разясняват и по-редките, източните езици, защото те безспорно си мислят, че ние, местните и белязани още и с “провинциална

ограниченост” и “невежество” “съвременни изследователи”, заради това, че продължаваме да игнорираме сведенията на “Хоренатц'и” (Sic!??), надали и през праг сме виждали и чували за такъв език като арабския например и именно поради тази причина ни и “просвещават”, че втората съставка от *сакалиба* на “по-късните Арабски – дали някой ще ни каже защо и тук има главна буква (И. Д.) – автори” е множествено число от “етнонима “Саклаб”, а “-ЛАБ” и “-ЛИБА” като окончание се употребява с Арабското – пак главна буква!?? (И. Д.) – значение “облечен/и като” в смисъл на “подобни/приличащи” на Сака/Скитите” [Табаков 1999, 33].

По-добре да си спестим помощта на идващия след това Херодот, който няма изобщо никакво отношение към арабската морфология и да отбележим, че “втората съставка от *сакалиба”* не е и не може да бъде едновременно “множествено число от етнонима “Саклаб” и “окончанието “-ЛАБ” и “-ЛИБА” със значението “облечен/и като” в смисъл на “подобни/приличащи”, защото класическият, т.е. триконсонантният арабски глагол със значение “обличам, нося” не е *l-b,* а *l-b-s* - **لبس** и значението “одевающийся; одетый” се носи от действителното причастие **لابس** [lābis], докато страдателното причастие от същия корен **ملبوس** [malbūs] има значението “одежда; платье”, като значението “одежда, одеяние” пък носи образуваното от същия корен същи **لباس** [libās], мн. ч. **البسة** [albisa] [АрРСл-2, 908-909], заето между впрочем и в турския език като *elbise* “дреха; костюм”.

Ето защо използуваният от арабските средновековни автори етнм *сакалиба,* дори и те да си мислят и да го съотнасят с етнм *сака,* няма изобщо нищо общо с него, освен случайното външно фонетично съвпадение, което обаче по никакъв начин не може да се екстраполира от горепосочената особа и в семантикофункционален план и на тази основа да се прави лингвистически изобщо неоснователният и неподкрепен извод за тъждеството на българи и саки.

В действителност *сакалиба* е собствено арабска фонотактична интерпретация, очевидно под влиянието и по посока на известното и доста специфично арабско “счупено” множествено число, на особено популярното през Средновековието гр.-лат. *Σκλαβηνοί, Sclaveni* [Хабургаев 1974, 17], с което се наименоват не само славяните, но и редица още други народи, в това число и волжските българи. Така че тук е повече от излишно да се заема смешно-жалката поза на “борец за народни правдини” и да се търсят каквито и да е “завладявания” и “руски шовинистични напъни”, докато току-що анализираните, лично негови “араболингвистични напъни”, издаващи единствено и само абсолютно лингвистично невежество, никога няма да приближат Прабългаристиката “до нивото на съвременната историческа наука”, а точно обратното, ще я отдалечат и ще продължават да я отдалечават на разстояние, където тя вече няма да бъде наука и където отдавна се намират писанията на някои от “видните съвременни български историци прабългаристи”, стилът и методът на които между впрочем не се отличават особено от тези на въпросното лице [срв. Табаков 1999, 33-34].

Кидаритите, както ще се види малко по-долу, най-вероятно са иранци, които завладяват и държат Балх за много кратко време през V в., което като че ли, макар и много малко вероятно, все пак е достатъчно, за да се определят и уточнят впоследствие и по-нататък посредством производното с иранския относителен суф. *-и* прилагателно име от името на Града със значение “балхийски кадари”, вероятно “кидарити от Балх”, каквото предложение, без задължителната, разбира се, за подобен случай етимологизация, вече не само е направено [Добрев П. 1991, 20], но е и достатъчно тиражирано съгласно възприетия и утвърден напоследък в Прабългаристиката “добър стил и вкус” навсякъде и във всичко да се разпространяват и популяризират идеите на Гуруто [вж. напр. Голийски 2002а, 20].

В случая освен това, нищо не изключва възможността тази синтактична конструкция да е и “персийски изафет” от добре известното *балх,* само че тук метатезирано до *бахл* и

кадар, връзката при което е пак *-и,* но резултативното значение вече е съвсем различно и следва да има вида "бахли кадари, кадарски бахли", само идентификацията и доказването на които като българи безспорно трябва да бъде предмет на специално и много по-обширно индивидуално изследване, цялостното и напълно убедително провеждане на което изисква, както на всички останали места в Прабългаристиката, лингвистична компетентност и квалификация, каквито не притежава нито един от изявяващите се или правещи опити да се изявят съвременни български, най-точно псевдолингвоисторици, обичайното амплоа на които е да отъждествяват и обясняват като еднородни какви ли не собствени имена, включително и етноними, фонетичните различия между които са от Небето до Земята, като например *олхонтор* и *оногундур* [Табаков 1999, 46], без изобщо и да си помислят и още по-малко да държат сметка за реалните езикови факти и генетико-историческите процеси, през които те преминават.

Не бива да се игнорира, разбира се, макар и още по-малката вероятност това да е и собствено тюркска определителна конструкция, първата съставка на която да е прилагателното име **бах-ли* с неясна засега семантика на производящата основа и следователно неясно коя от няколкото възможни е точно тюркската лексема, от която се образува това прилагателно име.

И най-после това *бахли-кадар* може да бъде и тюркско апозитивно субстантивно-субстантивно словосъчетание пак със значението "балхийски кадари", вероятно "кидарити от Балх", като се има предвид, че една от формите на *Балх,* както ще се види малко по-долу, е *Бахли,* но така или иначе, всичко това очевидно прави силно проблематични и крайно ненадеждни всякакви, повече или по-малко категорични заключения дори за денотата на името, да не говорим за неговата принадлежност към известен по-голям етнокомплекс и нищо повече, защото самите кидарити по начало не са етнолингвистически достатъчно ясни и определени, а и откъде идва и как се получава този тюркски, а не ирански синтаксис, ако наистина е налице такъв?!…

Ето защо, понастоящем и до момента на доказване на обратното, тук трябва непременно да се ограничаваме единствено и само до сведението, че бахли-кадар най-вероятно са кидаритите от Балх, което обаче все още и ни най-малко не съдържа каквито и да е податки за фактологически изобщо необоснованото и логико-методологически прекалено произволното и дори фриволно умозаключение, че, видите ли, "кидаритите са обитавали района на населената с българи област около Балх и това е още един документ, който засвидетелства българската принадлежност на кидаритите" [Голийски 2002а, 17].

Засега не може да се приеме за достатъчно ясно също така какъв точно "аналог" са градовете Булкар и Боло, но *Кумах* съвсем определено, поради очевидните и значими фонетични различия, не може в никакъв случай да се съотнася с *Куляб,* нито пък *Хумар* с *Хумри,* което най-вероятно е резултат елипса от сравнително често срещания по този ареал топнм **Пул-и хумри,* подобно на сев. афг. *Pule Khumri, Pul-i Khomri* [AfgPlNm], *Pol-e Khomri* [WdAtl], възникнал безспорно на основата на общир. *пул* "мост" и *хумри* "сводест", срв. перс. *кямяр* "свод", с помощта на което, на основата на голям брой значения, са образувани също така твърде много имена от персийската топонимия например [СлГТИр, 113,173].

Не по-основателни или подкрепени фактологически са и връзките между архитектурата на Хумаринското градище и на Плиска от една страна с етногенетичната принадлежност и произход на "кидаритите от Боло" и Аспаруховите българи от друга, така че и тук остават пак необосновани и недоказани всякакви етногенетични изводи и заключения.

3. Прабългарите дават името на Града с помощта и на основата на една налична и актуално използувана в техния език, безспорно тюркска по принадлежност, структура,

функция и статут дума, следствието от което пък е, че и техният език структурнотипологически и историко-генеалогически е тюркски, а това същевременно, съгласно принципа за езика като главен и водещ, етногенериращ, интегриращ, диференциращ и идентифициращ фактор и белег; надежден, сигурен и ефективен определител и критерий за етничната принадлежност на даден народ или племе [Добрев 1999], означава ни повече, ни по-малко, че и самите прабългари са тюрки и са дали това име единствено и само в същността, битието и проявата си изключително на тюркски етнолингвистичен комплекс в непосредствена и близка историко-генетична и структурно-функционална връзка и взаимодействие с общия, цялостен и единен тюркски свръхетнос.

Специално за ир. ойкнм *Балх,* тук направо поразяват лекотата и категоричността, с която се твърди и настоява, че това име води своето начало от памироиранските езици, без обаче, напълно в стила и практиката на навъдилите се напоследък в особено голямо количество, съвременни български “историци лингвисти”, да се привежда и цитира собствено иранската дума генетична основа на Името, да не говорим за задължителната в подобни случаи пълна индивидуална етимологизация с крайна цел обосноваване и доказване на първичния лексикален корен етимон именно и тъкмо в иранските езици, който етимон непременно би трябвало да се съгласува и съответно обвърже и с апелатива термин на названието.

В действителност, това селищно име, наред с общите моменти, съдържа и предлага и някои специфични по отношение на предното, много важни и съществени черти и особености, именно поради което възниква и необходимостта от неговото по-подробно разглеждане, анализ и съответно обобщение заключение в избраната тук плоскост, което обаче задължително предполага и налага предварителната експликация в пределно обобщен вид на изключително сложната и дори крайно объркана и неясна историческа етнолингвистична ситуация в Областта и специално в Града, което най-малкото ще покаже, ако не друго, то поне това, че нещата изобщо и никак не са толкова приблизително-елементарни, колкото си ги мислят онези, които са тръгнали да дирят и трупат дивиденти и от това собствено име.

Съвременното северноафганистанско селище Балх/Балк е понастоящем обикновено село върху вече пресъхналата р. Balkh, докато през Античността и Средновековието то е голям и важен град (W. Barthold). По това време тук, наблизо е гр. Bactra/Pactra/Бактрия, също и Бактрус/Balkh/Belh, който пък е главен град на античната държава Бахтриш от клинописните текстове на ахеменидски Иран (Б. Ставиский) и това като че ли е най-старата и първа форма на Името; после *Bactria, Бактрия, Бактриана,* докато нейното име в индийските източници е *Бахлика;* в китайските извори имената на Областта не са на тази основа, тъй като те имат вида *Дахя, Дася, Да-юечжи* и това от етннм *юечжи,* както и *Ту-хо-ло,* последното от които пък е китаизираната форма на другото й наименование *Тохаристан* (Б. Ставийский), но твърди се още, че старото име на тази област или държава е и *Болг Аа*р.

Впрочем това, последното е тъкмо според нашия С. Шангов [1923-1, 9], на когото по редица други причини изобщо и в нищо не може да му се вярва, а и ние все още не сме попадали на подобно нещо в немалката вече по обем съвременна специална литература, която сме проучвали, като същевременно трудно може да се допусне, че едно толкова старо име като *Bactria,* което води началото си едва ли не от Праисторическо Време, може да има на всичко отгоре и свой, лексико-фонетически и историко-генетически съвсем различен предшественик, който на всичко отгоре и да съвпада толкова много с българското народностно име.

Но очевидно преднамерено търсеното и така открито, прекалено симптоматично и полезно съвпадение, което напоследък, макар и в малко по-видоизменена форма повтаря и

експлоатира, без обаче да цитира, явно поради "много висок" научен морал, и горепосоченият "прародинотърсач" на езикова основа, на "древните българи", вече просветлява и обяснява нещата до степен изобщо да не вярваме и никога да не приемаме, а още по-малко пък и да поставяме в основата на бъдещи свои анализи и заключения безподобната измислица и дори нагла лъжа, че предишното име на Бактрия е *Болг Аа*р.

Географските граници на Бактрия през Античността не са особено ясни и стабилни, но все пак в резултат на етно-културен анализ се стига до извода, че нейната територия през кушанския й период се простира от Хиндукуш на юг до Хисарския хребет на север и от Памир на изток до към средното течение на Амударя по двата й бряга на запад (Б. Ставиский).

Последователно, най-старото население на тази географска област и впоследствие държава по средата и към края на II хил. пр. н.е. се състои от индоевропейски, индоирански и дори източноирански племена (Б. Ставиский); източноираноезичните скити зороастрийци от VII-VI в. пр. н.е., с течение на времето се размесват спорадично с арианите или още протоперсите; в началото населението на Областта са индоиранци, също и източноирански етнос, известен като бактриани, още и древни перси (History of Civilizations-1) или парти; през VI-IV в. пр. н.е., в Бактрия, която вече е вътре в границите на Персийската империя на Ахеменидите (558-330 г. пр. н.е.), живеят бактрийци, които заедно с намиращите се на север от тях, като се върви от изток на запад, саки или скити, хорезмийци, согди, пак саки или скити, влизат в източноиранската етнолингвистична група; в същото време, оттатък разположената на север съседна Согдиана се простират земите на масагетите (PersEmp), които населяват Приаралието още през VII-II в. пр. н.е. (Л. Толстова) и които по принцип се считат за индоевропейци; някои изследователи конкретизират масагетите като принадлежащи към трако-кимерийската група на индоевропейците (С. Толстов), други пък ги считат за източноиранци, образуващи заедно със саките подгрупата на сако-масагетските племена (Л. Толстова); тъкмо масагетите не само някои антични, но и съвременни автори отъждествяват с източноиранските номади тури, които пък са по-късните тюрки (Р. Фрай), като *türk,* в специално етимологично проучване, което ние се въздържаме да коментираме, поради не особено голямото му значение за разглеждания тук проблем, е по-нататъшно развитие на тотема *tür,* фонетичен вариант на *tör/tos* и разширен посредством събирателно-множествения суф. *-k,* който от своя страна е резултат от свиване на множествения суф. *-gün/-kün,* и който етнм *türk* е равен на ир. *tur-an,* където множественото число е *-an* (А. Кононов); масагетите още са и туранци, които обаче се приемат за саки от северните области на Средна Азия (Основы иранского языкознания).

Следва завладяването на Бактрия от Александър Македонски през 329-327 г. пр. н.е. и създаването впоследствие, към средата на III в. пр. н.е на Гръко-Бактрийското Царство с коренно бактрийско, ираноезично население и елинизирана върхушка наред с немалка на брой, гръцка по произход държавноадминистративна прослойка в центъра и нарядко заселени, не особено много като количество гръцки колонисти в провинцията, на северните граници на което царство, в края вече на III в. пр. н.е., се появяват юечжи, общо взето с неясен етнически състав и езикова принадлежност (Основы иранского языкознания), но и за които се допуска още, че са или иранци, или пък тохари (Б. Вайнберг), без да се изключва възможността те да са аси, скити, масагети, тохари или кушани (History of Civilizations-2); сакските племена от Източен Туркестан се придвижват към Бактрия след началото на II в. пр. н.е. (Основы иранского языкознания); нашествието след средата на третото столетие на "северните варвари" хуните, за които на места в специализираната литература се обобщава, че според повечето от изследователите "хунският език се отнася към тюркската езикова група, независимо че е възможно в

хунския съюз да са влизали и племена, спадащи към други групи от алтайското езиково семейство" (Л. Толстова), и които прекосяват Бактрия около 140 г. пр. н.е., като оставят след себе си империята на кушаните; през последната третина на II в. пр. н.е. на територията на Северна Бактрия проникват да-юечжи, които се характеризират със сарматоидни черти, но голям брой черепи носят следи от монголоиден примес и дори един от тях очевидно принадлежи на жена с монголоиден облик, а значителна част от черепите е най-близка до серията черепи на приаралските саки, антропологичният тип на които се формира на основата на местния "андроновски" расов тип, познат по тези места още от Бронзовата Епоха, което като цяло е свидетелство най-вероятно за смесения етнически състав на да-юечжи; претърпелите поражение в борбата с хуните юечжи от Вътрешна Азия, през втората половина на II в. пр. н.е. бягат на запад и предизвикват придвижването със себе си и на усуните и саките, така че всички те, под формата на мощна съкрушителна вълна, нахлуват и завладяват южните и югозападни държави Партия, Бактрия, гръцките владения в Индустан, като тези завоевания съвпадат с активизацията на номадите от Северното Причерноморие и Северен Кавказ и масовото преселение на номадски племена от Поволжието и Приуралието към южните области на Украйна, приемано обикновено като завладяване на Скития от сарматските племена (Б. Ставиский); при друг автор (Б. Вайнберг), през II в. пр. н.е. в Областта се появяват номади, които към последната му третина разбиват и завладяват Гръко-Бактрийското царство, докато кушаните завладяват Бактрия след началото на I в., но се счита още, че това става през 125 г. (History of Civilizations-2).

Налице е също така и виждане, според което кушаните се обособяват от юечжи, които завладяват Бактрия през 140-130 г. пр. н.е. (Б. Ставиский), вземат надмощие и полагат основите на Кушанската империя (I-IV в.), която се простира от Хорезъм до Индия и Източен Туркестан, като роднят език на кушанските царе е ирански, но неясно какъв по-точно (Л. Толстова; Основы иранского языкознания) или пък кушанската управляваща върхушка е ираноезична и нейният роден език е източноиранският бактрийски език, който заема междинно положение сред сакския, западнопамирските диалекти, афганския език, партянския, согдийския и хорезмийския и който език на коренното бактрийско население възприемат номадите завоеватели, а така също и произлизащите от техните среди прадеди на кушаните или самите кушани, като същата тази върхушка познава и владее и гръцкия език, откъдето в Кушанската империя се използуват три вида писменост – гръцка, индийска в две разновидности – кхарошткхи и брахми, и още една, "неизвестна писменост", докато най-общо етническият облик на тази империя е изключително пъстър (Б. Ставиский), при все че пантеонът им е собствено ирански (History of Civilizations-1), но пак по тяхно време тук започва разпространението на Будизма, наред с който обаче продължава да се изповядва и Зороастризмът (R. Hartmann); сред етнолингвистически твърде смесеното вече население на главния град и Държавата като цяло, освен най-многобройните будисти впоследствие има още и манихеи и несториани; тук от началото на второто столетие има и тохари като едно от основните племена на сако-масагетската конфедерация, завладяла територията на древна Бактрия през II в. пр. н.е., откъдето пък тя получава и другото си наименование Тохаристан (Л. Толстова); през II в. пр. н.е.-началото на I в. от н.е. наред с уседналото местно население в Областта и Града има и номади със северностепна погребална традиция и вероятно пак отпреди или около Новата ера, на север от Бактрия са поселищата и на хазарите, един голям град на които от VIII в. се открива и доказва като такъв едва напоследък (Б. Ставиский), като тук непременно трябва да се отбележи още и това, че династията на Аршакидите (250 г. пр. н.е.-224 г. от н.е.) стои начело на съседното откъм запад Партянско царство (Основы иранского языкознания).

През 374 или 375 г. персите сасаниди (224-651) завладяват Балх и създават смесено кушано-сасанидско наместничество, като официален език на тяхната държава и на възродената с доста крайни средства зороастрийска църква (Б. Ставиский) в нея е средноперсийският; през IV-V в. на територията на Бактрия проникват хионитите и (или?) ефталитите, наричани още "бели хуни", или с неясна етнична принадлежност или пък говорещи тюркско наречие, което виждане на Вл. Минорски се представя за господствуващо в научните среди (П. Голийски), като техни по-късни и съвременни наследници са тюрките халаджи и пуштунското племе галзай (History of Civilizations-3); в края на 80-те год. на IV в. хионитите заедно с кидаритите кушани изтласкват Сасанидите от тези земи и група хионитски племена се разполага в района на Кабул и в северните области на Индия, докато по същото време на юг от Хиндукуш възниква царството Кидара (Б. Вайнберг); при друг изследовател, ефталитите завладяват по-голямата част от Средна Азия през VI в. и уседналата част от населението на ефталитската държава говори на местните ирански езици (Х. Короглы), но тях ги считат по-общо и само за индоевропейци или иранци, а така също и за индоевропейци с тюркски етнически елемент (C. Bosworth); хунските племена ефталити или кушани от началото на III в. заемат североизточните граници на персийското царство Бактрия, по долината на р. Аму-Дарья и около гр. Бahл и извършват чести набези навътре в територията на Държавата, а по-късно ефталитите се появяват и в Армения, където продължават войната си с персите (М. Каланкатуаци); според някои изследователи ефталитите говорят тюркски език, а според други пък – източноирански, докато техен официален език е бактрийският; понастоящем, повечето от изследователите стигат до извода за ираноезичността на ефталитите, етничната принадлежност на които обаче все още не е установена (Л. Толстова), като не се изключва възможността при тяхното формиране да са изиграли роля тюркски етнични компоненти (Б. Гафуров); към средата на VI в. ефталитите се разполагат между сасанидски Иран и тюрките и в резултат на непродължителна, но с неблагоприятен изход война, между 560-563 г. се слага край на тяхната държава, като продължават да съществуват още известно време само малки ефталитски княжества по долината на Зеравшан, в Южен Таджикистан и Афганистан, а самите ефталити като цяло играят важна роля в етногенезиса на народите на Индия, Афганистан и особено на Централна Азия; според китайските извори ефталитите почитат T'ien-shên "небесен бог" и Huo-shên "бог на огъня", а висшата им титулатура е собствено иранска по произход (History of Civilizations-3).

В края на 80-те г. на IV в. хионитите, които са индоевропейци, говорещи тохарски език, и които все повече се персианизират в резултат на тесни контакти със Сасанидите (C. Bosworth), заедно с къснокушанските владетели кидарити изтикват Сасанидите от тези земи (Б. Вайнберг), като кидаритите успяват и да завладеят Балх и да го задържат за кратко време едва през V в.; независимо от това населението на Града към края на 80-те г. на IV в. се състои от хионити и кидарити, докато в началото на VII в. населението му вече не е кушанско, а от ефталити и тюрки (Б. Ставиский); от втората четвърт на V в. Сасанидите предприемат продължителна масирана кампания срещу кидаритите, които загубват всичките си територии в Тохаристан, а столицата Балх е завладяна през 467 г.; известно време Градът е будистки център с манастир, като арабите го нападат за първи път през 653 г., но го завладяват в 663 г. и разрушават и манастира, докато първото нападение на арабите срещу сасанидски Иран е през 633 г. (History of Civilizations-3).

Тохарските князе още през 661 г., преди арабската опасност, се прехвърлят в Китай, където получават и титли на областни управители; между 671 и 726 г. местното население е принудено да приеме Исляма, с което се поставя началото на повсеместната и многостранна арабизация на тази област; през 726 г., по време на междуособните войни на

арабските областни управители, Градът е разрушен; до към това време населението на Областта говори основно бактрийски език като източноирански диалект, който обаче през 725 год. вече е изместен от персийско-таджикския език и се запазва само във високопланинската долина Мунджан (Основы иранского языкознания).

Някъде през VI в. започва върху тази територия и масовата миграция на тюркски племена, в резултат на което тук се разпространяват и тюркски езици, като специално по средата на VI в. на границата на Бактрия са тюрките от Тукюйската империя (Н. Баскаков), които по това време вече са завладели повечето от северо-източната част на Средна Азия (History of Civilizations-3) или по-конкретно, тюркутите проникват на територията на Бактрия през 555 г. (Ж. Войников); огузите проникват в Заречието и Хорасан преди проникването тук на Исляма и през VI в. те вече заемат прикаспийските степи и някои области на Северен Афганистан (О. Смирнова), а от VIII в. в областта на Аралско море и Сърдаря се намира огузска конфедерация (C. Bosworth); през 900 г. начело на Държавата застава тюркската династия Саманиди – Saman-oğulları; селджуките огузи завладяват Града 1040 г., а гузите го завладяват и разрушават през 1115 г. (R. Erye); през 1220 г. той е завладян от монголите, а през 1500 г. преминава в ръцете на монголската династия Тимуриди [вж. и срв. Баскаков 1969, 157; Боровкова 1989, 96,158-159; Вайнберг 1999, 196,241-242,249,255; Войников 2001, 40; Гафуров 1972, 210; Голийски 2002а, 18; Каланкатуаци 1984, 39-40, 187-188; Кононов 1949, 42-47; Короглы 1976, 14-15; Логашова 1978, 76-77; Основы иранского языкознания 1979, 13-14,36; ~*~1981, 147-148,314-317; Смирнова 1981, 252; Ставиский 1977, 4-11,17-18,25,32-41,96-99,106-109,132-140,159,177,211-221; Толстов 1948а, 86; Толстова 1978, 6-7,10,14; Фрай 1971, 66-70; Barthold 1960, 1031-1033; Bosworth 1977, XIV-15, XVIII-34, XX-4,8, XXIII-1; Erye 1960, 1031-1032; Hartmann 1961, 485-486; History of Civilizations-1, 1992, 379-394; ~*~-2 1994, 21,171-180,247, Maps 1-4,9; ~*~-3, 1996, 124-126,143-182,450; Moshref 2001, 1; PersEmp].

Появата на тюрките в Бактрия, а с това и началото, ако не на пълната, то поне на частичната тюркизация на Областта, всъщност трябва да се отнесе още към средата на II в. пр. н.е. и да се свърже безспорно най-напред с хуните, ядрото на които най-вероятно образуват български племена или хунори (Д. Съсълов), а така също може би и с юечжи, владетелите на които, както и самите кушански царе, са носели титлата *yavuga* [вж. Ставиский 1977, 100, срв. History of Civilizations-2 1994, 316], безспорно равна на общтюрк. *yabgu* [вж. History of Civilizations-3 1996, 372,376], и в същото време семантически напълно, а фонетически почти тъждествена на праб. *ювиги* с преход *б-в,* т.е. спирантизация на *б,* наблюдавана още и в прабългарското по произход бълг. *шавар* [Добрев 1996].

Наличието на тази титла при кушаните следва да се приеме като индикация за това, че те са придобили много преди това тюркски адстрат или пък че самите те са тюрки със силен ирански субстрат или суперстрат от една страна и от друга като, макар и не напълно сигурно свидетелство и доказателство за тюркска етнолингвистична принадлежност, ако не на всички без изключение хунски племена в Областта по това време, то поне за предварителен, много тесен етнолингвистичен контакт на юечжи като цяло и на кушани в частност с тюркски етничен елемент, най-вероятно български, който контакт да е довел до наличието дори и на расово-антропологически смесени племена европеиди с монголоиден примес, което, както е добре известно, е характерно и за прабългарите [вж. и срв. Ставиский 1977, 100-108].

И като завършек точно на този момент от изложението във връзка с началото на тюркизацията на Града и Областта нека само най-незаангажиращо посочим, незабелязаната като че ли от никой друг досега възможност според нас, на основата на липсващото във всички останали, съседни на тюркските групи езици, вътрешнотюркско

фонетично редуване *й-д-дж-з,* етнм *юечжи* да се съотнесе и свърже с добре и широко известния етнм *зиези* от Римски Хронограф от 354 г., според който българите произлизат от народа зиези, което пък от своя страна се приема за най-ранното им споменаване в писмените извори.

Този етнм *зиези* може да се проектира едновременно и напълно сигурно и убедително както върху добре известното *Дзиакан,* което тъкмо на страниците на този параграф се обяснява напълно и доказва още и като прабългарско, така също и върху тюркския деятелен суфикс -*чи,* така че никак не е изключено в основата му да лежи индоиранското по произход и собствено тюркското по морфологична структура тбълг. **дзийдзи* "конник". Освен номади, прабългарите са още и от добре известните "конни народи", поредното тюрколингвистично доказателство за което, за пореден път, по един изобщо неоспорим и безапелационен начин ги поставя в кръга на тюркските племена и народи, а по силата на това и премества "задната черта" на българската история не към началото на II хил. пр. н.е., където я "теглят" китайските извори (Д. Съсълов), а поне към III хил., единствените, но напълно сигурните и надеждни "исторически извори и податки" за което са пак данните и фактите от древните, средновековните и съвременните тюркски езици. И ако съвременната българска историография продължава да игнорира и да проиграва този си колосален исторически шанс, то за това си има, разбира се, поименно известни, пенещи се на авансцената андрешковци и дебнещи на пръсти зад кулисите страхливо-пресметливи хитреци, но докога?!…

Впрочем, тъкмо тук му е мястото да се вземе отношение и по логически противоречивия и некоректен начин, по който Д. Съсълов [2000] прави крайно несполучливия и лингвистически особено некомпетентния си и неприемлив опит да опровергае и отхвърли тезата за тюркския произход на прабългарите или както той ги нарича, хунорите. С този термин понятие обаче той си служи както му е удобно, защото на редица места намира за необходимо да го експлицира и допоясни посредством етнм *българи* или словосъчетанието "български племена", но наред с това, без при това да се притеснява и въздържа, на друго място и по друг повод, в обема на същото понятие включва, очевидно под влиянието на индивидуално-субективния мотив за оправданите от целта средства, наред с генеалого-исторически възможно най-близките авари и хазари, още и съвсем различните от същата гледна точка и дори далечни народи като тунгузи, корейци, японци и др., а така също и добре известните в съвременното изтокознание етнолингвистични свръхкомплекси алтайски народи и езици, както и урало-алтайски народи и езици.

В дискусия с П. Миятев, хунорите, според него, в никакъв случай не са тюркски народ с тюркски език, защото самите тюрки се появяват едва в VI в. от .н.е., от гледна точка на което твърдението за тюркската принадлежност на прабългарите е не толкова "неточен израз", колкото "опасно заблуждение". Освен това, пак според него, "Старите тюрки са една издънка, една твърде късна издънка на някогашните хунори – едно от главните племена на които, както видяхме, са българите. Старите тюрки са потомци на един род, изостанал в подбора си, на един от онези родове, които в решителните борби са се оказали слаби и немощни да ги продължат и поради това изостанали от своите по-силни не телесно, а главно по дух другари. …у тюрките множество от превъзходните хунорски черти и особености или са изчезнали безвъзвратно, или са били силно затъмнени, като на тяхното място се появили присадени чужди недостатъци; да се приписва името "на една твърде късна и силно отклонена издънка върху общия, стария благороден корен" не е погрешен, неточен израз, а извращение; погрешно "е и назоваването на езика – тюркски. Наистина при своята поява в историята тюрките са говорили един език, който вероятно е

бил съвършено близък до общия език на всички хунорски племена в миналото; тази близост "явно се дължи на общия произход" [321-324; 275,279,300].

Най-напред, по принцип и като оценка, този език и стил на разсъждение е повече от пределно прозрачна илюстрация на това как научните предубеждения, очевидно формирани на основата и в най-тясна връзка с частнонаучния принцип на биологията за естествения подбор и оцеляване на видовете и доминирани същевременно от широко разпространената през първата половина на миналото столетие, многостранно насочена и агресивно-интензивно проникваща навсякъде политическа идеология на фашизоидния националшовинизъм, директно се преливат и преминават в научни изводи, които обаче ни най-малко не включват и не съдържат в себе си нищо съществено от реалните научни факти, служещи или по-точно играещи ролята на далеко разположен, неутрален фон, върху който те само мъждукат с отразената чужда и студена светлина на тази идеология.

По същество, тюрките, даже и да са "твърде късна издънка на някогашните хунори", то все пак, в коя нормална логика и едните, и другите не може да се характеризират и да притежават едни и същи прадеди, което същевременно да означава, че те имат един и същ произход и че дори на етапа и на нивото на своите общи прадеди те да са и тъждествени, т.е. един и същ народ или племе. Причината за изоставането в подбора по-добре да се подмине без внимание, но това за "превъзходните хунорски черти" много силно намирисва на току-що посоченото нещо, разнасящо се не само от съчиненията по тази тема от онова време, но и от най-ново време.

Приписването на името на "силно отклонената издънка" върху "стария благороден корен", изобщо не е "погрешен, неточен израз" и още по-малко пък "извращение", а реален историколингвистичен процес, вън и независимо както от желанието, така и от ругатните на съвременните, за разлика от възпитано-толерантния в голяма степен и интелигентен *Д. Съсълов,* лишените и ощетени още от Природата откъм интелект, а от родителите си - от добро семейно възпитание, драскачи по въпроса, на стесняване съдържанието и разширяване обема на значението понятие "тюрк", до ниво и степен да обхване и наименова всички народи и племена с тъждествен произход. Аналозите на тази логико-лингвистична операция са не само имената на почти всички народи от индоевропейското семейство, но и имената на отделните етнолингвистични групи в него като славяни, което преди това е наименование единствено и само на едно отделно славянско племе, също и германци, и иранци и т.н.

За VII-VIII в. терминът понятие "тюрк" има по-тясно по обем и обхват значение, което означава, че е и по-богато на съдържание като количесто признаци свойства на реалните обекти, именно поради което наименова няколко отделни, независими едно от друго или пък образуващи някаква група племена. По-нататък, това значение се генерализира още повече по времето на М. Кашгарлъ (X-XI в.) и благодарение на него се наименоват едновременно голям брой племена, които от своя страна се обединяват генеалогически и в по-големи групи. Пределната генерализация на значението понятие се осъществява и завършва може би към средата на миналото столетие и то единствено и само в рамките на лингвистичната наука, не единствено обаче, но главно където често възниква необходимостта от пределно краткото и синкретично едновременно назоваване на всичките 25-30 понастоящем народа с родствени езици и с общ произход.

И днес вече терминът понятие "тюрк" като основа и начало още и на производно-съставното наименование "тюркски народи и езици", е главна възлова категория предимно на Тюркологията като синкретичен комплекс от езикознание, литература, история, етнография, фолклористика, именно вътре в която научна област стоят много твърдо и дори непоклатимо болгарските народи и племена с техните езици, наричани понякога и на места и чувашки клон на тюрките, така че ругатните в тази посока не са

само израз на безсилие, но и сигурен предвестник на много скорошен и неизбежен научен крах и провал, защото не може онова, което е градено столетия от най-светлите, интелигентни, старателно-трудолюбиви и най-ерудирани учени езиковеди и историци от световен мащаб, но и морално, пределно чисти и етични, добросъвестни, честни и почтени умове-сърца, да бъде съборено и захвърлено в праха от някакъв си дребен български мошеник, въобразил си, че е научен гений. И този ден е много скоро!…

А това, че "тюрките" излизат на историческата сцена по-късно от хунорите, съвсем не означава, че те са "късна издънка" на хунорите или пък от обратната страна - те не са също толкова древни и не водят началото си от същия праетнос, но дори и нещо повече – в тюркското езикознание по безспорен начин е установено и доказано, че българите първи от всички останали тюркски групи се отделят от общото ядро и започват свой самостоятелен и независим от него живот, като мигрират на юг и така първи излизат на историческата сцена, а след тях и останалите тюркски етнолингвистични групи се отделят от все повече изтъняващото ядро и се делят на все по-малки и по-малки групи племена и т.н., които на места и през определено време се обединяват в племенни съюзи и така, чак докато се стигне до времето и етапа на изграждането на тяхна основа на съответната народност, в която тези племена се преливат и изчезват.

И най-после, ако "тюрките" въпреки това са говорели език, "съвършено близък до общия език на всички хунорски племена в миналото", която близост "явно се дължи на общия произход", то коя пак нормална логика няма да види като изначална и главна причина за всичко това наличието на общ и за едните, и за другите праезик, който съвременното тюркско сравнително-историческо езикознание и възстановява напълно успешно, независимо че нищичко от цялото това богатство няма да разберат онези псевдоисторици, които имат претенцията да използуват "езикови данни" за етногенетически изводи и заключения, защото тъкмо неговото разбиране и приемане в качеството на фактологическа база на евентуалните им, изглеждащи съвсем различно "революционни теории", в края на краищата е въпрос преди всичко и най-вече и на минимално достатъчна лингвистична грамотност, каквато по собствено субективни причини те никога няма да постигнат.

Ето защо, никак няма да е некоректно, а напротив, ще бъде напълно основателно и уместно, ако точно тук, връщайки се вече на основната тема за тюркизацията на Бактрия, като продължение отбележим, че в действителност тази тюркизация започва с хуните най-общо като начална и първа вълна на Великото преселение на народите и в частност с идващите едновременно с тях български племенни групи авари, болгари и хазари, за преминаването или присъствието по тези места на последните две племенни обединения от които, наред с гореанализираната титла *yavuga*, съществуват и други доказателства във вид на отделни апелативи и собствени имена…

Горепосоченото място на съвременния афганистански гр. Балх спрямо древния Бактрус е резултат може би от единствено допустимия за случая превод на руския израз "около современного Балха" [Основы иранского языкознания 1981, 315], но независимо от това, този превод не отразява достатъчно точно мястото и разположението на древния град, защото той в действителност представлява огромно градище с горна част, центърът на която е цитаделата Бала-Хисар, името на която е получено от съответното персийско свободно словосъчетание със значение "горна крепост", а на юг от нея се простира Долният град или още Новият Балх. През ахеменидско време Бала-Хисар е най-старото ядро на Балх; там вероятно се е намирал центърът на Града и през гръко-бактрийската епоха, като пак през този период селището се разпростира и на територията на Новия Балх [Ставиский 1977, 87-89, 244-245].

В китайските извори от 629 г. е описан гр. Ро-Но като столица на ефталитската държава; обширен, добре укрепен и плътно населен град със 100 будистки манастира - vihāras, с около 3000 монаси, а в околността на Града, известна като Naubahar, се намират също така множество будистки манастири [History of Civilizations-3 1996, 149].

Като косвено указание, но не особено сигурно, заради общо взето широко разпространената и през Средновековието практика на едни народи да се дават имената на други, за пълно или частично тъждество на болгарите тюрки с ефталитите може да се приеме и съобщението на М. Каланкатуаци (XIII в.), черпил сведения или включил части също така и от много по-ранните съчинения на М. Хоренаци, Ф. Бузанд, Елишэ (V в.), че "богатирският народ", който разгромява персите на цар Пероз са всъщност ефталитите, които биват наричани от арменските автори още бели хуни, различавани от черните хуни и под които персийските и арабските автори обаче разбират кушаните, които през 368 г. нанасят крупно поражение на персийския цар Шапуh [Каланкатуаци 1984, 6-16,39-40,187-188].

Съществува мнение, според което дрир. ойкнм *Bactria,* също и *Bactrus* са заменени директно с името *Balkh* едва след завладяването на града от страна на мюсюлманите араби, т.е. след началото на VIII в. [Moshref 2001, 1]. В действителност, по време на Ал. Македонски и известно време след това, името на Града в турска фонетика е *İskenderiye,* т.е. *Александрия,* а по времето на кушаните името на Града е *Şāhvārān* "малкият град на шаха" [Hartman 1961, 485]. И все пак, много малко вероятно е сраз. ойкнм *Балх* да се дължи именно на прабългарите, които по времето на неговото даване и утвърждаване, като че ли през VIII в., отдавна са далеко от тук, тъй като, ако те изобщо са били по тези места, то това безспорно е с първата хунска вълна около началото на Новата Ера, а и звуковият строеж на вболг. *балик,* освен ако този му вид не се дължи на по-другата и по-късната, къпчашката му принадлежност, вече говори за даване на името от страна на друг тюркски народ, най-вероятно от страна пак на българското племе хазари.

Но ако все пак, в резултат на едно бъдещо, засега очевидно липсващо тук, методологически съобразено и последователно, пълно и завършено ономастикоетимологично проучване се окаже и докаже, че градът носи името си много от преди VIII в. и че то му е дадено не от хазарите, а тъкмо от някое болгарско племе, то това безспорно може да бъде и да стане само в битието и проявата му единствено на тюркски етнос, в езика на който, както и в езиците на останалите тюркски племена и народи не само по тези, но дори и по нашите места, какъвто като че ли е случаят и с *Балчик,* може да е налице и да се използува и възникналият и формирал се по гореописания начин ирански по произход, но тюркски по принадлежност и характер аптрм *балик* "град".

Независимо, но и именно поради всичко това, единствената и неопровержима заключителна констатация, формулирането на която просто се налага и е направо задължително, е, че сраз. ойкнм *Балх* в никакъв случай не е памироирански по произход; не е даден като име на съответното населено място от прабългарите и в никакъв случай не се явява свидетелство и доказателство за това, че те са памироиранци по произход и че именно Памир е мястото на тяхната прародина. Определено древнотюркската принадлежност на аплтрм *балък* "град", на основата на който възниква и се образува въпросният ойконим, говори точно обратното – за тюркския произход и принадлежност на онзи народ или племе, който го е назовал, най-вероятно хазари тюркобългари, като, макар и много малко вероятно, никак не е изключено, това да са били и болгари, но не памироиранци, а тюрки.

И все пак, особено важното и съществено за случая в аспекта на разглеждания тук въпрос за етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и данни по принцип и на ир. ойкнм *Балх* в частност е това, че самото име не съдържа изобщо никакви

податки за вида и етнолингвистичната принадлежност на населението на неговия номинативен обект денотат, което безспорно е резултат от принципиалната възможност, но понякога и облигаторност, дадена категория собствени имена и специално селищните имена по-често да се присвояват не с оглед и на основата на езика, носителите на който обитават или пребивават на съответното място, а от други, външни и странични етнолингвистични групи.

Именно поради това, етноисторическата значимост и стойност на подобни и така привлечени, отделно и изолирано взети, ономастикоетимологически изобщо не анализирани, задоволително неопределени и недоказани селищни имена, макар и да не е равна абсолютно на нула, все пак не е особено голяма, откъдето и всякакви изводи и заключения с оглед на едно или няколко такива имена са направо умозрително изведени, фактологически необосновани и неоснователни или казано малко по-иначе - крайно съмнителни и направо опасни.

Етнолингвистически силно диференцираща и идентифицираща ономастико-лексикална група със съответната етно-лингвогенетична проекция и следствия са собствените имена, които възникват и се образуват на основата на предметно-тематични лексикални групи от ядрената структура на езика; те са тясно и непосредствено свързани с ежедневната и сетивнопрактическа дейност на човека и се характеризират при това със сравнителна непроницаемост, силна устойчивост и дълготрайност във времето; съществуват и се използват в езика още от най-ранните периоди на неговото възникване и развитие, именно поради което тези думи са и етнолингвистически максимално диференциращи и идентифициращи [по-подр. Добрев 1999, 17] или както вече отдавна е обобщено, но конкретно и специално в лингвогенетичен план – такива групи лексика са важно и сигурно, достатъчно свидетелство и доказателство за родство на езиците по принцип [Георгиев, Дуриданов 1965, 28].

Ономастична група с максимална или абсолютна етноисторическа значимост и стойност са календарноцикловите названия от Именника на Българските Ханове, които в основата си са нарицателни имена на животни. Едно от тези названия е и *дилом,* обозначаващо и наименоващо по времето на създаване и употреба на прабългарския календар, включително и в Именника, календарната г. *Змия*. Многократните досегашни опити за свързване на това название с тъждествена или близка по форма лексема от немалък брой, теоретически допустими и възможни като източник езици стесняват този кръг и отвеждат по един напълно недвусмислен и неопровержим начин до тюркските езици, единствено и само където се намира и наблюдава задължителният необходим и достатъчен пълен набор от съответствия или съвпадения в звуковия му строеж при едно и също или сходно значение. Целият комплекс от съответствия и съвпадения тук идентифицира *дилом* като тюркско по произход и принадлежност название, а специфичното начално *д,* го диференцира от всички останали националноезикови форми на лексемата генетична основа и същевременно го идентифицира като произхождащо и принадлежащо на българската група на авари, болгари и хазари [по-подр. Добрев 1999, 18,25-27].

Българската принадлежност на *дилом* показва и доказва по безспорен и неопровержим начин, че езикът, на който е съставен Именникът и от който са взети календарноцикловите названия, е с тюркски генеалогически и структурнотипологически черти и особености, а по силата и мястото на езика като водещ и основен етнодиференциращ и етноидентифициращ белег, и самите прабългари като етнос, поне на нивото и на етапа на онази тяхна част, която създава и ползува календара, също са тюрки, като уточняването и ограничаването по ниво и етап трябва да предпазва от опасната и неоснователна екстраполация на това заключение върху всички без изключение прабългари във

вертикална или хоризонтална плоскост, без привеждането на нови и други, допълнителни аргументи и доказателства.

Но именно получаването по този начин на органически единната и цялостна по цялото си протежение верига връзка между елементите и нивата на това етнолингвистично пространство по необходимост и задължително налага заключението обобщение, че този тип собствени имена се характеризират и имат максимална и дори абсолютна, с нищо друго несравнима етноисторическа значимост и стойност.

Ниски нива и степени на етноисторическа значимост и стойност с долен праг пълна етнолингвистична ирелевантност се наблюдава обаче при личните, фамилните и родовите имена поради няколко много важни лингвистикообективни положения, които тук се видоизменят в предпоставки причина за това състояние на етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и данни.

Първата от тези предпоставки причина за ниско ниво и степен на етноисторическа значимост и стойност с долен праг дори пълна етнолингвистична ирелевантност се съдържа във факта, че антропонимичният ономастичен клас се характеризира най-напред с голяма подвижност, неустойчивост и нестабилност, по силата на което той е първият сред всички ономастични класове, който се разрушава и разпада при асимилацията и интеграцията на един етнос в друг например, но и единственият може би ономастичен клас, елементите на който много лесно и бързо се подменят, едни имена отпадат или намаляват честотата си на употреба, на тяхно място излизат други, някои от които може да възникнат на основата на заети от други, съседни езици лексеми и дори да бъдат образувани от думи, които все още не са преминали и заети от единия език в другия, но съществуват и се използват в общата и съвпадаща област от двусъставното етнолингвистично пространство, т.е. в условията на двуезичие и многоезичие върху дадена територия или на по-ограничена географска област и т.н.; с лесна и бърза преносимост и проницаемост, поради което вътре в този клас винаги има голям брой чужди по произход имена, които не съдържат и не носят никакви податки за етничната принадлежност на техните носители.

Във връзка с вътрешния динамизъм на антропонимичния ономастичен клас и без специално статистическо изследване може да се забележи, че напоследък традиционните мъжки български имена *Иван, Георги, Димитър,* особено пък *Стоян* отстъпват предните си места по честота на *Красимир, Пламен, Станимир* и др. Семантичната структура на такова име обаче е с изместен в периферията основен номинативен признак и името като цяло, макар и да съдържа и да носи указания за своята етнолингвистична принадлежност, не отразява и не съдържа поне най-главните индивидуални черти и белези на лицето, което го носи или казано малко по-просто – в *Пламен* няма нищо пламтящо, а само желание и пожелание да има по и в себе си нещо подобно на пламък. Но на етапа на създаването и използването на това име, който е и сегашният, съвременният етап от развитието на българския език и етнос, етничната определеност на въпросния индивид не представлява изобщо никакъв научен интерес, включително и етноисторически, именно поради което това и всички останали имена са етноисторически напълно ирелевантни или тяхната етноисторическа значимост и стойност е равна на нула.

Интензивната преносимост и повишената проницаемост на този клас в условията и благодарение на формите и средствата на международната социокултурна комуникация го прави особено динамичен и подвижен, поради което той следва и отразява някак си много отблизо и непосредствено определени също така динамични, подвижни и често изменяеми структури в индивидуално-социалната психология на носителите на езика. Под въздействието на тази подвижност и изменяемост често се променя традицията и практиката на наименуването с оглед подбора на името, което се дава на новороденото,

при което по правило от една страна не само се заменя инвентарът от “домашни” имена, но и в много по-големи мащаби се прибягва и се заемат от чужди езици случайни, временно “прелитащи през глобалния ономастичен небосклон” имена на лица от политиката, спорта и изкуството и др.

Но от това, че лицето Иван носи еврейско по произход, преминало в българския език чрез гръцко посредничество име, в никакъв случай не може да се направи извод, че това лице е от еврейска народност или пък още по-малко – от еврейска и гръцка едновременно; а това, че младо момиче носи името *Памела* съвсем не означава, че то е англичанка или американка. Прозвището *Сърбина* в Златишко в никакъв случай не означава, че неговият носител е сърбин по народност, а че той чисто и просто е изселник от близки до сърбите западни български земи [вж. Заимов 1960, 417]. Широко разпространеното по цяла България фми *Арнаудов* означава и показва единствено само това, че тези българи са изселници от близките до албанците югозападни български земи, каквито изселници има не само в Североизточна България, но и още по-насевер и наизток [вж. Маринов 1960] и т.н.

Ето защо първият и много съществен за случая извод, който може и трябва да се формулира сега и тук, следва да бъде в смисъл, че личните и фамилните имена като цяло и по принцип са ирелевантни към етнолингвистичната принадлежност на техните носители, което в ономастикопрагматичната плоскост се преобразува и приема вида, че антропонимите общо взето притежават минимална и дори нулева етноисторическа значимост и стойност.

Това обобщено заключение в този си вид очевидно се получава благодарение и с помощта на една не съвсем коректна екстраполация от заетите имена към целия клас антропоними, което обаче е неизбежно и дори наложително както поради големия относителен дял по принцип във всеки език на такива имена, така също и с оглед най-малкото срещу евентуални увлечения, заключения и преувеличения, някои от които например са предмет на анализ малко по-долу.

Следващата предпоставка причина за ниските или нулеви стойности на етноисторическата значимост на собствените имена се крие във вида и характера на формалноструктурните промени, които настъпват при заемането на името от един език в друг. В процеса на заемането, а и непосредствено след него, предишната езикова принадлежност и строеж на заетите лични и фамилни имена като цяло се оказва в специфичен вид несъвпадение и дори в противоречие с тяхното място, вътрешноструктурни връзки и ономастична функция в рамките на езика, в който те са заети.

Това несъвпадение и противоречие с течение на времето се превръща в предпоставка и условие за чувствителни промени в строежа на антропонима, за неговата деформация и модификация в резултат и под въздействието на вторичната му парадигматизация в езика приемник, с което името се отдалечава в голяма степен от своя прототип в езика източник, а оттук и от генетичната си основа и от своя етимон. Така изконните етнолингвистични белези и черти отиват към един минимум, който вече не носи никаква или в най-добрия случай – минимална, но крайно недостатъчна информация както за езика източник, така и за народа носител на този език, което доста преди нас отбелязва акад. Ст. Младенов [1928], в смисъл, че етимологичните тълкувания на личните имена на първите български ханове не допринасят нищо съществено за окончателното решение на въпроса към кой точно клон на тюркското езиково семейство принадлежат Аспаруховите първобългари [61].

И все пак недостатъчното за по-частното и конкретно ниво – отделния клон или етнолингвистична група, във всички случаи е необходимо и достатъчно за насочването и

установяването на по-горното и общото равнище, което в конкретен случай също може да се окаже повече релевантно и полезно - езиковото семейство, откъдето пък, на основата и в аспекта на общо взето консервативно-устойчивата традиция през Средновековието при даването на име, т.е. на етническата антропономинативна практика, вече може да се правят изводи и заключения за етничната принадлежност и произход на носителя на името, за някои характеристики на рода и племето към които той принадлежи, а дори и за някои само негови, индивидуални черти и особености. И ако този носител е историческа личност, примерно хан, и при условията на оскъдни или малко на брой податки, сведения и данни за съответното историческо събитие, тогава съдържащите се в собственото име сведения и данни, придобиват определено по-висока етноисторическа значимост и стойност и такъв безспорно е случаят не само с *Кормесий*, но и с *Аспарух*.

Степента на тази значимост и стойност е не много голяма, но все пак тя е доста по-висока и различна от нула, движеща се към средна, именно поради което тук и сега може да се обобщи за целия ономастичен клас на антропонимите от току-що набелязаната единна гледна точка, но поотделно и за целия етнос, и за отделния индивид в него, че този клас имена имат относителна и сравнително ниска етноисторическа значимост и стойност, която обаче при определени конкретни условия може да нарасне и да достигне и по-висока степен от порядъка на средна, което между впрочем мотивира и оправдава интереса и многобройните опити в лингвистиката и историята за определянето произхода на ханските имена [по-подробно, макар и в една по-друга плоскост, вж. Добрев 1999, 20-22].

Същевременно етноисторическата значимост на ономастичните сведения и данни се изменя и придобива различни стойности още и според това, доколко назад е времето, за което собствените имена съдържат и носят сведения и данни, като тази значимост е толкова по-голяма и дори достига своя абсолютен максимум тогава, когато сведенията и данните се отнасят за най-ранния, предписмения период от развитието на племената и народите, за който отрязък от време няма достатъчни по количество и разнообразни по вид и характер исторически извори, и обратното – когато сведенията и данните са за период, съвсем близък до настоящия момент и при наличието на достатъчни по количество и разнообразни по вид и характер други исторически извори, значимостта на ономастичните сведения и данни намалява прогресивно и отива към една минимална и дори незначителна стойност [вж. и срв. още Георгиев 1960, 21; Капанцян 1975, 77; Карпенко 1964, 45; Топоров, Трубачев 1962, 3].

По подобен начин варира и спада чувствително и етноисторическата значимост и стойност на собствените имена от писмените исторически извори, особено от епиграфските, когато са налице ограничен брой засвидетелствувания, неясни или противоречиви изписвания; нееднозначно-многосъставна етнолингвистична ситуация в областта, където се намира епиграфският паметник и др. [вж. напр. Баскаков 1969, 233-234; Дуйчев 1955, 332].

Специфична особеност на етноисторическата значимост на ономастичните сведения и данни на теоретико-методологично равнище и в позитивен план най-напред е това, че в семантиката на собствените имена в повечето случаи лингвосемиотически се съдържат и носят и елементи от материалната и духовната култура на носителите на езика; черти и особености на етничната територия и на социално-генетичните връзки и отношения на индивидите от конкретната етнична общност. Дори и във фонетико-граматичния строеж на названието може да са налице черти и особености, анализът на които да извлече податки, сведения и данни за социалната организация на носителите на езика. Именно на тази основа и на единствено възможното и допустимо теоретико-методологично равнище ономастичните сведения и данни проявяват и предлагат в сравнение с редица други

исторически извори много по-голяма или най-малкото равна етнолингвистическа определеност и разделителна способност, съответно на което постигат и достигат и по-високи, дори и максимални нива и степени на етноисторическа значимост и стойност.

Подходящ пример в това отношение тук най-напред е анализираният от акад. Вл. Георгиев [1955] случай, при който на базата на така наречената шнурова керамика от III хил. пр. н.е. германски изследвачи откъм началото на миналото столетие се опитват да обосноват тезата си, че именно Северна Германия и съседните й територии са прародината на индоевропейците, което същевременно означава още и това, че траките са дошли в Дунавската равнина от север, което обаче не се потвърждава и противоречи на ономастичните данни, в светлината на които археологичните данни остават недостатъчно ясни и етнолингвистически неопределени [305,319].

Очевидно по подобен начин дори комплексът от изворови данни не позволява локализацията на изчезнал средновековен обект, откриването и намирането на който става възможно едва с привличането и използването и на топонимични данни, какъвто е случаят например с локализирането на средновековен манастир край Килифарево [Андреев 1992, 72]. Тракийските селищни имена съответно с втори компонент *-bria* и *-dava* предлагат основа за делене на тракийските племена, което потвърждава археологическите материали и историческите извори и позволява да се уточнят и отграничат и областите на разселване на траките и фригите от една страна и на мизите и даките от друга [Венедиков 1960, 540-542]. В историографията в общи линии са известни земите на славянското племе смоляни, но точните места на техните селища може да се установят единствено и само на основата на топонимията [Дуриданов 1987, 10,16-17].

В Именника на Българските Ханове например едно от двете названия със съответните рефлекси на общотюркското прегласно *й - дилом,* но *читем,* а по същия начин и *чигот* [Дуриданов 1960а, 430; Москов 1988, 92,97-98], показва нетипично развитие и двойствено проявление, така че по линия на първото съответствие прабългарският език и съответно на това прабългарите, както вече имахме възможност да отбележим, се сближават с географски твърде далечния алтайски език и алтайците, а по линия на второто - с тувинския, хакаския и шорския тюркски езици [Добрев 1999, 24-26].

Названията на годините и месеците от Именника възникват и се образуват на основата, според израза на Г. Дёрфер [1986], на "системно организирани групи от базисни думи" [76], а според нас пък, както вече беше разяснено малко по-горе, на основата на сравнително непроницаеми и устойчиви, древни и изконни предметно-тематични лексикални групи от ядрената структура на езика, които са етнолингвистически максимално диференциращи и идентифициращи и се характеризират съответно с много висока и дори абсолютна етноисторическа значимост и стойност.

При това положение дали гореотбелязаната фонетикоформална двойственост не трябва да се тълкува в смисъл, че дунавскобългарският език е нееднородна смес, обединение от два, генеалогически и структурнотипологически сравнително отделни и различни диалекта, съответно на което и самите дунавски българи са историко-географско обединение и интеграция най-малко на две различни и отделни болгарски племена, което предположение между впрочем вече е изразявано и в историята, макар и само под формата на въпрос [Бешевлиев В. 1981, 16].

Евентуално подобна двойственост и съответно основа за извод в същата насока предлага или по-точно налага и съотнасянето на мли *Докс,* а така също и на календарноцикловата година *дохс* – г. Глиган, считано за заемка и обяснявано обикновено без особени затруднения на основата на тюрк. *тонгуз* "свиня", формата на което за р-езика, т. е. за българския, тюркобългарския или още угорския праезик като генетична основа на аварския, болгарския и хазарския език и диалекти, трябва да е **toŋur,* а за

болгарския, т.е. прабългарския - **томор,* ако се следва логиката на *сомор,* не само от което, но и от болгарските заемки в унгарския език е видно, че тюрк. *ŋ* по това време вече се е развило в *м* и от тази гледна точка трябва още да се признае и приеме, че дунавскоболгарският език носи и съдържа в "консервиран" вид пратюркски лексикални форми, които се "консервират повторно" и се съхраняват чак до наши дни в топонимията на неговия балкански ареал [вж. Ахметьянов 1978, 11; Балкански 1994а, 132; Баскаков 1969, 235-236; Добрев 1999, 26-27; Микола 1914, 78; Москов 1981, 92; ~*~1988, 94; ЭСТЯз-в, 268].

Но ако бълг. миктп *Тонгуров кладенец* (Пров) [Жечева 1990, 68] и миктп *Тонгур* (Панг) [Заимов 1977, 171] в действителност са образувани на основата на прабългарското наименование за свиня, което допускане за съжаление сега и тук не се основава на пълна и надеждна етимология, а само на кратки декларативно-генетични бележки, неоснователността на съдържанието на които като че ли се подсилва допълнително и от наличието в турските диалекти на нси *tongur* наистина с няколко доста отдалечени значения, сред които обаче не е и значението "свиня" [SDD, 1340]. А и като се има предвид древността на прабългарския календар, също и малката вероятност календарноцикловата година да е образувана на основата на лексема, която не е заета достатъчно време преди това, т.е. вече не се е превърнала в "собствена дума", тогава единственият логичен извод на структурнотипологическо ниво за тюркските езици като че ли трябва да е, че ротацизмът като основен и водещ делитбен признак в структурнотипологическата класификация на тюркските езици, наред с историко-генетически общо взето присъщата си двойственост и неопределеност, тук проявява и известна избирателност или пък от обратната страна - не всички болгарски диалекти и езици са р-езици, което екстраполирано в етнолингвистически, етногенетически и етноисторически план съответно означава, че и сред дунавските българи има най-малко две сравнително отделни и различни племена, едното от които е разселено в Североизточна България с център столицата Плиска, а другото – в южните подножия на Стара планина, но така че да покрива и охранява и нейните по-главни и стратегически важни и значими проходи или тук като че ли се наблюдава етнолингвистична ситуация, аналогична на ситуацията във Волжска България през X в. [вж. Хакимзянов 1987, 7].

От друга страна археологичните сведения и данни, отразяващи материалната култура на дадено племе или народ, при липсата на податки за конкретна лингвистична ситуация, изобщо не индикират какъвто и да е етнос, както е например при прическата, която, поради субективно променяемия си вид и специфична, "естетическа" функция, следва да се отнесе по-скоро към облеклото, отколкото към антропологичните белези. Характерната за прабългарите бръсната глава с плитка назад се наблюдава още и при твърде голям брой древни, стари и нови племена и народи, спадащи към твърде отдалечени и различни етнолингвистични и етнографски групи като индийската, иранската, тюркската, китайската, донските казаци и др.

Ето защо този белег компонент на материалната култура интегрира, обединява и обобщава, а не диференцира и не специфицира етничните групи и може да играе ролята най-много на допълнителен класифициращ признак, но единствено и вътре в отделната и сравнително обособена етнична група, докато на нивото на полиетничния комплекс той е само структурнотипологически съществен и релевантен, но генеалого-исторически напълно ирелевантен и следователно несъществен, така че алюзиите за "българска следа в ареала" и за "обща класика на Ведическата цивилизация" така и ще си останат хипотетично-илюзорни предположения, поне докато не получат друг вид и тип доказателство и обосновка.

А що се отнася до “комплексния методологичен подход” и “изключително продуктивния методологичен елемент” на равния сред първите от великите българи - Раковски, то съвременното позитивно-рационално, а не романтико-емоционално научно съзнание много добре вижда и преценява, че неговите научни приноси и заслуги на полето и в измерението на “народний български дух” и то в опозиция с “ръждиви предишни духове” и в условията на “Слънцето на Просвещението” наистина са велики и неоценими.

Но само до тук и не по-нататък, защото по собствено лингвистичните приноси на великия българин Раковски обектно изцяло адекватно и напълно безпристрастно отношение всъщност могат и трябва да вземат единствено и само тюркологически подготвени и ерудирани български езиковеди, които, като държат строга сметка за Времето и Епохата, няма начин да не забележат и отбележат Неговите изключителни заслуги и приноси на основател и първи в българското езикознание, свързал по един пределно тънък, проницателен и дори гениален начин “абстрактната наука” с конкретния живот борба на българския народ.

В действителност дори и да има някои виждания, съмнения и догадки и в областта на етимологията, историческата етнология и етногенезата на прабългарите, Раковски не отива по-далеч от това да издири, анализира, обобщи и представи в конкретна светлина тогавашното, съвременното му знание по въпроса и то с огромно доверие и едновременно възхищение от “учените академици”, особено впечатляващото за Него сред което е тъкмо това, че и “безименний съчинител на тая драгоценна ръкопис казва самата истина”!!!… А коя и каква е вашата Истина?…

Просто, велико и красиво, но не бива от това да се прави мъглява художествена литература, крайната цел на която е да представи българите, с изключение единствено на самия словосъчинител, за умствено недоразвити, а връхната точка доминанта и поанта, но в същото време очевидно и “Последната истина” в която е “преживяването на обективното; монистичната проекция на изразността; онзи стимул, който отива отвъд професионалните умения и придава виталност и атлетичност на изказа” и която освен това има и експлицитно-публично заявените претенции за конкретен вид и по-точно прабългаристична научна литература, особено от автор с българско име… Нито това е наука, нито пък той е българин!…

Скоро, след като видяхме и се насладихме на “неоценимите и несравними цивилизационно-културни приноси и благодеяния” на прабългарите за останалите, “по-простите” хора по Света под формата освен на кожата булгария и на една още, доста особена овца с много рядък горен клепач на дясното око; забравили същевременно кой знай защо също и това, че от тях произхожда не само Бичът Божи, но и изклалия заедно със старците, жените и децата им всичките си непокорни боили св. цар Борис Кръстител, по-лошо дори и от подлото и вероломно клане от турците на 110-те търновски боляри, ще започнем да виждаме и да срещаме прабългари с плитка-змия или нарамили вързоп булгария не само из Чили и Перу, но дори и на безлюдния Северен полюс, да не говорим за по-близките до техния път през Централна Азия страни и области като Япония, Индия, Афганистан, Предна Азия и цяла Европа чак до най-глухите и затънтени острови на “Мъгливий Албион”.

И в пълен унисон с всичко това, вече започваме да виждаме прабългарски имена във всяко чуждо име, което има тъждествена поне една сричка, какъвто е достатъчно подробно анализираният по-долу случай с *Тангра* в словесно-мислителната воденица “Добрев-Костова”, но така също и с малко по-горе разгледания и обяснен ойкнм *Балх,* който на същия принцип се подвежда към географокартографски засвидетелствуваните някъде около II в. ойкнм *Bha-ra-bha* и *х*орнм *Bha-ling-'bang,* които друг един велик капацитет издирвач, нека не се изненадваме, пак на прародината на прабългарите, самият

той силно изненадан, се усъмнява дълбоко, че това може да бъдат чужди и други, освен български, примерно пахлавийски имена, и хвърля на масата най-силния си коз, облечен в изречение, което всеки любител на алогични съждения непременно ще го грабне хищнически алчно, за да си го скъта скъпернически грижовно в "хербария", а ние пък, по силата на непреходната му стойност и безкрайно съжалявайки, че не сме в състояние да му отделим повече време и място, защото наистина си заслужава, само го привеждаме изцяло:

"Със същия успех обаче това може да бъде и БАЛХ, а страната Bha-ling-'bang вероятно са разположените в Бактрия български владения" и "При положение, че това е така, излиза…", но и "…ОЗНАЧАВА, ЧЕ В ПЕРИОДА МЕЖДУ II в. пр. Хр. и II в. сл.Хр. "БЪЛГАРИТЕ СЕ ЗАСЕЛВАТ В ТОЗИ РАЙОН", като тук пак не се пропуска и се отдава дължимото и на "Учителя-древнобългарско гуру", затова на нов ред: "Към подобни мисли навеждат и всички открития на Петър Добрев, третиращи Бактрия като изконна българска прародина много векове преди Христа."

И вълкът сит, и агнето цяло, защото между понятията "заселване", т.е. пристигане отнякъде и установяване на това място, и "прародина", т.е. раждане и оставане тук, на нас ни се струва, като че ли все пак има някаква разлика, но както и да е, по-важното е, че така най-после се дава последно-категоричен и безапелационен отговор на собствено формулирания, съдбовно-сакрален въпрос: "ВЪЗМОЖНО ЛИ Е ПРЕЗ III-II в. пр. Хр., А И ПО-РАНО В БАКТРИЯ ДА НЕ Е ИМАЛО БЪЛГАРИ?" [Голийски 2002, 17].

Ние пък, вместо да викнем синца в глас един "НЕ Е, НЕ Е ВЪЗМОЖНО ОТСЕГА НАТАТЪК ВЕЧЕ!!!", именно тук се попритесняваме малко от присъствието на толкова много главни букви на едно място и се виждаме принудени да обясним, с извинение, ако това вече е излишно, на озадачения наш читател и от тези главнобуквени изречения и думи, на каквито той е попадал, пак с извинение от наша страна, но няма как иначе, и на някои други места в изложението ни, че родната ни "древнобългаристика", очевидно не без участието на вездесъщия Гуру, си е разработила и собствен, ГЛАВНОБУКВЕН ПРАВОПИС, защото старият, наследеният от онези, предишните, нали се досещате, българи и времена, изобщо и никак, ама никак не е достатъчен да изрази и предаде всичките нюанси, протуберанси, слизания и възлизания на тяхната безкрайно дълбока и обширна, но все пак елегантно-тънка и толкова задълбочено-проникновено-прозорлива мисъл. Блазе, блазе нам!!!

Някои не съвсем светли, уж български по род и принадлежност субекти, "ограмотили се и издигнали се" до там да ползуват и "графичната форма на езика", което твърде специфично лингвистично понятие, с минимална загуба на време и сили може да се изучи например от една доста отдавнашна наша публикация [Добрев 1989д], докато следващото не се отнася за автора, който предстои да бъде цитиран, много обичат да се правят на Паисий, Раковски и Апостола едновременно, но дали това не е същото като на всеки три минути, характеристично диагностициран индивид да повтаря "Аз съм Хитлер!… Аз съм Хитлер!…", което пък медикофункционално, като че ли не е нещо по-различно от "Не са тюрки!… Не са тюрки!…". [срв. Димитрова 2002, 24-25].

Независимо и от това, нека все пак като продължение отбележим, че при невъзможност за корелация с няколкото известни на дадена територия етнокултури, пак археологичните сведения и данни се проявяват и интерпретират етнологически амбивалентно и дори поливалентно на по-конкретното ниво на отделните етноси, какъвто е случаят например със Салтово-Маяцката Култура, която, както изглежда, още дълго време ще продължава като цяло да се съотнася и свързва ту с хазарите, ту с прабългарите, също и с аланите или пък с местните севернопричерноморски племена и народности, но да се счита още и за провинциалноримска, независимо че на нивото на нейните отделни

елементи, например керамиката, може и да се наблюдава “удивителна прилика” между салтовската керамика и керамиката от някои от прабългарските некрополи на територията на България от VI-XI в. (Ж. Вължарова).

Така и на по-общото ниво на състоящата се от авари, болгари и хазари българска етнолингвистична общност, археологичните сведения и данни отъждествяват и снемат, заличават съществуващите между тях различия, в резултат на което отделните съставки изчезват и остава да съществува и да се проявява само един единен и вътрешно нечленим свръхетнос, единствено равно- и противопоставен на останалите, териториално по-близките или по-далечни свръхетноси.

Подобно е положението и с антропологичните археологични данни, които идентифицират и свързват дадена, локално ограничена етнична група с расово-антропологичен тип, разпространен върху твърде обширна територия, откъдето и самите археологични данни остават недостатъчно конкретни и определени [вж. още Бурмов 1968, 124-125; Вължарова 1976, 429-430; Георгиев 1960, 357-369, Рашев 2001, 161-166; Хлебникова 1984, 207, вж. и срв. Бубенок 1997, 24,27,39,41,45,56,64-65; Топоров, Трубачев 1962, 3; Турчанинов 1977, 296].

По подобен начин снемат и заличават различията между етносите и погребалният обред като елемент на духовната култура, но така също и расово-антропологичният тип, по линията на които прабългарите и скито-сарматите не се различават съществено помежду си, защото и едните и другите погребват чрез трупополагане и същевременно са европеиди с лек монголоиден примес [вж. напр. Рашев 1993, 24,26; ~*~2001, 162-163]. И което е още по-неопределено и именно поради това дори и фрапантно – етнодерматоглифичният признак снема различията и обединява някои съвременни български популации с огромен брой народи и племена от Балканите чак до Алтай, говорещи на тюркски, ирански, угрофински и кавказки езици [вж. Кавгазова, Стоев 2002, 49-50], която научнопознавателна ситуация очевидно не може да се приеме, ако не за напълно нормална, то поне за задоволително диференцираща и следователно за минимално обясняваща и полезна в аспекта на необходимостта от разкриване и описание етно-глотогенезиса на въпросните популации.

Собствените имена като носители на ономастичните сведения и данни се характеризират още и с по-голяма етнолингвистическа определеност и разделителна способност в сравнение например и с фолклорно-митологичните податки под формата на общи за голям брой, генеалогически съвсем различни племена и народи мотиви и сюжети, които ги обединяват и представят като тъждествени на това ниво на етно-социална организация, като снемат, заличават различията между тях [вж. и срв. напр. Степанов 1999].

В противовес на всичко това, топонимичните сведения и данни, както пролича и от анализираните малко по-горе *Докс* и *тонгур,* притежават много по-висока и дори максимална разделителна способност, по силата на което диференцират и идентифицират и чувствително по-частни съставки на дадена етнолингвистична общност. Именно по силата на всичко това и в този ред на мисли ономастичните сведения и данни отбелязват различно според вида и характера на конкретното историческо изследване ниво и степен на етноисторическа значимост и стойност, но във всички случаи те са максимални, високи или твърде значими, а в условията на липса на други исторически извори може да се окажат дори и с абсолютна етноисторическа значимост и стойност.

Точно такава безспорно е стойността и на названията имена на календарноцикловите години и на месеците от Именника на Българските Ханове, именно поради което и историческите реалии, които те обозначават и наименоват, носят върху себе си индекса за максимална или абсолютна историческа достоверност в рамките на своя най-широк,

пределно разгърнат етнолингвистичен контекст, докато при останалите, разгледани по-горе ономастични класове този контекст чувствително се стеснява и ограничава само в рамките и до границите на конкретна по-частна характерна черта или особеност на носителите на тези имена, като крайният случай надолу на тази етноисторическа стойност и значимост е в нейната нулева стойност или което е и същото – в тяхната пълна и абсолютна етноисторическа ирелевантност.

Но не по-ниска, а точно обратното – паралелно и в непосредствена функция от адекватността, обоснованост, коректността, последователността, надеждността и сигурността на разработената и предложена етимологизация, на още по-голяма степен спрямо горните се реализира и демонстрира етноисторическата значимост и стойност на болг. теонм *Тангра* като име на върховния прабългарски бог, морално-етичната и логико-психологическата връзка и зависимост от който, както се видя малко по-горе, се проявява до ниво и степен да насочва и определя дори живота и смъртта на средновековния българин.

Етимологизация, която във възможно най-голяма степен засега съдържа и носи тогущо изброения набор от съществени характерни черти и следователно може и трябва да се приеме за ономастикоетимологична операция, създаваща условия и предпоставки собственото име да разкрие и представи в явен вид, иманентно-потенциално съдържащата се в него възможно най-висока и дори абсолютна степен на етноисторическата си значимост и стойност, безспорно е етимологизацията на болг. теонм *Тангра* от проф. М. Москов [1988а], който в специално изследване разглежда теонима най-напред етимографски, по време на което показва и доказва структурно-генетичната общност и единство на знака на Тангра - идеограмата IYI "като приемствен знак-идеограма на буквеното изписване на общотюркския термин за бога-небе Тенгри" от Орхоно-Енисейските надписи.

Тук обаче непременно следва да се отбележи относителната независимост и самостойност на процеса на формирането на идеограмата "Тенгри" - IYI от полиграмата "Тенгри" [и-р-нг-т] по пътя на опростяването на втората до получаването на първата, доколкото и дунавските българи, и алтайските тюрки създават руническите си надписи в известен смисъл по едно и също време, а това пък от своя страна е конкретно свидетелство и аргумент в полза като че ли на безспорния факт, че и двете рунически графични системи имат общо начало и генетична основа, но специфични впоследствие насоки и пътища на развитие във Времето и Пространството, именно което трябва да обяснява и несъвпаденията и различията между тях.

Характерна концептуално-понятийна корелация на този общ графикогенетичен процес е сакрализацията, превръщането на идеограмата "Тенгри" в магически знак символ на висшия бог-небе Тангра като създател и повелител на цялата Вселена, на целия Видим и Невидим свят [282-286], който от своя страна обаче според нас е общ и съвместен не само и единствено за дунавските и волжските българи, но и за всички останали тюрки на изток от тях чак до Алтай; едновременно трансцедентално-виртуален, но и актуално-материален, теоретико-практически изразяван и осъществяван култ главно и основно под формата на особени, но пак общи и съвместни за всички тюрки, в това число и за дунавските и волжските българи, обреди, вярвания и обичаи.

Етимологичният анализ на теонм *Тангра* започва от лексематичната структура на името под формата на лексемата *тангра* "небе; бог, божество", коренът на която *танг-* се отъждествява и съвпада фонетически напълно или в голяма степен с думи от почти всички стари, средни и нови тюркски езици с такива значения като "рассвет, заря; утро, самое раннее время" и служи също така и за получаването посредством най-разпространения

тюркски словообразувателен суфикс *-ла* на съответния глагол със значенията “светать; заниматься (о заре)”.

Морфемата *-ра* от лексемата *тангра* е застинал собствено тюркски афикс за местно-направителен падеж и същевременно един от вариантите на наречийните суфикси *-ra, -rä, -ru, -rü, -rı, -ri* на един суфикс за изразяване на падежните отношения направление и място, който се е запазил само в някои мъртви наречийни образувания (по М. Левицки); суфиксът *-ru, -rü,* като вариант на *-ра, -ре* е общоалтайско окончание за направителен падеж (по Рамстедт); афиксният формант *-ra, -rä* служи за образуването на местно-направителен падеж, който обозначава обект, към който е насочено действието, а формантът *-ru, -rü, -rı, -ri* служи за образуването на направителен падеж, който обозначава обект, към който е насочено действието, като паралелните по функция два направителни падежа спадат съответно към “і-език” и “а-език”, докато някои наречия по произход са изолирани форми на тези два падежа (А. Кононов); в чувашкия език като продължител на прабългарския език от волжко-камската българска държава (VI-XIV в.) местният падеж има окончания *-та, (-те)* и *-ра, (-ре),* употребата на които е позиционно обусловена и това редуване е свързано с езикови факти от дълбока древност (Н. Ашмарин), като генетически чувашкият афикс *-ра, (-ре), -та, (-те)* съвпада с общотюркския афикс *-да, (-де)* [287-288].

Семантичната връзка и преход от *танг* към *Тангра* лежи върху семантичния признак “слънце > светлина”, защото светлината на изгряващото слънце е причина за разсветляването, а в значението на общтюрк. *тангра, тенгри* “небе; бог, божество” също се крие семантичният признак “слънце > светлина” и слънцето е основният признак на небето; от култа към физическото слънце се развива култът към божеството слънце, към бога слънце, намиращ се на небето; семантичният развой “слънце > слънчева светлина, слънчев блясък > разсветляване, разсъмване, зазоряване > настъпващо утро > изгрев слънце > слънце в зенита на небето > ден > бог-слънце, бог-небе > бог изобщо” се доказва от подобен развой, засвидетелствуван в индоевропейските езици [288-289].

Лексемата *тангра* “небе; бог, божество” е реликтна падежна форма, което се доказва главно от наличието на падежни форми и наречия вътре в тюркските езици на основата на общтюрк. *танг* като тюркм. *тан-ла* “утре”, хак. *тан-ли* “утре”, сал. *tayor* “заря”, тув. *дангаар* “рассвет, заря”, в последните от които се отделят морфемите *-or* и *-ар (-аар)* и които може да бъдат сравнени със заднопредната форма *тангра* и в частност с якут. *тангара* “небе; бог”, монг. *тенгер* “небе; бог”. Тъкмо тук е връзката не само в морфологичен, но и в семантичен план между значенията “рассвет, заря” и “небе; бог, божество”, като сравненията са важно доказателство за образуването на падежната форма *танг-ра* от *танг* [289-290].

В своя обобщен вид тезата за произхода на теонм *Тангра* съдържа следните основни положения: *Тангра (Тенгри)* “небе; бог, божество” може да бъде петрифицирана падежна форма с първоначално значение “в посока на изгряващото слънце; към божеството-слънце; към бога-слънце”. Двата морфемни елемента *танг-* и *-ра* се доказват като самостойни чрез общтюрк. *танг* “разсветляване, разсъмване, зазоряване” и чрез старинния формант *-ра, -ре, -ри* като окончание за образуване на местно-направителен падеж в старотюркски и чувашки. Семантичната връзка между семите “небе, бог (тангра)” и “разсветляване, зазоряване (танг)” в тюркските езици се доказва въз основа на паралелен типологичен развой в индоевропейските езици.

Употребата на падежната форма *тангра (тенгри)* “в посока на изгряващото слънце като проява на божеството слънце” става в хода на специфичен групов ритуал, вкл. и при жертвоприношение, по време на който се надава възгласът *тангра (тенгри),* т.е. към посока на изгряващото слънце. Постепенно възгласът падежна форма се е превърнал в

застинала форма с ритуално семиотично значение и започнал да обозначава изобщо бог-слънце, бог-небе и на тази основа бог изобщо, небе изобщо.

Коренът на тази употреба е в праалтайската езикова общност (тюркска, тунгузо-манджурска, монголска, вкл. и корейска), която не може да не е била свързана със синo-тибетската общност и на тази основа с шумероезичните племена, а така също и със самоедските (ескимоските) племена, което като цяло позволява да се обясни кит. *тянь* “небе”, виет. *than* “бог”, шумер. *дингир* “бог” в тяхната фонетично-семантична общност с разглежданите тюркски, монголски, тунгузо-манджурски думи като варианти на *тангра (тенгри)* [290-292].

От всичко това не може и не трябва нищо да се поправя, нито пък към него нещо особено важно и значимо да се прибавя, защото тук, в рамките и с помощта на конкретна ономастикоетимологична концепция, без да се подминават, но напротив, като се въздигат в ранг на особено важни и съществени дори редица екстралингвистични факти и данни под формата на културно-исторически условия и предпоставки за възникването, образуването и функционирането на Името, са пределно компетентно и квалифицирано, ясно и точно анализирани и експлицирани, изведени и обобщени главните и съществени елементи и моменти, “гръбнакът” на една безупречно-перфектно започната, проведена и завършена докрай и без остатък етимология на теонм *Тангра.*

Именно последното между впрочем и между другото просто задължава да се погледне и да се вземе отношение набързо и накратко и по един изключително амбициозно-претенциозен, но независимо от това и в действителност куриоз-ерзац “научен продукт” от областта на средновековната българска историография, получен, както се твърди на друго място [Авитохол, кн. 16, 2001, стр. 3], посредством не от вчера известния и прословут интердисциплинарен подход и метод, и според който “върховният бог Тангра” от волжскобългарското сказание “Шан-къзъ дастанъ” “определено се различава от тюркския бог Тенгри”, защото, видите ли, тук “той е господар не на спокойното синьо небе, а преди всичко на мълнията, от която взема светлина, за да я вдъхне у хората. Тази представа е близка по смисъл до памирската дума ТАНДРА – мълния, а също до келтския бог Таранис, но стои твърде далеч от тюркския бог Тенгри” [Добрев, Добрева 2001, 272].

Нито в лингвистичната, нито пък в историческата, дори и в най-несериозната и повърхностна литература, някога и изобщо е поставян и обсъждан въпросът за това дали *Тангра* и *Тенгри* са два отделни и различни или един и същи бог, но ето че се пръкна един български “революционер-откривател”, който клекна най-напред едновременно върху неясно откъде и кога изваденото, обосновано и доказано, вероятно за първи път, пак единствено от самия него, “спокойно синьо небе” и противостоящата му “мълния светлина за хората”, после на бърза ръка намери и измъкна неясно откъде една “памирска дума ТАНДРА - мълния”, без изобщо да си направи труда да посочи в кой от почти десетината памирски езика, да не говорим, че за подобни “открития” посочването и на речника източник е повече от задължително, след което също така уверено и без никакво смущение довърши “тази близка по смисъл представа” с “келтския бог Таранис”.

Конкретно за “спокойното синьо небе”, очевидно тук пак нещо не е разбрано както трябва, защото в древнотюркската митология *Тенгри* изобщо не се свързва само с този вид небе, докато в старотюркските рунически надписи има израз *kök täŋri* “синьо небе” [вж. напр. Кляшторный 1981, 120-122], ономастически различен и дори нямащ нищо общо с Гёк-тангри, който наред с Ер-тангри “бог-земля”, Су-тангри “бог-вода” е един от по-следващите и “второстепенни” богове от йерархията на старотюркския пантеон [вж. Короглы 1976, 79] и независимо, че генетичната му основа се състои от същите общотюркски лексеми, това все пак е не нарицателно, а собствено име с всичките му историко-генетически и структурно-функционални различия и специфични черти и

особености, една от които са и различните значения, които имат съответно *täŋri* “небе”, но *тангри* “бог”, т.е. това на всичко отгоре, по силата и на различната семантика са и две съвсем отделни и различни думи.

Ето защо, както може да схване всеки средноинтелигентен индивид, небето си има всякакви цветове, без това да се отнася и да се отразява върху функциите и характеристиките на Бога, името на който възниква и се образува на основата на това, фактически не собствено, а нарицателно съществително име.

Колкото пък до “келтския бог Таранис”, то и незрящият вижда, че въпросната памирска дума и келтският теоним имат една и съща начална сричка, което обаче в никакъв случай не се явява условие причина и достатъчно основание за тяхното историко-генетическо съотнасяне и взаимно обяснение. Но защо все пак нито в памирските, нито в останалите ирански езици няма бог, името на който да възниква на основата на тази дума или пък поне отмалко да прилича по форма на името *Тангра?*

Възникналият и идващ от древните скити през средновековните алани съвременен осетински пантеон се гради около имената на Седемте Богове, но нито един от тях не е Тангра, като дори и едно от имената на тези богове изобщо не е подобно на това име и още по-малко – нито прилича, нито пък се извежда от някаква “памирска” дума за мълния [вж. Абаев 1962; Цагаева 1977, 305-317]. Между впрочем пак последният автор посочва, че осетинският върховен бог е Хуцау, с името на който не може да не се съпостави алт. теоним *Кутай,* следствията резултат от която съпоставка, при отсъствието на всякакви предубеждения и при нормално научно мислене, предлагат и говорят много за етно-глотогенезата и прародината на прабългарите, и за техните исторически връзки и взаимоотношения с останалите тюрки и източните иранци.

И все пак, кое точно и къде тук е сравнително-историколингвистичното и ономастико-етимологично доказателство, ако не равно и еднакво, то поне близко до нивото на току-що представеното, че памирската дума и името на келтския бог са от един и същи етимон или и сега отново се остава единствено на етапа и в рамките на “близката по смисъл представа”, за която обаче няма никакви факти и доказателства, че се гради върху някаква що-годе реална основа, а не е плод например на собственото, ясно какво, въображение.

И най-после, как тази “теория” обяснява наличието в тюркските езици, наред с формата *Тенгри* още и на тур. *Tanrı,* но също и на формата *taŋara,* както е в якутския език например, или пък, то и якутите, подобно на “древните българи”, са “древни якути памироиранци”, а може би нещо “още по-точно и по-добро” – “древни якутобългари памироиранци” и т.н. и т.н.

Но сега вече отново сериозно и като продължение все пак на основната ни тема, малкото и единственото, което може и трябва да се направи във връзка с горепредставената, вече, да се надяваме, и за най-предубедените напълно ясно защо точно, безспорно научна етимология на теоним *Тангра,* е чрез кратък метатеоретичен анализ, допълнително към вече предложените две уточнения за относителната самостойност на формирането на идеограмата “Тенгри” спрямо Орхоно-Енисейските рунически надписи и за това, че култът “Тангра” е общ за всички тюрки на изток до Алтай, да се добавят някои сравнително по-частни и не толкова ономастикопрагматически, колкото ономастикоетимологически оправдани и необходими, важни и съществени конкретноезикови факти и данни, които само прецизират и доизясняват, главно в концептуално-терминологичен и структурно-генетичен план, малко повече в отделни нейни сектори и части и без това достатъчно пълната и завършена в основното обща картина “Тангра”, главното и съществено при която в разглеждания тук аспект е това, че името във всички случаи, напълно категорично и определено произхожда от тюркските

езици, по силата на което и прабългарите като носители на такъв, тюркски език, очевидно и безспорно спадат към тюркските племена и народи.

И още нещо също така много важно – бъдещите конкретизиращи добавки създават необходимите и достатъчни условия и предпоставки и позволяват още по-определено и категорично да се подведат и формулират необходимите за случая изводи и заключения относно етнолингвистичната принадлежност на средновековните българи, с което по същество да се препотвърди и за пореден път докаже и покаже максимално високата етнолингвистична значимост и стойност и на този вид собствени имена, а от друга страна да се даде възможност на читателя да добие, наред с всичко останало и достатъчно пълна представа за онези научни върхове, до които е достигнала не само българската, но и, без всякакво преувеличение, световната лингвистика в лицето на тюркологическите изследвания на един български учен езиковед от най-ново време.

Наистина и буквално, в светлината на всичко това вече става възможна и задължителната по-нататък реалистично-обективна оценка и преценка за ерзац-науката, която се предлага и с която се задоволяват съвременната българска историография и етнография, където може да се попадне например на такива примитивно-неграмотни и лишени от всякакво обективно основание разсъждения на тема прабългарския бог *Тангра,* че видите ли, прабългарите донасят от Месопотамия, заедно със слънчевия календар, и своя върховен бог на слънцето Ра, наречен Танг-Ра, като, разбира се, върховният бог на слънцето Ра е в последната сричка на Танг-Ра, който на същата страница обаче се изписва и като Тангра (!?) [Костова 2001, 32]; кръгът от 7 дъба по пътя през Среден Балкан изобразява "Бога Слънце – Ра (на древните българи – Тангра, което значи Бог Ра", а религиозното число 7 е донесено от Месопотамия, където се намира прародината на българите [Костова 2002, 56] или пък че сраз. орнм *Хан Тенгри* означава "Духът на Тангра" (!?) [Кирчев 2001, 100] и други от този сорт.

Тези печално-смешни куриози, предлагани, кой знае защо, за самата наука между впрочем, нека ни е простено, но се налага отново да се отклоним и забележим, ни най-малко не правят изключение от доста упорито-методично и дори нагло-безочливо налаганата и повсеместно разпространявана пълна неграмотност, според която "Трансилвания получава от българите името Банат, което произлиза вероятно от източната дума БАН (планина), която се среща и до днес в памирските езици (АРС, 77) и в земите на някогашните кавказки българи. Банат по памирски значи буквално *планините* и е почти пълно копие на латинското име Трансилвания и славянското име на същата област – ЗАГУРА – от израза ЗА ГУРУ – зад планината. Особеното българско име Банат се употребява през цялото ранно Средновековие успоредно със славянското име Загура (Загора)" [Добрев П. 2001а, 1].

Ето защо при това, без да е на последно място, тук се очертава и нещо изключително важно и съществено от субективно-индивидуална гледна точка – да се представят в явен вид някои от основните теоретико-методологични виждания средство на по-следващия анализ и оценка на "лингвистичните усилия" на част от съвременните български историци, предявяващи публично и гръмогласно необоснованата претенция за квалификация и компетентност да привличат и използуват езикови факти и данни за собствено историконаучни нужди и цели.

И все пак, нека преди това, с цел да дадем още по-ясна представа не толкова за засиления научен интерес към бълг. теонм *Тангра* в световната лингвотюркология, колкото за окончателните решения и при други изследователи на проблемата за неговата структура и особено произход, да разгледаме, приведем и представим още сега, а да анализираме впоследствие и едновременно с предишната етимологизация, и сравнително подробното проучване върху произхода на тюркското наименование за небе *täŋri* и

неговите съответствия и на Б. Татаринцев [1984], който при това привлича, систематизира, анализира и обобщава твърде голямо количество факти и данни не само от тюркските езици, вариантите и формите на които обаче не "класифицира", както той се изразява [73,81], а чисто и просто ги типологизира според вида и характера на гласните във фонетичната структура на лексемите до предноредни и задноредни от една страна и според техния вокален или консонантен изглас до форми на гласна и форми на съгласна от друга.

На тази основа авторът прави опит да установи коя от формите или вариантите се явява по-стара или по-нова, първична или вторична и обобщава, че е напълно възможно като цяло *täŋir* да е по-стара, отколкото *täŋri,* понеже в старотюркските паметници първата е засвидетелствувана само в състава на производни от нея очевидно отименни образувания като *teŋirkän,* наред с *täŋrigän* "свещенослужител у тюрок-немусулман" и *täŋirlik* "езически храм, капище", които са производни от основата **täŋir* "небо(?); бог, божество" (след А. Щербак), които реалии пък от своя страна са "езически" за тюрките мюсюлмани или будисти и следователно са и по-стари.

Свидетелство за старинността на *täŋir* спрямо *täŋri* вероятно е и шум. *dingir* "бог", с което много изследователи често съпоставят тюркско-монголското название за небе и бог и което по фонетичен облик е по-близо до *täŋir* и неговите съвременни тюркски съответствия на *-r,* отколкото формите от типа на *täŋri,* като вероятните контакти между тюркоезични племена и шумери през VI хил. пр. н.е. или дори по-рано (по Б. Грозный), ако наистина са били реалност, изместват тюркската форма **täŋir,* възможно също и **tiŋir* към дълбините на хилядолетията, което заключение авторът прави независимо от констатацията в бележка, че приписването на шумерската дума на значението "небе" "не е съвсем точно, доколкото в писмеността на древните шумери думите със значение "бог" и "небе" само са се обозначавали посредством тъждествени идеограми, които в действителност са се произнасяли коренно различно: dingir "бог", an "небо" (по И. Фридрих) [74-75,82, бел. 15].

Архаичната форма на *-r* се наблюдава в хак. *tigir* "небо", което очевидно не може да бъде причислено към късните монголизми в този език, поради това, че *ŋ* в посочените позиции в монголските заемки в хакаския език се запазва (след В. Рассадин), и интервокалното *g* по-скоро възлиза към тюрк. *ŋ* или пък отразява старинното редуване *g~ŋ.* Няма основания да се приеме за монголизъм ккалп. *teŋir,* също и кирг. *teŋir,* независимо че се употребява наравно с *teŋiri* (по К. Юдахин) и че в този език общо взето има стари монголски заемки, които все още не са достатъчно добре изучени.

Поради по-рядката си употреба и разпространението си в някои говори предимно в състава на словосъчетания, изцяло заети от монголоезични източници, към късните монголски заемки в тувинския език следва да се отнесе *denger,* докато другата налична в този език дума *dēr* е основното и най-разпространено наименование за небе, която поради липсата на назалитет в гласната възхожда не към форма с *ŋ,* напр. *täŋir,* а по-скоро към форма с *g* - **tegir* или **teger,* като двете заедно образуват и разговорното съчетание *dēr-denger* "небо, небеса". Така този езиков материал потвърждава, че като цяло формите на *-r* възникват независимо от монголското влияние и очевидно имат архаичен характер [75-76].

Заднопредните варианти на названието, за разлика от преднопредните, са едноструктурни и са съпоставими само с формата от типа на *täŋri,* която в никакъв случай не е най-старата, а формите от типа на *täŋir* и възможно *teŋäk,* която е фиксирана само в старотюркските паметници, като твърде стари, не подлежат на сравнение със заднопредните варианти.

"На нивото" на *täŋri* първичен е предноредният вариант (след Р. Ахметьянов и В. Сергеев), независимо, че сред задноредните варианти се намира якут. *taŋara,* който език нерядко запазва по-стария, а именно заднореднияя вокализъм (след Н. Широбокова). Освен това задноредните варианти на думите в тюркските езици по принцип се считат за по-стари от предноредните, независимо че и тук не са изключени случаи на "затвърдяване" на меките гласни, наблюдавани и в якутския език, именно поради което е напълно логично към тях да бъде отнесено и *taŋara.*

По-голямата старинност на предноредните форми се потвърждава донякъде и от средноазиатския тефсир, където едновременно съществуват вариант *täŋri* и *taŋry,* която двойственост обаче има своето обяснение във включването в него на думи с източнотюркски и с огузо-тюркменски произход (по А. Боровков).

Ето защо задноредните варианти най-вероятно са вторични по отношение на предноредните и те са възникнали като резултат от преход на предноредния вокализъм в заднореден, така че формите от типа на *taŋry* може да бъдат подведени непосредствено към *täŋri,* а як. *taŋara* - към праформата **täŋärä* или пък към подобна на нея като например кумнд. *teŋere* [76].

Версията за китайския произход на тюркското име за небе има различни варианти – от пряко посочване на китайски първоизточник на тази дума, напр. на уйг. *täŋri* "бог; Всевишният" (Э. Наджип) до съотнасяне на съответните тюркски и монголски думи към сино-корейското *thien-li* (A. Yoki). Но това е особено трудно, доколкото е трудно обясним фонетичният преход *thien-li* > *täŋri* и по-специално при преходите *r* > *l* и особено при *n* > *ŋ,* където китайският звук би трябвало да се запази, както е станало при други древнотюркски китаизми, а тази версия не обяснява още и наличието на форми като *täŋir* и *teŋäk,* поради което твърде вероятно тук е налице само външно съвпадение на хетерогенни наименования (след G. Doerfer и Л. Будагов) [76-77, 83, бел. 28,29].

G. Doerfer [1973] обяснява тюрк. *täŋri* като заемка от езика хунну, за който език, в китайско йероглифно изписване, думата изглежда като *ch'eng-li* и която дума не е нито тюркска, нито монголска по произход, тъй като, според него, хуните не са тюркоезични, а нетюркският характер на думата се потвърждава не само от консонантното съчетание *ŋr,* но и от външния облик *täŋri;* тюркските задноредни варианти на думата са по-близки до нейната праформа, която той си представя като **taŋri,* т.е. налице е нарушение на хармонията на гласните, която при тази дума се е появила едва на тюркска почва и се е реализирала съответно като предно- или заднореден набор от гласни [5-7].

Но според Б. Татаринцев [1984] приведената аргументация не обяснява структурата на думата, а е неубедителна и от фонетична гледна точка, защото, ако обликът *täŋri* беше наистина нетюркски, той не би се запазил в редицата тюркски езици и би претърпял съответните промени; не може да се приеме за обоснован и тезисът за нетюркския характер на съчетанието *ŋr,* което в съчетание с гласна по средата се среща и в други тюркски думи, така че точно тази му форма би могла да бъде вторична. А възстановеното **taŋri* се очертава като умозрително и необосновано и при това твърде далеко и от хунското *ch'eng-li,* като нищо не потвърждава това, че "тази тюркска дума не е заета от езика хунну, а не точно обратното", защото неговото ранно отбелязване изобщо не изключва първичността на тюркската дума и неговата вторичност в хунну, дори и да се съгласим с това, че *хуните* не са били тюркоезични [77].

На много по-прав път са изследователите, които се опитват да етимологизират *täŋri* и съответствия като изконни за тюрко-монголските и особено за тюркските езици, въпреки че тези етимологии не може да се приемат за достатъчно убедителни и редица възражения с оглед отделните аспекти на името предизвиква допускането наличието на тюрко-монголски пра-корен *ten-* с вероятно значение "середина, половина неба; зенит; жилище

светил” (С. Чагдуров); получаването на Името на основата на две лексеми, съвременни продължения на които са бур. *тэн* “свод, арка; столбы в юрте” и *гэр* “юрта; дом, жилище” (М. Хомонов) или пък подвеждането му към тюркския изафет *taŋ eri* “муж зари” (Н. Антонов).

С презумпцията, че наименованието за небе е афиксално образувание, вниманието се насочва към характерната за древнотюркските паметници дума *teŋäk,* която има връзка със сттюрк. гл. *teŋ-* “подниматься; взлететь”, така че тук става дума за небе, въздух, т.е. за място, където се издигаш, излиташ, или място, което се издига, възвишава над околните и т.н., което като цяло се потвърждава и от сттюрк. *qalyk* “воздух; небесний свод, ближнее небо” от *qaly-* “подниматься; взлетать”, т.е. и двете думи са образувани с помощта на форманта *-(a)q, (a)k* [79].

От гл. *teŋ-* има производни имена, главно на птици, като напълно е възможно съществуването в миналото и на името **teŋi,* свидетелство за което е сттюрк. *teŋi-* “подниматься, взлетать (?)”, а що се отнася до заднопредните форми, то в тюркските езици очевидно съществува известен паралелизъм на предно- и заднопредни варианти на глаголните и възможно на именните основи като например алт. и шор. *taŋ-* “прыгать; идти галопом”, също и някои подражателни думи като каз. *taŋqyj-* “быть вздернутым (о носе)” (< *taŋqy* “вздернутый (о носе)” (по Э. Севортян); наличието на именна основа със значение “подъем” проличава и от тув. *taŋdaš* “со вздернутым носом, курносый”, докато основите с подражателен характер имат също така и предпредни паралели, видно от кирг. *teŋirij-* “быть вздернутым (о носе)”, основателно съпоставяно с *teŋir* “небо” (К. Юдахин). И все пак може да се мисли, че наличието на подобни заднопредни варианти *taŋ-* и възможно *taŋ* не може да промени предложената преди това гледна точка за първичността на предпредните варианти от типа на *täŋri,* към които възлизат и заднопредните варианти на това название [79-80,84, бел. 53].

Тъкмо към глаголната основа *teŋ-* или *teŋi-* следва очевидно да се подведе и названието за небе от типа *teŋir,* образувано с помощта на афикса на аористното причастие *-(a)r* с предположителното значение “поднимающееся; летающее”. Със същата основа, но в причинителен залог, (*teŋi/er-) може да се свърже и образуването на форми от типа *täŋri, teŋere, täŋiri* с помощта на *-e/-i,* които може да се считат както различни форманти, така също и фонетични варианти на един и същ формант. Формата *täŋri* възлиза най-вече към **täŋiri* с тясна гласна във втората сричка, която гласна влиза в състава на залоговия афикс и е подложена на елизия [80].

Глаголът **teŋi/er-* може да означава не само “поднимать”, но да има и преносни значения като “приносить жертву”, “чтить, почитать”, което се наблюдава в частност и при гл. *g/kötür-,* изходното значение на който е било “поднимать” (по ЭСТЯз-в, 87), т.е. небе, схващано като божество, което повдига, възвисява, награждава достойните и др. т. Или тук намира проява характерното за древните тюрки обожествяване на небето, защото Тенгри се разпорежда с всичко на Света; Той чертае съдбините на хората, определя продължителността на живота, дарува хановете с мъдрост и власт, наказва съгрешилите и нареждайки на хановете, решава държавните и военни дела (по С. Кляшторный).

За родствена на *täŋri* дума може да се приеме и производното от същата глаголна основа **täŋir-* с посочените по-горе предполагаеми преносни значения; също и *täŋriklä-* “поклоняться богам”, където **täŋrik* “поклонение богам” (?) очевидно е отглаголна форма, образувана от **täŋir-* “почитать; поклоняться”; има и сщи *täŋrim* “тенгрий; гений” в *t(ä)ŋrim-lärim* “мои тенгрии” (по С. Малов), явно едно от имената, образувани от глаголна основа с помощта на аф. *-(a)m* [80].

Във връзка с производящата глаголна основа **täŋir-* трябва да се има предвид още и това, че аф. *-(a)r* образува не само причинителен залог, но и интензив (по А. Кононов),

поради което основата би могла да има значение “высоко подниматься; взлетать на большую высоту”. Структурно-семантичните различия при назв *täŋir* и *täŋri* възможно са свързани с това, че последното е обозначавало нещо по-високо, и по-конкретно – небе и божество, по отношение на *täŋir,* но не е изключено първоначално *täŋri* да е обозначавало не само небе, но и други обекти със значителна височина или пък да е изразявало адективния смисъл “(очень) высокий”, както при уйг. *täŋri teräk* “пирамидальный тополь” (по Г. Садвакасов), първата съставка на което не е отбелязана, но е напълно възможно това да е “отголосок *täŋri”* в предполаганото значение “(очень) высокий”, а и при М. Кашгарлъ “тюрките-неверници” наименоват с думата “Тенгри” високите планини и големите дървета (по С. Кляшторный), възможно в техния език се е запазила по-старата, и не задължително “божествената”, семантика на тази дума, изразяваща значителна височина на различните обекти. Неслучайно, тъкмо чрез *täŋri* и нейните заднородни съответствия се наименоват небе и бог или само бог при древните и частично при съвременните тюрки с различни вярвания – шаманисти, манихеи, християни, будисти, мюсюлмани, докато формата *täŋir* се е запазила само “по периферията” на тюркоезичния свят и то главно като наименование на небето, физическо или обожествено [80,84, бел. 60].

Получените на основата на гл. *teŋ-* “подниматься; взлетать” варианти и форми на наименованието се различават и по съответствията на *ŋ,* първото от които е задноезичното *g (γ),* налице не само в консонантноизгласни, но и в такива вокалноизгласни форми като кумнд. *tegre, tegri,* якут. *tagara* и др. ; *ŋ* се счита за по-старо от *g,* но преходът *ŋ* > *g* очевидно се е осъществил достатъчно рано и затова наред с *teŋ-* има и **teg-* (*tek-), който може да се види в шор. *tegej* “темя, макушка; вершина горы; холм, бугор”, тув. *tej* по-скоро от *tekej.*

Семантически съотносителна основа е и монг. **deg* със старописмени форми *degde-* “взлетать; подниматься”, *degedü* “верхний; верховний”, също и тманд. *дэг-* “летать; улетать; прилетать”, за тюркски паралел на които в алтаистичната концепция се приема сттюрк. *jeg* “хороший”, *jegät-* “превосходить; побеждать”, откъдето се възстановява общалт. **дэги-* с изходна семантика “высь”, а от тук и “подниматься ввысь”-“летать”-“летучий”-“птица”, което обаче, след признанието и на алтаисти (В. Цинциус), “выглядит несколько натянутым”, затова по-оправдано е тук да се използуват за съпоставка тюрк. *teŋ-, *teŋ* и техните производни, а така също и образувания с основа *teg-* (*tek-), които вероятно са изиграли определена роля при възникването на общността на гореприведените тунгузо-манджурски и монголски думи, който въпрос обаче се нуждае от специално проучване [81-82].

Така завършеното реферативно представяне безспорно е, ако не по-голямата част, то поне един крайно необходим и важен, първично-начален и изходен в свойте основни и съществени пунктове и насоки анализ-синтез на конкретно виждане за произхода на тюркското наименование за небе, на основата и върху което пък възниква и се образува и бълг. теонм *Тангра.* Но не по-малко важно е да се забележи и отбележи още и това, че тук очевидно е налице една изключително сложна, доста заплетена и комплицирана научнопознавателна ситуация, в аспекта на която възможно най-внимателната и предпазлива, но, както ни изглежда, напълно доказуема и реалистична хипотеза реконструкция на възникването и развитието до определен етап и време и на българския теоним, по-нататък, освен с горенаправените две уточняващи добавки, трябва да започне и продължи още и с пределно краткото излагане на някои по-общи, принципни положения, на основата и в светлината на които не само да се посочат и поправят допуснатите дотук слабости и грешки, но и да се разбере същевременно достатъчно определено, недвусмислено и ясно кои от вече предложените виждания и решения се отхвърлят или

приемат, с което по същество и като цяло да се положат и някои от "крайъгловите камъни" на по-следващата етимологизация на бълг. теонм *Тангра*.

Видът и характерът на разпространението и употребата на теонм *Тенгри, Тангра* и т.н., съпоставено с неговото разпространение и употреба в териториално-исторически и структурно-типологически най-близките монголски и тунгузо-манджурски езици, по начин и в мащаби, характерни и присъщи единствено и само на тюркските езици; наличието и всеобщото разпространение и разпределение в синхрония и диахрония пак в тези езици на фонетико-семантически напълно или частично тъждествени нарицателни имена и глаголи, които във всички случаи може, а и реално-фактически са генетична основа на това собствено име, което като цяло изобщо не се наблюдава в езиците от съседните езикови семейства; епизодично-спорадичното разпределение и разпространение на Името в исторически или понастоящем съседните на тюркските, по-близки или по-далечни езици от други езикови семейства не предоставят изобщо никаква възможност дори и за капка съмнение относно неговия собствено тюркски произход и принадлежност или което е същото – Теонимът в тюркските езици не е заемка, а изконно-собствено по произход, развитие, структура и принадлежност собствено име.

Всичко това същевременно безспорно означава още, че теонм *Тангра,* както се твърди на места, не само че не идва в тюркските езици от неизвестен индоевропейски език със съответствия и в други индоевропейски езици [Шервашидзе 1989, 83], но че е освен това и заемка в монголските, тунгузо-манджурските и всякакви други езици, ако се появят такива, стига да са налице необходимите и достатъчни условия предпоставка за неговото преминаване и заемане и в тях от една страна, какъвто може да бъде например случаят с шум. *dingir* "бог", колкото и да са неубедително-недостатъчни собствено лингвистичните и културно-историческите аргументи и доказателства за подобно допускане, или пък ако се констатира, от друга страна, че Името не може да получи задоволителното си, пълното и непротиворечиво граматикоструктурно обяснение и определение в рамките на езика приемник, какъвто пък е например случаят с формите на Името в монголския език [срв. Съсълов 2001, 22].

Тясно свързаната и произтичаща от така формулираното първо принципно положение категорична наложителност да се търси решение на проблема най-напред, преди всичко и единствено в рамките на тюркските езици се улеснява и облекчава неимоверно още и от неоспоримия факт, че не само понастоящем, но и в исторически план тюркските езици са достатъчно отчетливо и ясно отграничени и определени по изконно-наследен основен речников състав, фонетичен и морфолого-синтактичен строеж група езици, което обаче ни най-малко не снема и отменя и наложителната потребност да се ползуват по един пределно коректен и прецизен начин и форма също и фактите и данните на останалите, териториално-исторически по-близки или по-далечни езици.

И все пак това във всички случаи трябва да се прави най-напред с ясното съзнание, че приоритетно-меродавни, водещи и решаващи в дадено отношение при равни други условия са именно фактите и данните от тюркските езици, а не онези, историко-генетически все още тъждествени, но структурно-функционално вече чужди и различни езикови елементи, по силата на което и тези последните може и трябва да играят само допълнително-спомагателна роля, като, разбира се, в хода на етимологизацията и те следва да намерят необходимото си и адекватно обяснение и определение.

Като пределен, но задължителен случай на намаляваща евристично-обяснителна способност на много малко вероятно заетите от тюркските езици форми и дори на тяхната пълна ирелевантност при определянето произхода на назв *Тангра* трябва да се приеме пак шум. *dingir* "бог", привличането, анализът и подвеждането на каквито и да е изводи от което като цяло на фона на изобилния тюркски материал, губи всякакъв смисъл и

оправдание не само поради културно-исторически и контактолингвистически недостатъчно ясна и определена и дори проблематична идентификация и атрибуция, но и заради трудности и от фонетико-семантичен характер [вж. пак Татаринцев 1984, 74-75,82, бел. 15].

Експлицитното (G. Doerfer) или пък имплицитното (Б. Татаринцев) допускане и приемане съществуването на "хунски език", без обаче той да се показва и доказва с необходимите и достатъчни на брой фонетико-лексико-граматични елементи, само създава условия и предпоставки за излишен, съдържателно-фактологически празен, умозрителен анализ, при който най-много и преди всичко желаното се представя за действително, а като резултат се изграждат и лансират невероятно-условни хипотези по повод и във връзка дори и с една-единствена лексема, какъвто е например случаят и с приведената по-горе, засвидетелствуваната в китайските извори "хунска" дума.

Всъщност известното от китайските извори *ch'eng-li* и пак там посочено и определено като хунска дума, е вярно и невярно или по-добре недостатъчно точно едновременно, защото на северо-западните граници на китайците наистина има хуни и всяка дума с източник тази етнолингвистична общност безспорно е хунска. Но както вече беше отбелязвано, хуните са военно-племенно обединение от разнородни компоненти с техните конкретни езици, спадащи или обединени в напълно определени генеалого-структурнотипологични групи или езикови семейства. И тъкмо от тази гледна точка въпросното определение не означава никаква лингвистична реалия и следователно лингвистически е безсмислено и излишно, като има известен социално-политически смисъл и оправдание, доколкото все пак представлява от само себе си много рядък езиков факт свидетелство и доказателство за съществуването на хуните през определен период и на определено място, а така също, макар и недостатъчно информативно, и за вида и характера на техните контакти с китайците.

В действителност, тази хунска дума има фонетични черти и особености, които се наблюдават в тюркските и монголските езици, каквито са преходът *т-ч* пред незакръглена предна или задна гласна, осъществен например при чув. *чĕрĕ* "живой" ~ тур. *diri; чăхă* "курица" от **тăкїγ* [вж. Егоров 1954, 200,209; Щербак 1970, 146,164], дболг. *тох* от Именника на Българските Ханове; *чул* от **тāш* "камень" [Баскаков 1969, 151]; сттюрк. *čaŋ* "утренняя заря" от *taŋ* [ДТС, 139,532], а така също и при монг. *чулен* "камък", което между впрочем в условията на долупосочената несигурност и условност на алтайската хипотеза, както поради фонетичното съвпадение с чувашката лексема, така също и заради наличието още и на съответствие *л-ш,* може да се обясни и следва да се приеме, единствено като много ранна българска заемка в монголските езици.

Ето защо, като потвърждение на току-що казаното, както и за напълно справедлива, макар и в една малко по-друга плоскост, следва да се приеме забележката на И. Бенцинг [1986], че дори и такова безупречно съпоставяне като хун. *ch'ang-li* - дртюрк. *täŋri* - монг. *tenggeri* "небо" дава твърде малко, доколкото тази дума очевидно е заемка от тюркските езици в този хунски език [13].

И всичко това като цяло напълно се съгласува с виждането на В. Бартолд, че хунският език генетически е общ с чувашкия език [вж. Баскаков 1969, 153-154]. Това според нас подлежи на известна конкретизация в смисъл, че въпросната хунска дума е лексикален елемент от древните български езици и диалекти на територията на Монголия и Северен Китай, където самите българи или още хунорите (Д. Съсълов) са основен и водещ етнолингвистичен компонент на хунското военно-племенно обединение или по-точно - на хунската конфедерация, известна още като Източна Хунска Империя.

Години наред родовият термин от двусъставното наименование на обширна научна област, обединяваща интегративно-синкретичните, с намерението, желанието или

претенцията за компаративистки, но в действителност може би само контактолингвистически по цел, предмет и метод изследвания върху тюркските, монголските и тунгузо-манджурските езици, блещука и мига ту като "теория", ту като "хипотеза". И днес, 150-200 години от нейното зараждане, за тази научна област продължават да са валидни думите на Д. Нимет, че в алтаистиката все още дори не е установено дали наистина алтайските езици са родствени помежду си или тяхното сходство възлиза към взаимно заемане [вж. напр. Насилов 1978, 90-108; ~*~1981, 155].

Тази неяснота и неопределеност при "алтайските езици", разбира се, изобщо не позволява да се заложи на тях повече, отколкото може и трябва, пък и при току-що разяснената ситуация с разпределението и разпространението на формите и разновидностите на *Тангра* в тюркските езици, необходимостта от прибягването до факти и данни от монголските или тунгузо-манджурските езици отпада, освен ако това не са заети в тях форми на разглежданото тук име, които, безспорно, също следва да бъдат обяснени и описани по надлежния начин, в процеса на което освен това никак не е изключено да бъдат също така привлечени и използувани и някои от запазените в тях черти и особености от миналите състояния на Името, в качеството на допълнителен аргумент и обосновка на даден негов по-частен детайл или подаспект.

При така разкритите и очертани вече основни положения, очевидно крайната цел, но и проблемът тук, който следва да намери своето максимално обосновано и обектноадекватно решение в рамките и с помощта на задължителната за случая етимологизация, се свежда до необходимостта да се обоснове, определи и представи в явен вид произходът на теонм *Тангра.* И първият безспорно възлов момент на тази етимологизация е да се намери, посочи и аргументира словоформата генетична основа на Името, което действие специално за случая приема и протича под формата най-напред на установяване, обосновка и вземане на решение по въпроса коя точно от двете най-често срещани и употребявани в тюркските езици разновидности на името се явява изконно-първична и коя допълнително развита или вторична – вокалноизгласната от типа на *täŋri* или пък консонантноизгласната от типа на *täŋir,* което в един по-друг план може да се определи и като хронологизация на основните форми на теонима с оглед на техния изглас.

Тъкмо по този въпрос Б. Татаринцев [1984], след обстойно проучване на производните на корена *d/teŋ-* в етимологичния речник на тюркските езици, правилно забелязва, че в тях няма образувания, които да са повече или по-малко структурно-семантически близко до *täŋri* [76; ЭСТЯз-в, 191-194]. Но точно на това място пък, той и пропуска да отиде по-нататък и да види, че всъщност именно липсата на структурно-семантически близки до *täŋri* морфологични образувания от този или друг корен е и необходимото и търсено свидетелство доказателство, че не тази форма на Името е изначално-първичната, а че такава е формата *täŋir,* която не само се среща достатъчно често в повечето от тюркските езици и е заета също така и в монголските и иранските езици, но и, както ще се види по-добре по-долу, повтаря и реализира и добре известен, сравнително продуктивен, собствено тюркски словообразувателен структурен тип, което като че ли не може да се твърди за вокалноизгласната форма.

Изначално-първичното **täŋir* под формата на ккалп. *teŋir,* също и кирг. *teŋir* се употребява в последния език наравно с вторично-производното *teŋiri,* което безспорно е резултат от вече осъществено, но в друг диалект и при други условия, вокално нарастване на крайно *-p,* така че тук, в киргизкия език, очевидно са налице две съвсем отделни и различни диалектни форми, съотнасянето на които обаче с каракалпакския езиков материал налага извода, че единни и тъждествени на етапа на възникването си, след това те се развиват и променят неравномерно и нееднакво, предпоставка за което може да

бъдат само нееднаквите условия среда на тяхното функциониране и употреба [срв. Татаринцев 1984, 75].

Като други аргументи в полза на изначалната първичност на консонантноизгласните форми на Името и на производната вторичност на вокалноизгласните може да се приеме още и засвидетелстването в старотюркските паметници на *täŋir, teŋirkän,* но пак там има и *täŋrigän,* така че едното отменя и опровергава другото; още и ситуацията в тувинския език, където се допуска сериозна неточност, защото, ако формата с *g* възхожда към **tegir* или **teger,* при неясно точно от коя от тях се получава *dēr,* то тъкмо тези две форми пък водят началото си и са по-късно развитие на форма с *ŋ,* напр. *täŋir;* запазването на *täŋir* само "по периферията" на тюркоезичния свят и то главно като наименование на небето, физическо или обожествено, докато чрез *täŋri* и нейните заднонебни съответствия се наименоват небе и бог или само бог при древните и частично при съвременните тюрки с различни вярвания, което като обосновка очевидно тръгва и е насочено не към предварително зададен фонетичен, а към семантико-функционалния аспект, както и да се използува като аргумент в определена степен и насока дори и шум. *dingir* "бог" (Б. Татаринцев), но то пък е толкова неясно и неопределено, че така безспорно се стига до парадоксалния случай една неопределеност да се обосновава и доказва посредством друга, още по-голяма от нея неопределеност и т.н.

По никакъв начин не може да се приеме за достатъчно обяснено и ясно какво точно представлява и откъде идва това *-e/-i,* с помощта на което, "със същата основа, но в причинителен залог, (*teŋi/er)" се образуват формите от типа *täŋri, teŋere, täŋiri* (Б. Татаринцев), откъдето излиза, че този път първично-изначални са не консонантноизгласните, а тъкмо обратното – вокалноизгласните, без при това да се разбира наличието в тези форми само на едно *-r,* защото ако **teŋi/er* наистина е основата на глагола в причинителен залог и наименованието за небе се образува с помощта на афикса на аористното причастие *-(a)r,* то в такъв случай в структурата на Името задължително би трябвало да има две *-r.*

Ето защо тук изобщо не е възможно да не се забележи, че тези пропуски и противоречия при обосновката на консонантноизгласната форма за изначално-първична все пак и въпреки всичко оставят най-напред впечатлението за предпоставен избор, необходим и свързан по-нататък имплицитно с предложеното от този автор решение за морфологичната структура, като същевременно за такава форма негласно и без обосновка се приема да бъде и вокалноизгласната. А предложеното за първото решение обяснение във всички случаи остава встрани и вън от главното и съществено и за двете изгласни форми – какво е взаимоотношението между тях в историкофонетичен и генетичен план и как едната се получава или по-точно как преминава в другата.

Напълно логичното и безспорно според нас обяснение в това отношение може и трябва да се гради върху действието на проявяващото се още в тюркския, но така също и в монголския праезик, по-късно по-мащабно в българските и по-ограничено и спорадично и в останалите тюркски езици фонетично явление парагогия (Б. Владимирцов) – появата на края на думата на прибавена гласна, която по принцип е кратка редуцирана гласна, попадаща под комбинаторното влияние на предхождащата я ударена гласна, а така също и, очевидно поради нестабилния си характер, проявяваща склонност към факултативно разширяване по посока на съответната широка гласна, както е например при монг. писм. *bał* "мед" ~ халх. *bałłă, egür* "заря" ~ *egüri,* тюрк. *qilinč,* уйг. *qïlïnč* "деяние" > стмонг. писм. *qïlïnča* > новмонг. писм. *кilinče* "греховное деяние".

Конкретно-частна форма проявление на фонетичното явление парагогия безспорно е силният стремеж на намиращото се в абсолютния край на думата *-p* да заема интервокално положение, а под влияние едновременно с това и на постоянно действуващата в

тюркските езици тенденция за задържане или преместване на ударението към последната сричка на думата, което води от своя страна до оставането на предпоследната гласна в слаба позиция, тя в края на краищата изпада. Именно поради тази, многостранно и многопосочно мотивирана и проявяваща се причина, в отделните, по-стари и по-нови тюркски езици са налице голям брой нетъждествени и сравнително разнообразни форми и разновидности на **täŋir* с техните варианти като сттюрк. *täŋri,* стузб. *тенгра,* стуйг. *tengri,* кркум. *tengir, tengiri, tengeri, tengri, tanrı,* тат. *täŋerï, täŋre,* тур. *tanrı,* ккал. *тангри,* якут. *taŋara* и още мн. др.

А като краен резултат, при абстрахиране от диахронията, всичко това се очертава като изгласно вокално-консонантно разместване, т.е. метатеза при двусрични думи, най-често завършващи на *-р,* но така също и на други сонорни и несонорни съгласни, както е например чув. *хĕрлĕ* ~ тюрк. *кызыл* "красный", *хăлха* ~ тюрк. *кулак* "ухо" и мн. др. [вж. още Бётлингк 1989, 522,539; Владимирцов 1989, 342-343; Егоров 1954, 162,168,195,199,217-218; Doerfer 1963, 105; Tekin 1993, 56; ДТС, 544; ЭСЧвЯз, 259; KdKum, 67,110,139,175,183-184, вж. и срв. Ахметьянов 1978, 5,39].

Така изведената и доказана като по-стара и изначално-първична консонантноизгласна форма обаче притежава от своя страна или което е същото – се наблюдава в тюркските и някои други езици в две основни разновидности – преднoредна на основата на широките гласни *ä, е* и заднoредна на основата на широката гласна *а,* което разграничение И. Бенцинг [1986], неоснователно според нас, не само заради наличието на много източния якутски пример, свързва и обяснява географски – заднoредните форми като турската, къпчашката и чувашката са на запад, а преднoредните като древнотюркската и т.н. с монголската са на изток [13].

Едно такова обобщение във връзка с къпчашките езици обаче не е съвсем коректно, защото цитираната малко по-долу, собствено къпчашката форма в съвременния казахски език *Тангри* е заднoредна, но в средновековния, пак къпчашки кримскокумански език тя е преднoредна – *Teŋir, Teŋri, Tengeri,* и се употребява паралелно и едновременно с очевидно огузката по произход заднoредна форма *Taŋrï,* докато съвременната заднoредна турска пък, отново неясно защо останала извън прекалено, но неоснователно претенциозния етимологичен речник на турския език [Eren], безспорно има за основа преднoредното стогуз. *Tenğri,* транслитерацията в турска латиница при което с *е* надали отразява достатъчно точно характера на този звук в староогузския език от началото на XI век, още повече, че при Ибн Фадлан (922 г.), за разлика от изписването при М. Кашгарлъ - **تانكرى**, след арабското *те* най-вероятно има елиф, поради което и в руската транслитерация стои *а - Тангри* [вж. Короглы 1976, 79; DLT-3, 376-377; KdKum, 67,110,139-140,183-184, срв. Mollova 1985, 339].

Независимо от това, наличието на два основни типа фонетични структури очевидно изправя изследването на теонм *Тангра* пред алтернативно проектиращ се и подлежащ на решение проблем, заключаващ се в необходимостта да се избере и докаже като първично-изначална само едната от двете вокалноструктурни разновидности на Името. Както се видя и по-горе, при някои от досегашните етимологични проучвания, по силата на най-различни и дори и всевъзможни съображения, които очевидно се предлагат в качеството на обосновка и доказателство, изборът пада или върху заднoредния вариант (Н. Широбокова, G. Doerfer), или пък върху преднoредния (Б. Татаринцев, В. Сергеев, Р. Ахметьянов).

При аргументацията с начало и основа заднoреднияят случай в якутския език се допуска едновременно запазване на по-стария, заднoредния вокализъм като проява и реализация на принципиалното за тюркските езици положение заднoредните варианти на думите да се считат за по-стари от преднoредните, но наред с това ни най-малко не се изключва и

възможността за “затвърдяване” на меките гласни, наблюдавано също и в якутския език (Б. Татаринцев). При тази постановка на нещата очевидно единствено логичният извод допускане е наличието в тюркския праезик едновременно на предно- и задноредна форма на Името (И. Бенцинг), което обаче е лингвистически абсурдно и недопустимо и следователно всичко това не може да се приеме дори и за минимално задоволително обяснение.

Току-що предположеното “затвърдяване” на меките гласни надали е възможно и реалистично, но към него се прибягва и с примера от средноазиатския тефсир, където едновременно съществуват и предноредeн, и задноредeн вариант. Тази двойственост наистина има своето обяснение във включването в Тефсира едновременно на думи с източнотюркски и с огузотюркменски произход, но независимо от това се приема, че задноредните варианти най-вероятно са вторични по отношение на предноредните и те са възникнали като резултат от преход на предноредния вокализъм в задноредeн (А. Боровков).

В действителност, предно- и задноредните форми са такива понастоящем, в границите на съвременния синхронен срез и на по-близките или по-отдалечени до определено време назад от него, без обаче да има доказателства, че те са били налице и в най-стари времена. Именно поради това, тяхното сегашно противопоставяне една на друга е некоректно-неоснователно, а разсъжденията и изводите на тази основа с цел установяването на първично-изначалната измежду тях – методологически погрешни и необосновани.

Напълно задоволителното и безспорно обяснение разрешение на така набелязаната двойствено-противоречива ситуация всъщност е в допускането и приемането за първично-изконна на фонемата **ä,* характерните черти и особености на която позволяват нейното развитие и преминаване последователно и с течение на времето както в задноредния звук *a,* след който може да се развие звукът *o,* а след него и *y,* както е например при азер. *Тори* “бог; небо” и чув. *Турă* [ЭСЧвЯз, 259], така също и в звука *e,* а от тук и в звука *u,* което между впрочем като цяло се и признава, но само имлицитно, когато за праформа на Името се обявяват **täŋri* или **täŋir*. Едно такова допускане не налага най-малкото формулирането на такива съдържателно-фактологически празни и логически вътрешно противоречиви съждения като “И все пак може да се мисли, че наличието на подобни задноредни варианти *taŋ-* и възможно *taŋ* не може да промени предложената преди това гледна точка за първичността на предноредните варианти от типа на *täŋri,* към които възлизат и задноредните варианти на това название” (Б. Татаринцев).

Първично-изконната фонема **ä* не е нито къс, нито дълъг, а нормален по дължина звук, както и останалите седем гласни на тюркския праезик, предположението за наличие в който и на съответните дълги гласни, превръща неговата вокална система в трудно подвижен и надали функциониращ механизъм, още повече като се има предвид, че възникването и запазването и на тази опозиция обикновено е съпроводено от чувствително намаляване броя на изходно-първичните звукове, както е например в арабския език, където има само три кратки - *a, i, u,* и три дълги - *ā, ī, ū,* гласни фонеми.

Дългите гласни в съвременните тюркски езици освен това не са последователно-опозитивно организирани и структурирани, а са резултат от най-различни вътрешно мотивирани и детерминирани фонетични процеси и промени, именно поради което се очертава като напълно уместна и съвсем точна забележката, че в съвременните тюркски езици дълги гласни изобщо не се срещат (М. Рясянен), а това същевременно означава и липсата на продължителен и дори и перманентен фонетичен процес на редукция и преобразуване на евентуалната 16-членна структура в 8-членна, следователно и във фонетичната система на тюркския праезик няма дълги гласни фонеми [вж. Баскаков 1969,

164; Gabain 1950, 44-45, вж. и срв. Рясянен 1955, 58-66; Серебренников, Гаджиева 1986, 8-9, срв. Щербак 1970, 143-158].

И така, словоформата, на основата на която възниква, образува се и функционира болг. теонм *Тангра,* а и всички останали в другите тюркски езици и равни на него собствени имена, е в действителност общтюрк. аптрм **täŋir*. В този си вид, място, роля и функция току-що посочената словоформа безспорно е не само един достатъчно конкретен и точно определен по фонетичен и лексико-граматичен строеж и семантика езиков елемент, но в историко-генетичен аспект тази словоформа е и първичен-начален и най-стар компонент още на нивото на тюркския праезик, поради това, че възникналите на нейна основа собствени имена се наблюдават, ако не в почти всичките съвременни тюркски езици, което може и да се провери и установи с точност, но не се налага за нуждите на настоящото изследване, то поне в по-голямата и основната част от тях и то разпределени и по шестте групи, на които се подразделят тези езици – българска, къпчашка, огузска, карлукска, уйгурска и киргизска.

Именно поради тази причина, словоформата генетична основа на въпросните теоними, след някои други изследователи може и да се приеме и да се наименова също така и чрез термина праформа (Б. Татаринцев, G. Doerfer), което пък от своя страна позволява тя да се маркира съответно със звездичка - **täŋir,* но всичко това не в сравнително-исторически, а в ономастикоисторически смисъл, в рамките на който праформата на поредица от историкогенетически тъждествени собствени имена е равна и еднаква на словоформата тяхна генетична основа, защото праформа имат лексемите от родствените езици, каквото очевидно не е положението и взаимоотношението при собствените имена.

Некоректната екстраполация на термина праформа от компаративистиката към ономастиката между впрочем понякога води до алогичното и дори абсурдно допускане, че съществуват едновременно четири праформи, в случая най-напред на **täŋir,* а на основата на едно почти отхвърлено или което е същото – прието с много големи резерви предположение за наличието на твърде древен етнолингвистичен контакт между тюрки и шумери, възможно след това още и на **tiŋir,* но така също и на третата по ред праформа **täŋärä,* към която следва да се подведе якут. *taŋara,* и на четвърто място тук безспорно следва да се добави и праформата **tegir* или **teger,* към която, поради липсата на назалитет в гласната, възхожда основното и най- разпространено наименование за небе в тувинския език *dēr* (Б. Татаринцев). А допълнително, но много преди това и Б. Владимирцов [1989] между впрочем приема, че праформата на тук латинизираното по технически причини монг. *teŋĕr* има вида **tenggeri* [332,338].

Подобно сравнително-исторически алогично и именно поради това и абсурдно допускане, освен това надали се очертава изобщо и като обектноадекватно, научно целесъобразно и евристично тъкмо с оглед определянето произхода на собственото име, притежаващо във всички случаи една-единствена генетична основа или праформа, но в ономастикоисторически смисъл. Всичко това като цяло впрочем и обяснява донякъде отказа на И. Бенцинг [1986] да извежда и постулира “една и съща пратюркска форма”, а, както беше анализирано по-подробно, но и отхвърлено малко по-горе, една западна и една източна праформа [13].

Словоформата генетична основа на редицата тюркски теоними, които, подобно на ономастичната ситуация около *Балкан,* може да се приемат и разглеждат още и като форми и разновидности на един-единствен и общ, обобщено-абстрактен теоним, примерно *Тенгри,* е запазена същевременно в някои от тюркските езици, а е заета освен това и в някои от съседните езици. В този си сравнително първичен и “чист” вид на “несобствено” име или само на апелатив, с по-малки или по-големи отклонения, развитие или промени във фонетико-морфологичния строеж или лексико-граматичната си семантика тя е

генетична основа както на други, производни от нея апелативи, така също и на други собствени имена.

Такава генетична основа от своя страна са и самите възникнали и образували се вече теоними главно, но и други собствени имена, осъществяването върху и с оглед на които на ономастикосемантичния процес трансонимизация, води до получаването на нови, вторични, третични и т.н. по ред и степен на образуване собствени имена. Всички тези апелативи и собствени имена, поради генетико-структурните си връзки с общия теоним и неговата начално-първична генетична основа или праформа във вида на конкретна словоформа с нейния лексико-фонетико-граматичен строеж и семантика, също така реално представляват и именно поради това следва да се считат за негови собствени, органично свързани и неделими форми и разновидности.

Именно в този аспект и кръг семантиката най-напред на собствените имена теоними в тюркските и съседните езици е представена от няколко основни хипостази – част от теонимите обозначават и наименоват главния и върховен, на места и единствен Господ-Бог, God, Dieu, Allah, Tanrı като сетивно невъзприемаема, нематериална и безтелесна, неперсонифицирана в конкретен вещественo-материален облик, отвъдна и сакрална небесна сила, едновременно трансцедентално-виртуална и въпреки това актуално-материална в единната и неделима ежедневна сетивно-духовнопрактическа речемислителна дейност, какъвто например е Täŋri на алтайските тюрки, а така също и Тангра на болгарите от Ранното Средновековие, божеството на Горния Свят, което никога не се нарича кök “голубое небо” и се разпорежда с всичко на Света (С. Кляшторный), както вече беше отбелязано по-подробно малко по-горе; Teŋri в кримскокуманския език от XII-XIII в., където в представите на новопокръстените кумани Той е християнският бог, но преди това безспорно, пак за същите тези кумани и техните предшественици, Той е другият, предишният, общотюркският бог Тенгри, което несъвпадение и раздвоение не може да не предизвиква и конкретни последици не толкова в логико-мислителната, колкото в психолого-морално-етичната сфера на индивида от тази етнолингвистична общност [срв. Mollova 1985, 339-340]; Teŋğri на средноазиатските огузи мюсюлмани от края на X и началото на XI в., което име, ако се съди по набързо прегледаните някои места от Словника на тюркските езици, изглежда вече само като твърде абстрактна, собствено езикова репрезентация на все още не особено “уплътнената” и окончателно незавършена мюсюлманска духовно-религиозна концепция; Täŋri на средновековните енисейски тюрки манихеи, които в наскалните надписи заменят своите имена със самоунижителната формула *Täŋri qulï* “раб божий”; уйг. Täŋri – Всевишният (Э. Наджип при Б. Татаринцев).

Друга основна хипостаза на обобщения теонм *Тенгри,* съдържаща се в неговата семантика, е значението и представата за Täŋri на източните древни и средновековни тюрки като сетивно възприемаемо, персонифицирано в конкретен вещественo-материален облик сакрално небе, различно от материалното небе, и в същото време и по-точно като неперсонифицирано мъжко божествено небесно начало, което в първия си вариант няма никакво отношение към всекидневния живот на човека (И. Стеблева), но в другия си вариант се и разпорежда със съдбините на хората. В по-ново време това значение и тази представа е запазена само при хакасите, където белт. *Кök Тигир* “синее небо” противостои на *Хара Чир* “черная земля”.

Разновидност на тази основна хипостаза на обобщения теонм *Тенгри,* съдържаща се в неговата семантика, е и значението и представата за Тенгри-хан на западните тюрки савири от VII в. като персонифицирано, притежаващо вещественo-материален облик светло божество с огромни размери, тъждествено на самото небе, върховно и главно сред всички останали богове, което му място и роля се отразява и изразява и посредством добавянето на титула *хан.*

Подобни и дори съвсем еднакви са значението и представата за Tngri на монголите от XIII-XIV в. и на съвременните монгори като небе, което, наред с характеристиката, разкриваща и подчертаваща в него мъжкото начало Tngri ečige “небо-отец”, в официално-административния подезик на техните канцеларии най-често се определя и уточнява като синьо - Köke Tngri, съвр. монгр. Kuġuo Tieńgere, или вечно - Möngke Tngri, и едно от доказателствата, че именно Небето е върховното божество на тези монголи от това време, е и встъпителната формула на техните официални документи “Möngke Tngriyin küčündür… - По силата на…”(А. Григорьев), но според нас по-добре “По волята на Вечното Небе…”.

С веществено-материален облик или пак персонифицирана разновидност на същата хипостаза са значението и представата за Тенгри-хан на древните монголи, запазена в шамански текстове от по-ново време, също като светло божество с огромни размери, тъждествено на самото Вечно небе; върховно и главно сред всички останали богове, което негово място и роля се отразява и изразява по-късно и чрез допълнителни определения, благодарение на което теонимът получава вида *Qan Möngke Tngri, Qan Ataγa Tngri* и др., а постоянна и неделима характеристика на това божество Вечно Небе е неговото огромно тяло от яшим, който е минерал разновидност на кварца, с множество облаци и десетки хиляди очи (С. Неклюдов).

По-нататъшно или по-точно друго развитие на хипостазата на значението и представата на обобщения теонм *Тенгри* е и персонификацията на Тангри-хан на севернокавказките хазари и вероятно и на болгарските племена савири и барсили от VII в. в материално-веществения облик на див исполин чудовищно огромен герой, на когото посвещават големи дървета и принасят в жертва коне (М. Каланкатуаци; С. Кляшторный), а така също и на Тенгри-хан на горноалтайските тюрки, които се кланят на огромно и страшно божество митично чудовище с маска образ на човек (Г. Длужневская; С. Кляшторный).

Семантиката на другите собствени имена, възникнали на основата на същата праформа или пък вторично, чрез трансонимизация на първичните теоними, се свежда основно до лица или места, откъдето и самите собствени имена са антропоними като *Дингир* – български цар от Именската Династия, предположително към края на II хил.пр. н. (Нигматулин и Нурутдинов при Д. Александров), което ние привеждаме тук най-малкото за сведение и с известен ентусиазъм поради фонетичната му близост и дори сходство с други форми и разновидности на **täŋir*, но и с определени резерви и съмнения поради отдалечената епоха, както и заради невъзможността да го анализираме и преценим вътре и заедно с източника му като цяло; сттюрк. мли *Tengri Kağan* (S. Divitçioğlu), груз. прзв *Däŋgär Solomona*, “Большой Соломон” (В. Абаев, по технически причини обърнатото *е* е заменено с *ä*), каз. *Тангриберди, Тангриберган* с начално значение на тук редуцираното и субстантивирано разширено причастно-субстантивно словосъчетание “даден/дарен от Тангри” или топоними, най-често ороними като тюрк. орнм *Тенгри-Даг,* още и *Хан Тенгри* - връх в планината Тян-Шан; *Тенгри, Малка Тенгри* - пустини в Китай, но възможно и якут. хидрнм *Tangnary,* както и тиб. ойкнм *Tingri* [WdAtl] и др.

На проприалната семантика на формите и разновидностите на *Тенгри* в тюркските и съседните им езици като цяло противостои нарицателната им семантика и тук се наблюдават такива субстантивни значения като “небе, небеса”, “дух, небесен дух; демон”, “бог, божество” на общтюрк. *тангра, тенгри* “небе; бог, божество” (М. Москов); на дртюрк. *täŋri* “небе”, което в Орхоно-Енисейските рунически надписи, на основата на по-често присъщия му куполообразен вид, се мисли като покрив на Света или мястото, където пребивават боговете (С. Кляшторный), а в съчетание с *kün* “слънце”, *ay* “луна” служи за образуването на теонимите *Kün-täŋri* и *Ay-täŋri*, съответните словосъчетания

генетична основа на които са точен превод на тох.А *kom-ńkät,* тох.В (куч.) *kaunňakte, komnikte* “солнце-бог” и тох.А *mäň-ňkät* “месяц-бог”, като има дори и сложен теоним наименование на двете божества едновременно като *Kün-Ay-täŋri,* т.е. “божества солнце и луна”(Вяч. Иванов); на сттюрк. *täŋir, täŋri* “небе; бог, божество” (А. Щербак при Б. Татаринцев), на основата на което в съчетание с друга дума е образувано и името на главния бог на западните тюрки *Йол-тенгри,* аналогично на което е монг. *Дзол-тенгри* и което се определя още като младше божество сродник на Тенгри (С. Кляшторный), а така също и имената на още някои други богове от старотюркския пантеон като *Ер-тангри* “бог-земля”, *Гёк-тангри* “бог-небо” (Х. Короглы).

Нарицателна семантика има, както беше пояснено малко по-горе, още и китаизираното от хунско време тбълг. *ch'eng-li* “небе”, стогуз. *tenğri,* както проклетите, според потомствения вече мюсюлманин М. Кашгарлъ, тюрки неверници казват на небето, така че и тук очевидно *tenğri* има значението “небе, небеса”, но същевременно така те казват и на “всяко нещо, което в техните очи изглежда огромно като голяма планина, високо дърво” и на което те се кланят и молят, така че в случая като че ли няма да бъде неоснователно да се обособят значенията “висока планина”, “голямо дърво”, “огромна част от природата или земната повърхност”; *täŋri* на уйгурите от ранносредновековната държава Кочо, което повторено образува и специфично определение епитет на Буда като *“Täŋri täŋrisi Burxan…”,* но също е и главен член определяемо на апозитивно субстантивно-субстантивното словосъчетание *ay täŋri*, т.е. “богинята луна”, на основата на което словосъчетание възниква и се образува като цяло и собственото име на обожествената луна *Ay-täŋri;* тур. *tanrı* “бог, божество”, уйг. *täŋri* “бог” (Э. Наджип при Б. Татаринцев), хак. *tigir* “небо” (В. Рассадин при Б. Татаринцев), тув. *dēr-denger* “небо, небеса”, кирг. *teŋir, teŋiri* “небо” (К. Юдахин при Б. Татаринцев), якут. *тангара* “небе; бог”, монг. *тенгер* “небе; бог” (М. Москов); сттюрк. *täŋrim* “тенгрий; гений” (С. Малов при Б. Татаринцев), оформеното с притежателното окончание за 1 л., ед.ч. *tängrim,* което има значението “госпожа; княгиня” (И. Кызласов), стогуз. *tenğrigen* “умен човек, мъдрец” (М. Кашгарлъ), сттюрк. *teŋirkän, täŋrigän* “свещеннослужитель”, *täŋirlik* “езически храм, капище”(А. Щербак при Б. Татаринцев), монг. *taŋγarik* “присяга”; монг. *тэнгэри* “небо, небеса”, бур. *тэнгэри,* но и *тэнгри,* възможно с известна специализация “небо, небеса, видимое дневное небо; обитатель неба, небожитель; класс небесных богов, тенгрии - западните са 55 на брой и се считат за лоши, а източните са 44 на брой и са добри”, на основата на което значение е още и съчетанието *онго тэнгэри* “божества, божки”, при все че броят на тенгриите може да бъде най-различен и да се подразделят още и на горни и долни, а дори и да имат и Хормуста за главен тенгрий (С. Неклюдов).

Втората подгрупа нарицателни значения на формите и разновидностите на *Тенгри* в тюркските и съседните им езици се състои от такива адективно-адвербиални и процесуални значения като “(очень) высокий” на уйг. *täŋri terägk* “пирамидальный тополь” (Г. Садвакасов при Б. Татаринцев) и на *tängri jer* “небесная земля”; тюрк. при *тенгри* от състава на орнм *Тенгри-Даг,* наличието на значението “небесен” при което се потвърждава от това, че другото име на същата планина е кит. назв *Тян-Шан* от “небесна планина”, но не е изключено зад това да лежи и адективното значение “висок, много висок, огромен”, като потвърждение на което пък може да се приеме другото име на същата планина със съставка *бо-* (Д. Съсълов), за което може да се предположи, че е съкратено изтир. **bolγ* “висок; голям”; осет. *dyngyr* “большой”, което В. Абаев малко прибързано и без задължителната по-подробна аргументация свързва с шум. *dingir* “небо”, откъдето пък, пак според него, е тюрк. *teŋgri* “небо; бог”, а и чув. **täŋgir* “море”; монг. *degere* “наверху; верхний” (Г. Рамстедт при Б. Татаринцев).

Значения от същата група имат и някои производни от праформата ***täŋir*** лексеми като монг. писм. *t(e)ŋgri*, книж. *deńri* (XIII в.), *tängrikän* “божествен” при източнотуркестанските тюрки будисти от XII в., монг. *тэнгэриин* “небесный”; кирг. *teŋirij-* “быть вздернутым (о носе)” (К. Юдахин при Б. Татаринцев), стогуз. *tenri-* “вие ми се свят от това, че не мога да спя” (М. Кашгарлъ), сттюрк. *täŋriklä-* “поклоняться богам” [вж. и срв. Александров 2002а, 15; Бегматов 1984, 202; Владимирцов 1989, 410; Григорьев 1978, 211-212; Длужневская 1978, 233; Иванов 1977, 166-167; Каланкатуаци 1984, 124,126,128,130,212; Кирчев 2001, 100; Кляшторный 1981, 120-136; Короглы 1976, 79; Курышжанов 1970, 199; Кызласов 1999, 102; Москов 1988а, 288-290; Неклюдов 1981, 189-199; Сейидов 1970, 110; Стеблева 1972, 213-214; Съсълов 2001, 19-22; Татаринцев 1984, 73-84; Тугушева 1981, 267-268; Divitçioğlu 1987, 53; Doerfer 1973, 5-7; Winter 1963, 245; Абаев-1, 383; БКтРк, 190,342; БурРСл, 356,413,454; ЭСТЯз-а, 82; РБМнСл, 310; DLT-3, 376-377; ~*~-4, 600-601; OTS-3, 2767].

След достатъчно подробното и многостранно по-долу описание на процеса на възникване и образуване на названието като първична и главна ономастична категория, надали се нуждае от някакви особени доказателства твърдението заключение, че в историко-генетичен план, по цялото протежение на диахронията, съвсем в края на производносемантичната верига се намират, разбира се, собствените имена, които имат за генетична основа словоформата *täŋir*, която именно поради това си място и функция се явява още и техен апелатив термин.

Този апелатив обаче, както се видя малко по-горе, в отделните тюркски и съседните им езици и през различни времена притежава редица най-различни и разнородни значения, което като цяло налага да се посочи точно семантемата, от която се развиват собствените имена на боговете на отделните тюркски народи и тук се очертават две основни линии на възникване и развитие, при първата от които теонм *Тенгри* е резултат от протичането и осъществяването на логико-психологичен процес на сакрализация, обожествяване на добре познатото всекидневно небе, при ономастичната корелация на който процес под формата на онимизация, нарицателната семантема “небе” се измества към периферията на семантичната структура на името и в по-голяма или по-малка степен престава да се асоциира със своя генетико-исторически първичен и основен денотат “небе”, а само с онова единично понятие за индивидуално определен и известен бог, божество, образът и представата за което се формира и изгражда постепенно и с течение на сравнително продължителен период от време.

Семантикоасоциативното прекъсване, отделянето от първичния денотат “небе”, разбира се, не става отведнъж, а протича бавно и постепенно, така че при употребата на собственото име още известно време се наблюдава определена номинативнофункционална двойственост, при която наред с индивидуално-единичното понятие за бог се “активизира” и актуализира и класно-родовото значение на лексемата генетична основа на името, именно което позволява и теонимът да се определя посредством *kök* “син”, до получаването на формата *Kök-Teŋri* (С. Кляшторный) или *Гёк-тангри* “бог-небо” (Х. Короглы) [вж. и срв. Татаринцев 1984, 78-79].

Употребата обаче на определението *ilig* “всемогъщ” до получаването на формата *İlig Täŋri*, вече е неоспоримо свидетелство и доказателство за завършен онимизационен процес и пълна номинативнофункционална редукция и неутрализация на нарицателната семантема, защото това качество по принцип не е възможно да притежава самото небе, а именно и единствено Täŋri като върховен бог. Ето защо надали е оправдано и правилно и рунически изписаното име на този бог да се превежда като “небе” – “Всемогущее Небо”, а по-скоро би трябвало да се остави без превод със съответното определение като “Всемогъщ Тенгри” [срв. Васильев, Чадамба 1981, 69].

Втората линия на възникване и образуване на теонимите като собствени имена очевидно и безспорно започва и се разгръща от класно-родовото значение “бог, божество”, което по пътя на семантичната конверсия се преобразува и превръща в индивидуално-определеното единично понятие значение на собственото име на някой от конкретно-определените и единствени, върховни богове на даден тюркски народ или племе. Характерното при получените чрез този подвид онимизация теоними, че те обозначават и наименоват абстрактно-неопределени и деперсонифицирани денотати, неосъществени в конкретен веществено-материален облик, сетивно невъзприемаеми, което във фонетико- и семантикоструктурен план е възможно едва след рязко фонетично развитие при Името и неговото чувствително отграничаване и разграничаване от звуковия строеж на словоформата генетична основа, при което първично-изходната нарицателна семантика остава “прикрепена” към началната форма, а проприалната семантика се свързва и остава единствено в по-късната, вече развита и фонетически разграничена форма. Подобен път на развитие може да се предполага и за болг. теонм *Тангра*.

Доколкото все пак сред имената на тези индивидуално-определени богове няма име, което да завършва на съгласната *-р,* както може да се види малко по-горе, то очевидно тези имена са се образували сравнително по-късно от действието и проявата на гореописаната изгласна метатеза, така че тук безспорно е налице известен структурно-семантичен паралелизъм, защото по-новата, вокалноизгласната форма притежава и по-новите значения и обратното – по-старата, консонантноизгласната форма очевидно притежава и по-старите значения от кръга на “бог, божество”, именно от които се развиват и проприалните значения. Особено добре си проличава тази семантика на по-старата основа в производните *teŋirkän* “священнослужитель” и *täŋirlik* “языческий храм, капище”, в производящата основа на които не може да се съдържа индивидуално-определената семантема на собственото име, а класно-родовата семантема “бог, божество”.

По-нататък, значението “бог; божество”, поради по-висшата си природа и характер спрямо значението “дух изобщо; небесен дух” във всички случаи е по-късно и по-следващо логико-лингвистично образувание от всички форми и разновидности на *täŋir* със значението “дух; демон”, което поради това си място в диахронията се явява и негова по-ранна, семантикогенетична основа, като този семантичен кръг или комплекс е запазен достатъчно ясно и добре в много раннотюркските, дори много преди хуните, но не и уйгурските (Б. Владимирцов) по произход монголски нарицателни имена.

Тук дори трябва да се предположи, че в тюркските и монголските езици съществува период единствено и само на все още изграждащ се и незавършен комплекс от небесни духове или тенгрии, но след осъществяването на някакъв древен и много тесен ирано-тюрко-монголски етнолингвистичен контакт се заимствува и назв *Хормуста* като собствено име на главния сред всички тенгрии, който дори ги и поражда (С. Неклюдов), откъдето пък следва да се направи изводът, че от този момент нататък се доизгражда и получава своя относително завършен вид и тюрко-монголската религиозноконцептуална система на нивото и етапа на различните небесни духове и демони, откъдето и след което, вече на един сравнително по-късен етап се развива и разгръща и следващата, по-висша семантика “бог, божество”.

Семантиката “небесен дух; демон” е резултат от семантична конверсия преобразуване на метонимичен принцип, по съседство, на адективната семантема “небесен” в субстантивна, която пък от своя страна е по-следващо развитие на пак адективната семантема “горен, висок; голям, огромен”. Адективната семантема генетична основа на субстантивната семантика е запазена и си проличава особено ярко в някои от горецитираните прилагателни имена, глаголи и собствени имена като уйг. *täŋri teräk* “пирамидальный тополь”, т.е. “висока, много голяма топола”, стогуз. *tenri-* “вие ми се свят

от това, че не мога да спя", която производно-вторична семантика безспорно има за основа значението "понасям се, издигам се нагоре към небето" и е напълно изводима от значението на при *tenğri* "висок, голям, огромен" или "небесен", а на основата на това прилагателно име очевидно е образуван още и тюрк. орнм *Тенгри-Даг,* първата съставка на който, както беше посочено малко по-горе, много вероятно има в началото значението "небесен", без обаче да е изключено първичното значение да е и "много висок, огромен", което в езиковото съзнание на тюрките неверници на М. Кашгарлъ например, както беше цитирано малко по-горе, все още е почти цялостно-неделимо или пък е толкова "близко", че интерферира със значението "небесен"; също така и като сттюрк. мли *Tengri Kağan,* за което трудно може да се допусне, че е получено от теонм *Täŋri* чрез трансонимизация, като се има предвид, че е име на хан, наследил за много кратко време отровения си баща още на детска възраст, а малко вероятно по същата причина и от нарицателната семантема "небе", тъй като Небето е повече или по-малко вече обожествено небе и това безспорно е съществена пречка за даването на Неговото име на едно дете в периода и условията на пропадането и загиването на хаганата на Гьок-тюрките [вж. пак Кляшторный 1981, 121,124; Короглы 1976, 79; Неклюдов 1981, 188,191-193,199; Татаринцев 1984, 73-84; Divitçioğlu 1987, 53, вж. и срв. Владимирцов 1989, 332].

По този начин се установява, че в семантикофункционалната сфера на *Тенгри* всъщност и фактически са налице и в действителност следва да се обособят и разграничат най-малко шест нетъждествени по характер и генезис лексико-граматикосемантични пласта, съдържащи се в неговите форми и разновидности в тяхната взаимна производимост, развитие и разположение един спрямо друг по цялото протежение на диахронията на тюркските езици, като първичен-вторичен, предходен-следходен и представени последователно от следните напълно различни и отделни, завършени и самостойни семантеми като "висок, голям"-"небе; зора"-"горен, небесен"-"небесен дух, демон"-"бог, божество"-"Тенгри".

Разкриването и определянето на морфологичната структура на словоформата генетична основа на Теонима е следващият възлов момент в неговата етимологизация и като достатъчно свидетелство доказателство за големите трудности и проблеми, пред които тук се изправя ономастикоетимологичното изследване, трябва да се приеме признанието на такъв безспорен специалист тюрколог като О. Бётлингк [1989], за когото якут. *taŋara* "небо; бог" е една от трисричните думи, завършващи на задна гласна, която той не е в състояние да разчлени морфологически [246-248, по технически причини кирилицата е заменена с латиница]. Този му отказ за нас, разбира се, вече е напълно разбираем, като се има предвид по-точно осъществената в древните тюркски езици изгласна метатеза, обяснена и описана достатъчно подробно малко по-горе.

Обособяването и разграничаването току-що най-малко на шестте нетъждествени по характер и генезис лексико-граматикосемантични пласта, съдържащи се във формите и разновидностите на *Тенгри,* както и проследяването преди това на историко-генетичните връзки и взаимоотношения между тях, поставя в основата и началото на ономастикогенетичния процес при *täŋir* с такива първично-елементарни значения като "висок, голям" и "горен, небесен". От разполагането на това прилагателно име в адективната словообразувателна система на тюркските езици и неговото съпоставително сравняване с други прилагателни имена, които имат тъждествен начален звуков строеж, за който пък може да се допусне, че в действителност е коренът производяща основа на тази група имена, може да се определи къде точно минава границата между корен и наставка и по такъв начин да се изведе двоичната словообразувателно структура на това прилагателно име.

След така конкретизираната и прецизирана етимологизация на теонм *Тангра,* в резултат на която допълнително и в още по-голяма степен се препотвърди неговият собствено тюркски произход, което в същото време и означава, че носителите на езика, в който възниква, използува се и се разпространява този изключително важен и значим теоним също са тюрки по произход и етнолингвистична принадлежност, безспорната определеност и категоричност на което заключение е пряко следствие от високата и дори максималната степен на етноисторическа стойност на изконно-наследените теоними по принцип и при теонм *Тангра* в частност, вече може да се премине към анализа и на други собствени имена, етимологизацията на които обаче, за разлика от горната, в никакъв случай не служи за създаването на каквито и да било, и дори на никакви условия и предпоставки за формулирането на подобно заключение.

Ето защо в Прабългаристиката изобщо не може и не бива да се твърди че "Езиковият материал е важен, но не е достатъчно сигурен като доказателство за произхода на всички прабългари", като същевременно се има предвид и се обобщава на основата и с оглед на цялата съвкупност от собствени и нарицателни имена, но, разбира се, без да се изключва възможността и тъкмо по този начин се и апелира именно езиковедите да проверят и потвърдят иранската или индоиранската теза за произхода на прабългарите, което обаче в никакъв случай не може да се приеме за достатъчно резонно и коректно, защото не езиковедите лансират подобни необосновани и недоказуеми тези [срв. Рашев 2001, 10-11].

Тук с незначителна или минимална етноисторическа стойност и значимост са имената на "международно" обменяните предмети и стоки, както и военно-административните титли с твърде широк генетичен спектър, водещ към хамито-семитските, предноазиатските, индийските, тибетските, китайските, тунгузо-манджурските, угро-финските, монголските, иранските, славянските, германските и др. езици, но тюркски безспорно са повечето от имената на годините и месеците в прабългарския календар и именно на тази основа е възможно и трябва да се направи горепредложеният по-подробно формулиран извод за тюркския произход на прабългарите като цяло и по принцип, което обаче в никакъв случай не отменя наложителната потребност за определена конкретизация в друга посока, на базата и с оглед на друг вид ономастични сведения и данни.

А иначе Аксиомата "Георгиев-Дьорфер", ако под това заглавие синтезираме гореприведените съображения, се гради върху съвсем очевидни и неоспорими езикови факти и в лингвистичните среди тази аксиома изобщо не подлежи на обсъждане, а още по-малко пък на ревизия. Независимо от това на подобна безперспективна стъпка напоследък у нас се осмеляват "историци", които очевидно поради ясно от какво мотивирано специфично раздвояване се изживяват предимно като езиковеди, но тук никак не е трудно да се досетим какъв вид клиничен случай се опитва да обсеби и вкара в задънена улица съвременната Прабългаристика под одобрителните погледи на по-големи или по-малки специалисти и бурните акламации на нагло заблуждаваната и ловко залъгвана широка публика.

Някои от характерните особености на ономастичните сведения и данни на теоретико-методологично равнище, но в негативен план с оглед на тяхната етноисторическа значимост и стойност се свеждат най-общо и най-напред до необходимостта от тяхното допълване, съгласуване и потвърждаване от и посредством сведенията и данните на останалите исторически извори, поради това че пълноценното и завършено историческо изследване се нуждае и може да бъде завършено и приключено единствено и само на основата и в резултат на обединяването и съгласуването на всичките видове сведения и данни, които е възможно и допустимо да бъдат добити или получени, като взаимно противоречащите или изключващите се едни други податки, сведения и данни се

степенуват или пък някои от тях дори се и елиминират в зависимост както от собствената си научноинформационна стойност и физическа времево-пространствена пълнота и адекватност – автентичност, запазеност и др., така също и според вътрешно- и външнонаучни мирогледно-концептуални мнения и съображения [вж. и срв. Гиндин 1971, 307; Венедиков 1960, 540; Седов 2000, 146-149].

Наличието на Северен Кавказ на хидрнм *Bolgaruchay* и на орнм *Bulgar dağı* на територията на съвременна Турция само по себе си и за себе си безспорно съдържа и предлага изключително важни и ценни сведения за две от местата на разселване на прабългарските племена през Средновековието. Но за историографското изследване това са само две сравнително бедни откъм информация податки и следователно крайно недостатъчни и ограничени като сведения и данни, защото единствено въз основа на тях не е възможно да се възстанови и пресъздаде цялостната картина на състава и живота на тези племена; на всичките исторически събития, свързани с тях, което всъщност е и крайната и единствена цел на всяко пълноценно и завършено историческо изследване и то може да постигне тази своя цел само като привлече допълнително сведения и данни и от други извори и ги обедини, като ги степенува и съгласува с ономастичните сведения и данни [вж. и срв. Малолетко 1992, 11; Матвеев 1970, 107-108; Митераурер 1999, 29].

Ето защо етноисторическата значимост на отделното и изолирано собствено име макар и да е на едно добро ниво вътре и до крайните граници на собствената му сфера на приложимост, извън тези граници тя все пак не се повишава и не достига максималната си стойност, поради което на основата на едно такова име не е възможно и допустимо да се формулират изводи и заключения извън сферата на действие на съдържащите се в него сведения и данни.

А като известна конкретизация на същото, но в количествен аспект, етноисторическата значимост на ономастичните сведения и данни запазва същото си ниво и стойност, дори и тогава, когато собствените имена не са едно единствено, а няколко и дори и много повече - *Шаля* е един от редицата, безспорно кумански топоними в Ловешко, който е напълно достатъчен, за да се направи изводът за заселването на кумани в тази област, а присъединяването към него или вземането предвид и на останалите топоними от този кръг с нищо не променя нещата по принцип за областта като цяло, а само конкретизира ситуацията за отделните й сектори и аспекти. Но подобна конкретизация може да бъде необходима и съответно мотивирана само от страна на самото историографско изследване, по силата на което и етноисторическата значимост придобива последователно по-високи стойности съобразно увеличаването броя на допълнително включените и еднопосочно анализирани собствени имена.

Друга особеност на ономастичните сведения и данни тук е степента на близост-отдалеченост на лексиката, фонетиката и граматиката на диалекта или езика, в който възниква и се образува собственото име, с лексиката, фонетиката и граматиката на диалекта или езика, в който името продължава да съществува и да се проявява – така може би в един малко модифициран и конкретизиран вид следва да се обобщи до нивото на собственото име изобщо и в аспекта на етноисторическата значимост на ономастиката предложената в научен доклад пред конференция теза, че при съществуващата методология данните на хидронимията водят до грешни предположения относно прародината на славяните, тъй като по времето на образуването на хидронимите съставът на праславянската лексика е бил различен от днешния [вж. Димитрова-Тодорова 1987, 135].

И съответно на тази заключителна генерализация, степента на отдалеченост в горното отношение неминуемо затруднява и усложнява идентификацията и определянето произхода на названието, откъдето пък намалява в съответната степен и

етноисторическата стойност и значимост на ономастичните сведения и данни. По същия начин се отразява върху етноисторическата значимост на собствените имена и степента на близост-отдалеченост на лексиката, фонетиката и граматиката на езиците, между които собственото име се пренася и заема, като при структурно-типологически по-близките езици възможностите за коректна идентификация и етимологизация са определено по-големи, откъдето нараства и придобива по-високи стойности и тяхната историческа значимост.

Пак на теоретико-методологично равнище и в негативен план характерна особеност на етноисторическата значимост на ономастичните сведения и данни е, че такава има и за нея може да се говори единствено и само, когато вече е налице и се разполага със сравнително надеждна и сигурна етимология, вътре и посредством която да бъде определен на една приемлива степен произходът на собственото име и за която етимология пък може да се мисли единствено и само като резултат от съдържателно-фактологически достатъчно богата, обектноадекватна, вътрешно последователна, завършена и непротиворечива етимологизация на същото това име.

Тази етимологизация най-напред и преди всичко е лингвистико-ономастикоетимологична процедура, която се основава, има за предмет и започва от собственото име и завършва с неговата етнолингвистическа идентификация и атрибуция, но се провежда и протича по определен ред и начин съобразно и в рамките на конкретни обективнореални и теоретико-методологически по генезис, съдържание и назначение принципи и основни положения, които се получават и формулират непременно в светлината и с оглед характера и структурата на ономастикоетимологичното изследване.

Спазването и съобразяването с ономастикоетимологичните принципи на всеки един етап от познавателнопроцесуалната верига не само осигурява и гарантира, но в същото време се явява и критерий и мерило за вътрешната последователност, сигурността и надеждността на разработваната и предлагана етимология в теоретикоономастичен план и за нейната обектна адекватност, истинност и съдържателна пълнота и завършеност в ономастикоонтологичен план.

В съвременната историческа наука общо взето може да се попадне на автори, които говорейки от името на всички едновременно, заявяват, че тук използването на имената като извори все още не се приема за напълно естествено и че към тях рядко се проявява интерес [Митерауер 1999, 25], като слабият интерес на места в историографията към ономастичните сведения и данни се констатира и от езиковеди [вж. напр. Федоров 1990, 3]. Според В. П. Семенов-Тян-Шанский ономастичните данни са крайно недостатъчни за установяването на най-древните колонизации и прародината на различните племена, което е възможно и постижимо в пълна степен единствено и само на основата и с помощта на комплекс от филологически, археологически, исторически и икономически данни [цит. по Поспелов 1966, 100].

Вл. Минорски счита, че за историята, експанзията и нашествието на монголите в Иран са достатъчно и добре известни, така че топонимичните данни нито обогатяват, нито пък променят с нещо това историческо знание, независимо че топонимите по принцип илюстрират всяко едно историческо събитие и специално монголските топоними в Иран поразяват въображението, поради това че отечеството на монголите се намира на 3000 мили разстояние, а господството им тук е приключило преди 600 г. [по Мурзаев 1974, 264]. Според други изследователи пък привличането и използването в историята на ономастични сведения и данни поражда редица трудности и проблеми [Руденко 1983, 66].

И все пак в българската историческа наука случаите на прибягване до ономастичните сведения и данни са толкова чести, разпространени и дори обичайни, че без всякакъв риск за необосновано заключение може да се каже, че издирването, обработката и използването

тук на ономастични сведения и данни е отдавна утвърдена и широко разпространена практика, особено що се отнася до средновековната българска история и в частност до Прабългаристиката.

Но не само това - често пъти в българската историческа наука се заемат да анализират и определят произхода на собствените имена с цел сами и лично да "произведат" необходимите им за конкретно историческо проучване ономастични сведения и данни и по този начин да придадат известна обективност и да обосноват и оправдаят конкретна, вече изградена и формулирана или както още се казва – някаква предпоставена теза.

Като резултат, впечатлението от доминиращата тук ситуация е, че в българската средновековна историография несъзнателно или пък напълно съзнателно се игнорират очевидни и добре известни езикови факти; почти навсякъде цари лингвистична неграмотност, арогантност и безпардонност по отношение дори на най-елементарни правила и принципи на разглеждането и анализа на собствените имена; слабости, пропуски и драстично груби грешки при подбора, идентификацията, тълкуването, определянето произхода на собствените имена от писмените или епиграфски извори с необоснованост и некоректност при обобщаването на ономастичните сведения и данни и формулирането на изводите - всичко това заедно с крайно неудачно, некомпетентно, но почти винаги предумишлено и преднамерено подбраните и избрани подходи, методи, средства и крайни резултати от "лингвистичните упражнения" на историци, псевдоисторици и любители в историографията не само, че не позволява да се говори за каквато и да е етноисторическа значимост и стойност на ономастиката, но и изобщо прави напълно безсмислени и излишни, а понякога дори и абсурдни всякакви анализи и оценки, размишления и разсъждения върху тази по същество изцяло изсмукана из пръстите, измислена и въображаема, объркана и противоречива, лишена дори от минимална лингвистикофактологическа база материя.

Цялото това доста сложно като логико-лингвистична форма и не особено любезно и ласкаво, но напълно справедливо и заслужено наше заключение оценка сега и тук, безспорно има своите достатъчни основания не само в познаването отблизо и наблюдаването от наша страна от дълго време насам на третирането, но няма да бъде неточно и несправедливо, ако кажем малтретирането и грубото отнасяне и използване на лингвистичната фактология и проблематика в куп исторически съчинения, но и в реализиран вече опит за "оказване помощ" в това отношение чрез оценка и посочване несъстоятелността на осъществено "лингвистично упражнение", в процеса на което, като се постулира метатеза и посредством игнориране и заобикаляне несъвпаденията и различията например между тюрк. *огул* "дете, момче; син" и праб. *олгу-таркан,* се отива безкрайно далече и се прави извод за наличието в прабългарското общество, наред с чиготите, и на още една полово-възрастова институция [срв. Йорданов 1992, вж. Добрев 1999, 2-3].

Точно този извод, разбира се, е възможен само като резултат от сериозни грешки и недоглеждания - представеното като особено "показателен древнотюркски паралел" словосъчетание *oγul tarqan* от Орхоно-Енисейските надписи всъщност не е титла, а елементарно съчетание от мъжко лично име и титла, както си е и записано там, само не е ясно защо не е видяно, а такова мъжко лично име се среща и в староуйгурския език. Тюркските думи от посочените страници на първия том на етимологичния речник на тюркските езици, не само поради много различния си звуков строеж, но още повече, поради значенията си като "друг; чужд", "слизест налеп, плесен", "бродиран женски нагръдник; пола" и др., съвсем очевидно и безспорно изобщо и въобще нямат нищо общо с първата дума от горното съчетание и по силата на това не може да се използват тук в качеството дори и на нищожен аргумент, а самата дума *oγul*, както може да се види на

съответното място в същия етимологичен речник, в нито един от тюркските езици не е с метатеза [ДТС, 364,538-539; ЭСТЯз-а, 414-417,538-539; Gabain 1950, 320].

Допусканата тук комбинаторна фонетична промяна във вид на метатеза реално я няма - всъщност има етимологична фонетична промяна под формата на присъщата за старобългарския език ликвидна метатеза с резултат отваряне на сричката, която промяна тук се наблюдава при *τρακανου,* но също и при *Крумесий*, и безспорно е свидетелство и доказателство за достигналата по-висока степен славянизация както на тюркския прабългарски език, така също и на самите прабългари.

Освен това в старотюркските надписи също има титла *улуг таркан* "голям, велик тархан" [вж. Кляшторный 1980, 91], а това прилагателно служи по същия начин за изграждането и на други титли [вж. ДТС, 610]. Ето защо тук е повече от сигурно и изобщо не може да има съмнение в това, че първата съставка на горната прабългарска титла идва не от *огул* "дете, момче; син", а от *улуг* "велик, голям", именно поради което и допускането за наличието в социалната организация на прабългарите на още една полово-възрастова институция наред с чиготите се оказва лингвистикофактологически необосновано и безпочвено словесно-понятийно построение.

И все пак поради практическата невъзможност и нецелесъобразност за поотделно представяне и оценъчен анализ на всичките известни ни, много меко казано, несполучливи опити за използване на ономастичните данни и сведения за поставянето и решаването на конкретни исторически цели и задачи, тук ще се задоволим единствено и само да разгледаме и представим няколко най-типични и показателни случая, които не само потвърждават цялата тази псевдонаучна ситуация, но същевременно и я илюстрират особено красноречиво и дават на непредубения читател достатъчно ясна и завършена представа за нея.

Така например П. Мутафчиев [1987], без какъвто и да е анализ и обосновка, очевидно на базата на собствената си интуиция на носител на славянски език (?!?), приема *Гостун* и *Безмер* за "явно славянски имена", независимо че и двамата са произхождали от прабългарския род Ерми, и на тази основа плод на чисто въображение гради тезата си за инфилтрацията още на север от Дунава на славяни дори в прабългарските родове, които заемат ханския престол, наред с което пак тук прабългари и славяни контактуват и общуват в условията на едно съвсем близко съседство и дори размесване и кръстосване, при което в славянската кръв още тогава ще да са проникнали турански примеси, а и самите прабългари навярно също са били в расово отношение засегнати от славяните, което виждане редакторът на изданието В. Гюзелев пък намира за правилно и дори отбелязва, че то е "аргументирано обосновано" по късно от Ив. Дуйчев [53].

Но още преди това проф. В. Златарски [1970] отхвърля най-категорично лансираното и от Маркварт твърдение за ранната славянизация на прабългарите като основаващо се главно на априорното приемане, че *Гостун* и *Безмер* са славянски имена [489-495]. А за акад. Ив. Дуйчев [1955] предположенията на П. Мутафчиев за славянския произход на двете имена не са приемливи, те са произволни и недоказани, конкретно при *Гостун* има немалко сходни или близки имена и апелативи в голям брой други езици, поради което заключението за неславянския произход на *Гостун* се прави на основата на съображения от историческо естество. Ето защо тук едва ли би било позволено да се правят някакви далечни изводи за най-ранните отношения между прабългари и славяни, истинското общуване между които е било осъществено едва в пределите на прабългарската държава след третата четвърт на VII в. и достигнало своето пълно развитие към средата на IX в. [328-331,336].

И въпреки това, както може да се види малко по-долу (Р. Рашев), след около две десетилетия тезата за ранната славянизация на прабългарите се възражда под нова форма

и с нова лингвистична аргументация в съчетание с археологична такава. Всичко това само за пореден път потвърждава и показва в аспекта на разглеждания тук въпрос не само колко бързо и лесно се подмамват и подвеждат историците да формулират най-неочаквани и дори екстравагантни изводи и заключения на основата и за сметка на некоректната и лингвистически "непочтената експлоатация" на ономастичните сведения и данни, но така също и колко трудно изкоренима е съществуващата тук традиция, особено като се има предвид, че К. Иречек е като че ли първият, който в резултат на изобщо необосновано и неаргументирано допускане за славянския произход на група латински местни названия стига до извода и лансира тезата за романизацията преди това на старото славянско население в същата област [вж. Бешевлиев В. 1955, 302].

Доколко уместно и навременно е било по-гореотправеното предупреждение за избягването на фактологически необосновани и неподкрепени, умозрително изведени и изградени екстремални обобщения заключения, може да се види и от анализа накратко на едно заключително обобщение относно произхода и етнолингвистичната принадлежност на прабългарите, при което, в аспекта и в контрапункт на широкоразпространената, общоприета и дори вече утвърдена теза за безспорния тюркски антропологичен тип и тюркоезичието на прабългарите, според признанието на самия автор, и на базата на априорното допускане, че имената на прабългарската военно-административна и родова върхушка, включително и Дуло, са тюркски, имплицитно и фактологически некоректно се подвежда, обобщава, формулира и предлага заключението, че тюркски произход всъщност има само тази върхушка, включително и обкръжението на Аспарух, както и самият той.

От друга страна, както следва от количествено по-богатите археологични данни със съдържание някои елементи от материалната и духовна култура и най-вече от погребалния обред от времето преди преминаването на Дунава, обикновените, масата прабългари са иранско по произход и ираноезично източноевропейско население, което обаче се славянизира и е славянизирано още много преди Дунава, така че стоящият начело на тюркската върхушка Аспарух увлича след себе си много повече индоевропейци, отколкото тюрки, по силата на което и тюркската традиция, главно в своите духовни форми, административно-военни структури, имена и титли, се запазва още известно време само сред управляващата върхушка, която населява предимно Плисковското поле [Рашев 1993, 23-33].

Видно и от това кратко представяне на водещите и главни съставки в едно толкова амбициозно и дори претенциозно построение, Аспарух, Дуло са тюрки, тюркски са и техните имена, която, имплицитно прокарана и без всякакви доказателства приета предпоставка, направо изненадва, независимо че авторът определено има претенцията да се е огрaмотил и подсигурил в достатъчна степен лингвистико-ономастически, доколкото цитира част от съответната литература и използува в качеството на основни аргументи лингвистични факти и данни под формата на тюркски езикови остатъци в старобългарския книжовен и в новобългарския език, както и онези над 300 древнотюркски, но по-точно прабългарски, думи в унгарския език; буквени знаци от рунически надписи, имена, титли и наименования на военно-административни структури, славянска топонимия и славянски имена и др. [вж. пак Рашев 1993, 23-24,25,31].

Но широко и добре известно е, че името *Аспарух,* колкото и да няма окончателна яснота по въпроса коя точно е неговата генетична основа и по който въпрос и на нас ни се наложи преди известно време да вземем отношение [Добрева, Добрев 1983, 44], все пак и въпреки всичко, безспорно и неоспоримо то е от ирански произход, което доста отдавна вече и много добре и точно изрази, прецени и оцени акад. Веселин Бешевлиев [1967], като писа, че надали е възможно да бъде оспорен иранският произход на това име, а обстоятелството, че един от членовете на владетелския род на прабългарите е назован с

иранско име, е изключително забележителен факт, който не може да бъде обяснен с проста случайност [245].

Във фонетико-граматичната структура на такива имена като *Авитохол, Батбаян, Бузанд, Кардам, Кубрат, Маламир, Омуртаг, Органа, Тервел, Умар,* твърде вероятно и *Чавдар,* още сега са налице податки за техния не тюркски, хамито-семитски или монголски, а именно и само ирански произход; точно в иранските езици се срещат граматични форми, лексеми и имена, сходни или близки до тези имена; напълно реалистични и дори вече са установени редица закономерни фонетични съответствия в областта на заемането като междуезиков процес и неговия резултат заемките между иранските, тюркските, монголските и славянските езици, така че засега е само въпрос на време пълното и окончателно ономастикоетимологично изследване, определяне и доказване иранския произход посредством максимално надеждни и сигурни етимологии и на редица други прабългарски имена.

Специално за *Кормесий* пък, независимо че сега и тук няма възможност за осъществяването и разгръщането на необходимата и достатъчна за случая лингвистична процедура етимологизация, неговият ирански произход за нас вече изглежда безспорен и дори и обоснован и доказан съобразно нуждите, целите и задачите на настоящото изследване.

Като държим сметка още и за безспорния исторически факт в българската владетелска династия, че Пресиан, най-големият син на последния владетел от Първото българско царство Иван Владислав (1015-1018), е кръстен на хан Пресиян (836-852) от преди сто и петдесет години с безспорно иранско по произход име [Дуйчев 1960; Павлов 1993, 93], а така също и това, че Кормесий от началото на VIII в. [Цанкова-Петкова 1960, 623] най-вероятно носи името на петима персийски царе от Сасанидите, първият от които се качва на престола през 272-273 год., а последният умира през 632 год. [Huart 1950, 631-632], тогава като че ли няма достатъчно сериозни основания и причини да не приемем и признаем, че и прабългарската антропономинативна практика, за разлика от съвременната, е с твърде консервативно-устойчив характер. Всичко това по необходимост отвежда към и налага извода, че основните и повечето от владетелските имена отпреди и по време на Първата Българска Държава са ирански, а по силата на мястото и ролята на езика като главен и водещ етнодиференциращ и етноидентифициращ белег, с ирански, а не с тюркски произход са и хановете техни носители.

Този толкова категоричен и определен извод очевидно противоречи и отхвърля допускането предпоставка на горното построение за вида и характера на връзката собствено име-народност и в аспекта на разглеждания тук проблем като че ли би трябвало да се признае и приеме, че и собствените имена от тази категория имат, ако не много висока, то поне средна етноисторическа значимост и стойност. Но това всъщност е обективно-съдържателната проекция на проблема, която, доколкото все още не е налице съответната, научно издържана етимологизация с резултат една безспорна и сигурна етимология, трябва да се приеме по-скоро за хипотетична и виртуално-потенциална, отколкото за реалистична и актуално-материална.

Ето защо сега и тук, на теоретико-методологично равнище трябва единствено да се констатира и може преспокойно да се приеме за достатъчно обосновано и доказано, че в рамките и на нивото на конкретното научно изследване, което безспорно е част и сегмент от по-общата и цялостна историографска теория, собствените имена, поради отсъствието на обектноадекватен реалносъдържателен компонент в себе си, не генерират и не проявяват изобщо никаква етноисторическа значимост и стойност или и тук, пак и отново тя е равна на минимално допустимата и възможната си стойност нула.

Друг случай, при и посредством който етноисторическата значимост на ономастичните сведения и данни е все още, но надяваме се не окончателно и завинаги, компрометирана и сведена до нула, е известното от Именника на Българските Ханове мли *Авитохол,* отнасяно на места към Атила; считано за име на прабългарски хан, но и за митологема [вж. Златарски 1970, 80,450-458; Москов 1988, 144,164,172-174; Степанов 1999, 54-64]. Независимо от това, в голяма степен на семантиката и произхода на това име се разчита да хвърли известна светлина и да допринесе за разрешаването на редица, отдавна натрупани в тази област проблеми, несъвпадения и противоречия. Именно поради това се разработва и лансира и поредната етимология на *Авитохол,* според която то се състои от вахн. *ави* "сърна, кошута" и *тохол* или *тофл* "дете", следователно "син на сърната", с което вече може да се счита за доказано, че Авитохол е родоначалникът на българите и първият български княз; край планината Имеон е прародината на древните българи; още през 153 год. е основана първата българска държава в Европа [Добрев П. 1991, 85-95;~*~1995, 61].

Наистина не много на брой, но очевидно и безспорно с "фундаментално-революционно значение" следствия и заключения, които може и да накарат лингвистически неподготвените, без да се замислят, да ги приемат и да започнат да ги използват и прилагат със статута и авторитета на нови, безупречно и окончателно доказани и приети аксиоми на средновековната българска история.

В действителност въпросното име изобщо не произхожда от тези две думи - *Ави-* може и да има нещо общо с изтир. *ави* "сърна", но съставката -*тохол* със значението "дете; син" в никакъв случай няма нищо общо с памирските ирански езици от това време, защото там тя е преминала от арабския език най-малко пет века по-късно, след като името *Авитохол* вече е било "произведено" и разпространено далеко на запад от Памир, ако то наистина произлиза и идва от точно тази географска област. Арабската дума **طفل** "грудной ребенок; дитя" [АрРСл-2, 604] е заета и в географски по-близкия ирански кюрдски език като *tifal* "ребенок, дитя" [КрдРСл, 759]. Но в памирските ирански езици арабските думи навлизат едва след арабските походи и завоевания на изток, които започват в средата-края на VII в., а през 706-712 год. се разширяват и достигат до Согд и Хорезм, докато арабите успяват да завладеят окончателно всички севернокавказки народи едва през 730 г. след проникване за първи път в Алания през Дарялския проход в 724 г.

Всичко това от своя страна е началото на многопосочна мащабна арабизация не само на памирските, но и на всички ирански народи в областта на езика, религията, материалната и духовната култура, която арабизация с течение на времето се превръща в обикновено явление и бележи своя връх чак през IX-X в. През това време, конкретно тукашните езици биват изместени, стига се до упадък на средноперсийската – пехлевийска и манихейска, писменост; основен официален, писмен и литературен език на цялата територия на Иран, Афганистан и Средна Азия става арабският, който се превръща в главен източник за попълване и обогатяване на тяхната лексика и терминология.

Този първи етап на пряко арабско езиково влияние върху иранските езици е последван по-късно от сравнително по-продължителен период на косвено въздействие, по време на който в памирските и останалите ирански езици, от персийския език преминава още голям брой арабски думи, така че понастоящем лексиката от арабски произход представлява огромна част от речниковия фонд на иранските езици и тук тя е с най-голям относителен дял сред всички заети от останалите езици лексикални елементи [вж. Беляев 1970, 149-151; Габриелян 1989, 83; Колесников 1982, 166,220-223; Основы иранского языкознания 1979, 44; Основы иранского языкознания 1982, 5; Рубинчик 1976, 199].

Ето защо в памирските ирански езици наред с немалкото още арабски по произход думи се среща и вахн. *tefl* "дете, детенце" [вж. Грюнберг, Стеблин-Каменский 1976, 405,477], метатезираното ишк. *telf* "child" [СлИшЯз, 240], а тяхното заемане точно в тези

езици много след времето на *Авитохол* е безспорен белег и сигурно доказателство за невъзможността името на този, много вероятно български хан да е възникнало на основата именно на въпросните две памироирански думи. Това в същото време и означава, че по силата на изобщо недоказания си посредством и в рамките на горното съотнасяне и чисто умозрителни разсъждения произход мли *Авитохол* задължително се характеризира с нулева етноисторическа значимост и стойност и в никакъв случай не може да играе ролята на изходна база и основа за етноисторически изводи и заключения в така маркираната насока и в посочената пределно висока степен.

Впрочем обяснението и определянето произхода на мли *Авитохол* се очертава като напълно възможно, почти сигурно и перспективно именно и единствено в рамките на тюркските езици, където това име най-вероятно има за основа много старата иранска заемка в българските езици **абит,* болг. **авит* от ир. **bed,* развито по-нататък в ир. *pet* "върховен жрец"; налице още и в сттюрк. *apït* "княз", мли *But Kara,* азболг. *Бат-Органа,* квболг. *Бат-Баян,* дболг. *Крумбат* – болгарски цар от IV в., вболг. *Бат-Тимер,* хаз. *Parsbit,* тат. диал. *албут, алпавыт* "помещик", в съчетание с общтюрк. *огул* "син", формата на което в името съдържа древни фонетични белези, наблюдавани също така и в някои, известни като запазили старинни черти тюркски езици, какъвто е например якутският език, но вж. също и стуйг. *oγoł,* а преходът *г-х* се осъществява и при топнм *Халджа, Šawarnaholˊ*, с резултат генетична основа на името собствено тюркското синтактично словосъчетание **авит-охол* [вж. Александров 2002, 5; Иман 2001, 22; Основы иранского языкознания 1979, 40; Тенишев 1976, 193; Khazarian Name 2001; ДТС, 47,129,518; ТтТДСз, 33].

Именно при този резултат от така осъществената тук и засега, по необходимост незавършена в някои по-частни насоки и поради това и непълна, но обединяваща и разкриваща всичките си основни и съществени съставки етимологизация на ирано-тюркска основа, вече може да се констатира и твърди, че мли *Авитохол* автоматически придобива максимална етноисторическа стойност и значимост и се явява сигурно свидетелство и доказателство за тюркския като цяло произход и принадлежност на прабългарския етнокомплекс, главната и водеща част от който обаче, представена най-вече от прабългарските ханове, са от ирански произход.

Интересно или странно, но по представения и анализиран непосредствено преди тази кратка етимологизация начин се стига и до друг един, много важен резултат заключение с "фундаментално-революционно" значение за Прабългаристиката, централна и водеща роля и място в което заключение този път се пада на планината Имай или Имеон, т.е. Памир, тъждествеността на които пръв бил доказал проф. В. Златарски, който обаче, поради това, че насочил своето внимание главно към историческите сведения в Хрониката на М. Сирийски, "не успял да проучи цяла редица нейни географски подробности". Въпреки това именно проф. Златарски, "на базата на редица конкретни исторически и географски подробности", посочва като най-меродавен превода на Шабо, а там "пише, че Българите излезли буквално от клисурите на Имеон", което по мнение на проф. Златарски, споделено и от заинтересованото лице, "показва, че древните Българи са живеели при северните склонове на планината Имеон". Пък и вън и независимо от всичко това, то и от самия М. Сирийски си личи, че прародината на прабългарите се е намирала в планината Имеон, разположена в южната част на Средна Азия или днешният Памир и Хиндукуш" [Добрев П. 1991, 35; ~*~1998, 109; ~*~1999, 29,31].

В действителност във въпросната хроника в резюме въз основа на двата й превода при проф. В. Златарски [1972] пише, че от Вътрешна Скития потеглили трима братя с 30 000 скити; от клисурите, тесниите, дефилетата, но също и от отвъд планината Имеон те направили един преход от 60-65 дни и стигнали река Танаис. А когато достигнали

границите ромейски, единият от братята, който се казвал Булгариос, се отделил…преминал той р. Дунав и изпратил до Маврикий...Другите двама братя дошли в страната аланска Барзалия, наричана още Порти Торайски, а когато един чужд народ зацарувал над тази страна, те били наречени хазари по името на по-стария брат, който се казвал Хазариг [53-56]. И първото съществено впечатление, което се придобива от това резюме, е че от М. Сирийски наистина личи, че въпросните скити живеят около Имеон, но пък от никъде не личи, че Имеон е равно на Памир.

Централната и основна линия в Хрониката, по която се разгръщат главните събития, видно не само от немския, френския и обединително-резултативния български превод, но вече и от горното резюме, очевидно и безспорно е следната: Всички тръгват от Имеон, минават Танаис, стигат ромейските граници, единият преминава р. Дунав и стъпва в Източна Долна Мизия, т.е. Добруджа – точно това време и разстояние, което според долуцитирания автор е равно ни повече ни по-малко на времето и разстоянието от Памир до Добруджа. При напълно реалната в неговите представи възможност това разстояние да бъде изминато за 60-65 дни, като напълно основателен и безспорен според него се очертава и изводът, че българите са стар народ на Изтока, най-близко до древните памирски народи; те някога са живеели край планината Имеон и че прародината люлка на древните българи е планината Имеон, т.е. Памир и Хиндукуш [Добрев П. 1991, 35-41; ~*~1993, 85-93,156-162; ~*~1994, 11-21; ~*~1998, 29-40,108-113; ~*~1999, 36-37; ~*~2001, 80-85].

Всъщност самият проф. В. Златарски [1972] пък, с цел да види, разбере, обобщи и оцени по значимост и достойнство всички без изключение нейни страни и особености и то в детайли, включително и географските, проучва и анализира съставената през XII в. хроника на М. Сирийски в специално изследване, публикувано за първи път през 1915 год. и включващо наред с всичко необходимо и, както изисква добрият тон и възпитание в тогавашната българска историконаучна традиция относно изворите, прецизно-акуратно поместени, разбира се, в оригинал, извадки от съчиненията на старите гръцки писатели Агатий – VI в., и Дионисий - IX в., а наред с това взема предвид и анализира всичко и с оглед сведенията и данните на Захарий Ритор - VI в., Теофилакт Симоката - VII в. и Генесий - X в.

Оттук и върху всичко това проф. В. Златарски открива и систематизира празнотите, непоследователностите и противоречията в Хрониката под формата на наличие на сведения и податки всъщност не за едно единствено, а за три отделни събития през VII в., които разглежда поотделно и се опитва да определи и тяхното време [56-66]. Всичко обаче в Хрониката, която за това си време, разбира се, не е и не може да бъде нищо друго освен компилация от разновременни и разнородни източници, е в такъв ред и безредие, пък и по-частните известия къде съвпадат или се съгласуват с известните исторически факти и събития, къде остро противоречат и направо ги отричат, че той е принуден чисто и просто да обобщи и да заключи, че “събитията в нея са крайно объркани” [56] и че поради изкуственото си построение, което не отговаря на истинския вървеж на събитията, известието на М. Сирийски не може да има първостепенна историческа стойност като извор, но все пак и въпреки всичко то иде да установи до известна степен факта за заселването на българите на Балканския Полуостров първоначално със съгласието на византийското правителство и със задължение да защитават североизточните граници на Империята [66-67].

Важно и съществено за случая е да се отбележи още и това, че анализа и заключенията си проф. В. Златарски провежда и извежда с една напълно модерна и адекватна на онази епоха и следователно, ако не напълно, то поне и днес достатъчно ясна и разбираема, информативно-комуникативна терминология и фразеологичен синтаксис – термина турци,

както е широко разпространено и добре известно по онова време, особено в руската ориенталистика, той използва с родовото значение "тюрки" изобщо, т.е. относно и за всичките известни по онова време тюркски народи и племена, но така също и с видовото му значение "западни тюрки", т.е. за една отделна, административно-политически временно обединени и съвместно пребиваващи на определено място през Средновековието група тюркски племена. Но очевидно и тогава ще да е било голяма неразбория по тези въпроси, провокирана основно от по-трудно преминаващите от едно ниво на абстракция на друго, защото малко по-късно той чувствува нужда специално да се доизясни, определи и отграничи чрез нарочна бележка под линия в смисъл по принцип, че тюрки е еднакво и равно на турци и обратното и че специално турската, но ти сега разбирай тюркската теория за хуните, поради конкретни причини, си е спечелила вече всеобщо признание в историческата наука [Златарски 1970, 55].

Конкретно за Имеон проф. В. Златарски [1972] посочва, че под *Имай* при *Птолемей* се разбира *Тенгри-даг, Тян-Шан,* под името *Ἴμαον* (или *Ἰμαίον*) старите писатели разбират западната част на Хималаите, а специално при писателя от втората половина на VI в. Агатий има планина Имай в Азия, от западната страна на която възниква държавата на тюрките и всичко това му дава основание да мисли, "че в случая преводът на Шабо се явява по-верен и по-точен, отколкото оня на Маркварт" [57].

По този начин той съвсем неочаквано прекъсва, а може би напълно преднамерено и съзнателно се отказва да продължи разсъжденията си на тема Имеон, прескача най-неочаквано върху качествата на преводите и прави горната с нищо и никого неангажираща констатация за качествата на единия от тях, веднага след което преминава върху преселението на западните хуни в Европа. Ето така става напълно ясно и очевидно, че всъщност и фактически проф. В. Златарски изобщо никога и никъде не е показвал и доказвал, че Имеон непременно и във всички случаи е равно на Памир, както се твърди по-горе.

Много важно за случая, а и лингвистически любопитно и дори куриозно според нас между впрочем тук е да се забележи и отбележи още и това, че в приведената под линия извадка в оригинал от Агатий въпросното име се среща един единствен път и то в родителен падеж - *Ἰμαίον,* но Професорът горе в текста си говори за Имай и продължава да не "забелязва" тази форма в родителен падеж и да не я свързва и отнася изобщо към Имеон на М. Сирийски, дори и след като я помества между две употреби на *Имай.*

Тази "незаинтересованост" и подминаване от страна на проф. Златарски на родителния падеж на *Имай,* според нас означава и показва най-напред, че той владее старогръцкия език на достатъчно високо ниво, за да се спира на различните граматични форми на едно и също име; поради това, че самото име притежава такива граматични форми, подобни или сходни на основните, именителните граматични форми на други имена, в случая на името *Имеон* на М. Сирийски, за него изобщо и в никакъв случай не означава, че и тези форми имат тяхното значение, което ще рече, че и тези граматични форми обозначават и наименоват същия, техния обект, което очевидно би го затруднило особено силно да отговори най-малкото на въпроса как общо взето масивният и трудноподвижен Химай се размърдва, тръгва и се озовава в северното подножие на Кавказ.

Наред с това, очевидно в старогръцките извори родителната форма на собствените имена е достатъчно и твърде често срещана и утвърдена, така че той не смята за необходимо да мотивира и показва защо всъщност там пише едно, а той на българска графика предава съвсем друго, в което между впрочем много лесно можем да се убедим, само като се върнем назад в настоящото изложение и си направим труда да видим, че повечето от вариантите на *Хемус* са форми за родителен падеж, включително и българизираното чрез окончание за женски род *Емона.*

И все пак, много по-важното и съществено според нас за случая е да се отбележи, че никога и в никакъв случай не може, на базата и въз основа на по-голямото или по-малко съвпадение между графичните форми на двете имена, да се прави някакъв фундаментален извод за семантико-функционално тъждество, т.е., че и *Имеон* от Хрониката означава и наименова планината, която означава и наименова формата за родителен падеж на *Имай,* както и самото име *Имай,* откъдето пък по необходимост да следва, че Имеон е същото, което е Имай, какъвто извод очевидно се прави и в настоящия случай [срв. напр. Добрев П. 1999, 30].

По-нататък, между другото, позволявайки си да се върнем малко назад и да вземем и ние отношение по съдържателно-информативната страна на Хрониката като цяло, единствено водени от желанието да допринесем, дано да сме прави, за избистрянето на нещата около *Имеон,* но и с известно неудобство, поради това, че не е възможно да знаем дали някой друг изследовател не е забелязал и не е обърнал внимание на него преди нас, бихме искали да отбележим най-напред, че, както личи главно от анализа и заключенията на проф. В. Златарски, М. Сирийски от XII в. греши дълбоко и непоправимо на някои места и по някои неща, но е и много прав на други места и по други неща едновременно, когато говори за събития от II-VII в. върху една територия, която се намира долу-горе по средата преди добре известния и сравнително добре очертан за него време Край на Света, ако за такъв приемем линията Волжска България-Карпатите, защото за природата и народите след тази линия арабските пътешественици пишат като за сравнително странни и необичайни, което, разбира се, в никакъв случай не може да се съпоставя и мери с онова, което античните гръцки автори пишат за скитите и кавказките народи – просто Краят на Света за тях на север е Дунав-Черно море-Кавказ-Каспийско море.

Ето за една такава територия според нас М. Сирийски е знаел много добре къде се намират и как са разположени един спрямо друг основните и много съществени за анализа на съдържанието на Известието основни физикогеографски обекти ориентири Дунав-Понтийско море-Меотида-Танаис-Портите Торайски и наред с това е имал малко неясно и колебливо знание и представа за политикогеографските единици в областта по средата преди Края на Света в географски, разбира се, а не в исторически смисъл - Вътрешна Скития е след Портите Торайски, някъде към и около Танаис и забележи добре - там, където е Имеон, но така също и преди Портите, защото през тях минават двамата братя, за да навлязат в страната аланска Барзалия, след като единият брат се отделя от тях. Тези Порти пък от своя страна в текстовия израз са представени веднъж като страна, държава на българите и пугурите християни, после на хазари, т.е политикогеографски, но в съдържанието на семантиката на словосъчетанието генетична основа на собственото име те са само едно място, през което се преминава в Барзалия, т.е. тук те са представени физикогеографски.

Така разкрита и разпределена географията на Хрониката, която си остава същата и изобщо не се променя през цялото “нейно време”, се разкрива и очертава още и като географска среда, в рамките на която протичат не по-малко от пет отделни събития, първото от които по реда, по който те са представени в Хрониката, е потеглянето на синовете на Кубрат на запад след разпадането на Велика България и преминаването на Аспарух отсам Дунава; второто – достигането до ромейските граници и преминаването отсам Дунава на един прабългарски хан по времето на Маврикий; третото – излизането на българските племена от Средна Азия, отделянето на аварите от тях и преминаването на болгарските и хазарските племена през Портите и навлизането им в Кавказ; четвъртото – изтласкването на българите и хазарите от Северен Кавказ от страна на западните тюрки и петото – покоряването на останалите на Кавказ българи от страна на хазарите.

Именно с това последно тълкуване уточняване и на събитията в Хрониката се възстановява и нейната поне като идея и замисъл многоелементна и многопластова персонално-локално-темпорална събитийна структура, която безспорно под въздействието на фактори от всевъзможен порядък с течение на времето дотолкова е деформирана, видоизменена и променена, че някои от компонентите й или са отпаднали и изгубени безвъзвратно, или пък са разместени, преместени и поставени над или под, пред или зад други, така че изобщо не се забелязват при краткотрайно-повърхностно наблюдение, а трети пък чисто и просто не следват и не се разполагат коректно-еднозначно в "историческата координатна система" и са чувствително разместени в Пространството по-малко и повече във Времето.

Настоящото съвсем различно разбиране, тълкуване и възстановяване съдържанието на Хрониката по-нататък намира своето потвърждение не толкова, колкото проявява своя немалък евристичен заряд и позволява географските обекти, лицата и събитията в нея да се видят и разположат в реалното историческо време и пространство съобразно, адекватно, но и максимално приближено до тяхното историкореално разположение и протичане, а именно: В Хрониката *Вътрешна Скития* и *Имеон* контаминират, означават едно и също място, но не Средна Азия, а област в Предкавказието, откъдето около средата на VII в. потеглят синовете на Кубрат и когато достигат Дон, Аспарух се отделя, продължава и преминава Дунава.

Доста преди това обаче, пак някъде от същото място потегля, преминава Дон, стига до границите ромейски, взема разрешение от Маврикий да премине Дунава и да се засели в земите му още един прабългарски хан и това е добре известният вече в съвременната българска историография прабългарски хан Булгарис, който в изворите е назован не чрез своето лично, а чрез преносното си, производно от общия етноним име и който сто години преди Аспарух преминава Дунава и се заселва на юг от р. Дунав, с което, както твърди Д. Табаков [1999], без обаче да привежда необходимите аргументи, не само се присъединява към вече живеещите тук българи, но и променя напълно етническия облик на тези земи [156-161,240-241].

А от Вътрешна Скития, равно на Средна Азия, още преди края на II в. излизат, пресичат Чора-Дербенд и през клисури и дефилета се пръскат по високопланинските долини и котловини на Кавказ двете големи групи племена от българската група на тюркското езиково семейство - болгари и хазари, докато третият брат, Аварис или Авариг, в зависимост от това дали към гръцката или към арменската морфология биха наклонили предпочитанията на хрониста, ако беше решил да спомене и неговото име, се отделя още преди преминаването през Чора, поема пътя на север край Каспийско море, не толкова за да бъде много по-късно мимоходом и спорадично упоменат в старата руска литература като един от множеството обри, преминали през земите на славяните, колкото за да достигне и завладее днешните унгарски земи, където да изгради и установи своя Аварски хаганат, оказвал влияние и направлявал съдбините на цяла Европа в продължение на няколко века след това [срв. Табаков 1999, 161,167]. От друга страна, след разпадането на Велика България и останалите на Кавказ и в Предкавказието прабългарски племена и по-малки групи, се оказват в границите на хазарската държава, а по-късно и под властта на приижащите от изток западни тюрки.

При тази като че ли вече безспорна логика на събитията, осъществявани и понасяни от конкретни лица и етнически групи върху и около сравнително ясно и точно определени и посочени географски обекти, би трябвало вече да е и напълно ясно и да може преспокойно и с чиста научна съвест и да се приеме и заключението, че за М. Сирийски от XII в. Имеон е планина, която се намира главно и преди всичко между Портите и Танаис и около която се разгръщат по-близките и следователно по-добре, по-сигурно познати и известни през

този век, включително и на самия него, минали събития. Но пък от редица други места и източници е добре известно, че същите събития се разгръщат около и върху Хипийската планина [вж. напр. Бешевлиев В. 1984, 68; Златарски 1970, 153,156,177-178; Табаков 1999, карта № 2], така че за М. Сирийски очевидно и безспорно Имеон, това е Хипийската планина, името на която, както е добре известно, е образувано на основата на съответната гръцка дума и се превежда обикновено като "Конска планина" [срв. Табаков 1999, 170].

Така изведеното и предложено дотук обектно-денотативно тъждество на двете имена се подкрепя, потвърждава и доказва и от следния, по необходимост пределно кратък и обобщен, лингвистико-етимологичен анализ, проведен главно в рамките и с помощта на тюркските езици, но доколкото става дума за етимологизация на собствено име, по-добре ономастикоетимологичен анализ и изследване на орнм *Имеон,* основните моменти и заключения на който предложихме и огласихме за първи път в доклад пред научна конференция по Прабългаристика преди около две години, понастоящем под печат [Добрев 1999, 2].

Както също така е много добре известно, Хипийската планина е наричана още и Дзиакан, където *дзи-* идва от индоирански, съответствието му в иранските езици е *аср* "кон", разпространено и в кавказките езици със същото значение, но под формата *пси; -а-* е съединителен елемент, познат в иранските езици и в арменския език, така че на *-кан* с осетинското съответствие *хон* "планина" [ЭСОсЯз, 223], но не случайно споменавано и като Хонтау, също и Хон като име на легендарни планини, понякога и на Алтай [Шамс Тебир 1997, 159], остава единствено да означава пак "планина", а по-малко вероятно, поради възможността от връзки с иранската лексема, означаваща "рудник; местонаходище; източник, извор", такова е значението и на *kan, хап* от състава на срвк. сраз. орнм *Altun kan* [DLT-3, 416]. В Именника на Българските Ханове една от календарноцикловите години и по-точно годината на коня е *имен,* която има за основа праб. нарси *имен* или *има-* "кон" със засвидетелствувани в гръцки източници форми и със съответствия в тюркските и угрофинските езици [вж. Москов 1988, 92,303-304; Симеонов 1981, 57-60; Щербак 1970, 167; Pritsak 1955, 67-68].

На тази основа първичните и основни български праформи, които единствено може да се възстановят, са **Именкан, *Имакан.* В тюркските езици изобщо и в българските диалекти и език в частност са добре известни и се проявяват такива етимологични фонетични промени като лабиализация на *а,* преминаване на *н* в *й,* изчезване или преминаване на *к* в *й,* под закономерното въздействие на които безспорно е получено и третото по ред, но този пък на основата на прабългарския език название на същата тази, сега вече и Имеон-планина или само *Имеон.*

При това положение очевидно и безспорно Имеон за М. Сирийски не е Памир и следователно българите при него тръгват не от Памир, а от Хипийската планина. А по този начин се оказва още и това, че собствено име Имеон със значение или което е същото - с денотат обект Памир по времето и за М. Сирийски изобщо не съществува в тогавашната лингвистична реалност. Такова собствено име е налице и съществува единствено и само в понастоящем реконструираната и създадена посредством методите и средствата на индивидуалното въображение на едно отделно лице лингвистична реалност, предпоставена и поставена в основата и началото на твърде обширно и пространно, но във всички случаи и безспорно на едно определено хипотетично словесно-понятийно построение.

Доколкото пък цялото това хипотетично словесно-понятийно построение тръгва и се гради от едно единствено и отделно собствено име, в рамките и в аспекта на разглеждания тук въпрос за етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и

данни, това име би трябвало да се характеризира и да има ако не максимална или абсолютна, то поне някаква положителна етноисторическа значимост и стойност.

Всъщност название *Имеон,* което по време и в условията на българската етнолингвистична общност да обозначава и наименова планината Памир, поради измислената му, въображаема структура и природа, възможни и налични единствено и само в психолого-концептуалната или още ментална реалност, в действителност никога не е съществувало лингвистикореално и обективно, откъдето и неговата етноисторическа значимост и стойност, научнообективно е равна на нула или по-точно нея изобщо я няма. Това в същото време означава още и това, че горепосочените събития никога не са се случвали и не са имали място в българската история изобщо и в Прабългаристиката в частност във формата и вида, както те са реконструирани, предложени и разпространени от своя създател.

Тази прекалено волна и изобщо лишена от каквато и да е фактологична основа хипотеза може да се разгледа и анализира детайлно също и вътрешносъдържателно и тогава ще се види и разбере, че всъщност един преход от Памир до Добруджа с подобна продължителност на толкова обемиста група хора, състояща се от мъже, жени, деца и старци, принудена при това да води със себе си и да се грижи за немалки стада добитък поне от няколко вида, ако са номади, или пък да носи цялото си стопанство и покъщнина, ако са занаятчии и търговци, при тогавашното състояние на комуникациите и специално на "превозните средства" и то в зимните условия на вкочанената пустиня, което пък не позволява изобщо набавянето именно на представената в Хрониката като причина и повод за този преход прословута вода, е не невъзможен, според излишно деликатната квалификация на Д. Табаков [1999, 243], а направо пълен абсурд и дори жива утопия.

Но пред и при вида и характера на безспорните резултати и заключения, получени в рамките и с помощта на току-що проведения лингвистико-ономастичен анализ на възникването и появата или което е същото – на историко-генетичните основания и предпоставки на въпросното словесно-понятийно построение под формата на едно единствено собствено име, т.е. на поставените в основата му езикови факти и данни, вътрешносъдържателният анализ сега и тук нито е необходим, нито пък целесъобразен.

Не по-различно, отколкото на назв *Имеон*, е положението в средновековната българска историография и на онези, също така въображаеми и мисловно реконструирани, ако добре разбираме, ирански (?) по произход собствени имена, които, както от дълго време се предполага, твърди и заключава, били живото и неоспоримо свидетелство доказателство за това, че прабългарите по произход са народ от Изтока, иранци от Памир, които са пренесли и предали тези имена и в българския език, именно поради което 15-20% от съвременните български лични и фамилни имена били дошли заедно с тях откъм Кавказ [Добрев П. 1991, 113-174; ~*~1993, 42-51; ~1994, 50-86].

По повод тъкмо на това, сега и тук може само да се каже, че това ще да е една доста амбициозно-смела теза, която обаче трябва не само да се формулира и лансира най-безотговорно и напосоки в научното пространство, но още и да се обоснове и докаже докрай и изцяло по научно възприетия и утвърден, което ще рече същевременно – по лингвистически легитимния и задължителен начин.

Конкретно обаче и по същество, доколкото тук става въпрос за "твърде ценни и непознати по-рано езикови данни" в качеството и със статута от всичко три, на трета поред група комплексни данни и свидетелства за иранския произход и принадлежност на прабългарите [Добрев П. 1999, 28,31-35], то напълно основателен и дори задължителен е въпросът къде и кое точно е лингвистичното доказателство или пък на какви лингвистични основания се приема, че бълг. *Ванчу* например не е умалителната форма пак на бълг. *Иван,* което, както е добре известно и безспорно, идва през гръцкия от

староеврейския език; че *Вуто, Рад, Радан, Мало, Трайче* идват от иранските или кавказките езици, а не от общославянските корени *вой/бой, рад-, мал-, трая;* че *Герго* не е звателната форма на гръцкото по произход *Георги,* което, както е много добре известно, е разпространено и сред християнските кавказки народи; че *Панчу* не е умалителната форма пак на гръцкото по произход *Панайот;* че *Мурджо* не е от славянски или най-много от румънски произход, каквито виждания в българската лингвистика също има (Ив. Дуриданов за Мургаш); че *Гюла* не е възникнало и не е образувано на основата на банално известния и познат в българския език турцизъм от персийски произход *гюл,* т.е. *роза, трендафил;* че и *раван* не е също така добре известният персийски по произход турцизъм в българския език; че кавк. *Терджиман* всъщност не е арабското по произход *терджюман* "преводач", преминало тук, в най-добрия случай, ако не с тюркско - азербайджанско, тюркменско, то безспорно с иранско посредничество - кюрдско, персийско, добре известно между впрочем и в българския език; че *Шаро* е кавказко, прабългарско и още неясно какво ли не, само не и тюркско, когато точно това българско име възниква на основата на определено и безспорно тюркобългарското или по-малко вероятно тюркокъпчашкото съответствие на тур. *sarı* "жълт", също и в бълг. *шарен*, старобългарската форма на което шаръчія на всичко отгоре съдържа общотюркския суфикс за образуване имена на деятели и турското съответствие на което в българския език е *-джия* и т.н. и т.н. [срв. Добрев П. 1993, 37-52; Добрев П., Добрева 2001, 55,73,78].

Лингвистично доказателство, получено и изведено посредством собствено лингвистиконаучните методи и средства и отчитащо и основано дори и върху един минимален брой елементарни и всеобщо приети, широко известни лингвистични принципи и правила, колкото и да се търси, в горецитираните, а и във всички останали писания от същия автор няма да се намери, освен голословни твърдения и необосновани заключения по повод и относно една оттук-оттам събрана и безразборно нахвърлена грамада от нарицателни и собствени имена от славянските, германските, кавказките, шумеро-акадските, иранските, тюркските и какви ли не още други езици, придружени и подплатени с високомерно-назидателните и именно поради това, меко казано, крайно нескромни, недостойни и твърде неприлични за един нелингвист упреци и обвинения към лингвистите, предимно тюрколози, за това, че именно те не познават и не разбират особеностите на памирските езици с оглед на алтайските и тюркските елементи в тях; тюркските племена, древнобългарския език, сложния двупластов характер на прабългарския език, нещо напомнящата връзка между отделни древнобългарски думи и тюркски и алтайски понятия или пък че допускат сериозна езиковедска и гносеологична грешка, защото боравят с парциална информация; забелязват и акцентират върху отделни, немногобройни тюркски елементи, понеже единствено и само тях те са в състояние да обяснят, а игнорират и подминават с мълчание широкия слой памирски думи, които, разбира се, не са в състояние да обяснят; представят древните българи и техния произход в доста изопачена светлина и още много, много други от този сорт [Добрев П. 1999, 34].

Привличането и анализът на собствените имена в качеството на езикови факти и данни за историографията по принцип и за Прабългаристиката в частност е въпрос не само и не единствено на лингвистиконаучна ерудираност и компетентност, каквито ние все още не сме наблюдавали и констатирали при току-що цитирания "историк", но в не по-малка степен, а може би и дори преди всичко на методология и метод, съдържателна основа предпоставка за които са такива изключително важни и съществени за тази междунаучна трансференция и екстраполация съставки, страни и особености, понятия и принципи на общата, славянската, тюркската и иранската лингвистика и ономастика поотделно и съвместно като същност, генезис, вътрешна структура и назначение на езика изобщо и на езиковия знак в частност; онтология, форми и строеж на езика като сложна

полиструктурна йерархия в аспекта на неговите основни единици и равнища; същност, структура и взаимоотношение между дума, лексикално значение и понятие; словоформа, морфолого-синтактична и семантична структура на словоформата; структурна типология на езиците, типология и топология на лексикалното равнище на езика, ядро и периферия в неговата полева вътрешноструктурна организация; генезис, изконна, собствена по произход и допълнително придобита, заета лексика в езика; генеалогия, структурна типология, развитие и темпорално-териториално разпределение и разпространение на индоевропейските и най-вече на славянските и иранските, също и на тюркските, монголските и угрофинските езици; образуване, структура и функция на нарицателно и собствено име; етимологични и комбинаторни промени, палатализация, ликвидна метатеза и отваряне на сричката в славянските езици; лабиализация и делабиализация в славянските, иранските, тюркските и угрофинските езици; темпорално-териториално разпространение и разпределение, употреба и произход на собствените имена в отделен говор, диалект, език или група езици в синхрония и диахрония; основни и водещи структурнотипологически белези и черти на езиците от българската група вътре в тюркското езиково семейство; делабиализация, дифтонгизация и двоично разлагане тук на закръглените начални гласни; подходи, методи, понятийно-категориален апарат и принципи на описанието на заетата лексика от един език в друг изобщо и от иранските в тюркските езици и обратно в частност; вид на езика според мястото му в етнолингвистичния контакт – език източник, приемник или посредник; хронологизация и стратификация на заетата лексика, без да говорим за някои определено по-сложни, абстрактни и заплетени неща като възникване, образуване, състояние и развитие в синхрония и диахрония на езиците като цяло и на всяко от техните нива и равнища поотделно; деление и сближение, разпространение и класификация на езиците; паралели и съответствия между генетически еднакви езици на отделните структурни нива и равнища, особено на фонетичното; особености и закономерности при контактуването и смесването на езиците пак в рамките на отделните езикови нива и равнища; преки и косвени контакти между родствени и неродствени езици; форми и способи на трансференция и адаптация на пренасяните и заемани от един език в друг езикови елементи; първични, вторични и т.н. заемки в даден език от гледна точка на броя езици, през които е преминала конкретната дума, преди да достигне до него, но така също и основни правила и принципи на етимологизация на заетите думи и имена с предпоставки и условия за достатъчната и коректна етнолингвистична идентификация и атрибуция поотделно на всяко нарицателно или собствено име; етноисторическа релевантност и значимост на отделните субструктури в езика; вид и характер на езиковите данни, въз основа на които се правят изводи за етнолингвистичния състав и принадлежност на носителите на съответния език; ниво и степен на достатъчност на условията предпоставка за формулирането на изводите за етнолингвистичната принадлежност на същите носители и безспорно редица още други, по-частни или по-малко съществени за случая принципи и условия.

Достатъчно задълбоченото и всестранно познаване с експлицитното и стриктно спазване и прилагане не само на всички тези, но и на редица още, твърде специфични лингвистико-ономастични факти, постановки, принципи и правила при пренасянето и екстраполацията на собствените имена в областта на историографията в качеството на езикови факти и данни за етноисторически изводи и заключения тук безспорно е изначално първото и пределно задължително условие, за да може донякъде благородната от определена, за съжаление макар и извъннаучна, гледна точка амбиция прабългарите да се откъснат и обясняват вън и независимо от тюрките да не се превърне в лингвистикофактологически празна и неподплатена, необоснована и недоказуема; едностранчиво-екстремално разтегната и развлечена като форма, съдържание и основни

проекции словесно-понятийно конструкция теза, разгръщането на която не само да натрапва впечатлението за предумишлен и напълно съзнателен манипулативен подбор и фалшификация на езикови изобщо и на ономастични в частност факти и данни, но и да игнорира най-безпардонно и направо арогантно установената, отдавна съществуваща и утвърдена вече национална и световна традиция, създадена и поддържана от дълго време насам с наистина оригиналните и значими научни приноси на редица най-авторитетни и утвърдени имена не само в българската, но и в световната лингвистика и историография.

Не може именно тук да не отбележим, че не само за нас, първото място сред тези имена безспорно се пада тъкмо на българския езиковед, неотдавна покойния проф. Моско Москов [1988], който по един извънредно прозорлив, деликатен и прецизен начин, както вече имахме възможност да отбележим в специална рецензия [Добрев 1991], съумя да отчете и синтезира диалектически всички досегашни постижения на голям брой наши и чужди езиковеди и историци; видя и сполучливо възстанови загубените през Времето части на Именника и като резултат предложи максимално обективното, вътрешно и външно съгласувано, последователно и непротиворечиво, непредлагано от нито един от предишните изследователи, качествено ново и цялостно, напълно задоволително и убедително за всички обективномислещи и непредубедени езиковеди и историци тълкуване на този безценен наш паметник исторически извор.

След този наистина капитален и фундаментален труд на проф. М. Москов надали тук има и може още нещо да се направи без съответния, достатъчно квалифициран и прецизен, методологически обоснован и подплатен текстологично-етимологичен анализ, който, от само себе си се разбира, задължително трябва напълно аргументирано и обосновано, почтено, достойно и коректно диалектически да снеме, преодолее и възстанови на едно по-горно ниво неговата методология и теория върху Именника по принцип и прабългарския календар в частност.

В този ред от мисли, тук за нас все още крайно неуместни, недостатъчно обосновани и определено некомпетентни остават опитите не толкова за изразяване на мнение, колкото на отношение по прекалено сложния и труден теоретико-методологичен проблем на тюркското езикознание, какъвто е класификацията на тюркските езици например [срв. Добрев П. 1991, 117], а така също и намерението дори да се помисли за славянски, тюркски или ирански тип език и с лека ръка да се подхвърлят нищо незначещи изрази като “нетипични за славяните български думи”, “особен език от източноирански тип, който се различава, както от славянската реч, така и от езика на хипотетично сравнявани с древните българи тюркски народи”, “тюркски език от кипчакски тип” и други такива [Добрев П., Добрева 2001, 256-257,274,276].

Към всичко това в лингвистиката обикновено се пристъпва едва след специализирана лингвистична подготовка по структурна типология и натрупването на достатъчно знания за няколко групи езици и конкретно за тюркските езици като цяло и то с оглед и на нивото на всяко отделно езиково равнище, постижимо единствено при личното владеене или ползуване не само пасивно-рецептивно, но и активно-продуктивно на поне два-три тюркски езика и след разработването и публикуването преди това на някакъв минимум конкретно-емпирични изследвания в тази област. Именно тук условие и критерий за научна компетентност и осведоменост за българските лингвисти етимолози и историци медиевисти е да четат на турски език, който е най-популярният и направо задължителен за всеки тюрколог, но най-вече за българския, тюркски език. Чувашкият език пък е единственият жив наследник на прабългарския език и неговото, най-малкото рецептивно-лексикографско, но компетентно, коректно и непредубедено ползуване не само дава необходимият и пълен отговор решение на редица проблеми в областта на прабългарската лингвистика, но и направо ги снема от дневен ред, без при това да се прибягва до езиците

чак на келтите или на шумерите, които в случая имат ако не никакво, то поне твърде периферно значение.

Дано справедливостта и основателността на тази наша препоръка бъдат забелязани и оценени по достойнство, след като обърнем внимание, че правописно некоректно приведената извадка от Махмуд Кашгари [вж. DLT-1, 30] в последното писание на анализирания тук съчинител се превежда като "…живеещите в степите между Рум (Византия) и градовете Булгар и Сувар печенези, говорят на един особен тюркски език, в който изчезвали краищата на много думи". Но според нас тази извадка в действителност съобщава точно обратното на така предложения превод, в който запазваме дори неясно защо поставената запетайка, а именно: "Езиците на суварите и болгарите чак до печенегите, които са в страната Рум, са вид тюркски езици, краищата на редица думи в които са орязани и скъсени" [Добрев П., Добрева 2001, 255].

По същия начин "видният книжовник Махмуд Кашгари, който е първият тюркски учен-езиковед", както много добре личи и от правописно некоректно приведеното този път турско словосъчетание, съобщава, че "Булгар е тюркски град, който е познат на всички" [вж. DLT-1, 456]. Но ясно защо, точно този израз се превежда като "град Булгар е станал тюркски град" и обратно на неговия смисъл и значение, тук се твърди, че "видният книжовник" не е посочил волжските българи като тюркски народ и че той "имал особено мнение за произхода на българите край Волга" [Добрев П., Добрева 2001, 249].

В действителност, както проличава вече достатъчно ясно от гореприведените и едва сега и тук правилно и точно преведени редове, за "основателя на научната тюркология" и "първия тюркски учен-езиковед", според възприетото на горепосочените страници определение, езикът на българите е тюркски (подчерт. - И.Д.) и той се характеризира с изгласно-фонетичните особености, които по-късно се наблюдават и в чувашкия език, така че Кашгарлъ Махмуд изобщо не е имал някакво "особено мнение" по този въпрос и е много некрасиво тъкмо на Него да му се приписва подобно нещо. Но по същество, българският език не е толкова близък и родствен на печенежкия, какъвто извод се прави от погрешно разбраното, преведено и тълкувано съобщение в съчетание с въпросните фонетични промени, колкото на чувашкия, защото този език пък е единственият съвременен пряк наследник на въпросния тюркски български език.

Именно това следва и се доказва основно и главно от общите и за двата езика, вътрешнолингвистически диференциращите и идентифициращи съответствия *р-з, л-ш,* наблюдавани най-напред и най-вече, главно и особено отчетливо и в писмено фиксирания, самия волжскобългарски език от X-XIV в., където на общтюрк. *yüz* "сто", *sekiz* "осем", *yaş* "възраст", *beş* "пет" отговаря *ğür, säker, ğal, biäl,* чув. *çĕр, пилĕк,* но така също и по един напълно определен и категоричен начин и в прабългарските вътрешни заемки в българския език *шаран, пърле, шиле;* още и в повече от четиристотинте прабългарски лексеми и собствени имена външни и вътрешни заемки в унгарския език, както и в немалкия и направо достатъчен брой субстратни вътрешни заемки в съседните на волжскобългарския език угрофински езици; в татарския, башкирския, азербайджанския, тюркменския, монголските, кавказките и други езици, които лексикални и ономастични заемки като цяло безспорно са повече от добра, надеждна и дори повече от достатъчна емпирична база за структурнотипологически, а от тук и за генеалого-исторически наблюдения и заключения досежно прабългарския език, така че най-после да се види и разбере кога, къде и кой е този език; какъв е неговият структурен тип и какъв е той по етнолингвистична принадлежност [вж. напр. Ахметьянов 1978, 10,39,43; Бенцинг 1986, 20-22; Джидалаев 1990, 11-54; Добрев 1982в; Хакимзянов 1987, 136-165; ЭСТЯз-й, 260].

Ето защо, по силата и с оглед на всичко това теорията за прабългарския език като принадлежащ и спадащ единствено и само към тюркското езиково семейство в никакъв

случай не може да се приеме не за мит, но дори и за хипотеза, равнопоставена и еднаква с многото други, предложени досега хипотези, като при това тук се налагат някои уточнения, а именно:

Тюркската етнолингвистична концепция за прабългарите в качеството си понастоящем на добре известна и почти поголовно и повсеместно призната, възприета и утвърдена; достатъчно развита и разгърната, вътрешно последователна и непротиворечива; фактологически всестранно обоснована и аргументирана, съдържателно изключително богата и обясняваща дори и най-частните си детайли интердисциплинарна научна теория не дължи днешното си състояние и равнище единствено и само на проф. Н. Баскаков, а на голям брой още пределно квалифицирани и ерудирани изследователи от различни периоди от развитието на тюркологията като лингвистика, литературознание, етнология, етнография, фолклористика, история, археология, които учени отдавна са допринесли или пък и понастоящем продължават да допринасят повече или по-малко за окончателното и безапелационно решаване на тази никак нелека, толкова неясна и заплетена, с една дума - изключително сложна научна проблема.

Определено откроряващ се и направо фундаментален обаче в тази насока е като цяло научният принос тъкмо на проф. Н. Баскаков, именно поради което изобщо неоснователен и направо незаслужено принизяващ неговите научни заслуги и постижения, а тъкмо заради това пък и доста некрасив и непочтен за един млад "специалист", който очевидно и не чете и не познава достатъчно и тюркската лингвистична литература, е опитът концепцията на този забележителен изследовател да се представи не толкова като теза, колкото да се квалифицира като хипотеза, при това от автор, който като че ли сега се насочва към тази проблематика с една единствена конкретна етимология, без това, разбира се, изобщо да му осигурява необходимата и достатъчна основа и предпоставки за теоретико-методологични обобщения и заключения по "най-високите етажи" на лингвотюркологията [срв. Илиева Л. 2001, 98].

Сред изследванията на този световно известен езиковед ние все още не сме попадали на такива, където прабългарският език да се "свързва с хунския", както на същото място твърди най-категорично и безапелационно поредният псевдонаучен "труженик специалист по езика на Аспаруховите българи", доколкото при него терминът понятие "хуни" се използува, само за да се посочи мястото на тюркските племена и народи по време на Великото Преселение на Народите и да се образува съставното наименование за един от периодите, на руски език "хуннская епоха", в развитието на тюркските езици, която се простира от III в. пр. н.е. до IV в. сл.н.е., а така също и наименованието на един от дяловете на същите тези езици като "западнохунская ветвь тюркских языков". Тази логико-лингвистична операция безспорно си има своите обективни основания в това, че тюркските племена и народи и като че ли по-специално болгарите оногури са главният и водещ компонент в хунското военно-племенно обединение конфедерация, включващо още монголски, ирански, угрофински, славянски, германски и др. племена и народи и административно-политическата форма и рамка на което обединение е огромната по територия късноантична Хунска Империя [вж. Баскаков 1969, 152-157,161-166,230-241].

За съжаление точно тук се налага и едно отклонение, вътрешнолингвистически с методологически, а екстралингвистически с морално-етичен характер – въпросният начинаещ "древнобългарист", пак на същото място, много остроумно, което обаче ни най-малко не означава и вярно и почтено, подрежда нещата, като пише, че "пред нас са хипотези, почиващи върху други хипотези"; "Й. Бенцинг се е изказал много уклончиво за езика на Аспаруховите българи" и че тъкмо той "например изцяло отхвърля тълкуването на глосите от протобългарския език в "Именника" като означения на животни и приема възгледа, че те представляват девизи на управлението".

Тук “девизи на управлението” безспорно не е най-добре и сполучливо намереното съответствие на руското “девизы правления”, но независимо от това, не само от тук може само да се гадае дали става въпрос за елементарно непознаване и неразбиране, да не говорим за турския (вж. малко по-горе), дори на руския език или пък за напълно съзнателно и преднамерено изопачаване на току-що приведеното виждане по въпроса в интерес и с оглед на собствените крайно неточни и направо мъгляви разсъждения резултат от явно незнание и непознаване на проблема – за И. Бенцинг [1986] има само племена, които са обединени политически в империята на сюнну, както е китайският по произход вариант на термина *хуни,* лингвистичното следствие от което е че “хунски език” не съществува” и за езикознанието той “представлява точно такава фикция”, каквато е и “езикът на варварите” от гледна точка на античния грък; общопризнато е, че протомонголските и прототюркските племенни групи се отнасят към “хуните”, но дори и Авитохол и Ирник да са Атила и синът му Ернак, ние все още не знаем дали езикът на българите възлиза към езика на истинските хуни или към някаква група псевдохунски племена.

Дунавскоболгарският княжески именник е един от трите най-важни от известните по него време, т.е. към средата на миналия век (И.Д.), дунавскоболгарски езикови паметници; той “съдържа, наред с имената на князете и сведенията за рода, от който те водят своя произход, също и думи от неизвестен (твърде вероятно “дунавскоболгарски”) език”; дълго време предполагаха, че тези думи обозначават “годы животного цикла и числа”, привеждаме ние на руски език, защото българското съответствие “животински” не ни звучи добре, а друг по-точен буквален превод като че ли няма, което състояние на нещата тук в никакъв случай, разбира се, не се явява причина и предпоставка на български език да не се употребява изграденото с оглед на друг аспект наименование за същото “календарноциклова година”; Й. Маркварт противопоставя обяснението, че думите представляват ръководно-управленски принципи (по-добре като че ли вместо “девизи на управлението”), но Ом. Прицак обяснява неизвестните думи като редни числителни имена, което “тълкуване ми изглежда твърде съмнително” (бел. № 18).

От обширната литература за Именника, само споменатите работи на Й. Маркварт имат непреходна стойност, но пък “не е напълно понятно, защо тези работи на Й. Маркварт не получават резонанса, който те заслужават. Може би, това се дължи донякъде на това, че посредством тях беше посочен спорният характер на някои утвърдени по това време представи за алтайските езици изобщо; за дунавскоболгарските думи в дунавскоболгарския княжески именник и за болгарско-тюркските заемки в унгарския език” (бел. № 41); “Ако отнасянето на езика на дунавските болгари към числото на тюркските езици може да предизвиква съмнение, езикът на волжските болгари несъмнено е тюркски”; консонантизмът на късноболгарския език вече в главното отговаря на чувашкия; вокализмът на българския език в по-голямата си част все още отговаря на вокализма на древнотюркския език, но в същото време разкрива и някои особености на чувашкия; морфологичните особености на българския език “свидетелствуват убедително за това, че българският език се явява тюркски” [11-28].

При достатъчно внимателно и непредубено проследяване, анализ и осмисляне на цялостно-резултативната семантика на този, по необходимост донякъде малко дълъг текст извадка вече проличава напълно недвусмислено и съвсем ясно, че за Й. Бенцинг, който не само е много задълбочен и проникновен специалист тюрколог, но очевидно и по принцип е и по-скептично-позитивски настроен учен, Именникът не съдържа достатъчно емпиричен материал, на базата на който да се правят изводи за генеалого-структурния тип на дунавскобългарския език; за него това са “думи от неизвестен (твърде вероятно “дунавскоболгарски”) език”, като “отнасянето на езика на дунавските болгари към

числото на тюркските езици може да предизвиква съмнение" (подчерт. - И. Д.), докато точно обратно и коренно различно е положението при волжскоболгарския, също и късноболгарския, дори само болгарския език, защото от този език има достатъчно количество дори и морфологични елементи, за да се види и потвърди неговият единствено и само тюркски генеалого-структурен тип и характер.

Й. Бенцинг от средата на миналия век не се е занимавал специално с "онези думи" от Именника, но него го задоволяват и той приема "на доверие" обясненията на Маркварт от началото на същия век, което "доверие", както много добре проличава от цялостно приведената по-горе бележка № 41, в същото време е и силно разклатено, така че Бенцинг се вижда принуден да признае преди всичко пред себе си, че значението и ролята на тези изследвания на Маркварт се свеждат главно до разкриване спорния характер на някои утвърдени по това време представи по три пункта, вторият от които са въпросните думи в Именника, без това в същото време да означава, че той предлага каквото и да е – положително или отрицателно мнение по същество, защото той не иска и не може да има мнение при недостатъчен емпиричен материал, който при това не е изследвал специално и това му прави особено голяма чест, за разлика от доморалите ни "лингвисти древнобългаристи", които най-напред си съчиняват безпочвените хипотези ветропоказател, а после дирят емпиричен материал къде ли не, без обаче дори и да подозират, че такъв изобщо няма и никога няма да намерят не в Афганистан и на Памир, ами и по най-далечните и затънтени краища и кътчета на Света, пък дори и оттатък него.

Ето защо, макар и твърде остроумно, никак не е вярно и почтено от страна на горепосочения "научен сътрудник" да приписва тъкмо на Бенцинг уклончиво изказване за дунавскобългарския език и още по-малко пък отхвърляне тълкуването на глосите от протобългарския език като означения на животни и приемане на възгледа, че те представляват "девизи на управлението". Прекалено непочтен и дори определено нечистоплътен е подобен начин на използуване и злоупотреба с авторитетите в науката…

А и как така пак този "научен сътрудник" забеляза тъкмо тази неопределеност и донякъде колебание, но по-скоро нежелание да вземе отношение по въпроса, при "най-авторитетния специалист по чувашки език", а не си направи труда да прочете и поразмишлява малко върху гореприведените му заключения от втората част на същата статия относно тюркския тип и характер на волжскоболгарския език и не по-малко важното и съществено за случая – относно взаимоотношението и връзките на този език както със съвременния чувашки език, така също и с тюркския праезик и с останалите тюркски езици, а и с другите "алтайски" езици, към които, както много добре и отдавна е известно, в никакъв случай не спадат иранските езици например, докато волжскобългарският език може да произхожда, да съществува и да се развива вътре и сред тези езици безспорно като никакво и никое друго, а единствено и само като тюркско и пак като тюркско, сравнително самостоятелно и обособено, конкретно-индивидуално, също и репрезентативно-експресивно, номинативно-комуникативно лингвистично образуване на конкретен народ или племе върху точно определена територия и през точно определено време.

И все пак, кое именно пък е онова фундаментално-съществено различие между волжскобългарския и дунавскобългарския език, което може да попречи на един днешен "Бенцинг" да припознае, признае и потвърди тяхното тъждество в главното и основното, когато сега вече е налице много по-обемист и дори безспорен емпиричен материал от втория език, а и "онези думи" са достатъчно проучени, описани и безспорно-безапелационно потвърдени и доказани от редица най-ерудирани и авторитетни изследователи след него, но не на по-ниско от неговото и на Маркварт ниво, именно като прабългарски с техните връзки и съответствия за повечето от тях единствено и само в

тюркските езици, а за известна част – и в останалите езикови семейства, но едва преди и след като са преминали и са заети в тюркския праезик, в тюркобългарския праезик и езици – аварски, болгарски, хазарски, в самия болгарски праезик, езици и диалекти или пък в останалите по-близки или по-далечни тюркски езици и диалекти.

Докато се занимаваме с тази проблематика, която може да има значение и стойност по-скоро или най-вече като лингвистикоисторическа, непрекъснато се питаме защо и какво толкова е попречило и продължава да пречи на така агресивно аспириращите, но по-точно – на безскрупулно-арогантно стремящите се или още по-добре – втурнали се безумно-слепешком в Прабългаристиката български "по-младши и по-старши научни сътрудници" да отворят обобщаващо-сводната монография на най-добросъвестния и най-големия съвременен познавач на тази материя, за щастие и за нещастие (второто е заради научно изобщо несъществените и дори ирелевантни, неизбежните тук "български" екземпляри и проблеми), едновременно на пак българския учен езиковед проф. М. Москов; да си направят труда да придобият, макар и минимално знание от перфектно формулираните, поставени, анализирани и решени проблеми и въпроси именно и понастоящем единствено там и едва след това да започнат да оценяват и раздават квалификации наляво и надясно…

Тогава тези и подобните им, безнадеждно заблудени и заблуждаващи останалите социални обекти псевдонаучни субекти преспокойно и изцяло ще могат да си отговорят на евентуално "вълнуващите" ги въпроси, които са възникнали пред тях от Нищото и очевидно не им дават мира, не само в "синхрония", т.е. с оглед на крайния резултат и днешно състояние на една многолетна, много трудна и дори изнурителна научна дейност, която тъкмо поради това заслужава в края на краищата и малко повече уважение, но така също и в "диахрония", т.е. в аспекта на отделните нейни етапи и форми на историческо развитие, където вече ще могат да намерят, а и обективно-безпристрастно да оценят и точния принос и значение на всеки отделен изследовател, включително и на така грубо и непочтено използувания Й. Бенцинг, а не да преливат непрекъснато от пусто в празно.

Пак по същество, но вече не толкова "абстрактно", а възможно най-конкретно, произходът на името на Самуиловата дъщеря Косара, популярно най-вече сред сърбите, макар и да налага краткото навлизане в двата много важни и съществени, взаимносвързани неясно, според собственото признание на автора, в каква степен по принцип, но очевидно съвършено неясни и крайно мъгляви пак за него самия, специфично-частни, достатъчно различни сами по себе си и поотделно въпроса "за хунския език и за езика на Аспаруховите българи", може и да може, в порядъка на поредната, н-та на брой в Прабългаристиката хипотеза, да се изведе от "езика на сюнну" и да се обясни като основана на съответната хунска дума със значението "принцеса".

И все пак, без да броим, неясно кои точно, двете, от общо трите, славянски думи, заради участието на славяните в хунския съюз, и при все че няма данни европейските хуни да са "имали в езика си термин, свързан с коментираната глоса от езика на сюнну", нека не караме повече цитирания тук новопоявил се "специалист древнобългарист" да пребивава перманентно "в хипотеза", като си мисли, че е "възможно европейските хуни да са запазили поне частично титулатурата, известна по китайските източници за езика на сюнну" и му подскажем, че такава титла например е добре известното праб. *канартикин,* втората съставка на което, съвсем сигурно идва от китайския език и е силно разпространена във всички древни, стари, нови и най-нови тюркски езици, включително и в съвременния турски език, така че няма как и глосата генетична основа на *Косара* да не е била и в "хунския език", но, разбира се, в тюркски вариант.

"Хунски език" обаче, както се видя и от малко по-горе, никога не е имало, което е особено добре известно например още на староарменските хронисти, за които хуните са събирателно понятие [вж. Габриелян 1989, 80], нещо подобно на скитите, под които

византийските летописци и писатели разбират всички северни за тях народи, независимо от тяхната етнолингвистична принадлежност. Но такива и за по-нататък не се очаква да има, въпреки че нашумял понастоящем и цитиран съчувствено пак тук, "виден и много ерудиран български историк", името на който може да се види малко по-долу, бил напълнил цяла една глава от "съкровено-безценния" си опус с остатъците от хунския език в съвременния български език, поради което и обясненията на основата на обратното всъщност не материализират и не обясняват нищо друго освен мъглата в "научните" представи и недомислици на техния автор, защото освен от славяни, на Балканите хуните са представени още и от тюркобългари – авари и болгари, така че ако тъкмо хунският произход на *Косара* изобщо може да се докаже, то той непременно и във всички случаи ще бъде единствено и само тюркски – болгарски, аварски, къпчашки или, макар и много малко вероятно, но също не е изключено – узо-печенежки.

Минималното условие за подобно действие обаче трябва да бъде наличието и употребата на въпросното име в поне няколко тюркски езика, но пък самият автор по принцип е "силно резистентен", мислим си, че това ще да рече "много силно се съпротивлява и опъва" срещу подобно решение, поради което изход в тази насока няма, следователно Косара, горката, още дълго ще има да чака и ожидава, както е в нашия добруджански говор, което иде да рече, да очаква безнадеждно-продължително с тъга и копнеж да бъде припозната, ако не и общоевропейски, то най-малкото и общобалкански за пряк езиково-номинален потомък и наследник на европейски "демонизираните" и ненавистни хуни, което обаче не изглежда никак възможно в настоящата международно-политическа и вътрешно-българска научна ситуация. Но нейсе…, както се изразяваме в подобни случаи ние българите от наполовина тюркски произход с помощта на една пак тюркска и по-точно турска дума…

Всичко това все пак е само в културноисторически план, докато погледнато контактолингвистически и сравнително-исторически, няма начин тази "известна по китайските източници за езика на сюнну" глоса, която съзнателно не привеждаме сега и тук, единствено поради липсата в компютъра на обратно *е,* с това начално *к* в мека сричка, именно в славянския български език от онова време да не се палатализира и да не получи форма, много по-различна и далечна от формата на *Косара.*

Югозападномакедонските български говори и сръбският език правят същото и с по-нови по време, например с турските заемки, така че "царската дъщеря" ще продължава още дъ-ъ-лго, заедно със своя създател да "виси във въздуха" под формата дори не на крайно рискована, а на напълно безпочвена хипотеза, чак докато се осъществи "принципната възможност следи от хунския език да се открият както в стария български език, така и в други европейски езици" [срв. Илиева Л. 2001, 95-100], срока на което научнопознавателно действие ние, не само от великодушие и добро разположение на духа, удължаваме поне до края на Света. И все пак, на основата на какво и дали изобщо може да се повярва и да се очаква поне това последното, а и как да се повярва на съчинител, за когото все хипотеза са, както най-добрите и безспорни научни теории, но така също и собствените недомислици, върху които си е оставил ръцете???…

По принцип и жли *Косара* може да получи своята етимологизация със задължителната етнолингвистична идентификация и атрибуция, но за това е необходимо да се привлекат, анализират, съпоставят и преценят етимологически немалко фонетико-семантически близки апелативи и имена от индоевропейските и тюркските езици главно, като при тълкуването на името в никакъв случай не бива да се подминава например къпч етнм *козар,* но така също и срвк. монг. мли *Джучи-Кусар* [вж. при Рашид-ад-дин-2 1960, 36], най-малкото заради задължителния в подобни случаи принцип за последователна

селективна неутрализация на многопосочната множественост при обяснението на заетите собствени имена.

И като последно в тази връзка, много странен изглед и начин на функциониране трябва да има онова "научно съзнание", в рамките на което напълно съгласувано и непротиворечиво, едновременно се обединяват и съвсем "миролюбиво" си съжителстват констатации и заключения за "българския историк П. Добрев" в смисъл, видите ли, че неговите бележки за езика на хуните "имат значение само като куриоз", но независимо от това, усилията му за езика на Аспаруховите българи, "при цялата им лингвистична несъстоятелност, имат голямо значение за разбиване на мита за тюркския характер на протобългарския език – който е само една хипотеза и нейното канонизиране не е в полза на научното търсене" [Илиева Л. 2001, 98-99].

Тук не ни е ясно какво точно прави тирето след "език", но грандоманското бръщолевене отвисоко на нелепи глупости с такива, медицински особено показателни и конкретнодиагностициращи опорно-ключови думи като митове, легенди, небесни пантеони, хипотези, необикновени, непознати, тайнствено-мистериозни и необясними неща, скрити кодове, изгубени нишки, небесни сърни, съзвездия, световни цивилизации, древни календари, всемирни приноси, князе и царе, стари царства, царственици, достолепия, канонизиране, уникални, нови, невиждани, нечувани и непознати до сега думи и езици, за първи път от Сътворението на Света оригинални прочити, преоткривания, развенчавания, разрушавания, памироирански древнобългарски език…

…и цялата тази галимация под етикета "Лингвистика", която се поднася почти без пари за първи път, единствено и уникално, неповторимо и гениално; но особено тези, звучащи толкова екзотично и загадъчно-таи-и-инствено, да ме прощава г-н Правописът, но друг е Ефектът, кънтящи в празно пространство и просто "хващащи за гърлото", без всякакво съдържание думи и изрази като "специално допълнително проучване, находка, разкриване на същности, научно откритие" - под път и над път, и най-вече пък това "научно търсене", най-съкровените и интимни интереси, нужди и цели на което отдавна е открил по пътя не само на нирваната автосугестия и сладостно мамещата самоизмама, но още и знае, познава и публично огласява тъкмо и единствено този кандидат-аспирант в Прабългаристиката…

…цялата тази не особено "чиста вода", нека не се мърсим в този хубав ден с по-точната и изразителна дума, очевидно е "запазена марка" на най-новото поколение сътрудничещи в Науката и отдалеко забележимо отличие на прекалено специфично изглеждащото и функциониращо "научно съзнание", така че лингвистично несъстоятелните и куриозни усилия на един лингвистически, не полу-, а изцяло неграмотен "историк", които много по-вярно и точно може да бъдат наречени неграмотно-безплодни лингвистикообразни напъни, все пак и въпреки всякакъв здрав разум придобиват "голямо значение за…"…

Но може ли нищо незначещите, празните откъм съдържание и именно поради това обективнореално несъществуващите неграмотно-извратени словесни плето-съчетания резултат от такива напъни да имат някакво минимално, пък дори и още по-малко от това, значение изобщо и то тъкмо за Науката, представена този път, за голямо наше съжаление, тъкмо от Прабългаристиката???...

Лингвистиконаучната концепция за прабългарския език като произхождащ и принадлежащ единствено и само към тюркските езици е отдавна изградена и завършена в същественото и главното от голям брой най-сериозни и ерудирани учени изследователи от цял Свят с привличането и анализа на огромен брой, културно-исторически подплатени и потвърдени собствено езикови факти и аргументи и то посредством достатъчно добре разработения и квалифицирано-успешно прилаган и спрямо тюркските езици

сравнително-исторически метод, така че никой нормалноразумен човек и сериозен учен няма да се хвърли да я опровергава или разрушава тази теория и то тъкмо по начина и със средствата, на които, за съжаление, и тук сме свидетели, като същевременно я обявява, за заблуда на лековерните и незапознатите с нея, за мит, легенда или хипотеза на н-та степен. Но слезте най-после на земята, дано поне това да можете!!?…

Независимо от този не особено добър и сполучлив пример, нека след това наистина необходимо отклонение, все пак продължим по-нататък и забележим, че в лингвистиката по принцип няма практика, а и не е проява на добър научен стил и вкус да се поучава българската славистика, защото именно и единствено тя може и трябва да знае и да каже какви точно по произход са въпросните "заднопоставени членове".

Пак тук не звучи никак скромно и възпитано, а още по-малко и сериозно претенцията тъкмо въпросното лице да "разкрива същността на древния български език" [Добрев П., Добрева 2001, 252,274,276], от употребата на което словосъчетание тъкмо на това място, не само че ни настръхва косата, но и проличава най-вече и най-напред отсъствието на всякаква представа за съдържанието на понятието "същност", да не говорим за неговата генеалого-историческа лингвистична интерпретация и приложение; да изгражда "за първи път достатъчно точна представа за особеностите на езика на древните българи" [275]. Тъкмо по това е по-добре да не се взема отношение, но пък заявлението за определяне на прабългарския език като "език от ирански тип" [252,274] е направо смехотворно, защото структурнотипологически не може да знаеш и да посочиш към кой точно структурен тип спада даден език, без да имаш в достатъчен обем и количество записани и систематизирани по лингвистически възприетия и утвърден начин, неговия речник, фонетика и граматика, освен ако за такива не приемеш измислените от тебе, но това вече се мотивира и проектира в съвсем друга предметно-научна област, примерно в Психиатрията.

А "откритието", че между прабългарските *дилом, вечем, твирем* и др. от Именника на Българските Ханове, тюркските *илан, ючинчи, токуз* и чувашките *селен, вессемеш, тахарамеш* няма изобщо нищо общо генетико-исторически, а само частично и слабо изразени външни сходства, които се наблюдават най-вече при езици, които не принадлежат към една и съща езикова група [Добрев П. 1991, 116,121-122]; твърдението, че завършващите на *-ем, -ом* имена на месеците, "някак не звучат по тюркски" [Добрев П. 1991, 123], също и заключението, че прабългарските надписи съдържат множество източни думи, нетипични за тюркските езици [Добрев П. 1999, 32], звучат не по-малко нескромно-претенциозно поради простата причина, че право на подобно изказване в науката Лингвистика дава единствено и само способността за познаване и владеене в детайли, включително и на слух, наред със славянските, иранските, германските, хамито-семитските, шумеро-акадските и други групи езици, още и преди всичко и на тюркските езици и то до степен и възможност да се реши и прецени точно кои от тях са типичните и как именно са звучали те преди 15-20 века, с която нелека задача не би се заел дори и най-квалифициран езиковед тюрколог примерно с тридесетгодишен стаж в тази научна област.

Но може би все пак точно тук му е мястото на риторичния въпрос дали на тюрките волжски българи от VII-VIII век тези имена наистина са им звучали по тюркски, т.е. по тяхному, че тъкмо тези българи под формата на *bėlim, tötem* ги използуваха дори на надгробните си паметници през XII-XIV в. [вж. напр. Хакимзянов 1987, 86,148,154,158], а се и постараха да ги запазят и да ги предадат и на съвременните си потомци чувашите? А може би и още – дали тъкмо тези българи станаха и понастоящем са по-малко българи от нашия доморасъл "лингвист древнобългарист"? Печелим или губим, когато поставяме нещата точно в този план и ги решаваме именно по този начин?…

Конкретно определянето на имената на календарноцикловите години от Именника като “имена без аналог при останалите тюркски календари” безспорно се дължи най-напред на напълно преднамерено и съзнателно игнориране на отдавна всеобщо и добре известния факт, че всъщност *дилом* и *йилан* са една и съща и то тюркска дума, а така също и на очевидното нежелание или по-добре – психолого-интелектуална неспособност да се види и разбере, че практически от общо десет израза в Именника не “само три имат някакви приблизителни тюркски аналози”, а всичките без изключение имат такива “аналози” и то на повече от едно езиково равнище, защото *дилом* като тюркобългарски аналог на общтюрк. *йилан* съвпада с него на фонематично, лексикосемантично, морфологично и, разбира се, на номинативно-функционално равнище. Подобно е положението и при *дван.* Това, както вече е повече от сигурно и безспорно доказано, е съкратеното болг. **табълган* със съответствие по линията *л-ш* общтюрк. *табушкан* и налице пак с л-форми и в монголския език [Москов 1988, 82,89; Pritsak 1955, 56-58,78-84]. Тук най-вероятно, заедно с *шиле* то е заемка от тюркобългарския праезик и също така не може никак да се счита за външно и случайно в аспекта на прабългарския етно-лингвогенезис и прародина.

Този набор от тъждества се запазва или променя незначително също и при останалите имена на календарноцикловите години, като долната граница се наблюдава например при *сомор,* голословното твърдение за което по същество, че е партянска дума, не е нищо повече от елементарна некомпетентност, защото никой никога не ще може да опровергае неговия тунгузо-манджурски произход и където тъждеството е само на лексикосемантично равнище, поради това, че означава съвсем същото, което означава и неговото съответствие от останалите тюркски календари, по силата на което и номинативнофункционално то е име на съответната година в отделните календари, напълно закономерно и нормално между впрочем, като се има предвид току-що посоченият произход на лексемата генетична основа на названието.

Твърди се, че при *тох алтом* и *таук алтънчи* са налице “съвсем очевидни граматични разлики”, но всъщност тези “разлики” нито са очевидни, нито пък граматични, защото според нас *тох* е тюркобългарската форма изоглоса на общотюркското *таук,* т.е. разликите тук са само фонетични, но не и фонематични, докато в същото време *алтом* е тюркобългарското редно числително име, семантико-функционално напълно равно и еднакво на общотюркското *алтънчи,* всяко от които се образува и функционира в два съвсем отделни и вече доста раздалечени и различаващи се помежду си по това време дяла на тюркските езици, като второто при това съдържа в петрифициран вид морфологичния елемент *-ън,* напълно еднакъв и тъждествен на словообразувателния суфикс на първото. Такова е положението и при всички останали числителни имена генетична основа на имената на месеците в Календара, включително и при *вечем* и *твирем.* Фонетичните промени тук обаче са от по-друг характер, но това не променя нищо по същество, така че всички прабългарски имена на годините и месеците от Календара имат повече или по-малко пълни аналози в останалите тюркски календари [срв. Добрев П., Добрева 2001, 114-116,118].

Имената на месеците от прабългарския календар се обявяват за ирански по произход само на основата на частичното звуково сходство между съвременните памироирански редни числителни имена и разположените най-малко 15 века преди това прабългарски числителни имена [Добрев П., Добрева 2001, 117; Dobrev P. 2001b]. Но в средноиранския парфянски език някои от редните числителни имена са *bidīg* - втори, *čuhrum* - четвърти, *panjum* – пети; в хотаносакския - *säta* - втори, *didä* – трети, *toūramä* – четвърти, *puhä* – пети, *hodamä* – седми и в согдийския – *δivdy* - втори, *štiy* - трети, *ctβ'rm* - четвърти, *pncm* - пети [вж. Основы иранского языкознания 1981, 201-202,266-267,452-453].

А в съвременните памирски езици те са представени например от вахн. *buyät* - втори, *tru* - три, *сыbыrät* - четвърти, *pānżыt* - пети, *ыbät* - осми; ишк. *dьw* - две, *rů* - три, *сьfur* - четири, *půnz* - пет; *язг*. *δow* - две, *cuy* - три, *čer* - четири, *penĵ* - пет и т.н. [Пахалина 1975, 50-52; СлВхЯз, 186,189,232, по технически причини използуваният тук графичен знак за съгласна е заменен със *ż* и отговаря на българското буквосъчетание *дз,* а за гласна - с *ä*]. Пак в източноиранския осетински език редните числителни от *първи* до *трети* се образуват посредством суфикса *-аг -дыууæ-дыккаг* "втори", *æртæ-æртыккаг* "трети" [ОсРСл, 457-458]. При това осетинците са потомци на средновековните алани, които са били в най-тесен контакт с кавказките и приазовските българи и дори някои от тях са били приобщени и са се влели в прабългарската етнолингвистична общност.

От специално лингвистико-етимологично доказателство със задължителна културноисторическа аргументация като негов вътрешен и неделим момент, се нуждае твърдението, че акад. *alen* се е променило в *alam* в санскрит и отговаря на нашия термин *alem* [Dobrev P. 2001b]. Всичко това изглежда неимоверно трудно и дори невъзможно за историк, който при това не е в състояние да използува и приложи сравнително-историческия метод и то в насока и срещу добре известното и доказано наличие на собствено тюрк. *a:лын,* "лоб, чело; лицо, физиономия; склон горы; перед, передняя часть, сторона; перед, передний; заранее, ранше", образувано от **a:л,* а суфиксът на което има уподобително-умалително значение и не може да има причини от какъвто и да е характер да не се промени по същия начин до *алем,* както това е станало с *корем,* специфично болгарско развитие на общтюрк. *карын* [вж. ЭСТЯз-а, 126-127,146-147].

По същия начин, и за всички останали имена на месеците от Именника очевидно няма начин да са образувани на основата на ирански редни числителни имена, което проличава достатъчно ясно при поотделното съпоставяне и анализ на тези не само фонетико-семантически, но и историко-генетически нетъждествени и несъвпадащи две групи имена, докато съпоставката и анализът спрямо тюркобългарските в частност и тюркските изобщо редни числителни имена водят към точно противоположните резултати и заключения.

Имената на месеците от Именника са тюркски по произход не само като корени, но и като словообразуване, защото в редица тюркски езици и на първо място в българските, един от които е и чувашкият, още много рано суфиксът за образуване на редни числителни имена *-ин* се е превърнал в *-им,* а по време и след заемането на тези имена в славянския български език, подобно на последната гласна от *корем,* както и на втората гласна от *Кормесий,* това *-им* се е превърнало в *-ем* и по този начин се е сближило с ир. *-äм,* което обаче си е чисто външно случайно съвпадение и подобие, без каквато и да е генетична или контактолингвистична връзка между двата суфикса.

Резултат от същото развитие трябва да е и *алем,* в основата на което най-вероятно лежи собствено болг. **alin* "преден", с което тюркобългарските езици предлагат структурно-типологичен изоморфизъм на семантично равнище спрямо някои индоевропейски езици, където *первый* е прилагателно име със значение "передний" [вж. Основы иранского языкознания 1979, 194]. Така че и наставката *-ем* си е собствено тюркска по произход [по-подр. вж. Добрев 1999, 30], без да е изключено, разбира се този преход да се е осъществил още преди заемането, в самия прабългарски език, който преход не изглежда невероятен, като се има предвид, че той се наблюдава спорадично, наистина в чувствително по-късния волжскобългарски език от XIII-XIV в., като например при *jeget, tötem,* а така също и в съвременните къпчашкоболгарски башкирски и татарски език [вж. Хакимзянов 1987, 74,158].

Но дори и да се заобиколи и тази "малка подробност" и да се предприеме тълкуване на Именника посредством обяснените и семантизирани на иранска основа числителни имена, все пак, като цяло, полученият резултат е прекалено различен от предишните и особено от

този на проф. М. Москов, за да се приеме за обективно-достоверен, а и надали сериозен историк би се наел да хронологизира българските ханове на основата на едно лингвистически неподкрепено, изобщо неадекватно и необосновано "четене" с "реконструкция на някои неясни датировки" по пътя на обявяването на *твирем* за име на "Неизвестен княз" и отстраняването (!!!???) на цели пасажи от Именника, когато познава и разполага с най-последното, изключително грамотното и професионално, всестранно обоснованото и доказано тълкуване на един от най-добрите и авторитетни български лингвисти от най-ново време [вж. напр. Билярски 1999, 19-27, срв. Добрев П. 1991, 161-168].

Наред с това, тук никъде не се обсъжда достатъчно подробно и по същество въпросът за тюркския произход на календарноцикловите години, а приведеното за *дван, дохс, имен, сомор* и особено за *дилом,* е нищожно малко, крайно недостатъчно и неубедително, за да не кажем и лингвистически неграмотно. Техният собствено тюркски, монголски или тунгузо-манджурски произход и принадлежност са не толкова широко и добре известни, колкото очевидни и безспорни, а мястото и ролята им в Именника са прекалено централни, водещи и важни [вж. Добрев 1999, 25-29], че да може всяка друга теория освен тюркската да предложи другото, по-следващото и окончателно, напълно убедителното и безспорно тълкуване на Именника [срв. Dobrev P. 2001b].

Към края на този съвсем наложителен и, струва ни се, изключително необходим и съществен за Прабългаристиката анализ по повод и във връзка с етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и данни, нека най-напред отбележим, че дори българските или чуждестранни лингвисти от международен мащаб и величина не се осмеляват и следователно не си позволяват да представят разработваните от тях, в повечето случаи с фундаментално значение не само за българското, но и за световното езикознание проблеми, под такива сензационно-крещящи, твърде претенциозни и определено нескромни заглавия, които от дълго време насам не се използуват, а направо най-жестоко се експлоатират с меркантилна цел и които обаче продължават да бъдат без всякакво покритие и празни откъм съдържание, доколкото за техния автор завинаги ще си останат безкрайно тъмни и мисловно непостижими връзката и взаимоотношението например между бълг. *тънък* и неговото иранско съответствие, но въпреки това той до края на Света ще повтаря, че в историческия и съвременен български език тази дума са я донесли именно "прабългарите иранци" и пак тя и само тя показва и доказва техния, непременно и във всички случаи ирански, а не тюркски произход.

За "източноиранските" думи от мъжки род, завършващи на *-а* като *boila, kana* и др., все още не може да се приеме за достатъчно и окончателно изяснено, поради липсващата по принцип и конкретно тук неокончателна етимологична разработка. Но може и да се окаже, че всъщност и те носят всичко на всичко не ирански, а славянски по произход, собствено български падежни форми, насложени специално за първото върху граматико-парадигматически съвсем различното общтюрк. *боила,* засвидетелствувано и в Орхоно-Енисейските рунически паметници от VIII в. При гннм *Chakarar* суфиксът *-ar* може и да е множествено число, но то всъщност не е иранско, а тюркско, докато на непознатото ни точно в тази форма *boilar* пък мястото му изобщо не е тук, защото това надали е *boil-ar,* а по скоро – *boi-lar* и тогава е налице, макар и пак тюркско, но друго по форма множествено число.

А ако все пак тук има грешка и намерението е било като пример за злополучно-неясното множествено число да се даде *болярин,* трябва да се има предвид, че в основата си тази прабългарска дума, както ще се види по-подробно по-долу, е двусъставно словосъединение, композита и се състои от болг. *бай/бой* "богат" и *йр* "мъж; човек", т.е. тук няма никакво множествено число. Единствено и само тюркска по произход е и

деятелната наставка *-чия,* която най-напред няма нищо общо със завършека на най-вероятно монголското по произход *тулши* и освен това от никъде не следва, че тя не може да бъде тюркска, дори и корените на думите да са нетюркски, което между впрочем и тук не може да се счита за обосновано и доказано, особено по отношение на *шаръчии.*

Пък и както показват последните проучвания, *книга, чувен* водят началото си не от шумеро-акадските езици, а от китайския език, като специално последното е преминало в българския език от къпчашкия, т.е. пак от тюркския, кумански език [вж. Paraschkevov 1976, 101-123]; пам. *сархъат* и кавк. *сархъад* в никакъв случай не са същото, каквото е *саракт,* а по-скоро от персийския език, както и тур. *serhad* "граница", състоящо се от ир. *sär* "глава; главен" и ар. *hadd* "граница", което означава преди всичко, че подобно на случая с *Авитохол,* където изобщо не се държи сметка за хронологията (вж. по-горе), памирската и кавказката думи са възникнали много по-късно и следователно не може да имат нищо общо с много по-ранната прабългарска дума, освен ако не са етимологични дублети по линията на ир. *sär,* което обаче във всички случаи трябва пак да се покаже и докаже. Пък и данните на кавказките езици по принцип, поради особеното им място, произход и принадлежност, може да играят само допълнително-спомагателна, но не и водещо-решаваща роля в тази проблематика [срв. Добрев П. 1991, 150-155].

Характерните черти на прабългарската граматика са "систематизирани", без обаче да се прави разлика между относително от една страна и притежателно прилагателно име от друга; завършеците *-i, -gi, -igi* от *okhsi, subigi, tagrogi, itzigi* изобщо не може да бъдат обединявани под рубриката "посесивни форми", доколкото за нито една от тези думи тук не се доказва по етимологически легитимния и задължителен път техният произход, лексикално значение и морфологична структура и то с основа и редовни съответствия именно и главно в иранските езици, което по наше предварително впечатление е изобщо невъзможно, да не говорим за това, че посесивност тук наистина има, но тя е единствено и само тюркска.

Специално втората от горните думи най-вероятно е тюркска по произход и се състои от *sü* "войник; войска", а не "хан", каквото значение неясно защо и след кого се приписва на тази дума, и *bäγ* "водач; началник" с притежателното окончание за трето лице *-i,* което в тюркските езици има и една допълнителна, съединителна функция [срв. Добрев П. 1991, 50-52,187-188]. Фонетичен модел на основата на неясни и недоказани по произход думи не може да се прави, пък и самият модел никога не е изброяване на няколко звука в качеството на по-често срещани или характерни, а пълно и последователно разгръщане в опозиция на всички без изключение гласни и съгласни звукове фонеми на езика като инварианти с техните варианти в отделните позиции на достатъчно по брой собствени, изконни и то ядрени и типични за този език думи [срв. Dobrev P. 2001; ~*~2001a].

Като твърдение с очевидно преминаване на всякакви морално-етични норми и правила безспорно трябва да се приема заявлението на току-що цитираното лице, че именно той бил изнамерил системата за разчитане на прабългарските надписи, когато навсякъде, винаги и за всички е било много добре известно, че тази проблема има повече от стогодишна история и че с тези надписи са се занимавали с по-малък или по-голям успех езиковеди и историци от световен мащаб и величина, включително и български [срв. Добрев П. 1991, 117; ~*~1999, 32,84], както и съвсем категоричното и недвусмислено твърдение, че именно той за първи път открива, анализира и въвежда в научен оборот в българската история и лингвистика "твърде ценни и непознати по-рано езикови данни" [Добрев П. 1999, 28].

Надали има български езиковед, историк или просто интелигент, от прогимназиалния учител до академика, който да не се е занимавал с неславянските думи и имена в българския език и особено с турските и тюркските, в частност с прабългарските, и да не е

допринесъл повече или по-малко, съобразно собствените си сили и възможности, за решаването и изясняването на тази никак нелека, но етнолингвистически много полезна и необходима, същевременно и примамлива лингвистична проблематика, да не говорим за големия брой чуждестранни учени езиковеди, историци и етнографи, научно обоснованите и доказани прабългаристични решения на които изобщо не подлежат на съмнение или ревизия.

Конкретно за предложения тук, да се надяваме, последен завинаги, а не само засега опит за "разчитане и тълкуване" на прабългарските надписи трябва непременно да се отбележи, че той би изглеждал сполучлив и убедителен, ако за обяснението най-напред на един и същ надпис не се привличаха едновременно думи от генеалого-типологически и географо-исторически съвсем различни и далечни езици и то в изобщо недопустима комбинация като например арабски, пущунски, грузински, келтски и шумерски език, но така също и в добавка с изобщо "източна дума" [срв. Добрев П., Добрева 2001, 137], под каквато няма никакви причини да не се разбира например някое японско или виетнамско слово. Но погледнато сериозно, пак тук в никакъв случай не може да се привличат думи от език, които по времето на надписите все още не са били заети и преминали в него, нуждата от напомняне за което твърде вероятно възниква за първи път през цялото повече от двехилядилетно съществуване и развитие на науката Лингвистика.

Така например само за разчитането на надпис от Шуменско са взети думи от гръцкия, осетинския, персийския и талишския, като от последния за по-сигурно е измъкната още една, фонетически сходна, но семантически съвсем различна дума [Добрев П., Добрева 2001, 107-109], а за разчитането на надписа от "Големия каменен кръст" – от латинския, гръцкия, славянобългарския, прабългарския, авестийския, осетинския, персийския, пущунския, талишския, лезгинския, арабския, и разбира се, неконкретизирано от кой точно от повечкото източноирански езици, а така също и още по-малко конкретното относно "епитета ДОЧАТ – могъщ, който се среща също най-вече сред иранските народи на Изтока" [132-139], т.е. думи от най-малко седем съвсем различни и отделни групи и семейства езици, които в демонстрираната тук "генеалого-историческа лингвистична представа" очевидно и безспорно образуват и съставят едновременно и съвместно фамозния "древнобългарски език".

Не по-малко куриозна тук е и редовната практика за "разчитането" на надписите да се привличат думи, които е изключено изобщо да са съществували в прабългарския език. Показателен пример в това отношение е последната дума пак в надпис от Шуменско, "която досега е останала без обяснение, тъй като явно е затруднила тълкувателите", но не и точно този "тълкувател", защото той за пореден път взема фонетико-семантически сходна дума от съвременен източен език, връща я назад във Времето и я използува като реално съществувала през епохата на съставянето на надписа.

В действителност "персийската и талишска дума" *кэфлэме* "предадено под попечителство имущество" съвсем сигурно е тюркският, най-вероятно азербайджански, адективиран, а впоследствие и субстантивиран мастар, още инфинитив на *-ма,* образуван не от "персийския корен *кефил* "поръчител", а на основата на тази персийска дума, коренът на която е ар. **كفل**[кьафала] "осигурявам, гарантирам; поръчителствувам" [АрРСл-2, 888], защото между впрочем и добре известно и в турския език под вида на образуваното от този корен действително причастие *kefil* "поръчител, гарант" и абстрактното съществително име *kefalet* "поръчителство; гаранция" [OTS-2, 1483]. Разпространението обаче на арабския език на изток и на североизток и по специално към Кавказ, както вече беше достатъчно подробно показано и разяснено по-горе, започва във всички случаи след времето на съставяне надписа и много по-късно от изтеглянето на прабългарите от там,

така че няма начин именно по него време те да я имат в своя език [срв. Добрев П., Добрева 2001, 107-109].

Подобно е положението и с надпис от VIII-IX в., намерен в Пермска област, който се обяснява посредством едновременното привличане на тал. *эмон* "опрощение, пощада" и на осет. *амон* "щастие, благополучие". Но историко-генетически тези две думи изобщо нямат връзка помежду си, защото осетинската дума, правилната графична форма на която не е *амон,* а *амонд,* на латиница *amond* "щастие; съдба, участ, жребий" е по-старата форма на миналото причастие от гл. *amonyn* "показвам; определям", откъдето първичното значение на това причастие е "показан; предопределен", на основата на което пък е развито и значението "съдба", т.е. нещо показано, предопределено [вж. Абаев-1, 51-53; ОсРСл, 28] или въпросната тук дума си е собствено иранска, а следователно и индоевропейска по произход.

В противовес на това, думата *эмон* талишите мюсюлмани безспорно я имат от по-късно време, след като са приели Исляма от арабите, а с него и ар. **امان** [имāн] "безопасност, спокойствие; пощада" [АрРСл-1, 52], заето между впрочем и в турския език като *aman* "помощ; милост, пощада" [OTS-1, 83], а от тук разпространено и по целите Балкани като общобалкански турцизъм, в това число и в българския език [БЕР-1, 10; Skok-1, 32]. Ето защо волжските българи по това време в никакъв случай не биха могли да имат в езика си точно тази дума и тя да влезе във въпросния надпис. Именно поради всичко това така предложеното разчитане и тълкуване очевидно изобщо не може да се приеме, много меко казано, за особено точно и сполучливо [срв. Добрев П., Добрева 2001, 242-243].

По същия начин арабска по произход е и "източната дума" *диккат* "оказвам внимание, посвещавам" [Добрев П., Добрева 2001, 136-137], за наличието на второто значение на която храним много силни съмнения, но която въпреки и това е използувана като основна и водеща и при четенето на надписа на "Големия каменен кръст", на "разчитането" на който се спираме специално малко по-долу.

Арабско по произход е и тал. *сулх* "мир, покой" - ар. **صلح** [сулх] "мир; примирение", перс. **صلح** [солh] "мир" [АрРСл-1, 560]. Така че то изобщо не може да има каквато и да е връзка със *Сула – Дунав*. Също и *джэхэт* "страна", фонетически сходните на което този път са повече на брой, но надали някое от тях може да лежи в основата на името на въпросния град, да не говорим за това, че предлаганият тук метод на обяснение, без да е нещо ново за автора, все пак е направо "уникален" заради големия брой думи потенциални кандидати за генетична основа на названието [251].

Не по-различно е положението и с "понятието *эхэ,* с което християните от източните земи наричат Христовото Възкресение". И това "понятие" обаче пак си има своята генетична основа в арабския език, където е **احيا** [ехйā] "оживлять; воскрешать", глагол четвърта порода от **حي** [хаййа] "жить; существувовать", заето оттук и в персийския език като **احياء** [эhйа] "возрождение; оживление; воскрешение" [АрРСл, 258, срв. Добрев П., Добрева 2001, 194]; така също и с "понятието *айан",* за което очевидно напълно преднамерено не се посочва източник, но ние храним много сериозни съмнения, че в персийския език то може да има значението "привърженик, последовател", защото в нашия речник, в пълно съгласие със значенията на същата дума в турския език, където **ayan** *(a:ya:n) същ ар ост.* знатни, изтъкнати, видни личности; градски първенци, величия; сенатори, членове на сенат [АТБРк, 101], тук **اعيان** [ā'йан] означава "вельможи; знать, аристократы, аристократия; лорды" [Милер, 30]. В никакъв случай не е вярно и твърдението, че се среща "в персийския език и сродните с него памирски езици от древни времена", защото и тази дума води своя произход отново от арабския език, от който език

безспорно е заета през период, много по-късен от времето на преминаването на прабългарите през Средна Азия [срв. 193].

И най-после засега, арабска по произход е и “не по-малко познатата дума МИР”, която като че ли се среща като втора дума в израза ХОІДОМИР в надпис върху предмет от Волжска България и който израз “като цяло означава “божествен вожд”, но най-вероятно в случая той да е някакво лично име, сходно със съвременните български имена Божан и подобните на тях” [Добрев П., Добрева 2001, 264-265].

Може, може, само че и това *мир* в иранските езици е арабско по произход; в арабския език неговата основа има формата **امر, امير** мн.ч. **امرا** “начальник; правитель; княз; принц; емир”, което според арабската граматика е действително причастие, заето оттук в персийския език като **امير** [ämир], мн.ч. **امرا** [омара] “емир; государь, правитель”, а така също между впрочем и в турския език като *emir,* мн.ч. *ümerâ* [АрРСл-1, 50; ПрсРСл-1, 127; АТБРк, 407].

Другата съставка на този израз може и да се отнесе към ир. *худа* “бог”, звателната форма на което е *худо,* но в такъв случай, освен тази “подробност”, “великият български лингвист древнобългарист” ще трябва да ни обясни и докаже и синтаксиса на израза, в което много се съмняваме, защото в иранските езици по принцип, за разлика от тюркските, определението се разполага след определяемото под формата на т.н. “персийски изафет” и тогава изкараното от него, много добре ясно откъде значение “божествен вожд”, без ни най-малко съмнение, според персийския синтаксис трябва да се изрази посредством лексико-морфолого-синтактичната форма *мир-и худа* (!!?).

А иначе въпросният израз си има чисто тюркски синтаксис, при който определението основно и главно се разполага пред определяемото. Като прибавим към всичко това и нашите, наистина засега все пак недостатъчно пълни и подробни наблюдения върху иранските и тюркските двусъставни имена, които имат в основата си *худа,* и като обобщим, че те обикновено и в повечето случаи съдържат това име в качеството не на втора, а на първа съставка, вече можем преспокойно да заключим и завършим с констатацията, че и този “древнобългарски” надпис не може да се счита и приеме дори и за минимално убедително разчетен и преведен.

Крайно несполучливият и особено неуместен и нагласен, езиковофактологически необоснован и неподкрепен “нов прочит” на прабългарските надписи се разкрива и проличава достатъчно ясно дори и при най-беглия и повърхностен преглед на крайните резултати от “разчитането” само на два, може би най-големите и пълни надписи, първият от които е “Големият каменен кръст” от Северна Добруджа. “Разчитането и тълкуването” особено на този надпис е направено под силното впечатление и при неудържимия натиск на предварително изградената, обективно немотивирана и необоснована, субективно неконтролируема, но емоционално насочвана изкуствена презумпция, че по-голямата част от лексиката в него е прабългарска, т.е. от езика, на който са говорели и пишели самите прабългари, с основа или съответствия в иранските езици изобщо и в източноиранските езици в частност, което предварително допускане като цяло налага проследяването и посочването на истинския и точен произход на основната и съществена част от използуваните тук думи.

При “разчитането” на надписите от “Големия каменен кръст” най-напред се твърди, че “повечето от думите не са славянски, поради което той трудно може да се преведе чрез славянските езици” и се предлага използуването на редица “специфични думи” от един “доста особен език”. Сред тези “източни думи” обаче, често наричани и “понятия”, с което в никакъв случай не се демонстрира дори и минимална логико-лингвистична култура и компетентност, има най-напред голям брой думи и имена, които определено и безспорно са от арабски произход и следователно не може да бъдат и да битуват в езика на

прабългарите от онова време, освен ако авторът не започне и да ни убеждава, че прабългарите като "водеща цивилизация" в световен мащаб са били още и мюсюлмани много преди появата на самия Ислям в края на първата четвърт на VII в. и то в един сравнително отдалечен от тях регион като Арабския полуостров.

От тази гледна точка, така "видяните" и използувани тук *буле, диккат, шеаф* и др. се отнасят и обясняват на основата на реално съществуващи понастоящем думи от персийския, пуштунския и други ирански езици, които обаче не са изконно иранска по произход лексика, а идват в тези езици през една по-късна епоха от арабския език, където са определено добре ситуирани и обвързани лексико-морфологически, което не оставя ни най-малко съмнение, относно техния изконно арабски произход, а следователно и относно това, че те не са могли да се заемат и да съществуват в античния и ранносредновековен прабългарски език.

Конкретно *буле,* в правилното разчитане на което основателно трябва да се съмняваме, защото зад и около него безспорно има нещо съвсем друго, все пак не може да се приема за *боила,* при това като неоснователно се смесва с пам. *боло,* което ни повече ни по-малко е лабиализираната форма на общир. *бала* "горен; голям, висок", висок", перс. **بالا** [бала] "връх, горна част; горен, по-висок" [ПрсРСл-1, 174], заето между впрочем и в турския език като *bâlâ* "висок; едър" [OTS-1, 222].

Но много по-важното за случая, това *боила* в никакъв случай не може да има каквато и да е връзка връзка с перс. **بعل** [бä'л] "муж, супруг; господин, хозяин", мн.ч. **بعول** [боўл] [вж. ПрсРСл-1, 212], при което само наличието на *айн* в графичната форма на думата подсказва нейния арабски произход. Този добре известен в Лингвотюркологията факт сме принудени с малко неудобство да споделим с всички, но единствено за сведение на претендиращите, че познават източните езици повече от българските тюрколози (вж. по-горе).

В арабския език графичната форма на думата, разбира се, разбира се, е същата - **بعل,** мн.ч. **بعول** "супруг, муж; господин, стопанин" [АрРСл-1, 96]. Множествената форма тук пък е т.н. "счупено" множествено число, образувано посредством специфично арабската вътрешна флексия, така че фонетико-семантичното подобие с "буле" е случайно външно съвпадение без каквото и да е отношение към прабългарския език [срв. Добрев П., Добрева 2001, 137]. И ако все пак се докаже, че тук наистина стои *боила,* то това в никакъв случай не бива да се анализира и определя генетико-исторически вън и независимо от старотюркския титул от Орхоно-Енисейските рунически паметници от VIII в. *bojla baγa tarkan* [ДТС, 110], наличието на което тук и по това време допълнително свежда до нула вероятността дболг. *боила* да води своето начало от арабския език.

А наличието пък от друга страна в тези паметници от VIII в. на "най-широко срещаната българска титла БОИЛА" показва ни повече ни по-малко, че тази титла се среща както в източнотюркските, така и в западнотюркските, българските и в частност в болгарските езици и диалекти, включително и в надписи върху предмети от волжскобългарските земи, основната част от жителите на които по това време няма как да не бъдат директно и безпрекословно признати за "кръвни братя" не само на Аспаруховите *българи,* но така също и на алтайските тюрки от това време, без при това да съществува каквато и да е нужда или потребност от дори и временна спирка и задържане на Памир [срв. Добрев П., Добрева 2001, 263].

Подобно е положението и с "източната дума диккат", която заедно с "масово разпространената в древния Рим дума DİCATYM от …DICATUM" не само е "близък аналог" на "думата ДЕКАТУ", но и образува с латинската дума "двойка паралели", от което по неоспорим начин "личи, че кръстният храм, за който става дума в този надпис, е

бил посветен на някого, т.е. бил е издигнат в чест на Бога или някой велик светец" [Добрев П., Добрева 2001, 137].

Тук най-напред остава напълно неясно какъв точно аналог е римската дума - фонетичен, семантичен или етимологичен, но специално "източната дума диккат", с посочване и в съответния, различен от идващия след малко наш речник, е отнесена към пушт. *ḍuḳḳám* **دقت** [ПушРСл, 412], което, както дори е и посочено в този по-пълен речник, пак произхожда от арабския език - **دقت** "точность; тщательность, внимательность, аккуратность" [АрРСл-1, 326-327].

Същият "познавателен метод и процедура", очевидно поради "блестящите си и неоспорими резултати" се повтаря и при *шеаф,* което обаче, както и *буле,* надали е коректно разчетено, но въпреки това и независимо от чувствителните разлики между двете фонетични структури, се твърди, че "съответствува на персийската дума шеаф – блестящ, благороден – близка по смисъл до латинската дума illustrus". Ето така се демонстрира най-напред "познаване" и на латинския език, но фактически за сметка на спестяването на истината, защото на Света има към три хиляди езика и тази "персийска" дума е "близка по смисъл" едновременно не до една единствена, а до цели три хиляди думи.

Независимо от това, но и в действителност, в персийския език точно такава дума няма, а има **شفاف** [шäффаф] "прозрачный; блестящий, сияющий" [ПрсРСл-2, 104], фонетичните различия при което спрямо *шеаф,* поради единственото и непреодолимо желание и с цената на всичко да се възстанови прабългарският език като ирански и пак като такива да се разчетат и надписите на него, тук е възможно и да не бъдат забелязвани. И все пак последното в никакъв случай не може да се приеме за "древнобългарска дума от ирански тип", защото в персийския език пък тази дума от своя страна идва пак от арабския език, където , където лекс. **شفاف** [шаффаф] има значението "прозрачен, прозиращ; тънък" [АрРСл-1, 513, срв. Добрев П., Добрева 2001, 137].

Прочетеният като *иуи* "свещен български символ" може и да си има "множество близки подобия в древните езици", но той в никакъв случай няма нищо общо с изтир. *Yo-Rap, Yoro,* тук с лабиализирано *-a-* и ирански звателен падеж -о, въпреки това обаче достатъчно ясно и недвусмислено разкриващо своята генетична основа във вида на ар. **یاربی**, където **یا** [йа] "О!", **رب** [рабб] "Господь; бог; господин; государь; владелец, хозяин; глава" и **یی** [ий] е арабското слято лично местоимение за 1 л., ед.ч. А от древноеврейския паралел на същото между впрочем е и заетото посредством гръцкия език стб. ðàââè [Mikl, 767].

И все пак и тази арабска заемка в памирските и други генеалогически или географски близки езици безспорно е преминала в тях в най-добрия случай едва след началото на VIII в., което автоматически прави тяхното присъствие в прабългарския език невъзможно. Наред с това, така разчетената дума не може да има каквато и да е връзка и с осет. *йу* "единствен", тал. *йой* "мил, скъп; благословен", които очевидно са форми на общир. *йак* "един", диг. *ew* "един", перс. *йек-та* "единствен" [вж. Абаев-1, 41]. Значението на талишката дума безспорно е вторично, по-следващо развитие по пътя на семантичната конверсия на основното значение на числителното име, само като типологична аналогия вж. напр. тур. *biricik* "единствен; мил, скъп". Именно поради това привличането тук на дума и от осетинския език, наред с такава от арабския, изобщо не поправя и не просветлява нещата, като при това връзката между тези две думи така си и остава напълно тъмна и неясна докрай [срв. Добрев П., Добрева 2001, 128-129].

Специфично разнопосочно раздвоение лежи и в основата на опита да се обясни правилно разчетеното, но в невярна посока осмислено "сфату нуме", първата част на което съвсем "наедро", без да се държи изобщо сметка за очевидните фонетични различия,

напълно немотивирано и изцяло погрешно се съотнася с реално несъществуващата "източна дума сафад (свещен)", като при това се цитира и страница от съответния речник. Не само на тази страница, но и в целия речник обаче дума *сафад* със значение "свещен" изобщо няма, а има всичко на всичко дума *сафēд, сапид* سفد "белый; чистый; седой". Тези значения безспорно нямат нищо общо със значението на очевидно измислената за случая дума. Що се отнася пък до въпросната "източна дума", под формата *сепия* "разтвор за щавене на кожи" тя е достатъчно разпространена и добре известна и в българския език като преминала в него от персийския език чрез посредничеството на турския език, където има формата *sepi* [АТБРк, 1161; РсПДСл, 63, срв. Добрев П., Добрева 2001, 137].

По същия начин и втората част на съчетанието "сфату нуме", като се игнорира наличното *-е*, се подвежда към "едно типично източно понятие, характерно за осетинците, персийците и други ирански народи, при които думата НУМ значи име". И всичко това се прави, дори и без най-малкото съмнение и подозрение, че за един надгробен паметник от Северна Добруджа, върнат обратно в Стара България, както българите от Тулченско са наричали отечеството на дедите си, което аз съм чувал от моите родители, трябва преди всичко и най-напред да има нещичко българско като език, а наред с това и, също много вероятно, нещо румънско.

Ето защо тук изобщо няма никаква нужда от въпросното "типично източно понятие", по простата причина, че запазващото крайното си *-е* рум. *нуме* не само означава име, но се и съгласува изцяло със старобългарското по произход пак рум. *сфънту* "свят, свещен", именно поради което е напълно безполезно да се привежда "източното понятие нум", което очевидно е редуцирано лабиализиран вариант на индоевропейското по произход общир. нам и тъкмо поради това е и съответната изоглоса на индоевропейско-романското по произход румънско нуме.

Но с подминаването и игнорирането на всичко това в действителност, наред с току-що описаното симптоматично състояние "да се изтърве питомното, за да се гони дивото" се демонстрира още и висока степен невежество за един толкова претенциозен и "лингвистически силно изкушен историк", който очевидно не само, че не знае и не може да познае поне една румънска дума, но също така и добреизвестното дори на всеки среднограмотен българин от Добруджа и Крайдунавска България обстоятелство, че немалка част от речниковия фонд на румънския език се гради от славянска и старобългарска лексика, в това число, разбира се, и такива религиозни формули богослужебни изрази като "Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh – Отца и Сина и Светого Духа", "Sfântul Nume – Светото Име", "Sfânta Treime – Светата Троица" и още много други. Да се надяваме вече, че е достатъчно обяснено и изяснено защо не бива да се ходи на другия край на Света за "източни думи", когато те са чисто и просто "под носа ти", протегни ръка и ще ги пипнеш…[срв. Добрев П., Добрева 2001, 136-137].

Следователно, всички без изключение "типично източни понятия", използувани при тълкуването на въпросния надпис, не са от категорията източна лексика, която може да е била налице в прабългарския език и съответно понастоящем да е възможно и допустимо да се използува успешно и пълноценно при разчитането на надписите, съставени на този език, а още по-малко пък, чрез и въз основа на тях да се възстановява и създава някакъв "древнобългарски език от източноирански тип". Очевидно е също така, че няма никакви основания езикът на тези надписи да се определи като "древнобългарски език", който "показва значителна близост с източните ирански езици от памирската група и сродния с тях осетински език в Кавказ, но има и допирни елементи със славянските езици" [срв. Добрев П., Добрева 2001, 137,160].

Впрочем, в аспекта на високопарните словоизлияния квалификации, които придружават лингвистически толкова "квалифицираното разчитане" от сорта на "Един от

най-интересните български християнски паметници", "рядка реликва, с която би се гордял който и да е европейски народ, …оставала незабелязана и неописана", "първият надпис, открит в нашите земи, в който се споменават директно оногурите" и тям подобни [125,133], тук направо е налице един почти банално-елементарен случай под формата на двуезичен, румънско-български надпис, ако приемем, че първите два реда са коректно и собствено румънски, но не по-малко вероятно, чисто български надпис с вмъкнат в него румънски израз, първата част от който, както ние си го обясняваме, със старобългарски местен падеж, който замества задължителната при съгласуването на причастието *рьдекат* "изправен, поставен" румънска форма за ж.р. *-ă* по отношение на съществителното от женски род *круче* "кръст": **"…ин аста круче рьдикату сфату нуме сфатои троеце..."**. А на съвременен книжовен румънски език този вмъкнат израз трябва да има вида **"…pe această cruce ridicată pentru Sfîntul Nume al Sfintei Treimi"** и всичко това се превежда съвсем просто и ясно като *"На този кръст, поставен за Светото Име на Светата Троица…"*.

Така се оказва фактически, че въпросният надпис съобщава нещо напълно естествено и нормално за един надгробен камък и за една добре известна и до болка позната на всеки българин историческа епоха и никакви тук "кръстни храмове", "посвещения" и "оногури", а и ако човек си направи труда да се позадълбае малко повече и в неразгаданите от "епиграфа прабългарист" писмена, безспорно никак няма да е невъзможно да види, че тук изобщо не става дума за "всемогъщи царе", "първи велможи" и "години на петли", а за нещо определено по-просто и делнично като още едно-две собствени имена; времето, когато поне единият от тях е починал и не по-малко банално-елементарното, това, че те са дошли по тези севернодобруджански, влашки или бесарабски земи откъм угрите, т.е. откъм унгарците и то по времето, когато там е имало продължителна война, пребиваването и животът в условията на която очевидно изобщо не са били от най-леките и добрите, а още по-малко пък от най-безопасните, именно поради което те са напуснали родните си места и са тръгнали да дирят убежище по-спокойно и надеждно по чужди земи и краища [срв. пак там, 139].

Основната част от надписите по Кръста са на български език и наред с **"…дойнду от оногре раде войо…",** чисто български е и предаденият в съкращение добреизвестен богослужебен израз "иже и нûнэ и присно и во веки вековъ", първата част на който се чете и разбира достатъчно ясно и тук, а освен това се съчетава и съгласува изцяло и с израза преди него, така че е напълно излишно и дори ненормално да му се търси съответствие в езици от другия край на света и то като се обявява тази толкова обичайна религиозна формула за "една по-особена част от надписа", която "не се среща в нито един стар или нов славянски текст" [127-128].

Абсурдно-куриозният прецедент не само в българската, но вероятно и в цялата световна епиграфика, когато разчитащият паметника не разпознава надпис на родния си език, а търси думи за тълкуването му из множество генеалого-географски по-близки или по-далечни езици, тук се допълва и от не по-малко куриозното и невъзможно "тълкуване и разчитане" и на надпис № 14 от Съкровището от Наги Сент-Миклош, където като подход се определя намерението "да се потърсят в източните езици по-преки подобия на трудните и необяснени елементи в този надпис, за повечето от които тюркските езици не предлагат близки и надеждни аналози" и по този начин да се създаде един убедителен и логически издържан превод на надписа, посредством който да се поправи и направи онова, което "световната тюркология" не е успяла да направи "вече близо сто години" [Добрев П., Добрева 2001, 80].

На толкова нескромно и дори определено неморално и неетично провъзгласяващото себе си за "велик лингвист ориенталист" въпросно лице очевидно е неизвестно, наред с

многото други неща, още и това, че всеки тюрколог задължително познава и владее в по-голяма или по-малка степен освен арабския още и иранските езици и по-специално персийския език и ако при този надпис "работеше" иранска лексика, именно и единствено тюрколозите отдавна щяха да са приключили с разчитането на надписа, да не говорим, че това е къде по-лесно за индоевропеист компаративист като акад. Ст. Младенов например, който също се е трудил над надписа.

Но незнанието дава смелост и първото "подобие", което се измъква от "източните езици" е отново перс. *боўл,* на което този път се и приписва отгоре на всичко значението "велможа, големец", въпреки че такова значение в персийския език думата няма, и това може да се види малко по-горе при "разчитането" на надписите от "Големия каменен кръст". Така нещата придобиват определено криминален характер, но независимо от тази недопустима в лингвистичната наука простъпка, като съществено за случая трябва да се отбележи, че, както вече беше показано и доказано пак малко по-горе, въпросната персийска дума произхожда от арабския език, което в същото време означава и това, че тя е преминала в иранските езици, респективно в персийския език, през един доста по-късен период от време, което пък от своя страна прави невъзможно нейното преминаване и заемане в исторически по-ранния език на прабългарите.

Следователно, първата дума от надписа може и да има "по-пряко подобие" в източните езици, но това подобие в никакъв случай не се явява нейна генетична основа или дори изоглоса, за да може да се твърди, че въпросната дума от надписа има своя "сигурен аналог" в иранските езици, който позволява и легитимира съответно и нейното привличане при разчитането на надписа [срв. Добрев П., Добрева 2001, 81].

За "подобие" на жупан в иранските езици се приема пушт. *джопá* "керван; редица; партида". Това наистина се оказва твърде приблизително подобие не само поради прекалено далечната си семантика, но и заради фонетичното си несъвпадение - липсата на крайното *-н,* с което вече става изобщо невъзможно да се мисли за каквато и да е генетична връзка между двете думи, а това означава съответно и неприложимост на пуштунската дума при разчитането на кой да е и какъв да е прабългарски надпис, включително и този, въпреки че за него все още не може да се счита за напълно и сигурно доказано, че е единствено и само прабългарски [срв. 81, вж. ПушРСл, 302].

Особено важни и големи обаче в този надпис са ролята и значението на думата ΔΥΓΕΤΟΝΓΗ, която този път се транскрибира не като *дюгетойги,* а като *дигетойги,* понеже такова било произношението на Y след VIII в. Но ако се разгледат по-внимателно думите по-долу, които предстои да бъдат приведени в качеството на обяснителна основа, ще се разбере, че не съмнителното за това време произношение на въпросната буква е истинската причина. А и точно това произношение надали може да се приеме за изобщо доказано, защото тук фактически липсва задължителната аргументация и обосновка за създаването на Съкровището тъкмо през този период, като за такива, разбира се, не може да се приемат фриволните лингвистични разсъждения, едно от които например е "откритието", че тюркските езици не познават "подобна висока честота на звука И".

Необосноваността на това твърдение с претенцията да се формулират още и принципни положения на вокалнофонотактично ниво от структурната типология на езиците проличава достатъчно ясно само от първата дума на турското изречение **"Gittiğinizi anladım** - *Аз разбрах, че вие сте заминал"* и дори точно тук трябва да се отбележи, че не иранските, а именно тюркските езици имат склонност към подобно натрупване на еднотипни звукове по силата на присъщата им звукова хармония.

Впрочем точно това ниво на разсъждения и аргументация тук изобщо не бива да изненадва, като се има предвид, че се предлага например гръц. бета да се чете като *в,* който вариант се приема за по-надежден, поради наличието в българския език на

собствени имена като Вуто, Войто, независимо че доста преди това авторитетни изследователи на надписите от Съкровището установяват, че въпросната буква е с характерното за първата половина на IX до към края на X в. подчертаване, именно поради което тази буква следва да се чете не като *в,* а като *б* [вж. Попконстантинов 1992, 149, срв. Добрев П., Добрева 2001, 82].

Нататък за генетична основа на това ΔΥΓΕΤΟΝΓΗ се предлагат "широко срещаните в иранските езици" думи *дигет* и *дикат,* в съществуването на първата от които продължаваме определено да се съмняваме, защото не се намери в нашия по-нов и по-пълен пуштунско-руски речник. Втората дума обаче, както вече беше показано малко по-горе, е по-късна арабска заемка в пуштунския език и следователно не може да битува в прабългарския език дори и от VIII в., а това в същото време означава, че не може да се използува и при четенето на надписа.

Грешките и заблудите, но по-скоро манипулативните фалшификации тук продължават с приписването на тази дума на значението "подарявам", каквото значение в пуштунския език тя реално няма, но то пък е "жизнено необходимо" за "разчитането" на надписа. Нататък по аналогия този път с ишкашимския гл. *огат* "идвам", на основата на *дикат* се възстановява "производната форма дикатуки". Така пак се допуска груба грешка и се извършва още една фалшификация - думата *дикат* е съществително име и на нейна основа не може да се образуват времеви форми без съответната глаголна морфологизация, което у нас се знае още от отделенията, където се учи склонението на съществителното име, но пък спрежението на глагола.

Но не само това - тук особено грубо и неуместно прозвучава твърдението, че формата за 3 л. ед. ч. на миналото време в ишкашимския език е *-уки,* по силата на което от несъществуващата дума *дикет* се е образувала и формата *дикетуки* с измисленото, но пак много важно и необходимо за случая значение "подари", като, разбира се, отново не е забелязан, но по-скоро напълно съзнателно и преднамерено е подминат фактът, че малко преди това съответната дума в надписа е разчетена като *дигетуйги.* При това положение безспорно няма как да се приеме за напълно случайно и това, че се цитира изследване върху ишкашимския език, но не се посочва страницата, на която е описано въпросното лично окончание.

В действителност при нито едно от миналите времена в памирските ирански езици и в частност в ишкашимския език суфиксът за 3 л. ед.ч. не е *-уки,* а нулев за миналото време, където формата завършва на съгласната на времевата основа – *if-t* "той изтъка", и личното окончание *-uk* за перфекта, което се прибавя след суфикса на времевата основа – *if-t-uk* "той изтъкал". Така че тук изобщо няма едно единно и пълно окончание от посочения вид, към което да се подведе и по този начин да се обясни ΔΥΓΕΤΟΝΓΗ, което обаче, както много добре и ясно се вижда, не завършва на *-uk,* а на -ГН, разликите между които не може да ги види само този, който не желае да ги види.

И все пак върхът на цялата тази пределна неграмотност и неразбория е неразбирането и неразграничаването на отделните лексеми, принадлежащи към различни части на речта, и на присъщите им морфологични съставки - оказва се все пак, че в ишкашимския език има някакво подобие на втората част на ΔΥΓΕΤΟΝΓΗ, но това не е "глаголът огат "идвам", какъвто глагол в ишкашимския език реално няма, защото тъкмо това или по-добре, както е в транскрипцията на най-добрия познавач на този език В. Пахалина, *оγad* е едната от двете минали и по-точно претеритната основа на глагола is- "прибывать, приходить; приезжать", докато самият глагол, както много добре си личи от току-що приведения пример, очевидно и безспорно има съвсем друга форма и вид.

Подобието обаче, на което тук се залага толкова много, е думата *оγadůkí,* но тя пък има пак пропуснатото значение "будущее; то, что будет". Това от своя страна показва

достатъчно ясно и недвусмислено, че думата изобщо не е глагол, а абстрактно съществително име, съществените за случая морфологични съставки на което в никакъв случай не са глаголни, защото тъкмо това съществително име се образува с прибавянето на продуктивния в иранските езици суфикс *-ī* към перфектната основа на глагола, получена чрез прибавянето на суфикса *-ůk* към претериалната основа на същия глагол, която основа пък от своя страна се образува посредством суфикса *-d,* прибавен вече към корена на глагола.

Именно поради всичко това тук изобщо не може да се говори за някакъв единен и единствен и то словоизменителен суфикс под формата на лично окончание за 3 л. ед.ч., когато всъщност са налице два словоизменителни и един словообразувателен суфикс. Анализът и съобразяването с тази не особено сложна "лингвистична картинка" обаче, особено като се има предвид, че в аглутинативните тюркски езици "положението е къде по-тежко", очевидно не са по силите на злополучния "откривател на древнобългарския език" [вж. Опыт историко-типологического исследования 1975, 205; Основы иранского языкознания 1981, 219,221; ~*~1982, 407-408; Пахалина 1975, 77,82-83; ~*~1989, 38-39,40,42,85,120-121,159,206; СлВхЯз, 206,210; СлИшЯз, 222-223, срв. Добрев П., Добрева 2001, 76-84].

Не повече правдоподобни са разсъжденията и върху другата основна и изключително важна, възлова в изречението дума НТZНГН, така че предложеното тук тълкуване безспорно и по никакъв начин не допринася ни най-малко за окончателното и безапелационно решаване на проблема, с каквато съвсем необоснована и дори гола претенция намерение се започва "разчитането" на Надписа [80]. След този, толкова катастрофален и дори пак без аналог в българската епиграфика шумен провал трябва непременно да се отбележи, че вън и независимо от всякакви извънаучни лични предубеждения и предпочитания, и този надпис се тълкува и може да получи своето най-логично и завършено четене единствено и само на основата на тюркските езици, с оглед именно на които гореанализираните две думи се очертават като раннотюркски причастия на *-iγ,* към които тук е прибавено притежателното окончание за 3 л. ед.ч. *-i,* което пък от своя страна осъществява връзката между глаголното действие и неговия субект в именителен падеж.

Значението на втория глагол има всички необходими и достатъчни, собствено лингвистични и екстралингвистични основания да бъде "пия", с което, разбира се, изобщо не отпада необходимостта от анализ на твърде възможната транскрипция на -TZ- не като *č,* а като *ts,* откъдето пък може да се мисли за цокащ прабългарски диалект, а дори и не за прабългарски, а за аварски език, каквито културно-исторически податки за принадлежността на Съкровището също има [вж. напр. Ваклинов, Ваклинова 1983, 5; Попконстантинов 1992, 144].

А като съответствие на първия глагол следва да се вземе обикновено използваното при изработката на паметник сттюрк. *токыт-* "велеть вырезать; поставить", добре известен и обикновено използуван в съчетания като *taş toḳıt-* "taş üzerine yazdırmak, hâkkettirmek, diktirmek"; *beñgü taş toḳıt-* "âbide diktirmek". При това тук специално за нетюрколози трябва да се разясни, че глаголът, както много добре си личи и от самото ΔΥΓΕΤΟΝΓΗ, което трябва да се транскрибира по-скоро като *dugetüγi,* е форма за причинителен залог на общтюрк. гл. **toγ-* "резать; дробить" и наименованото чрез съществителното в именителен падеж лице фактически се явява не субект вършител, а субект причинител на действието, която диспозиция на субектите, на български език се обозначава чрез такива глаголи като *карам, поръчвам,* при*нуждавам, нареждам* и др. [вж. Сравнительно-историческая грамматика 1988, 469; Tekin 1993, 13-14; ДТС, 571,577; ЭСТЯз-в-д, 247-249; Радл-3.1, 1149].

Типично тюркска лексико-синтактична структура се изгражда и на основата на този глагол и думата преди него ТЕСН, значението на която трябва да е близко или да допълва значението на следващия глагол и никак не е невъзможно това да е пак тюркският гл. *täшä-* "разостлать" или пък *täш-* "долбить; прорубать; продырявливать, протыкать; очищать (вату от чашечки кокона)", кум. *теш-*, тат. *тишү*, каз. *тес* [Курышжанов 1970, 106; ДТС, 555; ЭСТЯз-в-д, 210-211; Радл-3.1, 1105]. Особеното тук обаче е в това, че подчиненият глагол не приема суфиксите, които има следващият го главен глагол, при все че те се отнасят и за него, т.е. нещо като съвременното турско деепричастие на *-ıp - alıp gitti* "взе и замина", но така също и подобно на изпускането на мн.ч. *-lar* в *odada oturuyor konuşuyorlar* "седят в стаята и си говорят", букв. "седи в стаята, говорят".

Именно на тази тюркска основа и в рамките на така набелязаните условия вече "рамката, скелетът" на израза трябва да се преведе като: *Чашата, която Боила жупан повели да изковат (направят, поправят - ?) и да изгравират и от която да пие Ботаул жупан.* Този превод безспорно и очевидно е не само напълно логичен и обектно адекватен, но и съвсем различен от толкова изкуствено скалъпения, алогичен и неясен превод под формата на "буила жоапан подари чашата на вутаул жопан за негово здраве", при това с кой знае защо нарочно отбелязано "в съответствие със съвременния български словоред", като че ли превод на български език може и трябва да се прави в словореда на друг някакъв език.

Впрочем само за сведение, и словоредът на този надпис е коректен и дори перфектен тюркски словоред, но нека все пак приключим като отбележим, че по-нататък така направеният и предложен от нас превод вече може да се допълва, уточнява и дообогатява на основата и съобразно тези, очевидно вече достатъчно добре намерени и аргументирани главни съставки, а така също и да се дообяснява и подкрепя културноисторически, което във всички случаи, неизбежно и неминуемо може и трябва да бъде пак на основата и с оглед на тюркските езици и народи [срв. Байчоров 1989, 129; Добрев П., Добрева 2001, 84].

Прибързаното търсене на широка, но евтина международна популярност и утвърждаване в Интернет чрез нещо като списък от "Древнобългарски думи, запазени в съвременния български език", целта на който е главно да се възстанови и установи съставът на речниковия фонд на прабългарския език, дискредитира най-напред българската лингвистика и то на много ниска цена, а от друга страна предоставя благоприятна възможност на недостатъчно компетентни относно историко-генетичната структура на лексиката и граматиката на българския език чужденци да си дават мнението по заемки, които именно българските лингвисти етимолози отдавна са определили по произход и описали много по-подробно и задълбочено. При това същите специалисти ползуват проучванията на български езиковеди, но пропускат да ги цитират и така представят техните резултати като свои, какъвто безспорно е случаят с *ошаф,* което за разлика от всички досегашни обяснения ние за първи път, подробно и всестранно посочихме и обосновахме не като турска, а като кюрдска заемка в българския език [вж. Добрева, Добрев 1983, 48, срв. Discussions 1999].

Така "великите лингвистични открития", доказващи памирския произход на прабългарите, са огласени по целия свят, за да излязат пак същите тези чуждестранни езиковеди, но този път за тяхна чест, и да ни кажат, точно така, на всички нас, като че ли ние не ги знаехме тези неща и преди това, че целият списък всъщност съдържа голям брой персийски, арабски, тюркски по произход турски думи (подчерт. - И.Д.), които може да бъдат намерени и в памирските езици поради общата им генетична връзка или заемане от персийския език, докато в някои от случаите подобието е привидно (Cluster User) или пък че цитираните български думи са новоперсийски или арабски заемки посредством турския

език (подчерт. - И. Д.) и не може да има особени възражения по принцип да се предпостави възможността за иранския етногенезис на прабългарите, но за да се докаже това, се изискват много повече професионални проучвания, като, разбира се, пак тук, както ние забелязваме, се изразява и силното съмнение, че съществуват данни, които подкрепят всичко това (John R. Perry) [Discussions 1999].

У нас още отпреди Освобождението много добре се знае, че *антерия, бент, вазгеч, пафти, пенджере* и голям брой още други думи са си живи турцизми, а впоследствие, с течение на времето се е "откривало" и установявало полека-лека за част от тях, че в турския език те са преминали било от арабския, било пък от персийския или от друг ирански език, било пък от друг някой език. От тюркските прабългарски, кумански или узо-печенежки език в българския език са останали думи като *бай, белег, белезници, бъбрек, корем, тояга, шуле* и др., именно поради което историко-генетичната структура на речниковия фонд на съвременния български език като цяло е напълно достатъчно добре известна и описана.

Не може да се твърди същото обаче за неговата източноезикова съставка, където, подобно на ситуацията в българската ономастика, все още не може да се считат за издирени, събрани и подбрани, отъждествени, систематизирани, анализирани, проучени и описани по разпространение, състав, строеж, употреба и произход дори може би също изключително голям брой историко-генетически източни нарицателни имена и глаголи в българския език, което безспорно изисква полагането на достатъчно количество квалифицирани усилия и в тази насока.

И все пак точно тази ситуация на нещата в "източния сектор" на историко-генетичната лексикална структура на съвременния български език в никакъв случай не означава пробив и придвижване напред в името на сензацията на всяка цена и с цената на всичко, именно поради което всякакви опити, мотивирани и реализирани от територията на научни области извън лингвистиката, за анализ и ревизия на отдавна установените, формулирани и безспорно утвърдени вътрешнолингвистични факти, принципи и заключения не може да бъдат нищо друго освен изопачено-повърхностни, обектно необосновани и неадекватни псевдоинтелектуални напъни, предварително обречени на неуспех.

В тази връзка и въпросният "Списък" е съставен при скандалната липса дори и на зачатък способност за идентифициране, сегментиране и изолиране на тюркските, монголските, арабските и др. заемки в кавказките и памироирански езици, както и на дори и най-повърхностно забелязване, вникване или разбиране на "видимите даже с просто око" общи фонетико-семантични черти в лексиката на иранските и славянските езици и в частност на българския език, върху генетически тъждествената за всички тях индоевропейска основа. Всички без изключение разсъждения и заключения са резултат от пределно освободено и изобщо неконтролируемо въображение, продуциращо перманентно и изобилно, лингвистически твърде фриволни нелепости, така че съчинението като цяло придобива и носи характера основно и главно не на научно изследване, а на научнофантастична литература на патриотична тематика от не особено добър сорт, което между впрочем обяснява и нейната засега популярност сред определени кръгове от четящата публика.

След дори и най-беглото и повърхностно запознаване с "лингвистичната образованост" на съставителя на "Списъка" никой езиковед вероятно не може да се изненада от толкова много неграмотност на едно място, обяснението на което като че ли трябва да е в допускането, че тези неща все пак се възприемат посредством "по-хладнокръвния разум". Това обаче не го спасява него, езиковеда от крайното слисване, изумление и недоумение, което го обхваща, когато констатира, че голяма част от

представената като източноирански по произход лексика всъщност са си "чисто наши, родни и скъпи", славянски по произход думи, наличието и присъствието на които в съвременния български език няма изобщо никаква връзка и отношение към прабългарите и техния език и още по-малко пък към памироиранците и техния език. И тогава, единственото и най-логично обяснение за това му "неравновесно" състояние като че ли трябва да е в предположението, че "емоционалната сфера" възприема и реагира по-иначе на наглостта и безочието собствените, родните и добре известни откъде и от кого идващи думи и форми да се представят за чужди, неясно от къде, от и чрез кого и по-какъв път преминаващи в съвременния български език чуждоезикови елементи.

Ето защо никой средногрaмотен българин никога няма да повярва и приеме, че именно и единствено "прабългарите памироиранци" са пренесли и донесли в неговия език такива думи като *аз, вадя, вейка, възглавница, вежда, живот, сега* и още много други. Тълкуването на някои от тези "памироиранизми", както например на *govedo,* очевидно напълно неясно за него защо и семантически, и фонетически е толкова близко до тадж. *гов* "вол; бик", вах. *гъw* "крава", е направо забавно-куриозно, а убедеността в собствената му правота и неповторимост е така силна, че чувството на изумление у читателя се примесва с хумористично-лековато настроение, което се поддържа през цялото време на проучване на "безценния опус" до края, от който задължително за отбелязване са още и изключително "мъдрите и проникновени" мисли за нетипичния завършек на *баща* и то във връзка с *боила, кана,* които "бисери" на "славистиколингвистичното" скудоумие и неграмотност "просто изпълват душата" на лингвиста тюрколог, защото точно такова нещо не се среща под път и над път.

Разбира се, необходимото и дори задължителното за всеки езиковед и особено и най-вече за не особено уважавания в цялата тази научна фантастика тюрколог езиковед, теоретико-методологически обоснованото доказателство за всичко това, почиващо на минимален, но все пак достатъчен на брой обективни факти и аргументи, както във всички останали писания, така и тук изобщо не се среща или предлага. Колкото пък до наличните при тези думи общи фонетико-семантични черти с техните съответствия в иранските езици, като се абстрахираме от общо взето неизцеримото, но бликащо от всеки ред, здраво заседнало вътрешно чувство за собствено величие и непогрешимост, лечението на което очевидно е от съвсем друг характер, засега ние препоръчваме силно ефикасната терапия "индоевропейско сравнително-историческо езикознание".

Но вече по-сериозно и от друга страна, в този списък изобщо не се доказва и няма нито една дума, която да е памироиранска по произход прабългарска лексикална заемка в съвременния български език, включително и такъв, добре известен ирански прабългаризъм като *хубав,* за който просто няма начин да го няма и в памирските ирански езици [вж. напр. СлИшЯз, 250], наличието на който обаче и в монголския език, предизвикало между впрочем и опита за доказването му като монголски по произход [вж. Дугаров 1993, 219; Тафраджийска 1980, 46], премества момента на неговото заемане от някаква иранска етнолингвистична праобщност доста преди времето на обособяване на памирските ирански езици, което, разбира се, е възможно да се осъществи чувствително по-наизток-североизток от тази географска област.

При наличието в памирските ирански езици на вах. *хämbak,* но и *γuv* "яма для хранения зерна", ишк. *хътвък,* сарк. *xambak,* още и на пушт. **خمبة** [хамбá] "большая плетеная корзина (для хранения зерна); закром", тадж. *xanba, xamma,* диал. *хамба, ханбан* "глиняный ящик для зерна, муки; закром", които имат за основа ир. **γаβа,* а наред с тези още и на фонетически близките лексеми като перс. **کنبد** [гомбäд] "купол, свод", пушт. **کنبتة کنبد** [гумбáта, гумбáд] [вж. ЭСВхЯз, 189; ПрсРСл-2, 404; ПушРСл, 381,734; СлВхЯз, 293], евентуалният произход на *хумба* именно и единствено от памирските езици се нуждае от

много сериозни доказателства под формата на достатъчно пълна и задълбочена, квалифицирана и прецизна етимологизация, в резултат на която думата може и да не се окаже памироиранска, заради фонетичните различия спрямо първата група примери и семантичните различия по отношение на втората група.

Ето защо в случая очевидно трябва да се допусне многократното след тези езици презаемане на общоиранската основа през някакви неирански, безспорно само тюркски езици, по време на което презаемане ир. *а* последователно се лабиализира и редуцира. От тук обаче ни най-малко не следва, че и прабългарите като цяло са иранци или пък още по-малко и много по-невярно, памироиранци, така както и от арабския по произход прабългаризъм *бисер* изобщо не може да се прави изводът, че те са и араби.

Прави впечатление още и това, че и на самия "откривател" на тази рядка областна дума изглежда не му е съвсем ясно, каква точно е нейната форма, защото предния път, както обикновено, разбира се, без да цитира източник, той твърди, че на "Памир същият вид ями се нарича хумб" [Добрев П. 1998, 50]. Съществително име с точно такава форма обаче като собствено памирско наименование на ямите за съхраняване на зърното, както е видно и от горните примери, най-задълбочено-подробният и компетентен изследовател на памирските ирански езици В. Пахалина не привежда и това ни дава основание да се съмняваме твърде много в съществуването изобщо в памирските ирански езици на форма с *у,* независимо дали е с *а* или без *а* в края. Що се отнася до приведеното в етимологичния речник вах. *γuv,* това безспорно е много по-късно с оглед епохата на прабългарите, съвременно, но и регионално ограничено развитие на общоиранската праформа, така че и то изобщо не доказва прекия и директен произход на българската форма от памироиранските езици.

Не по-ясно и определено е положението и с *zhaga* в неговото съотнасяне с фонетико-семантически сходните му кавказки думи, което, ако е от тези езици, не може да бъде памироиранско, а ако е памироиранско, то това безспорно е заемка в тях, поради което най-вероятно и трите думи може най-много да са контактолингвистични изоглоси, т.е. последователни на различни места и в различно време заемки в отделни езици от един и същи тюркски джекащ език, вероятно прабългарски, но не по-малко вероятно и къпчашки, какъвто в основата си е средновековният кримскокумански, също и някои от диалектите на съвременните кавказки къпчашки езици, така че и тук във всички случаи ще може да се твърди нещо по-определено едва след съответната, достатъчно грамотна, пълна и задълбочена лингвистична етимологизация на тюркска основа.

Но не само това, тук се формулират и предлагат "лингвистиконаучни" разсъждения върху "езикови факти" със съответните, вече, надяваме се, добре известно в каква насока заключения, които поради причини от собствено субективен характер, например чувство за неудобство, сега и тук изобщо не подлежат на експлицитно-точна квалификация. Все пак всички тези разсъждения и заключения, изобщо не може да бъдат подминати най-малкото поради това, че те са не толкова показателно-репрезентиращи, колкото симптоматично-диагностициращи и за да се добие по пътя на възможно най-икономичния способ най-пълната представа за тях, е напълно достатъчен безспорно следният ограничен брой примери от въпросния списък, а именно:

При добре известното на всички ни *болярин,* "непомръкващият блясък" на високопарно лансираните, прекалено произволните лингвистични нелепости не се помрачава ни най-малко дори и от твърде приблизителните и не особено грамотни бележки на чуждоземния съветник тълкувател или което, разбира се, не е същото, консултант коментатор, според когото в най-дълбоката основа на тази достолепна българска дума лежи най-напред възможно иранското, но непосредствено след него, сигурно и безспорно тюркското по произход *boyla,* в интерес на истината, тук определено

посредством една друга форма на етнонима тюрк - *tu"rku"t?* с така поставен въпросителен знак, което ние за автентичност пренасяме точно както си е в Интернет, но за да е още по-ясно, го транслитерираме с помощта на турската графика като *türküt.*

По-нататък се твърди, че към тази вероятно иранска и после безспорно тюркска (!?) лексема *boyla* нашите древнобългарски предци са прибавили "огурското", сиреч тюркобългарското, но не само според нас то си е чисто общотюркско множествено или събирателно *-r,* променило се по-късно в *-lar,* събирателно *-z,* което като цяло, разбира се, не е вярно, защото афиксът *-lar* е образуван в резултат на фузионното сливане на двата общоалтайски показателя за събирателност *-l* и *-r* [вж. Серебренников 1970, 49-53], и най-накрая идва славянското *-in.*

Може и да е било така, но нашият "лингвист древнобългарист", изобщо не е можел да знае, че нещата стоят "точно така" и си е позволил да лансира следната по-малко объркана и заплетена, но затова пък по-проста и ясна, което обаче в никакъв случай не означава и по-вярна хипотеза, която ние предаваме на чуждия език, така както си е, за да може и нашият читател да добие също и представа още за какво и как може този език да се използува, а именно: BOLJARIN – a noble - From the old Bulgar BOILA, or more exactly – from its plural form BOILAR, and the suffix -IN, which is characteristic for other old words: KHLOBRIN, ESTROGIN, etc. – тук само тирето след *noble* е от нас, за да се разграничат иначе разположените в две отделни графи на таблицата части и за съжаление нямаме възможност да възпроизведем фееричния фон от ярко-крещящи цветове и багри, които красят всичко това, така че представата пак си остава недостатъчно пълна. А специално *-in* може и да прилича на крайните части на горните две думи от Преславския Надпис, но то си е чисто славянско по произход и изобщо няма никаква връзка с тях, още повече че и двете тук имат функцията на определения епитети за вид ризници, което дава основание да се допусне, че най-малкото генетико-словообразувателно те са прилагателни имена, докато болярин е съществително име.

Независимо от тази "подробност", тук вече възниква въпросът това more exactly множествено число каква точно форма има - *-r* или *-lar* и от кой точно език идва - от прабългарския ли или пък от някой памироирански, защото само за сведение, в иранските езици такова множествено число няма, а от този регион него го има единствено и само в тюркските езици, от което като че ли трябва да се заключи, че то е заето и преминало от тюркските в иранските езици дълго преди прабългарите да тръгнат от Памир. Но именно това изглежда много малко вероятно по принцип, защото морфологията се заема твърде рядко и трудно, поради което по необходимост следва да се признае и приеме, че множественото число в тази дума, ако изобщо има такова, си е собствено тюркско по произход, принадлежност и функция.

Не по-ясно и определено е поставен и решен и проблемът с корена или основата на думата, когато тя се подвежда към "old Bulgar BOILA", защото не е посочено от кой език или езици произхожда това последното и така се оказва, че една прабългарска дума, запазена в съвременния български език, води своето начало и се определя посредством друга прабългарска дума със същия неясен произход и статут, което като цяло разрушава и влиза в противоречие с многократно декларираната, но не и обоснована презумпция, че всички тези думи водят своето начало и имат своята съвсем ясна и безспорна основа именно и единствено в памироирански езици.

А и "the suffix -in" също е подминат и е оставен без националноезикова определеност, принадлежност и следователно легитимност, освен че е посочено, че е характерен за горните две думи, но самите те, понеже нямат големия шанс да са "Old Bulgar words preserved in the modern Bulgarian language", а са от все още недостатъчно ясния и изцяло разчетен Преславски Надпис, не са обяснени тук и следователно в този момент и на това

място все още не е ясно каква точно е тяхната морфологична структура, къде и как точно те се сегментират морфологически и дали наистина и при двете или само при едната, а може да се окаже, че при никоя от тях няма такъв суфикс, благодарение и посредством който и въпросното *-in* да получи своята вътрешноезикова определеност и легитимност.

Но очевидно дефинициите посредством Нищото са не само честа практика, но и индивидуално утвърден стил и метод, именно поради което всяко странично желание или претенция за повече яснота и коректност, нищо чудно, биха изглеждали твърде странни и следователно нежелани, да не говорим за това, че горепредставеното "определяне на произхода" на *болярин* повтаря изцяло и напълно отдавна разработената и предложена от българските лингвисти, главно слависти, етимология [БЕР-1, 66]. Пропускането и въздържането от цитиране тук не изглежда никак етично, още повече, че наред с бликащата от всички редове самомнителна и самонадеяна претенция, че само той знае и може да определи по произход лексиката на българския език, подобно на българските тюрколози, "научните грехове" на които обаче са много по-големи, като неграмотни и некомпетентни, на съответното място сред редовете на безконечните като брой книги словоизлияния са заклеймени и българските слависти.

Конкретно за *болярин,* допълнително към даденото по-горе, че това безспорно идва от болг. *бой* "богат", общтюрк. *бай,* заето между впрочем и в иранските езици и конкретно в памирските във вида например на вах. *boy* "богат; богаташ" от една страна и от пак общтюрк. *ӓр* "мъж; човек" от друга, което като цяло е засвидетелствувано в старотюркските рунически паметници от VIII в. под формата *baĭ ӓr* "богат човек, богаташ; знатен човек, първенец" и се среща в съвременните тюркски езици като уйг. *паяр* "богач, богатый" със сигурни и неоспорими съответствия още и в монголските и тунгузо-манджурските езици, трябва да кажем също така и това, че точно тази етимология се подкрепя и от рум. *boier* и рус. *боярин,* които безспорно фонетически са по-близо до словосъчетанието тяхна генетична основа, защото, за разлика от българското, тези форми очевидно не са били подложени най-вероятно на действащия в старобългарския език закон за превръщане на следлабиално *-й-* в епентично *-л-* [вж. Лашкова 2000, 106-109], без, разбира се, да се изключва и възможността този преход да се е осъществил още на тюркобългарска почва, подобно на наблюдаваното в герловския турски говор *kolĭverin* "пуснете ме", съответствието на което в книжовния турски език е *koyuverin* [МЖт], но надали появата на това *-л* се дължи на вторична парадигматична констелация с оглед на стб. *болии,* както все още се приема от страна на всички по-сериозни изследователи, проявили интерес и към тази страна на заетата дума [вж. ДТС, 79; ЭСТЯз-б, 27-29; ЭСЧЯз, 163; СлВхЯз, 186, срв. БЕР-1, 66; ЕПРк, 40; Фасм-1, 203-204; Skok-1, 186-187]. А суф. *-ин,* разбира се, си е собствено славянски по произход и принадлежност, което засега и тук изобщо не се нуждае от обсъждане и още по-малко пък от доказателства.

Не по-малко "аплодисменти", отколкото всички останали "бисери" във въпросния "Списък" заслужава, както потвърждава и коментаторът консултант с не особено изряден правопис, също и реално несъществуващата връзка между славянското по произход свр. бълг. *blagatki* "good" и арабското по произход вах. *belogat* "perfect", неслучайно налице и в пущунския език като даденото тук по технически причини с малко опростен правопис *балагат* "красноречие", а от същия корен и *балиг* "красноречив, изразителен" [ПушРСл, 126,128], преминало пак от арабския език още и в турския език като *belâgat* "красноречие, ораторско изкуство" [OTS-1, 269]. А във връзка с там посочения турски произход на *бунак* няма да е излишно да се добави още и тур. гл. *bunal-* "изпадам в затруднение, притеснявам се; объркам се", зает в българските говори като обл. *бунадясвам* "побъркам се напълно, изкуфявам" (Блч) [ЛНб].

Преди да се отнесе към фонетико-семантически близката памирска дума, добр. *ян* “теглителният ремък между хамута на коня и кантара на каруцата”, това трябваше да се свърже с тур. *yan;* по същия начин и *ок* - с тур. *ok; fashkii* - с *fişkı,* докато *khalishte,* където изобщо не е разгледан и определен историко-генетически суфиксът *-ishte,* не бива да се съотнася с пам. *khali,* преди и без да се изясни отношението му с тур. *haliçe,* особена компетентност относно което като цяло не е демонстрирал дори самият коментатор, защото на него пък, както личи от приведените няколко ирански съответствия, последното му е останало неизвестно.

Много елементарно, но неясно в коя точно транскрибционна система предаденото тук *gjubre* в действителност е добре известният, гръцки по произход турцизъм в българския език *гюбре* “животински тор”, запазило в значението си под формата на отделен семантичен признак цялото лексикално значение на гръц. *κόπρος* “екскременти”. Наличието на фонетико-семантически сходна дума в кавказския лезгински език в никакъв случай не означава, че тук може да се мисли за някаква, неясно точно каква и коя памироирански основа, заета в този кавказски език и продължила след това пътя си до съвременната българска дума.

Заетото и преминало безспорно в пущунския от руския език достолепно слово *цар,* разбира се, не може да идва от никой друг език освен от латинския, независимо че в памирските ирански езици има нещо, което много му прилича по външен вид, което между впрочем, но само по отношение на латинския език, преди нас го установява и съобщава и самият чуждоземен коментатор, но нека ние пък, без да има по принцип особена нужда, посочим и литература за силно нуждаещите се местни люде, каквито, както проличава особено от тук, очевидно има в изобилие [вж. напр. Skok-1, 258-259; ПушРСл, 337].

Само едната пък от множеството “ослепително блестящи искри на безбройните огнища на българската цивилизация по Света” – кожата булгария (!!!) - като заемка не може да я има в сирийския език от I-II в., защото тук звуково подобната й дума има съвсем друго значение. Освен това, пък и много добре е известно, че тъкмо тази толкова скъпоценна и световно неповторима кожа, отново нищо неподозиращият и кой знае защо оставащ постоянно равнодушен именно към прословутия “глобално-тотален древнобългарски цивилизационен принос” Свят я “дължи” на волжските българи едва от след IX-X в., така че просто няма как и тя да се върне назад във Времето.

Добре щеше да бъде, ако преди съставянето на “Списъка” особено настървеният претендент за “лингвистични лаври” беше направил справка в речник за чужди думи, за да види, че бълг. *вертеп* например идва от руския език и пам. *wertab* с това си значение “сборище на скитници” няма начин и то да не е руска заемка, необходимите и достатъчни културно-исторически условия и предпоставки за което са добре известни от по-старата и особено от по-новата история на тези народи. От всичко това неминуемо следва, че съвременната българска дума изобщо няма никаква връзка с прабългарския език и още по-малко пък с памироирански езици.

За *gaf* няма защо да се ходи чак до пущунския език, когато това си е пряка заемка от френския в българския език, а по същия начин и в турския език, в светлината на което бележката на коментатора консултант се очертава като не съвсем ясна и точна, защото оставя впечатлението, че в българския език тази френска дума преминава при посредничеството на турския език, културноисторическите предпоставки и условия за което обаче надали са налице, доколкото все пак, може би не съвсем известно на прекалено толерантния отвъдокеански съветник, България е по-близо до Франция, отколкото Турция, а специално *ви́ра* е добре известна и широко разпространена в балканските езици италианска заемка и т.н. и т.н.

Но покрай всичко това, на някое от първите места сред особено куриозно-занимателните "тълкувания" безспорно се нарежда и *joroklica*, обясненията към което оставяме в оригинал, за да не би да се загуби или промени нещо при превода, а именно: in expression such as "Nevestice, joroklice" ("Oh, you bride, you joroklica"), "Nevestice, oruglice", etc. The Bulgarian etymological dictionary [BER, II, 108] correctly pointed to the similarity with JORUGVA (KHORUGVA) ('a gonfalon'), which itself is unclear. From the Mundzhani, also Persian, JORO ('a prayer to God') [AG, 390], also YO-RAP ('a call to God, a promise before God') [GASK, 510]…И едва след това идва и съответният коментар от чуждестранния, но неясно защо, общо взето твърде приятелски настроен езиковед: YORO < YO RAP < `ar. (ya: rabb "o lord!"), ya: rabbi "o my lord!".

Всъщност думата *joroklica* най-напред не е взета в най-подходящата си форма, защото приведената тук безспорно е вторична, с й-протеза от добре известната, още от родното ми село Антимово, Тутраканско, където е преминало и детството ми, мятана около турулигата, обредния огън срещу Сирни заговезни, *оруглица* "горяща сламена топка; факла", а на други места и "знаме на сватба, на погребение" [БЕР-4, 929], която *оруглица,* напълно сигурно и неоспоримо, е съвсем друга и отделна дума от *хоругва,* така че в никакъв случай не може двете да се поставят и разглеждат едновременно и на едно място.

Доста странно, че за Български Етимологичен Речник *jorugva, khorugva* "a gonfalon" не е съвсем ясно, когато тази дума е изследвана и описана достатъчно пълно и подробно както в славистичната, така също и в тюркологичната и монголистичната специална литература. Именно като тюркска заемка тя е разпространена и известна доста отдавна не само в българския като стб. хор©г¥, но така също и в редица още славянски езици като полския, словенския, сръбския, украинския и др., най-вече в руския език като струс. *хоругвь* (1073 г.) "племя; колено", *хоругъвь* (1226 г.) "знамя, стяг; хоругъ", също и *хоронги*. Основа на тази дума е монг. *оронго, орунга, ороґґа,* калм. *орнга* "знак, знамя", към които предположително согдийското по произход сттюрк. *χоruγ* – название божества, а оттук вероятно и собствено име, поради специфичната семантика, надали има отношение [вж. и срв. ДТС, 637; ЕПРк, 670; СТРЯз, 366-367; Фасм-4, 268-269].

При всичко това очевидно, особено важно и съществено за случая е да се подчертае, че *хоругва* няма изобщо никаква връзка с думата *оруглица,* не толкова семантичните, колкото фонетичните различия между които са прекалено явни и очевидни, за да не бъдат забелязани и отчетени, а поради монголския си произход пък не може да има нищо общо и с памироиранските езици, освен ако не е заета и там, подобно на редица други тюркски, монголски или тунгузо-манджурски думи.

Независимо обаче от различията и липсата на каквато и да е връзка, тъкмо в тази дума е напъхано значението на предната и двете заедно се представят и обясняват като произхождащи от Mundzhani, also Persian, joro "a prayer to God", also yo-rap "a call to God, a promise before God", без обаче изобщо да се допуска, че това, както вече беше показано достатъчно подробно по-горе, в действителност, както обръща внимание и самият коментатор, е ар. *Ya Rabbi* "О, Господи!", преминало в посочените езици едва след и благодарение на приемането от памироиранските народи на Исляма през VII-VIII в. Така че там това *yo-rap,* спрямо въпросната българска дума и с оглед на евентуалното пребиваване на прабългарите на Памир, е по-късна с поне пет-шест века лексикална заемка в памирските езици, а така също и в персийския език.

Незнанието не е извинение, още повече че "специалист" с претенциите да разбира от всякакви типове езици и дори и от класификация на езиците, а и който "се ползва от 20-ина живи и мъртви езика", както той прогласява посредством един от читателите си

[Добрев П. 1998, 257], като при това на всеослушание заявява и същевременно настоява най-упорито, да не употребяваме по-точните думи, цял свят да му признае приоритета в….

…трябваше най-напред да научи, че в някои от иранските езици, в това число и някои от памирските, също и в таджикския език, *а* преминава в *о,* именно поради което *joro* безспорно е лабиализираната съкратена форма на горния арабски израз, зает в този език едва след като неговите носители приемат Исляма и тъкмо поради това нямащ изобщо никаква връзка с въпросната българска дума, да не говорим за каквато и да е обща историко-генетична основа или изоглоса.

Специално по отношение произхода на българското *оруглица* трябва да се има предвид още наличието на сегмента *-лица,* който безспорно е резултат от доста ранната палатализация на славянобългарска почва на *к* в *ц* от тюркската по произход наставка *-лик,* така че и от тази гледна точка няма никакви изгледи българската дума да има в себе си нещо единствено и съвсем чисто памироиранско.

Но в този “Списък” е още и добре известното пак от детството ми диал. *ку́ма* “иди”, който едноличен повелителен глагол в българския език е общо взето неясен по произход и тепърва предстои да се решава дали води началото си от румънския, латинския или пък от арабския през турския език. Многопосочната етимологична множественост тук като че ли може да бъде неутрализирана едва след отчитането и на факта, че по наше мнение този глагол е разпространен предимно в добруджанските говори, носителите на които, какъвто е и нашият род, са преселници през 1940 год. от румънската сега Северна Добруджа, а така също и на обстоятелството, че по време на сравнително дълготрайните ни занимания не само с книжовния, но и с диалектния турски език досега не сме попадали на фонетико-семантически подобен, арабски по произход глагол [вж. и срв. БЕР-3, 126]. Независимо от това, след дълбокомисленото “неясна дума” и този глагол се отнася едновременно към още по-неясното все пак от кой именно език пам. *kuma* със значение “little, few”, но така също и към ишк. *kumak* “help, assistance”, именно поради което hence kuma could mean “Help me!” [Добрев П. 1991, 130; Dobrev P. 2001c].

Само за сведение, в българските говори има дума *кумаш* със значение “помощ”, която при етимологичното си обяснение, много неоснователно и повече от странно е подведена към турското по произход *кумаш* “плат” [БЕР-3, 128]. Всъщност тази дума, с основна форма и значение *kömek* “помощ” е широко разпространена в тюркските езици, има съответствия и в монголските езици, а в иранските езици е преминала от тюркските езици, включително и в ишкашимския език, където стои някак изолирано, без собствено словообразувателно гнездо [вж. ЭСТЯз-к, 98-99; СлИшЯз, 210]. Веларизацията на гласните и палатализацията на крайната съгласна показва нейната старинност в българския език и ако тя не е заета от някой от средните балканотюркски езици – кумански или узо-печенежки, то никак не е изключено да е останала от езика на иранската етнична група, доста рано заселена по Вардар и директно приобщена към българската народност [вж. Яранов 1938, 78-79]. В полза на подобно допускане между впрочем говори и нейното разпространение главно в югозападномакедонските български говори.

Така че и тази дума от разглеждания тук, определено фамозен “Списък” безспорно е проникнала в българския език вън и независимо от прабългарите, като при това има не собствено ирански, а тюркски произход, именно поради което горните, лингвистически изобщо нереалистични, прекалено произволни и направо неграмотни сближения и обяснения си остават единствено и само за сметка на лингвистиконаучната осведоменост и компетентност както на техния автор, така също и на неговия съветник, който този път, разбира се, изобщо не си прави труда да вземе отношение по въпроса, защото, както никак не е трудно да се досетим, не може да знае и да обвърже във вътрешно единна и

непротиворечива обяснителна теория всичко онова, което е отвъд Океана, т.е. безкрайно далечно и чуждо за него.

Наистина не може да се каже, че привлечените за консултанти на българския псевдолингвист чужди езиковеди демонстрират особена ерудиция в тази област и се справят напълно успешно с поставената им задача, защото изобщо не са обърнали внимание или са подминали с мълчание повечето от включените във въпросния списък думи, вземането на отношение по които и специално по тези от славянски произход, най-малкото щеше да им даде възможност много по-добре да преценят с какъв вид "лингвист" си имат работа и оттук да не приемат нещата толкова насериозно, че да се заемат с проблематика, по която нямат необходимата и достатъчна квалификация.

Разбира се, че този съвет е безнадеждно закъснял, но това ни най-малко не им дава право да допускат поредица от сериозни грешки при определянето произхода на някои думи, дължащи се между впрочем на банална научна неосведоменост - бълг. *шевар* не може да се извежда или свързва единствено с язг. *chebar,* защото това пък има своята най-дълбока основа в монголските и тюркските езици [вж. Добрев 1996] и в посочения език то безспорно е заемка, най-вероятно тюркска, с каквито заемки този език изобилствува. Подобно е положението и с ишк. *shina* "леля; стрина", което може и да се мисли като основа на бълг. *чина,* но все пак по-вероятно от тюркобългарския език като съответствие на семантически абсолютно същото тур. *yenge.*

Основата на *мома, момък,* доколкото сме чували или чели, като че ли е в аварския език [срв. БЕР-4, 224-227; ЕПРк, 303], но независимо от това, а и поради рязкото семантично несъвпадение, този корен няма нищо общо с мундж. *momo* "възрастна жена", което най-напред не бива да се взема в тази форма, защото крайното *-о* в иранските езици е обръщение, звателен падеж, налице също и в кюрдския език, докато останалата част, в съответните фонетични варианти като вах. *mum* "бабушка", сарк. *mom,* язг. *mům,* перс. *mam,* е характерна и за останалите ирански езици [вж. СлВхЯз, 223] и безспорно има за основа първата сричка на общоиранската дума наименование за майка [вж. и срв. БЕР-5, 615-616,631].

Не тези са персийските основи на турските по произход *вазгеч* и *раван; гудя* "слагам, поставям" трябва да има за основа не тур. *güt-* "водя; паса (овцете)", а най-вероятно бтюрк. *ko-* "слагам, поставям" [срв. БЕР-1, 293]; *матимаскара* има за своя начална част по-вероятно не арабското по произход перс. *mat* "той умря", а турския префикс за подсилване, характерен за някои от прилагателните имена и наречията. Единствено като турски по произход са определени *индрише, мингушки, фашкия, хашево,* но тук те са заемки от персийския език, последното само в първата си част *аş* "ядене, ястие; храна", докато *синур* пък идва в българския език не от турския, а от гръцкия през турския език, също гръцка заемка трябва да е съответната дума и в персийския език [вж. Eren, 364-365; Doerfer-4 1975, 1276, срв. Dobrev P. 2001c].

Вече наистина съвсем в края на анализа преглед на "източноиранския" характер и структура на прабългарския език, а оттук и на "иранския" произход и прародина на прабългарите, нека също така в аспекта и с оглед целите и задачите на етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и данни само отбележим, че точно това не се потвърждава и подкрепя и от най-новата серия "езикови данни" като нарицателни и собствени имена; от "автентичния езиков материал, събран за първи път в тази книга", на основата на които се формулира "едно неочаквано, но категорично откроряващо се заключение: древният български език – езикът на създателите на днешната българска държава, не е бил тюркски език, нито алтайски език в широк смисъл, а е бил език от източноирански тип".

Това, поредно заключение за етно-глотогенезата и генеалого-типологията на прабългарския език очевидно е доста различно от предложеното по-рано схващане, според което този език обединява чертите на един твърде архаичен алтайски говор с елементи, присъщи на памирските и съседните с тях ирански езици, а самият прабългарски етнос е възникнал в някаква смесена среда, състояща се от палеоазиатски, угрофински и протоалтайски елементи [Добрев П. 1986 122-124].

По принцип непостоянството и коренната промяна в схващанията не е най-добрият атестат за автор, който има претенцията именно и единствено той да прави пълната и чиста наука по отношение на "древните българи". И все пак конкретно във връзка с последно лансираната теза би могло да се приеме, че нещата стоят точно така, ако обаче тук не беше налице, малко приблизително и особено меко казано, парадоксално-абсурдната "нова информационна ситуация", при която очакваното и желаното се представя за актуално и реално съществуващо, защото представяните като идващи в прабългарския език от иранския праезик или от иранските езици нарицателни и собствени имена в действителност са собствено тюркски, славянски, арабски или други някакви, но не и памироирански по произход. Така например за прабългарски памироиранизми са обявени славянските по произход *бате, восък, мечка, обет* и още много други, в повечето случаи рядко срещани диалектни думи; също славянска в съвременния български език, но по-вероятно ранногерманска по произход е разпространената в повечето славянски езици дума *хълм* и др. [вж. БЕР-3, 777-778; ЕПРк, 43; ЭССлЯз-18, 62-67; Фасм-4, 255, срв. Добрев П., Добрева 2001, 172,243,248,250,257,276].

Сред записаните от Ибн Фадлан през 922 год. във Волжска България собствени и нарицателни имена няма начин да няма и такива, които наистина да са от ирански произход, поради простата причина най-напред, че волжските българи, които, както всички останали прабългари или терминологически по-добре – болгари, са тюркски етнолингвистичен масив със силен ирански примес, която ситуация в достатъчно подробната за случая терминология на сравнително-историческото езикознание и на контактолингвистиката следва да се обозначи не като субстрат или суперстрат, а като адстрат – странично-допълнително привнесени и усвоени от главния и основен етнолингвистичен комплекс по-малко на брой етнолингвистични съставки от друг, родствен или неродствен етнолингвистичен комплекс.

Тази никак и от никого непреодолима и безспорна вече научна истина за иранския адстрат в прабългарските език, племена и народи е широко и добре известна не от вчера и нашето обобщено представяне отпреди двадесетина години съдържа експлицитно само незначителна част от множеството факти и данни от техния език, материална и духовна култура, издирени и добити с дългогодишен труд и много прецизно и коректно систематизирани, анализирани и обобщени от страна на плеяда най-авторитетни и непредубедени, но изключително скромни и неламтеещи за незаслужена слава и признание изследователи от редица поколения преди това [вж. Добрева, Добрев 1983, 42-43].

Между впрочем никой от тези скромни труженици на полето на Науката никога не е казвал, че той е първи и единствен и то не само защото ясно е съзнавал, че в истинската и чиста наука няма първи и последен, а чисто и просто по силата и заради непознатите и непризнавани очевидно от разглеждания тук псевдонаучен субект морално-етични съображения. Никой от тях още по-малко пък е предявявал незаслужената претенция именно и тъкмо неговите изследвания да се поставят в основата на написването на "нови, по-съвършени учебници" (!??) за българското училище, да не говорим за това, че дори и през ум не би му минало, тръбейки и заявявайки гръмогласно и повсеместно, че именно То-о-й "създава възможност да се изгради за първи път достатъчно точна представа за

езика на древните българи"; да си измисля някакъв, никога и никъде несъществувал език и на всичко отгоре да го представя всячески и навсякъде като "огромно и все още недостатъчно изследвано българско историческо достояние", а и да призовава освен това "по-широк кръг български учени" да му обърнат най-после внимание [срв. Добрев П., Добрева 2001, 7,275-276].

Втората основна причина предпоставка за наличието на ирански по произход нарицателни и собствени имена в езика на волжските българи, както и на чувашите, башкирите и татарите, в етногенезиса на които те играят и заемат специфична за всеки народ роля и място, е също добре известният и неоспорим факт, че през Античността и Ранното Средновековие някъде през техните земи минава северната граница на ираноетнолингвистичната география в тази област. Именно поради това никак не е изключено по тези краища да има и ирански по произход местни имена, но те не може да се отнасят към езика на волжските българи като донесени и разпространени от тях адстратни елементи, а към древноиранския ономастичен субстрат, заварен, възприет и усвоен чрез и във (!) техния език. Независимо от това, нито едно от приведените тук местни имена не може да се приеме за достатъчно обосновано и доказано като иранско по произход и то без да се настоява за каквато и да е конкретизация в току-що разяснения смисъл.

Потвърждението на това предварително заключение може да се получи от краткия анализ на вболг. хидрнм *Джирмишан,* за който най-напред се твърди, че всъщност е пам. *Зеравшан,* записано обаче по този начин, поради "характерната за арабските транскрипции на чуждите думи замяна на буквата *з* с *дж".* Но в действителност, не само собствените, а и чуждите думи при Ибн Фадлан [2001], когато е необходимо, са записани посредством *з,* както е например при *хазанк* [21]; в арабския език освен това има ни повече ни по-малко четири отделни и различни букви - *зал, зейн, зад, за,* посредством които може да се обозначи *з* или близките до него звукове, така че на читателя не му остава нищо друго освен да си прави изводи за това доколко авторът познава арабския език и с каква безотговорна лекота формулира обобщения за материя, която му е безкрайно тъмна и неясна.

Наред с това, като се привличат думи от два отделни ирански езика, памирският хидроним се превежда като "Златорибна река", но с цената на игнорирането на очевидните различия между *-шан* от името на реката и тал. *шанд* "риба; хайвер", при което все пак остава неясно откъде се взема "река". Всъщност *Зеравшан* се състои от ир. *зар* "жълт; златен", *ав* "вода; река", което служи за образуването на огромен брой топоними из Азия [вж. СлНГТрм, 400-401], и аптрм *шан* с неясно засега и за нас значение, но то съвсем сигурно не е предложеното по-горе и никак не е изключено да е специфично, много старо развитие на иранското по произход тюрк. **сан* "река", широко известно съответствие на което е общтюрк. *чай* "река" и налице като че ли и в структурата на тур. ойкнм *Bağdaşan,* също и на узб. ойкнм *Gul'shan* [WdAtl], а може би пък отново ир. *санг* "камък, скала; планина", което като че ли е част от даг. орнм *Tsaritsan* [DagPlNm].

Независимо от всичко това, горесъотнасяните два хидронима са толкова различни и далечни фонетикоструктурно един от друг, волжскобългарският освен това, пак при Ибн Фадлан [2001] има и графична форма *Гимирсан* [14], за която, без да сме видели арабския ръкопис, можем само да предполагаме, че е изписана най-вероятно посредством кяф и много малко вероятно посредством гайн. Следователно тези две имена нямат изобщо никаква връзка помежду си, именно поради което волжскобългарското в никакъв случай не може да се обяснява и тълкува посредством памирското, а още по-малко пък да се приема за ономастичен компонент на измисления източноирански "древнобългарски език" [срв. Добрев П., Добрева 2001, 247].

Едновременно с тази твърде голяма и сериозна неяснота и неопределеност по отношение на повечето от приведените в този раздел местни имена, тук за източноирански по произход собствени и нарицателни имена на един изцяло необоснован и недоказан именно като ирански, народ се представят езикови съставки, които не може да имат каквато и да е връзка и отношение с българите отпреди VII в., а следователно и с волжските българи от X в. Такъв безспорно е най-напред случаят с топнм *Халджа,* наименование на местност, разположена между три дълбоки езера недалеко от р. Волга, където Царят спира за отдих и временен престой, но също и "водно пространство", през което той преминава, за да отиде до една друга река и да остане там около два месеца [Ибн Фадлан 2001, 23,25].

Тъкмо това име *Халджа* неотдавна е обявено за "твърде симптоматично, тъй като напомня памирската дума ХАЛИДЖ" и се заявява, че "думата езеро в езика на волжките българи е звучала като ХАЛИДЖ или ХАЛДЖА, подобно на това, както тя и до днес звучи в Памир" [Добрев П. 1998, 52]. Малко по-късно обаче въпросното име вече е "един от най-ценните автентични източници за изучаването на езика на волжките българи"; една от "тези специфични думи, които позволяват да надникнем в изходния и първозданен език на волжките българи", като в същото време "Подобно понятие се среща в най-големия памирски език - пушту, където думата ХАЛИДЖЕ значи залив" [Добрев П., Добрева 2001, 246].

Всъщност в подгрупата на памирските езици влизат ваханski, ишкашимски, язгулямски и шугнано-рушанските езици, откъдето следва, че пушту не е от групата на памирските езици, а от югоизточната подгрупа на източните ирански езици и най-близо до него са мунджанският език и памирските езици [вж. Оранский 1979, 39-42; ПушРСл, 7]. Местното име *Халджа* може и да "напомня" *халидж,* но това прекалено далечно и несигурно "напомняне" само по звуков строеж в никакъв случай не означава, че двете отделни имена имат каквато и да е връзка помежду си, докато "безценните бисери" за това кое, къде, кога и как звучи са отново от кръга на не особено добрата научна фантастика.

И ако трябва все пак наистина да бъдем точни и почтени спрямо науката Лингвистика, задължително трябва да отбележим, че формата на думата в пущунския език не е *халидже,* крайната гласна на което очевидно е собственоръчно прибавена просто за правдоподобност и убедителност по отношение на *Халджа,* а единствено и само *халúдж.*

Но най-важното и съществено – пушт. **خليج** [халúдж] "залив", както е посочено и в този речник [ПушРСл, 381], е заемка от арабския език от чувствително по-късно по отношение на прабългарите време, така че те не може да са се върнали обратно и да са я взели със и за себе си, за да я пренесат през цяла Средна Азия, Кавказ, Приазовието чак до Средното Поволжие и тук да наименоват с нея една не особено обширна местност от своята територия и при това местност, която няма нищо общо с водния обект, наречен "залив". Само за сведение, за разлика от тях, подобно действие фактически много по-лесно и бързо са осъществили османските турци, като са използвали тази арабска дума за название на стратегически някога изключително важния, а в по-ново и най-ново време и доста популярния именно и единствено само залив в центъра на Цариград – Haliç, широко известен още и под името *Златния Рог.*

В действителност, не толкова при тези определено твърде големи и съществени генетико-исторически и фонетико-семантични разлики и несъвпадения, колкото в светлината и по силата на гореописаната местност денотат на името, вече никак не е трудно да се допусне на първо време, че вболг. *Халджа* има за основа безспорно общтюрк. *гол/кӧ:л* "море; озеро, заболоченное озеро, пруд; болото; бассейн, водоем; река, речка, приток, рукав реки; долина реки, долина, лог, лужа", началната съгласна при което е изписана посредством едното от двете *х* в арабската азбука, въпреки че никак не е

изключено тя вече да се е променила към *х,* както при тув. *хöл,* тоф. *hol,* млаз. *hoł* от структурата на *Šawarnahoł,* а и името на един от делтовите ръкави на р. Кура е *Хол* [вж. ЭСТЯз-к, 95-96; СлНГТрм, 148,283]. Никак не е изключено да е същото и *khal* от даг. топнм *Baludzha khal* [DagPlNm], където първата съставка да е кыпч. **балуḳ,* вж. кум. *балуḳ* "риба" [Курышжанов 1970, 91], а така също и груз. хидрнм *Zharkalu* (езеро) [GrgPlNm], безспорно наследен в грузинския език от пребивавалите по тези земи ранни тюрки и в частност болгари.

Както отдавна е забелязано, чув. *külä* е заемка от татарския език [ЭСТЯз-к, 96, по технически причини *ä* замества обърнатото *е*] и не може да се използува за възстановяването на първичната форма на апелатива в болгарския език, който всъщност би трябвало да има вида **хал,* като гласната *а* тук безспорно е специфично за болгарските езици по-нататъшно развитие на *о,* както е например при вболг. *Сабан,* което има за съответствие общтюрк. *чобан,* а чув. *пăру, кăвар, вăрăм, тăпра* - тат. *бозау,* тур. *kor, uzun, toprak.* Спорадично тази промяна се наблюдава и в други тюркски езици, например в кыпчашкия киргизски език, където ойкнм *Chalpan-Ata* отговаря на общтюрк. *Čolpan,* а така също и в разпространения днес върху бившия волжскобългарски ареал татарски език, където пък *ъзънща* "длинноватый" отговаря на тур. *uzunca* [вж. Ахмеров 2002, 24; Егоров 1954, 164; ЭСЧЯз, 84,97].

А като словообразуване, тук безспорно е налице пак общотюркският топонимичен суфикс *-лъджа* със значението "място, където има в по-голям брой или количество от предметите, обозначени посредством корена на думата", както е напр. при бълг. миктп *Кумнуджа,* азер. топнм *Dashtydzha* [AzerPlNm], именно поради което началната и несъкратена форма на името трябва да е **Халлъджа,* генетико-структурно съответствие на което пак от тюркските езици може да е основата на азер. топнм *Khallydzhaly* [AzerPlNm], докато записаната при Ибн Фадлан форма безспорно е по-следващо развитие и промяна на топонима, подобно на промяната пак на азер. топнм *Dashdzha,* вероятно и при *Balludzha* [AzerPlNm], в случай че има за основа кыпч. **балуḳ* "риба".

Сред редицата "местни думи, които представляват днес един от най-ценните автентични източници за изучаването на езика на волжките българи преди приемането на мюсюлманството" и в същото време са "специфични думи, които позволяват да надникнем в изходния и първозданен език на волжките българи, който впоследствие е бил изместен от наречията на заселилите се край Волга тюркски племена" са подредени още и *халанджс* като име на високо дърво с ценна дървесина, най-близки аналози на които в "най-големия памирски език – пушту" са "ХАЛАНДЖ – топола" и "ХАЛАНДЗА – вид дъб", а така също и *хаданк* като име на вид твърдо дърво с "най-близък паралел персийската дума ХАДАНК – вид кораво дърво, от което някога са се изработвали прочутите персийски стрели, наричани ТИР – И – ХАДАНК" [Добрев П., Добрева 2001, 248].

Самопровъзгласилият се като владеещ "20-30 живи и мъртви езика" "лингвист древнобългарист" (вж. по-горе) и този път демонстрира "големите си способности" като изписва по един твърде своеобразен, въпреки че тук повече отива да се каже по-скоро, по един безобразен начин турското заглавие на изследване върху волжскобългарския език [199]; за пореден път обявява пуштунския език за памирски, когато в действителност той не е такъв (вж. малко по-горе), но очевидно има проблеми и с персийския изафет, защото последният му пример следва да се изпише като *тир-и хаданк.*

При Ибн Фадлан [2001] от *хаданк* "бяла топола" се правят гребла за саловете, с които тюрките от кервана пресичат реките; хаданки са повечето от дърветата около р. Джуашиз; дървото хаданг (бреза) расте в страната на русите, кората му се използува за калъфи на копия, а неговата разновидност хаданг на петна служи за изработка на сечива, обувки и

стрели, кании за саби и за добиване на мехлем за лекуване на счупени кости [13,25]. От хазанк (бяла топола) правят ковчези за онези, които са убили човек, слагат ги вътре с три питки и съд с вода, заковават ги и ги окачват на специални поставки, където остават, докато времето не ги унищожи напълно и ветровете не разнесат праха им [21]. По същия начин в дървен сандък от дървото халандж слагат онзи, който убие човек, и го оставят да умре от глад, студ и горещина, а това дърво халандж расте из безбрежните простори на Туркестан до самия Хорезм и от него изработват чинии, чаши и други вещи [Ибн Фадлан 2001a, 6,7].

Независимо обаче от "огромното значение", което както имената на тези дървета, така и самите те имат за културно-стопанската и особено за наказателноправната история на "древните българи", по никакъв начин не може да се каже, че те приемат на драго сърце и играят пълноценно ролята си на "автентичен източник" за "източноиранския тип волжскобългарски език", защото въпреки и противно на голямото желание на "лингвиста прабългарист" тези думи произхождат и принадлежат единствено и само на тюркския болгарски език, а от този или други тюркски езици са преминали в съседните езици и по-конкретно в иранските, включително и в персийския език. Така *халандж* е арабски еквивалент на тюрк. *ḳайыŋ,* а перс. **خدنك** "белый тополь; стрела из белого тополя" е заето от тюрк. *qadïŋ* "белая береза", което същевременно означава, че наред със собствено арабската дума в пътеписа си Ибн Фадлан употребява и тюркското по произход перс. *хаданг* [вж. ЭСТЯз-к, 213-215].

Тук като особено показателно и дори любопитно непременно трябва да се приведе, след като, разбира се, бъде разбрано и преведено достатъчно пълно, точно и грамотно, написаното в началото на XI в. от вече признатия по-горе и от нашия "виден тюрколог" за безспорен специалист и авторитет Кашгарлъ Махмуд, според когото племената къфчак, татар, също и огузите и др. винаги превръщат буквата (ذ dh) в (ى y), докато другите тюрки (Sic!!!, подчертаното от нас – И. Д.) като племената на болгари, сувари и др., които се простират чак до страните Рус и Рум, всички заедно, произнасят тази буква като (ز z) [DLT-1, 32], каквато особеност впрочем има и гореприведената трета форма на думата, записана от Ибн Фадлан като *хазанк.*

Така се оказва фактически, че от горните три думи само тази, последната е "древнобългарска", но тя в същото време е и собствено волжскобългарското продължение застъпница на общтюрк. *ḳайыŋ,* именно поради което се явява възможно най-категоричното, определеното и следователно неоспоримото свидетелство и доказателство единствено за собствено тюркския вид, тип и характер на волжскобългарския език от X в., а не за някакъв си източноирански тип и характер, както тук се твърди и се прави поредният жалък опит за фалшифициране на езиковите факти, а същевременно и за манипулиране и заблуждаване на читателя.

За "специфична дума" от горепосочения вид и назначение, т.е. като "източноиранска дума в източноиранския по тип и произход древнобългарски език" се приема и хидрнм *Самур,* който е име на река на юг от Волжска България и която я разделя от земите на печенезите [Добрев П., Добрева 2001, 248]. Само че както личи от самия Ибн Фадлан [2001] Самур е петата от земите на печенезите река и след още три реки се навлиза в земите на тюркския народ башкири [13]. Именно поради това в никакъв случай не може да се приеме като проява на прекалена и излишна придирчивост и нашият въпрос каква все пак е връзката на това име с волжскобългарския език и дали то изобщо има някаква връзка, особено като се има предвид, че негова генетична основа е тюркското нарицателно съществително име *самур,* дунавскобългарското съответствие на което е добре известният от Именника на Българските Ханове хрннм *сомор* като наименование на една от календарноцикловите години, дболг. **сьомьор,* а чувашкото му съответствие е *сӑвӑр* от

бълг. **sugur,* и многократно употребено между впрочем по различни поводи и с различни цели и от самия автор на Пътеписа [Ибн Фадлан 2001, 22,26,28].

Цялата тази крайно неопределена и неясна ситуация отново навява чувството за поредната напълно преднамерена и целенасочена манипулативна фалшификация, която само от позициите на непозволената и недопустима в Науката благожелателна добронамереност и компромис може да се приеме за резултат на един от безбройните случаи не толкова на недостатъчна научна компетентност, колкото на вопиюща пълна неграмотност. Въпреки всичко това, тук непременно трябва да се има предвид, че за разлика от гореанализираното *Халджа* обаче, специфичното при хидрнм *Самур* е в добре и широко известния факт, че неговият етимон под формата **suŋar* е не в тюркските и монголските, а в тунгузо-манджурските езици и точно тази му форма е резултат от по-следващо заемане и развитие в тюркобългарските езици, а след тях и в останалите тюркски, иранските и хамито-семитските езици, видно и аналогично както от тъждествения преход на *ŋ* в *м* и при дболг. *сомор,* така също и от развитието на намиращия се във втора сричка, тесен незакръглен заден гласен звук *ъ,* който в болгарския език преминава в *о,* както например в имената на календарноцикловите години *сомор* и *шегор* от Именника на Българските Ханове – един изключително важен и съществен за случая детайл, необяснимо защо останал незабелязан, както много добре проличава от достатъчно подробния преглед обобщение на Х. Ерен върху специалните разработки за тази лексикална единица на редица видни езиковеди ориенталисти от минало и по-ново време, и който наред с добре известния и неоспорим факт, че този гризач живее и е обект на ловуване не в иранската или арабската географска зона, а в Северна Европа и Сибир, затвърждава и превръща в непоклатимо убеждението, че и вболг. *самур,* наред с дболг. *сомор* води своето начало от тунгузо-манджурските езици, където е налице както праформа етимон, така също и редовни съответствия в отделните езици [вж. още Добрев 1999, 28; Москов 1988, 86, вж. и срв. Eren, 355; Pritsak 1955, 69-71, срв. Добрев П., Добрева 2001, 1118; Фасм-3, 554].

Независимо от последното, и вболг. хидрнм *Самур* следователно и очевидно не произхожда и няма изобщо нищо общо с иранските, а още по-малко пък с източноиранските езици, именно поради което и то не се явява, а и по същество не представлява "автентична източноиранска дума в източноиранския по тип и произход древнобългарски език", именно поради което не може и да играе ролята и да се използува в качеството на езиков факт основа за каквито и да е наблюдения, разсъждения и най-малкото заключения в тази насока.

Впрочем не по-благоприятно за "лингводревнобългаристиката" в търсената насока и аспект е положението и с останалите собствени и нарицателни имена от Ибн Фадлан и други "арабски и тюркски книжовници" и епиграфски паметници, едно от които е името и на "изкусният свирач" Боян Имен и за което, благодарение на личните "специални допълнителни проучвания" се установява, че в никакъв случай не е мюсюлманско или тюркско, а принадлежи на "един особен небесен пантеон, заимстван от древните български митологични сюжети" [Добрев П., Добрева 2001, 26-270].

Няма какво, а и защо ли пък, да се възрази и възразява на това "лингводревнобългаристиката" да се изнесе, ситуира и пребивава перманентно над облаците и сред боговете. И все пак, добре ще бъде да се знае и да се има предвид, че повече от добре известното и широко разпространено в тюркските и славянските езици, където е и ономастико-лингвистико-етнологически особено любопитното и дори куриозното, навеждащо на доста сериозни размисли босн. жлфи *Разия Муянович* [ТВ], българското и общотюркско мъжко лично име *Боян,* носено неслучайно и от сина на цар Симеон Велики, Боян Магесник, води своето начало, а това същевременно и означава по

безспорен начин, че то има и своя етимон, т.е. генетико-исторически изходно-първичен лексикален корен, единствено и само в монголските, а не, примерно, в иранските езици. Пак от тези езици води своето начало и дболг. *имен* "кон", на основата на което е образувано и плназв *Имеон,* така че няма начин и това българско собствено име да не е тюркско след определен момент от неговото индивидуално развитие, което ни най-малко между другото не налага да бъде и мюсюлманско, а оттук и всички фундаментални следствия и заключения за етнолингвистичната принадлежност на волжските българи, вече очевидно и напълно ясно между впрочем в каква точно насока.

Пак между впрочем, обратното не може да се приеме за достатъчно аргументирано и доказано най-напред на базата на случайни звукови подобия с етимолого-лингвистически и сравнително-исторически неанализирани и необяснени, чак до техния етимон, ирански имена, да не говорим, че и тук се проявява особено "велика лингвистична компетентност" под формата на комично-абсурдно-парадоксални сближения и съотнасяния на името например с тал. *иминчи* "първи по ред", което именно с това си значение и словообразуване, в никакъв случай не може да бъде иранско, а по-скоро и дори безспорно – тюркско по произход, условия и предпоставки за което около талишите и на Кавказ безброй. По същия особен начин са "ощастливени" и синовете на Боян Имен, вторият от които – Лаиш, според преданието бил измислил пързалянето със ски и тъкмо поради тази причина се оказва прикован ономастически към тал. *лаиз* "хлъзгам се", което същевременно иде да рече, че, то, волжските българи ще да са практикували този спорт не по своите родни места, а още на Памир, да оставим настрана това, че тук никак не се обясняват, а най-арогантно се игнорират очевидните различия между двете звукови форми [срв. 270, вж. още Москов 1988, 93; ЭСТЯз-б, 29].

От собствено научна гледна точка се очертават и изглеждат безплодно-напразни, а в морално-етичен план са направо грозни напъните на въпросния "лингвист древнобългарист" да ни покаже и да ни убеди повторно и отново, че дори и "видният книжовник", "първият тюркски учен-езиковед" Кашгарлъ Махмуд, както самият той го определя, но напълно заслужено пък и величае, подкрепя и потвърждава неговата теза не за тюркския, а за източноиранския тип и характер на езика на "древните българи".

Именно с такава цел главно и очевидно, след като вече и малко по-горе сме се убедили най-твърдо и окончателно в обратното, този път същият полага и смехотворно-комичните, също и пак безплодни усилия да ни накара да повярваме, че владее и ползува напълно пълноценно и успешно турския език, като, макар и без да посочи съответната страница, цитира сега вече и първото, по-старото издание на обобщително-сводния тюркски речник на Кашгарлъ Махмуд; измъква от там или, както обикновено той си мисли, "въвежда за първи път в научно обращение" с тежестта, правата и статута на "един незабелязан досега факт" думата *авус* като "особено понятие от гр. Булгар" с "най-близки паралели …осетинската дума АУЗ – восък и чеченската дума ООЗ – восък, която е ранна заемка от иранските езици", като едно от сигурните доказателства за което, безспорно според него, трябва да се приеме наличието в цитирания чеченско-руски речник на "израза БАЛ-ООЗ – меден восък", а "Известна прилика има и памирската дума ВОСТ, с която е съзвучна и старата българската дума Вощеница (восъчна свещ)", където ние пък не разбираме защо точно е пълният член при "българската", и оттук нататък вече, по пътя на добре известния, напълно естествения и присъщ единствено и само на "Него" плавен начин, всички пак си идваме на думата, а нещата, разбира се, си идват на място – в предговора на въпросния речник са изредени имената на "всички тюркски народи от XI в. – огузи, татари, печенези (общо 20 на брой). Но древните българи край Волга не са посочени като тюркски народ, което показва, че…" и т.н. и т.н. [Добрев П., Добрева 2001, 248-249]).

За разлика от някъде по-горе, този път се опитваме да не забелязваме скандално-глупавото отъждествяване на “дума” и “понятие”, но няма как да подминем и да не вземем отношение по редицата прекалено сериозни и възможно най-груби фактолого-методологични грешки, за които отново се налага да си подхранваме достатъчно основателното скрито подозрение, че са напълно съзнателни и преднамерени, което същевременно и означава, че това в действителност не са грешки, а много по-точно и по-вярно, поредната публичноманипулативна, доста груба и изцяло прозрачна, дълго търсена и преследвана, най-безскрупулна фалшификация.

Всъщност Кашгарлъ Махмуд никъде и никога не изрежда имената на всички без изключение “тюркски народи”, за да пропусне тъкмо “древните българи”, защото малко след като започва съответния раздел с изречението “Тюрките всъщност са двадесет племена”, пише “Племето, което е най-близо до страната Бизанс-Рум, е Беченек, после идват Къфчак, Огуз…” и т.н., общо десет племена - boy, всяко едно от които има много колена – oymak, така че броят им само Всевишният може да знае. И непосредствено след това “Всичките по-следващи племена се простират отстрани на държавата Рум право на изток по следния начин: Чигил, Тохси…” и т.н., общо девет племена, последното от които е “Кътай” и “Чин е неговата страна…”, а едва след това и съвсем накрая“…идва Тавгач и точно там е Мачин” [DLT-1, 28].

Ето от този текст, при добро желание и липсата на непредубеденост, но също и на едно, най-малко, средно ниво на интелигентност, може да се разбере, че при въпросния тюркски езиковед няма “тюркски народи”, а има само племена и колена. Но като вземем предвид, че само едно от племената, огузите например, всъщност наброява и се състои от 22 подразделения, разпръснати по силата на номадо-скотовъдния си бит и култура, върху една достатъчно обширна територия, а не по-различно впрочем е положението и с къпчаките, тогава неизбежно стигаме до необходимостта от промяна и уточняване българския превод на тур. *boy, oymak* съответно като “племенно обединение” и “племе”.

Тази конкретизация на основата и с оглед на току-що приведения текст изглежда още по-наложителна и уместна, като се има предвид, че преводачът на Дивана Б. Аталай, напълно допустимо и разбираемо, като се има предвид характерът и обемът на извършената от него изтощителна и изискваща висока квалификация работа, не е изнесъл в Показалеца втория термин, а като повече или по-малко равни съответствия на първия, без изобщо да поема отговорността да има мнение по това какво точно иска да каже Съставителят, е посочил почти всички налични в съвременния турски език нарицателни съществителни имена като “boy, ulus; kavim, kabile, aşiret, hısım”, а и по протежението на текста, като проява на известна “непоследователност”, за едни и същи племена, например за Toxsi, Yağma, Çiğil, наред с родовия термин понятие “boy”, при превода на безспорно същия арабски термин той употребява и турския термин понятие “kabile” [DLT-3, 72; ~*~-4, 105].

Наред с това, но на друго място Кашгарлъ Махмуд, за boy, т.е. за племенни обединения, наред с йемеките и къпчаките, счита и българите и суварите, които всички заедно (Sic!) произнасят йе като зе [DLT-1, 32]. Тъкмо това обединяване налага извода, че за него и българите са тюрки наред с посочените преди това тюркски племенни обединения, но така също и това, че точно тук Съставителят не прави разлика и не смята за необходимо да продължава да спазва и да прокарва въведеното малко преди това, пак от него самия разграничение между boy и oymak. Като обяснение на тази не съвсем редовна ситуация може да се допусне възможността самите българи, като обитаващи по най-далечните, западните краища на Тюркския свят, да не са напълно ясни и определени като етно-социална организация, именно поради което демонстрират и известна динамика в избраната тук “класификация”.

Така установената и разкрита съдържателно-понятийна нестабилност и известна неточност и на двете места обаче в никакъв случай не означава, че от нея може и трябва да се изфабрикува поредната манипулативна спекулация "ала-ПетърДобрев", а единствено и само да се обобщи и заключи, че когато Кашгарлъ Махмуд, в специалния за това раздел, съобщава познатите или известните му тюркски племенни обединения, той напълно съзнателно подминава и не споменава болгарите, както и най-близките им по език сувари, защото за него и едните, и другите са не обединение от племена - boy, а чисто и просто само едно племе – oymak, броят на които очевидно е толкова голям, че е по-добре тяхното поотделно посочване и изброяване да се предостави на Всевишния. Но когато пък след това Съставителят разкрива особеностите на езика на болгарите, той имплицитно ги счита и признава за племенно обединение, а експлицитно за точно такива тюрки, каквито са и останалите племенни обединения заедно и около тях.

Пълното и неоспоримо доказателство потвърждение на току-що, експлицитно изведеното заключение, допълнително, но и в един по-друг аспект спрямо предложеното по-горе, се съдържа по-нататък и най-напред в приложената след стр. 28 карта, където макар и доста приблизително и не съвсем ясно и определено, на северозапад и запад от *Каспийско море* са посочени местата и живелищата на болгарите, суварите, къпчаките, печенегите и др.

А на следващите страници, вътре в раздела за тюркските езици вече съвсем категорично и определено, след като конкретно-изрично упоменава десетте племена, езикът на които е öztürkçe "собствено-чисто тюркски", сред които и киргизите, къпчаките и огузите, Кашгарлъ Махмуд отделя специално внимание и на езиците на суварите и болгарите, които за него вече не са "öztürkçe", а само "Türkçe", т.е. тюркски. Той наистина е гениален, щом като за разлика от съвременните турски езиковеди и историци, не само е почувствувал нуждата, но е и намерил особено сполучливия начин и способ да преодолее и надмогне концептуално-понятийната бъркотия, не толкова предизвикана, колкото манипулативно-спекулативно перманентно предизвиквана и създавана поради омонимията на термините с видовото значение "турчин", "турски език", което очевидно и безспорно не е еднакво и равно на родовото значение "тюрк", "тюркски език, тюркски езици", посредством това *öztürkçe,* което обозначава и изразява ни повече, ни по-малко, но единствено и само близостта-отдалечеността вътре в тюркските езици на посочените две отделни групи езици, без в това да се влага какъвто и да е генеалого-исторически смисъл.

Но и още: "…правилен тюркски език е езикът на народа, който живее по бреговете на реката Идил…" [DLT-1, 29-30, подчертаното от мен – И.Д.]. Точно тази бележка, да се надяваме, въпреки че не вярваме и не очакваме, трябва да е напълно достатъчна, голословно твърдящото обратното, въпросно лице да си вземе думите назад, за което обаче покрай всичко друго се иска още и чувство за чест и лично достойнство!??

В раздела за тюркските диалекти освен това, суварите, наред с огузите и къпчаките, превръщат началното ме в бе, а болгари, сувари, йемеки и къпчаки превръщат йе в зе, докато чигилите и останалите (Sic!) тюрки го превръщат в зал [DLT-1, 30-32]. Така вече, както от поставянето на болгарите и суварите на едно място с "безспорните" тюрки йемеки и къпчаки, а така също и от израза "останалите тюрки", сигурни сме, че дори и най-предубедените и скептично настроените разбраха и приеха, че за Кашгарлъ Махмуд, етнолингвистически болгарите са изобщо неделима част от тюрките, а и по същество и фактически те са си и единствено и само тюрки.

Но това в същото време и означава, че цитираното малко по-горе твърдение, че "видният тюркски книжовник и езиковед" никога и никъде не определя и не посочва волжските българи като тюрки, в действителност не толкова не отговаря на истината, колкото е най-елементарна и дори привично-банална, още и традиционна за въпросното

лице спекулативно-манипулативна фалшификация на реалните факти, съпроводена този път и от определено непочтен и дори нечистоплътен опит за злоупотреба и използуване името и авторитета на този наистина велик и изключително задълбочен, безкрайно добросъвестен и почтен изследовател на тюркските езици и народи.

Сега вече може "да се слезе надолу и да се навлезе" в един чувствително по-конкретен план, където, както по-подробно вече беше цитирано малко по-горе, се таи и спотайва "един незабелязан досега факт" - думата *авус* като "особено понятие от гр. Булгар" с "най-близки паралели…осетинската дума АУЗ – восък и чеченската дума ООЗ – восък, която е ранна заемка от иранските езици"…

И всичко би било тъкмо така и наистина много хубаво и красиво, ако, както е широко и много добре известно, точно *авус* не беше една славянска заемка в западните тюркски езици, началото и основата на която е пак общославянска дума, стб. âîñêú [вж. напр. Фасм-1, 357], преминала и заета във волжскобългарския език не откъде да е, а именно и единствено само от най-близкия източнославянски диалект, който междуезиков преход и взаимодействие го показва и доказва тъкмо Л. Бенцинг [1986, 19], на когото пак много непочтено, нерядко се позовава или го цитира съчувствено въпросното лице, а и културно-исторически условия и предпоставки за което, ако се съди от пътеписа на Ибн Фадлан, има в достатъчно количество, така че за нас остава единствено недоумението от лекотата и безотговорността с която тук се изписва изразът "ранна заемка от иранските езици", за което било имало и "сигурни доказателства"(!??).

Въпросната дума не може да бъде такава ранна заемка от иранските към тюркските езици, при условие че тя се среща в един единствен ирански език и то географски най-близкия до славянските езици, какъвто е осетинският, поради което тук изобщо не може да се мисли за каквито и да е, близки, по-близки или пък, не дай Боже, "най-близки паралели", където употребата на последното показва, че на въпросното лице не му е достатъчно ясно още и значението на лингвистичния термин "паралел" в неговия компаративистки смисъл.

Наличието пък в "цитирания чеченско-руски речник на "израза БАЛ-ООЗ – меден восък" не е никакво доказателство, а още по-малко и "едно от сигурните доказателства" в търсената насока, защото в кавказкия чеченски език думата *ооз* е в словосъчетание с общотюркската дума *бал* "мед" от чисто тюркски, но не и ирански, синтактичен тип, от което следва единствено и само, че тук тя е заемка от съседен, не ирански, а именно и само тюркски език, каквито около чеченците е имало, а и все още има в изобилие, да не говорим за това, че съвременната чеченска територия е исторически общ болгаро-чеченски ареал.

Това толкова "особено понятие от гр. Булгар" очевидно е достатъчно известно и разпространено не само във волжскобългарския език от X-XI в., но така също и в някои по-отдалечени от него тюркски езици, защото е записано и лексикографски описано сравнително подробно и пълно на няколко места от Кашгарлъ Махмуд в три отделни форми като *awus:* Mum. Bulgarca, т.е. "восък, болгарско"; *awuş* "mum; bal mumu" (Bulgarca), т.е. "восък; пчелен восък", букв. "меден восък" (болгарско); Krş.: İd., т.е. Ebu Hayyan - *uvus* [DLT-1, 59; ~*~-4, 52,64]. Всичко това дава основание все пак да се мисли, че тъкмо тази дума от славяните са я заели не кавказките, а приазовските българи и са я предали на чеченския език при движението си на север. При това положение очевидно, всякакво позоваване и привличане тук на някакви си чеченски думи в качеството на "ранна заемка от иранските езици" е направо неоснователно и неуместно, защото тъкмо въпросната чеченска дума показва и доказва не това, а обратното.

При този толкова дълбок и пространен анализ основа и начало на заключение единствено и само за тюркската етнолингвистична принадлежност на волжските българи

и за славянската по произход дума *авус* в техния език, откъдето тя е преминала още и в осетинския и чеченския езици, без обаче да има каквато и да е връзка и отношение с памирските ирански езици, вече губи всякакъв смисъл и оправдание дори забелязването и още по-малко пък сравнително-историческото разглеждане и анализ на думи, които пребивават в "известна прилика", пък дори и в "съзвучие" помежду си, поради простата причина, че Лингвистиката като сериозна и позитивна наука не се занимава и не борави с призраци и духове, което е право и приоритет, доколкото се убеждаваме от настоящите редове, на други, съседни "науки".

И последно, сред кохортата от "местни думи … автентични източници за изучаване на езика на волжските българи" и "…които позволяват да надникнем в изходния и първозданен език на волжските българи" се мъдри, много сполучлив избор, и думата *суджув* – питие от мед, с което бил угостен дори самият Ибн Фадлан, и най-близко до което "понятие стоят персийската и памирска дума СУДЖ и СУЧА – чист, качествен, безпримесен" [Добрев П., Добрева 2001, 246].

Пак това "понятие" без понятие, но направо по същество…

Както пролича достатъчно ясно, да се надяваме, и от цялото изложение до тук, най-разнообразни по вид и характер, но и твърде много, може би с хиляди, по количество може да бъдат лингвотюркологически мотивираните и напълно обосновани и основателни възражения и резерви по отношение на няколкото още десетки собствени и нарицателни имена от Ибн Фадлан, другите "арабски и тюркски книжовници" и епиграфските паметници от "онова време и на онова място", поотделното и подробно разглеждане и анализ на които по-нататък може да допринесе още немалко за обектноадекватното, обективно и безпристрастното, цялостното и окончателно поставяне и решаване по същия начин и на същото ниво и на свързаните с тези имена въпроси и проблеми на Българската Ономастика и то тъкмо и именно в нейната възможно най-дълбока и пространна историческа перспектива.

Независимо от това и все пак, в края на краищата подобно действие изобщо няма да се отрази и няма нито да повиши, нито пък да намали постигнатата през цялото изложение от началото до тук достатъчно висока и изобщо непреодолима степен на убеденост и твърдо убеждение относно категоричната невъзможност и дори пълен абсурд по отношение придобиването кога да е на някаква, макар и минимална научно-социална легитимност и право на живот с възприемане и утвърждаване пред по-широк или по-тесен кръг сериозни изследователи езиковеди, историци, етнолози, етнографи и др. на така лансираната, но много по-точно и по-добре - на така натрапваната с всякакви, включително и най-груби и безпардонни средства и способи псевдолингвистиконаукообразна теза за памироиранския език и произход на прабългарите.

От друга страна, подобно намерение и опит в тази насока безспорно ще отнемат още прекалено много, от определена, по-тясна гледна точка не само като че ли привидно-напразно разпилени и похарчени време, място и сили, именно поради което сега и тук те не изглеждат изобщо целесъобразни, а още по-малко пък и някому необходими.

Ето защо, като обобщително заключение оценка на всичко това, именно на това място просто сме принудени и се налага да забележим и отбележим не само по повод на този, а и на всички останали, по-горе разгледани случаи, че при тяхното представяне и разгръщане направо поразява така проявената смелост, но защо пък най-после да не назовем нещата с истинските им имена – наглостта и безочието на цитирания псевдоисторик да има и навсякъде и винаги да изразява едно индивидуално толкова ангажирано, също и публично прекалено ангажиращо, научно обаче никак необосновано, неаргументирано и несъстоятелно мнение по цяла редица изключително важни и значими, но същевременно и сложни и заплетени проблеми и въпроси на Прабългаристиката и в частност на

прабългарското езикознание, насочвани и подхранвани от не по-малко сложната и заплетена средновековна арабо-ирано-тюркска етнолингвистична ситуация, заемането с изследването на която проблематика по принцип предполага и изисква непременно тясно специализирана дългогодишна научна практика и квалификация в областта на източните за Балканите езици и култури и особено на тюркското езикознание.

Връщането към началото и повторното проследяване и припомняне на всичко до тук налага и изисква още да се направи и категоричният и неоспорим извод, че ето по този начин най-новият, известен досега в специализираната литература като политическа журналистика, което е съвсем вярно и справедливо от една по-друга гледна точка, но по-добре и по-пълно - български научнофантастичен жанр на прабългарска историко-лингвистична основа, на този етап от съвременното състояние и развитие на българската историография изобщо и на нейния средновековен дял Прабългаристиката в частност понастоящем се оказва издигнат на "недостижими висоти" с индивидуално-личното намерение и обективнонаучната тенденция да обхване и дори да изпълни цялото вътрешно прабългаристиконаучно пространство, по който повод обаче нямаме право да кажем нито "за щастие", нито пък "за съжаление", защото всяко нещо с времето си, но и според мярката на другите.

Тъкмо този жанр в същото време, по силата и съгласно принципа на макар и рядко срещаните и присъщи не само на най-новото време парадоксално-абсурдни социални феномени от сорта на този, да речем, по площадите на просперираща и благоденстваща Франция крайнодесните да пеят "На крак, о, парии и презрени" [Рд], но само без незаслужени комплименти, защото средата, мащабите и най-важното субектите са несравнимо различни и отделни, е и най-интензивно и широко пропагандираната не единствено вътре, но и вън от Страната, а на много места и вече възприетата за самата "истина от последна инстанция" словесно-понятийно конструкция теза със същността и съдържанието основно на манипулативно-спекулативна фалшификация не предимно и не толкова в историческата, колкото най-вече и главно в лингвистичната наука.

Именно тази крайно ненормална вътрешно- и външнонаучна ситуация между впрочем като цяло би трябвало да оправдава и обяснява както проявявания в настоящото изследване към тази, толкова необосновано-имагинерна и публицистико-фантастична теза, външнопринудително предизвикан и наложен специален интерес, така също и прекалено многото време, сили и място, отделени за нея, да си признаем и приемем като крайно необходими, но не и, да се надяваме, като безполезни и излишни.

И за да не прозвучи току-що формулираната обобщаващо-заключителна, толкова "висока оценка" ни най-малкото неоснователно или несправедливо, нека все пак допълнително към горепривedените, достатъчно подробно и дори всестранно анализирани и преценени, езиково необосновани и неподкрепени алогични твърдения и заключения, имащи неясно защо и на основата на какво още и пределно нескромната и необоснована претенция да бъдат единствено и само строго научни [срв. Добрев П. 1993, 162-166], както и да представляват по същество "индоевропейска теория за произхода на древните българи, създадена на базата на най-новите научни открития и особено на намерените през последния век надписи, оставени на езика на Кубрат и Аспарух" [Добрев П. 2002, 54], предложим също така и една малка, разбира се, случайно взета, но силно представителна и дори симптоматична както за самия автор, така и за вида и характера на неговия стил и метод на работа, подборка от изключително оригинални и високостойностни забавнохумористични бисери, последвани от кратък коментар от наша страна, просто за по-голяма яснота, а именно:

-"Името Май-Бузан е по своя произход източноиранско, защото съдържа типичното индийско име Май, разпространено и до днес в Северна Индия и Кашмир" [Добрев П.

1991, 49] – това са две различни имена в две отделни групи езици и вероятността между тях да има генетична връзка е точно толкова голяма, колкото и вероятността такава връзка да няма, поради което по този начин, тук и засега не се доказва изобщо нищо, поне до момента, до който тази връзка не бъде етимологически и културноисторически обоснована и показана;

-“Ето защо, ако запитаме който и да е човек от този далечен народ, произлязъл от някогашните бактрийци, какво означава името “Авитохол”, той ще ни отговори без никакво колебание – син на сърната” [пак там, 89] – тук очевидно доминира приказно-фантастичният елемент, но по същество, този сегашен човек може да обясни въпросното име само на едно интуитивно-начално ниво във връзка с неговото външно подобие с известните му думи от неговия съвременен език, което като цяло изобщо не може да се пренася векове назад, да не говорим за това, че в науката Лингвистика на подобен “познавателен метод” се гледа със силно подозрение и съмнение, а тук той е основен при съставянето на безкрайни като количество думи псевдонаучни теории, но по-добре, объркани и неясни словопостроения;

-“Занимавайки се от години с главоблъсканиците, които пораждат споменатите по-горе пасажи от Именника, реших накрая да предприема един малко рискован експеримент, а именно: да се опитам да преведа тези думи на някой от памирските езици.” [пак там, 96-97] – добре ще бъде при по-следващото поредно преиздаване и многоезиково мултиплициране на собствените мъгляви главоблъсканици да се посочи на кой памирски език именно, защото те са повечко на брой, пък и в повечето случаи обикновено се излиза извън този периметър и за обяснение се привличат думи от какви ли не и от кои ли не езици, но независимо от това, една такава стъпка, особено за дадения “голям специалист в лингвистиката и познавач на много езици”, е повече от рискована, както се видя и малко по-горе, по-добре да не беше се състояла;

-“...в тюркските езици числителните редни имена се образуват с помощта на суфикса “инчи”..., който стои доста по-далеч както от прабългарските, така и от шумерските образци” [пак там, 171] – на нас като езиковед ориенталист ни изглежда, казано най-меко, малко странно, лице без специално лингвистично образование да се опитва дори и да говори за “шумерски образци”, а конкретно в тюркските езици редните числителни имена се образуват още по редица други способи, посочването на които тук е излишно, защото тъкмо *-ин-чи* е двусъставна и съдържа онзи елемент, от който в тюркобългарските езици са се развили въпросните форми, вж. по-горе;

-в семействата на мунджанците “...звучат думи като кака, баба, чина, була, мъж и смисълът им е абсолютно същият, като на нашите български думи.”; “...на хъшей жинка (на хубавата жена), които дори откъм граматичната им форма имат нещо българско...”; …на Памир и Хиндукуш “Ако похлопаме на вратата на някой голям каменен дом в тамошните краища, неговият стопанин ще се обърне към нас с въпроса “Ту кой си?”, т.е. “Ти кой си?”; “...ако се е случило да се познавате отпреди със стопанина на къщата, в която отивате, той ще ви изненада с възклицанието “Зъ те познам” (аз те познавам)... [Добрев П. 1993, 158] – тук вече се разказват и смесват приказки за стари времена, научна фантастика на прабългаристична тематика, добре изявени и очертани симптоматични видения и халюцинации със стародавни и добре известни на всички четящи и пишещи, с изключение очевидно тъкмо на този измежду тях, елементи на ирано-тюркско-българска контактолингвистика и индоевропейско сравнително-историческо езикознание, затова по-добре без коментар, още повече че и така отдавна вече всичко е от ясно по-ясно и прозрачно-определено.

Последното безспорно е само една от основните съставляващи на комплексната причина, поради която привлечените и анализирани в тази част на настоящото изследване

български собствени имена, включително и имената на месеците и календарноцикловите години от Именника на Българските Ханове, си остават ирански по произход единствено и само в "мисленето" и въображението на техния автор, откъдето и тяхната етноисторическа значимост и стойност дори не са и равни на нула, а чисто и просто както самите тях, така също и очакваната от тях значимост и стойност изобщо ги няма никакви и никъде.

А това от друга страна, но в същото време и означава, че формулираните с оглед, във връзка и на тяхна основа изводи и заключения относно етнолингвистичния вид и характер, произхода и прародината на прабългарите изобщо нямат и никога няма да придобият каквато и да е минимална обектна адекватност и обективност, с оглед пак на каквато и да е минимална лингвистикофактологическа основа и обоснованост.

Но все пак и въпреки всичко по принцип, включително и последната не особено весела констатация прогноза в частност, до която бяхме принудени и направо задължени да достигнем и формулираме открито единствено по силата на мотиви и фактори, произтичащи от предмета и обекта, целите и задачите, вида и характера на настоящото изследване, тук нашият проблем е етноисторическата значимост и стойност на ономастичните сведения и данни, обобщението заключение относно която следва да започне от по-общото ниво на Ономастиката като цяло. Именно на това ниво, Ономастиката, представена сега и тук от своя предмет на изследване, какъвто са собствените имена, си има своето единствено, с нищо непреодолимо и дори уникално място, роля и значение в българската историография по принцип и особено в Прабългаристиката в частност под формата и вида на етноисторическа значимост и стойност главно на принадлежащите или свързани с прабългарите собствени имена на лица, основно на техните ханове, на места, хълмове и планини, езера, морета и реки, които те са обитавали или през които са преминавали по време на доста продължителното си придвижване и изминаване на огромното разстояние от другия край на Централна Азия до Балканите.

Тъкмо относно една такава етноисторическа значимост и стойност след всичко казано и изложено по-горе, вече преспокойно може да се приеме за достатъчно подробно обоснован и доказан по задължителния за всяко теоретико-методологично изследване начин и метод следният аналитичен и малко по-обемист извод, а именно:

Собствените имена изобщо или което за случая е същото – ономастичните сведения и данни се нареждат на челно място сред всички останали исторически извори; те стоят на първо място сред всички тях по историческа възраст и заемат също така челните места от гледна точка на количеството и качеството на историческата информация, която те съдържат и носят, благодарение на което достигат своята максимална и дори абсолютна етноисторическа стойност и значимост. Ономастичните сведения и данни, съдържащи се и носени от топонимите се характеризират с голяма устойчивост, стабилност и неизменяемост във времето и пространството; те са най-близките и отразяват в най-голяма степен самобитната идентичност на народа носител на съответния език и именно поради това са един от най-сигурните и надеждни източници за исторически и в частност за етноисторически, етнографски и етногеографски обобщения и заключения, особено в областта на средновековната Българска Историография и за Прабългаристиката в частност.

Сред отделните ономастични класове най-висока и дори абсолютна е етноисторическата значимост и стойност на макрооронимите и макрохидронимите, на изконните по произход хрононими, образувани на основата на лексикални единици от ядрената структура на езика; средновисока е значимостта и стойността на изконните по произход антропоними имена на лица със специфично, особено предно и привилегировано място в социалната йерархия; по-ниска и дори минимална е тази

значимост и стойност при имената на по-малките реки и на изолирано взети селищни имена; с ниски нива и степен на етноисторическа значимост и стойност се характеризират повечето от личните, фамилните и родовите имена, която обаче се повишава пропорционално на повишаването "възрастта" и честотата на употреба на името, като тази значимост достига своя абсолютен максимум при имена от най-ранния, предписмения период от развитието на племената и народите; ниска, минимална и дори нулева е етноисторическата значимост и стойност на имена, определянето произхода на които е малко вероятен, недостатъчно сигурен или пък напълно несигурен и амбивалентен; изобщо не може да се говори и разсъждава за етноисторическа значимост и стойност при волно или неволно измислени и съставени собствени имена.

Всичко това в същото време безспорно и означава, че ономастичните сведения и данни са изключително важен и дори задължителен компонент за всяко сериозно-амбициозно историографско изследване, което има за предмет събития, лица и социални групи от по-ранните периоди от историческото развитие на племената и народите, и тук следва да се привличат, тълкуват и използуват като исторически извор всички обективно налични собствени имена, за които са налице достатъчно сигурни и недвусмислени гаранции и доказателства, че притежават поне една средна и по-висока от тази етноисторическа значимост и стойност [вж. още Байчев 1986, 133; Димитрова-Тодорова 1996, 112, срв. Ковачев 1987, 19; Суперанская 1973, 14-21; Gülensoy 2001, 1-4].

Г Л А В А Т Р Е Т А
СОБСТВЕНОТО ИМЕ/НАЗВАНИЕТО КАТО ОСНОВНО-ГЛАВНА ОНОМАСТИЧНА КАТЕГОРИЯ

Собственото име или сега и тук по-добре, названието изобщо, в качеството си на основна, но и особена лингвистична и по-конкретно ономастична категория, се отличава и характеризира с присъщи само на него място, състав и назначение в езика; същност, специфична семантична структура и функция, лексико-граматичен структурен тип; с точно определено място в типологията на названията, където на нивото на оронима конкретно назв *Балкан* притежава още форми, разновидности, варианти и аспекти, специфични черти и особености, интегралното единство и съвкупност от които съставят и представят този първичен и ядрен компонент на общобалканския ономастичен контекст като твърде специфичен, но комплексен, изключително сложен и обемист предмет на изследване и описание.

Названието, собственото име като основно-главна ономастична категория се характеризира със специфични и собствени средства, способи и форми на възникване и образуване както с оглед на особената си генетична основа, онимогена, така също и според наличния си и съществуващ единствено при него етимон. Всичко това като цяло допълва и доизгражда набора и състава от ономастически важните и съществени черти и особености на названието, които определят и задават и неговата същност.

Названието съществува, функционира и се проявява в едно точно определено и конкретно време и пространство, в рамките и по протежението на които се развива и променя по конкретен начин и в определена насока поотделно в аспекта на своята фонетико-граматична и лексико-семантична структура било в границите на езика, в който възниква и се образува, било пък в рамките на други, темпорално-териториално по-близки или по-далечни, родствени или неродствени езици, към които преминава и се разпространява при наличието и по-силата на определени екстралингвистични, културноисторически предпоставки, условия и фактори, които пък от своя страна са основа и начало на друг вид, качествено нови и различни по същност, форма и характер развитие и промени вътре и в рамките на дадения ономастичен слой като дял и част от цялостно-стратифицираното ономастично пространство на езика изобщо и на българския език в частност с присъщия му, точно определен и конкретен набор и състав от пластове в това пространство, състоящи се от напълно обособените и самостойни, конкретните и определени, отделни собствени имена.

Структура и функция на названието

Наред с гореразкритите, особено важни и съществени място и роля в Глобалното информационно пространство, както и националнопсихологически единствените и неповторими, толкова съкровени и скъпи черти и особености, в качеството си на основен и ядрен компонент на общобалканския контекст среда и условие на настоящото изследване, плназв *Балкан* носи и съдържа в себе си още и общите и специфични черти на своя най-общ род, общолингвистичната и ономастична категория название изобщо. Тази категория твърде отдавна е предмет на засилен и многостранен научен интерес в доста голям брой теоретиколингвистични и собствено ономастични разработки, важно място сред които заемат обобщаващите, определено с амбицията и претенцията да бъдат реално и фактически теоретико-методологични като цяло или пък с известна своя част, по-

подробните и задълбочени изследвания на А. Гардинър, Й. Курилович, а от по-ново и най-ново време и на А. Суперанская, В. Бланар, О. Молчанова и Х. Шайнхардт [вж. и срв. Курилович 1962; Молчанова 1982; Суперанская 1969а; ~*~1973; Blanár 1996; Gardiner 1954; Kuriłowicz 1956; Scheinhardt 1979].

Тук, а и в по-голямата част от останалите проучвания по Ономастика, названието или както е като че ли в по-разпространената, но не достатъчно точна според нас терминология, собственото име, се разглежда и очертава като изключително сложен и многобразен лингвистичен обект ядрен компонент и фундаментална категория на самостойната лингвистична наука Ономастика със специфични, присъщи само на него характерни черти и особености като място, статут и функция в цялостната езикова структура, същност, формално-семантичен строеж, възникване и образуване или генезис, динамика и развитие, типология, форми и разновидности, пределно обобщеният и кратък анализ и представяне на които се очертават като крайно наложителни не само с оглед вида и характера, целите и задачите на настоящото изследване, но също и поради това, че допринасят за достатъчно ясното, точно и недвусмислено определяне и разкриване и на специфичните същност, място и общородови черти и особености и на назв *Балкан* именно и единствено като планинско название със своя конкретна и особена структура, развитие и разпространение.

Планинското название или в собствено ономастиконаучната терминология, орнм *Балкан* в своя основен и чист вид, както и всяко друго название, е собствено име, оним или както може още да се каже, елемент и част от индивидуалнономинативната, интегративно-синкретичната онимическа лексико-граматична подсистема на езика. Броят само на оронимите в България по приблизителни разчети откъм средата на втората половина на миналото столетие надминава няколко стотици хиляди [вж. Ковачев 1987, 50], а личните имена на българите от края на миналия век по данни от паспортните служби са повече от 34000 [Ковачев 1992, 181]. В гр. Ташкент се знаят и използуват собствените имена на повече от 3000 улици; в Узбекистан има много повече от 17000 планински селца и около 5000 кладенеца и извора; в басейна на Сърдаря се наброяват 2118 езера [Мурзаев 1964а, 23; Мусаев 1984, 183].

С прибавянето и на останалите категории названия броят на собствените имена в даден език безспорно надхвърля многократно, може би стотици пъти броя на изходната лексика от основния и първичен речников фонд, без обаче да отива към безкрайност, която теоретична възможност се допуска, когато се твърди, че всяко нещо може да има собствено име [Onomastics -The naming process 2000]. Всъщност броят на собствените имена в езика се задава и определя от нуждите и потребностите на социалната практика, по силата и в рамките на която не всяко нещо, не всеки предмет, свойство или отношение от Действителността получава собствено име, а само онези от тях, за които е налице социалнопрактическа и комуникативна нужда и потребност.

Комплексното множество от собствени имена във всеки език образува не “особен клас лексеми” [Беленькая 1969, 12], нито пък “група лексеми” [Буров 1996а, 7] и още по-малко пък “специфична лексикална група” [Калакуцкая 1979, 69] или специфичен клас от лексикални единици [Молчанова 1982, 72], “клас от съществителни имена” [Руденко 1988, 55], или съставна част от лексиката изобщо [Исаева 1988, 166; Суперанская 1973, 21], а доста обемист, самостоен стратум или слой в структурата на езика, отделно и специфично равнище, изцяло и достатъчно обособено и самостоятелно ниво в цялостната структура на езика, което поради това, че се разполага след и върху фонетичното, лексикалното и граматичното ниво едновременно, се очертава, а и по същество представлява особено, интегриращо и интегративно, обединяващо по специфичен начин останалите равнища или само свръхравнище, супрастратум в цялостната структура на езика.

Ономастичното равнище на езика в същото време е и онимична пирамида, която израства от и върху предметно-атрибутивната лексика; относително затворена и автономна субструктура в цялостния, безкрайно многобразен и съдържащ практически неограничено и неизброимо множество от различно и многопосочно координирани и субординирани съставки и отношения човешки език; вътрешно диференцирано и стратифицирано, многомерно ономастично пространство, многослойна йерархия с различни по обем и мощност пластове, "гигантска макросистема" или система от системи, обединяваща голям брой подсистеми от имена; динамическа стабилна цялостност от системообразуващи елементи, интеграцията, връзката и сцеплението между които се осигурява и осъществява от присъщите само на тях общи вътрешносистемни свойства и отношения във формалноструктурен и семантико-функционален план, основният и държащ всичко възел съсредоточие на които е и задължителната за всяко ниво езикова единица – собствено име или название, която обединява, съдържа и носи в себе си всички общи и съществени черти и особености на немалкия брой единици съставки на това езиково равнище благодарение и посредством главният и ономастически съществен, диференциращ и идентифициращ общоезиков признак "проприалност", който в семантико-функционален план се проявява като "единично-индивидуална определеност".

Названията като отделни и сравнително автономни съставки на тази езикова субструктура със специфично назначение или функция от своя страна се изграждат от голям брой по-частни елементи и отношения между тях или и те са "система от системи", като в същото време заемат централно място и играят водеща роля при осъществяването на комплексното и единно речемислително действие с краен резултат изказването (изречението) като висша, комуникативна единица на езика, което като цяло води и до реализацията на едната от двете основни, по-главната и висша, комуникативната функция на езика, което пък от своя страна е възможно и се осъществява благодарение и именно поради това, че взети отделно собствените имена са едно от средствата за реализация и на другата основна езикова функция - номинативната, по време и в процеса на която те наименоват централните, носещи и направляващи цялостната и единна, сетивно-теоретична дейност на човека елементи и съставки, каквито са индивидуалните, предимно конкретни и по-малко абстрактни предмети от социално-природната действителност, като обозначават, съдържат и носят в семиотичните си тела в субстанциализиран вид техните практически и прагматически съществени и релевантни свойства и отношения.

Именно поради и при това си място и назначение, и собствените имена, както всички останали съставки и елементи на езика, носят и съдържат в себе си в качеството на свои по-общи или по-частни страни и определености всички негови необходими и съществени черти и особености на полиморфна високоорганизирана система, съществуваща и функционираща във вид на идеално-виртуална форма - език, и актуално-материална форма - реч, субстанция и интегрираща връзка на които са всички значения, семантиката на езика, а основната и градивна съставка на тази система, езиковият знак е идеално-материално образувание с водеща идеалният компонент и две страни – фонетична форма и значение, всяка една от които като цяло или пък чрез по-частните си страни и съставки се включва и проявява още и на голям брой нива, подравнища, равнища и свръхравнища на езика с техните единици, обединени и проявяващи се посредством своите класове, парадигми и подкласове, субпарадигми на езика, едно от които нива на езика е и ономастичното равнище или само ономастиката, ономастиконът на този език [вж. още и по-подр. Бланар 1981, 112; Добрев 1979, 98-101; ~*~1981; ~*~1985, 37-45; ~*~1989, 80-83; Карпенко 1964, 50; Скляренко 1979, 59; Суперанская 1973, 106,272-273; Теория и методика 1986, 9,50; Blanár 1996, 129-133, срв. Бондалетов 1983, 28-35; Молчанова 1982, 72; Никонов 1964, 81; Суперанская 1969а, 10; ~*~1973, 236-243,266-276].

Въздържайки се като начало от по-подробен критичен анализ върху уводните разсъждения на тема Name в Encyclopædia Britannica [2002], понеже не намираме в тях задължителното за това място определяне на неговата същност, за каквото безспорно не може да се приеме краткото напомняне, че собствените имена се използват за, в индивидуална референция, а апелативите може да се използват за референция на целия клас или на кой да е техен член [Onomastics 2000], нека в продължение да отбележим, че в почти всички изследвания по същия въпрос, понастоящем ономастичната категория название или собственото име, на етапа и на нивото на неговата същност като езиков елемент или единица, се вижда и представя различно не само от отделните изследователи в Логиката, Лингвистиката изобщо и Ономастиката в частност, схващанията на някои от които в обобщено-типологизиран вид може да се видят например при H. Scheinhardt [1979, 1-31] и О. Молчанова [1982, 52-56], но дори и при един и същи автор.

Така, собственото име най-напред е вторичното название на даден предмет, което допълва и уточнява първичното, нарицателното име и служи за разграничаване на останалите подобни предмети един от друг [Суперанская 1969а, 9]; собствените имена са специфични езикови знаци, които образуват друга знакова система за същите онези предмети от реалния свят на вещите, за които се създават и обикновените езикови знаци - нарицателните имена или това са вторични знаци, създадени на базата на първичните знаци; индивидуални обозначения на отделните обекти, предмети, които имат освен това и общи наименования; специфичен набор, езиков инвентар, който запълва онези пропуски, които се получават при обозначаването на реалностите с помощта на нарицателните имена [Суперанская 1973, 113,135-136,324]; собствените имена са единици на езика-речта (думи и субстантивирани словосъчетания), които служат за подчертано конкретно назоваване на отделните предмети от действителността и вследствие на такава специализация са изградили някои особености в значението, граматичното оформяне и във функционирането [Бондалетов 1983, 27]; собствените имена са еднословни или повечесловни лексеми от “второто равнище”, докато “първото равнище” го образуват апелативите и тези собствени имена се характеризират с проприална семантика и функция [Blanár 1976, 5] или пък собственото име е семиологична единица, онимичен знак от определена семиологична подсистема, която се създава на фона и при непрекъснатото взаимодействие със съответната езикова система [Blanár 1996, 33, вж. още Gala 1981, 41-51]; собственото име е дума или група от думи, специфичната цел на която е идентификация, и тази цел тя я постига посредством поне един различителен звук безотносително към кое да е от значенията, които притежава този звук поначало или пък придобива по асоциация с обекта, идентифициран с него [Gardiner 1954, 73]; собственото име е дума или словосъчетание с основна функция непосредствено назоваване, идентификация на обекта [ОсССлОн, 133]; собственото име е съществително име, което описва единично лице, определен одушевен или неодушевен предмет, мисъл или определено място [Aksan-3 1990, 94].

Абстрахирайки се още и от крайната неуместност или ограниченост и едностранчивост на някои дефиниции (ОсССлОн), защото те по същество или изкарват названието вън от езика, или пък твърдейки, че собствените имена имат проприална семантика и функция, ги определят самите тях пак чрез тях, т.е. те са тавтологични (В. Бланар), както и защото се градят върху имплицитното допускане на възможността специфичната им цел идентификация да се осъществи само благодарение на една асоциация, без участието и въпреки присъщото им преди това значение (А. Гардинър), която дефиниция между впрочем съвсем неоснователно според нас се представя като най-сполучливото, предложено от лингвисти, определение за название [Молчанова 1982, 54] и други такива.

Ето защо тук ще се ограничим единствено и само до това да предложим в декларативен порядък пределно кратката си преценка за тези не съвсем точни и сполучливи определения в смисъл, че те изобщо не разкриват целия набор от съществено-главни страни и черти на названието и по никакъв начин не дават необходимата достатъчно пълна и изчерпателна абстрактно-обща представа за него, а да формулираме нашата дефиниция за название сравнително по-късно, едва след разкриването, определянето и посочването на неговите основни и главни съставки и аспекти, черти и особености като специфичен вид езикова единица както в синхрония, така също и в диахрония, централно и най-важно място сред които заемат неговото значение и функция.

Названието или още собственото име е централна, основна и дори фундаментална категория на Ономастиката, а негова главна и водеща, отъждествяваща и отграничаваща страна, черта или особеност, която в същото време задава, определя и представя и същността му, е неговото значение. В Ономастиката, както отделните разбирания за природата и структурата на значението на названието, така също и степента, дълбочината и формите на неговия анализ и използване в дадено изследване варират в една доста голяма амплитуда от съвсем кратка бележка до твърде подробна и обширна семантична теория.

И тук например понякога може да се попадне на доста странно звучащи според нас твърдения като това, че собствените имена "се възприемат като обозначения на отделните обекти, а не като думи с определена семантика" [Суперанская 1985, 133] или пък твърде дълго и подробно се обосновава и доказва заключението, че собствените имена са вторични знаци без значение, но и придобиват значението си само при установяването на тяхната връзка с обектите им и те стават езикови знаци едва тогава [Суперанская 1973, 136], което дори и да не е заимствувано от логическата семантика, във всички случаи е напълно в унисон с достатъчно разпространеното и пренасяно и в лингвосемиотиката, лингвистически крайно недостатъчното и определено приблизително-повърхностно мнение, че собствените имена имат само денотат, но не и сигнификат [срв. Илиева 1997, 48-49] или в малко по-друга понятийно-терминологична система, собственото име е "знак, лишен от значение" с единствена функция да идентифицира обекта, за който се говори, без да разкрива някаква информация за него [Mill 1950, 26], пределната степен на която асемантизация безспорно е твърдението, че всеки език има собствени имена, които представляват чисти "индекси" и които след първата си употреба прерастват в "икона" на този индекс, т.е. само чисто повторение на звука, който сме чули при представянето на носителя на името [Peirce 1958, 328-329]; антропонимът се отнася към съвкупността от всички свойства на предмета в неразчленен вид, без да фиксира неговите признаци в своя сигнификат [Косничяну 1982, 50], а разликата между името и апелатива се свежда единствено и само до способността на първото за индивидуална референция, а на второто – до посочването на всичките членове на класа [Onomastics 2000], като собственото име изобщо няма значение, докато такова има само апелативът, от което то е възникнало [Onomastics -Choice of personal names 2000] и други от този род.

При определянето същността на значението О. Молчанова [1982] предпочита да го определи в "субстанциален смисъл" като "нервно-мозъчна, психофизиологична връзка между двете отражения - на звуковата, материалната обвивка на думата и на предмета" и във "функционален смисъл" като свойство, способност на думата да изразява и възбужда информация за нещо, различно от самата нея [67-68], с което напълно преднамерено и съзнателно, но крайно погрешно излиза извън лингвистиката и предлага всъщност дефиниции, които съдържат и разкриват някои ономастически ирелевантни, психофизиологични и теоретикоинформационни черти и особености на думата и нейното значение.

В действителност, конкретното ономастично изследване, каквото е по същество и настоящото, не се нуждае нито от прекалено синтетични, нито пък от силно аналитични, много на брой, извънлингвистични, непоследователни и взаимно изключващи се, противоречиви семантични концепции, а от една единствена и то такава, която най-напред и преди всичко да е собствено лингвистична, адекватна на своя обект, вътрешно последователна и непротиворечива и в същото време да е обобщена и разположена на едно умерено разстояние от двете крайности като ос или плоскост на собствено ономастикосемантичното равнище, именно където и на което и въпросната концепция да послужи и да изиграе ролята си и на методологична основа и средство за описание на конкретния ономастичен обект, в случая - на плназв *Балкан* и на останалите собствени имена, които образуват неговия общобалкански и източноезиков контекст.

На собственото си, ономастично равнище значението на названието се очертава и разкрива достатъчно пълно и конкретно на базата и върху идеалната съставка на най-простото, обикновено и разпространено, еднословно или едносъставно название, например назв *Младен, София* като различни и противопоставени на кое да е нарицателно съществително име, например *маса.*

Тези и всички останали значения в езика образуват неговата семантика или в аспекта на общото и цялото - езиковото съзнание като последен и висш, най-абстрактен пласт в цялостното и единно, но вътрешно диференцирано и дискретно, семиотизирано и семиотично мислене на човека; сегментационно-класифицираща и аперцептивна идеална система с пирамидално-степенчата организация; йерархически структурирано и организирано многопластово, инклузивно-многомерно и многопризначно пространство, в което значенията и семантичните признаци на отделните лексико-граматични единици и класове са разположени едновременно на повече от едно място в тази структура и са разнопосочно ориентирани и многостранно обвързани и пряко и косвено свързани със значенията и признаците от останалите семантични класове, подравнища и равнища на езика [по-подр. вж. Добрев 1989б, 82].

Тук, в езиковото съзнание или по-добре - в семантиката на езика, значението също е понятие с дискретно-полева структурна организация, но пределно обобщено, абстрактно и редуцирано понятие, само частично съвпадащо и повтарящо, но все пак различно по генезис, структура - главно състав и набор на семантичните си множители, и назначение, от основното понятие за същия обект като елемент и част вече на предезиковото съзнание като друг един пласт или логико-психологична структура в цялостното съзнание на човека. И именно поради всичко това значенията в никакъв случай не са просто понятия, регистрирани в когнитивните структури на човешкото съзнание чрез знаците [срв. Илиева 1997, 49] или пък, както е според обектно неадекватното и следователно съвсем неприемливото за нас субективно-релативистично мнение на М. Никитин [1988], че значенията са понятия, свързани с езикови знаци и те стават едното или другото единствено и само в зависимост от това от какво се интересуваме ние - какво те отразяват или пък с какво и как се изразяват [46, подчерт. - И.Д.].

На тази база и в този си аспект значението на названието е пределно обобщен идеален образ на предмета, единично понятие, овеществено и опредметено в материалното тяло на знака като негова превърната форма и именно поради това загубило своето материално, но придобило ново, функционално битие; пределно редуциран набор от мисловно отразени, само експресивно-комуникативно, но не и отразително-познавателно съществени свойства и отношения на реалните обекти, минимум от знания, достатъчни за езиковокомуникативното отъждествяване и представяне на наименования обект; дискретен комплекс от йерархично подредени семантични признаци, семи или значения, обединени в две основни групи - денотативни, т.е. такива, които съдържат и отразяват по-

частните свойства и отношения на реалния обект, и конотативни, т.е. отразяващи и съдържащи отношението на човека като езиков субект към и спрямо реалния обект - близко-официално, неутрално-изразително, ново-остаряло, красиво-грозно, възвишено-низко, публично-интимно, етично-неетично, уголемено-умалено, тъжно-смешно, съмнително-безспорно, които случаи като че ли са достатъчни, само за да се даде пример за вида и съдържанието на конотативните признаци и да се премине към състава и структурата на денотативните признаци [по-подр. Добрев 1981; Леонтьев 1976, 46-73, вж. и срв. Георгиев Ст. 1993, 102-103, срв. Колшанский 1976, 8-9; Молчанова 1982, 56-57].

Денотативните признаци в семантемата, семантичната структура на собственото име са свойства и отношения или само признаци, обективни характеристики на реалните предмети и явления, отразени и съществуващи едновременно на различна степен на обобщение както най-напред в идеалния познавателен образ, а после и в понятията за тях, така също и в генетически производните им, по-късни и съдържателно значително редуцирани понятия значение на съответните думи, в самото начало на които образи, понятия и значения пък се намират и по-конкретните, съдържателно по-богати и по-близки до действителността представи за същите тези реални предмети и явления.

В рамките на тези, генериращи и детерминиращи условия и предпоставки, бълг. мли *Младен* реално и потенциално, като принадлежащи единствено и само на него или пък на надстрояваните една върху друга парадигми, в които то е включено, съществува и функционира, съдържа и носи в структурата на значението си такива номинативни и конструктивни, основни и производни, първични и вторични, доминантни и подчинени, ядрени и периферни, експлицитни и имплицитни, общи и индивидуални, видови и родови, дистинктивни и интегрални, лексикални и граматични, парадигматични и синтагматични, общо- и частнокатегориални, облигаторни и факултативни и др. семантични признаци като “предмет”, “обособим”, “членим”, “изчисляем”, “единичен”, “одушевен”, “човек”, “мъж”, “на възраст”, “на възраст след юношеството и преди зрелостта”, “мъжки род”, “определен”, “субект”, “обект”, “средство”, “подлог”, “допълнение” и др.

По подобен начин и назв *София* съдържа и носи в структурата си такива семантични признаци като “предмет”, “обособим”, “членим”, “изчисляем”, “единичен”, “неодушевен”, “място”, “застроен”, “населен”, “голям”, “главен”, “ръководещ”, “женски род”, “определен”, “обект”, “място” и др., които, интегрирайки се, образуват конфигурация, някои от отделните градивни елементи на която са общи или съвпадат с елементите в конфигурацията семантична структура на назв *Младен,* но като цяло и краен резултат са съвсем различни неща, откъдето се наблюдава и конкретна специфика и във функцията на всяко едно като форма или разновидност на функцията на категорията название изобщо.

От друга страна пък, съгласно принципа за интерстратумната дублираща репрезентация на отделните семантични съставки в структурата на езика, всички тези признаци се повтарят, съществуват и функционират под формата на друга семантична конфигурация и в структурата на съответните нарицателни имена основа за възникването и образуването на конкретните названия, но конфигурацията им тук е единствена и неповторима, както е единствена и неповторима като цяло и фонетичната форма на названието, в която това значение е опредметено и чрез която съществува, функционира и се използува [по-подр. вж. Васильев 1982, 74-81; Добрев 1980, 2; ~*~1989, 12-14; ~*~1989б, 81-82,90-95,97; Мурзаев 1970, 32; Плотников 1984, 5-36; Психолингвистические проблемы 1983, 7-45,131-140; ЛгСл, 170, вж. и срв. Бланар 1981, 112-115; Бондалетов 1983, 22-27; Георгиев Ст. 1990, 106-110; ~*~ 1993, 13,24-61; Карпенко 1970а, 37-40; Никитин 1974, 56-61; Никонов 1970а, 12; Общее языкознание 1972, 441-442; Теория и методика 1986, 104; Языковая номинация 1977, 24; Blanár 1996, 10,33-35; Philosophical views on meaning 2000, срв. Ангелова-Атанасова 1988, 252-253; Болотов 1972, 333,345;

Буров 1996а, 7; Кацнельсон 1972, 130-176; Косничяну 1982, 50-51; Критенко 1969, 17-19; Молчанова 1982, 58-72,75; Руденко 1988, 60-62; Селиверстова 1976, 119-146; Суперанская 1973, 136,261-266,322; ~*~1976, 5-12; Onomastics -The naming process 2000].

Денотативните признаци или семи в значението на названието са интегрирани и обединени в конкретна семантична конфигурация структура със собствена топология и типология, в рамките на която например се отграничават план на дотопонимичното и план на топонимичното значение за един вид названия, лексикално и граматично значение, парадигматично и синтагматично, морфологично и синтактично значение и др. [вж. напр. Георгиев 1990, 106-110; ~*~1993, 13-17; Москов 2000, 121-121; Никонов 1965, 57-61, срв. Суперанская 1973, 264-265].

Сред този, допълнително така диференциран и типологизиран набор от семи, централно и в същото време изключително важно, ономастически съществено място в семантичната структура на собственото име заема основният номинативен признак, основанието на названието, първичното или етимологичното значение, онази индивидуална сема в лексикалното значение на думата, около и след която се групират и подреждат всички останали семи в значението на названието – за семантически малко по-горе експлицираното мли *Младен* например, в описанието на българския тълковен речник това е семата “на сравнително малка възраст” или пък “на възраст след детството до завършване на телесното развитие” [БлТРк, 463].

Наистина основният семантичен признак принцип на номинацията или вътрешна форма на названието не е задължителен, а е факултативен за неговото съществуване и функциониране в езика, но, както ще се види по-долу, той е изключително важен и необходим за възникването, образуването и развитието на собственото име, а освен това той отразява, или което е същото от семиотична гледна точка - съдържа и носи в себе си социалнопрактически релевантните и съществени свойства и отношения на именования обект, което означава още и това, че съдържанието на този семантичен признак е детерминирано не само и единствено от вида и характера на обозначеното свойство, но и от страна на социалната практика и по-точно - на социалната прагматика, т.е. от това какви са ролята и значението на това наименование в конкретния сектор на съответната социална практика [вж. Добрев 1989б, 86, срв. Добродомов 1982, 101; Карпенко 1970, 11; ~*~1970а, 42; Суперанская 1973, 244-245].

Друга, ономастически много важна и съществена определеност на названието по принцип и на назв *Балкан* в частност е неговата функция, която е непосредствено свързана и се осъществява благодарение и посредством значението, семантичната структура на названието. Понастоящем в Ономастиката, с оглед на собственото име или названието се обособяват прекалено много и всевъзможни функции, като при някои изследователи се разглеждат и описват такива функции като номинативна, идентифицираща и индивидуализираща [Болотов 1972, 336-337,345], индивидуализация и конкретизация [Еремия 1982, 8], пряка номинация, но и диференциална [Карпенко 1970а, 36; ~*~1975, 49], обозначаване на географския обект [Мурзаев 1964а, 24], репрезентация и изразяване на денотативното значение [Никитин 1974, 56-58], референциална [Руденко 1988, 62-67], назоваване на определен обект или наименоване и отграничаване на даден обект [Теория и методика 1986, 37,177] и други от този род.

Специално за В. Бланар, който обособява такива функции като номинативна, комуникативна, звателна, експресивна и др., все пак главната функция на собственото име е обществено обусловената идентификация/диференциация в такива редове от вещи и явления, които играят важна роля в живота на обществото [Blanár 1996, 10,18,160]. Н. Ковачев [1987] пък посочва три основни и осем допълнителни функции на собственото име [17], което безспорно е наистина прекалено много дори и за един наистина сложен

лингвистичен обект като собственото име. Ето защо, всичко това, като цяло очевидно предизвиква и налага обсъждането още и на въпроса за същността и на самата функция.

В Науката понятието "функция" има няколко основни съдържания и употреби [ЛгСл, 655-657]. В най-общ план за нея може да се мисли като за назначение, служба или функцията на даден предмет или явление е неговата външна проява, съотнасяне, действие в определено направление, т.е. към друг, намиращ се в някакво отношение с него предмет, което в същото време е и връзка-проява на свойствата и строежа на този предмет в определена система от отношения [Добрев 1985, 43].

На названието като конкретен вид езиков знак, само в аспекта на вътрешноструктурно разнообразното и йерархически подреденото му дискретно значение трябва да са присъщи, ако не твърде много, то поне няколко и дори повече, вътрешно диференцирани и субординирано структурирани, реално съществуващи и проявяващи се функции, например сигнификативна - благодарение и посредством значението си названието обозначава, т.е. деструктурира, сегментира, интериоризира, генерализира, закрепва, стабилизира, отразява и превръща в идеална страна и съставка на езиковия знак свойствата и отношенията на реалния предмет; репрезентативна - посредством значението си названието представя реалния предмет в съзнанието и дейността на човека и именно поради това и едва след това то започва да съществува и за него [ЛгСл, 196]; дефинитивна - отразявайки и съдържайки някои от свойствата на реалния обект, какъвто е случаят например не само с антропонимите, получени на основата на прозвищата, названието описва, характеризира съответния номинативен обект; идентифицираща - посочване на обекта на названието; конкретизираща - отграничаване и извеждане на номинативния обект от предметния клас, към който той принадлежи и други такива.

Това изброяване може и да бъде продължено, но само ако не се държи сметка за делитбените признаци и принципи, за основанията за обособяване, за ролята и мястото на всяка една от тези функции в цялостната, вътрешно диференцирана и субординирана функционална структура на названието като сравнително сложен, комплексен семиотичен обект. Тук ономастически важно и съществено е да се намери и посочи, пак ономастически релевантната, главната и основната функция на названието, което в своя начален и чист вид не е нищо друго освен отделна дума - лексема и граматема едновременно, или структурен елемент на езика, който наименован точно в аспекта на неговата основна и главна функция се очертава и представя единствено и само като номема.

Номеми в езика най-напред са самостойните части на речта, защото те обозначават конкретните и абстрактни предмети и техните свойства и отношения или което лексикологически и граматически е същото - техните признаци. Номеми също така са и подчинителните словосъчетания и всички те функционално реализират и репрезентират думата като една от двете основни единици на езика, която за разлика от изказването (изречението) с функция съобщение, комуникация, се характеризира от и чрез свойството номинация или номинативност, фактически служи за осъществяването, а и на практика реализира номинативната функция на езика.

Номинацията като езиков процес, осъществяван от самостойните думи и съчетанията от думи на основата и посредством частнокатегориалните и индивидуалните семи в тяхното значение е многократен и многостранен процес на съотнасяне, свързване и присвояване на реалния обект по време на отделния речеви акт като еднократна форма на речеобразуването, в конкретната, темпорално-локално отграничена и определена речева ситуация, на всяка отделна номема като име или наименование, социалнопрактически и прагматически значимите и съществени свойства и отношения на който обект са

семиотически отразени и се съдържат в комплексното значение или номинативна семантична структура на тази номема.

Това в същото време е и конкретизация, съотнасяне и свързване на общите семантични признаци с един конкретен, отделен и единичен обект, благодарение на което и значението на думата апелатив получава конкретност и определеност, а като резултат се променя съотношението и в отделните функции на думата – на преден план излиза индивидуално- и конкретнономинативната, а се неутрализира репрезентативнономинативната [вж. още Добрев 1980, 22-23].

Многократното съотнасяне и присвояване на една и съща номема в едно и също значение на един и същи реален обект постепенно води до изолирането и откъсването на конкретната онтолого-функционална форма на думата, до индивидуализация, петрификация и фразеологизация на нейното значение и до постепенното изнасяне на тази дума от и извън парадигмите и структурите на свръхравнището на нарицателната лексика на езика и до приближаването и преминаването ѝ, според степента на нейната проприализация или онимизация, в ономастичното свръхравнище на езика.

Речевата ситуация е елемент и част от конкретно социално поле (В. Болотов), имащо за основа съответния аспект на обекта под формата на определен набор от свойства и отношения и вътре в което съществува и реализира номинативната си функция и самото название. Разширяването социалната функция на названието е последователно създаване на теоретически неограничен брой, взаимно наслагващи и припокриващи се социални полета, само едно от които обаче се явява първично и основно от генетико-функционална гледна точка [по-подр. вж. Добрев 1980, 2-5,19; ~*~1989б, 83-92; ~*~1992, 98-100, вж. още Кацнельсон 1972, 114-115; Москов 1986, 41; Общее языкознание 1970, 124-125, срв. Болотов 1972, 335; ~*~1974, 147-154].

Представеното и описано на нивото и чрез речевата ситуация в този неин вид "социално поле" обаче все още не е съвсем достатъчно точно и ясно с оглед и според нуждите на настоящото изследване, поради което тук се налага да се въведе и използува по-скоро понятието "номинативно-комуникативна ситуация на собственото име", която ситуация се състои минимум от един индивид субект на езикова дейност в неговата локално-темпорална диспозиция и определеност. Минималното условие предпоставка за проявата и функционирането на дадено собствено име като такова, което в същото време е и негова семиотико-семантична актуализация, е участниците в езиковото общуване да са и съ-участници или компоненти на една и съща номинативно-комуникативна ситуация.

Всяко социално поле се състои или по-точно съдържа теоретически неограничен брой номинативно-комуникативни ситуации с изключително динамичен характер и структура, които "се възбуждат" или "загасват", приближават или отдалечават, пресичат, наслагват, съвпадат, така че застават една върху друга, преминават, преливат се и прерастват една в друга, но винаги и във всички случаи с ядро и център едно единствено и конкретно, напълно определено собствено име. Необходимото и задължително условие за излизането и преминаването на дадено собствено име от една номинативно-комуникативна ситуация към друга е наличието в началото на минимално-достатъчна конгруенция, съвпадение между две съседни във Времето и Пространството такива ситуации, след което те се преструктурират, обединяват и свеждат до една единствена ситуация, съществуваща и проявяваща се около едно единствено име, по конкретния начин и форма, който може да се види по-долу.

Индивидуалната или проприална номинация като функция на названието се характеризира с някои специфични черти и особености най-напред и преди всичко в семантико-функционален план. При продуцирането на конкретното съобщение за дадена ситуация или събитие, което по същество е и актуализация на идеално-виртуалната форма

и единици на езика и преминаването им в актуално-реални, а така също и реализация на номинативно-комуникативната му функция, общият и присъщи на всички самостойни думи номинативен процес, конкретизиран и анализиран като начало само с оглед на една част от тези езикови единици, а именно на едносъставните собствени имена или названия, разкрива и някои допълнителни специфични черти и особености, свързани или произтичащи от вида и характера на семантичната структура и на самото название, на първо място сред които е идиоматичната свързаност на семантичните му признаци, цялостност, константност, но и комплексност - семантичните признаци в структурата на значението на названието се интегрират, обединяват и свързват неразделно един с друг, в резултат на което се стига до характерната за фразеологичните единици особеност, заключаваща се в това, че семантичната монолитност и единство доминира над структурната диференцираност и дискретност на обозначаващото [вж. напр. СЛТ, 503].

Фразеологизираната и фразеологична семантика на названието го превръща в цялостна и единна единица не само в речта като актуално-материална форма на езика, но и в "езика", в идеално-виртуалната форма на езика на онази част от носителите на съответния език, които изграждат и образуват и необходимото и достатъчно именно за това название социално поле, вътре в рамките на което това название осъществява своята проприална, индивидуалноминативна функция и именно поради това възниква, развива се и продължава да съществува като такова. Главната и ономастически най-съществената, единствено релевантната особеност на формирането, съществуването, структурата и проявата актуализация на значението, а оттук и на цялото название е това, че то е название само и единствено като част и елемент от конкретно социокултурно поле, което като цяло и образува неговия етнолингвистичен контекст. Вън от своя етнолингвистичен контекст названието губи своите главни и съществени черти и особености, своята проприална идентичност и престава да бъде това, което е всъщност, т.е. то престава да бъде название.

Вътре в тази рамка и на тази основа, и актуализацията на семантичните признаци на собственото име придобива определена специфика - всички те се възпроизвеждат, проявяват, прилагат и използват заедно и едновременно като едно цялостно и комплексно, неразчленено наименование на обекта, който пък в речевата ситуация винаги и във всички случаи е един отделен, единствен и точно определен и конкретен предмет, множество, което се състои от един единствен елемент. От тази гледна точка, за разлика от названието, семантичната структура на нарицателното име наред с минималния и задължителен набор инвариант от семантични признаци в лексикалното си значение се характеризира с подвижност и изменяемост, по силата на които в идеално-виртуалната форма на езика нарицателното име означава целия клас от предмети, а в речевата ситуация и в речта, според целта на съобщението, в пряка зависимост от пресупозицията, но и определяща и пропозицията като цяло, то може да означава или пак същия този клас или пък един отделен, точно определен и конкретен, т.е. индивидуален обект - *Масата е полезна вещ,* но *Тази маса е нова.*

Втората особеност на семантичната структура на названието, която определя съответно и вида и характера на езиковата номинация при него е наличието в нея не на всички признаци на конкретния географски обект, за да се стесни смисълът на термина до малък брой обекти, т.е. за да се получи нещо като действието на логическия закон за обратното съотношение между съдържанието и обема на понятието [срв. Карпенко 1970а, 36-41], а единствено и само на семите "единичност" и "определеност" и тези семантични признаци се съдържат и носят от значението на названието както в езика, така и в речта. Нарицателното име в езика не съдържа нито една от тях, именно което прави възможно, а и то реално обозначава и наименова целия клас от предмети [срв. Косничяну 1982, 50]. На етапа на възникването и образуването на названието тези два признака все още са външни

и факултативни за семантичната структура на прилагателното, причастието или съществителното име основа за образуване на названието - сега *Дървеното* е название на кафене в Младост-3, София, което безспорно е елипса от двусъставното назв *Дървеното Кафене,* а то пък е семантико-функционален трансформант или което е същото - възниква и се образува на основата на свслч *дървено кафене.*

В процеса на образуването на названието първият елемент на съставната номема приема, а впоследствие вече и съдържа семите "единичност" и "индивидуална определеност" в морфологичния си компонент във вид на непълен член за българския език специално, който служи и за съгласуване при свързването, обединяването на двете съставки. След елиптирането на втория, определяемия, но и главен член на словосъчетанието, тези два признака губят своята съединителна функция, но запазват назначението, функцията си да посочват, обозначават един единствен индивидуален обект, т.е. налице е конкретно преобразуване на семантичната структура и преразпределение на функциите на отделните семантични признаци.

Именно на тази основа и поради тази причина собственото име и в езика, и в речта обозначава, казано семиотически и следователно по-общо, или наименова, назовава, казано едно след друго лексико-граматически и ономастически, единичен, напълно определен и конкретен, т.е. индивидуален обект или предмет. Не по-различен е процесът на семантико-функционалното изграждане и осъществяване и при миктп *Завардеиото* (Лч) [прим. от Заимов 1986, 95], спецификата на което е в това, че тук изходното название включва в структурата си не прилагателно име, а причастие, номинативната субстантивация на което обаче протича по същия начин.

Индивидуалната номинация като функция на названието е сложен и многостранен езиковомислителен процес, той има в качеството на свои по-частни страни или съставки някои от горепосочените функции, на равнището и в границите на всяка една от които се реализира и конкретен семиотико-семантичен процес, но все пак тук ономастически същественото е това, че названието служи за отграничаването, обособяването, свързването, посочването и представянето едновременно или с една дума - за наименованието на индивидуален предмет или което е същото - то се характеризира, притежава и осъществява своята индивидуално-номинативна функция [вж. още и по-подр. Добрев 1989б, 85-96, вж. и срв. Бланар 1981, 112,114; Болотов 1972, 333-337; Бондалетов 1983, 18-27; Еремия 1982, 8; Кацнельсон 1972, 165; Курилович 1962, 252; Литвин 1988, 68-69; Молчанова 1982, 57,60,72; Скляренко 1979, 65-66; Blanár 1996, 34-35,152-154].

Функцията си индивидуална номинация названието осъществява благодарение и посредством значението си, опредметено в семиотичната му форма във вид на краен брой звукове или фонеми. Наред с този си основен и главен аспект, който може да се определи като вертикален, названието притежава и предлага и хоризонтално-линеен аспект, по направлението на който се очертава и разкрива неговата съставеност и от определен брой, свързани по конкретен начин фонетични и лексико-граматични елементи, образуващи като цяло лексико-граматичната структура на названието. Наличието/отсъствието на минимално-необходимия и максимално допустимия набор от компоненти в лексико-граматичната структура на названието позволява обособяването и на известен брой структурни типове, същността и обхвата на които в никакъв случай не се свеждат, както приема А. Еремия [1982], до тези на основна единица на словообразувателната система [65] и които може да се подредят и класифицират или типологизират въз основа на вътрешно присъщите им структурни черти и особености.

В ономастичната литература се наблюдава доста голямо разнообразие от термини наименования за отделните структурни типове или модели, тук и словообразувателен модел на названията като прости-сложни, прости, сложни и съставни, производни-

композити или словосъединения, едносъставни-двусъставни, непроизводни-производни, едночленни-двучленни, едноосновни-двуосновни, първични-вторични, названия думи-названия словосъчетания и др. [Баскаков 1974, 26; Бахнян 1981, 313-314; Беленькая 1965, 126; Ванагас 1969, 28-31; Димитрова-Тодорова 1997а, 56; Еремия 1982, 48,66; Заимов 1975; Иванова 1986, 196; Кривощекова-Гантман 1988, 35; Мусаев 1984, 187,204; Подольская 1977, 63-65; Попова 1966, 149; ~*~1967, 118-123; Krištof 1975, 99-100].

Точно това изобилие и разнообразие безспорно е свидетелство и доказателство за недостатъчна установеност и дори неяснота както по отношение на състава и субординацията на класификационните признаци, чисто формалноструктурните от които на места се смесват с такива, които може да се обособят единствено и само при прилагането на един коренно различен и дори противоположен, генетико-исторически подход, така също и по отношение на ономастически релевантното, необходимо и достатъчно ниво на делитбата, всичко което като цяло и събрано на едно място може да се констатира например в достатъчно пълния и подробен преглед на видовете структурно-словообразователни класификации, който прави О. Молчанова [1976, 49-52]. И пак същият автор, приемайки за основа на делението още и наличието/отсъствието на географски термин, способността на названието за елиптиране и възможността за възстановяването му в пълен обем в речевата ситуация, вида на синтактичната връзка, лексико-граматичната принадлежност на съставките на названието и др. [52-54], предлага една твърде диференцирана, но и донякъде своеобразна и малко странна, а според нас дори и ономастически като че ли излишна класификация.

Възприемането на единен делитбен принцип и последователното прокарване и осъществяване на класификацията до нейния ономастически релевантен и изискван край е изключително важно за настоящото изследване и се налага наред с всичко останало още и от това, че в езиците са налице и се проявяват определени закономерности или тенденции и на това ниво – в славянските езици например изконни основни типове за топонимично образуване са основа в чист вид, основа със служебен формант - суфикс или префикс, словосъединяване, композиция или словосложение на руски език, две основи в определително отношение - определение и определяемо, словосъчетание в различните му видове, но най-често определение с определяемо, а така също и съществително име в косвен падеж с предлог, напр. рус. орнм *На горе* [прим. от Никонов 1962, 18-19].

Независимо че и в българския език има названия, образувани на основата на изречения като *Падат орли,* които се считат за много старинен тип, неизвестен в останалите славянски езици [Заимов 1994, 194], все пак почти всички названия, съставени от две и повече думи, се образуват не чрез предикативна или съчинителна, а благодарение на подчинителната синтактична връзка, който структурногенетичен процес не излиза извън рамките на съставната номинация като вид номинация с нейните специфични черти и особености [вж. Добрев 1980, 9; ~*~1989б, 92-99] и затваря и запазва тези единици отново и единствено като номинативни, а не комуникативни средства на езика.

Ето защо в рамките на една по-последователна класификация именно в аспекта на номинацията и като се държи сметка главно за това, че названието е номинативна единица, всички названия в даден език най-общо следва да се подразделят на названия думи и названия словосъчетания, а в един по-конкретен план и като се следва определена субординация, собствените имена в езика се диференцират и класифицират по следния начин: 1. Едносъставни, които може да бъдат а) прости, едноосновни - непроизводни и производни, тук и предложно производните, при които предлогът в славянските или следлогът в тюркските езици като служебна лексема не се характеризира с номинативна функция и обединявайки се със самостойната дума, се превръща в префиксален/суфиксален словообразувателен елемент или пък б) сложни, двуосновни -

словосъединения (композити), състоящи се най-малко от две самостойни думи, всяка една от които може да бъде непроизводна или производна и съответно на това да е налице непроизводен, производен или смесен структурен тип; 2. Многосъставни - две, три и повечесъставни названия, които се изграждат от две, три и повече самостойни, прости или сложни, непроизводни или производни думи, свързани помежду си по принцип чрез подчинителна синтактична връзка.

Семантико-функционалната класификация на названието

Всички названия в даден език, притежаващи по начало или пък придобили допълнително статута на негови индивидуалноминативни средства и разполагащи се вътре в неговото ономастично пространство, образуват в същото време и специфична, йерархически подредена структура от по-частни системи с техните елементи, съдържащи известен брой по-общи или по-частни черти и особености, интегриращи отделните названия в различни по направление и степен на общност комплекси или субструктури.

Тази многопризначна и многопосочна обективнореална, вътрешна диференциация и стратификация на ономастичното пространство позволява върху целия комплекс от названия в даден език да се проведе и осъществи повече от едно логическо деление, а като резултат да се получи твърде голям брой крайни, разноелементни подсистеми, ономастиконаучната целесъобразност и полза от повечето от които обаче да е определено под съмнение, която слабост и неудобство от възможностите на теорията се заобикаля или преодолява чрез оптимално конкретизираното и насочено, достатъчно последователното и подробно осъществяване или прилагане на общонаучния, лингвистически и ономастически задължително и напълно приложимия логико-познавателен метод, но и операция класификация, по някои от характерните и съществени черти на която следва да се вземе отношение и сега и тук именно поради наличието на противоречиви и дори взаимноизключващи се виждания и мнения относно този метод-операция също и в областта на Ономастиката.

Отделният предмет от реалната действителност, в това число и ономастичната категория название, съществува и функционира благодарение на единството на своите взаимносвързани части и различните връзки и отношения, които се реализират между него и по-голямата система, в която той е включен. Цялостното теоретично знание, конкретното понятие за този обект се образува от последователно отразените вътрешни свойства и външни връзки между обекта и елементите на системата или пък между обекта и системата като цяло. Необходимо условие и начална предпоставка за изучаването и опознаването на този обект е посочването на неговото място в по-голямата и най-голямата система, което се постига чрез прилагането на логико-гносеологичната операция класификация и именно което се явява цел и на самото познавателно действие.

По същност класификацията в най-общ план е логико-гносеологически способ или операция, чрез която дадена съвкупност от предмети и явления се разпределя и подрежда в класове въз основа на съществен общ признак по пътя на последователното двустранно деление на цялата група и на по-общите класове на образуващите ги по-частни класове и съответните им подкласове. Посредством класификацията предметите се подреждат в стройна система, всеки член на която заема постоянно и точно определено място, т.е. тя изпълнява и функцията на систематизация на познанието [вж. и срв. Бънков 1975, 249-262; ЛгСл, 247; ФсРк, 244-245].

Ономастичното пространство на даден език като съвкупност от системно свързани и обвързани названия посредством вътрешно присъщите им и неделими по-общи или по-частни свойства и отношения на различните равнища на тяхната йерархия се характеризира със сравнително ясно и точно определени граници и обхват, именно които

ограничават и отграничават и предмета на ономастичната класификация. Приемането и признаването на някаква относителност и дори отсъствие на граница между нарицателните и собствените имена като собствено ономастичен израз на принципиалната преходност и преливане едно в друго на езиковите явления с наличието на определено междинни състояния води съответно и до извеждането на някои наименования и дори на цели класове като етнонимите извън Ономастиката и до стесняването съответно и на границите на предмета на нейната класификация [срв. Бондалетов 1983, 28-29]. Всъщност названия като *Длинный, Солнечная Полянка* и др., приведени от същия автор пак там като доказателство за незавършена онимизация, са си напълно нормални и редовни собствени имена, преминали в ново качество благодарение на придаването и на тяхната семантична структура на признаците "единичност" и "индивидуална определеност", така че и те следва да бъдат включени в предмета и подложени съответно на ономастична класификация.

Има изследователи, които напълно определено и категорично отнасят етнонимите не към собствените, а към нарицателните имена по принцип като лексикална подсистема на езика, която се разполага вън и независимо от ономастичното пространство, или пък към терминологичната лексика в частност [срв. Балкански 1990, 490; Теория и методика 1986, 223; СлРОТрм, 153].

Опитът на А. Суперанская [1973] за по-подробна обосновка и доказване правомерността на извеждането на етнонимите извън кръга на собствените имена под формата на "разкриване лингвистичната несъстоятелност на присъединяването на всички тези категории към собствените имена" открива у тази "лексикална категория", "включвана погрешно в лингвистичното пространство", лингвистични характеристики, които ги обединяват с нарицателните имена, и в качеството на такива тя обособява тяхната денотатна неопределеност, отсъствието на абсолютна затвореност на етничната група; отчетлива конотация, разбирана като възможност за допълнително използване на названието като наименование и на други индивиди [206]; комплекс от културно-исторически, териториални, етнографски и други сведения за човека, подразбиращи се само при едно споменаване на неговата националност [209]; трудностите при идентифицирането на различните названия за генетически един и същи народ, към които прибавя и такива характеристики на етнонима като изменяемост по род и число, подобно на нарицателните съществителни имена [205-209].

Напълно съзнателно и достатъчно подробно реферираното току що мнение обаче предизвиква някои възражения и съображения по същество, основното от които визира "денотатната неопределеност" на етнонима, която според нас е напълно фиктивна, тъй като наличието на известен брой лица, както е например при някои от съвременните българомохамедани, пък дори и на цяла етнографска група, етнолингвистичният статут на които обективно изглежда или субективно се представя за неясен, неопределен или друг, в никакъв случай не премахва от "етнологичната карта" съответния етнос, който продължава да пребивава върху нея благодарение и по-силата на по-многобройната, основната и ядрената си част от общото количество индивиди, именно на основата и с оглед на която са се формирали и съответните идентифициращи и диференциращи етнични признаци и белези, съдържащи се и в значението на съответния етноним.

А това, че значението на етнонима се променя с времето като съдържание откъм диференциални признаци и като обем откъм обхват на реални обекти в никакъв случай не означава, че то не е напълно определено и сравнително постоянно през конкретен исторически момент и на дадено място, какъвто между впрочем е и добре известният в цялата световна лингвистична и историческа наука случай с етнм *българи.*

Наименованието и на други групи лица пък посредством даден етноним следва да се приемат единствено и само като възможност и способност за неговата денотатна транспозиция с цел пределно кратко, но и стилистически подчертано да се актуализират и експлицират оказионално характерни черти и белези на съответния етнос - около началото на миналото столетие в Западна Европа за българите се говори и пише като за прусаците на Балканите. По този начин се разкриват и някои от присъщите им характерни черти и белези като решителност, твърдост, ред и дисциплина, което обаче в никакъв случай не означава, че последният етноним е загубил, променил или придобил завинаги и постоянно някакво ново, по-широко значение, а точно обратното - тази транспозиция е възможна само поради наличието на едно стабилно и постоянно значение на съответния термин, без наличието на което метафоричният пренос би бил немислим [срв. пак там, с. 206].

Доказателството за ономастичната принадлежност на етнонимите при В. Никонов [1970а] не е особено пълно и подробно и не звучи съвсем убедително, може би поради основателното допускане за недостатъчната все още по него време разработеност и незавършеност на ономастичната теория, но независимо от това, за него няма изобщо никакво съмнение, че и етнонимите са собствени имена, а етнонимията е общото обозначение на техния общ клас [5-33,6,8].

Донякъде необходимата за случая обосновка и доказателство не се намират и сред материалите, поместени в специалния ономастичен сборник Этническая Ономастика [1984] безспорно поради това, че за авторите на отделните разработки този въпрос изобщо не се нуждае от каквото и да е обсъждане, тъй като Ономастиката има за предмет на изследване няколко категории собствени имена, на първо място сред които са собствените имена на народите [2].

И все пак съществуващата в Ономастиката като цяло ситуация, взета и разгледана с оглед вида и характера на настоящото изследване, особено в аспекта на неговия общоономастичен теоретико-методологичен компонент, налага да се вземе отношение накратко и по този проблем и като начало да се отбележи, че и етнонимите са собствени имена, най-малкото по силата на това, че семантиката им също съдържа характерните за всички собствени имена семантични признаци “единичност” и “индивидуална определеност”, като специално единичността им се свежда до неопровержимия факт, че друг такъв клас от елементи в целия свят не съществува, а не че денотатът, номинативният обект се състои само от един елемент, което не е присъщо дори и на останалите денотати, тъй като и те по специфичен начин се изграждат от голям брой еднородни и дори еднакви съставки.

И най-после, тук не може да не се държи сметка и за това, че в редица сводни или теоретико-обобщителни ономастични трудове Етнонимиката като учение за имената на етничните групи – племена, народи и др., без каквото и да е обсъждане се представя като един от основните дялове на съвременната Ономастика [вж. напр. Ономастика 2000; Подольская 1970, 49; ОсССлОн, 93,272]. Тъкмо това най-малкото означава, че ако не повечето, то поне доста и достатъчно на брой изследователи в тази лингвистична област я приемат и признават за такава и че дори и изследват и описват етнонимите именно и само като собствени имена.

В ономастичната литература вече не само са разработени и предложени немалко конкретни класификации на названието [вж. напр. Суперанская 1973, 173-213; Onomastics -Categories of names 2000; СлРОТрм, 10-17], но и на едно по-общо, ономастически метатеоретично ниво са събрани, систематизирани, анализирани и типологизирани голям брой “класификации”. Така тук например се обобщава, че принципите, върху които те се градят, са три на брой - лексико-семантичен, морфолого-словообразувателен и бинарно-двупланов (лексико-семантичен и словообразувателен), като целта на изследването

обуславя използването на кой да е от тях. Въпреки всичко класификацията на топонимичния материал може да бъде удовлетворителна, само когато произтича от самия материал, а не се измисля от автора още преди изучаването на материала и същевременно неотложна задача на топонимистите е разработването на единни принципи на класификация на топонимията [Черняховская 1970, 55-65].

Всичко това между впрочем е дежурният призив-желание на всеки научно ограничен позитивист, на когото диалектиката на двустранно, субективно-обективно детерминирания познавателен процес му е безкрайно неясна, странна и чужда, а следователно и изобщо не съществува, и който преспокойно може да си позволи пак да не забележи "малката" непоследователност и противоречие, в които изпада, когато апелира за "разработването на единни принципи на класификация", защото по същество, тяхната същност на принципи и то единни и единствени са от такъв вид и характер, на такова ниво на обобщение, че с тях може да се занимае единствено и само диалектико-теоретичното мислене в неговата достатъчно широка и дори всеобхватна абстрактна конкретност, поради което и тези принципи на научно, логико-лингвистически толкова "школувания и грамотен" топонимист винаги ще му излеждат измислени, т.е. ненаучни.

В друго, но пак ономастикотеоретично и методологично изследване върху наличните класификации се заключава, че всички те отчитат принадлежността на названията към конкретни езици, територии, хронологически слоеве, социални структури и т.н., което пък от своя страна е обусловено от различните видове подход и методи на изучаване, също и от дълбочината на обхващане на отделните лингвистични и екстралингвистични характеристики на названията в качеството на конкретен емпиричен материал предмет на съответните класификации. Така се оказва, че в Ономастиката има поне девет "класификации" и тук наред с "класификация на имената във връзка с наименованите обекти" или "структурна класификация на имената" е налице също и "стилистична и естетическа класификация", необходимостта и правомерността на които се основават на това, че многообразните и разнородни характеристики на имената имат своето място в Ономастиката, те се изследват, но все пак първото място се пада на "предметно-номинативната класификация", въпреки че в определен момент и тя може да заеме едно по-второстепенно място [Суперанская 1973, 148-160, срв. Бондалетов 1983, 184-191; Подольская 1962, 222].

Конкретно за Българската Ономастика пък Н. Ковачев [1996] обобщава и заключава, че обособените и анализирани групи имена от класификацията на В. Миков [1943], които според нас се получават посредством използването на разнородни делитбени признаци на различни нива на обобщение и в различни направления, влизат и в публикуваните по-късно топонимични монографии, само че подредени по-логично и по-прецизно [68], откъдето следва да се направи изводът, че и той признава и приема именно една такава "класификация" от една страна и в същото време, че точно такова и не по-различно от току-що посочените случаи е положението и в Българската Ономастика с оглед класификацията на собствените имена от друга.

По подобен начин и на друго място, след бележката за неограничения по принцип брой на названията предмет на Ономастиката, не само защото почти всяко нещо може да има собствено име, но и поради това, че изучаването на названията теоретически обхваща всички езици, всички географски и културни области, както и всички исторически епохи, все пак се приема, че за практически цели са необходими някои разграничения по езици, исторически и др. под. деления, а друго едно разграничение, което обикновено се съчетава с някои от предишните, е подразделянето на названията според техния характер сами по себе си, в резултат на което се получава една друга категоризация на лични имена от една страна и на местни имена от друга [Onomastics 2000].

Но не по-различно от всичко до тук е и мнението на Э. Мурзаев [1982], който след един доста подробен анализ на принципите и резултатите от немалък брой "топонимични класификации", при което на места не пропуска да забележи дали е спазен или не принципът на класификация; дали представяната и анализирана класификация е приложима или уязвима; колко дадена класификация е далече от съвършенството от гледна точка на логиката и класификационните принципи, накрая въпреки всичко признава за еднакво добра, но и за еднакво лоша всяка една класификационна схема в топонимията, като изобщо отхвърля възможността за какъвто и да е определен и еднозначен отговор на разглеждания въпрос и препоръчва на географите "предметната семантична класификация", на езиковедите - "морфолого-словообразувателната", а на историците - "стратиграфската" [90-115].

Един по-подробен, логико-метатеоретичен анализ на всяка една от така представените или пък осъществени класификации на основата и с помощта на набелязаните по-долу принципи изисквания към ономастичната класификация безспорно прави много лесно формулирането на редица бележки и изводи относно тяхната правомерност и ефективност, но нека тук се приеме като напълно достатъчна забележката, че всъщност ето така и точно по този начин се демонстрира едно пълно объркване и неразбиране на принципите, същността, структурата и функцията на класификацията, която в рамките на такава научна дисциплина като Ономастиката може и трябва да бъде една единствена и това се обуславя от изискването тя да се гради върху и да има за предмет, но и средство един единствен и основен като начало, ономастически съществен делитбен признак.

Паралелните "класификации" по същество не са класификации в истинския смисъл на думата, а допълнителни логически деления, осъществяващи се на основата и посредством допълнителен и спомагателен признак, съществен в едно или друго по-частно отношение, и все пак същественото на нивото на частното и отделното вече не е съществено на нивото на общото и цялото, именно поради което на тези допълнителни логически деления сферата на действие е сведена до един по-ограничен сектор от ономастичното пространство и на тях не може да им се признае статутът на метод-операция за класификация и йерархична подредба на всички названия в даден език или което е същото - да се приравнят по степен на общност и обхват с основната и единствена класификация на същите обекти.

И като пример за такова допълнително логическо деление, считано за класификация, но според нас единствено и само в рамките и на нивото на антропонимите, може да се даде "семантичната класификация на фамилните имена", основните групи при които са фамилии, образувани на основата на календарни имена, на наименования за професии и занаяти, на наименования за места и народности, на некалендарни имена и прозвища и др. [Никонов 1974, 189-203].

Главното и същественото в принципите на ономастичната класификация включва най-напред въпроса за подхода при нейното провеждане - собствено ономастичната класификация на системата от названия в даден език е резултат и форма на проявление към тези названия на специфичен, собствено ономастичен подход или по-точно - семантико-функционален подход, при който за начало и основа на логическото деление се взема ономастичното значение, също и ономастичният семантичен признак като "лице", "животно", "местност", "водно пространство", "космически обект" и др., който тук придобива същността и функцията на водещ делитбен признак и благодарение и посредством който отделните названия се разграничават едно от друго, но се и обединяват помежду си и образуват по-общи или по-частни класове от названия или ономастични класове.

Точно този подход не само е най-точният и адекватен подход на същността, структурата и функцията на собственото име като наименование на един напълно определен и индивидуален обект част от социално-природната действителност на човека и обществото, но и единствено възможният обективен подход към названието в рамките на цялата Ономастика, поради това, че той има за основа и средство ономастически съществен признак от семантичната структура на названията като цяло и на всяко едно название поотделно.

Ето защо в светлината на този крайно необходим и дори задължителен за ономастичната класификация принцип за нас вече звучи доста странно твърдението на А. Суперанская [1973], че делението на ономастичното пространство може да бъде различно, не само по обективни, но и по субективни причини, които се определят както от фактори с обществена същност, така също и от индивидуалността на изследователя [173] и с което ономастичната теория и методология създават всички достатъчни предпоставки и отварят широко вратите за пълен научен произвол и анархия в областта на Ономастиката.

Ономастичните семантични признаци основа и средство на класификацията като главно и съществено логическо деление на всички названия съществуват обективнореално в и чрез субективнореалната лингвистикосемиотична действителност като сравнително отделни и обособени съставки на значението на названието в качеството му на минимален, структурнодискретен и функционалносамостоен компонент на конкретно национално ономастично пространство. Делитбеният признак "лице" е присъщ и се съдържа в семантиката на всички антропоними, в това число и на бълг. мли *Иван* и *Стоян,* и точно този признак е тяхното общо свойство, което не само ги свързва и обединява едно с друго, но ги и отнася и включва в класа на личните имена [срв. Буров 1996а, 8].

Присъствието и наличието на този семантичен признак, а наред с него и на всички останали семи в значението на названието, прави излишно постоянното му и непрекъснато разглеждане единствено и само във връзка със съответния денотат, защото всяко название по принцип възниква, образува се, развива се и се употребява във и посредством съответния конкретен национален език и именно тук изобщо не подлежи на съмнение неговата идентичност на конкретно наименование дори и преди или вън от неговото съотнасяне с определен номинативен обект - и в руския, и в българския език *Иван* е антропоним, лично име на лице от мъжки пол, а когато стане "обозначение на някакъв камък или айсберг", това вече не е онова, предишното име, а ново и друго име за неодушевен предмет, получено от първото в резултат на трансонимизация и съвпадащо с него предимно и главно по форма, но така също и по някои от неноминативните семантични признаци в значението си [срв. Суперанская 1978, 29].

По съдържание семантичният признак като пределно обобщено и редуцирано понятие отражение на свойство или отношение на конкретен реален предмет или явление не е нищо друго освен самото това свойство или отношение, но не в неговата обективнореална, а в неговата субективнореална и собствено семиотико-лингвистична форма на съществуване и проявление, именно поради което точно тук е безпредметен всеки опит за доказване или отхвърляне на каквито и да е твърдения за наличието/отсъствието на някакви общи свойства или пък на общ семантичен признак, когато априори и имплицитно, но по принцип се игнорира значението като основна страна и съставка на двустранния езиков знак, наличието на общо, особено и частно във всеки един езиков елемент, включително и в лексикалната семантична структура, откъдето и цялото изложение е твърде далече и вън от всякаква що-годе обективно-адекватна представа за същността и структурата на собственото име, особено в аспекта на неговото значение, а приведеният пример с чуждо собствено име в американска аудитория е направо несполучлив и излишен (Ст. Буров).

Не по-различно е положението не само в ономастикотеоретичен план, но и резултатите следствие от опита за определяне същността, състава на семантичната структура и обхвата или границите на собственото име, когато в началото и основата на анализа се поставя видът на денотата - конкретен-абстрактен, изчисляем-неизчисляем, точно определяем-неопределяем, а за основно свойство на собственото име се приема "отсъствието на връзка с понятието", както и "отсъствието на съотнесеност с класа обекти" и други от този род [срв. Суперанская 1978, 28-33].

Типологията набор от семантични признаци, на основата и посредством които се осъществява ономастичната класификация, е най-различен и разнообразен по вид и характер, който от своя страна се определя от вида и характера на значението на собственото име, а от тук и на неговия денотат, социалнокомуникативно значимите и съществени, но номинативно необходимите и достатъчни свойства и отношения на който се отразяват и съдържат в семантичната структура и на самото название, за две от конкретните разновидности на което, като назв *София* и *Младен* например, достатъчният за разкриването спецификата на значението на собственото име минимален набор от семантични признаци беше представен на съответното място в изложението по-горе.

По-нататък, точно това разнообразие получава различна форма на отделните стъпала, степени или нива на абстракция вътре в субординативно-йерархически изградената на ономастична класификация. Тук на една от възможните и ономастически задължително отчитани степени на абстракция всички собствени имена се разграничават и противопоставят например по "мястото" на възникването, образуването, съществуването и проявлението на техния денотат - обективната реалност или пък субективната реалност, менталното пространство, както е например при бълг. теонм *Тангра,* който в една от досегашните си етимологизации има за основа тюрк. апл *тан, täŋ, täŋärä* "небе; зора, утро; горните светове" (М. Москов) и значението на който се състои от краен набор семантични признаци, всеки един от които отразява и съдържа в себе си отделно свойство или отношение в повече от един, реалнообективно съществуващи и наблюдаеми конкретни предмети [вж. Москов 1988а, 287, вж. още Menges 1951, 110-112; ДТС, 532,534; Радл-3.1, 1043,1048; DLT-4, 599,601].

Тези признаци свойства в логико-лингвистичната реалност на човека се обобщават, отразяват, обединяват и реконструират не по обективнореално, а по исторически конкретния, социалнопрагматически детерминиран способ и начин до нивото и формата и на съответното значение на това собствено име, което именно поради тази си структура и генезис, точно на това стъпало на класификацията се очертава, а и по същество представлява конструктоним.

Семантичните признаци основа и средство на класификацията освен това са вътрешнодиференцирани и структурирани в рамките на една субординирано изградена йерархия, най-горе и в началото на която се намира най-общият семантичен признак, присъщ на всички собствени имена без изключение, и този признак впоследствие, на всяко по-следващо и по-конкретно стъпало на класификацията се замества и проявява под формата на точно определен по брой и състав, ономастически релевантен и съществен набор от все по частни класификационни признаци, последният и най-нисък по ниво на абстракция от които диференцира и идентифицира и последните два, ономастически необходими и допустими, максимално конкретни ономастично-онимни класа, включващи еднородни по произход и еднородни по степен на общност названия, с което приключва и самата класификация, а всички без изключение собствени имена в даден език като цяло и поотделно намират своето място едно спрямо друго в хоризонтален и вертикален план, което в същото време е и начално разкриване на техните общоономастични черти и

особености, които от тук нататък се полагат в основата и началото на тяхното по-следващо конкретноономастично изследване и описание.

Всяка класификация, в това число и ономастичната класификация като конкретен логико-гносеологически способ се характеризира с определени свойства, които взети в своя процедурно-операционален аспект, т.е. от гледна точка на подбора на делитбените признаци, изграждането и разгръщането на самата класификация по отношение на съответното множество от обекти, спрямо които тя се прилага, в случая спрямо съставките на ономастичното пространство на даден език, се очертават като правила, принципи или изисквания, на които тя трябва да отговаря.

В неотдавнашното ни теоретично изследване върху частите на речта в съвременния турски език, теоретико-концептуално значимата и съществена част от което вече е публикувана [Добрев 1995; ~*~1997; ~*~1998], възникна необходимост от по-подробен и конкретен анализ поотделно и на формалноструктурните, и на съдържателните свойства на класификацията не само по принцип в Науката и Логиката изобщо, но и конкретно в Лингвистиката, а и по-специално в Морфологията. Именно поради това сега и тук разполагаме с напълно резонната възможност в изводен порядък само да отбележим ономастически релевантните принципи на изграждане и разгръщане на класификацията на названието в дълбочина, а именно: ономастичната класификация трябва да започва и да се осъществява от началото до края на базата на един и същ по природа признак основа на делението; тя трябва да бъде непресекаема в смисъл, че делитбените признаци имат независим характер и това води до получаването на подкласове, които не се пресичат, а взаимно се изключват, така че всяко отделно название се отнася само към една група или клас и обратното - в даден клас не попадат разнородни названия, идентифицирани и диференцирани на основата на различни по характер или по степен на общност признаци; коректната класификация се характеризира с последователна непрекъснатост, при която членовете на делението на дадено ниво са най-близкия вид на своя най-близък род, а не се прескача към по-далечни видове, до които трябва да се достигне след едно по-следващо деление; тази делитба е и стъпаловидно многомерна, което означава, че тя се разгръща последователно в дълбочина, така че да бъдат обхванати и отчетени и допълнителните и съществени на всяко по-следващо равнище признаци, въз основа на които да се обособят и по-частните класове и подкласове от ономастични обекти; производящата изчерпателност на класификацията се заключава в нейната способност на базата на началните, най-общите съществени признаци на обекта да генерира следващите му по-частни признаци, а разрешителната способност на делитбата е пряко свързана и произтича от нейния характер на средство и метод за отъждествяване, отграничаване и обособяване напълно и без остатък на отделните класове и подкласове на базата на релевантните на определено равнище и до определена степен по-общи или по-частни признаци, отразяващи и определящи мястото и ролята им в съответните опозиции и парадигми вътре в ономастичното пространство на езика и др. [вж. и срв. Булыгина 1977, 89-109; Бънков 1975, 254-256; Климов 1983, 136; Общее языкознание 1973, 236-238,241,244-249; ЛгСл, 247-248,477].

Единствено възможната и допустима в рамките на Ономастиката, теоретико-методологически съобразената, последователна и пълна или което е същото - удовлетворяващата като цяло току що набелязаните принципни изисквания, семантико-функционалната класификация на названията в даден език, която между впрочем пряко или косвено лежи в основата и задава всички останали в тази област, по-общи или по-частни логически деления, започва и има за начало и средство на първото и най-общото си ниво семантичния признак “предметност”, който се съдържа в значението на всяко собствено име като наименование на един единствен, сравнително отделен и

самостоятелен, социалнопрактически, а това означава и логико-лингвистически обособен и идентифициран материален предмет отрязък от социално-природната действителност на даден етнос.

Тук, на това ниво на обобщение и стъпало на класификацията езиковата единица или конструкция все още е единствено и само название или оним. На първото след това и по-конкретно ниво на обобщение ономастически релевантен и съществен делитбен признак е семантичният признак "обективна реалност", отрицателната стойност на който е присъщ и обединява в един отделен клас конструктонимите, обозначаемите на които са под формата на понятия, субективно-психологични конструкти като богове, духове, измислени животни и други, за които преди нас неоснователно е подбран терминът псевдоантропоним, поради това, че този персонаж не се състои само от антропоморфни същества [срв. ОсССлОн, 94]. Именно на това ниво и от това стъпало, с въвеждането на допълнителни семантични признаци може да се разгърне и конкретизира и класификацията в този си сектор и да се получат и съответните по-частни ономастични класове и подкласове названия, каквито са например теонимите, демононимите и др., а на всички тях като цяло и като опозиция на обединяващите ги конструктоними противостоят названията, обозначаващи реални, обективносъществуващи предмети, или това са реалонимите.

В рамките и след реалонимите, на следващото ниво и стъпало на класификацията, ономастически съществен и релевантен е семантичният признак "наземност", според който всички реалносъществуващи предмети се подразделят на собствено земни, тукашни и на не-, извънземни, тамошни или което е същото - космически, откъдето и съответните им имена биват геоними и космоними, частните видове на които съответно са астроними, планетоними и др.

Всички "наземни" предмети според това дали са физически тела или природни явления и прояви се делят на феноменоними, видов представител на които например са вентонимите, и на соматоними, които от своя страна според семантичния признак "одушевеност" биват неодушевени и одушевени, а съответните им названия – абионими и бионими, които термини, както и някои от по-следващите, вече са приети и предложени в ономастичната литература и от други изследователи, но за краткост и с цел да не се прекъсва и разкъсва постоянно изложението, те ще бъдат посочени всички заедно едва в края на този параграф, а тук се налага само да отбележим, че разбирането, според което абионимите обозначават едновременно неживите обекти, природните явления и създадените от човека предмети, очевидно разменя обектно неадекватно по вертикалата местата на делитбените признаци "телесност" и "одушевеност" [срв. ОсССлОн, 99].

Одушевените предмети или което като че ли би трябвало да е същото – живите организми от своя страна се подразделят на лица и нелица или по-точно на хора и животни в най-широкия смисъл на думата, а съответните им названия - на хоминоними и зооними, като специално при този, втория клас лингвистико-терминологичното обозначаване и обособяване на по-нататъшната реална диференциация според вида и пола на животните не изглежда ономастически мотивирана и целесъобразна, защото дадено название за животно не съдържа семантичен признак, отразяващ неговия вид, и едно и също название може да бъде име на индивиди от различните видове на този клас [срв. Ковачев 1987, 184-185].

Хоминонимите от своя страна обозначават и наименоват индивидуални, отделни лица членове на дадена национално-социална общност или пък цяла такава общност, което разграничение се основава на семантичния признак "единичност" и според който се обособяват от една страна индивидонимите или с имплицитния тук положителен знак – антропонимите с техните по-частни разновидности като прозвища, лични или фамилни

имена от една страна и соционимите от друга, вътре в които релевантен най-напред е семантичният признак “социо-биологическа еднородност” според който се обособяват биосоционимите с такива разновидности като етноними и геноними, а на тях пък като цяло противостоят групонимите като названия за различните, социалнопрактически обособени и проявяващи се обществени, професионално-трудови, културни, регионалнокултурни, конфесионални и други общности, сдружения и организации, една от по-частните разновидности на които например са етнографонимите [термин от Балкански 1990, 490-491, срв. Суперанская 1978а], но много преди тях по честота и употреба, разбира се, са партонимите като названия на различни по обем и състав групи от хора – дружества, партии и други организации.

По-нататъшното разгръщане на неодушевените предмети и съответно на абионимите има за основа природната или социална принадлежност на съответните денотати, съответно на което се обособяват натуронимите и комуналонимите, като денотатите на първите са природни предмети с пространствен обем – камъни, скали, растения и др., или пък места най-общо, части, форми на земната повърхност, релеф, отличителният белег на които е тяхното предимно хоризонталноплоскостно разположение, откъдето всички натурономи се делят на названия за природни вещи и предмети или ресоними, от лат. *res* “предмет, вещ” - литоними, фитоними, и на названия за места или тероними, които пък от своя страна се подразделят на имена по принцип на необитаеми, ненаселени от човека места - релефоними с такива форми и разновидности като топоними - имена на места, местности, територии, хидроними - на реки, езера, морета, ороними - на планини, върхове, възвишения, хълмове, и на обитаеми, населени места - хабитоними с техните форми и разновидности като хороними - наименования на континенти, страни, области, ойконими - наименования на села, градове, агороними - наименования на площади, пазарища, дромоними – улици, пътища, магистрали, пътни съоръжения и др.

По-нататъшно деление специално след топонимите на микро- и макротопоними не бива да се прави, не защото в Ономастиката общо взето все още не са достатъчно ясни и определени техните делитбени признаци [срв. напр. Мурзаев 1982, 91; Скляренко 1979, 60; Суганова 1967, 86; Суперанская 1967; ~*~1973, 170], а единствено и само поради това, че точно тези две разновидности се обособяват въз основа на друг, допълнителен и външен за основния делитбен признак белег, което пък от своя страна създава и друго, странично и допълнително към класификацията сечение.

На натуронимите като неодушевени предмети върху или част от земната повърхност или което е същото - от природната действителност, на основата на положителното значение на семантичния признак “продукт или резултат от човешката дейност” противостоят като цяло комуналонимите или това са всички веществени, материално-идеални или идеално-материални предмети, които се получават в резултат на осъществяването, овеществяването и опредметяването на тази собствено социалнопсихологическа, човешки всеобща, комунална дейност и тук най-напред социалните или социализирани предмети са физически тела, вещи или пък дейности в техния процесуален или времеви, темпорален аспект, откъдето всички тези комуналоними се подразделят от една страна на ергоними, от гр. *έργον* “дело, дейност, функция”, които като наименования на конкретни социални дейности, мероприятия, прояви, исторически събития и др. или пък на по-малки или по-големи отрязъци от време - периоди, срокове, епохи, години, месеци и др., се делят съответно на практоними и хрононими.

Тук на ергонимите като цяло противостоят хрематонимите като наименования на индивидуални предмети продукт на социалната дейност, които удовлетворяват всякакви нужди и потребности на социалния индивид или на обществото като цяло - сгради, жилища, средства на труда, транспортни средства, хранителни стоки и продукти, стоки и

вещи за бита, продукти резултат от артистично-интелектуалната дейност на човека като картини, книги, филми и т.н., които може да се подразделят и обединят съответно в домоними, машиноними и артоними [вж. и срв. Баскаков 1980, 199-207; Бланар 1981, 112-115; Ковачев 1987, 18,23-24,184-185,191,194,196,201-206; Красниенко, Субботин 2000, 147-149; Подольская 1970, 49-51; Русинов 1975, 231-232; Суперанская 1973, 144-145,173-213; Blanár 1996, 26,43-47,110,146; Onomastics -Categories of names 2000; ~*~Place-names 2000; ~*~Toponymy 2000; ОсССлОн, 81,89,100,115,117,118; СлРОТрм, 10-17].

Или в един по-синтетичен вид, всичко казано до тук може да се представи чрез следната субординирана поредица от термини наименования на ономастични класове, еднородните от които са отбелязани с еднакъв отстъп и цвят в съчетание с болд или италик, обединени и подредени йерархически според вида и мястото си в класификацията в таблица:

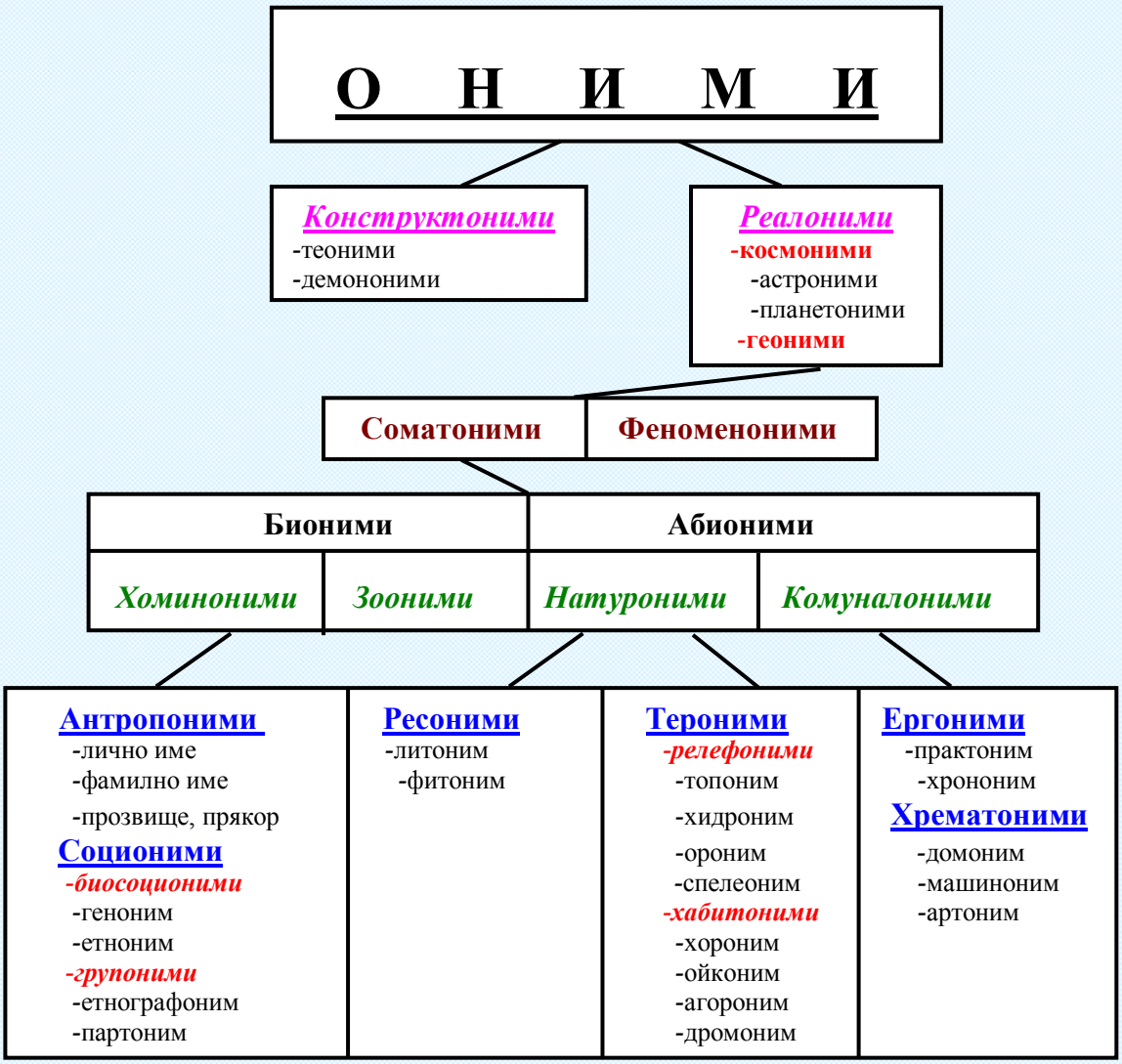

При това положение, назв *Балкана* в качеството си на собствено име заема едно точно определено място в ономастичното пространство на българския език или което е същото - сред всички останали названия тук и по-точно в свръхкласа най-напред на топонимите, а по-нататък и още по-точно – в класа на планинските названия, оронимите, където както другите названия, така и самото то се характеризира с такива по-общи или по-частни признаци белези като обективнореално съществуване на неговия денотат, а оттук и обективнореалното съществуване на чертите и особеностите на този обект, отразени и

съдържащи се под формата на конкретни семантични признаци и в значението на самото название - природа и структура на единично, отделно, изчисляемо, конкретно, неодушевено физическо тяло, място, елемент от земна повърхност и по-точно от онази част от нея, която включва и обединява всички изпъкнали неравности, положителните форми на релефа от най-малките и незначителни възвишения до най-високите планински системи, но самото то обозначава изпъкнала неравност със значителен доста над средния за всички обекти от този род размер и др.

Така значението единично понятие за този денотат носи и съдържа в лингвосемиотична форма не цялото, теоретически допустимо, но практически необозримо количество от свойства и отношения на реалната планина [срв. Карпенко 1970а, 37], а само известна, незначителна част от тях, необходима и достатъчна обаче за изграждането на съответната индивидуална конфигурация от семантични признаци, позволяваща и осигуряваща и пълноценната номинативна идентификация и репрезентация и на самия денотат.

Спецификата на орнм *Балкана* в номинативнофункционален план, като езиково-номинативна единица, дума наименование, езиков знак, който отразява, обозначава и семиотически съдържа и носи в себе си под формата на своя идеална съставка единично понятие, отразяващо една точно определена, българска планина, главната и номинативно съществената част от характеристиките на която се съдържат и в неговото значение във вид на семантични признаци, се заключава преди всичко в това, че обозначаваната и наименована от него планина, наред с Алпите, Кавказ, Карпатите, Пиринеите и Урал е една от най-големите планини в Европа и то от типа планинска верига с доста голяма дължина, именно поради което и самото название се явява още и макрооороним като конкретна и специфична разновидност на макротопонимите.

С тези свои черти и особености плназв *Балкана,* наред с присъщия само на него и изключително сложен и богат конотативен спектър от семантични признаци, понятия и представи, още е и семантико-функционално тъждествено и еднакво с всички други планински названия в българския език, обединяващи се и образуващи ономастичния клас на оронимите, и в същото време е собствено име, напълно определено и различно от названията от другите ономастични класове и подкласове, спрямо които то се характеризира с конкретна специфика и несъвпаденията и различията спрямо които се реализират и наблюдават на редица нива на обобщение вътре в семантичното равнище, като на всяко едно по-частно ниво то е член на конкретна опозиция от семи и противостои на голям брой други названия въз основа на поредица от такива семантични признаци като “земна повърхност”, “изпъкналост”, “изравненост”, “водна повърхност”, “административно обособена повърхност”, “пространствено разположение”, “обемност”, “одушевеност”, “персоналност”, “място”, “заселено място”, “вещност”, “процесуалност”, “темпоралност”, “обективна реалност”, “размер” и още много други, вътрешнодиференцираната и субординирана съвкупност йерархия от които с положителен или отрицателен знак образуват и онази семантична среда, в рамките и посредством която съществува и се проявява и самото значение на назв *Балкана* [срв. Карпенко 1970, 11; Blanár 1976, 6].

В структурен аспект назв *Балкана* е проста, едносъставна основа, която не се члени морфологически според средствата и способите на българското словообразуване и следователно тук тя е непроизводна, а с оглед на словоизменението на съществителните имена в книжовния български език то приема твърдите, непалатализираните пълен и непълен член, като за основна негова форма се приема обликът му с пълен член, който същевременно съдържа и носи и семантичните признаци “единичност” и “определеност”.

Фонетичната структура на основата на названието включва една задна широка незакръглена гласна и три съгласни - една сонорна, една звучна и една беззвучна. Фонотактическият й строеж е от две затворени срички от типа С-Г-С и може да се приеме за донякъде нетипичен за българската фонотактика, в която по принцип преобладава типът на отворената сричка, крайна и най-отдалечена степен на отдалеченост от фонотактиката на *Балкан* където например е отворената сричка с три съгласни в началото - С-С-С-Г-, последната от които е сонорна, например *стра-*.

В историко-генетически аспект, доколкото при макротопонимите, в това число и при макрооронимите, собственото име обикновено и по принцип се образува на основата на съответния апелатив термин, а не обратното, а и върху достатъчно обемист и разнообразен емпиричен материал от алтайския език е формулирано заключението, че оронимите в повечето случаи се образуват от географски термин [Молчанова 1971, 129], то напълно логичното и коректно, най-общо допускане тук и засега за възникване и образуване на названието на основата на аптрм *балкан* получава на съответното място по-нататък в цялостното изследване на назв *Балкан* и задължителното допълнително, многостранно уточняване и обосновка доказателство именно от тази гледна точка, което обаче все още не е достатъчно и непременно трябва да премине към установяване и представяне на лежащото в основата на термина нарицателно съществително име, прилагателно име или причастие, а след това и на съответния етимон, от който те произхождат, и едва тогава ще може да се види и прецени и доколко стари лексико-граматични съставки и черти съдържа и носи със и в себе си назв *Балкан,* за което още на този етап от изследването, може да се приеме, че и то не прави изключение от добре известното в Ономастиката положение, че оронимите по принцип крият в себе си доста архаични лексико-граматични елементи и структури.

Пак по-нататък конкретно ще бъде проучван и въпросът за времето на възникване и образуване на самото название специално за българския език, но тук като основа и начало трябва да се отбележи, че орнм *Балкана* е сравнително отдавнашно, дори старо название, което се появява в славянския български език някъде преди края на XIII в. и доколкото не води своя произход от този език, то това собствено име се разполага и заема място в неславянския, небългарския, чуждия слой стари названия в българския език, където са такива ороними като *Родопи, Странджа, Хемус* и др., независимо че те са доста по-стари и с произход от по-стари езици по днешните български земи.

Наред с това, орнм *Балкана* се характеризира още и с някои специфични, присъщи само на него черти и особености, първата от които се свежда до това, че то е компонент на следната като че ли не съвсем обичайна, донякъде неортодоксално-уникална ономастична ситуация, представена сега и тук само чрез малка част от своите съставки и включваща или изграждаща се от такива различни и толкова разнообразни по същност, структура, назначение и функция, по темпорално-локално разпределение и разпространение, както и по лингвистико-стратиграфска принадлежност ономастични и лексикални елементи като бълг. орнм *Балкана* **بلقان** [balqan] (нач. на XIV в.), срвек. юзбълг. прзим **بلقان** [balqan] (1527), *Балкан* (Шум), *Балканя* (Исп), аптрм *балкан,* гръц. орнм *Gabar-balkan,* мактп *Βαλκάνια,* тур. аптрм **بالقان** [balqan] (1818), фми *Balkan,* ойкнм *Balkan,* унг. орнм *Balkan* (1181), ойкнм *Bulkan* (1214), рум. орнм *Vulcan,* антнм *Bolocan,* молд. фми *Bîlcani,* рус. миктп *Балкан* като название на част от стара Москва, прзв *Палкан,* орнм *Палкан* на Енисей, аптрм *volhan* (XVIII в.) “височина, възвишение” (Повл), обл. *балканъ* “угорье, придолъ, чищоба между лесомъ и нагорьемъ” (Моск), сиб. *балкан* “верховье”, ойкнм *Barkhany,* вболг. нарси *балкан* “укрепление, крепост”, орнм *Балкан* като наименование на част от Урал, ойкнм *Балкан,* башк. аптрм *малкан,* тат. аптрм *былкын,* калм. аптрм *балкан,* башк. орнм *Балкан,* тюркм. *Балхан,* сраз. хидрнм **بالقان** [balqan] (XIII в.), каз. орнм *Балкан,* кирг. орнм *Балкан-тоо,* при

балканак “големичък, пълничък”, якут. теонм *Палкан,* бур. орнм *Бархан-уула,* тадж. нарси *балкан* “горна част, гребен на стена” (X в.), диал. *valγang* “голова арыка; плотина”, сраз. аптрм *бархан* “подвижна пясъчна дюна” и още мн.др. [Атаев 1970, 112; Гарипов 1980, 99; Гомбоев 2002, 69,70,75; Иман 1992, 351; ~*~1997, 83; Камалов 1980, 41; Караев 1978, 214; Караев 1991, 99; Малов 1961, 98; Мухаммедова 1973, 66; Boué 1840, 61; Darkot 1960, 285; İnan 1987, 126-127; Miller 1931, 134-139; Tardy 1982, 219; АрхДк-1527, 108; ГгНТкм, 56-57; Даль-1, 43; ЭСТЯз-б, 50; КргРСл, 105; СлНГТрм, 69-75; СлТпКзх, 52-53; СлЯкЯз-1, 356; ТджРДСл, 214; Фасм-1, 116; DcORm, 188; Kiss-1, 155; KmTrk, 275; MagEtSz-1, 230; WdAtl; Yaqut-1, 47].

Повечето от формите и разновидностите на назв *Балкан* са разпространени в европейските и азиатските тюркски езици със специфично значение и употреба [Добрев 1999а]. Относно тях, на този етап на изследването, дори и да не е възможно да се твърди напълно категорично и определено, все пак най-малкото, поне като изходна работна теза, може и трябва да се допусне някакво историко-генетично тъждество и общ произход, които във всички случаи следва да бъдат изцяло други или поне доста по-различни от вече лансираните посредством неотдавна анализираната, преценена като напълно неоснователна и достатъчно категорично и определено отхвърлената от нас турска етимология на Х. Ерен [Eren 1985; ~*~ 1987], а така също и от предложените в разработените от други изследователи севернотюркски етимологии [Добрев 1989г; Dobrev 1991].

Освен това, от добавените към някои от имената години или векове, проличава също така достатъчно ясно, че засвидетелстваната чрез записване или отбелязване в изворите “историческа дълбочина” при отделните названия никак не е еднаква и ако при рус. *Палкан* например тя, дори и да не е равна на нула, все пак е твърде малка, доколкото достъпните засвидетелствувания са от най-ново време, то тази “историческа дълбочина” се характеризира с доста по-високи стойности при унгарските, да речем, названия, известните отбелязвания за които са поне от края на XII в.

Специално за бълг. назв *Балкан* безспорно трябва да се приеме, а за историци балканисти дори е и повече от задължително да се знае, че вече доста отдавна, именно в българската лингвистика е открито и установено и при това още е и научнопублично разпространено и всеизвестно с характера и статута на “важно доказателство коректив” в досегашната официална позиция на българската етимология, лексикология и лексикография [Бешевлиев 1997, 13,24; Kojčeva 2000, 87; Račeva 1996, 165-167], че именно това название е отбелязано върху стара арабска карта от поне 100 години преди османотурското нашествие.

Този изключително важен и съществен за българската наука, факт беше само съобщен за първи път тъкмо в историографско издание от проф. П. Коледаров [1986, 168], но доста преди излизането на тази статия от печат, и устно-лично на автора на тези редове, а кратко след това пък сравнително подробно анализиран и публикуван от наша страна в българския лингвистичен печат, след лично издирване и набавяне на достатъчно ясното и четливо копие на арабската карта, придружена и от транскрибиран на латиница вариант, наличието в който на назв *Балкан* само препотвърждава нашето разчитане и констатация на тази негова толкова ранна и изключително важна регистрация [Добрев 1989г, 230-232; Miller 1931, 134-139].

От тази гледна точка “възстановяването и разкриването историята на названието Балкан” като най-ранно споменаване в писмо на италиански дипломат от 1490 г., т.е. 100 год. след Нашествието и повече от 200 год. след, най-вероятно засега, най-старата регистрация на самото название, както и голословните твърдения по немалкото иначе на брой страници, посветени специално на назв *Балкан,* в смисъл, че думата *balkan* се отнася

за планина, която дума много османски и турски речници я обясняват като “планина” или като “планинска верига”, понякога като “гориста планина” “стръмна и камениста, гориста планина” и това турско име е използувано от османците за наименоване на различни географски обекти; всеобщо прието е, че тази дума и това име се разпространяват на Полуострова с идването на османските турци; няма документални свидетелства за думата от преди османско време, въпреки факта за заселването или преминаването през Полуострова на тюркски или тюрко-ирански племена [Todorova 1997, 22-27] или пък прекалено самомнителното и също така неоправдано убедено-категоричното твърдение, че “нито един извор от Средновековието не е регистрирал названието Балкан или каквито и да са производни от него” [Матанов 2002, 3], не може да се приемат за банално-елементарно недоразумение и очевидно са нещо повече от иначе допустимата и простителна, недостатъчната или лоша, но независимо от това, не по-малко задължителната вътрешнобалканистична- и междунаучна осведоменост и компетентност, особено когато се касае, нека тъкмо на нас ни е позволено и простено да го кажем, за общо и значимо за българската лингвистика, историография, география, балканистика и др., научно откритие и то направено именно от български лингвист ориенталист, с което не само се слага край на една изцяло неоснователна и необоснована, още и непочтително-несправедлива, продължила прекалено и излишно дълго научна традиция спекулация с произхода на името *Балкан,* но се и поставят нещата на истинските им места – това име е българско по произход, принадлежност и статут и единствено и само от българския език то преминава в турския език и пак върху и от него, в принадлежността, характера и качеството му именно и единствено на българско собствено име, възниква, образува се и се разпространява и утвърждава по Света и производно-вторичното назв *Балкани,* което ще е много добре да знаят и помнят поне българските историци балканисти.

При едно малко по-внимателно и детайлно разглеждане и запознаване пак с малко по-горе така представената и очертана ономастична ситуация никак не е трудно да се забележи още и това, че всъщност и в действителност тук става дума за една може би уникално-неповторима, единствена, досега несрещана и неконстатирана в Ономастиката, но изключително важна и дори куриозна съществена особеност именно на българското назв *Балкана*, състояща се от това, че планини, възвишения или височини с фонетически тъждествени или доста близки до него имена е имало, а и сега има не само в България, но още и на редица други места върху една огромна територия от Европа и Азия, която се простира от Албания, Гърция и Унгария на югозапад и запад до Западен Китай, Бурятия и Якутия на изток и североизток и върху която територия се срещат също така и голям брой вторични или производни от съответното и най-близко първично название собствени имена. Именно тази огромна територия представлява по същество и единственият и неповторим в цялата световна ономастика лингвогеографски ареал на назв *Балкан.*

Наличието понастоящем или в миналото на всички тези имена същевременно означава още и това, че еднакви или подобни на бълг. назв *Балкана* първични планински названия и производни собствени имена се намират и функционират като градивен елемент в ономастичната структура, ономастичното пространство и на още един немалък брой, генеалого-типологически еднакви или различни езици, спадащи към такива езикови семейства и групи като славянската, романската, иранската и гръцкия език от индоевропейските, тюркските, угрофинските, монголските и други езици.

И пак в тези езици се срещат също така и доста лексеми апелативи - прилагателни или нарицателни съществителни имена, които фонетически са тъждествени или близки до звуковата форма на назв *Балкана* и носят семантика с общи или еднакви признаци, което като цяло позволява да се допусне и конкретна генетична връзка както между тях и

темпорално или пространствено най-близкото им собствено име, така също и между всички тях и бълг. назв *Балкана.*

И последното за момента вътрешносистемно отношение, което тъкмо тук също трябва да се има предвид и да бъде специално отбелязано, е това, че в българския език, наред с назв *Балкан, Балкана, Балканя* се среща и нарицателното съществително име, аптрм *балкан* със значение "планина; хълм, възвишение, височина". Въз основа именно на това трябва да се направи категоричният, ономастически и лингвистически изключително важният и значим извод, че бълг. назв *Балкана*, макар и не единствено, но тъкмо в българския език има своя пълен омоним в лицето на съответния му аптрм *балкан,* генетическите връзки между които са повече от очевидни и в рамките на тук разработваната и предлагана обща теория за собственото име, изобщо не може да подлежи на съмнение или обсъждане това, че собственото име възниква и се образува на основата на апелатива, а не обратното.

От друга страна, бълг. назв *Балкана*, не е само и единствено по Света, а е ядрен компонент и елемент на една твърде обемиста, многосъставна лексико-ономастична структура, разполагаща се вътре във и обхващаща едновременно всички горепосочени езици, като наред с това се намира и в някаква, конкретен вид връзка с още много други такива, първични или вторични названия, а така също и с редица фонетико-семантически тъждествени или близки нарицателни съществителни и прилагателни имена.

В Ономастиката, при понятийно-терминологичното отразяване на аналогични ситуации, които, разбира се, в никакъв случай не могат да се сравняват и мерят по състав, обем и обхват с горепредставената ономастична ситуация около орнм *Балкана*, се наблюдава доста голямо разнообразие от подходи и решения при подбора на съответните термини-наименования, чрез които се обозначава и изразява и конкретното разбиране за вида, мястото и взаимоотношението между съставките на тази ономастична структура, и тук най-често и най-напред се прибягва до такива термини-понятия като:

-*тъждественост,* при която тъждествени един на друг са всички повтарящи се топоними, образуващи последователен многоелементен ред на различни места върху сравнително обширна територия и обозначаващи по принцип един и същ географски обект – река, планина, извор, плато, какъвто е случаят с орнм *Балхан* в Тюркмения, *Балканският Хребет*, а от тук и *Балканският Полуостров, Балаханы* в Азербайджан, *Балахна* на Волга, *Балканы* в Челябинска област и т.н. [Мурзаев 1974, 197];

-*вариативност* на две названия за два различни обекта по линията на техния вокален състав, които имена очевидно са резултат от трансонимизация на едно и също название и следователно имат една и съща генетична основа - миктп *Гòлиа връй* и ойкнм *Гòлие връх* [Байчев 1986, 143]; *вариант на названието* са имената, които възникват в резултат на новото обозначаване на същата реалия - *Балахнина-Балахоновка* [Воробьева 1973, 199]; *вариант* на даден апелатив генетична основа на собствено име и такива варианти на апл *тангра (тенгри)* са редица отделни думи от китайския, виетнамския, шумерския, тюркските, монголските и др. езици в тяхната фонетично-семантична общност [Москов 1988а, 292];

-*варианти* или *дублети* на думите и имената, които по същество са разновидности резултат от измененията в тяхната външна форма и сред видовете на които се намират и *етимологичните дублети,* които водят началото си от една и съща праформа и биват собствени имена с общ денотат или пък двойка имена, получена от превръщането на собственото име в нарицателно име и обратното - *Аспарух-Исперих;* бълг. *Иван*-стб. *Йоан*-нем. *Йохан*-фр. *Жан; вратца-Враца, Херц-херц* [Парашкевов 1987, 8-16,34,155-157];

-*фонетични и морфологични варианти* на един и същ топоним в даден език, които са резултат от преминаването на топонима от един език в друг и от по-следващата му

адаптация в него [Суперанская 1969а, 189]; *вариант* като разновидност на едно и също название и видовете тук са фонетични, словообразователни, морфолого-синтактични - *Новое-Поле-Новополе,* и др. [Рубцова 1988, 52-65];

-*конкретни разновидности* или *варианти* на названието, като те са толкова, колкото са назоваваните обекти, а отделното име може да има два и повече варианта и те биват фонетични, морфологични, словообразователни и други – ойкнм *Бресте* има вариант *Бреске*, а те двата пък са варианти на самото название, но също и на апелатива, който функционира като топоним, независимо от това колко и какви обекти назовава – *Гàбар, Гàбер, Габрàк, Габрàко* [Бечева 1994, 171-173].

На второ място, пределно редуцираната ономастична ситуация далеко непълен аналог на ситуацията около бълг. орнм *Балкана* се отразява и наименова още и чрез термини като:

-*равноименност* или *едноименност* и равноименни са немалко водни обекти, главно реки, върху една доста обширна територия от Източна Европа, Якутия, Турция и Иран, имената на някои от които например са *Бар, Бара, Барчик* и т.н. и за които се допуска, че имат обща генетична основа под формата на ие. **вар* "вода" [Малолетко 1982, 138-140], което обаче се конкретизира и като индоарийско, тъждествено на стинд. *vār* [Трубачев 1983, 108]; напълно *едноименни* са две реки, които водят началото си от един и същ планински масив или превал, но течащи в противоположни направления, като *Каракол* (1) - горната част на р. Чу, и *Каракол* (2) - един от притоците на р. Сусамир от басейна на Сърдаря [Мурзаев 1965, 145];

-*равноименност* под формата на рус. *тезоименность* е налице, когато едно и също име в едно поле се употребява спрямо различни обекти – гр. *Ростов* – на Дон и в Ярославска област, или тук има две различни употреби на едно и също название от едно поле спрямо два еднотипни обекта, например двама души носят фамилията *Бабушкин,* докато същата равноименност под формата на *омонимия* има при такива различни названия като пресечка *Бабушкин,* гр. *Бабушкин* и курсант *Бабушкин*, които са омоними, тъй като техните десигнати се отнасят към различни полета, а денотатите им спадат към разнокатегориални обекти; исторически те се свеждат към една дума – *бабушка,* но в резултат на многократните преосмисляния, осъществени при повторното ономастично използване на думата, те дотолкова са се раздалечили, че образуват самостоятелни лексикални единици [Суперанская 1973, 289-291];

-*фонетична еднаквост,* при която топонимите омоними представляват еднакво звучащи имена, които са резултат от ирадиацията на топонима, т.е. от разпространението на основата на географското име на даден обект върху намиращия се наблизо обект и се съотнасят с обекти от различни сфери на ономастичното пространство [СлРОТрм, 63,94];

-*едноименност,* но не омонимия, която е налице тогава, когато едно и също име се употребява за наименоване на различни обекти от един и същи клас, откъдето и еднаквото име *Бирюса* на две отделни реки има непресичащи и пресичащи се значения [Привалова 1979, 66]. И допълнително към всичко това *етимологичните дублети* се разбират като заети по различни пътища думи в даден език, където те придобиват различни значения, а когато значението им е едно и също – те са фонетични, ортографични и др. *варианти* [Суперанская 1969, 13];

-*изоглоси,* което се разбира като съвпадение между собствено и нарицателно име в два отделни езика, при което собственото име от втория език се образува на основата на нарицателно име заемка от първия език - слав. *теонм Хорс* е изоглоса на осет. *хорз* "хороший", от което между впрочем се извежда и рус. при *хороший* [Абаев 1949, 595; ~*~1965, 54,109,134, срв. Фасм-4, 267];

-*топонимични изоглоси,* каквито са *п*рус. *Buteliten, лит. Buteliīnų kaimas,* укр. *Бутывля,* трак. *Bital-costa, ил*ир. *Βουτελι,* мак. *Битоля,* които от своя страна са локално-хронологични варианти на общи в основата си схеми [Топоров 1977, 43-44];

-*съвпадения* в топонимиката на две отделни географски области, както е например при топнм *Πέργαμος,* който през Античността се среща в Македония, Тракия и Крит от Балканите и в Троада, Мизия и Кипър от Мала Азия [Откупщиков 1973, 5,9-11]. Към тази подгрупа като че ли трябва да се отнесе и виждането, според което *едни и същи географски термини* с една и съща форма, но с различни значения се разпространяват по различни места, често пъти доста отдалечени едно от друго, и такива например са апл *сор, шор, шур* [Мурзаев 1962, 38].

И на трето място въпросната аналогична ситуация се схваща и обяснява като краен брой названия, които са:

-*пренесени и повтарящи се названия,* каквото е названието на населеното място *Балкашту,* което е получило названието на съответната река и тези имена не са омоними, но и обектите им не са едноименни, защото имат различни словообразователни и семантични характеристики [Молчанова 1982, 155];

-*названия точни паралели,* които обаче се намират на различни, сравнително отдалечени една от друга територии, каквито са например трак. *Πέργαμος* и зап. млаз *Πέργαμος* [Дуриданов 2000, 40]; *паралелни названия* от два отделни езика, например руски и ерзянски, в условията на двуезичие и за един и същи обект [Кяхрик 1969, 34]; паралелни редове от *съответствия,* при което едно по-старо име в даден език се характеризира с поредица от по-късни форми - *Бат-Батак-Батаван-Батура* и др. [Теория и методика 1986, 206];

-*повтарящи се названия,* които според произхода си биват пренесени, когато са резултат от пренасяне на дадено название от едно място на друго; *дублетни,* когато названията се повтарят независимо едно от друго, но имат общ произход и едно и също значение и такива дублетни ороними са например бълг. *Балканы* и тюркм. *Балханы; омоними,* когато имат един и същ звуков строеж, но различно значение [Трубе 1969, 15-19].

Оказва се следователно, че точно този проблем на Ономастиката има толкова тълкувания и обяснения, колкото са авторите, занимали се с него, който извод се потвърждава и от най-обобщения, кратък и не особено подробен преглед на виждания по въпроса на известен, краен брой изследователи [Молчанова 1982, 151-163], именно поради което, конкретно за случая, в порядъка на анализ и преценка безспорно трябва да се отбележи, че всяко едно от така представените в рамките на тук предложената начална типология виждания решения за вида, мястото и взаимоотношението между съставките на крайно редуцираната, но все пак аналогична на тази около назв *Балкана* ономастична структура, очевидно има за основа и се гради върху конкретно разбиране за същността, генезиса, структурата, функцията и спецификата на названието като ономастична категория и визира и обобщава почти във всичките случаи ограничен набор от ономастични елементи в рамките на един единствен език.

И като начало на този кратък анализ преценка нека забележим, че в Ономастиката за нас не съществува изведеното в качеството на детерминиращо и обясняващо едва ли не цялата ситуация понятие "оттопонимичен асемантичен дериват" название на населено място (О. Молчанова), защото ако първичното название хидрнм *Куру-Айры* е "двусъставно образувание с открита семантика - "суха река", то производният от него ойконим наред със същата "словообразователна структура" и придобитите в процеса на трансонимизацията допълнителни семантични признаци продължава да носи и съдържа в себе си и част от признаците от семантемата на първичното название, които обаче в

производното название са разположени не в ядрено-номинативната сфера на семантичната структура на названието, а в нейната периферия, но така или иначе те пак са в названието, тях ги има "вътре" в него и тъкмо поради това то в никакъв случай не е и не може да бъде "оттопонимичен асемантичен дериват".

Наред, но и в противовес на всичко това, сега и тук като по-важни и съществени за тази част от настоящото изследване трябва да отбележим може би ономастикотеоретичната полезност и евристичност, но пак в рамките на един единствен език на системата термини от рода на "едно поле-едно название-две употреби-два еднокатегориални обекта" или "различни полета-няколко самостоятелни названия-различни десигнати-разнокатегориални обекти-омонимия-еднаква генетична основа" (А. Суперанская).

И все пак първата група термини понятия очевидно е крайно недостатъчна, тя не обхваща и не описва достатъчно пълно и последователно горемаркираната ономастична ситуация около орнм *Балкана,* защото тук най-напред и преди всичко няма едно единствено, а на този етап на изследването все още неясно колко, но във всички случаи достатъчно голям брой разнокатегориални названия и съответно и обекти, а така също и апелативи, които в никакъв случай не е възможно, пък и не бива да бъдат изключени от теоретичното описание най-малко поради очакването, че точно някой от тях може да е търсената генетична основа на повечето названия или поне на част от тях, а защо да не е и съвременен рефлекс продължение на общия за всички собствени имена и апелативи етимон.

Ограничеността и неприложимостта на втората група термини понятия пък произтича от неясните около понятието "поле", отнесено към генеалого-типологически твърде различни и то много на брой езици елемент на твърде различни етнокултури, откъдето възниква и въпросът за еднородността и съотносимостта на безброя "полета" от България до Якутия в Пространството и от Ранното Средновековие до най-ново време във Времето. Дали така постулираната "самостоятелност" на названията е приложима и спрямо въпросната ситуация във вида и начина, по който тук е разкрито съдържанието й като резултат от "многократни преосмисляния, осъществени при повторното ономастично използване на думата", когато все още не е ясно коя е генетичната основа на всяко едно название и как точно то е възникнало, се е образувало и развило.

Наред с това, тук също така не е ясно дали са налице необходимите и достатъчни основания за приемането за омоними на всички собствени имена без изключение, когато главното условие за омонимия е различие в семантиката и т.н. Пък и в края на краищата да се каже, че двете реки са едноименни (Э. Мурзаев-1965), това все още не само, че не е достатъчно, но то не е и съвсем ясно, точно и коректно, защото така всъщност се визира само външната форма, еднаквият звуков строеж, докато семантико-функционално тези имена са, ако не изцяло, то все пак донякъде различни, те назовават различни обекти и именно поради това съдържат различен, само частично съвпадащ набор от семантични признаци, структуриран и организиран при всяко от тях по специфичен начин и доколкото семантиката е главната и водеща съставка в двустранния езиков знак, то тук няма едно и също име за два обекта, а две различни и самостоятелни, отделни имена, които обаче се намират помежду си в отношение на омонимия.

Тук не може да се приеме също така и понятийно-терминологичното отразяване не на аналогична, а точно на ситуацията около назв *Балкан,* при която отделните елементи от последователен топонимен ред са тъждествени един на друг (Э. Мурзаев-1974), защото още на нивото на най-повърхностното наблюдение се констатира, че тюркменският ороним се различава примерно от българския не само по форма, но и по обект денотат, по мястото на този обект, а вероятно по времето и способите за възникване и образуване, по

езикова принадлежност, специфична семантика и начин на употреба, която специфика е още по-ясно изразена при останалите "тъждествени" топоними, които обаче се различават още повече, защото те са ойконими и обозначават съвсем друг вид обекти.

Освен това, ономастичната ситуация не се получава по-ясна, структурирана и подредена, ако се приеме, че са налице толкова названия, колкото са назованите обекти, като всяко едно от тях си има своите разновидности и варианти, но по силата на едно малко особено разбиране, меко казано, за взаимоотношението между собствено име и апелатив, те са варианти и на апелатива, който пък ни повече, ни по-малко функционира като топоним (???), независимо от броя на назоваваните обекти и т.п. (Н. Бечева).

Названията и апелативите от ситуацията около орнм *Балкана* може да бъдат и съответствия, но не в горепредложения смисъл, повтарящи се названия, дублети или изоглоси, и въпреки това всеки един от тези термини понятие ще отразява и обозначава една твърде частна страна или особеност на кое да е от отделните названия и то само за себе си, без задължителното за пълното и последователно научно изследване разкриване и посочване на връзките и взаимоотношенията между него и всички останали, първични и вторични, производни названия, между всички тях и съответния апелатив генетична основа и не на последно място - вътре в цялостната и диференцирана по конкретен начин, но във всички случаи единна и еднородна ономастична структура.

При това положение и като единствено обектноадекватно решение и терминологопонятийно отражение се очертава допускането и приемането, че наред с бълг. назв *Балкана* и вътре в неговата ономастична структура съществува обективнореално под формата и посредством всяко едно от нейните собствени или нарицателни имена и още едно, абстрактно-неопределено собствено име без конкретен денотат – названието изобщо *Балкан,* което поради това си място, вътрешноструктурни връзки и отношения, фонетико-семантични черти и особености се очертава, а и представлява по същество субстанциално-репрезентативна, но главна и основна форма на съществуване, инвариант на всички названия и апелативи от разглежданата ономастична структура.

От друга страна същата тази главна и основна форма инвариант притежава или се характеризира с краен, но все пак достатъчно голям брой онтолого-функционални форми и разновидности или в един по-конкретен план – националноезикови, темпорално-локални и историко-генетични форми на съществуване и функциониране, резултат от пренасянето и заемането на апелатива генетична основа или на първичното собствено име от един език в друг – тюркм. орнм *Балхан* например е една такава националноезикова, собствено тюркменска, темпорално - сега, и локално - точно на това място, форма на съществуване и проява на абстрактно-общото в назв *Балкан,* което пък от своя страна не е, но все пак присъствува и съществува във и чрез всяка една от своите форми и разновидности по специфичен начин и в качеството на тяхна субстанция, включително и в току-що посочената.

Всяка форма и разновидност на назв *Балкан* от своя страна, както и самото то, е носител и проява на субстанцията, съществено общо и еднакво за всички отделни и индивидуални названия и намиращите се на този етап от изследването в някакъв вид връзка с тях други думи и имена, която субстанция пък се съдържа и съществува във всяка една от тези форми във вид на фонетически тъждествени или близки структури като минимален набор от звукове с присъщите им диференциални признаци от една страна, а така също и във вид на тъждествен или частично съвпадащ набор от семантични признаци, определен семантичен инвариант от друга.

Наличието пък на субстанцията, съществено общо в националноезиково и темпорално-локално различните и нееднакви форми и разновидности на назв *Балкан* като фонетико-семантична тъждественост или близост позволява да се конкретизира и видът на

връзката и взаимоотношението между тях, като сега и тук само се допусне и постулира, а в процеса на по-нататъшното изследване и най-вече при определянето произхода на назв *Балкан* се обоснове и докаже, че всички те имат общ произход, т.е. разноместно и разновременно разпространените названия и други лексеми имена са тъждествени, едни и същи в аспекта на своя генезис и историческо развитие, но нетъждествени и различни в аспекта на своето националноезиково, темпорално-локално разпространение, разпределение, съществуване и проявление или функциониране, което в същото време означава и това, че всяко едно от тези имена в аспекта на вида и характера си като название само за себе си поотделно и в своята връзка спрямо останалите като цяло се явява напълно самостоятелно и независимо от една страна, но пък и ономастикофункционално съответствие, паралел или изоглоса спрямо кое да е от останалите названия от друга, съществуващо и проявяващо се от своя страна посредством ограничен брой фонетични, морфологични и други локално-темпорални варианти.

Всъщност уникалната лингвистико-ономастична ситуация, обединявана, имаща за водещ, главен и ядрен компонент, както и представяна от назв *Балкан* и изграждана от неговите националноезикови, темпорално-локални и историко-генетични форми и разновидности с техните варианти като първично, основно или вторично, производно собствено име - ороним, топоним, антропоним, етноним или пък прилагателно име, нарицателно съществително име – апелатив или географски термин и др., всяко едно от които се характеризира с конкретно териториално-езиково разпределение и разпространение в синхрония и диахрония, а така също и с определен звуков строеж, значение, употреба, развитие и произход, представлява по същество, може да се каже, огромна, локално и темпорално разгърната и мащабна, по състав многообразна, количествено твърде богата, а качествено разнообразна лингвистична структура от еднородни и разнородни елементи и техните свойства, вътрешни и външни връзки и отношения, които реално съществуват, функционират и се обединяват на различни по степен на общност равнища в известен брой по-големи единства от взаимносвързани еднородни съставки или субструктури и аспекти, които пък от своя страна се интегрират в две основни групи и формират съответно вътрешната и външната структура на ономастичната ситуация на назв *Балкан*.

Вътрешната структура на назв *Балкан* се състои от собствено лингвистичните страни, черти и особености на въпросната ономастична ситуация, обединени в съответните субструктури и аспекти, и, включвайки и съдържайки в себе си тези комплекси от съставки с техните свойства и отношения, представлява по същество или пък е равна на лингвистико-ономастичния, основен и главен аспект предмет на изследване и описание на назв *Балкан*.

Тук на първо място сред тези комплекси, поради своята роля и значение за възникването и функционирането на названието, се нарежда локалната, местната етнолингвистична ситуация във вид на диалекти и езици на дадени племена и народи, в които диалекти или езици се среща и употребява конкретната форма или разновидност на названието [вж. и Суперанская 1969, 47] с нейния фонетико-граматичен и семантичен строеж и употреба както в синхрония, така също и в диахрония или което е същото - в аспекта на нейния генезис и историческо развитие във времето, при което на преден план излизат и езиковите контакти и взаимодействия или така наред с по-общия етнолингвистичен се образува и по-частният и допълнителен контактолингвистичен компонент и съответно аспект на назв *Балкан* като предмет на изследване.

Фонетичната субструктура на отделната форма или разновидност е носител в същото време освен на типично общоезиковите още и на конкретните черти и особености на определен местен диалект или език в рамките на съответния синхронен срез, които пък от

своя страна изграждат диалектологическия или историкофонетически подаспект на собствено ономастичното описание. Граматичната субструктура на названието със специфичните си черти и особености на морфологично и синтактично ниво пък от своя страна образува историкограматичния подаспект на названието и съответно на ономастичното описание. Видът и характерът на значението на всяка една от формите или разновидностите на названието, различията и промените, които са настъпили през или до определен период от неговото развитие, конкретната им употреба с оглед наименованието на техния номинативен обект пък изграждат историколексикологичния и по-точно – семасиологичен подаспект на названието и съответно подпредмет на изследване и описание.

И най-накрая всяка отделна форма или разновидност притежава собствен, присъщ само на нея произход, група еднородни или производни разновидности – специфичен, но общ за всички тях произход, а инвариантното представително назв *Балкан* - собствен интегративен произход и развитие, във всяко едно от които влизат също така и историко-генетичните връзки и взаимодействия най-напред и преди всичко със съответния апелатив генетична основа на названието, а посредством и след него – с апелатива етимон на всяка една разновидност поотделно и на всички заедно и едновременно, както и с фонетико-семантически по-близките или по-далечни апелативи и названия, а като резултат всяка една от тези черти и особености се включва и съответно изгражда последователно сравнителноисторическия или етимологичния аспект на названието. Така ономастичната същност и структура на назв *Балкан* се оказва, а и по същество представлява интегративно-единното, комплексно и органично свързаното цяло на голям брой негови, собствено лингвистични черти и особености, които в своята съвкупност и цялост образуват съответно и вътрешната му, но главна и основна структура предмет на изследване и описание [срв. Поспелов 1969, 4-8].

Тази толкова сложна, многосъставна и многоаспектна вътрешна структура на назв *Балкан* по нататък се допълва, разширява и дообогатява и от редица по-общи, основни или по-частни, допълнителни, външни връзки, страни и аспекти поотделно и като цяло на всяка една от формите и разновидностите на това название, които пък от своя страна се обединяват и изграждат неговата единна и цялостна външна структура. Външната, допълнителната структура на назв *Балкан* се образува от голям брой негови черти и особености, които съответно обединявайки се, изграждат редица външни, екстралингвистични аспекти и подаспекти, първият от които е географският, който се разкрива в рамките на най-новия, синхронния срез на времето и съдържа такива черти и особености като място, вид и характер на орографичния или друг ономастичен обект; териториално разпределение и разпространение на конкретните форми и разновидности на названието; външни граници и вътрешно деление на получения географски ареал.

Но отделните форми и разновидности на назв *Балкан* се срещат и в по-предните синхронни срезове, назад в диахронията и точно това предполага и изисква и тяхното изследване и описание и в аспекта и на историческата география, която пък е неделимо свързана с политическата география, който аспект пък съдържа и разкрива такива черти и особености на Названието като териториалните граници, местоположение, връзки, съотношения и взаимоотношения с други етноси на етносите носители на езика, в който се среща и употребява и конкретната форма или разновидност на това название [срв. Бондалетов 1969, 9].

Паралелен, органически свързан и частично съвпадащ с този основен аспект на предмета на настоящото изследване е и етногеографският, в рамките на който се наблюдават и разкриват такива негови характерни черти като етничен състав върху и вътре в конкретна географска област, произход, териториално разпределение и

разместване във времето и пространството на отделните етнични общности и езици, етнолингвистичните контакти и взаимодействия. А неговата проекция пък назад, към другия "край на времето" неизбежно изкарва на преден план и археологическия подаспект, в рамките и посредством който се конкретизира, потвърждава и представя в явен вид териториалното разпределение и разпространение на народите и езиците през най-старите периоди от тяхното развитие.

Друг основен аспект на така избрания, ситуиран и структуриран обект предмет на изследване е историческият, в рамките на който са налице и редица най-общи, необходими и достатъчни само за това изследване етнолого-етногеографски и демографски черти и особености на всяка една поотделно и на всички заедно части на ареала на разпространение на формите и разновидностите на назв *Балкан;* видът и характерът на връзките и взаимоотношенията между тях, който подаспект пък се съотнася, частично съвпада и прелива в собствено ономастичния контактолингвистичен подаспект.

Някои от формите и разновидностите на назв *Балкан* притежават също така и конкретна етнолого-етнографска функция, т.е. те заемат място и имат значение за духовната култура на носителите на съответния език, какъвто е например случаят с една от формите на названието в тюркменския език, където семантикопроизводното *балкан* се използва и като парола във вътрешноплеменната комуникация и именно тази и подобните им черти и особености образуват и собствено етнографския подаспект на названието като предмет на изследване. Не само този, но и всички останали по-общи или по-частни аспекти, черти и особености на назв *Балкан* се съотнасят и свързват с редица още, други природо-социални страни и обекти и така се формират и нови, още по-частни подподаспекти, съдържащи и разкриващи допълнително немалък брой, още по-конкретни съставки, страни и черти на същия обект предмет на изследване.

И така, назв *Балкан* като основен и главен обект предмет на изследване и описание съществува реално във вид на твърде голям брой онтолого-функционални форми и разновидности или в един по-конкретен план това название се характеризира с множество националноезикови, темпорално-локални и историко-генетични форми на съществуване и функциониране с техните разновидности и варианти, разпространени и употребяващи се в миналото или понастоящем в голям брой генеалого-типологически близки или различни езици и диалекти върху една почти необятна територия и притежаващи общ и специфичен, но собствен звуков строеж, семантика, функция, произход и развитие.

Крайният и цялостен лингвистико-ономастичен обект предмет на изследване и описание, който се получава именно поради това и на тази основа, представлява по същество най-напред и преди всичко изключително сложна и обемиста, многоелементна и комплексна, полиструктурна и многопластова, вътрешно и външно достатъчно диференцирана и субординирана, йерархически организирана и подредена огромна система съвкупност от думи, имена, техни съставки и съчетания, черти, особености, характеристики, структури и субструктури, аспекти и подаспекти на различни места, време и нива на обобщение и анализ.

В рамките и вътре в тази огромна система назв *Балкан* се проектира и интегрира многопосочно, обединява, обхваща и се проявява едновременно посредством всички свои конкретно съществуващи и темпорално-локално разпределени националноезикови форми и разновидности, но е налице и присъствува в нея само имплицитно, в скрит вид навсякъде и по цялото протежение на целия твърде продължителен, многопосочен и многопластов процес на ономастиконаучно изследване, описание и експлицитно представяне на неговите толкова разнообразни и многобройни форми и разновидности с присъщите им общи и специфични черти и особености.

Именно по този начин се получава и така изглежда на вид целият, но единственият и уникалният, изключително сложният, обемистият и трудният за научно обхващане и анализ лингвистико-ономастичен обект предмет на изследване и описание, който обект започва, израства, но се и съсредоточава около особеното и неповторимото, социално-научно интересното, важно и значимо българско планинско название, орнм *Балкана,* който пък от своя страна, в качеството си на първичен и ядрен компонент осигурява и служи за изграждането и обединяването и на целия изключително сложен и многообразен общобалкански ономастичен контекст.

Възникване, образуване и същност на названието

При така разкритите и описани по-горе специфични черти и особености на неговата лексико-граматична и семантична структура, функция и типология, названието като вид езикова единица се характеризира още и с определена специфика и по отношение на своето възникване и образуване, заключаваща се както в особената му генетична основа или още онимоген, така също и в способите и средствата на неговото образуване, именно след анализа и заключенията по които като цяло вече става възможно да се формулира и предложи и предвидената преди това дефиниция и за същността на самото название.

Специално върху генетичната основа на названието, за която някои изследователи използуват термините наименование “онимообразуваща основа” [Суперанская 1973, 245], “произвеждаща основа” [Подольская 1983, 115,155], “опорно название” [Селимски 1999, 96] или пък “тополексема” [Хромов 1976, 162; ОсССлОн, 289], а дори и прекалено дългото и неудобно “изходна дума, която лежи в основата на фамилията” [Баскаков 1979, 41], впрочем вече публикувахме с оглед на славянските и тюркските езици, началния и малко по-кратък вариант на следващата част от този раздел [Добрев 2001, 59-77].

Най-старите източнославянски топоними възникват предимно на основата на прилагателни имена [вж. Карпенко 1966, 16] и все пак по принцип, реално и фактически названието се появява на основата на наличните в съответния език лексико-граматични единици и структури и се образува и развива, преминавайки през различни етапи и претърпявайки различни промени, чак докато достигне до формата и значението, благодарение и чрез които то ще е в състояние да изпълнява ефикасно своята роля и функция на средство за индивидуална номинация и едва след и именно поради това да отговаря и да удовлетворява и онези социални нужди и потребности от номинативни езикови средства, които са първата и основна причина за неговото възникване и образуване.

Не само в българския език има названия, образувани на основата на изречения, но и в други езици, както е например тур. мли *Dursun* от *dursun* “той да спре, да се преустанови”, *Erol* [ЛНб] от *er* “мъж” и *ol* “бъди, стани”, фми *Güngör* (Ank) [TV] от *gün* “ден; слънце” и *gör* “виж, имай” или пък рус. зоонм *Хватай* от *хватай* “дръж, лови” [прим. от Суперанская 1973, 110].

Конкретно за руския език, обсъждайки въпроса за основите на “пресните” имена - дума или фраза, и за вида на частите на речта, които вземат участие в създаването на собствените имена, А. Суперанская [1973], стига до извода, че първото, т.е. наличието и употребата на дума или фраза, е свързано и зависи от характера на именуваните обекти, като имената на някои идеи, символи и образи най-често биват фрази - *Явлени*е *Христа Народу,* но и *Солдатами не Рождаются,* докато конкретните предмети имат за имена отделни думи, но понякога и название фраза - *Вострая Сабля,* а абстрактните идеи имат за имена отделни думи, какъвто е случаят с романа “Хлеб” на А. Толстой.

Второто пък, т.е. видът на частите на речта, които вземат участие в създаването на собствените имена, зависи от свойствата на езика и независимо, че в арабския език, наред

със съществителните имена, за наименоване на индивидуалните обекти служат и прилагателните имена в положителна и превъзходна степен, все пак най-добрите "кандидати" за собствени имена са съществителните, като останалите части на речта, включително и глаголите, се подлагат на пълна или частична субстантивация, което обаче не се отнася за имената-глаголни фрази [108-112].

Също в тази връзка, но в една по-друга плоскост и Е. Отин [1976] обособява три основни типа топонимични етимони - предметен, събитиен и ситуативен, като със събитийна обусловеност се характеризира например етимонът на съставния рус. топнм *Негде Жить,* също и тюрк. *Адаман Чалган,* букв. "старший пастух косил", както и *Балыхчиххан Чохрах,* букв. "родник Рыба Появилась" [17-18]. Този класификационен признак и превод на тюркските топоними позволяват да се допусне, че за автора начало и основа за образуването на съответните топоними е единствено и само езиковата единица изречение.

Пак в тюркските езици се срещат дву- и повечесъставни названия от типа на каз. *Нар Ольген,* букв. "умер верблюд" [прим. от Битанова 1965, 234], въз основа наличието на които се обобщава и заключава например, че при формирането на собствените имена глаголните образувания заемат едно от предните места за разлика например от славянския именник [Молчанова 1982, 103] или пък че съединяването на глагола с други части на речта е специфично тюркски тип образуване на географски названия, който го няма в угрофинската и индоевропейската топонимика [Битанова 1965, 234-235].

Тук не по-различно е мнението и на К. Мусаев [1984], според когото специфика на тюркските езици очевидно са предикативните съчетания, представляващи неразпространени или разпространени изречения, както е при узб. топнм *Қумбосди* [190].

По същия начин и Э. Мурзаев [1974], по повод и въз основа на специалното изследване на G. Jarring [1961] върху "названията пълно изречение" в топонимията на Синьцзян, обобщава в смисъл, че благодарение на широкото разпространение на "топонимите пълно изречение" не само в Централна, но и в Средна Азия, Казахстан и Алтай тюркската топонимика се отличава съществено от много други топонимични системи, например от славянската, романската или китайската, в които практически няма глаголни форми, и приема за напълно убедителни такива топоними като *Калмак Ольген Булак* "источник, где умер калмык", а за класически пример на местно име цяло изречение счита добре известния сраз. топнм *Барсакельмес* "пойдешь-не вернешься", макар и да допуска, че е по-малко убедително *Черак Салди Даван* (езика и превода вж. по-долу) и да квалифицира между другото "категорията пълно изречение в топонимиката" като ефимерна, т.е. мимолетна, краткотрайна, тъй като тези названия са обемисти, неудобни, те очевидно са резултат от народна етимология и достояние главно на микротопонимията, т.е. ограничени по време и място [282-284].

Точно тези бележки безспорно хвърлят напълно определена и съвсем резонна сянка на съмнение върху достатъчната обоснованост и обектна адекватност на горните заключения, без, разбира се, да ги снемат и обезсилват изцяло. И все пак на основата и в резултат на един по-внимателен и прецизиран, а и теоретико-методологически достатъчно коректен и последователен граматичен анализ не може да не се забележи, че въпросните обобщения се дължат, ако не на чисто недоразумение, то поне на малко свободна генерализация, възможна единствено и само поради недостатъчното вникване и твърде обобщено и повърхностно разглеждане именно на тюркските глаголни форми, служещи за изграждането на генетичната основа на съответните названия.

Всъщност в рамките и в светлината на концепцията за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта като една от трите и най-последна концепция относно характера на частите на речта в тюркските езици [вж. Добрев 1989б;

~*~1995; ~*~1997; ~*~1998] глаголите в приетите за основа на генерализацията названия не са личен глагол сказуемо на изречение, а глагол причастие, което заедно и съвместно със съществителното име изгражда зависимия член на разширено субстантивно словосъчетание, което съвпада с част от добре известната в тюркските езици "тричленна определителна конструкция" [вж. напр. Поцелуевский 1967, 15-17].

Характерната специфика на този зависим член, придаващ в същото време и съответната специфика на самото словосъчетание, е в това, че всяка една от двете му съставки - съществително име и причастие, прилагателно или съществително име, се явяват, а и по същество представляват облигаторен структурен елемент, необходим и достатъчен за изграждането на минимално допустимата и възможна релационна структура на цялото разширено словосъчетание като конкретна разновидност на словосъчетанието изобщо в качеството му на номинативносинтактична единица, изграждаща и съответното равнище в цялостната структура на езика и реално съществуваща и представена в такива турски словосъчетания като *güneş girmeyen oda* "стая, в която не влиза слънце", *eşya satan yer* "място, където се продават вещи", *balta değmedik orman* "гора, която не е я докосвала брадва", *lastiği patlamış araba* "кола, гумата на която се е пукнала", *sınırlarını paylaştığı ülkeler* "страни, с които тя дели границите си", и мн. др. Конкретните форми и структурно-семантични черти и особености на тези словосъчетания в съвременния турски език например вече може да се считат за достатъчно пълно и последователно обосновани, анализирани и описани както в теоретиколингвистичен, така също и в конкретноемпиричен план [Добрев 1980, 23-24,34-35; ~*~1981, 63-66; ~*~1982а, 66-68; ~*~1985].

Наред с това, некоректната генерализация за изречението като генетична основа на названието се прави още и в рамките и с помощта и на некоректен анализ и прекалено обобщено и абстрактно разглеждане на изграждащите структурата на въпросните тюркски названия глаголни форми. Така например В. Попова [1967], обсъждайки и представяйки някои моменти от топонимичното изследване на казахския езиковед А. Абдрахманов от 1959 г., приема, че формите на *-ган* и *-ар* са причастни афикси, но въпреки това топонимите, образувани чрез такива глаголни форми, в началото са били изречения, които постепенно, в резултат на субстантивацията, са започнали да се употребяват в по-кратка форма като единна лексикална единица - *Кайнарбулак* "бьющий (кипящий) родник" [122].

Всъщност точно тук трябва да се има предвид, че тюркските причастия на *-ган, -ди* и *-ар* са омоними на съответните времеви основи. Конкретно второто причастие е съкратена форма на причастния суф. *-дик,* но въпреки това и въпреки всичко, образуваните чрез тях глаголни форми не са личен глагол сказуемо на изречение, а причастие определение както в изречението, така и в субстантивното словосъчетание, именно на основата на каквото словосъчетание са възникнали и са се формирали и взетите за основа на обобщението названия.

Проявата пък на залоговото отношение е и неутрализация на действителния залог, осъществяващ се безафиксно като страдателен, което зависи и произтича непосредствено от вида и характера на обозначавания от съществителното име предмет, който тук може да бъде съответно субект или обект на действието, обозначено чрез глагола причастие, както е например при уйг. *кәлгән қиз* "девушка, которая пришла", но *мән оқуған китап* "книга, которую я прочитал" или пък тур. *gazete satan çocuk* "дете, което продава вестници", но *eşya satan yer* "място, където се продават вещи", *yakacak odun* "дърва за горене", букв. "дърва, които ще/трябва да бъдат изгорени", но *gelecek öğrenci* "студентът, който ще/трябва да дойде" [вж. и срв. Баскаков 1951; Рассадин 1978, 187,197,209-211; Серебренников, Гаджиева 1979, 183,226-227; Сравнительно-историческая грамматика 1988, 446,456-461, уйг. прим. от Наджип 1960, 91].

В рамките на това, теоретико-методологически много по-пълно, достатъчно последователно и обосновано, а и безспорно обектно адекватно виждане и подход, вече става напълно очевидно, че езиковите единици, послужили за възникването и образуването на въпросните названия не са изречения, а субстантивни словосъчетания, които поради това, че имат за главен член съществително име, принципиално, семантико-функционално не се различават от кое да е название, образувано на основата на всяко друго съществително име. Така например азер. хидрнм *Джейранбатангель* "озеро, где утонул джейран" [прим. от Мурзаев 1995, 68], узб. ойкнм *Кум-Баскан-Кала,* не съвсем точно преведено като "засыпанный песком" [Толстов 1948, 46,128], но безспорно "град, който го е засипал пясъкът", а и уйг. *Черак Салди Даван* "перевал, где оставлены светильники" всъщност са разширени субстантивни словосъчетания, главният член на които е съществително име, обозначаващо предмет обект или място, а разширеният им зависим член, състоящ се едновременно от неделимо свързаните сщи *джейран, кум, черак,* обозначаващи предмет субект или обект, и прич *батан, баскан, салди,* обозначаващи действието като признак на този предмет, само стеснява и уточнява значението на главния член и по този начин ограничава и конкретизира и обозначавания от него предмет по линията род-вид, а като резултат и комплексно, цялото това многосъставно название обозначава и наименова пак един конкретен и индивидуален обект и осъществява по този начин характерната и присъща на всички названия индивидуална номинативна функция, по силата на което, структурно-функционално изобщо не се различава и именно поради това, принципиално е напълно тъждествено с такива топонимични названия като бълг. *Вонеща вода, Задънен дол, Изгорелия орех* и др. [прим. от Ковачев 1987, 48,53].

Вземането предвид и на разширените словосъчетания като структурнотипологически твърде характерна особеност на тюркските езици и в светлината и с помощта на съответната им теория вече може да се конкретизира и изпълни с повече съдържание и горепредставеното твърдение за некоректната генерализация по отношение вероятността тъкмо изречението да бъде генетична основа на названията в тюркските езици и при това да им придава специфика, напълно различна от редица други езици. Тук прави впечатление най-напред това, че неразбирането и неотчитането спецификата на разширеното тюркско словосъчетание води до превод, присъщ не на словосъчетание, а на изречение - *Балыхчиххан Чохрак* следва да се преведе не "родник Рыба появилась" (Е. Отин), а "родник, где появилась рыба". Това вече не само е съвсем друго, но е и напълно адекватно и изцяло разкрива и представя семантико-синтактичната структура и съдържание на въпросното многосъставно название.

По подобен начин се смесват и не се различават двете синтактични единици – словосъчетание и изречение, и в случая, когато и едното, и другото се подвеждат и обозначават чрез общия термин фраза (А. Суперанская). Именно поради това остава неясно коя точно синтактична единица следва да се приеме за основа и начало на обобщението относно вероятността или възможността изречението да бъде генетична основа на названието.

В тази връзка, макар и пак недостатъчно точно, но повече коректно и дори адекватно е определянето по строеж в казахския език на този тип названия на едно по-частно ниво като "ороними с глаголна конструкция", преводът на които с локално относително местоимение всъщност обозначава и съдържа и предметно-субстантивния семантичен признак "място" – *Байбеккашкан* "откуда бежал Байбек", *Бабайульген* "где погиб Бабай" и др. [вж. Керимбаев 1984, 185] или пък като вид "глаголни антропоними", преводът на "глагола" *берган* при които като "отданный, подаренный" всъщност показва, че миналото причастие тук вече е субстантивирано и мли *Худойберган* всъщност трябва да се преведе

"даденият от Худой", т.е. от Господ-Бог [вж. и срв. Бегматов 1984, 202]. И вече съвсем правилно и точно с "Озеро, где утонула саврасая (рыжая) лошадь" е преведен сттат. хидрнм *Сарыотпоткан,* който в тази си, елиптирана форма се състои от *сары* "саврасая", *от* "лошадь" и *поткан* "утонул", без обаче да включва съответната дума за езеро [вж. Селезнева, Селезнев 2001, 51].

От друга страна не може да не се забележи, че част от названията вече не са цели или пълни, а елиптирани не само и не толкова по отношение на спомагателния глагол [срв. Битанова 1965, 234], но най-вече и заради редукцията на съществителното име главен член на словосъчетанието, при което номинативният семантичен признак се пренася и започва да се проявява чрез разширения, двусъставния зависим член на словосъчетанието - тюрк. топнм *Адаман Чалган* може и да може да се преведе буквално "старший пастух косил" и в качеството на събитийно обусловен етимон да се противопостави на предметния етимон (Е. Отин), но все пак това е топоним, той обозначава и наименова едно напълно определено, конкретно и добре известно на носителите на този език място, което е възможно единствено и само поради това, че неговата предметност е допълнително внесена и пренесена във и към процесуалнопризначната и предметна семантика на зависимия член на словосъчетанието, притежаващ, като резултат от осъществените преди това елипса и субстантивация, семантиката и функцията на изходното цяло, но на един по-ранен и отдалечен във времето етап от съществуването и развитието на този топоним.

И при това положение, ако изобщо и все пак се прави, трябва да се има предвид, че въпросният буквален превод представя семантиката на топонима на един по-късен етап от неговото историческо развитие и то твърде грубо и приблизително, без да се отчита и държи сметка както за осъществената вече трайна и силна фразеологизация на тази семантика, така също и за партиципиалната същност на глаголната форма и за наличието и съществуването на омонимия между нея и съответната времева основа на личния глагол. Не по-различно е положението и при уйг. *Палта Тюшти,* преведено по същите причини пак толкова неточно и дори погрешно като "топор упал" [Мурзаев 1974, 282], каз. *Кунбатар,* преведено като "закатится солнце" [Битанова 1965, 235] или пък алт. *Ат-Кырылган* "лошадь погибла" и дори и още по-свободно и погрешно – *Ат-Аткан* "стреляющий в лошадь; застреливший коня" – кой, планината? (въпросът очевидно е риторичен – И. Д.), които названия този път пък между другото са определени на тяхното по-частно ниво като "ороними глаголни синтагми"(Sic!?) [Молчанова 1982, 190].

Всъщност за всички тези топоними трябва да се възстанови същи *място, страна* или нещо друго, напр. *кладенец,* по силата на което и преводът на каз. *Кунбатар* по-специално, на етапа и на нивото на изходното и първично цяло като разширено субстантивно словосъчетание, може и трябва да бъде единствено и само във вида "страната/мястото, където залязва слънцето", семантически и лексико-граматически напълно аналогично на тур. диал. *günbatan* "запад", букв. "слънце; залязващ", само частично аналогично на тур. книж. *günbatısı* "запад", букв. "слънце; залязване", а от редуцирано причастие на *-dık* пак тур. диал. *gündoğdu* "изток", букв. "слънце; изгряващ//където изгрява" [DS-6, 2224-2226; TDESz, 302], развито и преминало между впрочем през и посредством антропоним и в ойкнм *Gündoğdu* [WdAtl]; също и за доста разпространените в узбекската топонимия имена от типа на *Ismailkazgan, Temirkazgan, Temırkazgan Kolodets, Kolodets Temirkazgan* [UzbekPlNm], съставени от прич *казган* "копал" и мъжко лично име, при които е изпусната последната по място съставка определяемо и главен член на свободното подчинително словосъчетание генетична основа на името, така че това последното безспорно възниква от свслч **Темир казган кудук* "кладенецът, който го копа Темир", апелативът термин на което *кудук* се наблюдава пак в узб. топнм *Yangikuduk,* от *yangi* "нов" и *kuduk* "кладенец", която релационна структура на

словосъчетанието между впрочем може да включва на мястото на лицето субект на действието, още и наречие – *Yangikazgan* от свслч **yangi kazgan kuduk* “ново, скороизкопан кладенец”.

По същия начин, както преди това между впрочем, неправилно се превежда на руски език с “пойдешь-не вернешься” и сраз. топнм *Барсакельмес* [Мурзаев 1974, 284], който в своето начало трябва да лежи върху тюрк. *(*каз.-*?) **барса кельмес йер* “място, където дори и да се отиде, не може да се върнеш”, с неутрализация на действителния залог на причастието на *-маз,* което само по форма съвпада с времевата основа и аналогично между впрочем на тур. *gidilse de geri dönülmez bir yer* “място, където дори и да се отиде, не може да се върнеш”; на български език с “камилата реве”, още по-некоректно с “ревяща камила” балканотюркският по произход бълг. топнм *Деве байран* (Панг), *Деве бааран* (Пирд) [Заимов 1959, 150-151; ~*~1977, 70,93], които безспорно имат за основа балканотюркското разширено словосъчетание **deve bağıran yol/yokuş* “път/стръмнина, където/по която камилите реват”, и на които след елиптирането на главния член, се субстантивира заедно и съвместно целият разширен зависим член или пък миктп *Зъън атладъ* (Габр) с “еленът прескочи” и *Зъън атлан* с “еленов скок” (???) [Константинова 1996, 219], когато тези имена в действителност са получени след елипса на главния член, а възникват и се образуват на основата на бтюрк. *(*тюркм.*?)* свслч **sığın atladığı yer* “място, от което изскачат елени” и **sığın atlayan yol* “път, през който прескачат елени”.

В тази връзка, за отбелязване е още, че в достъпните ни турски диалектни речници *sığın* или близка до това форма като че ли няма, но такава има в енциклопедичен речник на книжовния турски език с посочена старотюркска форма *sıgun, sığın* [OTS-3, 2572], а така също и това, че българският топоним структурно-генетически е тъждествен на зап. тюркм. *Мишик өлен,* което З. Мухаммедова [1971], правилно според нас, превежда като “(колодец), в котором умерла кошка”, да се надяваме, не само поради това че в стихотворение се среща и пълната, неелиптираната форма на същото: *Мишик Елен Нобыр* [182].

Възможно най-близък синтактикосемантичен аналог на първото от тези две словосъчетания между впрочем, както проличава напълно определено от прегледа на достатъчно диференцираната и подробна типологизация на процесуално-предметните субстантивни словосъчетания в съвременния книжовен турски език като че ли няма, а на второто безспорно е тур. *yağmur yağan günler* “дните, през които вали дъжд” [прим. от Добрев 1980, 31-35], което като цяло следва да се обясни и приеме като поредното, собствено лингвистично свидетелство и доказателство, че балканските тюрки не се ограничават единствено и само до османските турци от една страна и че самите юруци тюркмени, етнолингвистически са достатъчно отделни и различни от тях от друга страна.

Този толкова специфичен и характерен за тюркските езици процес на възникване и образуване на собствени имена на основата на разширени причастно-субстантивни словосъчетания с последваща лексико-граматична елиптична субстантивация и фразеологизация не единствено в топонимията между впрочем води своето начало още от сферата на апелативната лексика не само на турския език, където подобни съчетания се и идиоматизират – вж. *bağrı yanık* “угрижен, умислен”, отделните съставки на което означават “неговата душа, сърце, вътрешност; обгорял, изгорял”, *bahtı kara* “злочест, нещастен” [TDySz, 26] при изходни значения “неговата съдба, участ; черен” , но той се наблюдава също така и сред тюркските заемки в българския език – вж. бълг. обл. *барабютюн* “пъпеш с цяла, неделима вътрешност” (Балч) [ЛНб] от “неговата вътрешност; цял, неделим”, което пък от своя страна е елипса и лексикализация на зависимия член на тюрк. **bağrı bütün kavun* “пъпеш, чиято вътрешност е цяла”. Всичко това като цяло има своя аналог най-близка основа в средновековните тюркски езици, какъвто е случаят

например с кркум. *burnı kiçi*, преведено на турски език като *kısa burunlu kişi* [KdKum, 42], т.е. "човек с къс нос", но според куманския модел, букв. "такъв, на когото носът е малък".

По същия начин са образувани и тур. ойкнм *Kuşuçmaz* [WdAtl] от популярния фразеологичен израз двусъставно разширено причастно-субстантивно словосъчетание *kuş uçmaz, kervan geçmez (yer)* "глухо, затънтено място", букв. "място, където не прелитат птици и не преминават кервани"; фми *Alnıaçık* [TV] на основата на *alnı* "неговото чело" и *açık* "открит", също и *Atıkır* [TV] – на *atı* "неговият кон" и *kır* "сив", *Elibol* [TV] - на *eli bol* "щедър [TDySz, 62] от "неговата ръка; широк, изобилен"; бтюрк. жли *Бахтишен* (Разг) [ТВ] от *бахт* "съдба, участ" и *шен* "весел, радостен, светъл", букв. "неговата съдба; весел, светъл"; доста по-вероятно и бълг. фми *Ишпеков* (Вн, Рс, Търг), развито чрез разширяване на първата гласна във фми *Ешпеков* (Ямб) и оставено необяснено от Ст. Илчев [РкЛФИм, 225], но безспорно с основа тур. *işi pek* "изпечен, опитен", букв. "неговата работа; твърд, здрав, сигурен", напълно възможно в турския език - срв. *başı pek* "упорит, настойчив, инат", букв. "неговата глава; твърд, корав" [ТРСл, 717] и много по-подходящо като генетична основа за образуването на прозвище, отколкото предполаганото тук тур. *aç köpek* "гладно куче", независимо от наблюдаваните в родопските говори "междинни форми" *ашпек, ешпек* [Селимски 1978, 35; ~*~1999, 92], както и бълг. фми *Башкаров* (Пазр) [ЛНб], извеждането на което от ойкнм *Башкърово* [РкЛФИм, 67] все още не означава нищо с оглед на неговия произход, не само поради това, че и самият ойконим не е определен историко-генетически, но и защото морфологичната му структура дава основание да се мисли, че нещата стоят точно обратното - ойконимът много по-вероятно произхожда от антропонима.

Ако въпреки всичко тук евентуално се потърси обяснение на основата и с оглед на също възможното тур. **başı kar* "неговата глава; сняг", тогава то би трябвало да се подведе към по-редкия според нашата класификация [Добрев 1980a, 14-16; ~*~1981a, 66] и твърде специфичен релационноструктурен тип разширено субстантивно-субстантивно словосъчетание *babası boksör Karnera* "Карнера, бащата на който е боксьор" [NH-3] или *zemini toprak oda* "стая с пръстен под", букв. "стая, подът на която е пръст" [RmGb], която евентуална основа обаче семантически не е особено подходяща за образуването на антропоним.

И все пак, независимо че е по-рядък, и този релационноструктурен тип разширено субстантивно-субстантивно словосъчетание си е не само напълно типичен, собствено тюркски, структурнотипологически особено характерен и специфичен, но същевременно и изконен, най-древен номинативносинтактичен модел, който се използува и наблюдава също така и в средновековния кримскокумански език, откъдето е слсч *Teŋrisi toprak bay er* "болярин, богът на когото е Земята".

Тъкмо този, специфично тюркски синтактичен модел, възможно най-близки до който са и гореразгледаните разширени адективно- и причастно-субстантивни словосъчетания, очевидно е прекалено сложен и трудно проницаем за индоевропеистически "школуваните" тюрколози, носители на индоевропейски език, което наше наблюдение и заключение тук се формулира на базата и с оглед на изобщо неподлежащия на обсъждане банално-елементарен факт, че неговия адекватно-коректен превод дължим като че ли за първи път и преди настоящия, на носител на тюркски език, само че след няколко неуспешни опита в тази насока [Mollova 1985, 341-343], което между впрочем обяснява и причината за гоpедопуснатите, голям брой груби грешки при осмислянето и превода на този тип словосъчетания, в това число и обектно изобщо немотивираните обобщения за някакви си собствени имена, възникнали и образувани на основата на изречения, което, видите ли, било специфика единствено и само на тюркските езици и други такива.

Всъщност подобна е като че ли грешката и при превода на отделни изрази и имена от старотюркски рунически надписи от VIII в., от Алтай и Монголия, при които *öz ad apa adγač* следва да се преведе и предаде на руски език не "Оз Ат-апа Атгач", а "Аз, собственото име на когото е Апа Атгач…", както и *iči öz ïnanču qïrïγma,* не "Я, Ичи Оз-инанчу, вырезавший (это)…", а по-скоро и най-вероятно "Това е издълбан надпис от Инанчу, душата на когото е чиста; вечна?" [вж. и срв. Кызласов 1999, 100; ДТС, 394-395]. Все пак, категоричното окончателно решение в случая следва да се формулира едва след едно контекстуално по-обширно и задълбочено проучване.

Ето защо много по-вероятно и дори безспорно, горното фми *Башикаров* възниква и се образува на основата на бтюрк. *баши кър,* букв. "неговата глава; побелял, посивял", което не само че е по-често срещано и дори типично за тюркските езици, в това число и за турския език – вж. *başı bozuk* "башибозук" [TDySz, 28] от "неговата глава; развален, повреден", заето между впрочем, но недостатъчно пълно и точно обяснено и за българския език [срв. БЕР-1, 37] или *başı dumanlı* "с глава/връх, мъгла, задимен", прен. "замаян, опиянен" [ТРСл] от "главата/върхът му; обвит в мъгла, задимен", също и тур. книж. *neticeleri şüpheli* (ameliyat) "операция със съмнителен изход" от "нейните резултати; съмнителен" [прим. от Добрев 1980а, 30], но и много по-подходящо като основа за образуване на прозвище, а оттук и на фамилно име.

Именно поради всичко това, тук съвсем определено и напълно категорично трябва да се отбележи и заключи, че и в този случай не изречението, а създаденото и организирано върху съществително име разширено адективно-субстантивно словосъчетание е основа и начало за възникването и образуването на въпросните тюркски топоними и антропоними и че на възприетото дотук ниво на анализ и обобщение и при използвания подход и метод на разсъждение, тюркските езици не предлагат изобщо никаква специфика по отношение вида и характера на генетичната основа на названието, за която тук и сега трябва единствено да се приеме, че се състои от конкретен набор от определени лексико-граматични класове, части на речта, за точния състав и обхват на които обаче може да се съди и да се предложи и необходимото за случая обобщение едва след кратък преглед на частите на речта основа на известен брой названия както в някои от славянските, така също и в някои от тюркските езици.

За славянските езици, достатъчно пълна и точна за нуждите на настоящото изследване представа за генетичната основа на названието може да се добие най-напред от краткия преглед с оглед на лексико-граматичната принадлежност на лексемите, от които се образува основната част от българските топоними, във вида и на нивото, на което те са систематизирани и описани например от В. Миков [1943]. Тук названията имат за основа предимно съществителни и прилагателни имена, обозначаващи племена и народи, звания и титли, действия и събития, лица, занятия и професии, населени места, строежи и сгради, водни обекти, форми на земната повърхност, състав на почвата, растения, животни и птици, външен вид, цвят, размер и разположение на предметите, а малкото на брой числителни имена, отглаголни съществителни имена и причастия обозначават количеството на предметите или пък някои действия и процеси в субстантивирана и адективирана форма [97-268].

По подобен начин и систематизираните и анализирани вече топоними в българския език - хидроними, ороними, ойконими, а и антропонимите, имат за генетична основа главно съществително или прилагателно име и в съвсем малка степен - числително име, като участие в топонимообразуването вземат и девет глаголни основи, без обаче да е ясно дали това става под формата на личен глагол, причастие или нещо друго [Ковачев 1987, 47-147]. А селищните имена на бившия Ловешки окръг се образуват на основата на съществителни и прилагателни имена за физико-географски особености на терена,

почвата, растителния и животински свят; за конкретния вид дейност на населението в миналото, както и от имена за лица и родове [Ковачев 1986, 40-56].

Общо 5700 местни имена в Чепинско имат за основа собствени и нарицателни съществителни имена, прилагателни, числителни и причастия, а в рамките на семантичната класификация тези имена са образувани от географски термини, т.е. нарицателни съществителни имена, от други съществителни и прилагателни имена [вж. Балкански 1998, 82-97,105-110], докато имената на големите реки в България, които са и най-древни, възникват и се образуват на основата единствено на тракийски нарицателни съществителни и прилагателни имена с такива значения като “вода”, “река”, “мочур”, “бърз”, “крив” и др. [Георгиев 1960, 71].

Конкретните модели в рамките на отделните способи за образуване на топонимите в източнославянските езици най-често имат за градивен елемент съществителни имена, прилагателни имена и причастия, и много по-рядко - местоимения, числителни имена, наречия и лични глаголни форми, докато от семантичната класификация на типовите топооснови на същите топоними проличава, че тези основи са преди всичко конкретни съществителни имена за растения, животни, птици, почви, релеф, местности и т.н., както и прилагателни имена за цвят, форма, размер, качества на лица и предмети и т.н., а също и някои причастия [Подольская 1983, 9-108,135-136,152].

Както беше отбелязано и по-горе, източнославянската топонимия в по-голямата си част е генетически свързана с прилагателните имена [Карпенко 1966, 10,16], а специално образуването на хидронимите в Югоизточна Украйна се осъществява предимно на основата на съществителни и прилагателни имена, като особено голям е относителният дял на прилагателните имена - цели 70%, докато на субстантивните форми се падат едва 15% [Отин 1974, 7-37].

В тюркските езици 54% от всички топоними се образуват от географски термини, т. е. от съществителни имена, а едноосновните географски имена имат за генетична основа предимно съществителни и прилагателни имена на лица по възраст и занятие, социални групи, места, водоеми, растения, гори и дървета, цветове, звуци и др. ; двусъставните географски имена се образуват на основата на развита система от географски термини, т.е. пак нарицателни съществителни имена (подчерт. - И. Д), също и от значителен слой прилагателни за качества, числителни и глаголни форми, като от числителните - главно *седем* и *дванадесет,* първото се използува за числата от 3 до 7, а второто - от 7 до 12.

Пак за тюркските езици се констатира, че най-често употребявани съставки при образуването на топонимите са съществителните имена, които се съчетават със съществителни, прилагателни, числителни и глаголи. Конкретно алтайските топоними пък се образуват най-често от съществителни и прилагателни имена обозначения за релеф, лица и части на тялото, животни, растения, цвят, размер, количество и др., докато субстантивацията на всички останали части на речта е основен и водещ способ при топонимообразуването [Молчанова 1982, 10-14,66,93,107,124-125; Мусаев 1984, 189].

По същия начин и планинските названия в този тюркски език имат за основа апелативи съществителни и прилагателни имена на лица, растения, животни, цветове, водни обекти, както и на различни други предметни признаци, обозначени пак чрез съществителни или прилагателни имена [Баскаков 1974, 22-27]. И изобщо по-голямата част от топонимията на Средна Азия се образува от съчетаването на географски термин с термин или пък с прилагателно, числително, собствено име или етноним [Мурзаев 1974, 226], т.е. пак главно от съществителни имена.

Наред с това, руските фамилни имена от тюркски произход по принцип възникват на основата на прякори и прозвища, които имат “твърде разнообразно граматично оформление” и се проявяват, “както във формата на прилагателни имена, така и във

формата на съществителни, числителни и даже в глаголни спрегаеми форми", докато същите тези прозвища "в семантически аспект" може да бъдат подразделени на такива групи като прозвища, образувани на основата на родство, произход, съсловие, професия; вътрешни свойства и качества на човека; външни признаци, цвят на кожата, ръст, възраст и др. ; части на човешкото тяло или на животно; по метафоричен път с оглед названия на животни, птици и др.; названия на растения, плодове; предмети от материалната култура – жилище, домакински съдове, оръдия на труда, облекло и др. [Баскаков 1979, 27-41], които денотати в края на краищата се обозначават и наименоват от съществителни и прилагателни имена, така че и руските фамилии от тюркски произход възникват и се образуват на основата главно на съществителни и прилагателни имена.

Така формулиран, този извод се потвърждава пак на основата и с оглед възникването и образуването на руските фамилии от тюркски произход, при които "Осмата група образуват прозвища, които имат за своя основа глаголни форми и отглаголни имена" (подчерт. - И. Д.) и все пак примерите илюстрация на това твърдение, рус. фми *Кошур, Тукун, Шубур* не са обособени в отделни статии и за тях не е разгърната специална аргументация, именно поради което за техните генетични основи може и да се мисли, че не са тъкмо и непременно повелителната форма на тюркските гл. *qošur* "запрягай, впрягай", *tuqun* "наткнись, ударься; сшиби с ног", *šubur* "проходи один за другим; проходи гуском" [Баскаков 1979, 41], така че възможността за образуване на прозвища от повелителната форма на тюркския глагол, без да е напълно изключена по принцип, все пак в конкретния случай, вид и вариант на руските фамилии от тюркски произход се очертава не толкова като проблематична, колкото като напълно изключена.

По подобен начин, не е лична форма на глагола и "изходната дума, която лежи в основата на фамилията" и в случая пак с рус. фми *Разгильдеев* (1613), също и рус. *разгильдяй,* без посочено значение и за които се приема, че произхождат от широко известното при много от тюркските народи и особено при съвременните тюркмени мли *Uraz~Oraz geldi,* което се състои от срещащо се и в средновековния тюркски литературен език "тюркú", а така също и в съвременните татарски, тюркменски и някои други тюркски езици, и думата *geldi,* букв. "он пришел, оно пришло" – форма за минало време на глагола *gel-* "приходить", съдейки по началната звучна съгласна, спадаща към огузските тюркски езици – тюркменски, азербайджански, турски и възможно, към южния диалект на кримскотатарския език [Баскаков 1979, 252-253].

В действителност, "думата *geldi,* букв. "он пришел, оно пришло" тук не е "форма за минало време на глагола *gel-* "приходить" или което е същото – лична форма на глагола, а, както беше разяснено достатъчно подробно малко по-горе, миналото причастие на *-дък,* със съкратен вариант на *-дъ,* съответно на което и мли *Urazgeldi* има за генетична основа тричленно, разширено подчинително словосъчетание с определителна група или разширен зависим член от минало причастие на *-дъ* и не толкова съществителното име *uraz* "щастие", колкото прилагателното име *uraz* "щастлив", определяемото или по-точно главният член на което безспорно е лекс. *бала* "дете", поради което значението на цялото словосъчетание в началото на възникването на името е "дете, което дойде, роди се щастливо", като впоследствие главният член се изпуска, останалите две съставки се проприализират, т.е. придобиват качествата на собствено име, с протичането едновременно на семантикофункционалния процес фразеологизация и в граматикоформален аспект на субстантивация на причастието, така че само като краен резултат и с известна доза условност, съдържание на която са всички тези пояснения, "значението" на Името може да се представи като "дошлото, родилото се щастливо".

Конкретно в турския език пък собствено тюркските по произход антропоними например имат за генетична основа главно съществителни, прилагателни имена и

причастия и са съвсем прозрачни по вътрешна форма, тъй като в по-голямата си част, повечето от преобладаващите дотогава арабо-персийски по произход имена се заменят с лични и фамилни имена от турски основи - фми *Erdal,* от *er* “мъж” и *dal* “клон”, *Kartal* от *kartal* “орел”, млфи *Arda Yorulmaz* от бълг. хидрнм *Арда* и прич *yorulmaz* “неуморим”, *Coşkun Demirbakan* [TV] от *coşkun* “буен; развълнуван”, *demir* “желязо” и *bakan* “гледащ”, *Yaşar Okuyan* [Ml] от *yaşar* “живеещ” и *okuyan* “четящ”, фми *Yıldız* от *yıldız* “звезда”, *Güzel* от *güzel* “хубав”, *Keser* от *keser* “режещ”, *Tükenmez* [Rd] от *tükenmez* “неизчерпаем; неизтощим”, *Yanardağ* от *yanardağ* “вулкан”, букв. “горяща планина”, жли *Özlem* от *özlem* “копнеж”, *Su* [TV] от *su* “вода”, жлфи *Yaprak Özer* от *yaprak* “лист”, *öz* “същински, истински” и *er* “човек; мъж”, предимно жли, но и мли *Sevinç* [ЛНб] от *sevinç* “радост” и др., сред които на специално отбелязване подлежи отдавна останалото в миналото и вече неизползуваното фми *Alırsatar* [Gülensoy 2001, 2] от *alır* “вземащ” и *satar* “продаващ”.

В Турция, юридически регламентираното, административно-държавно организираното и общонационално продължението и напълно успешно проведеното докрай начало на целия този изключително мащабен и всеобхватен историкоономастичен процес на езиков пуризъм от първата половина на миналото столетие е поставено посредством специалния Закон за фамилните имена от 1934 г. като една от социалните реформи на Ататюрк, по време на приемането на който между впрочем, на специално заседание на Парламента, на тогавашния президент на Републиката Мустафа Кемал Паша е присвоено и името *Atatürk* [вж. Atatürk'ün Hayatı 2001, срв. Йенисой 1999, 178].

Това изключително популярно в Турция и сравнително познато и по Света собствено име между впрочем има за основа свслч *ata türk* “турчин баща”, а не “баща на турците”, както обикновено, но съвсем погрешно и неправилно се превежда и предава семантиката на тази турска сложна дума на български език, която, ако носеше втората семантика, би трябвало да има по-скоро формата *türk-ata,* с главно ударение на първата и второстепенно ударение на последната гласна, но и в този случай нейното значение ще бъде пак не горното, а “баща турчин”.

Също така съществителни имена, прилагателни имена и причастия по генетична основа са и все още запазените, сравнително по-малко на брой арабски и ирански по произход турски антропоними като мли *Nurettin* от ар. *nur* “светлина” и уподобеното по обеззвучената съгласна на арабския определителен член *din* “вяра, религия” или като цяло “светлина на вярата”, *Hakikat* от *hakikat* “правда, истина”, жли *Arzu* от *arzu* “желание”, *Nezaket* от *nezaket* “учтивост, вежливост”, *Nurhayat* от *nur* “светлина” и *hayat* “живот” или като цяло “живот светлина”, *Saadet* [TV] от *saadet* “щастие”, *Hülya* от мн.ч. *hülya* на *hayal* “блян, мечта”, мли *Emin* от *emin* “сигурен; доверен”, *Fatih* от *fatih* “отварящ; завладяващ”, *Mahmut* от *mahmūd* “похвален, достоен за похвала” [HBTSz; OTS-3]; мли *Cihan* от перс. *cihan* “свят”, *Pars* от перс. *pars* “леопард; пантера; рис” [вж. HBTSz, 984, срв. ЭСТЯз-б, 68-69; TDESz, 549], *Bülent* от *болáнд* “высокий; длинный; громкий” [ПРСл-1, 217], жли *Gülistan* от *gül* “роза” и *sitan* “място; градина”, като цяло “розариум; розова градина”, *Berna* “млада, стройна, красива” от перс. *борна* “млад” [ПРСл-1, 202], вж. и също иранското по произход уйг. *бəрна* “красив, миловиден, строен” [Садквасов 1970, 178], *Güzin* от *güzin* “избираща, подбираща”, *Güzide* от *güzide* “избрана, подбрана” [OTS-3; HBTSz, 463], докато “*Güzeyde* (1937) (Bu ad Farsça, “seçilmiş, seçme; seçkin, mümtaz” anlamlarına gelen Güzîde’den bozulmuş olmalıdır)” – *Това име трябва да е деформирано от Güzîde, което на персийски език означава “избран, избор; виден, изтъкнат”* [Gülensoy 2001, 3] и т.н.

Сред арабските по произход прилагателни имена онимогенетични основи в турския език има известен брой и такива, които са в сравнителна или превъзходна степен, като мли *Eşref* “най-благороден, пóчетен, знатен” [TV], *Ender* “по-/най-рядък, рядкосрещан”, жли

Kübrâ “най-голяма” [OTS-3] и които също така си имат своето начало и основа в арабската антропонимична или апелативна лексика, но именно тук между впрочем все още недостатъчно обосновано и не съвсем ясно си остава за нас твърдението, че свойствата на езика (подчерт. - И.Д.), в случая на арабския език, определят и генетичната основа на собствените му имена под формата, наред със съществителни имена и глаголи, още и на прилагателни имена в положителна и превъзходна степен (А. Суперанская).

Всъщност не толкова глаголите, колкото причастията са достатъчно обширната и структурно-стохастически с висок потенциал основа за възникването, образуването и развитието на названията във всеки един език, в това число и в арабския, а те, наред с останалите два компонента на генетичната основа на названията в конкретния език се обединяват и изграждат с тях цялостната и единна онимогенетична базова структура на този език, която анализирана, представена и наименована с оглед на единната и неделима общокатегориална семантика на дискретния си състав се очертава единствено и само като предметно-атрибутивна лексика.

Именно предметно-атрибутивната лексика в езика определя, задава вида и характера на онимогенетичната база в този език, в това число и в славянските и тюркските езици, и този неин вид и характер се детерминират, обуславят не от понятийносъдържателно неясното и неопределено “свойства на езика”, цитирано малко по-горе, а от същността и предназначението на названието да бъде име, наименование, представител и заместител на един напълно определен и конкретен, по принцип реално съществуващ и наблюдаем обект с неговите също така реални и наблюдаеми свойства и отношения, собствено езиковата форма на съществуване и репрезентация на които са главно съществителните имена, прилагателните имена и причастията [вж. сщ. Бахнян 1981, 313-315].

И в славянските, и в тюркските езици личният глагол сказуемо безспорно лежи в основата на изречение, което при определени условия може да стане основа и начало на собствено име, но все пак в аспекта на огромното количество или което като че ли е същото, на изключително големия брой, възникнали в по-далечното или по-близко минало и непрекъснато възникващи названия в даден език с генетична основа предметно-атрибутивната му лексика, относителният дял на глаголно мотивираните названия спрямо всички останали, не единствено в българския език, имена е не само нищожно малък – типът “стърчи крак” в Чепинско е представен само с един случай [вж. Балкански 1998, 90] или едва 8 от всичко 5608 местни имена в Панагюрско, но и темпорално-локално твърде ограничен - старинен общославянски тип, разпространен предимно по западните български земи (Й. Заимов), а така също и съвсем спорадично и епизодично по цялата останала славянска етнолингвистична територия, за някои от по-ограничените части на която - например източнославянската, може и да се съберат десетина примера [СлРОТрм, 51], но в аспекта и в рамките на още по-големия брой названия върху тази именно територия, и тези случаи си остават чисто и просто една съвсем теоретична възможност за образуване на собствени имена от лични глаголни форми.

Обяснението на всичко това като цяло следва да се търси не само и не толкова в същността, строежа и функцията на собственото име от една страна или на предметно-атрибутивната лексика на езика като негова генетична основа от друга, но безспорно и най-вече в това, че точно този структурен тип води своето начало още от праславянско време [вж. Кошелев 1964, 15; Лалчев 1997, 37; Михайлова 1986, 169] и не само отдавна вече е изчерпал своите генеративно-креативни възможности, което в никакъв случай не може да се каже за предметно-атрибутивната лексика, но е и направо неадекватен, безполезен и излишен с оглед мотивите, назначението и структурата на собствените имена като номинативнофункционални средства на езика или което е същото – като вид номеми, с оглед на които глаголната основа се очертава като неадекватно-контрадиктивна,

противоречаща, защото глаголът по принцип е продукт и средство не на езиковата номинация, а на езиковата комуникация, именно поради което и неговата синтактична функция е сказуемото като носител и изразител на предикацията.

Наред с това, още в процеса на образуването на тези куриозно редки и в нищожен брой названия, глаголната форма губи своята същност и характер на личен глагол, семантико-функционално тя се обобщава, редуцира и фразеологизира на едно ново равнище, така че императивното второ лице единствено число по значение и функция вече не е точно това, а е по-скоро причастие, действието при което се модифицира и превръща в процесуален признак на предмета и както отдавна е забелязал Й. Заимов [1977] бълг. топнм *Мини́-дол* наистина е образуван от заповедната по строеж форма на глагола, но тук както тя, така също и цялата структура има по-скоро значението "плитък дол (който може да се мине и без брод)" [47], а не, както бихме добавили и ние, значението "Ти и само ти, сега и тук, непременно премини този дол!", с каквато определеност и категоричност се характеризира повелителното наклонение и в българския език.

Същото между впрочем се констатира и по отношение на укр. топнм *Гуляйполе* или пък стсл. антнм *Творимир* с неговото значение "творящий мир" [вж. Подольская 1983, 15-16], където, както и при останалите примери, глаголът има не чисто процесуална семантика, а модифицирана, призначно-процесуална семантика, т. е. той вече не е чист глагол, а неговата атрибутивна форма или причастие, макар и с формалните белези на личен глагол [срв. Бело 1999, 83; Ковачев 1987, 76; Лалчев 1997, 37-38].

Специално в турския език лексикосемантическото развитие на този тип имена до ниво и степен на десемантизация, загубване на лексикалното значение, се съпровожда и от акцентологическо преобразуване, което се заключава в редуциране и превръщане на присъщия на сложните думи двуелементен акцентен модел, състоящ се от главно ударение на първата съставка и второстепенно ударение на втората съставка, в едноелементен, състоящ се от едно единствено ударение, което се разполага съгласно общото правило за по-голямата част от словоформите върху последната сричка, както е при мли *Biról* [TV], образувано на основата на чим *bir* "един" и пов. накл., 2 л. ед.ч. на спомагателния гл. *olmak* "бивам, ставам; съм" - *ol* "бъди, стани", букв. "бъди, стани един, единствен".

Обяснението на процеса на възникване и образуване на тези имена при О. Трубачев [1987] е, че те само формално допускат разгръщане на фраза от типа **Xornimirъ* "кто охраняет мир", но всъщност това са изначално чисти собствени имена, създадени в резултат на еднократен номинативен акт, за който не са били необходими предварително актовете на апелативното словосъединяване и синтактичното фразообразуване [14-15].

И наистина, формално-словообразувателната структура и нейната история може и да се откриват и тълкуват, но все пак и въпреки всичко тук трябва да се има предвид, че единствено и само семантико-функционалната структура като генезис и проявление е собствено ономастичната страна или съставка на названието, а това означава в същото време, че именно тя е и ономастически релевантният, главен и съществен компонент, който същевременно определя и същността и характера както на конкретното название, така също и на категорията, към която то спада [срв. Мароевич 2000, 96-102].

Ето защо именно в този аспект, наред с горепосочената семантична неутрализация и модификация се осъществява и адекватният, задаван и произтичащ от нея семантико-функционален процес на нивото на цялото под формата на абстракция, преобразуване, фразеологизация и субстантивация на събитийната семантика на изходното изречение в предметното значение на новото и цялостно, семантикоструктурно единното и неделимо название, което и в езика, и в речта вече не е изречение, а сложна дума, съществително име, обозначаващо не събитие, каквото е значението на изречението, а предмет, каквото е

значението на всяко съществително име, в това число и на названието като вид собствено име с оглед на своята семантична структура.

Именно субстантивацията на събитийното значение прави възможни и изрази като например “И така стигнахме до *Пали́-лула”,* което структурно-функционално изобщо не се различава и е напълно тъждествено с названието от израза “И така стигнахме до *Нови хан”.* Впрочем във въпросното, предното название вече изобщо няма предикация, никаква предикативна връзка, тъкмо която прави и превръща една или повече самостойни думи в изречение, и точно поради това всякакви синтактични екстраполации в пълен обем в областта на Ономастиката са не само частично ирелевантни, но и в голяма степен некоректни, освен ако не става дума за анализ и описание на конкретното название с оглед на неговия произход, т.е. в историко-генетичен план, без обаче това да се пренася в синхронния срез на вече изграденото и завършено название.

Впоследствие, на един по-късен етап от развитието на даден език резултативната, фразеологизирана вече субстантивна семантика може повторно да се модифицира, преобразува и сближи със семантиката на личен глагол поради омонимия и контаминация, както е при редуцираното турско причастие на *-dık* и третото лице, единствено число на миналото свършено време, което причастие безспорно е елемент от структурата на тур. хидрнм *Su uçtu Şelalesi* (Burs) [TV] “Водопадът “Литна вода”, който би трябвало да е възникнал и да се е образувал върху доста старото като време, много възможно да не е и собствено турско, а по-скоро тюркменското свслч **Su uçtuğu yer* “мястото, където лети вода”, вж. и срв. бтюрк. *(*тюркм.*?)* свслч **sığın atladığı yer*, но все пак и въпреки всичко именно тя лежи в основата и образуването на разширеното субстантивно словосъчетание генетична основа на хидронима и прави възможна неговата, на словосъчетанието проприализация чрез елипса и конверсна субстантивация с последваща фразеологизация, което като цяло от своя страна се явява предпоставка и условие за запазването и пренасянето на названието през времето точно в този вид и форма.

Резултат от конверсна субстантивация с омонимия и контаминация спрямо третото лице на турското минало свършено време безспорно е и тур. жли *Döndü* (Muğl) [TV], носителката на което водещият телевизионната програма пита шеговито “Döndü Hanım, nereden döndünüz?” - “Г-жа Дьондю, откъде се върнахте?”, защото той възприема и осмисля името единствено и само посредством, още и като личния глагол *döndü* “той/тя се върна”. Всъщност името на жената би трябвало да е възникнало на основата на доста старата форма на прич *döndü,* съкратена от *döndük* “върнал се, обърнал се”, което като цяло, в един по-широк план е последователно развитие и преминаване от една, по-горе въведената и пояснена номинативно-комуникативна ситуация към друга, чак до тяхното преливане, сливане и прерастване в една единствена ситуация.

И най-после, така обоснованата, разгърната и съдържателно изпълнена теория за количествено минималното и дори нищожно участие на “личните глаголи” във възникването и образуването на собствените имена, позволява да се преценят и анулират някои глаголи, представяни като генетична основа на конкретни названия, какъвто е случаят с унг. топнм *Beztherhaza, Bösztör halom*, за които се предполага, че са трансоним от мли *Beztur ~ Bezter,* а за това последното пък се прави опит да се изведе от повелителната форма на неясно как трябва да изглежда върху унгарски ареал и кой точно средновековен кумански глагол, който обаче има като успоредица сртюрк. **bäzdir-* “додявам, досаждам; дотягам”, причинителен залог от **bäz-,* караим. *bezdir-,* тат. *bizder-,* при което се предпоставя още наблюдаваната и в други случаи субституция на кум. *z* с унг. *s,* а така също и лабиализация на собствено унгарска почва на зв. *e* до зв. *ö* [Rásonyi 1962, 341-342].

И все пак, локално-темпорално най-близкият кумански глаголен корен е кркум. *bez-* “vazgeçmek; bezmek”, т.е. “отказвам се; отегчавам се” [KdKum, 31]; в повечето от тюркските езици кореновата гласна е нормално широкият зв. *e* и полученият от него по пътя на редукцията тесен зв. *i*, а не пределно разширеният зв. *ä*, но най-важното и главното, тук никак не е ясно на каква основа и поради каква причина се твърди, че това е 3 л., пов.накл. на съответния глагол, когато много добре е известно, че третото лице на това наклонение по принцип, в тюркските езици като цяло и в куманския език по-специално се образува посредством суф. *-sin*, докато точно тази форма е ни повече, ни по-малко, 2 л., ед.ч. [Сравнительно-историческая грамматика 1988, 340-347; ЭСТЯз-б, 103-104; KdKum, 32].

От друга страна, не всички от няколкото имена, посочени като пример за названия, образувани на основата на повелителна форма на глагола, са такива и което е още по-важното и съществено, онези от тях, които наистина възникват на тази основа, всъщност се състоят от съществително или прилагателно име и спомагателен глагол - *бол-, тур-* “бъди; стани”. Така че в края на краищата, обективно-фактологически изцяло неподкрепено и необосновано си остава и твърдението за наличието в тюркските езици на някаква си “богата група, наречена имена от повелителното наклонение” изобщо и в частност на “предпазително име” за лице от мъжки пол от вида на **Bezdir*, възникнало на основата на гл. **bezdir-* “накарай ги да се откажат; додявай, досаждай”, още повече че всички тези заключения се правят единствено и само на част от фонетичните варианти на Името, като извън тях остава приведеният на следващата страница миктп *Besotar* [Rásonyi 1962, 344], принадлежността на който към предишните като че ли трябва или най-малкото може да се приеме за очевидна, пък и на този етап на изследването, все още няма гаранция, че тъкмо това, последното име не е най-показателното и достатъчно диагностициращо с оглед разкриването на лексико-граматичната структура и произхода на названието.

Ето защо, именно на основата и поради всичко това случаите на образуване на собствени имена от “личен глагол” не само, че са нетипични, оказионално възникнали (Н. Подольская), но те са и недостатъчно показателни и класификационно-типологически ирелевантни, по силата на което като единствено възможно и допустимо заключение обобщение на нивото на цялото и закономерното, в качеството на ономастически релевантно, достатъчно обосновано и напълно задоволително следва да се приеме положението, че конкретна основа и преобладаващо средство за възникването и образуването на названието по принцип и конкретно в славянските и тюркските езици най-напред и преди всичко са не личните глаголи като такива, но наред с това, а и още по-нататък - не и практически всички части на речта [срв. Теория и методика 1986, 38-39] или главно имена - съществителни, прилагателни и числителни, също и глаголни форми, рядко наречия и местоимения [Молчанова 1982, 103], нито пък само нарицателните съществителни имена [Буров 1996а, 7; Суслова 1988, 44] или субстантивите [Blanár 1996, 42; European patterns 2000], а единствено и главно самостойните части на речта с предметно-атрибутивна семантика или казано малко по-иначе - аналитично, но затова пък много по-точно - апелативите съществително име, прилагателно име и причастие.

Точно това, толкова определено и категорично, генерално заключение безспорно изглежда доста по-различно по съдържание не само от току-що представените, но и от предложените по-горе, а допълнително по аспект и ниво на обобщение в никакъв случай не съвпада и с някои от формулираните вече заключения в смисъл, че “всеки език и група родствени езици притежават свой набор от типови топооснови” [Подольская 1983, 151], което изобщо не би било излишно и неточно, ако чрез него не се игнорираше проблемът за конкретния вид и характер на въпросните “топооснови” под формата на точно

определени и сравнително обособени лексико-граматични класове генетична основа на собствените имена, както и ако по този начин не се отричаше възможността за наличието на общи и дори тъждествени черти и закономерности във възникването и образуването на названията в генеалого- и структурнотипологически несъвпадащи езици или групи от езици, каквито са достатъчно различните и раздалечени в току-що посочените отношения езикови групи като славянските и тюркските езици.

Онимизацията или образуването на всяко едно название от самостойните, предметно-атрибутивните номинативни части на речта, главно и централно място сред които заемат съществителното име, прилагателното име и причастието, е достатъчно сложен и продължителен лексико-граматичен процес, в самото начало на който се намира първата и еднократна употреба на даден апелатив, например прилагателно име, като самостойно наименование на добре познат и известен на съответната група носители на конкретния език, сравнително обособен, отделен и единичен обект. Именно този процес в сводната ономастична литература се дефинира като преход на апелативна дума или словосъчетание в собствено име посредством замяна на една функция с друга [ОсССлОн, 135], което дава основание да се мисли, че целият този процес се свежда и изчерпва само с тази замяна, без да е ясно дали изобщо и какви точно процеси протичат на останалите равнища на формално-семантичната структура на апелатива, а след това и на собственото име.

В действителност и по съдържание, семантико-функционалният механизъм на онимизацията проприализация представлява най-напред подбор и закрепване в семантичната структура на апелатива, на основния номинативен признак на формиращото се собствено име, който признак е максимално номинативен, комуникативно достатъчно отграничаващ и отъждествяващ дадения обект в съответната речева ситуация в рамките на общата система и структура от семантични признаци на номемата, а това ще рече и в общата система и структура от свойства и отношения на реалния обект, именно поради което въпросният семантичен признак се явява мотив, принцип на номинацията, номинативна основа или както още е широко известен в семантиката – вътрешна форма на названието.

Поради социалнопрагматически детерминирания, целенасочен характер на проприализацията като логико-семантична дейност, изборът на мотива на названието не е случаен, а се определя от мястото и отношението на номинативно значимите страни и свойства на обекта в системата на цялостната социалнопрактическа дейност на субекта на индивидуалната номинация и от включените в нея, познавателно разкрити и езиково закрепени, близки или сходни признаци на индивидуалния номинативен обект [вж. още Добрев 1980, 20-21].

Подборът на основния номинативен признак в процеса на онимизацията се придружава и от специфично разместване и преразпределение на отделните видове семантични признаци в цялостната семантична структура на апелатива генетична основа на названието и този семантико-функционален процес отбелязва незначителни различия според вида и характера на тази основа - от ядрото на семантемата на прилагателното име например, ако това е бълг. *висок* да кажем, се изнася и премества в нейната периферия номинативният семантичен признак “висок, издигнат”, наред с което се елиптира, редуцира, изпуска и даже изхвърля категориалната сема “предметна призначност” заедно с обусловения и зависим от нея синтактико-конструктивен признак “определение”. А с помощта на присъщите за съответния език средства и способи, основно морфологични, в семантемата на апелатива се внася, вмъква, закрепва или инкорпорира допълнителният и категориален семантичен признак “определеност”, със и след него и признакът “предметност”, също и “среден род”.

Същевременно в ядрото на семантемата, непосредствено преди и в доминантна позиция спрямо принадлежащото на това прилагателно име лексикално значение “над средната за даден вид предмети дължина от долу до горе” [РБЕз-2, 201], се разполага най-напред пределно общият родов признак “място”, а след него и видовата сема “местност” с нейния най-близък род “земна повърхност” и с основна съставляваща семата “умерено изпъкнал, издигнат до към средата спрямо хоризонталната ос” – миктп *Високото* може да се срещне, а и реално се среща край немалко населени места в България, но вж. и миктп *Мокрото* (Сф) от при *мокър* [ЛНб], също и *Гюлгявото* (Лч) [прим. от Заимов 1986, 77] от бълг. обл. *гюлгяв* “сенчест”, а то пък вътрешноинтегративна заемка от кум. ***külegä*** “сянка”, вж. кркум. ***kölege*** [KdKum, 117], каг. *гӧлгӓ* [ГгРМСл, 118], тат., башк. *күләгә* [ЭСТЯз-к, 96-98], бтюрк. ***kölgê*** [Dallı 1991, 185], турското съответствие на което във вида ***gölge*** между впрочем неясно защо не е включено в иначе определено претенциозно-амбициозния последен етимологичен речник на турския език [Eren].

Подобно преразпределение на семантичните признаци се наблюдава в процеса на онимизацията не само на качествените или относителни, но и на притежателните прилагателни имена генетична основа на ойконими, както е например при сли *Стамболово* (ВТр), където граматичното значение “притежателност” във възможно най-общ смисъл, включващ и значението “наименовано в чест на лицето, обозначено чрез основата”, не изчезва [срв. Теория и методика 1986, 64-65], а само се измества към периферията на семантичната структура на названието и губи своята номинативнофункционална стойност и значимост.

Така полученото название, на основата на тъждеството на номинативните си семантични признаци със социалнопрактически значимите и отразени в тях свойства и отношения на реалния предмет, централно място сред които заема основният номинативен признак, се съотнася, свързва с конкретния предмет и най-напред го отнася, включва в определен клас от реални предмети, след което, с помощта на основния номинативен признак принцип на номинацията - в случая семантичният признак “височина”, още и ономасиологически мотив [Бланар 1981, 113-114] или основание на названието [Карпенко 1970а, 42], който пък отразява социалнопрагматически значимите и съществени свойства и отношения на обекта, го диференцира от всички останали предмети в този клас. Именно поради всичко това основният номинативен признак принцип на номинацията и вътрешна семантична форма на собственото име при нужда и случай може да се определи и съответно наименова още и като идентифициращо-диференциращ семантичен признак.

Изборът на основния номинативен признак протича съгласно принципа на относителната негативност и е насочен към рядък признак свойство на обекта, негов най-характерен белег, именно който го отличава и отграничава от всички околни предмети. В ономастичната литература този процес се описва още и като получаване на названието от топонимичния обект, в случая река, въз основа на неговия най-характерен признак или на някой характерен признак на околността [вж. и срв. Георгиев 1960, 24; ~*~1960а, 502; Еремия 1982, 41; Карпенко 1970а, 42; Никонов 1964, 77-79]. Но точно тук малко по-конкретно и по-подробно трябва да се обясни и доизясни това, че подборът на характерния признак или на редкия признак свойство на обекта, който го отличава от всички останали, всъщност и фактически е двустранно детерминиран – обективно от към наличието и вида на този признак, но и субективно във и посредством социалната прагматика, с оглед на неговата роля и значение, които той има за задоволяването на обществените нужди и потребности, които се снемат, осъществяват и намират своя предел и завършък конкретно и точно в избора на този признак, а оттук и в самия него и посредством него.

Именно в аспекта на тази двустранна детерминираност на избора на семантичната основа на наименованието вече се очертава като определено едностранчиво и не съвсем точно и настояването на В. Никонов [1964], че изборът на признака зависи не от свойствата на обекта, а винаги и само от историческите причини [80-81, подчерт. - И. Д.].

И доколкото всичко това е процес на развитието и преминаването на апелатива в собствено име, то точно това семантико-функционално развитие преобразуване, а не някаква си "редукция на лексикалното значение на апелатива" или пък "пренос на значението" с характер на "ономастична употреба на лексемата" [Суперанская 1973, 242-244,246] се очертава, а и представлява по същество най-първият и основен процес етап в историко-генетичната структура на названието, наименованието на който лексико-граматичен процес като цяло и изобщо е терминът онимизация.

Онимизацията на конкретния апелатив, като достатъчно сложен и многостранен лексико-граматичен процес, главно и централно място в който заема подборът и лингвосемиотизацията, обозначаването, т.е. отразяването и закрепването на определено място в названието и по определен начин на идентифициращо-диференциращия обекта основен номинативен признак, реално протича и се осъществява в рамките и благодарение на многопластова и многоелементна социалнокомуникативна логико-лингвистична структура с определен състав и диспозиция, разположение и разпределение на отделните елементи в нея, които се проявяват и функционират съобразно собствената си структура и назначение, но адекватно и в паралел с общата крайна цел на индивидуалната номинация като функция на названието като цяло.

Разбира се, че формулиран и представен толкова обобщено-абстрактно, механизмът на образуване на названието в семантико-фунционален аспект и в рамките на горепосочената логико-лингвистична структура все още не е достатъчно определен и ясен като конструкция модел, а и от него изобщо не личи как той работи или функционира.

Преодоляването на тези "недостатъци" на модела може да се постигне посредством и в рамките на един опит за определяне произхода на един чисто български по място, езикова принадлежност и функция ойконим, каквото е назв *Балчик,* за което почти винаги и навсякъде се счита, че има турски произход, независимо че понякога и на места може да се попадне на лингвистически недоказано и необосновано предположение за неговия предосманотурски произход, според което например, по време на нашествието на авари и славяни през VI-VII в. местното население в Североизточна България се разбягало и на негово място се настанили славяните. От това време трябва да датира и смяната на някои местни и водни названия, едно от които е и *Балчик,* което сменя *Дионисополис* [Ангелов 1971, 172].

Нека да отбележим още, че тук нашата задача е чувствително облекчена от факта, че *Балчик* и околностите му са ни достатъчно добре познати, тъй като там сме прекарали част от юношеството си, а и от тогава насам редовно го посещаваме ежегодно, защото там живеят нашите родители.

Балчик е второто известно засега наименование на града, преди това той е наричан Дионисополис и е основан от милетски гърци доста преди Новата ера. Широко разпространено, здраво утвърдено и дори насадено е, че основа на това собствено име е тур. *balçık* "кал, тиня; мочурище, блато", а като реалнообективна основа начало за осъществяването на онимизацията се сочи блатото с лечебна кал в мест. Тузлата на 5-6 км североизточно по брега на Морето.

Но за времето на възникване на названието, местн. Тузлата е твърде и достатъчно отдалечена от Града, за да може на тази основа да се подбере основният номинативен признак; названието е присвоено през време, когато даващият името няма възможност да намери и застане на такова място, че от тази гледна точка да обхване едновременно и да

постави в една координатна система номинативния обект - Балчик; обекта източник на номинативния признак - Тузлата, и обекта основа за съпоставка и сравнение, за да каже за Града, ако си преведем въпросната турска основа, *Калното, Калница, Блатото, Блатница* или нещо такова.

Не е ясно още кое е сухото и некално, неблатисто място в достатъчна близост, за да послужи за обект съпоставка, а освен това и на едно селище с толкова продължителна история и с вид наистина на град, а не на село, трудно ще му кажеш и казваш всеки ден и всеки път, когато го назоваваш, че е блатисто или кално, т.е. онимизационната структура на основата и посредством турската лексема, не само че е дефектна, но и определено неадекватна и некоректна в пункта на основния номинативен признак.

Пълната, адекватна и коректна според нас онимизационна структура се получава в резултат на свързването и съотнасянето на названието с общтюрк. *балик* "град" и по-точно с неговата умалителна форма **баликчик* "градец, градче". Апелативът термин *балик* е добре известен и широко разпространен в тюркските езици, а на негова основа, още през Ранното Средновековие, както ще се посочи и види по-нататък достатъчно подробно във втората част на настоящото изследване, са образувани голям брой тюркски и ирански имена на селища върху целия тюркски етнолингвистичен ареал от Байкал и Алтай до Балканите и Средна Европа.

Районът Варна-Балчик-Каварна е мястото, където през Средновековието, много преди османските турци, са заселвани прабългари, печенеги, узи, кумани, татари и гагаузи; гр. Балчик е в границите и е център на Добруджанското Деспотство от XIII-XIV в. с владетели Балик, Добротица и др. Това изглежда никак не е малко и маловажно, щом като около 1345 г. куманинът по произход български деспот Балик изпраща 1000 войника в помощ на изпадналата в някакво затруднение византийска императрица [Градешлиев 1993, 34-35,51; Добрев 1982, 419], а тук и понастоящем има цели гагаузски села, включително и югозападно от с. Оброчище, които се намират на приблизително еднакво разстояние от по-големия град Варна и по-малкия град Балчик.

От жители на тези села и по него време най-вероятно е и подбрано, наложено и разпространено най-подходящото и включващо адекватния и коректен за селищно название основен номинативен признак "малко населено място", съдържащ се и носен от горепосочената тюркска умалителна форма на апелатива и проявяващ се актуално, придобиващ и реализиращ номинативнофункционална значимост и действие в наличието и в аспекта на оказионално онимизираното за гр. Варна, но за съжаление като че ли изоставено или изчезнало от езика на отдавна двуезичните гагаузи назв **Балик,* т.е. *Града.

Допълнително като аналог известно доказателство за сполучлив подбор на основния номинативен признак, който безспорно е задължителен, водещ и централен елемент в образуването на названието, а оттук и за сигурността и надеждността в голяма степен при определянето по този метод генетичната основа на названието, можем да посочим забелязаната и от други автори [Карпенко 1970а, 38-39] и съществуващата и понастоящем широка практика жителите на селата около по-малките или по-големи градове по наше наблюдение да казват "Отивам в Града" и да имат предвид и разбират именно техния, най-близкия до тях град.

Косвено съвременно потвърждение на наличието и протичането в миналото на точно такава логико-лингвистична операция трябва да е и бълг. фми *Градешлиев* (Кав) [НЛт], което надали се образува на основата на същ *градеж,* защото тогава тюркският суф. *-ли* придобива притежателно значение, а по-скоро върху аптрм *градец,* онимизиран в българоезична среда до ойкнм **Градеца* като име на гр. Каварна, а може би и на гр. Балчик (!?) и тогава едното ще е калка на другото, тюрко-къпчако-куманската или по-

вероятно, с много важното за случая, “слизане надолу” през всичките четири стъпала на класификацията на тюркските езици (Н. Баскаков), нарочно отделени с тиренце, въпреки че трябва да се изписват слято, тюрко-огузо-болгаро-гагаузската форма на което трябва да е **Градеча,* поради отсъствието в тези езици по принцип на зв. *ц,* и на основата на което селищно название, впоследствие, чрез прибавянето на същия тюркоогузоболгарски гагаузски суфикс със значението “произход, живее, идва от населеното място, обозначено от основата”, се образува и гаг. при ***градечали* “живеещ, пристигнал от Градеца”, което най-напред се превръща в название прозвище, а с течение на времето и във фамилно име, като в процеса на използуването на всяко едно от нарицателните или собствени имена, вторият зв. *а* закономерно изпада, докато българският зв. *ч* в условията на съществуващото гагаузо-българско двуезичие се преобразува в зв. *ш,* съгласно и по силата на общо взето характерния за средновековните балканотюркски езици преход *ч* > *ш.*

Ето защо няма причини да не приемем и настоящата онимизационна структура за достатъчно пълна, адекватна и коректна в отделните си, съществени и главни компоненти и аспекти, окончателното потвърждаване крайния резултат от която обаче може и трябва да се осъществи единствено и само чрез съответната етимологизация, проведена съобразно всичките правила и принципи на ономастикоетимологичното изследване и то еднакво пълно и последователно както в нейния собствено лингвистичен, така и екстралингвистичен аспект и посредством която да се провери и ревизира, но по-вероятно да се конкретизира и потвърди получената с помощта на този метод етимология в редицата нейни по-общи или по-частни пунктове и аспекти [срв. Градешлиев 1993, 67-68,82-83; Стоянов 2000, 206; Stoyanov 2001, 328; СлНГТрм, 70-71].

Конкретно онимизацията на прилагателно име протича под формата на субстантивация и специално субстантивацията на прилагателни имена е широко разпространен и често прилаган способ за образуване на нови местни имена в българския език или както се изразява Й. Заимов [1977] субстантивацията на прилагателните е основният именотворен закон в топонимията [53]. Много важно и съществено за случая е това, че в различните езици субстантивацията на съществителното име се осъществява пряко – посредством конверсия на лексикалното значение, или пък косвено – с помощта на субстантивен суфикс, който внася в семантемата на името най-напред и преди всичко общокатегориалния признак “предметност” и така създава предпоставки за последващото цялостно преобразуване и изграждане на названието.

Пряката субстантивация на прилагателното име с резултат образуване на название е особено разпространена в тюркските езици, включително и в турския език, където никак не са малко имената от рода на тур. мли и фми *Çevik* от при *çevik* “пъргав, сръчен”, фми *Güzel* от *güzel* “хубав”, мли *Emin* от *emin* “здрав, сигурен”, жли *Kübrâ* от ар. *kübrâ* “най-голяма”, мли *Bülent* от перс. *болӓнд* “голям, висок”, жли *Berna* [ЛНб] от перс. *борна* “млад, строен”, ойкнм *Çakır,* а то пък от мли или фми *Çakır* от *çakır* “пъстър, пъстроок”, ойкнм *Keskin* [WdAtl] през мли или фми *Keskin* от при *keskin* “остър, режещ” и още мн. др.

Онимизацията като цялостно и многопосочно по принцип семантико-функционално в основата си преобразуване безспорно е достатъчно сложен и многостранен лексико-граматичен процес, който в никакъв случай не се свежда, както се среща в литературата, единствено и само до поемане функцията на топоним от страна на готови нарицателни имена, което заключение между впрочем, теорията на собственото име очевидно дължи на не особено адекватните и прецизирани лингвосемиотически и функционалносемантически виждания на Й. Курилович, откъдето е обусловена като че ли все още и сравнително честата му поява на страниците на ономастичната литература [Ковачев 1987, 74; Kuriłowicz 1956, 13, подчерт. - И.Д.], а се проявява многоаспектно и обхваща и субстантивацията на всички атрибутивни части на речта.

И все пак негово основно съдържание е генерирането на нови и разместването с преразпределение на наличните в апелатива семантични признаци, някои от които от ядрената, номинативната сфера на семантемата се преместват към периферната област, където те пак отразяват дадено свойство на предмета, въз основа и с оглед на който е възникнало собственото име, но нито сами поотделно, нито пък в съвкупност с останалите семи вече не именуват този предмет, а само продължават и носят със себе си една "изгаснала", закърняла смислова връзка, която обаче не е между името и названието, а между името и съответния му апелатив. Такъв безспорно е случаят и с молд. антнм *Ферару,* описанието на структурата и функцията на който от страна на А. Еремия [1982, 7-8] в аспекта на току-що разясненото трябва да се приеме за твърде приблизително и много неточно.

Семантичното преструктуриране се осъществява по конкретен начин и при конотативните признаци. Така например при образуването на жли *Роза* от нарси *роза,* по време и като резултат от многократната номинативна употреба на апелатива, в ядрото на неговата семантична структура, в непосредствена връзка с присъщия му категориален признак "женски род" преминават и се закрепват такива нови признаци като "одушевеност", "лице", "женски пол", "единственост", "определеност", а присъщите на нарицателното име признаци като "градинско растение", "украса", "аромат" преминават в периферията на семантемата; губят своята номинативна значимост и изграждат специфичната за това название конотативна характеристика, която разбира се безспорно има своето място, значение и функция в ономастичното пространство под формата на специфичен нюанс, допълнителна определеност на носителя на името в една от възможните и използвани в тези случаи модалности – надежда, очакване, предпазване, разкрасяване, пожелаване, чувства, настроения и др., но в никакъв случай не се свежда само и единствено до преживял времето и изиграл ролята си, излишен и безинтересен елемент мотив за образуване на първичното наименование (А. Суперанская), което проличава особено ясно от това, че само пожелателните лични имена в българския език например биват 8 подгрупи според вида на конотативния семантичен признак, който те наследяват от съответната им генетична основа и който семантичен признак се явява основен мотив и причина за избора и даването именно на това, а не на някое друго име.

Пожелателните имена у някои от тюркските народи съдържат такива конотативни семантични признаци като "дълголетие", "щастие и благополучие", "мъжество и смелост" и др., докато пожелателният семантичен признак при онези лични имена, които турците или по-точно юруците тюркмени от Източен Анадол дават на новородените си деца като *Anakız* от *ana* "майка" и *kız* "дъщеря", т.е. дъщерята да бъде като майка си; *Baba* от *baba* "баща", т.е. синът да прилича на баща си; *Durmuş* от прич *durmuş* "спрял, задържал", с пожелание да се спре вече идването на бял свят на други деца; *Yaşar* от прич *yaşar* "живеещ" като пожелание детето да оцелее изобщо или пък да живее поне колкото тях; да приличат на тях и др., се съдържа или в лексикалното значение на съответната генетична основа, откъдето в процеса на онимизацията преминава в конотативния сектор на семантемата на названието, или пък по начало се разполага и започва да се проявява и да функционира именно оттам.

Ето защо, интересно просто като обяснение своеобразна конкретизация на същия семантико-функционален механизъм, нека след като отбележим, че монголското по произход тур. жли *Ceren* например, което се образува на основата на апл *ceren* "сърна; газела", и в миналото е било, а и в най-ново време си остава едно от най-предпочитаните от тюрките женски имена на основата на апелативи наименования на "красиви на вид, кротки животни", тук да добавим още и следното: "Satılmış (1335) (Türkçe sat- fiilinden yapılmış isim: başkasına para veya mal karşılığında verilmiş. Bu tür isimler, erkek çocukları sık

ölen aileler tarafından verilmekte olup, Şamanizm inancına dayanmaktadır. Bu suretle "kötü ruhlar"ın çocukları almasına engel olunmaktadır.)" – *Сатълмъш (1335) - (Име, образувано от турския глагол "продавам" – даден на друг срещу пари или стока. Тези имена се дават от страна на семейства, чиито момчета умират често. Основава се на шаманизма и по този начин се възпрепятствува "лошите духове" да вземат децата)* [Gülensoy 2001, 1,3, срв. Суперанская 1973, 243-244; Onomastics -The naming process 2000, вж. още Балан 1923, 107-116; Ковачев 1987,134; Кръстева-Благоева 1999, 102-115; Митерауер 1999, 30-32; Никонов 1974, 98-101; Русинов 1996, 105-109; Önal 1998, 57].

Краен резултат и продукт на онимизацията е новото название с неговата нова и качествено различна от тази на изходния апелатив форма и семантика, което ново название пък в рамките и с помощта на същия процес излиза вън от лексикалното равнище на езика и преминава и се разполага в една друга субструктура, ономастичното равнище на езика, като се свързва и обвързва многостранно с останалите названия в него, без обаче да губи генетичната си връзка с изходния апелатив, запазена в него под формата на конкретни фонетико-семантични черти и особености - тур. назв *Umut* означава "лице от мъжки пол", съответно на което, в турския език се употребява и като име на момче [TV], а и представлява тук по същество мъжко лично име, получено на основата на нарси *umut* "надежда", поради което като същност е нещо съвсем различно и ново от това нарицателно име, но в същото време съдържа и носи в себе си част, някои от присъщите му фонетико-семантични черти и особености.

Така че разликата и границите между названието, дори и да е микротопоним, и апелатива са достатъчно ясно и точно определени исторически, в своя генезис названието е тъждествено, то е същото, каквото е апелативът, но от структурно-функционална гледна точка, т.е. по място в системата на езика, по форма, значение и функция тези езикови същности са вече напълно различни и достатъчно отграничени една от друга [срв. Болотов 1972, 333-345; Бондалетов 1983, 28-30; Еремия 1982, 63; Ковачев 1987, 75; Меновщиков 1977, 258; Скляренко 1979, 59-60; Суперанская 1973, 238-248; Blanár 1996, 42].

Освен от апелатив, процесът на онимизация може да започва и така названието да има съответно за своя генетична основа особен вид нарицателно име, широко известния в Ономастиката и най-вече в нейния главен и основен дял топонимиката "географски термин", "земеписен термин", още "ентопик", "номен", "географски апелатив", както и "топонимичен апелатив", който термин също изглежда приемлив, въпреки че предложените като негова обосновка разсъждения [Теория и методика 1986, 41-42] очевидно са резултат от явно разминаване и дори неразбиране за какво точно става дума, тъй като втората съставка от "географски термин" само формално съвпада с общонаучния "термин".

Независимо от това "географският термин" най-общо се разбира или определя като название на клас от еднородни географски обекти, изразяващо същевременно и понятие; дума, която обозначава конкретна географска реалия и зад която стои географско понятие; дума, която обозначава и изразява понятието за географския обект; общонародна или местна дума, която обозначава географския обект като нарицателно име; нарицателна дума с физикогеографско значение; апелатив с географско значение, компактна група от думи, които често придружават топонимите и се включват в техния състав или пък дума, която посочва рода и вида на географския обект, и такива географски термини например, собствени и чужди по произход, само от Ловешко са *ада, бурун, глава, колак, кордел, лъка, присое, усое, чукар* и др. [Заимов 1986, 75-76; Карпенко 1970, 36; Ковачев 1987, 86; Кръстев, Баталов 1994, 181-183; Курилович 1962, 252; Литвин 1988, 69; Молчанова 1982, 64; Мурзаев 1970, 16,20; ~*~1974, 22,100-101; Теория и методика 1986, 42; СлРОТрм, 47].

И все пак, доколкото тук става дума за собствено топонимичното понятие "географски термин", тогава то очевидно би трябвало да се определи като самостойна дума, нарицателно съществително име, което съдържа най-общото значение, семата "форма, част, нещо от земната повърхност" и наименова клас от еднородни географски обекти - река, планина, равнина, долина и др. Така вече може да се предполага, че този вид нарицателни имена са не само достатъчно точно дефинирани с оглед на тяхната най-обща, лингвистична, но и ономастична същност, а така също и достатъчно разграничени от най-близките до тях, обикновените нарицателни имена не за местност, а за място - *край, межда* и др., при които обаче семата "място" е допълнителна и периферна в тяхната семантична структура – *край* не е форма на земната повърхност, а място, част на всяка такава форма и дори предмет или пък межда - място между две ниви, макар и оформено по определен начин [срв. Лалчев 1994, 187].

И при тази дефиниция обаче вън от обхвата на въпросната ономастична категория безспорно остава друг един клас термини, ойконимните апелативи термини като *град, село,* които Ю. Карпенко [1970а] например също приема за географски термини [39], или пък "аграрностопанските обекти" заедно с "някои означения от теренно-вегетативните асоциации" като "понятия и представи за местности и наличие или пък липса на растителност, животински видове, човешка дейност и др. ", но така също и "общи означения за земя, земни участъци и др. " - гора, нива, землен участък, градина, друм, пътека, шосе, граница, държава, землище, кът, околност и пр., не всички от които очевидно са "форма на релефа" и без да са представени, обосновани и наречени "географски термини" експлицитно, все пак се приемат и анализират като вид географска лексика наред с всичко останали географски термини от Н. Ковачев [1980, 199-220; 1987, 24,86].

Г. Конкашпаев [1970] пък разширява още повече кръга на географските термини и включва в тях не само някои елементи, свързани със стопанството като *худуг* "колодец", *хотон* "селение", но и термини, отнасящи се до материалната или духовна култура на жителите на населеното място като типа селище и различните видове съоръжения в него - *кала* "город, крепость", *джуй* "канал", *мазар* "гробище", *мечеть* "джамия" и др. [175-176].

Всъщност подобно категориално значение и функция имат не само тези нарицателни имена, но и всички други, които, обозначавайки клас от еднородни предмети, т. е. притежавайки родово значение, подчиняват и определят структурно-функционално дадено собствено име и така служат за образуването на номинативносинтактична единица под формата на подчинително словосъчетание, обозначаващо и именуващо комплексно и съвместно конкретен индивидуален обект - *хотел* "Черно море", *телевизор* "Сони", *автомобил* "Форд" и т.н. А като термин наименование за тези родови нарицателни имена може да се приеме съставното обозначение "апелатив термин", спрямо който пък географските термини да се намират в отношение на вид към род.

Конкретно географските термини и специално термините, обозначаващи формите на релефа, в качеството на изключително важна и значима категория на основния и най-обширен дял на Ономастиката, какъвто е топонимиката, си имат и своя типология и според Р. Юзбашов [1966] те се делят на три групи – за положителни, за отрицателни и за равни форми на релефа [15]. Географските термини пък, които в резултат на по-нататъшна еволюция детайлизират характера на микрообекта и в същото време са ключова дума в структурата на хидронима, тях Б. Серебренников [1959] нарича индикатори на топонимичните типове [37].

В по-нататъшната конкретизация на В. Попова [1967] родов географски термин е каз. *кудук* "колодец", а индикатор термин е *апан* "старый, завалившийся колодец" [118-119] и този индикатор е основен структурен елемент на топонима, в случая тюркски, който

определя типа на обекта и дава подробна и разнообразна информация за неговия характер [Попова 1970, 180-184].

И според Э. Мурзаев [1970; 1974], географските термини биват родови, т.е. такива, които означават ландшафти, крупни елементи на релефа, хидрографията, почвено-растителната покривка и на географските зони – възвишения, планини, хребети, реки, езера, гори, пустини и т.н., и видови, т.е. такива, които означават по-ограничени елементи на природната среда, видовете ландшафт като белок, голец (рус.), гора, връх, гребен, сърт, ръкав и т.н. [16-35; 100].

Географският термин или топонимичният апелатив термин в качеството си на генетична основа и начало на названието топоним се характеризира най-напред с това, че той притежава известен, сравнително ограничен на брой набор и състав във всеки език [вж. напр. Баскаков 1969а, 38], както и с това, че той е вторично, по-късно образувание в лексикалната система на езика, получен чрез суфиксация - *долина, равнина,* или пък чрез конверсия, в процеса на която на атрибутивна лексема се придава топонимичен семантичен признак и тя се субстантивира - в основата на бълг. геотрм *връх* трябва да лежи прилагателно име, значението на което е запазено например в ирл. *ferr* “по-добър, по-горен” и в стинд. *várşişṭha-* “най-висок, най-горен” [вж. БЕР-1, 191].

Резултат от подобна субстантивация безспорно е и общтюрк. аптрм *булак* “извор; ручей; малко езеро, локва”, който води началото си от гл. *була-* “тека, изтичам” и преди да се преобразува в географски термин, трябва да е било адективна лексема, най-вероятно прилагателно име, образувано от този глагол с помощта на адективния суфикс *-к* [вж. още ЭСТЯз-б, 257-258].

Доста разпространеното в тюркските езици, иранското по произход *абад* “град” през един чувствително по-късен за собственото си историческо развитие етап, но все още в по-ранен период от развитието на иранските езици, има за главна семантемата “вода”, която по-късно се заменя от семантемата “градя”. Съответно на това стир. *-apat* означава “място с вода” или на руски език – “водное место”, а от тук впоследствие – “населенное место” в противовес на *an-apat* “пустыня”, букв. “ненаселенное место” (Г. Капанцян), както е напр. тадж. *обод* “обводненный”, но паралелно на това има не само в иранските, а и в тюркските езици още редица други значения като “благоустроенный, возделанный, обработанный, цветущий; заселенный, построенный; селение, населенный пункт, город” [Юзбашов 1966, 90; Капанцян 1975, 161; СлНГТрм, 36,52; Мурзаев 1982, 109].

Специално за отбелязване именно тук обаче е това, че общоиранската дума за вода е *аб,* именно поради което морфологически в случая не съвсем ясна е втората част от нея, който момент очевидно е останал извън полезрението на горепосочения и едновременно цитиран изследовател, когато приема и твърди, че в основата на апелатива термин се намира единствено стир. *-apat.* В действителност, видно не само от исторически тъждествената фонетична структура, но и от тъждествените в по-големия си брой значения, в основата начало на това *abад, apat* лежи твърде различното, но и доста по-старо, собствено иранското минало причастие на **-ta,* посредством което са образувани клперс. *ābād,* тадж. *обод,* дар. *åbåd* (по технически причини няма възможност за предаване и дължината на звука, отразен в източника чрез чертичка под кръгчето), съвр. перс. *åbåd* “населенный, благоустроенный”, срперс. *ābād,* ран. *āpāt* “id.”, от ир. прич **ā-pāta-* “защищенный” на праир. *pāy-,* авест. *pāy-* “хранить, оберегать” [вж. Основы иранского языкознания 1982, 113].

Всичко това безспорно показва и доказва протичането и наличието на многократни семантични преобразувания от етимона към генетичната основа на названието чрез способа конверсия при една и съща, общо взето запазена формално-фонетична структура, именно поради което в цялостната историко-генетична структура на всеки апелатив

термин трябва да се очаква и да се търсят лексико-граматични субстратни образувания резултат в случая от вътрешноезиково по-следващо наслагване или констелация.

Географският термин се получава също пак чрез конверсия, но от друго съществително име въз основа на по-подробно обяснения малко по-долу метафоричен семантичен пренос, при което, преминавайки в категорията на географските термини, нарицателните имена "получават ново географско съдържание". Тук на първо място по честота на употреба в различните езици и по териториално разпространение са географските термини, образувани съгласно този принцип въз основа на лексеми, обозначаващи части на човешкото тяло и на животни - лексикогенетичен процес, който се основава на едни и същи, строго повтарящи се асоциации, независимо от конкретния език, и с характера на съществена структурно-типологическа универсалия на нивото на така наречената народна географска терминология, а вътре в Ономастиката на българския език метафоричните географски термини се срещат по-често в оронимията и микротопонимията, и по-рядко в хидронимията [вж. Димитрова-Тодорова 1987, 109-110; Мурзаев 1974, 126-135; ~*~1975].

Към тези приблизителноколичествени заключения може да се прибавят и статистичните данни за белоруската топонимия, където 10% от хидронимите съдържат в структурата си географски термин, но за сметка на това градивен елемент географски термин имат 60% от селищните имена и причината за това съотношение се търси във вероятността хидронимите да са много по-стари от селищните имена [вж. Мурзаев 1974, 98-99].

Друга особеност на географските термини е тази, че те притежават голяма подвижност и способност за преминаване и разпространение в съседните, по-близки или по-далечни езици, в резултат на което се оказват общи за контактували или контактуващи на определена степен помежду си родствени или неродствени езици и фонетико-семантически са тъждествени или съвсем близки, като в повечето случаи губят едни и придобиват други семантични признаци в значението си, какъвто е например случаят с географските термини от областта на Средна Азия и Казахстан, голяма част от които са разпространени не само в тюркските, но и в монголските и иранските езици, като различията във формите им са следствие главно от различията във фонетичните структури на съответните езици [вж. Конкашпаев 1970, 174-175; Мурзаев 1962, 38; ~*~1974, 213].

По подобен начин и немалък брой, руски по произход термини са разнесени далеко зад границите на руския етнос към Европейския Север, Източен Сибир, Средна и Централна Азия [срв. Мурзаев 1970, 19-20]. Като следствие от продължителните турско-български езикови контакти и взаимодействие след падането на България под турско робство, в отделните български говори твърде голям е броят на местните имена, образувани на основата на турски по произход географски термини като *баир, боаз, бунар, бурун, гьол, гюне, кале, кория, кьой, мера, тепе, чаир* и др.

В индивидуално-исторически аспект специално семантичните промени при даден географски термин може да се обособят като предзаемни, т.е. такива, които се осъществяват по цялото протежение от развитието на термина от образуването му от етимона до времето на неговото заемане, преминаване в друг език, и следзаемни, т.е. такива, които протичат след момента на заемането на термина във втория език, за които семантични промени Е. Поспелов [1978] не съвсем сполучливо според нас приема и използува наименованията "исторически" и "географски" семантични промени [108]. Всъщност времето и мястото са съществена характеристика на всеки един от двата вида промени, но точното им определяне и посочване не е въпрос на типологията, а на по-частното конкретно описание.

И третата съществена за случая особеност при географските термини в аспекта на възникването и образуването на названието е тази, че от малък брой топонимични апелативи може и обикновено се образуват голям брой собствени имена, която закономерност се наблюдава и потвърждава в общи линии за редица езици от доста изследователи [вж. напр. Караев 1970, 187; Конкашпаев 1970, 177; Розенфельд 1970, 185; Трубе 1970, 159-162].

Спецификата при онимизацията на топонимичните апелативи или по-добре на географските термини се заключава не в поемането от страна на термина, на функцията на топоним [срв. Иванова 1986, 195], което мнение вече беше представено по-подробно и донякъде преценено малко по-горе, а главно и основно в това, че към родовите семантични признаци от ядрения сектор на семантичната структура на апелатива се прибавят, внасят, обикновено чрез способа конверсия, т.е. безафиксно или пък чрез словоизменителен по генезис и структура, но словообразувателен по значение и функция, поради способността си да образува качествено нова и различна от апелатива езикова единица [срв. Георгиев 1990, 106], суфикс допълнителните семантични признаци "единичност" и "определеност" и така полученото название започва да обозначава и съответно да наименова един отделен и точно определен, известен предмет от целия клас еднородни предмети - бълг. орнм *Шаля* (Лч) [ЕнцЛч-2; Добрев 1986, 160] от кум. **шал* "хълм; връх", срв. тур. *çal,* каз. *шел* "бельмо" [КрКзРСл, 236], кирг. орнм *Kokshaltau, Kokshal-tagh* [KirgPlNm], азер. орнм *Zangishaly* [AzerPlNm], но и безспорно тюркската заемка с малко неясен синтаксис, дагест. орнм *Shalbuzdag, Schalabus-Dagh* [DagestPlNm], вж. *Юмрук-чал*; рус. *Поле* от *поле,* но бълг. *Полето* от *поле,* както и рум. *Гору* - планина в Източните Карпати, североизточно от Брашов [РсВКр], очевидно от слав. *гора* "планина" [срв. Кяхрик 1969, 33-34; Теория и методика 1986, 42].

Както проличава достатъчно ясно от първия пример малко по-горе, такъв едновременно в Ономастиката словообразувателен и словоизменителен, т.е. хибриден суфикс е и българският определителен член, относно пълната форма на който тук между впрочем, следва специално да се отбележи, че тя се характеризира с различни фонетични варианти в българските народни говори и диалекти и една от нейните разновидности например е и юзбълг./мак. *-т,* както напр. в *Чирот* (Лч) [прим. от Заимов 1986, 121,124], което, както ще бъде обяснено по-подробно по-нататък, има за основа турската по произход заемка *çayır* "ливада" в говора на заселваните по тези места македонски българи, сведение за което предлагат и други изследователи [вж. Байчев 1996, 24], а и ойкнм *Тетевен* като че ли има за основа по-скоро нарси **тетьовене,* т.е. приселци откъм македонобългарския гр. Тетово. В процеса на онимизацията на този апелатив географски термин, именно словоизменителният суфикс *-т,* като носител и средство на семантичния признак "индивидуална определеност" се петрифицира и сраства с лексикалната основа, също се и фразеологизира с нейната семантема, така че се превръща в неделима съставна част от единната и цялостна фонетико-граматична структура на названието.

Историко-генетически, пълният определителен член *-т,* безспорно и напълно определено е изконно, собствено славянско по произход образувание, което за съвременния български език произлиза от пак славянските по произход, старобългарските постпозитивни показателни местоимения -ѹ̀, -ѣ̀, -ѡ̀, съвр. *-т, -та, -то,* а наред с него, пак собствено славянски по произход е и непълният определителен член, основният вариант на който под формата *-а* е по-късно развитие продължение на стсл. р. п. -ѣ, който пък от своя страна е развитие на ие. *ŏ,* докато неговият мек вариант *-я* е резултат от смекчаването на сонорен звук в края на основата и поради това вместо очакваното окончание за р. п. ед.ч. -и, се появява -[а].

Допълнително и паралелно на този основен определителен член в българския език са се употребявали и продължават да се употребяват и други определителни членове, образувани за родопските говори пак от постпозитивно прибавяното показателно местоимение -îíú, -îíà, -îíî, съвр. *-н, -на, -но,* и от -îâú, -îâà, -îâî, съвр. *-в, -ва, -во* за македонските говори [Милетич 1984, 28-30; Хабургаев 1974, 169-175], към които трябва да се прибави и родопският, получен пак от постпозитивно приложено показателно местоимение, определителен член *-соя,* който обаче може и да се приеме за вариант на *-то,* но независимо от това, именно посредством него е оформено обл. нарси *селосо* "това село", което е по-близо до говорещия, от денотата на пак обл. нарси *селоно* "онова село", което пък е по-отдалечено от говорещия.

Независимо от последното и именно по тази причина като цяло, на основата на оформените, ако не със собствено среднобългарския, то очевидно със старобългарския и по-малко вероятно с южнославянския, пълен или непълен определителен член топоними от историческата българска етническа територия като *Връхот, Конопа, Колубря, Стопаня, Скрино,* към които нека прибавим и оформените с другите определителни членове нарицателни съществителни имена като *зидон, чукава, женава, женана, женаса* и др., в никакъв случай обаче не може и не бива да се формулират заключения от рода на "в езика на Аспаруховите българи всяка дума е имала две форми – определена и неопределена, нещо, което липсва в славянските езици"; "задпоставените членни форми в българския език не са възникнали на славянска основа, а са наследени от езика на Аспаруховите и Куберови българи"; "определената форма се е изграждала с почти същите членове, както и в съвременния български език. Членът за мъжки род е бил А, а за женски род най-често ВА и се е добавял отзад към определяната дума"; "другите славяни нямат и особените членни форми, чрез които да могат да си преведат техния точен смисъл. Единственият народ, който е имал подобни думи и подобни граматични форми на Балканите са били Аспаруховите българи"; "…ВРОХОТ. Пред нас е едно типично българско название, завършващо с пълния определителен член ОТ (вариант на ЪТ), при това употребявано още преди десет века"; "Твърде често те завършват с определителните членове А, Я, У (О), характерни на Балканите единствено за българския език. По този признак старите български имена лесно могат да бъдат разпознати измежду имената на който и да е съседен балкански народ"; "Известно е, че само в българския език е могло да се каже някога ЗИДОН (зидът), или ЧУКАВА (чуката) и тази особеност е оцеляла и до днес в народните диалекти, където към думите се прикачват отзад най-различни определителни завършъци – срв. например вариантите ЖЕНАВА, ЖЕНАНА, ЖЕНАСА, които в различните български говори означават едно и също понятие ЖЕНАТА" [Добрев П. 2001а; ~*~2002а; ~*~2002б].

Наистина в памирските ирански езици също се наблюдава аналогична употреба на показателните местоимения, но тук те си имат своята собствена историко-генетична основа в лицето на съответните лексикални корени именно, единствено и само в древноиранския език, които корени са специфично, иранско продължение на древната индоевропейска тричленна показателноместоименна система, както е например при специфично представените по число, род и падеж мест *mam* от **ima-, dam* от **aita-, wam* от **ava-* [Эдельман 1976, 85-96].

Постпозитивната употреба както на българските, така също и на памироирансните показателни местоимения е свидетелство и доказателство не за заемане и пренасяне от един език към друг, какъвто в никакъв случай не може да бъде съществуващият само в лингвистически неадекватно функциониращото въображение на едно единствено и отделно лице "език на Аспаруховите българи", а безспорно за общи между тези езици

морфологични единици и способи, също и изоморфизми, дължащи се безспорно не на междуезиков контакт, а на техния общ и съвместен, индоевропейски произход.

При това положение, очевидно трябва само да се забележи, че тук малко своеобразният, очевидно "древнобългарски" правопис не е наша заслуга, и единственото, което може да се направи пред толкова голяма самомнителност и сляпа убеденост в собствената правота и непогрешимост, е да се прибегне все пак до някаква квалификация, в рамките на която горните декларации не може да бъдат нищо друго освен резултат от "въртенето на празно" на едно прекалено освободено и лингвистически немотивирано, също и неконтролируемо от каквито и да е реалнообективни факти и задръжки въображение.

Но връщайки се отново на основната си тема, нека започнем с това, че посредством така изложените съображения, включително и последните, макар и в критично-негативен план, образуването на названието от географски термин получава едно по-конкретно и точно обяснение и представяне, отколкото ако се определи като теоретически недопустимия и необясним, а практически неосъществим процес на увеличаване количеството на признаците в термина чрез отчитането им от негова страна и като обхващане на всички признаци на конкретния географски обект (подчерт. - И. Д.), който и процес завършва в собственото име, в случая - в топонима [срв. Карпенко 1970а, 37-38,41], защото реалните предмети и явления имат теоретически неограничен брой признаци - свойства и отношения, които не е в състояние да обхване и отчете нищо и никой, а още по-малко пък пределно обобщеното и абстрактно значение на названието.

Общите черти и особености между названието и апелатива или апелатива термин, от който той се образува, са не само в техния генезис, в тяхната единна и напълно тъждествена генетична основа във вид на конкретна словоформа, но и в техния звуков строеж и семантика, които при отделните названия съвпадат едно с друго в по-голяма или по-малка степен. А различията между собственото и нарицателното име не се свеждат единствено и само до способите и средствата за образуването на първото от второто, тези различия са от такъв вид и характер, както и от такъв порядък, че задължително трябва да бъдат приети и признати за изключително важни и съществени, а колкото до способите, то надали на суфиксацията най-напред може и трябва да се признае статут на "основен способ за образуване на топонимите" [Еремия 1982, 63-64], защото никак не са по-малко и не са по-маловажни мястото, ролята и значението и на останалите способи за образуване на названията изобщо и на топонимите в частност.

Впрочем в ономастичната литература няма единно виждане относно броя и състава на конкретните способи за образуване на собствените имена и при някои автори те са общо пет на брой [Никонов 1962, 18-19]. При други изследователи пък способите достигат седем на брой - афиксация в няколко разновидности, словосъединяване или сложение на руски, словосъчетаване или соположение на руски, плурализация чрез флексия или чрез афикс и флексия, субстантивация, абревиация и елипсизация [Подольская 1983, 6-7,95-108].

В действителност последните два "способа" очевидно се осъществяват не върху "разстоянието" между нарицателното и собственото име, а върху и след названието като негово по-нататъшно развитие, така че не може да се приемат и признаят за способи за образуване на нови собствени имена.

Не е отделен способ и "плурализацията", тъй като множественото число на съответния апелатив само по себе си не е достатъчно и не може да осигури преминаването на нарицателното име в собствено. Според нас броят и съставът на способите за образуването на названия от отделни или свързани по някакъв начин апелативи се свеждат до конверсия, афиксация, словосъединяване и словосъчетаване, т.е. всичко четири на

брой, които са не толкова необходими и достатъчни за целите и задачите на настоящото изследване, колкото адекватни и паралелни на обособените вече лексико-граматични структурни типове на названията.

Всеки един от отделните способи и съответните им средства за образуване на собственото име от нарицателно безспорно са еднакво важни и значими, всеки един от тях си има своето уникално място, роля и значение и се явява достатъчно важен и съществен момент и елемент в цялостния и комплексен онимогенетичен процес, но все пак първият по време и количествена ефективност сред всички способи е лексико-граматичното семантично преобразуване или само конверсията.

В ономастичната литература този способ за образуване на собствени имена се описва или представя в най-общ или в един по-конкретен, топонимичен план като образуване на топоним от готова лексикална единица, лексико-семантичен начин на онимизация, при който готови нарицателни имена поемат функциите на топонима (подчерт. - И. Д.), докато местното название само се членува, за да се изтъкне, че за говорещите местността е известна, позната и точно този тип местни названия стоят на границата между нарицателните и съществителните имена - нри *камък,* но местим *Камъка* [Ковачев 1987, 74-75]; като някакъв особен вид самостоятелна употреба на термина в качеството на собствено име [Поспелов 1970, 97, сщ. и при Попова 1967, 119]; използуване на нарицателните думи в ролята на лични имена [Гагкаев 1976, 76]; промяна само на номинативната функция на думата етимон при запазен звуков състав [Еремия 1982, 66] или пък като "вид стилистична употреба" на съответните лексикални основи за образуване на новите названия [Суперанская 1973, 243-244].

Всъщност генетична основа и начало на образуването на названието е словоформата или което е същото - апелативът, предимно нарицателно съществително име, прилагателно име или причастие в конкретна граматична форма - род, число, падеж и т.н. В резултат на лексикосемантичното преобразуване на тази словоформа, което е главното съдържание и форма на конверсията, семантемата на апелатива, например на нарицателното съществително име, се модифицира и трансформира изцяло и радикално, включително и чрез внасянето в нея на нови семантични признаци.

Конкретно при местим *Камъка,* в значението на изходното нарицателно име се внасят такива семантични признаци като "земна повърхност" и "местност", които променят съществено вида и характера на тази семантична структура, в резултат на което в местния език наред с нри *камък* се появява и започва да се използва една нова дума, нова номинативна единица и тя ще продължи съществуването си и да се употребява дори и след изчезването от този език на нейната генетична основа или пък на предмета "камък" от това място, без обаче от семантемата на собственото име да се загубят и изчезнат разположените вече в периферията на неговото значение семантични признаци, отразяващи този предмет, което взаимоотношение между двете семантеми между впрочем акад. Вл. Георгиев [1960] описва така: Собственото име съдържа нарицателното име или нарицателното име се крие в собственото име [24].

Тук, разбира се, между словоформата основа на топонима и получения чрез конверсията топоним е налице и се запазва конкретната историкогенетична връзка под формата на общи фонетико-семантични съставки, но като резултат названието е нещо съвсем различно и качествено ново от своята генетична основа, то вече е "преминало" границата между нарицателните и собствените имена, а не стои на тази граница, каквото състояние му се приписва съвсем неоснователно (Н. Ковачев). Заключението за "самостоятелната употреба на термина в качеството на собствено име" (Е.Поспелов; В. Попова) или използването на нарицателните думи в ролята на лични имена (К. Гагкаев), дори и при променена номинативна функция (А. Еремия), очевидно не вижда и не

предполага наличието на каквото и да е развитие и движение в тази област, както и фонетико-семантичното и функционално несъвпадение и различие между апелатива термин и полученото на негова основа посредством лексико-семантичното преобразуване название.

А мнението за конверсията като "вид стилистична употреба" (А. Суперанская) безспорно игнорира и не допуска възможността онимогенетичният процес да има за резултат и да завършва в качествено новата и различна номинативна единица, каквато е собственото име, като го ограничава и затваря единствено и само в рамките на стилистичната семантика и функция. Всъщност промените, които водят от едното към другото, не са само в стилистичното значение, в конотацията на името, а най-напред и преди всичко в областта на денотативните семантични признаци, на денотацията със задължителното за случая генериране, редуциране и разместване на някои от тези признаци.

И в един по-общ план, но пък в позитивен порядък, конверсията е лексико-семантичният механизъм, по който например е образуван бълг. миктп *Алчака* в Исперихско [прим. от Иванова 1994, 236] с основа тюркския по произход аппри *алчак* "нисък" и който процес пак протича под формата на елиптиране, изпускане на някои от признаците в семантичната структура на прилагателното име и прибавянето, внасянето в нея на нови семантични признаци, което като цяло има за резултат субстантивацията на прилагателното име и получаването на друга, напълно еднаква по форма за някои езици и частично различна за други, но във всички случаи семантико-функционално съвсем нова и различна номинативна езикова единица или по-точно дума название, конкретните черти и особености на който процес вече са разкрити и посочени малко по-горе.

Образуването на названието в рамките и посредством конверсията не само от прилагателно име, но и от съществително име - обикновен апелатив или апелатив термин, протича пак съгласно механизмите на същия семантико-функционален процес, който се осъществява на базата на конкретен вид взаимоотношение между обекта, наименованието на който се взема за основа на образуването на названието, и обекта, названието на който предстои да се образува. Взаимоотношението тъкмо между тези два обекта може да бъде отношение на сходство или подобие и тогава лексико-семантичното преобразуване придобива вида и формата на метафора, която в българския език например се използва достатъчно често при образуването на топоними и хидроними названия най-вече на по-малки обекти, поради възможността те да бъдат видяни и обхванати в тяхната цялост, а след това и съпоставени с предмета основа на метафората [Димитрова-Тодорова 1987, 122-123].

Семантически при бълг. орнм *Конитото* (Сф) няма употреба на думата в преносно значение въз основа сходството на предметите, както представя този процес А. Матвеев [1984, 269], а той възниква и се образува на основата на нарси *конито* поради приликата на обекта денотат на първото с обекта денотат на второто и то така, че в него се формира съвсем различно, качествено ново значение.

Взаимоотношението между обектите може да бъде отношение на близост или съседство и тогава лексико-семантичното преобразуване придобива вида и характера на метонимия - бълг. миктп *Габъра* възниква и се образува на основата на нарси *габър* [прим. от Ковачев 1987, 48,74, вж. и срв. Карпенко 1966, 13-14] и най-накрая - на отношение между по-малко-по-голямо, част-цяло, частно-общо, причина-следствие, род-вид и тогава лексикосемантичното преобразуване придобива вида и формата на синекдоха [вж. Карпенко 1970а, 41; ЛгСл, 542, срв. Георгиев 1993, 62; Суперанская 1973, 243] - бълг. миктп *Бърдото* [прим. от Ковачев 1987, 75], както и мактп *Сахара,* който е образуван от ар. нарси *сахра* "пустиня" на основата на синекдоха по линията род-вид [прим. Мурзаев

1974, 97], възниква и се образува на основата на аптрм *бърдо,* който апелатив между впрочем от своя страна е производно по метафоричен път от нарси *бърдо* “част от тъкачен стан”.

Нарицателните съществителни имена генетична основа на названията в даден език може да бъдат както собствени, така също и чужди по произход, но придобили в този език статута на лексикални заемки. Специално в българския език, поради продължителното неравновесно турско-българско двуезичие, крайната причина предпоставка на което е екстралингвистична, са налице голям брой названия и особено антропоними, които имат за основа турски по произход апелативи, от които най-напред са образувани прякори или прозвища, а след това, посредством конкретен онимообразувателен способ, и съответните лични или фамилни имена.

Ето защо, пак тук е сравнително голям относителният дял на фамилните имена, образувани на основата на съществителни имена за професия или занятие, както е например при фми *Фурнаджиев,* основата на което е тур. *fırıncı* “пекар”, като други такива имена и съответните им апелативи са *Рабаджийски* (Пазр) [ЛНб] от *arabacı* “колар”, *Бояджиев* от *boyacı* “бояджия”, *Кафеджиев* от *kahveci* “кафеджия”, *Сеизов* от *seiz* “коняр”, *Тужаров* от *tüccar* “търговец” и др.

Поради същността и начина си на осъществяване конверсията като способ за образуване на названията съвсем определено е не само най-простият и лесен, основен, достатъчно разпространен и често прилаган способ при попълването на ономастичните системи на езиците с нови собствени имена, което между впрочем се потвърждава както от честото образуване в тюркските и монголските езици на названия направо от народни географски термини [Молчанова 1982, 98; Мурзаев 1974, 236], така също и от това, че турската антропонимия в по-голямата си част е образувана именно по този способ, независимо от това дали съществителните имена са собствено тюркски или пък чужди по произход като жли *Alev* (İst) от *alev* “пламък”, *Arzu* от ар. *arzu* “желание”, *Kiraz* от гръц. *kiraz* “череша” [вж. Eren, 244; OTS-2, 1578, срв. TDESz, 417], *Gül* [TV] от перс. *gül* “роза”, мли *Bahadır* от сттюрк. *baγatur, Polat* от перс. *pulat* “стомана”, фми *Taş* [TV] от *taş* “камък” и т.н.

Конверсията наред с това е и най-старият по време, основно използваният още през най-дълбока древност способ за образуване на собствените имена и точно тази нейна характерна черта е констатирана например за иранските езици, където скитските собствени имена се образуват предимно и главно “по семантически способ” [вж. Гагкаев 1976, 76], също и за българския език, където посредством този способ на основата на тракийски нарицателни съществителни имена със значения като “вода”, “река”, “мочур” и др. се образуват и имената на най-древните големи реки в България [Георгиев 1960, 71], а в по-ново време конверсията се използва особено активно при образуването на прякори и прозвища [Ковачев 1987, 137, вж. още Посацька-Черняхівська 1962, 104-105].

Особено характерен, но често разпространен случай на възникване и образуване на планинските названия по пътя на конверсията е лексикосемантичното преобразуване и развитие на съответния апелатив географски термин, което се наблюдава например при орнм *Алпите,* апелативът онимоген на който като фонетико-семантична структура, е запазен в балканолатинския език от средата на VI в.

Именно поради това, когато Йорданес пише “trans Alpes”, като че ли не трябва да се превежда “през Алпите” с редакторска бележка под линия “Сиреч Стара планина” [ЛтИБИс-1, 342], а само “през Планината”, с което най-напред в пълна степен се разкрива значението на словоформата онимоген, а наред с това, посредством главната буква, се маркира и експлицира и оказионално, само за случая, протеклият процес на онимизация на апелатива географски термин.

Другият способ за образуване на названията е афиксацията и при нея на основата на коя да е от самостойните части на речта с помощта на конкретен словообразувателен елемент – суфикс или префикс, се получава ново, производно едносъставно собствено име, семантемата на което се изгражда както от част от наследените от апелатива семантични признаци, така също и от допълнително внесените и възникващите в процеса на словообразуването семи, при което се осъществява и разместване и преразпределение на тези признаци - бълг. мли *Младен* се образува от при *млад* с помощта на суфикса *-ен,* който наред с редицата субстанциални семи, променящи и лексико-граматичния статут на лексемата генетична основа на названието и прехвърлящи я от адективната в субстантивната парадигма), носи със себе си и релационната сема, словообразувателното значение "притежаващ, носещ качеството, обозначено чрез корена на думата".

С генерирането или внасянето на това словообразувателно значение, ядрената сема "на възраст след юношеството и преди зрелостта" се премества към периферната, конотативната зона на семантемата и загубва номинативната си, обектноидентифицираща функция, именно което прави възможно и използването на името както за момченца, така също и за възрастни мъже, т.е. за такива лица, които реално и фактически не притежават това качество и именно тази семантико-функционална ирелевантност преобразува семата от корена, бившето лексикално значение на изходното прилагателно име в конотативен семантичен признак, стилистично значение за желание и пожелаване.

В топонимиката словообразувателните афикси са известни още и като форманти, а като цяло, по вид и произход средствата, служещи за осъществяването на афиксацията като способ за образуването на названия, може да бъдат непродуктивни и продуктивни, наследени, собствени за даден език или чужди, заети от друг език, архаични, стари или нови, пълни или съкратени, контрахирани и др. [срв. Карпенко 1966, 12-18].

Вътре в рамките на афиксацията най-често местните имена се образуват с помощта на суфикси [вж. Кривощекова-Гантман (s.a.), 65], а за префиксацията с помощта на предлог като една от разновидностите на афиксацията следва да се отбележи още и това, че доста такива названия се срещат в украинската микротопонимия [Поспелов 1967, 29]. Но в западнославянските езици, а така също и в българския език е сравнително малък броят на топонимите от типа на местим *Занога* (Белгр, Пирд, Сф), *Заногите* (Лч), образувани с предлог, слят с името апелатив [вж. Димитрова-Тодорова 1987, 122; ~*~1997, 59], което при този си строеж, значение и разпространение и в други славянски езици не може да произхожда от румънския език [срв. Миков 1943, 204], а по скоро точно обратното – тук то е заемка от българския език [вж. Ковачев 1987, 86; Михайлова 1986, 170].

Обяснението на точно тази особеност в образуването на названията безспорно се свежда до това, че префиксацията за българския език е общо взето старинен способ, относително активен преди XV в., средствата му са общо-, южнославянски или чисто български и въпреки че обхваща цялата българска езикова територия, все пак е съсредоточен в планинските райони. В българската топонимия особено продуктивни наставки са *-ава, -ище, -ица, -ка, -ница, -овица, -ец, -овец, -щтица, -ци*. Посредством тях се образуват в определено съотношение голям брой местни имена както в един сравнително ограничен район, така също и по територията на цялата страна и които имат своите корелати и в западнославянските езици например [вж. Димитрова-Тодорова 1997, 57-58; Заимов 1977, 50-54; Ковачев 1987, 77-81]. В Ловешко пък се наблюдава и определена специализация на суфиксите *-ов/-ев* и *-ски,* според това дали става дума за притежание на отделен човек или на цял род [вж. Заимов 1986, 127].

Различни по произход - главно романски, славянски и тюркски са и най-продуктивните наставки в молдавската топонимия [Еремия 1982, 72]; 36% от оронимите в Буковинските Карпати се образуват на основата на антропоними посредством ограничен набор от

притежателни суфикси [Карпенко 1969, 21-22]; афиксацията не е най-прилаганият способ за образуване на тюркските топоними [Молчанова 1982, 125]. И все пак най-често срещаните словообразувателни афикси в алтайската оронимия са *-луу, -дуу, -туу, -лык, -ар* [Баскаков 1969а, 40], а най-продуктивните афикси при образуването на тюркските топоними върху целия тюркски етнолингвистичен ареал са *-ли, -лик - Камышлы, Ташлык* [Мурзаев 1974, 226].

По българските земи се срещат заети от балканотюркските езици топоними, образувани с помощта не на "топонимичната наставка *-джа",* а на сложната топонимична наставка *-луджа,* както е например *Кумнужа* (ГОр) от *кум* "пясък". По същия начин и *Бузлуджа,* което се образува на основата на бтюрк. *буз* "лед" [срв. Ангелова-Атанасова 1996, 273], а така също и родп. *Кутруджа,* което по-скоро е от *курт-луджа* "вълчище" и много малко вероятно от етннм *кутригури* [Сефтерски 1998, 6].

Тук задължително трябва да се отбележи и да се има предвид още и това, че всяка наставка си има и носи едно единствено словообразувателно значение, както е например с *-ница.* Тя привнася към лексикалното значение на съответната основа такъв набор от семантични признаци като "място, където расте в по-голямо количество от това, което е обозначено чрез тази основа", вж. хидрнм *Тополница* или пък ойкнм *Дъбница,* при които конкретният вид растение е топола или дъб, така че това са места, където расте по-голямо количество от тези дървесни видове и тъкмо това е допълнителното към обоснованото по-долу, собствено семантико-функционалното основание да приемем, че и ойкнм *Дупница* е по-късно развитие, чрез обеззвучаване на *б* до *п,* от вече засвидетелствуваното *Дубница,* а то пък е от нарси *дубница* със значение "място, където има, растат в по-голямо количество дъбови дървета".

Афиксацията като способ за образуване на собствени имена се осъществява и наблюдава също така и при имената на месеците от прабългарския календар в Именника на Българските Ханове, които имат за генетична основа прабългарските редни числителни имена с досега възстановените от изследователите праформи. Те се променят по специфичен начин в процеса на заемането и използването им в старобългарския език като **älәm* [ялъм] > *алем, *večәm* [вечъм] > *вечем, *töütәm* [тьоютъм] > *тутом, *belikti* [беликти] > *бехти, *altәm* [алтъм] > *алтом, *ğitәm* [джитъм] > *читем, *šəhtәm* [шъхтъм] > *шехтем, *tovïrәm* [товъръм] > *твирем* [вж. и срв. Микола 1914, 78-116; Москов 1988, 95-101; Фехер 1922, 257,277; Mikkola 1914, 16; Pritsak 1955, 45-78; ЭСТЯз-а, 141-642; ~*~-б, 126; ЭСЧвЯз, 55-274].

Специално хронм *алем,* алем, друга форма - *елем, ἑλέμ* (822), според Й. Микола, а и за всички останали изследователи е "първи"; докато аргументацията в полза на "тринадесети месец", основана на факта, че по принцип в тюркските езици и конкретно в чувашкия език значението "едно" се обозначава посредством бройното числително име *bir* и то при условие, че за лекс. *алем, елем* е прието, че наименова първия месец на годината, но всъщност означава "начален" със синоним "първи", въпреки което и допускането, че с това си значение обаче името не се отнася за първи пореден месец, а е название на тринадесетия, т.е. допълнителния месец, с който се изравнява Лунната година спрямо Слънчевата (М. Москов), не може да се приеме за удовлетворителна, най-малкото защото на началния етап на изследването, всички бъдещи решения са еднакво възможни или по-точно – вероятни, и крайният резултат се определя от онази форма със съответното значение, които се установяват, обосновават и доказват посредством сравнително-историческия метод, както в действителност по-нататък се и оказва, само че единствено за значението на апелатива, което при повечето езиковеди тюрколози всъщност е "преден, начален" [вж. Бешевлиев В. 1992, 216,222, вж. и срв. Москов 1988, 95-96,110-112; Pritsak 1955, 51-52; ДТС, 101-102; ЭСЧвЯз, 157].

Пак при повечето езиковеди тюрколози **aləm* се извежда от **äl-* “начален; първи”, от което произлиза и съвр. общтюрк. *ilk, ilik, ilki.* Но според най-новите проучвания, това последното води своето начало от **il* “передняя част чего-л.; передняя част; перед, спереди; противоположная сторона”, видно също така според нас и от тат. диал. *элекке* “беренче (первый)”, без изобщо дори да се допуска каквато и да е възможност за връзка с лекс. **äl* (ЭСТЯз). Именно тази лексема впоследствие може да се развие в кор. **ал,* а не коренът със зв. **i,* ако този звук наистина е адаптивна субституция на старобългарска почва и стои вместо зв. *е* от *елем,* в което пък от друга страна е запазен прабългарският изговор на началната гласна и поради това се и възстановява **äləm* [елъм] “занапред” със съответствие чув. *üləm* [юлъм], получено от **iləm* [илъм] със значение “отпред, напред, начело”, образувано от *ил,* а то пък е по-късно развитие на корена **äl* (Л. Левитская; М. Москов). Но така всъщност пак остава необяснен преходът към това **ä* от общтюрк. **i,* което в същото време, в чувашкия език се развива само и единствено в свръхкратката полутясна гласна *ĕ* (А. Щербак) и в татарската свръхширока предна гл. э от току-що приведения пример.

Наред с това, тук се посочва и неясно на какво основание семантизираното като “последен, следващ; после” (L. Bazin) чув. *üləm* “първи, начален; бъдещ, по-следващ”, рус. “впредь, после” (Л. Левитская), но се подминава въпросът за словообразуването, освен ако не се следва презумпцията, че щом като всички редни числителни имена са образувани с *-əm,* то очевидно и по необходимост, и лекс. *üləm* се образува по същия начин от **ül~il* (Л. Левитская) или пък ако не се отива на откровено-директното игнориране пак на словообразуването, когато се приема, че *üləm* идва от “звуково закономерното **älim* “künftig, in Zukunft” (рус. впредь)”, където се реализира преходът на сттюрк. **ä* към дноблг. **ä,* именно по силата на който се стига и до **äləm,* равно на *élém* (Ом. Прицак). По повод и във връзка с всичко това като цяло и в частност, ние все пак, по-скоро сме склонни да си мислим, че този суфикс се прибавя единствено и само към бройни числителни имена, като тук не може също така изобщо да се взема предвид общтюрк. *ilkin* “най-напред”, което, много добре известно и безспорно, е лексикализация на падежната форма инструменталис, аналогично и при тур. *kíşın* “през зимата”, *yázın* “през лятото” [вж. и срв. Левитская 1976, 47-49; Москов 1988, 95,100,111; Щербак 1970, 156-157; Bazin 1974, 658,665; Pritsak 1955, 52,72; ДТС, 168-169,174; ЭСТЯз-а, 348-350;ТтТДСз, 531; DLT-1, 43,48].

Безспорното наличие тук на редица пропуски, непоследователности или противоречия изисква и налага да се потърси друга генетична основа и друга “верига” на промени, преходи и връзки на Името, при които, ако и не да не се наблюдават горните противоречия или необяснени места, то поне те да са по-малко, като в същото време и дължината на въпросната “верига” се сведе до пределно-възможния минимум.

Такава основа на Името според нас засега се очертава пак общтюрк. **alïn* “преден, начален”. Това негово значение тук се възстановява главно на основата на развитите и налични в почти всички тюркски езици значения “лоб, чело; лицо, физиономия; склон горы”, за които пък трябва да се предполага, че са по-късна субстантивация на общотюркските субстантивни и адективни значения “перед, передняя часть, сторона; перед, передний; заранее, ранше” (ЭСТЯз-а). От тази група значения например са и армкум. *alïn* “перёд, передняя часть; перед, пред”, алт. диал. *алын* “передний”, тат. диал. *алын, алны, алды* “перед, пред”, тур. *alın* “лоб, чело; перёд, передняя сторона; фасад”, още и тюркобългарската, но не по-малко вероятно и къпчашката, безспорно заемка в кавказоиранския талишски език *alein* “frontal; first” [Dobrev P. 2001b], на което ще се спрем по-подробно малко по-долу, както и не много сигурното, поради много странния и по принцип чужд на Науката, навик да не се цитират източници, при *алем* “първи, преден,

начален” в езика на обските угри в Сибир [Добрев П. 1998, 18], също и срвек. монг. *алгинчи(н)* “передовой дозор, дозорный; соглядатай, проводник; головной пикет” [Рассадин 2003, 4].

Според нас въпросната общотюркска лекс. **alïn* се образува с помощта на уподобително-умалителния суф. *-ын,* прибавен към кор. **al* “передняя часть, передняя сторона; лоб; перед”. Точно този корен има за по-късно развитие армкум. *al* “перед, пред”, тат. диал. *ал* “первенство; передний угол избы”, също и лекс. *эл* от средновековен кавказоболгарски рунически надпис, цялото изречение при което във вида *Изден эл ол,* тъждествено на мадж. *Иштен эле ал,* е по-добре като че ли да се преведе не с “предстанет перед богом” (С. Байчоров), а като “бъди, застани пред Изден” за първото и “излез напред, застани пред Иштен” за второто [вж. и срв. Байчоров 1989, 80-81; АлтДСл, 102; ЭСТЯз-а, 126-127; КыпчСл, 35,46-47; ТРСл, 46; ТтТДСз, 31,36-37].

Първата гласна от онмгн **alïn* е запазена, аналогично на *алтом,* и в дболг. *алем,* независимо че попадайки под действието на старобългарския закон за закръглянето на краткото неударено *ă,* който според някои българисти етимолози продължава действието си до към края на VIII в. (БЕР), тя би трябвало също така да се лабиализира до зв. *о,* както при *Борис, Боян, ковчег, корем, пашеног, тояга, чертог* и др.

Абстрахирайки се засега от по-специфичния случай на узбекския език, нека забележим накратко, че тази лабиализация, въпреки че се наблюдава в подобна форма като зв. *о* в горния диалект и като зв. *у* в долния диалект на съвременния, болгарския чувашки език, а така също и като зв. *ӑ* от първата неударена сричка на думата, по-малко в къпчашкия башкирски и повече в къпчашкия татарски език, все пак в дунавскоболгарския диалект от времето преди преминаването на прабългарите на Дунава, тя не е наследена от тюркския, тюркобългарския или пък от болгарския праезик, а по-скоро започва и се осъществява за този език по времето, на мястото и в условията на неравновесно-субординативно в началото прабългаро-славянско двуезичие и завършва поне за столицата Плиска и то, според нас, някъде след края на IX в., пак при такова двуезичие, само че вече доминантно-водещ език е славянският или по-точно славянобългарският.

Специално наблюдаваната в съвременния чувашки език лабиализация като хронология, е наследство резултат от действието в средновековните волгоболгарски диалекти, на собствено болгарския фонетичен закон за закръглянето на зв. *а,* който според нас започва да се проявява не през IX в, който се приема за край на етнолингвистичните “контакти на унгарците с чувашите”, но които според нас продължават още доста дълго и след това, може би дори и чак след началото на XV в., и както се допуска на основата на такива болгаризми в съвременния унгарски език като *arpa* “ячмень”, *alma* “яблоко” (Z. Gombocz; А. Щербак), а едва след средата на XIV в., защото съвр. чув. *ултӑ* “шесть”, *çул* “год”, в средновековните надгробни надписи от Волжска България, дори и през 1355 г. все още са с нелабиализиран зв. *а* - **الطش** [alţış], **جال** [cal] [вж. Хакимзянов 1987, 152,154; Tekin 1988, 54,58,116,140,176; ЭСЧвЯз, 216,274, вж. и срв. Егоров 1954, 159-161; Левитская 1976, 40,48; Москов 1981, 99; Щербак 1970, 39-41,64,144-148, срв. Боев 1965, 8-9; Gombocz 1912, 138,187].

Специално лекс. *корем* и *тояга,* повече от сигурно, са тюркски по произход болгарски вътрешноинтегративни заемки в славянобългарския език и именно поради това, най-напред мар. *korem* не е никаква “closest analogy”, т.е. най-близка аналогия на българската дума, а и тази дума също така безспорно е стара, волгоболгарска, но не и “turkic”, т.е. изобщо тюркска, заемка в угрофинския марийски език, както се представят нещата от езиковеда преподавател в Йелския университет Mr. Cluster User. Този много съмнително начетен в Прабългаристиката мистър надали само от чист алтруизъм и любов към далечните и непознати българи и Балкани, се е захванал с непосилната дори и за един

достатъчно квалифициран западен лингвист, задача да проучи общо взето прекалено мъглявите и пределно некомпетентни писания на сигурно неизвестния за него “тъмен балкански субект”, за да консултира, легитимира, утвърди и популяризира по цял Свят писанията на лингвистически абсолютно невежия “древнобългарист”, в което той и донякъде успява.

В противовес обаче на лекс. *корем,* пам. *tijak, tijok* пък, разбира се, че не може да бъде “A common Pamirian word”, т.е. общопамирска дума, защото не само че не е разпространена, ако не във всички останали, то поне в повечето от иранските езици, но и повече от сигурно, няма своя етимон в иранския праезик, а точно обратното, тя има всичките тези си страни и съставки единствено и само в тюркските езици, откъдето по пътя на преките или косвени етнолингвистични контакти е преминала и е разпространена в още много други, съседни или не, по-близки или по-далечни езици като монголските например, където пък “монг., бур. *таяг* “посох, трость” из тюрк. *маjаг* “палка, посох”, *маja-* “прислонять, ставить опору” [Бертагаев 1974, 362].

Точно тук, между впрочем, прабългаристически много интересно и дори куриозно, в малоазиатските турски говори има лекс. *toraka, turaga* “тояга” [DS-10, 3955,3991], която ние неотдавна открихме доста изненадани, поради нейния фонетичен строеж. Впоследствие пък установихме, че думата всъщност отдавна и по-точно от времето на изследването на австрийския езиковед А. Титце върху славянските думи в турския език, е известна под облика *toraga* [Tietze 1957, 31]. Подминавайки точно тези форми обаче и спирайки се единствено на формите *toyaka, toyka,* Х. Ерен настоява, че тя е заемка от българския език [Eren 1960, 342; Eren, 415-416], без, разбира се, да е в състояние да обясни повече от очевидните фонетични различия между двете форми. Според нас формите със зв. *r,* по линията на съответствието *р-й,* имат паралел в чув. *ура* “крак” [вж. ЭСТЯз-а, 102-103] и очевидно-безспорно са вътрешно-интегративни заемки от езика на разселени в Анадола прабългари [вж. и срв. Мемова-Сюлейманова 1981, 105-132].

Ето защо и лекс. *тояга,* безспорно и дори очевидно, но същевременно и определено банално-елементарно не само за нас, е лексикална заемка от друг някой старотюркски език, не е изключено и български, но по-вероятно от къпчашки тип, така че този път справедливостта изисква да признаем, че отвъдморският съветник правилно в най-общи линии, е посочил, но пак за зла чест на подкрепяния и побутван отзад Нашенец, какво че “bulghar < turkic, old turkic taya:q (litterally "prop, support") "staff, (walking) stick" old turkish dayak, modern meaning "beating" [срв. Dobrev P. 2001a].

Независимо от това и въпреки всичко, дори и общославянският фонетичен закон за закръглянето на краткото неударено *ă* очевидно се проявява избирателно и “пропуска”, както ударени, така също и неударени звукове *а,* което пък се наблюдава при *шавар, шаран,* докато втората гл. *ї* - тясна, незакръглена, задна с непълно образуване, се развива по същия начин до зв. *ə,* както при числителните имена, а така също и при прабългарската вътрешноинтегративна заемка *корем* от общтюрк. **karïn,* крайната съгласна при която пък се преобразува в зв. *m* съгласно специфично болгарската, характерна и за съвременния чувашки език, етимологична фонетична промяна *n* > *m,* пак както при числителните имена, която промяна обаче в никакъв случай не може и не бива да се квалифицира като “някакви си подобни примери”, които така, просто се случват в чувашкия език (H. Eren).

Впрочем, тъкмо специфично болгарската етимологична фонетична промяна *n* > *m* е предмет на дискусия между големите преди петдесетина години, имена в Алтаистиката и Тюркологията, преразказът на която прелюбопитно-поучителна и много показателна дискусия в аспекта на бележката отклонение малко по-долу, изглежда по следния начин: На основата на мадж. *szám* явлението го “забелязва, наблюдава, засвидетелствува” З. Гомбоц, ако тези три български глагола едновременно предават възможно най-точно все

още “плуващо-колебаещото се” значение на турския гл. gözlemek; към това негово наблюдение - gözlem (!?) се присъединяват Рамстедт, Поппе и Бенцинг, а към пояснението - açıklama (!?) се присъединява и Дьорфер, но според него пък чув. *т* е архаизъм - eskiden kalma bir özellik (!?), което единият от двамата най-компетентни в тази материя турски езиковеди, отбелязваме ние без каквато и да е ирония, защото другият е Т. Текин, се чувствува задължен да конкретизира и поясни дълбокомислено, макар и не особено информативно-богато в съдържателен план: “Казано с други думи, това явление не може да се смята за новост на чувашкия език”.

После пък непознатият ни Hovdhaugen в публикацията си от 1944 г. се противопоставя по редица пунктове на това виждане на Дьорфер и твърди, че мадж. *szám* не идва от стария чувашки език, в противовес на което пак Дьорфер, сега пък в друга публикация, отстоява виждането си, че формата *szám* идва от стар чувашки корен, докато Лигети пък се задоволява да изреди в резюме виждания си за пратюркското *-n* ~ чувашкото *-m* ~ маджарското *-m,* след когото към дискусията, с неясно какво точно мнение, се присъединява и унгарската езиковедка Жужа Какук [Eren, 268-269]. Въпросната особа между впрочем е здраво заседнала в международния филологически фолклор, че така и не се научила да произнася турската буква Ъ и започнала доклада си пред международен конгрес по Тюркология с думите Ancak bu kelime Türkçe'de sik sik kullanılır, от което на присъстващите дами им се зачервили ушите, а по-зрелите на възраст господа започнали да се споглеждат с разбиране и притаена надежда.

В действителност тази етимологична фонетична промяна е резултат от действието на съответния фонетичен закон още в късноантичните и ранносредновековни болгарски езици и диалекти, а не в тогава все още несъществуващия чувашки език, за какъвто език може да се говори едва след началото на XIX в. и преди който има единствено и само два сравнително обособени и самостоятелно-главни волгоболгарски диалекта, но при който език между впрочем, единствен от всички тюркски езици, същият фонетичен закон продължава да действува и до най-ново време при всички, като че ли без изключение краесловни зв. *н,* а не само при онези, които се намират след устнени гласни, което положение ще бъде повторено и малко по-долу, но само за да бъде илюстрирано с конкретен пример [срв. Рясянен 1955, 169, вж. и срв. Баскаков 1969, 238-241; Щербак 1970, 170].

Въпросната фонетична промяна се проявява най-напред при ранноболгарските имена от средата на V в. (411-472) като мли *Атакам, Атакáм* на хунски младеж от царски род, като че ли родственик на Атила, който бил пленник при ромеите и след размяна на пленници, върнат при хуните на Атила, където бил разпънат на кръст за измяна на тогава изобщо неделимите вяра, род и родина. Неговото име най-напред не може да се представя чрез все още и тук нищо неозначаващото “Алтайско име”, защото то най-вероятно има за основа тбълг. *ата* “баща” и *кан* “хан”, т.е. “хан баща”, а не от “Ата - баща или просветител”, съчетано с “Кам”, която дума означава “шаман”, докато така “полученото Атакам” не ще да е име, а религиозен сан със значението на “знатен или придворен шаман” (Д. Табаков), лингвистически колко мъдро-проникновено само, че чак ум да ти зайде.

Съществуването на такива шамани при болгарите не само ни се струва малко съмнително, но и много по-важното, все пак лингвистически остава напълно неясно кое точно от двете значения на първата съставка влиза в семантиката на името, да не говорим за това, че дотогава, въпросният млад човек все още няма време да се посвети на това, шаманското занимание, за да получи личното си име по “професионален признак”. За лекс. *кан* може да се допусне, че в севернодунавскоболгарския език на болгарите от полиетничната хунска империя конфедерация на болгарина Атила, наред с това, че тя вече

е подложена на разглежданата тук етимологична фонетична промяна, вече се е видоизменила и семантически и загубвайки първичното си значение, е придобила ново, ономастико-антропонимно словообразувателно значение, каквото има и в някои от съвременните тюркски езици, например в турския език, където има доста лични и фамилни имена, които я включват като втора, "служебна" съставка, а така също и при мли *Ескам,* което трябва да се сегментира по същия начин до **ес,* сравнително възможно от иранския теонм *Йаз, Йаздан,* с фонетично развитие, аналогично при *елем,* но най-вероятно тъждествено на *Ис-* от праб. мли *Исбул,* и отново *кан* "хан" [вж. ГрИБИс-1, 88-89, 107,212, срв. Табаков 1999, 92-93].

Същата фонетична промяна е налице и при праб. мли *Пресиам* (836-852), *Πρεσιάμ* (К. Багрянородни) - хан от Първата Българска Държава (681-1018). Тъкмо това име специално в този си облик неясно защо е оставено без внимание и обяснение (G. Moravcsik; R. Schmitt), а в други извори има варианти като *Πρεασιάνος, Προυσιανός,* но в каменен надпис от същото време неговият облик е *Περσιανος* и Перъсенинъ, Перъсиянинъ в книжовните писмени паметници.

Друго такова име е и болг. мли *Ахтум,* носителят на което само по силата на някаква грешка или недоразумение, се представя като последния болярин владетел на българския Банат, сподвижник на цар Самуил (997-1014) и починал през 1004 г. (Т. Балкански), но в действителност е внукът или синът (?) на българския болярин от началото на X в., т.е. по времето на цар Симеон (893-927), Глад, който е представител на местната българска администрация, нещо като областен управител или по-точно жупан на българските земи отвъд Карпатите и същевременно богат поземлен собственик в басейна на р. Марош.

Приемник и наследник на жупан Глад е българският болярин жупан Ахтум, седалището на който е във Видин и който начело на силна войска, поддържа равновесието по Среден Дунав, здраво пази северозападните български граници, сътрудничи с унгарските крале и поради това запазва бащините си имоти и все пак загива в сражение с маджарите през 1003 г. (История на България).

Фонетични варианти на болг. мли *Ахтум* са *Охтум, Айтон* и др. и тъкмо това име като че ли няма никаква връзка с много съмнителното дали изобщо е първобългарско, "*ай тун* "голяма луна" или *аὶ тун* "голяма мечка", вероятно като име на първобългарски род" (Т. Балкански), а по-скоро има за основа болг. **aq* "бял" и иранското по произход **ton* "дреха; облекло", сттюрк. *ton* "платье; одежда", тат. диал. *тан* "дреха", кирг. *ton* "кожух" чув. *тум* "одежда, наряд", т.е. като семантика, приблизително "белодрешко", противоположно пак на болг. мли *Харатон, Харатун* – болгарски хан при хуните на север от Дунав, през 412-420 г., също и вболг. мли *Каратон* (402-414) – цар от балтаварската династия. Първата съставка на тези имена безспорно е от общотюркската по принцип и болгарската в частност лекс. *kara* "черен; запад; голям, едър; силен, могъщ", а втората съставка пак идва от общотюркската по принцип и болгарската в частност лекс. *ton,* лексико-синтактичното единство-обединение на които болгарски думи до подчинителното словосъчетание *кара тон* "черна дреха", всъщност трябва да лежи в основата на фразеологически лексикализираното днболг. **haraton* "чернодрешко" със сигурен паралел пак вболг. *каратун* "крестоносец; християнский фанатик". Структурно-семантически аналог на това пък е стб. чрьноризьць "монах, калугер", наличието и на което навежда на мисълта за общи в някои сектори на отделните и самостойни лексико-граматични структури на старобългарския и болгарския езици, логикосемантични компоненти [вж. Иман 2001, 365; История на България-2, 354,412-413; Цейтлин 1977, 109; Щербак 1970, 170; ДТС, 574; ЭСЧвЯз, 257; ТтТДСз, 93; KrgSz-2, 747, вж. и срв. Балкански 1996а, 47; ~*~1996б, 12-13; ~*~1996в, 105-106; Табаков 1999, 91; Щербак 1970, 170].

Специфично болгарската етимологична фонетична промяна *n* > *m* се проявява също така и при сравнително по-късното вболг. мли *Ильгам* (1221), с вариант *Ильхам* (1224), носено от емира на Волжска България, Ильгам ибн Салим [Бариев 2003, 12; Иман 2001, 167], най-вероятно от общата тюрко-монголска титл. *ильхан,* съставена от при *иль* < *ел* < *ӓл* "голям, висок" и титл. *хан* с предполагаемо резултативно значение по-скоро "голям, велик хан", отколкото "правител народов", което се основава на определянето и семантизацията на първата съставка като същи *иль* < *ель* < *ӓл* "държава" [срв. Артамонов 1962, 422]. Така че тук очевидно са налице две отделни лексеми, които обаче са омоними, без, разбира се, да се изключва макар и много малката вероятност Името да има за основа араб. същи الهام [илхам] "вдъхновение" [АрРСл-2, 935]. Точно това съществително име като че ли се явява също така и генетична основа както на съвр. азер. мли *Илхам* на сина на досегашния президент Гайдар Алиев [Прс], така също и на тур. мли *İlhan* [TV].

Специално във връзка с така видоизмененото и малко по-горе, по-подробно разгледаното мли *Пресиам, Πρεσιάμ* трябва непременно да се отбележи, че тъкмо наличието на зв. *м* вместо зв. *н,* в никакъв случай не означава, че тук трябва да става въпрос за "по-вярно четене" (В. Златарски), а чисто и просто времето и източниците на отделните изписвания са различни, като при варианта със зв. *-м* очевидно характерната за болгарските езици и диалекти етимологична фонетична промяна вече се проявява селективно-спорадично, т.е. атипично-нередовно, специално по отношение на тюркските лексикални заемки в балканските езици, в това число и в старобългарския език, а така също и в по-късните спрямо него диалекти на съвременния български език, където е например турското по произход нарси *куршум* от тур. *kurşun* "олово; куршум".

Допускането, че българският облик на лекс. *куршум* конкретно води началото си от собствено турски диалект, за съжаление, неподкрепено с цитиране на източник (БЕР) или пък отново неподкрепеното с цитиране на източник, твърдение, че в анадолски турски говори, обликът на думата е *kurşum* (TDESz, 448), не се потвърждава не само от данните на същите тези анадолски турски говори, където формата пак е *kurşun* [SDD-5, 240], но така също и от специалното етимологично проучване, в което при привеждането на застъпниците в останалите тюркски езици, сред които на зв. *m* завършва само киргизската (!!?), по повод на което изселникът от Видинско, турският проф. Х. Ерен много добре забелязва, че "Направо навеждат на размисъл звуковете *n~m,* които са накрая". По повод именно на тази велика мисъл на нас обаче ни се струва, че тъкмо в контекста на разглежданата тук проблематика най-добре е употребеното там при *düşündürücü* да се преведе като "навеждащи на силни, сериозни (и дори) донякъде тъжни размисли".

След основателно категоричното твърдение за преминаването на думата в балканските езици именно от турския език, пак Х. Ерен отбелязва, че "прави впечатление" промяната *n* > *m* единствено в българския и сръбския език. Същото положение според нас е налице не само в албанския, примерът от който в облика *kurshum,* въпреки че е е изписан един ред по-горе, кой знае защо, не е включен в обобщението (!?), но и в гръцкия език, чийто пример пък съвсем неточно е даден с букв. *ν*. Поради това, че иначе доста пълният речник на книжовния гръцки език, с който разполагаме и който съдържа 67000 думи, неясно защо, не включва въпросната турска заемка [НвГрРСл], то тук ние сме принудени да се доверим на Български Етимологичен Речник, където гръцката форма е също с букв. *μ* [БЕР-3, 151], което пък от своя страна си има своите последици, но те са по-скоро в общобалкански аспект.

Затова продължаваме по-нататък, за да сме и свидетели на това превръщане "понякога в старите и новите тюркски диалекти", като специално знаем за тази промяна в чувашкия език, където на тюрк. *karın~xırăm,* пък и "Свидетел на явлението *-n* > *-m* е и маджарската форма *szám,* остатък от стар тюркски език, който носи чувашки особености". Този израз в

никакъв случай не може да се приеме за изолирано-единичен случай, защото със семантически несъществени промени, той се повтаря така например още и при тур. *çadır,* където за мадж. *sátor* пък още по пестеливо се стига единствено до "стар тюркски език", също и за *dilmaç,* само че този път видинският изселник даже и не си прави труда да забележи, че думата я има както в стария, така също и в съвременния български език във вида *тълмач* [Eren, 75,113,268].

В това пределно приблизително-описателно, и именно поради това крайно неточно и невярно, а за нас българите специално, дори и обидно наименоване и наименование, въпросният българо-турски езиковед изобщо не е сам, защото преди него са имена като Дьорфер, Лигети, Ниймет и още мн.др. Но в най-новата литература между впрочем може да се попадне още и на израза "хуно-тюркска реч, близка до чувашкия език" [Поляк 2001, 87, подчерт. – И. Д.], а така също и на пак не особено сполучливия термин "древночувашки език" [Щербак 1970, 170] и на какви ли не още други.

Независимо и от това, представянето по-нататък на отделните виждания и търсения в по-общ или по-частен план на решение на спадащите тук проблеми, което в действителност в главното и съществено и ние представихме като чужд преразказ малко по-горе, само демонстрира нежеланието, а може би и неспособността (??!) на най-големите световни езиковеди алтаисти или тюрколози, като изнамерят най-после и въведат в Тюрколингвистиката адекватен термин наименование, да видят, признаят, преценят и посочат ясно и точно мястото, ролята и значението на най-обемистата и многобройна през Късната Античност и Ранното Средновековие, група тюркски езици, каквато не е къпчашката или огузската например, а единствено и само българската, състояща се от езиците не на по-късните и по-малобройни къпчаки или огузи, а единствено и само на най-многочислените и най-напредналите във всяко едно отношение сред всички тюрки, българи, които разпръснати и разделени на авари, болгари и хазари, във вид на величествено-могъща и мощна, полегато-продълговата вълна от хора, талиги, шейни, табуни от коне, стада от друг добитък, мигрират, като вървят, но по-точно, като се носят и идват, върху една доста широка полоса, излизайки от Алтай-Саяно-Байкалието, тръгват-спират, денуват-нощуват, падат-стават, раждат се-умират, убиват ги-убиват, воюват-мируват, губят-печелят, изостават-откъсват се, усядат или се присъединяват към инородни племена, привличат-увличат и завличат други, но напредват бавно, твърдо, непоколебимо и непреодолимо с цялата му свръхдраматична трагико-героика, в продължение на повече от 2000 години като челно-преден отряд от предварително белязани, но и сигурно обречени герои-мъченици и смъртници на безпрецедентното и неповторимо в цялата световна история Велико Преселение на Народите, за да достигнат и да се установят последователно-компактно чак на Балканите и до края на Средна Европа, а изолирано-спорадично – не само по земите на днешна Унгария и Бавария, но дори и в Италия.

В собствено лингвистичен план, обектноадекватният подбор на съответния термин наименование на българските езици по принцип и на болгарските езици и диалекти в частност, непременно следва да държи сметка и за това, че българските диалекти и езици са първият по-време обособил се от тюркския праезик и най-голям клон на Тюркското Езиково Семейство, докато болгарските езици и диалекти пък са най-многобройни и най-широко разпространени от всички останали тук, аварските и хазарските езици и диалекти, както и за това, че именно от болгарските езици са останали и са запазени в голям брой генеалого-типологически по-близки или по-далечни езици, най-много вътрешноинтегративни или външноконтактни лексикални заемки, да не говорим за неоспоримия факт, че единствено и само болгарските езици, от всички български езици,

имат и се отличават и с жив и понастоящем продължител наследник, какъвто е чувашкият език.

Ето защо, когато се разкриват някои от малко известните и дори оскъдни черти на останалите български езици по принцип и на българския хазарски език в частност, задължително следва това да се прави, като се има предвид, че той, отмрелият и изчезнал още през Средновековието хазарски език, в класификацията на българските тюркски езици, е еднородно-равнопоставен на аварския и болгарския език, а не този анализ да се прави, като че ли такива езици никога не са съществували, но не само езиците, а и народите и племената, техни носители.

Подобен теоретико-методологичен подход е особено необходим и полезен за автор, който очевидно има проблеми едновременно и с езикознанието, и с хронологията, и с етногенезата на тюрките и угрофините, поради което вижда "термина угри" не само при кутригурите и утургурите, но и при "булгарите", в резултат на което достига до сравнително-исторически и ономастикоетимологически никак необоснования и неподкрепен и тъкмо поради това и крайно невежествен извод, че "Например название булгары кажется лучше всего разшифровывается как смешанные угры" [Новосельцев 2001, 60-63]. Именно този извод ние сега и тук можем единствено да го квалифицираме, но да го анализираме по-подробно и да го преценим и оценим по същество и по достойнство друг път и на друго място.

Специално по повод на малко по-горе вече въведеното мадж. *szám,* което всъщност си е ни повече, ни по-малко прабългарска, болгарска по произход дума, нека все пак отбележим, че Х. Ерен не отива по-далеко от това да предложи никак и с нищо неангажиращото, а и лингвистикоисторически не особено точно и дори пределно некоректното обобщение "А формата san, която в старите и нови диалекти има значението "число", в чувашкия се среща като sum" и при това за пореден път пропуска да включи в етимологичния си речник на турския език тъкмо гл. *sanmak, saymak* "считам, смятам; броя, смятам", за които засега си мислим, че трябва непременно да имат някаква генетична връзка с тази болгарска дума [Eren, 268,355-358].

Сравнително по-добре е описана прабългарската дума в етимологичния речник на съвременния руски език, където лекс. *сан* (сановник, осанка, приосаниться), струс. *сань* "сан" (ЛаврЛет), *с*тбълг. ñàíú áξίωμα, áρχή, ñàíîâèòú áξίωματικός (Супр.), поради незначителното разпространение в славянските езици, вероятно заемка от дунавскоболгарския език, след което се привеждат тур., чаг., къпч. *san* "большое число; сан; слава". От друга страна обаче **sanъ* се приема за родствено на стинд. *sānu* "вершина, высота; острие", като при това не се очертава повече основателно и сравнението със стинд. *san-* "заслуживать" [Фасм-3, 555]. Така М. Фасмер в края на краищата отбягва да вземе категорично становище по въпроса, въпреки че изглежда склонен по-скоро да си мисли и допуска, но не и да утвърждава прабългарския произход на думата.

Тук обаче, както самият Фасмер, така също и цитираните от него имена в лингвистиката преди това като Мелиоранский, Младенов, Бругман, Мейе и др., изобщо не се обръщат към гореприведеното мадж. *szám,* а и на всички тях изглежда изобщо не им прави впечатление не само, меко казано, "незначителното разпространение в славянските езици", но и фрапантното семантическо несъвпадение с постулираните староиндийски форми и обратното, голямата семантическа близост и дори конгруенция с редица тюркски лексеми при абсолютна фонетична тъждественост.

И все пак, много странно, описвайки етимологически рус. *сан,* М. Фасмер не смята за необходимо да се върне две статии назад в собствения си речник и да привлече към анализа също така рус. *самчий* "управляющий хозяйством", често, напр. струс., стб. ñàìú÷èè οἰκονόμος, ὁ μειςότερος (Супр., Жит. Св. Климента: *σαμφής* áξίωματικός, заемка от

др.-булг. *samčy, срв. чув...., вж. Младенов..., Гомбоц...., малко по иначе при Менгес....), след което идва доста изненадващо-неясното специално за нас “Не са обосновани съмненията по повод *-м-...”* и едва след това намира място и “Вж. също така и *сан.”* [Фасм-3, 554-555].

Напоследък, като един от лексикалните елементи на отдавна вече претопилия се и изчезнал като цяло прабългарски език, който за случая, не без користолюбив подтекст, се схваща и наименова като “древнобългарски език с памироирански произход, състав и структура”, се изтъква и лекс. “таръм” - “tarəm - in the expression "Dva vakli ovcherja səs tarəm kalpaci". ("Two dark-haired shepherds with tarəm fur caps".) [Dobrev P. 2001a]. Тъкмо по този повод сега и тук ние пък можем само да забележим, че точната форма и облик на въпросната дума не е тази, а *наръм,* която ние лично много добре я знаем и познаваме като че ли само от частично цитираната съвсем в началото много популярна народна песен “През гора вървяха два вакли овчеря”.

За съжаление, Български Етимологичен Речник не включва диал. *наръм* от изр. *наръм калпаци,* в който израз думата като че ли възможно най-точно има значението “тънки-високи, дълги калпаци”. В такъв случай семантически тя е много различна от етимологически описаното пак там обл. *нарин* “злояд, страдащ от липса на охота за ядене” (Странджа) от тур. *narin* “тънък, нежен, крехък (за здраве)” [БЕР-4, 511] и именно поради това се приближава по-скоро до приведените тук монголски значения, отколкото до турските. И все пак, в турския етимологичен речник на Х. Ерен, за пореден път не е включена и тази дума, а в книжовния турски език, “персийското” по произход *narin* има значения като “тонкий, стройный; легкий; нежный, изящный” [ТРСл, 671].

В действителност, тази общотюркска дума *narin* не е персийска, а монголска по произход и косвено посредством тюркските езици или пряко от монголските езици, където в средновековния писмен монголски език например тя има пак облика *narin* от **нāрин,* с един доста богат спектър от значения като “тонкий, нежный, слабый, не крепкий; тайный, сокровенный; утонченный, вежливый, тонкий в обращении, искусный; тонкий по уму, хитрый, расчетливый”, е заета и в персийския език като **نارین** *nārīn,* с много малка вероятност в турския език да е преминала направо от персийския, а да не е наследена от староогузския език и в него дори и от тюркския праезик, където е преминала от монголския праезик, защото с много малки изключения, освен в монголските и иранските езици, тази дума е разпространена и в повечето от тюркските езици, а така също и в китайския и манджурските езици [Владимирцов 1989, 264-265; Doerfer 1963, 513-515].

Ето защо върху съвременните монголски, тюркски и ирански езикови ареали са налице редица топоними като бур. ойкнм *Naryn,* вмонг. ойкнм *Narin, Narin Gol, Narin Nur, Narin Tal,* калч. ойкнм *Naryn Khuduk,* каз. хидрнм *Naryn,* ойкнм *Naryn Kol, Malo-Narymka,* кирг. хидрнм *Naryn* – голяма река, която в горната си част обаче е малка планинска рекичка, а освен това надолу тече през тесни и стръмни проломи и затова е наименована на основата на монг. *нарийн* “тонкий; хороший” (Э. Мурзаев); тув. ойкнм *Naryn,* рус. ойкнм *Narym, Naryn, Narym Bulak, Nizhniy Narym, Verkhniy Narym,* афг. ойкнм *Narin, Narin Waleh,* тадж. ойкнм *Naryn,* кит. ойкнм *Bag Narin* [WdAtl], а така също и хидрнм *Нарым* - име на десен приток на р. Иртиш, предполагаемата угрофинска генетична основа на което (М. Фасмер) и фонетически, и семантически е много по-далечно от евентуалното, но фонетико-семантически все пак тъждественото, а и историколингвистически много лесно и убедително обяснимото и доказуемо вболг. **нарым,* определение най-вероятно, въпреки мнението на Г. Рамстедт, в монголското, но и тюркско словосъчетание **nariŋ gol* “тясна река” и елиптирането, изпускането на което впоследствие от двусъставната структура до

едносъставно название е повече от естествено [вж. Мурзаев 1974, 262-263, срв. Фасм-3, 46; KlmWb, 273].

Така че бълг. диал. *наръм* от изр. *наръм калпаци,* а не някакво си измислено "tarəm", очевидно и безспорно е турско по произход и историко-генетически няма нищо общо с прабългарския език, освен може би закономерно-типичната за болгарските езици етимологична фонетична промяна *n* > *m*. Тази промяна обаче, поради ограничения брой примери в съвременния български език – вж. още диал. *барем* от тур. *bari, сабахлем* от *sabahleyin,* следва да се приеме като епизодично-атипична, ирегулярна за съвременните български говори и диалекти, докато възможността за това тя да е наследена именно и единствено от прабългарския език може да се мисли и допуска поне до момента на контактолингвистически и историколингвистически коректното и легитимно доказване на обратното.

Що се отнася пък до малко по-горе въведената в настоящото изложение "древнобългарска дума таръм" (P. Dobrev), то очевидно и безспорно, нейното лансиране като лексикален елемент на някакъв си, изобщо несъществуващ, но патологичновъобразаем "древнобългарски език", пренесен или преминал и в съвременния български език, е резултат само от много ниска и дори липсваща общолингвистична култура, с което въпросната особа се нарежда на първо място сред всички минали и настоящи български историци, опитали се да интерпретират езикови данни за собствено историографски нужди и цели [вж. Бешевлиев В. 1992, 140-144; БЕР-2, 633; ~*~-3, 151; ГрИБИс-6, 136, срв. Боев 1965, 11; Златарски 1970, 430; Eren, 113-114,213-214,268-269; Moravcsik 1958, 257; Schmitt 2003, 13].

Сега вече, при този произход и при това развитие на всяка една от съставките на хронм *алем* със специалното и достатъчно подробно разглеждане и доказване на собствено тюркския най-общо и болгарския в частност преход *n* > *m*, трябва да кажем, че всъщност и в действителност, от същата основа **alïn,* но вече само волгоболгарско развитие, е и чув. *üləm,* което най-напред, в никакъв случай не е "архаична форма" на днболг. *алем* (L. Bazin), а безспорно е краен резултат преди всичко от закономерното, а не само като изключение (А. Щербак) влияние на широко разпространеното в тюркските езици, много ранно протетично *й* (М. Рясянен), налице между впрочем като следствие от по-ранната протеза още и при чув. *çăвар* от **aғыз/авыз* "уста" и от по-късната протеза, под въздействието на която **а* > *и* > *ü,* аналогично пак на чув. *jüz′ə* "кислый" < **ačүү,* която комбинаторна промяна обаче на места се осъществява и независимо от протезата – *püvɛr* "печень" < **baγır, пӳрнэ* "палец" < **пармак*. Фонетичният вариант *елем* е резултатът доказателство за миналото наличие в болгарските езици и диалекти и за влиянието на въпросната протеза, под действието на която твърдата гласна се палатализира, а самата протетична сонорна изпада, което между впрочем се наблюдава и в съвр. тат. *äčə* пак от **ačүү,* докато сал. *jelxus* "один; одинокий", по-късен вариант на при *jalγus*, но така също и тюркското по произход, съвр. монг. *ачӣ* от слсч *ачӣ бал* букв. "кислый мед", са свидетелството доказателство за подобно междинно развитие по принцип в тюркските езици на зв. *а* след въпросната сонорна съгласна [вж. Баскаков 1969, 233; Бертагаев 1974, 362; Рясянен 1955, 74,163-164; Тенишев 1976а, 344,353, срв. Щербак 1970, 146; Bazin 1974, 658; Tekin 1987, 15-17; ЭСТЯз-а, 126-127,146-147; ЭСЧвЯз, 167,218].

Потвърждението на основателността и обосноваността на така изведените и формулирани съждения относно фонетико-морфологичното образуване и развитие на лекс. *алем* е с номинативнофункционален характер и то се заключава в неоспоримия факт, че допълнителният за цялата лунно-слънчева година на Прабългарския календар тринадесети месец, който всъщност служи за изравняването на разликата от 10 денонощия и 21 часа между Лунната година и Слънчевата година, е назован не с числителното редно

тринадесети, а посредством *алем* “начален”, тъй като това име се включва в Календара 7 пъти за целия 12-годишен цикъл само и единствено след дванадесетия месец на съответната циклова година и преди първия месец на следващата циклова година, като негово семантико-функционално съответствие е чувашкото “юлъм “бъдещ, в бъдеще”, т.е. бъдещ като начален” [вж. Москов 1988, 111].

Потвърждение основателността и обосноваността на така изведеното и разгърнато определяне по произход и описание на лекс. *алем* е налице и в семантикофункционален план, поради това, че неговото значение има за основа и е по-късно развитие на първично изходната сема “преден”, с което пък тюркобългарските езици предлагат структурнотипологичен изоморфизъм на семантично равнище спрямо индоевропейските езици, където авест. *fratara,* дринд. *prathamas,* гръц. *πρότερος,* рус. *первый* е прилагателно име със значение “передний” [вж. Основы иранского языкознания 1979, 194].

След всичко това, очевидно и безспорно, от някакъв по-подробен коментар или квалификация изобщо не се нуждае определено произволното, чуждото и лишено дори от най-елементарна логика и съвсем отдалеченото от езиковата действителност в синхронен и диахронен план голословно твърдение, че, видите ли, акад. *alen* се било променило в *alam* в санскрит и отговаря на нашия термин *alem* [Dobrev P. 2001a], а така също и това, че завършващите на *-ем, -ом* имена на месеците, “някак не звучат по тюркски”, защото тези наставки не са собствено тюркски, а ирански по произход морфологични елементи [Добрев П. 1991, 123].

Най-общо казано и най-напред, това пределно повърхностно и напълно лишено от фактологическа основа, мнение успява да види, да свърже и да обедини в едно, съдържателно съвсем празно изречение съждение, безкрайно далечното, несвързаното и необединимото, а не може да види и да свърже толкова близкото, езиковоприродно наличното и обединимото в неговата естествена среда и условия във вида на тюркските езици по принцип и на тюркския прабългарски език в частност и след това вече, добре е да се знае и помни във връзка с много претенциозното и никак непремереното “някак не звучат по тюркски”, че право на подобно изказване в науката Лингвистика, а не история, дава единствено и само способността за познаване и владеене в детайли, включително и на слух, наред със славянските, иранските, германските, хамито-семитските, шумеро-акадските и други групи езици, още и преди всичко и на тюркските езици и то до степен и възможност да се реши и прецени точно кои от тях са типичните и как именно са звучали те преди 15-20 века, с която нелека задача не би се заел дори и най-квалифициран езиковед тюрколог примерно с тридесетгодишен стаж в тази научна област.

Но може би все пак точно тук му е мястото на риторичния въпрос дали на волжските българи тюрки от VII-VIII в. тези имена наистина са им звучали по тюркски, т.е. по тяхному, че тъкмо тези българи, под формата на *bįrįm* “първи”, *weçįm* “трети”, *tötem* “четвърти”, *bėlim* “пети”, *wānım* “десети”, ги използуваха дори на надгробните си паметници през XII-XIV в. [вж. напр. Хакимзянов 1987, 86-158; Tekin 1988, 40-202], а се и постараха да ги запазят и да ги предадат и на съвременните си потомци чувашите? А може би и още, дали тъкмо тези българи станаха и понастоящем са по-малко българи от нашия доморасъл “лингвоисторик древнобългарист”? Печелим или губим, когато поставяме нещата точно в този план и ги решаваме именно по този начин?…

В Лингвистиката доста отдавна е широко известно, най-случайно и без всякаква обосновка лансираното от страна на J. Benzing [1954] мнение за иранския произход на наставките за образуване на редните числителни имена [389], което виждане е толкова невероятно и даже абсурдно, че неговите автори на места дори не се и цитират, а самото то се отбелязва просто “за сведение” [вж. напр. Москов 1988, 101], безспорно и очевидно,

за да се знае все пак, че съобразно правилата на сериозното научно дирене е проверена и не е намерено нищо съществено и в тази посока.

Разбира се, има и езиковеди тюрколози, които приемат въпросното мнение и се опитват допълнително да го аргументират и утвърдят, като допускат например, че аф. *(ï)mïnjï* е резултат от прибавянето на тюрк. *(ï)нчї* към иранската форма на редните числителни имена, така както той се среща в говорите на азербайджанския език и при гьоклените, живеещи в Иран, а наред с това и в талишския език, каквито комбинации от афикси са напълно допустими [Щербак 1977, 146].

Само че малко по-нататък, същият автор, очевидно "забравил" току-що представеното виждане, вече предлага едно коренно различно мнение по въпроса и твърди, че съобразно "общата тенденция за развитие на редните числителни от глаголни имена, може да се дойде до извода, че редните числителни имена на *-(ă)м* исторически са били глаголни имена,... без да е изключено формите от типа на *віз'ĕм, тăвадăм* да са се развили от формата на *-(ă)н",* още повече, че "за първичността на *н* в афикса на редните числителни имена свидетелствуват данните на старочувашкия език" и "ако по-нататъшните изследвания потвърдят този далеко достигащ извод, то и аф. *-мĕш...* ще се окаже в числото на разновидностите на общотюркския афикс за редни числителни имена *-(ï)нчї"*. Що се отнася обаче до твърдението на Й. Бенцинг относно заемането на чувашкия афикс *-(ă)м* от иранските езици, то това справедливо е оценено от страна на К. Менгес и други тюрколози като трудно доказуема хипотеза, въпреки че по принцип, възможността за проникване на ирански форми в отделни тюркски езици е реална" [150].

При това положение очевидно всичко във връзка с прабългарския суф. *-ем* е достатъчно ясно и определено и нито един от така представените по-частни моменти или аспекти не се нуждае от какъвто и да е коментар или квалификация, освен може би забележката, че К. Менгес се е изразил общо взето твърде меко и деликатно, но условията и хората, с които той работи, позволяват и изискват точно този маниер на изразяване и поведение, а може би той все пак е знаел или допускал, че Й. Бенцинг, както ще се види малко по-долу, рано или късно ще се поправи. Що се отнася обаче до руския тюрколог, то ние просто не очаквахме от него подобна непоследователност и извъртливост при аргументацията, повърхностност и непремисленост при подбора на езиковите факти като пример илюстрация на така предложеното виждане.

По този начин вече много отдавна появилото се, преценено-оценено и незабавно заглъхнало, случайно "изпуснато" мнение на Й. Бенцинг за "иранския произход на наставките за образуване на редните числителни имена" в прабългарския език, сега вече се подхваща от един български псевдоисторик и като се тръгва от него, се изписват маса страници с неграмотни нелепости, много малка част от които са и следните: ALTEM (last, back) – the name of the twelfth month ~ Alt – back, lower (Celtic); TUTOM – the second month of the year ~ Tutam – second (Persian); Dutom – second (Pamiro-Dardic); SHEKHTEM – the sixth month ~ Shekh – six (Pamirian, Dardic); VECHEM – the fifth month in the calendar ~ Wjuch – five (Dardic); Wjuchem – fifth [Dobrev P. 2001b].

В действителност, току-що много добре квалифицираното мнение се основава на прекалено повърхностното и обобщено-синтетично, но не и аналитично наблюдение върху частичното съвпадение в рамките на най-новия, съвременния синхронен срез, на звуковия строеж на съответните наставки в прабългарския език и иранските езици, в югозападните от които например редните числителни имена се образуват с помощта на собствено иранския по произход суф. *-um* с варианти клперс., тадж. *-um,* дар., съвр. перс. *-om* от ир. **-ama,* авест. *-əma,* поради което клперс., тадж. *dahum* "десети", дар. *dahom,* съвр. перс. *dähom* от ир. **dasama-,* но дрперс. *duvitiyam* "во второй раз" и този суфикс освен това се и съчетава със суф. *-in* от ир. **-aina,* при което се получава напр. клперс.

panjumīn, дар. *panjomin,* съвр. перс. *pänjomîn* [Основы иранского языкознания 1979, 253; ~*~1982, 126].

В памирския ваханси език пък редните числителни имена се образуват с прибавянето на един от суфиксите *-ыng* или *-ы/-әт,* като първият суфикс е областно ограничен, което за нас означава, че не е типичен за този език и че не бива да се привлича за историко-генеалогически изводи и заключения, докато вторият се употребява във всичките му говори и води своето начало от същото ир. **-ama- - buyәm* "втори", *pānžыm* "пети", *ыbәm* "осми" [Пахалина 1977, 50-52, по технически причини използуваният тук при второто числително име графичен знак за съгласна е заменен със *ż* и отговаря на българското буквосъчетание *дз*].

В източноиранския осетински език редните числителни имена от *първи* до *трети* се образуват посредством суф. *-аг - дыууæ* "две", но *дыккаг* "втори", *æртæ* "три", но *æртыккаг* "трети", като при това суф. *-аг* води своето начало от дрир. *-āka* [Абаев-1, 381; ОсРСл, 457-458], т.е. различията тук са непреодолими и несближими, независимо че осетинците са потомци на средновековните алани, които през Ранното Средновековие са в най-тесен контакт и взаимодействие с кавказките и приазовските болгари и дори някои от тях са интегрирани и се вливат в прабългарската етнолингвистична общност.

По принцип, изобщо немислима според нас е ситуацията, при която даден език, притежаващ достатъчно развити, всестранно обвързани и утвърдени езикови и в частност морфологични средства, може и трябва да ги изостави тези средства и да ги замени с равнофункционалните им единици, взети от друг език, особено когато става дума за такава силно устойчива и непроницаема лексико-граматична категория, каквато са числителните имена. Впрочем в лингвистиката отдавна е много добре и широко известно почти аксиоматичното положение, че морфологичната структура като цяло е силно устойчива и дори непроницаема система; морфологичните елементи се заемат последни и много трудно, доказателство за което е и българският език със заети от турския език, независимо от изключително благоприятните условия и предпоставки за това, само една-две наставки - *-джия, -лък,* и то с твърде ограничена и стилистически маркирана сфера на приложение.

Ето защо и именно поради това, тук се въздържаме да съотнесем и обясним горепосоченият като доста различен и особен ваханси памирски суф. *-ыng* като тюркски по принцип или български в частност по произход, независимо от пълната му фонетична тъждественост с по-долу възстановените тюркски суфикси за образуване на редни числителни имена и при това като сме напълно наясно, че подходящи за заемането му културно-исторически условия в миналото в живота и на двете етнолингвистични групи безспорно са налице, но така или иначе крайният резултат и заключение относно една такава вероятност или възможност може да се експлицира и формулира едва на основата и в рамките на достатъчно пълно и подробно, индивидуално и самостоятелно сравнително-историческо и евентуално контактолингвистично изследване и описание на самия суфикс.

Всичко това между впрочем се отнася в не по-малка степен и за названието на първия месец от согдийско-уйгурския календар, сттюрк. *aram, ram,* согд. *r'm,* което обаче за разлика от праб. *алем,* както и в останалите тюркски календари, се употребява в съчетание с тюркското наименование за месец - *aram aj.* Произходът му обаче, а от тук и връзката му с праб. *алем,* се очертава като не съвсем ясен, особено след като се вземе предвид струс. *арамъ* – название на първия месец на годината от мюсюлманския календар (1357), което пък от своя страна безспорно е тъждествено на арабското по произход тур. *muharrem* - първият месец на мюсюлманската лунна година или пък, също донякъде вероятно, на неговото определение при *harâm* "забранен, запретен" от арабския изафет *muharremü'l-harâm* "запретеният мухаррем", което наименование Месецът си носи, поради това, че

през него не се воюва и дори започнатите войни и битки се спират [ДТС, 50-51,476; СлРЯз-1, 44-45; HBTSz, 876].

Но конкретно, то си е повече от очевидно, че между прабългарския и иранския суфикс в неговата основна и безспорно иранска по произход форма, само на етапа на тяхното съвременно състояние и развитие, разликата между тях никак не е малка, докато на нивото и на етапа на тяхното най-старо или древно развитие, не разликата между тях е огромна, ами в действителност и практически между тях не може и не бива да се прави изобщо никаква съпоставка, да не говорим за търсенето или постулирането на каквато и да е историко-генетична общност и единство, което проличава и дори изпъква още по-ясно и определено, когато се проследят и разкрият най-ранното, древното състояние на българския суфикс за образуване на редни числителни имена, което, разбира се, във всички случаи може и трябва да се направи единствено и само в рамките и с оглед на тюркските езици.

В действителност суф. *-ем* от имената на месеците в Прабългарския календар си е собствено свой, домашен за тюркските езици по принцип и за българските езици и диалекти в частност морфологичен елемент, който по вид и характер е афикс за събирателна множественост с функцията да обозначава реда, порядъка и последователността на предметите и който е запазен в диалектите на чувашкия, татарския, азербайджанския, турския и тюркменския езици и което е особено важното и съществено за случая - засвидетелствуван е като *-ịm, -ịnc, -ịnci* от *bęlim, bęlinc, bęlịnci* "beşinci" в средновековните арабографични надгробни надписи на волжскоболгарски език (Т. Текин); като *-инг* в средновековните рунически надписи на волжско-, кавказско- и кубаноболгарски език (С. Байчоров), а така също и в старотюркските рунически паметници от началото на VIII в. като *äkin sü* "второе войско" (Сравнительно-историческая грамматика) и на последно, но не по-малко важно място, петрифицирано, замръзнало и в тур. сщи *ikindi* "времето около 4-5 ч. следобед", заето в българския език като сщи *икиндия.*

Именно този, дунавскоболгарски суф. *-ем* има своята си основа и начало най-напред в българския праезик от времето около началото на I хил. пр. н.е., когато българите на територията на днешна Монголия са заедно и в най-близко съседство с останалите два дяла от българската етнолингвистична общност – авари и хазари, а в по-далечно - с други тюрки, монголи, тунгузо-манджури, източни иранци, китайци и др. Тъкмо за този болгарски праезик, на основата и с оглед на съвр. чув. диал. *višen* "третий", срвек. *weçịm* от тюрк. **ïčïŋ,* книж. *ан,* каз. *ен* "ширина" от **eŋ;* на тат. *maŋ* "заря" от **maŋ;* на чув. *ум* "впереди, перед; грудь; нагрудная часть одежды", тур. *ön* "предна част, предница; пред" от **öŋ,* сега и тук се възстановява **-iŋ,* където съгласният зв. *ŋ* е друг, напълно самостоятелен и съвсем отделен от зв. *n* фонетичен елемент (М. Рясянен).

А за тюркския праезик от времето преди края на IV хил. пр. н.е., когато прототюрките са в областта на север от Алтай, Саяните и Байкал, където те са в съседство и заедно с угрофини, иранци, монголи и тунгузо-манджури, на основата и с оглед на съответствията му в останалите тюркски езици като тур. *yen-* побеждававам", хак. *čiŋ,* от **çäŋ-, хазыŋ,* "береза", якут. *χатуŋ* "сщ.", тур. *kayın* "бук", сега и тук се възстановява формата **-ïŋ* [вж. и срв. Байчоров 1989, 71; Баскаков 1969, 233-236; Бётлингк 1989, 286-287; Грамматика хакаского языка 1975, 37; Левитская 1976, 47-49; Мухаммедова 1973, 18-43; Рассадин 1978, 121-122; Рясянен 1955, 141,169; Сравнительно-историческая грамматика 1988, 170-171,184; Щербак 1970, 170; Юсупов 1960, 71,73; Pritsak 1955, 45-46; Tekin 1988, 40,196; ЭСТЯз-а, 352,532-534; ~*~-в, 255-256; ЭСЧвЯз, 241].

Развитието на суф. **-ïŋ,* на етапа на последното звено от тази огромна по продължителност генетико-историческа верига след началната точка на неговия произход,

като преход към *-ем,* най-вероятно започва по време и в рамките на болгарските езици от епохата на тяхната миграция през Средна Азия и Кавказ (II-VI в.), свидетелство и доказателство за което е и това, че по него време той има формата *-инг* [Байчоров 1989, 71].

В някои други тюркски езици и на първо място в болгарските, един от които е и чувашкият, представен от неговия средновековен предшественик волгоболгарския език, суфиксът още много рано се е превърнал в *-им,* напр. *bėlim* "пети", докато в самия чувашки език тази промяна протича не само след закръглени гласни, но и след предни и задни незакръглени гласни - *тарăн* < *täріŋ* [вж. и срв. Рясянен 1955, 118,172-173; Щербак 1970, 170,174].

Впрочем, докато говорим за тази етимологична фонетична промяна в тюркските езици с особен поглед към българските по принцип и болгарските в частност езици, в никакъв случай не бива да пропускаме, без да отдадем напълно заслуженото внимание на един от многобройните куриози, с които изобилствуват писанията на "първооткривателя на памироиранския древнобългарския език", според когото накратко "до чувашката дума "верем" (дълъг)" много близко стои протоиндийската дума "перан", като "и в двете най-стари цивилизации в Близкия Изток се срещат думи, които напомнят "верени" [Добрев П. 1991, 120].

Въздържайки се засега с голям труд от пълно и всестранно изчистване и изхвърляне на целия този псевдолингвистичен буламач, само ще забележим, че чувашката дума не "верем" (дълъг)", а единствено и само *вăрăм* "длинный" си е собствено тюркска по произход, вид и характер лексема или по-точно глоса, която си има своите застъпници или още изоглоси във всички останали тюркски езици с напълно закономерните и редовни съответствия *з-р, н-м,* сред които например е и тур. *uzun* [вж. напр. Щербак 1970, 170; ЭСТЯз-а, 570-572]. Така че в частност въпросната чувашка дума няма нищо общо с останалите две думи, а в по-общ план, няма също така и абсолютно никакви причини и тя да се намесва в абсурдно-парадоксалното обяснение на хронм *верени,* като при това в никакъв случай не бива да се подминава и премълчаването тук на името на Г. Фехер, който изглежда пръв съотнася хронм *верени* с това чувашко прилагателно име [вж. Танев 1995, 14], което ще рече, че "първооткривателят на памироиранския древнобългарския език" изобщо не страда от скрупули, когато преписва от други автори, без обаче да ги цитира.

По време и след заемането му в славянския български език, като съставно-неделима част от имената на месеците в Прабългарския календар, подобно на последната гласна от *корем,* това *-им* се е превърнало в *-ът,* а впоследствие и в *-ем,* без да е изключено, разбира се, последният преход да се е осъществил още преди заемането, в самия прабългарски език, което не изглежда никак невероятно, като се има предвид, че той се наблюдава спорадично, наистина в чувствително по-късния волжскоболгарски език от XIII-XIV в., като например при *jeget, tötem,* а така също и в съвременните къпчашкоболгарски башкирски и татарски езици [вж. Хакимзянов 1987, 74,148,158].

Именно след заемането на прабългарската дума в славянобългарския език се осъществява и наблюдаваният при някои от числителните имена преход *-ът* > *-от* - *алтом, тутом,* което си е чисто и единствено славянобългарски преход, защото той се наблюдава не само в старобългарския език, но така също и в съвременните родопски български говори, а така също и в някои близки до тях балканотурски, а може би и балканотюркски говори.

И все пак, окончателното крайно заключение по въпроса може да се формулира едва след привличането и анализа и на други прабългарски вътрешноинтегративни заемки в българския език като дболг. *чигот* например [вж. и срв. Pritsak 1955, 45], без, разбира се,

при това да се подминава, в случай, че наистина такова съществува, и тал. *alein,* което в тази си форма и значение може да бъде заемка и от някой от по-късните спрямо българските, къпчашки езици, но ако все пак и въпреки всичко тя идва от кавказоболгарски език, то крайната съгл. *n* само потвърждава гореприведеното наблюдение за все още запазения в кавказките болгарски езици общотюркски краен съгласен звук.

Между впрочем, така изписаните тук две гласни надали се произнасят толкова отделно-откъснато, поради което в случая трябва да се мисли по-скоро за дифт. *ей,* появил се едва след момента на заемането и преминаването на тюркската дума в този ирански език. Ето защо тал. *alein* в никакъв случай не може и не трябва да се привежда в качеството на аргумент под формата на лингвистически нищо неозначаващото Closest analogies “най-близка аналогия”, за миналото съществуване на някакъв си “памироирански древнобългарски език” [Dobrev P. 2001b].

Все пак точно по този въпрос, много любопитно и дори определено куриозно е, че десетина години преди това, в противовес на току-що съчиненото, праб. *алем* се приема за наподобяващо календарния термин от езика на населението около гр. Балх, “олам” (първи), с което фактически за иранско съответствие на прабългарската дума се представя, както ще бъде обосновано и доказано по-долу, една много по-късна и именно поради това, изобщо невъзможна с оглед на “древнобългарите” арабска заемка в иранските езици.

Но след като “се запознал с говорите и езиците на памирските народи”, “прабългарското числително “елем” (първи)” се отъждествява вече от страна на същия “специалист древнобългарист”, с “неясната и преиначена от преписвача дума “елма” от “преписите на добре известния книжовен паметник Рилски дамаскин”. Този преписвач обаче, разбира се, не може да знае памирските езици, колкото въпросния автор икономист по образование, и затова “изцяло е объркал текста”. Именно поради това думата “елма”, същевременно се съотнася директно с уж намиращата се в неясно кои “протоиндийски надписи” “дума “ал”, която, като “праобраз” на назв *алем,* означава “върховен”, “начален”, и “по смисъл е еднаква с прабългарското понятие “алем” – първи, начален месец от годината”, а по-нататък, кой знае защо, следват шумеро-акадите, асиро-вавилонците и баските едновременно [Добрев П. 1991, 56,98,121], така че засега по-добре без коментар.

След всичко това, очевидно и безспорно, по езикова принадлежност и произход, място, функция и статут, структура, вид и характер суф. *-ем* се явява единствено и само тюркски езиков компонент и по-точно едно от няколкото налични и използувани в тюркските езици морфологични средства за образуване на редни числителни имена. Именно поради това не може да бъде нищо друго освен плод на пределно тюрколингвистично невежество, прекалено категоричното и самомнително твърдение, че, видите ли, “...в тюркските езици числителните редни имена се образуват с помощта на суфикса “инчи”..., който стои доста по-далеч както от прабългарските, така и от шумерските образци” [Добрев П. 1991, 171].

Най-напред и по принцип в един по-друг, морално-етичен план, на нас като езиковед ориенталист ни изглежда, казано най-меко, много странно, лице без специално лингвистично образование да се опитва дори и да говори за “шумерски образци” и то без да посочва източник и самите образци или поне да цитира езиковед специалист в тази област; без да е в състояние да им направи сравнително-исторически анализ, който да докаже общата и за шумерските, и за прабългарските “образци” генетична основа, каквато обаче никога не е имало, защото, както му го казаха направо в очите и чуждите езиковеди, “some sumero-accadian "alejn" (first, initial), assyro-babylonian "ejlul" (ejl-ul, first month)”, към което пък ние добавяме и тур. *Eylül* - септември, дали и то не е от “древнобългарския

език” (???), но все пак очевидно и безспорно, няма никаква връзка между праб. *алем* и тази шумеро-акадска или асиро-вавилонска лексема.

Абсолютно никаква връзка не съществува също така и между праб. *алем* и арабското по произход пам. *olam*, от "Nauruz-i-olam" в следния много показателен за пределната лингвистична неграмотност на този, за когото се отнася, пасаж: …about this "alem" (first) you had some doubts. Dobrev has: "The "pamirian" "alem" (alam, olam) and "tvirem" (tijorem, tiram, diverem) denoted the beginning and the end of the harvest, correspondingly. Z. Lenz in "Zeitrechnung im Nuristan. Berlin, 1938, had that the "pamirians" (I wonder whether he means the nuristani) celebrated the New year twice - as "Nauruz-i-olam" (initial New Year) and, the second festival - "Nauruz-i-tiramokh" (literally "New year in the month of the end of the harvest", i.e. Autumn New Year.) [Discussions 1999].

И точно във връзка с това арабско по произход пам. *olam*, ето ви една много хубава извадка от въпросната “общопланетарна” Дискусия, особено показателна за безизходицата, до която са докарани чуждите езиковеди, иначе позапознати с източните езици, не може да не им се признае: I don't know what is meant by these words. if it really means "first" it is not common in iranian. it could be a combined arabic – iranian awwal-am as in talysh (which adds the turkic -inci as well!). modern persian prefers awwal (a"vva"l) to the native word. it cold also be an archaic loan from turkic. or even arabic `a:lam (world, i.e. standard)...

“Браво, браво!”, възкликваме ние на френско-български или пък “Евалла, Евалла!” на турско-български за тези момчета, защото те дори и тогава, когато много добре знаят, намират сили да кажат, че не са сигурни или не знаят, докато Нашенецът, който никога нищо не знае, винаги казва, че всичко знае: “...second festival - "Nauruz-i-tiramokh" (literally "New year in the ti:r ma:h (with -h, it might be a transcription error on the part of dobrev as he does not distinguish -h and -x in new persian ti:r means arrow, ma:h means moon or month; I don't know if this is the correct etymology for ti:r which is avestan ti*sh*tryehe). soghdian and xwarezmian had the new year in the beginning of summer (as in nuristan) and this did in fact coincide with the persian (4th) month of ti^r...”

И след като по-горе вече си изяснихме всичко без остатък около прабългарския суф. -*ем,* никак няма да е излишно да видим какво чуждите езиковеди знаят по въпроса и как те преценяват псевдолингвистичните напъни на Нашенеца: “...what about the sumerian "ellimu" (first) or "tamtamma" (four (people?))? What is the origin of these iranian ordinal suffixes -m, etc. and the similar to them danube bulgar -em, -om ("vechem", "tutom") and volga bulgar/chuvash -im, -em ("veshim, "pilem")? As you said the common turkic ordinal suffix is quite different - -inchi. Dobrev mentions that L. Benzing (1959) already proposed that "the bulgar suffixes are from the persian -um" but there is some confusion because later he introduces some paleoasiatic and samojed ordinal suffixes -imdi, -emesh and says that "the chuvash ordinal suffix -mesh is identical with the paleoasiatic -mesh used by the Enisey ostjaks to form ordinals". Also he found some basque "elen" (first month), "hiren" (third month)...”

Но ето го и Нашенецът, заловен на местопрестъплението и уличен във фалшификация с цел измама, което той си го практикува при всеки удобен случай - дали ще се стъписа или поне малко поумири или и той, като онзи, на когото му плюли по сурáтя, ще каже “Божа росица”, в което всъщност не може да има никакво съмнение: talysh has evvelminci (! arabic + iranian and turkic suffixes) turkish "alIn" (forehead) was also attributed to talysh by dobrev, although not listed in his dictionary. these words are not found in the dictionaries. al, ala:n seems to be a noun of place. sanskrit alam is given as "enough", "equal to", "high" I don't find shown to be found for iranian.

И накрая засега, пак в същия морално-етичен план, бидейки все пак българи, трябва да кажем, че е много обидно за нас българите, някой неграмотно-нагъл и безсрамен тип

измежду нас, заради корист собствена и благо свое, да довежда до изумление и бяс чуждите езиковеди, които, "горките добродушни наивници", разбира се, не четат Ал. Константинов и не могат да знаят, че Бай Ганю си е чисто и просто, единствено български патент, след като вземат всичко толкова насериозно и след като дълго и напразно се мъчат да разплетат обърканите концы на нашенеца, най-после, разбира се, за наша сметка, изкрещяват вбесени на своя си, благовъзпитан език, забравяйки дори и родния си правопис: "I am a little bit confused by the various theories of Dobrev, but he argues his elem, alem, altem, enielem are in fact confusing, his assignemnts are variously 10, 1, 12 or "last:, 11, that 22.12, Ignazhden, Edinak - the New year day in the bulg. folklore,…" [Discussions 1999].

Тъкмо тази реакция и предшествуващата я квалификация са повече от предизвикани, уместни и заслужени, особено когато се има предвид, че изобщо необоснованите и недоказани резултати от псевдонаучния стил и метод на "научно" дирене и изложение на Нашенеца, вече се превърнаха и в причина, стимул и благоприятна почва за избуяването напоследък на голям брой български "лингвистически силно ерудирани, млади научни таланти", но по-точно и по-кратко, негови епигоно-адепти, които не само че не пропускат да отбележат и подчертаят големите приноси и най-вече приоритетите на Петър Добрев, който е "открил", неизвестното само на тях, но иначе много добре известното на всички грамотни и четящи люде по Европа и Азия и то поне от X в. насам, "название *булгар* - вид конски юфт" или пък "чудесното попадение", че "в най-древните индоевропейски езици от типа на санскрит в Азия или в старокелтския в Европа вместо Л се е утвърдил звук, среден между Л и Р", което "попадение" те, разбира се, обещават и да доразвият.

Неговите епигоно-адепти, забравили или по-точно никога ненаучили, че съществува сравнително-историческо езикознание, нехайно-безгрижно препускат през всичките световни езици, не толкова "хоризонтално", в най-новия синхронен срез, колкото в необозримата дълбочина на ностратическата фантастика и щом зърнат два-три, донякъде подобни един на друг звука, бързат да изкрещят "Еврика!", без изобщо да имат някаква представа какво точно съдържа, но още по-важното, какво може да даде на Прабългаристиката тази мъглява бездна и без да се досещат, че всичко в действителност е съвсем на повърхността, току под носа им, но те са слепи и глухи за цялото това богатство.

Така, думи и имена, които изобщо нямат каквато и да е историко-генетическа връзка се оказват "паралели", т.е. взаимни съответствия на "древнобългарска" езикова почва, какъвто е случаят с чисто и безспорно тюркското по произход мли *Лабас* - нехристиянското име на цар Симеон Велики, и мли *Лабашер* - правнукът на шумерския цар Гилгамеш. Ето защо "Друга прелюбопитна подробност, че досега са открити около 60 древнобългарски (и съвременни български) думи, които имат паралели в еламския, шумерския, асирийския и еврейския езици", една от които е и лекс. *алем,* за близкоизточен лексикален паралел на която се предлага акад. *еллиму* [Голийски 2003, 332,346,354,408]. От цялото изложение до тук, да се надяваме, и за най-невъзприемчивия и силно предубедения, стана напълно ясно, че нещата не са точно такива, но нека вече и все пак да се задоволим с така предложените оценки и квалификации, въпреки че всичко това заслужава много повече.

Специално по отношение на редните числителни имена в тюркските езици, добре е да се знае още и това, че, както проличава също така достатъчно ясно от по-внимателното проследяване морфологичната структура на горепривedените числителни имена, в тези езици съществуват и други форми средство за тяхното образуване. Пълното им изброяване и посочване сега и тук нито е възможно, нито пък е необходимо, но все пак непременно трябва да се отбележи, че тъкмо това *-ин-чи* от останалите, небългарските тюркски езици, е двусъставно и в качеството на своя неделима част съдържа и носи в себе

си и онзи, по-горе вече достатъчно подробно и многостранно представен пратюркски суф. *-*ïŋ,* от който впоследствие възникват и се развиват и генетико-исторически, и структурнотипологически вече разгледаните и описани форми и разновидности на суфикса в болгарските езици и диалекти.

А и в края на краищата, доколкото и щом като българските езици най-общо и болгарските езици и диалекти по-специално, са сравнително обособен, самостоен и самостоятелен клон от тюркското езиково семейство, не само напълно нормално, но дори и абсолютно задължително е те, наред и на основата на наследения от общия тюркски праезик лексико-граматичен фонд, да "генерират" и развият и нови, минимално, частично или в голяма степен тъждествени, но дори и фонетико-семантически напълно несъвпадащи и различни компоненти на същия този фонд. Тъкмо от това обаче в никакъв случай не може и не бива да се прави особено неправомерният и дълбоко погрешният и необоснован извод за някаква си непринадлежност и несъвпадение в генеалого-исторически смисъл на прабългарския език с тюркските езици.

Словосъединяването, композицията е третият способ за образуване на нови, сложни, двусъставни названия. При този способ две отделни и напълно самостойни преди това думи се свързват и обединяват в едно единно фонетикоструктурно цяло, което съществува и функционира в езика като една единствена дума. Спецификата на сложната дума изобщо, във фонетичен план е сливането, прилепването на отделните думи една към друга, изпадането на звук или звукове от строежа на коя да е от тях, преразпределяне на ударенията и установяване на едно главно и едно второстепенно ударение.

В основата на сложната дума може да лежи една от трите синтактични връзки - много рядко предикативна или съчинителна и най-често подчинителна. Тук тя присъства само като начало и средство за обединяване, а след изграждането на сложната дума тази връзка престава да се проявява и функционира, тя загубва своята съединителна функция, а в някои случаи - и своите формални показатели, именно поради което не е възможно и вмъкването между нейните съставки на други езикови елементи, тяхната замяна или размяна. В изречението сложната дума заема позицията само на една част на изречението и се разпространява като една дума, т.е. налице е само една синтактична връзка между нея и думата, с която тя влиза в конкретен вид синтактично отношение. Морфологически сложната дума се проявява като една отделна дума и съответно словообразувателните и словоизменителните афикси се прибавят само към едната, последната по време и място нейна съставка.

В семантико-функционален аспект сложната дума притежава резултативно цялостно значение, което се извежда пряко от изходните значения на обединяващите се думи или пък е фразеолого-идиоматично, но тя във всички случаи служи за обозначаването и номинацията не на два отделни и независими, а на един единствен и цялостен, по-конкретен обект, отколкото чрез коя да е от нейните съставки [вж. и срв. Ганиев 1977, 34; Гордлевский 1961, 2,63-64,124; Егоров 1971, 102; Желязкова 1977, 43-48; Кононов 1956, 124,128; Левковская 1962, 266-267; Шмелев 1973, 61-63; Юлдашев 1971, 150-163; Banguoğlu 1974, 121-125; Göğüş 1963, 245-248; Hatipoğlu 1964, 204-206].

Конкретно при названията, структурно-функционалното обединяване и сливане на двете съставки води до елиптирането на едни, генерирането на други или пък до разместването и изнасянето на преден план на трети семантични признаци - балканотюркският по произход бълг. орнм *Юмрук-чал,* букв. "юмрук-връх", на съвременния и краен етап от развитието си доста вероятно е преосмислен и подведен под тур. *yumruk* "юмрук, пестник, пестница" [срв. Въгленов 1962, 409-412]. Поради това, наред с присъщите на изходните му съставки семи названието съдържа още и допълнително генерираните при образуването на сложното едносъставно название релационни семи,

функционалносинтактичното значение “подобен на предмета, към който се отнася” и “има формата на предмета, към който се отнася”, а в комплексната семантема на сложното название доминантна позиция заема семата “форма на юмрук” от значението на зависимата, определящата съставка, благодарение именно на които се осъществява и необходимата за индивидуалната номинация относителна негативност и така се постига и съответната конкретизация и индивидуализация на номинативния обект [срв. Молчанова 1982, 117-118; Попова 1970, 179].

Що се отнася пък до “косвеното доказателство” на М. Въгленов [1962] за другата генетична основа на оронима под формата на задължителен според него за съчетанието с *юмрук* притежателен изафет - *Yumruk çalı* [412], то на същия, независимо от амбицията и претенцията му да познава добре и да използува коректно фактите и данните от турския език, очевидно все още не му е известно, че именно в турския език уподобителната семантика се изразява единствено и само посредством апозитивно субстантивно-субстантивно словосъчетание или още изафет трети вид, с прилагане, видно също така и от нашето специално и достатъчно подробно изследване [Добрев 1980, 21-23; ~*~1981а, 56-61], а не “конструкция за принадлежност (изафет)”, което пък не само, че е още по-малко точно и ясно, защото такова нещо в турския език изобщо няма, но по този начин не се и доказва нищо.

Подобно е положението между впрочем и с разсъжденията на М. Въгленов [1962] върху *berü,* което, като по-старо в историята на турския език и запазено в неговите говори, в никакъв случай не може да бъде резултат от лабиализация на краесловната гласна на *beri,* а точно обратното - второто е резултат от развитието на първото, а това пък незабавно прекъсва връзката аналогия с *yumru-yumri,* за което така си и остава напълно неясно как образува изафет втори вид в примера от Делирадев, когато е прилагателно име, а тази синтактична конструкция по начало и както също така е много добре известно, се образува от две съществителни имена и никога от прилагателно и съществително име [411-412, вж. ЭСТЯз-б, 124-126].

Разпространена разновидност на словосъединяването е свързването и обединяването на апелатив или собствено име с апелатив термин, както е например при бълг. сли *Ботевград,* където значението на апелатива термин получава необходимата за всяко название конкретизация благодарение на внасянето в комплексната семантема на семантичните признаци за конкретно лице, съдържащи се в зависимата съставка на сложното едносъставно название.

За българския език словосъединяването е стар способ за образуване на сложни имена, който обаче е достатъчно продуктивен и в по-ново време, като не са малко и случаите на образуване на названия с географски термини, получени по метафоричен път с оглед на анатомичната лексика в езика [Димитрова-Тодорова 1987, 121].

Предимно по този способ се образуват личните имена на славянските князе от Ранното Средновековие, както е например мли *Ἀρδαγάστ* (584), носено от славянски вожд по времето на съвместното нахлуване на авари и славяни в пределите на Византия и достигането им дори до Източна Тракия [Ковачев 1987, 126; ГрИБИс-2, 296-297], също така и имената на царете от Второто Българско Царство – *Иван Асен, Иван Александър, Теодор Светослав,* а и в най-ново време се проявява немалък интерес към този структурен тип имена като *Красимир, Радослав, Станислава.*

Този способ за образуване на нови имена е твърде разпространен и често се прилага също и в тюркската, монголската и тунгузо-манджурската топонимия, като повечето от названията са образувани с участието на географски термин. Относителният дял на сложните имена с термин в състава си в топонимията на Горен Алтай например дава основание да се обобщи, че този структурен тип е най-разпространената и продуктивна

форма на тюркското географско име [Молчанова 1982, 119]. Повечето от топонимите в Синьцзян са дву- и трисъставни названия, най-често съчетание от прилагателно и съществително име, което по правило е географски термин [Мурзаев 1974, 97,276]. Конкретно словосъединяването с участието на тюрк. аптрм *куль* "езеро" е способът, по който се образува например по-голямата част от названията на езерата в Северен Казахстан [вж. Попова 1966, 149].

Но особено разпространен и често прилаган е този способ в двуелементната турска антропонимия, която се състои само от лично и фамилно име и където голям брой имена се образуват от две или три думи, както е например при жли *Nurhayat* от *nur* "светлина" и *hayat* "живот"; *Yazgülü* [TV] от *yaz* "лято", *gül* "роза" и *-ü* - притежателно окончание за 3. л., ед.ч.; фми *Eraçıkbaş* от *er* "мъж", *açık* "открит" и *baş* "глава"; *Ertürk* от *er* "мъж; войник" и *türk* "турчин"; *Kırömeroğlu* от *kır* "посивял, побелял", лчи *Ömer, oğul* "син" и *-u* - притежателно окончание за 3. л., ед.ч; *Kurtdoğmuş* от *kurt* "вълк" и *doğmuş* "роден"; *Göktuna* от *gök* "син, светъл" и *Tuna* – Дунав; *Öztürk* от *öz* "истински, същински" и *türk* "турчин"; *Yeşildağ* [TV] от *yeşil* "зелен" и *dağ* "планина" и още мн. др.

Пак в турската антропонимия, често срещан случай на словосъединително онимообразуване е прибавянето на повече от една, най-различни по произход, структура и семантика лексеми към една и съща лексема, в резултат на което се получава голям брой еднокоренни лични имена, както например при тур. нарси *gül* "роза", на основата на което в турския език се получават доста на брой женски лични имена: Güldane (1927) (Türkçede, Fars kökenli Gül adından pek çok kız adı yapılmaktadır. Türkler tarafından sevilen bu çiçek adının sonuna eklenen +dane, +hanım, +name, +peri, +zade, +şen, +ten, +seren, +deren, +gûn, +istan, ...vb. gibi ek ya da isimler hâlâ kız çocuklarına verilmektedir.); Gülende (Kaman, Meşe köyü, 1918) (Farsça, Gülendâm "gül boylu" adından bozulmuş olabilir.); Gülhanım (Farsça, gül+Türkçe hanım'dan birleşik isim.); Gülnâme (Farsça gül+nâme "mektup; aşk mektubu" adlarından birleşik isim.); Gülperi (Farsça, gül+peri adlarından birleşik isim); Gülzade (Farsça, gül+zade "oğul, evlât; doğmuş, doğan; asil"= gül evlâdı/gül doğmuş/gül (gibi) asil anlamlarında.) [Gülensoy 2001, стр. 3] – *Гюлдане (1927) (В турския език, от персийското по произход име Гюл се образуват твърде много имена на момичета. На момиченцата все още се дават наставки или имена като -дане, -ханъм, -наме, -пери, -заде, -шен, -тен, серен, -дерен, -гун, -истан и д*р., *които се* прибавят *към наименованието на това цвете, обичано от страна на турците; Гюленде (Каман, с. Меше, 1918) (персийско, може да е видоизменено от името Гюлендам "с ръст на роза"; Гюлханъм (сложно название от персийското гюл и турското ханъм); Гюлнаме (сложно название от персийските съществителни имена гюл и наме "писмо; любовно писмо"); Гюлпери (сложно название от персийските съществителни имена гюл и пери); Гюлзаде (персийското гюл и заде "син, чедо; роден, раждан; благороден", т.е. в значенията "чедо като роза; родено като роза; благородно като роза".*

Съществена особеност на собствените имена, образувани посредством способа словосъединяване, е запазването в тях с течение на времето, но по-точно завинаги, в рамките на езика, в който възникват, а дори и след пренасянето и заемането си в друг език, на синтактичната структура или по-конкретно на взаимното разположение една спрямо друга на двете отделни съставки, т.е. казано по-кратко, на словореда, присъщ и характерен за езика, в рамките на който възниква и се образува собственото име.

Изключително важна и ономастически съществена особеност на тюркските езици по принцип и на тюркските по произход собствени имена в частност, в това отношение е, с много малки изключения при някои титли, препозицията, разполагането на първо място на определението зависим член на подчинителното словосъчетание и на второ място – на определяемото главен член на същото словосъчетание.

Впоследствие при разкриването произхода на името, тази синтактична закономерност при възникването и образуването на тюркските по произход български собствени имена се превръща не само във водещо средство за правилното и точно намиране и посочване на неговата генетична основа, но така също и в определител и показател за обектната адекватност, коректността, последователността, нивото и степента, на която е осъществен ономастикоетимологичният анализ, също и за неговия успешен завършек, за неговата сигурност и убедителност. Такъв е случаят например със срвек. бълг. мли *Алтимир* с вариант *Елтимир,* към което в литературата експлицитно или имплицитно, но във всички случаи без каквито и да е уговорки, се отнасят още и ойкнм *Алдимировци, Алдомировци* (Сф), също и срвек. унг. мли *Олдамуръ,* определяно като куманско по произход и носено от "кумански главатарь в Маджарско" от началото на XIII в. (Ст. Младенов).

Други форми и разновидности, с обяснение на произхода им при някои от тях, само в българския език, на бълг. мли *Алтимир* са срвек. мли *Елтимир* на болярина деспот на Крънската област, не по долината на Тунджа (В. Стоянов) или на юг от Балкана (Ст. Младенов) или пък най-общо Средногорието (Пл. Павлов), а приблизително между дн. Габрово, Елена, Казанлък и Сливен с подбалканските земи от Тунджа до Морето (Кр. Гагова; БВАтл). Тъкмо него гърците наричат скит - Σκύθη, и по този начин напълно определено и категорично го различават от българите, които за тях са мизийци, и който е и брат на цар Георги Тертер (1280-1292). След смъртта на неговия приемник Смилец Елтимир се жени за една от неговите дъщери и не само подпомага царицата вдовица в държавните дела, но дори и я взема под закрилата си, когато тя е принудена да напусне столицата Търново заедно със сина си, малолетния цар Иван Смилец [срв. Павлов 1999, 74]. Тук е и засвидетелстваното в османотурските извори под 1451-1481 г. пак мли *Алдомир,* носено от двама жители на с. Батковци, Софийско, единият от които е преселник от Видинско, както и пак приблизително за същото време и на същото място записаният ойкнм *Алтимир,* възможно и *Елтимир;* мли *Алдомир* - изчезнало старинно име, запазено в името на с. Алдомировци, Софийско; *Алдимир* - старинно име, разновидност на *Алтимир,* а това пък също старинно име, според едни от кум. *ел тимир* "желязна ръка", според други от герм. *alt* "стар" и *–мир;* млфи *Елтимир Николов* (Сф), фми *Алдимиров* (Самк) (РкЛФИм); *Алдемир* - вероятно тюркско, извеждано от *ел* "ръка" и *темир/демир* "желязо"; *Алдимир* - разновидност на *Алдемир; Алдомир* - побългарено *Алдемир,* като *Добромир; Алтемир* - разновидност на *Алдемир; Алтимир* - разновидност на *Алдимир* от тюрк. "ръка желязо"; срв. *Елтимир – Eltimērēs,* брат на цар Георги Тертер (XIII в.); *Елтимир* – разновидност на *Елтемир,* разновидност на тюрк. *ел* "ръка", *темир* "желязо; железен" (РкЛИм); ойкнм *Айдемир* (Сил), *Алтимир* (Монт), *Ездимирци* (Сф).

Форми и разновидности на Името в някои други езици са срвек. нтат. мли *Кантемир Мирза* на турския областен управител на Силистренска област (1621-1637) (Добр), който по същество се явява ногайскотатарски военачалник на турска служба; тур. ойкнм *Timurtaşlı* (XIX в.) - турско село към бившата общ. Койун-тепе на окр. Филибе (BgTYAd); рум. фми *Aldimir* - от бълг. *Aldimir,* също и *Aldomir* от бълг. *Aldomir,* срв. топнм *Aldomireşti;* фми *Timurcan* от бълг. *Демирко* със суф. *-an, Tomiraşcu* от бълг. *Tomerov* (İordn); молд. мли *Aldomir,* може да се добави и обл *Aldimir* (1575) (Munt); срвек. унг. мли *Oldamur* - кумански вожд в унгарска хроника от 1282 г.: "Oldamur Dux Cumaniae". Дали пък не е бил румънец? (EtMgnRom); молд. млфи *Димитър Кантемир* (1673-1723) - учен, политически деец и княз на Молдова от 1710 г.; осет. фми *Кантемиров* (1882); монг. мли *Менгоутимерь, Менгоутимиръ* на предводителя на татаро-монголските орди в Източна Европа през XIII в.; в Ирански Кюрдистан има околийски гр. El-Teymur или в кюрдско произношение - *Yel-tämur,* където първата съгласна е типично кюрдска протеза и което е от срвек. монг. мли *El-Timur* (Vl. Minorsky).

Особено голям обаче е броят на формите и разновидностите на назв *Алтимир* в руския език, където напр. са фми *Теймуразов, Темирев, Темирканов, Темиров, Темирханов, Темирязев, Тимирев, Тимирязев, Тимуров, Темирбулатов, Теймуров, Темергалиев, Темирболатов, Тимербаев, Тимергазин, Тимергалиев, Тимерханов, Тимеров, Тимирашев, Тимирбаев, Тимиркеев, Тимиров, Тимирясов, Тимур, Тимура, Тимурзиев* и др.

Тъкмо това срвек. бълг. мли *Алтимир* напоследък общо взето доста често е предмет на голям брой спекулативни опити в Лингвистиката, Ономастиката и Историографията, с цел и намерение установяване и представяне в явен вид на неговата лексико-граматична структура и откриване на тази основа на неговия произход. Проф. Й. Заимов [1973] например най-напред приема, че то е прабългарско и при това привежда и турски съответствия [71], но впоследствие определено "разчупва картината" и тръгвайки фактически от мли *Алдомир* и преминавайки към *Алдемир, Алдимир, Алтимир,* изказва предположението всички те да имат за основа тюрк. *al, el* "ръка" и *temir, demir* "желязо". Същевременно той тези имена да са променена форма от славянските по произход мли *Владимир* или *Радомир,* но като резултат все пак обобщава и заключава, че мли *Елтимир* води своето начало от славянските езици [БИмк, 9]. Така нас не ни остава нищо друго освен да се чудим и дивим както на славянската, така и на тюркската историколингвистическа, сравнителноисторическа и ономастическа грамотност, също и повръtливост на автора.

В тази връзка между впрочем, както става ясно от личните ни бележки от една научна конференция по Ономастика през 1990 г. в СУ "св. Климент Охридски", за сега вече покойния проф. Б. Симеонов пък, бълг. ойкнм *Алдомировци* води своето начало от германските езици на кръстоносците, пресичали през Средновековието българските земи на път за Божи Гроб.

Руските фамилии, образувани на основата на тюрк. *темир,* се обясняват например по начин, както малко по-долу изцяло приведеното фми *Тимирязев,* а "Другие фамилии от той же основы 'темир' - железо. Темирканов искаженное Темирханов. (Э) Темировы. Распространённая фамилия (Веселовский 1974, с. 315) с несомненным выходом из тюркоязычной среды с основой темир - 'железо'. Прослеживается один род Темировых - от Дмитрия Ивановича Темирова, писца, упомянутого в 1559 году (Веселовский 1974, с. 315), к его сыновьям: Григорию Дмитриевичу Темирову - неоднократному гонцу и послу в Крым в 1564-1566 гг. (ПСРЛ, 29, с. 346, 349) и Михаилу Темирову - приставу при литовском после Сапеге (ПСРЛ, 34, с. 232). (СТ). Родственные фамилии, Теймуров, Теймуразов, Тимур, Темирбулатов. От имени составленного из двух слов Темир + булат [СлРФм]. Именно тук главното и съществено, което прави особено силно впечатление е това, че не се прави дори и опит за конкретизация с оглед на съответния език, от който е заето името или пък неговата генетична основа, а то се извежда от един недостатъчно конкретен и ясен "тюркски" език.

При един не особено, много меко казано, убедително-сполучлив опит напоследък в историографията, като съставна част на друг такъв опит за решаване на непосилната не само поради пълна некомпетентност, задача да се "деславянизират" съвременните българи в полза на всячески алогичното "ираноиди, коренни балкански елементи и слабо застъпени монголоидни черти" и в рамките на една пределно повърхностно-приблизителна представа за миналото и настоящето на тюркските и индоевропейските изобщо и на славянските и иранските в частност племена и народи, да не говорим за техните езици, с оглед засвидетелствувания от "Западните летописци" неясно точно кой, но във всички случаи, чуждоезиков вариант във вида на мли *Landomir* като име на най-големия син на цар Борис I, Владимир-Расате, се допуска, че то "би могло да бъде изопачена форма на "Алдомир", състоящо се "от две части, които са застъпени нашироко

в алтайските езици"; следват няколко от широко известните примери от тюркските и монголските езици със значение "ръка" и "желязо" и се заключава, че "Твърде е вероятно по-късни славянски писатели да са "превели" "Алдомир" на "Владимир" поради чисто звуковата прилика между двете имена".

Но малко по-нататък, просто не подлежи на квалификация това "Съдейки по прабългарските имена на Асеневци като Асен, Елтимир и т.н., както и от близките връзки с куманската държава…", като също така просто нямаме думи за абсолютната несвързаност и безсмисленост на словосъчетанията "Асенев род,… куртов син Боян,… кубански българи и Асеневци, които приемат християнството на юг от Дунава, не по-рано от XII в,… близките връзки на Асеневци с куманските владетели,... днешните гърци имат много повече славянска кръв, отколкото днешните българи... славяните от Аварския каганат са побългарили езика си и затова словашкият спомагателен глагол е едва ли не еднакъв с българските си успоредици... тохарският е стоял твърде близо до онзи праезик, от който са произлезли индоевропейският и уралоалтайският клон. От друга страна, прабългарският ще да е бил твърде близък, ако не и еднакъв с тохарския." и още безброй други недомислия, но по-точно болни сънновидения наяве от този сорт [Цветков 1995, 32-33,37,42-45], за да не употребяваме съответния по-ясен и по-точен медицински термин, не заради него, а по-скоро заради себе си и евентуалните ни читатели.

Наистина, прекалено фриволно и лишено от всякаква връзка с реалността е твърдението, че "по българските земи не е намерено нито едно славянско селище, нито дори отделно славянско жилище", като при това пак на същата страница се цитират изводите и заключенията на изтъкнати български специалисти археолози, според които поне две пети от ранносредновековните езически некрополи в днешните български граници са славянски [32].

Разбира се, че не отговаря на истината заявлението, че не е намерено "нито едно славянско селище, нито дори отделно славянско жилище", но дори и това да беше точно така, най-напред намерени, археологически проучени и описани са достатъчно на брой некрополи и отделни гробове, славянската принадлежност на които изобщо не се подлага на съмнение [вж. напр. Вължарова 1976] и за които надали може изобщо да се помисли, че са се "появили на бял свят" без и независимо от всякакви човешки, в случая славянски жилища.

И все пак и въпреки всичко, жилището като един от елементите на материалната култура, подобно и на погребалния обред, не е единственото и основно свидетелство и доказателство за славянската принадлежност на съвременните българи; словаците не са побългарили езика си, защото формите успоредици на спомагателния глагол между славянския словашки език и славянския български език са отделно-самостоятелен и индивидуален краен резултат от историческото развитие, преобразуване и промяна на една и съща праславянска форма; през Средновековието мли *Владимир* под формата на присъщите за всеки отделен славянски език фонетични варианти, се среща не само при южните, но и при източните и западните славяни, така че дори и постулираните, но неясно дали изобщо някога съществували, "по късни славянски писатели" да са го сбъркали до определена степен, те надали все пак са искали да кажат и напишат "Алдомир", защото това предполага всеобщо разпространение, употреба и добро познаване на последното име и много рядка, епизодично-спорадично разпространение, употреба и слабо познаване на предното, славянското име, което поне за "славянските писатели" е много трудно да се допусне.

А и защо трябва да се правят изводи и заключения на тази много малко вероятна и дори нереалистична основа и оттук да се съчиняват какви ли не налудничаво-вятърничави идеи и хипотези, когато срвек. бълг. мли *Владимир* си е перфектна ономастична изоглоса

на почти синхронното струс. мли *Володимеръ* [ЛаврЛет, 199], само че придобило този си вид благодарение на действието на специфично българската, т.е. славянобългарската ликвидна метатеза. Поради това рус. мли *Владимир* изглежда по-скоро да е обикновена ономастична заемка от старобългарския в руския език; тохарският език е индоевропейски език и по тази причина не само не може да стои близо до него, но това обяснява и успоредиците в него и славянския български език или германския английски език например, което може да се види във всеки университетски учебник по общо езикознание, към който носителите на академични научни степени и звания, ясно защо, не питаят особен афинитет и дори не се чувствуват задължени да го прелистят; в алтайските езици, освен тюркските и монголските, влизат още и тунгузо-манджурските и в случай че се тръгне или застане на "алтайска" почва, за което не съветваме никой български историк дилетант, това означава непременно, че примерно 7-8 хил. и дори и повече години пр. н.е., тези групи езици са били един единствен език и неговият фонетико-граматичен и лексикален строеж е най-малкото отдалечен до неузнаваемост от съвременните и средновековни езици от трите отделни групи, по силата на което върху него може да се размишлява и разсъждава само с помощта и в рамките на един пределно прецизиран и коректен сравнително-исторически метод, какъвто според нас все още не е разработен, а за някакъв си, неправилно изписан без тирето си и разположен на нивото на индоевропейския праезик, "уралоалтайски език" е по-добре да не говорим, но нека все пак уведомим, че сред хилядите най-висококвалифицирани, минали и сегашни езиковеди по Света, само двама-трима са дръзналите да се заемат с тази проблематика.

За масирано куманско присъствие на Балканите изобщо не може да се говори преди началото на XII в., защото много добре е известно, че те преминават Дунава за първи път през 1065 г. (Ст. Младенов). А и тъкмо в тази връзка безспорно няма никакви причини да не се вярва и на староруския летопис, според който "В лэто гфkd (1061) Придоша Половци первое на Русьскую землю воєватъ" [ЛаврЛет, 163], още повече че не толкова старобългарската кирилска азбука, колкото старобългарският начин на изписване на годината, издава съставянето на цитираните летописи на основата на много по-ранни от тях писмени източници. Кубанските българи и руските половци са толкова отдалечени във Времето и Пространството едни от други, че е по-добре да не се говори за това, особено когато на някой си пък не му идва на ум, че единственото, което може да се направи тук, е да се търсят субстратни езиково-културни елементи от първите при вторите. Но дори и тогава пак няма да има по-голяма безсмислица от това "прабългарските имена на Асеневци", защото тези Асеневци никога не са били прабългари, освен ако нашата историческа наука не приема за чиста монета някои добре известни видения и призраци.

Ето защо конкретно за самите Асеневци, очевидно съвременната българска медиевистика, за разлика от българската лингвистика, е много-много далече от това да изследва достатъчно задълбочено, непредубено-безпристрастно и обектноадекватно, да прецени и оцени по достойнство произхода, мястото, ролята и значението на средновековните балкански кумани за българското минало и настояще.

Достатъчно основание за този наш извод е не само голословното твърдение, че куманите не се установяват на местожителство в България и не оставят следи зад себе си (В. Тъпкова-Заимова), но и пределно невежествено, също и научнобезотговорното, споделяно за преголямо съжаление и от други български историци, "етногенетическо заключение" в специално посветеното на Асеневци проучване, че те, видите ли, произхождат от българската аристокрация. Но каквото и потекло да имат, Асеневци са очевидно неделима част от българския народ, независимо че пак тук се приема, че "историята на една фамилия започва с нейния произход", а се и признава, че това е "фамилията, превърнала се в най-могъщата българска династия", и с която "са свързани

всички големи постижения на България през XIII-XIV в.". И все пак, много неясно защо се забравя или премълчава, че именно благодарение на тази фамилия и на етническата маса на българските кумани, из недрата на които тя израства, се освобождава от византийско робство и не толкова се възстановява, колкото се спасява и оцелява българското царство, а с него и целият български народ. Тогава в светлината на този неоспорим факт току-що цитираното признание вече трябва да се приеме за бледо-безцветна констатация, но не и реалистично-обективна оценка признание на приносите и заслугите на куманите за българската държава, народ и култура.

Имплицитно-негативната квалификация в изречението "Популярното схващане за българо-куманския произход на Асеневци се основава само на присъствието на две тюркски имена във фамилията: Асен и Белгун" си е за сметка на научната добросъвестност и морал на автора, но в съдържателен план това чисто и просто не е вярно, защото само в Показалеца на имената накрая може да се видят още и имената на Белаур, Шишман, Тертер, Калиман, които в никакъв случай не са "тюркски", а трябва да са тъкмо кумански. Голямата разлика между двете понятия може и да не се схваща, което пък вече е за сметка на научната компетентност и осведоменост на автора, особено когато той си е поставил очевидно непосилната за него задача да изследва, опише и представи историографски именно фамилията на Асеневци, куманският произход на която надали вече изобщо може да се оспорва или поставя под съмнение.

И все пак историческите факти податки за куманите не се изчерпват само с тези лични имена, а са много повече на брой и най-разнообразни – от езика, материалната и духовна култура, включително и много важното известие на Пахимер за куманския произход на Георги Тертер: Τερτερής εκ Κομάνων ήν... [срв. Божилов 1985, 11-20; Тъпкова-Заимова 1980, 53; Цветков 1995, 44, вж. Младенов 1931, 120-131; Москов 1962, 151-161; Добрев 1982, 415-421, подчерт. - И.Д.].

Независимо от всичко това и въпреки всичко, не само е много добре, но дори си е направо задължително именно тук да се отбележи и непременно трябва да се знае, че първенството при определянето произхода на мли *Алтимир* принадлежи на акад. Ст. Младенов, който още през 1925 г. го извежда от кум. *El-temir* "желýзна р©ка", дословно "р©ка-желýзо" (подчерт. - И.Д.), като твърде обикновено наименование за мъж, на когото се изтъкват силата и храбростта. По този начин, за разлика от съвременните тълкуватели на Името, които се издигат и подвизават на прекалено общото за случая ниво на тюркските езици по принцип, той определя и посочва равнището, до и на което следва да се търси произходът на Името.

Изглежда обаче тъкмо тази отдалеченост във Времето улеснява извънредно много и силно подтиква някои други, съвременни "видни български учени" с богат международен опит, пак откъм историческите науки, напълно в духа на "добрия тон и стил", който царува тук и съгласно който Светът, да не говорим за самата Наука, още по-малко пък за лингвистиката, започва именно и единствено от тях, да направят и те своето "голямо откритие", досежно и мли *Алтимир* със съответните му форми, разновидности и варианти, като прогласят и обявят, напълно забравили или пък никога ненаучили банално-тривиални истини от тюркологията, която и те са завършили, че видите ли, само допусканата, но не и приета, от проф. Й. Заимов етимология е "правилната тюркска етимология (от *al, el* "ръка" и *temir, demir* "желязо", т.е. "желязна ръка") (В. Стоянов), най-малкото в която иначе пълна с безброй лингвистични грешки самохвалебно-самодоволна констатация е премълчаването името на нейния автор в лицето на лингвиста акад. Ст. Младенов.

Въпреки всичко и независимо и от това, според нас тук лекс. *el* не може, а и в никакъв случай няма значението "ръка", защото, за да бъде значението на цялото "желязна ръка", трябва, съгласно току-що поясненото, особено твърдо правило на тюркския синтаксис,

словоредът да е обратен на този, който се наблюдава във въпросното име, което се потвърждава и от приведеното при акад. Ст. Младенов чаг. *temir-baš* "желýзна глава; дебела глава, упоритъ", приведено като потвърждение, но всъщност се получава опровержение. Тъкмо това никак не е необходимо да се знае от слависти и индоевропеисти, макар и академици, но е повече от задължително да се знае, познава и прилага от тюрколози.

От друга страна, тук надали може да се приеме и изведеното на основата на индоевропейските и "ностратическите" езици твърдение, че обратният ред на съставните елементи е съвсем обикновено явление в подобни сложни думи, още повече, че в тюркските езици, с изключение на съвременната чувашка форма с *-a,* която според нас е по-късно развитие, двусъставните древнотюркски имена с определяемо лекс. *temir* по принцип запазват този словоред и имат за първи компонент лекс. *el* с неясно за съставителите на старотюркския речник значение, но във всички случаи различно от значението "ръка, китка на ръката" на отделно дадения и описан пак там омоним (Ст. Младенов).

В действителност, в тюркските езици, както ще бъде обосновано и доказано достатъчно подробно по-нататък, наред с прил. *al,* "ален, яркочервен", има и лекс. *al,* но по-скоро първично-изходен инвариант във вида на лекс. **äl,* "голям, висок; силен, мощен, могъщ; велик", съвсем подходящи за образуването на собствено име, а друг нейн фонетичен вариант, но и по-следващо развитие, както и лексемата вариант *al,* е лекс. *el,* с помощта на която пак посредством способа словосъединяване в старите тюркски езици са образувани редица антропоними и топоними като жли *El bilgä qatun* – майката на старотюркските ханове Кюль-тегин и Бильге-каган; мли *El buγa, El čur, х*орнм *El ötukän* – името на Уйгурския хаганат (ДТС) и др. Така че в края на краищата горепредложената и обоснована по този начин етимология засега и при това положение изобщо не може и не бива да се приема като обектно адекватна и поне малко сигурна.

Тази толкова сериозно-груба грешка се допуска по време и в условията на един доста подробен и дори всестранен лингвистичен анализ най-напред в конкретно-аналитичен план, като при определянето произхода на назв *Алдимировци* и *Олдамур,* акад. Ст. Младенов [1925], след К. Иречек, приема, че при облика *Теле-орманъ* срещу облика *Дели-Орманъ,* а така също и при облика *Елтимиръ, Алтимиръ* срещу облика *Алдимировци, Oldamur,* разликата в зв. *t:d* се корени в тюркската фонетика – кум. *temir :* тур. *demir,* които примери са "характерна фонетична особеност на тюркските диалекти въобще", като дори и в един и същи диалект или език, включително и в турския език, има думи с две различни форми, по-старинната от които е тази със зв. *t.*

При мли *Елтимиръ* имаме характерното за източните тюркски диалекти архаично *t,* с което се съгласува и куманската фонетика, докато назв *Oldamur, Алдимировци* се отличават от "българско-куманското" назв *Елтимир* по началната съгласна, поради което "Това с©, значи, тюркски диалектни различия..." [243-244] и по този начин общо взето все пак остава неясно дали назв *Oldamur, Алдимировци* са турски или пък от някой друг тюркски диалект или език, който обаче в никакъв случай не е кумански.

В обобщено-синтетичен план, така акад. Ст. Младенов, по един проникновено-прецизен и перфектен начин най-напред разкрива и дава достатъчно пълна представа, казано без никакво преувеличение, за цялата и неимоверна усложненост и трудност при търсенето решението на проблема, при което, в рамките на един предимно тюркологически "казус" един български учен индоевропеист се оказва много над нивото на един унгарски учен тюрколог като Д. Ниймет например, който все още не може да проумее и приеме наличието и на "източнотюркски диалектни фонетични черти и особености", наблюдаващи се също така и в куманската фонетика.

От друга страна обаче, видният български езиковед от първата половина на миналия век, допуска и някои други, доста съществено-сериозни грешки, първата от които се свежда до това, че анализира съответните езикови факти предимно и главно в сравнително-исторически, но не и в контактолингвистически план, като при това не може да се каже, че той познава и е в състояние да вземе предвид много важната за случая структурна особеност на тюркския синтаксис, както и целия теоретически допустим и реално съществуващ в тюркските езици набор от лексеми, лексикосемантичните и фонетико-граматични черти и особености на които евентуално биха били в една по-голяма степен свързани със съответните черти и особености и на разглежданото тук име, така че в края на краищата, по метода на последователното алтернативно изключване, да се открие и установи онази лексема, която в максимална степен да се окаже в положението на генетична основа на коя да е от двете съставки на Името.

Доколкото все пак сега и тук е задължително експлицитното представяне произхода на срвек. бълг. мли *Алтимир,* то очевидно и по необходимост, в рамките на така изложените ограничителни условия, произтичащи от вида и характера на тюркския словоред, а така също и при наличието в старите тюркски езици и на мли *El temür,* значението на първата съставка на което като че ли не е съвсем ясно за съставителите на Речника (ДТС), както и поради това, че и в средновековния кримскокумански език е налице изключително подходящата за образуването на лични имена лекс. *temir,* която води своето начало, както се възстановява в сравнително-историческата фонетика на тюркските езици (А. Щербак), от най-вероятно китайската по произход (Н. Баскаков; И. Шервашидзе), собствено тюркска лекс. **tämir* "желязо" и която е генетична основа на съответното, фонетически тъждествено кум. мли *Temir,* конкретно въпросното българско име е по-следващо развитие още в средновековния балканокумански език на мли *Темир* посредством препозитивното добавяне към него на лекс. **äл* "голям, висок", така че на този, заключителен етап от образуването на собственото име се получава не абсурдно-алогичното значение "голямо, високо желязо", а резултативно-идиоматичното значение "Големият/високият Темир".

Подобно абсурдно-алогично значение се придава между впрочем и на руското фми *Тимирязев,* когато то се обяснява по следния начин: "Родоначальник Тимирязевых - татарин Тимир-Газа ('железный воин'). Со временем Тимиргазов превратилось в Тимирязев.(Ф). Фамилия Тимирязевых восходит к имени собственному, состоящему из сложного слова, а именно из татарского слова timir 'железо, железный' и араб. gazi 'воин, воитель, в особенности за религию, солдат-мусульманин; победитель, победоносный' [Будагов] < 'железный воин' - имя собственное мужское, из которого и образовалась позже посредством присоединения суффикса -ев фамилия Тимирязев (Б)" [СлРФм]. След всичко това трябва непременно да забележим, че въпросното лице по начало се е казвало Тимир, а арабското по произход, "тат. gazi", ако такова изобщо съществува в татарския език, защото неясно поради каква причина не се намери в нашите сравнително пълни татарски речници [РсТтСл; ТтТДСз], е допълнително прибавена към името му титла, присвоена за определени войнски заслуги, така че Името се получава като цяло "Тимир-гази" - "войнът победител в битка за Вярата Тимир".

Както много добре си личи от всички приведени досега примери, къпчашката основа на Името винаги е с беззвучна съгласна в началото и със зв. *е* или *и* в началната сричка, вторият от които безспорно е по-късно развитие на първия и е типичен за волгокъпчашките башкирски и татарски език; тя е запазена и в средновековната кримскокуманска лекс. *temir* от началото на XIV в., съвр. *башк.,* тат. *тимер,* от което като че ли и съвр. чув. *тимĕр,* кирг. *temir* и др., така че няма причини за къпчашкия праезик да не се възстанови формата **temir,* съвр. уйг. *tömür,* всички заедно чувствително различни

по първата си беззвучна съгласна от азер. *dämir,* тур. *demir,* които като огузски езици, наред още с гагаузския и тюркменския, като че ли са единствените случаи сред всички тюркски езици със звучен преглас (И. Шервашидзе).

Но специално второто, много странно, отново е останало извън етимологичния речник на съвременния турски език на Х. Ерен, още повече че думата е описана многократно в речника на староогузския език на М. Кашгарлъ като **تمور** [temür] [DLT-1, 187,520; ~*~-2, 11,21; ~*~-3, 253]. И все пак тук доста забавно безспорно е твърдението претенция, че желязото като метал най-напред е открито и е започнало да се употребява тъкмо в Анадола, поради което местните жители са възприели от шумерите тяхното *tibira* "demirci", т.е. "железар", а "Asya ulusları, demiri sonradan, Anadolu'nun komşularından öğrendiler." *Народите от Азия научиха за желязото отпосле, от съседите на Анадола* [TDESz, 177].

Именно в тази връзка никак не бива да се подминават формите на някои имена от кавказската топонимия като азер. *Dashdemirbeyli, Dashdamirbegli;* арм. *Demury-Dag, Gora Demurly-Dag, Gora Damurry-dag, Gora Damirlidag*, където облиците със зв. у може да се окажат и прабългарски по произход.

При това положение вече, определяното като куманско по произход унг. мли *Oldamur* с вариант *Aldomir,* както и бълг. мли *Алдомир,* ойкнм *Алдомировци,* по звуков строеж, очевидно се различават съществено от гореприведените форми и разновидности на срвек. и съвр. бълг. мли *Алтимир,* единственото задоволително обяснение за което несъвпадение и различие е другият, некъпчашкият най-общо и некуманският в частност произход на Имената.

Ето защо и като се има предвид етнолингвистичната ситуация в Ранносредновековна Унгария и на територията на днешна Румъния, образуваща се последователно и главно от славяни, авари, болгари, маджари, кумани и власи, следва унг. мли *Oldamur* да получи своето обяснение на основата на местен болгарски диалект, като за него се възстанови облика **Äl-dämur,* преминал в процеса на заемането от болгарския към унгарския език и при неговото усвояване и адаптация по-нататък, през спонтанно-комбинаторната промяна веларизация, затвърдяване, в резултат на която се стига до облика **Al-damur,* първата гласна при който се лабиализира допълнително на унгарска езикова почва.

Независимо че може да се предполага произход и от разпространените на територията на Средновековна България узо-печенежки езици и диалекти, все пак донякъде по същия начин възниква и бълг. ойкнм *Алдомировци,* който е резултат най-напред от често наблюдавания ономастичен процес трансонимизация на основата не на неясно по какви пътища и поради какви причини на антнм *Aldomir,* "познат сред имената на влашки и молдавски бояри, както и сред влашките "кнезове" в Унгария" (В. Стоянов), а на разпространеното и по съвременните български земи, както много добре проличава от османотурските извори, собственото, срвек. бълг. мли *Алдомир* [срв. Дуриданов 1996, 43; Етнография на България 1980, 199; Заимов 1967, 48,217; Младенов 1925, 241-246; Попов К. 1960, 462; Стоянов 2000, 199-201; ДТС, 551; РкЛФИм, 46-47; РкЛИм, 38,42,209; BgTYAd, 60,351, вж. Баскаков 1987, 73; Гагова 1995, 184-187; Добрев 1982, 419; История на Добруджа-3, 84; Мурзаев 1974, 285-286; Шервашидзе 1989, 62-63; Щербак 1970, 153; Minorsky 1978, IX-71; Rásonyi 1935, 8,10; ~*~1939, 420; БВАтл, 163; БСЭ-11, 338; ДТС, 31-32,169; ЭСТЯз-а, 260-261; ЭСЧвЯз, 24; ИпатЛет, 871-872; РкСлИм, 22,24; РЧвСл, 184; ТрИБИс-2, 100,245; ТтТДСз, 412; ArmPlNm; AzerPlNm; KdKum, 182; KırgSz-2, 724; UygSz, 424, вж. и срв. EtMgnRom-1, 551; İordn, 24-25,451,457].

Именно в аспекта и в рамките на словосъединяването, композицията като основен и често прилаган способ за образуване на нови собствени имена особено в тюркските езици, много специален интерес за българската историческа Ономастика и за Прабългаристиката

представлява известното от Именника на българските ханове мли *Авитохол,* с което започва и самият Именник:

Авитохолъ житъ лу́тъ Т. родъ ему Дуло, а лу́тъ ему диломъ твиремъ.

Авитохол живя години триста, родът негов е Дуло, а годината му е Змия, м. Девети.

Носителят на това име се приема за реална историческа личност и по-конкретно за тъждествен на Атила, като самото лим *Авитохол* се допуска да е видоизменена сред прабългарите форма на името на Атила и поместването му в Именника е продиктувано от някакъв спомен при тях за времето, когато те са подчинени на хуните (Ал. Бурмов; Б. Джонов; Й. Маркварт), без обаче да се изключва възможността *Авитохол* да е равно на *Батаол* (С. Шанговъ); счита се още за име на някой прабългарски хан, но така също и за митична личност, легендарен родоначалник на сродните тюркски народи (Г. Фехер), а съвсем напоследък и за лично открита и доказана митологическа личност, митологизиран герой, т.е. митологема (Цв. Степанов) [Бешевлиев 1984, 64; Бурмов 1968, 31,54; Златарски 1970, 80,450-458; Москов 1988, 144-175; Степанов 1999, 54-64; ~*~2000, 60-76; Съсълов 2000, 358; Фехер 1926, 279; Шанговъ-1 1923, 99,112; Markwart 1889, 77].

Независимо от това, мли *Авитохол* заема важно място в рамките на стратификацията на българската антропонимия и се разполага съвсем в нейната основа и начало, поради което, в аспекта на етноисторическата значимост и стойност на собствените имена, никак не е лишено от основание и стародавното предположение за евентуалното наличие в него на солидни податки за етническата история на прабългарите и в частност за тяхната етнична принадлежност.

Това пък от своя страна като цяло провокира и поддържа непрекъснато буден и специалния интерес към Името в Прабългаристиката, като по-конкретно тук се разчита в голяма степен, произходът, видът и характерът на лексикосемантичната и граматичната му структура в синхрония и диахрония да хвърлят обилна светлина и да допринесат най-после за разрешаването на редица, отдавна натрупани в тази област проблеми, несъвпадения и противоречия.

Ето защо, като най-нов опит в тази насока и на основата и в светлината на отдавна, много добре и широко известната не само в българската, но и в цялата световна медиевистика с началното си "третиране и експлоатиране" още във византийската историография, може би много векове преди времето на Приск и Йорданес от V в., ако се съди по съобщението не само на Агатий (536-582), но и на Созомен (†450) и именно поради това и вече безвъзвратно компрометираната като исторически извор (Ив. Дуйчев), прочута легенда за сърната, разпространена не само сред всички европейски, в това число и сред германските литовци, но още и сред всички тюркски и угрофински народи и изградена върху или по-скоро експлицираща прастария индоевропейски култ към елена под формата на "толкова много повтаряната приказка за сърната, която била превела хуните на запад от Меотида" [Гумилев 1993а, 491-492; Дуйчев 1951, 442; Короглы 1988, 24-27; Съсълов 2000, 336; Юхас 1985, 414,431; ГрИБИс-1, 50,59; ~*~-2, 185-186; ~*~-6, 200; ЛтИБИс-1, 345-346], откриването и въвеждането на която легенда в научно обращение в отечествената Прабългаристика, понастоящем и на места, кой-знае защо, а и направо много странно, се приписва на последния, който се е запознал с нея [Степанов 2000, 62-70], сега вече се разработва, обработва-дообработва, възприема, утвърждава, лансира, публикува, разпространява и популяризира и поредната, но за съжаление и очевидно-определено не толкова неграмотната и крайно несполучлива, колкото манипулативно фалшифицираната етимология на мли *Авитохол,* според която то се състои от вахн. *ави* "сърна, кошута" и *тохол,* но и *тофл* (Sic!?) "дете", а и в обратен порядък – *тофл/тохол* "дете" (П. Добрев), като в памирския ваханси език *awu, ahu, ohu* "сърна, газела", *tefl* най-напред, но след това пък и *tθfl* "дете, детенце" (Цв. Степанов),

следователно “син на сърната”, допълнително развито и обогатено после като “дете (или син) на сърната”, още и “потомък на сърната”, чак докато се стигне най-накрая и до “князът, отхранен от сърна” (Цв. Степанов).

На основата и по силата на всичко това, вече може и трябва да се счита и приеме за открито, обосновано и доказано, че Авитохол е родоначалникът на българите и първият български княз; край планината Имеон, т.е. Памир, е прародината на древните българи; още през 153 г. е основана първата българска държава в Европа; Авитохол е личност от типа “културен герой”, равен и тъждествен на онези “културни герои” в историята, които донасят “божествената уредба, узаконяват я, поставят знамето, културното, цивилизованото начало сред прабългарите”, но поставят също така и началото на българската власт и държавност, която се заражда “в лицето на първия легендарен “цар” и то нейде в района на Средна Азия”; древните българи очевидно (!???) принадлежат към света на източноиранските саки, които се “прекланяли пред вечния огън и свещената вода”; “вярвали в старите индоирански богове и почитали най-вече природните явления”, а “не почитали Ахура Мазда” и т.н. и т.н. [Добрев П. 1991, 85-95; ~*~1995, 61; Степанов 1999, 57-64; ~*~2000, 64-67,73,75, подчерт. - И.Д.].

Наистина и по принцип, не само и единствено на нивото и етапа на българската историография по-общо и на Прабългаристиката в частност, по този начин и път се достига много лесно и гладко до не особено много на брой, но очевидно и безспорно с “фундаментално-революционно значение” изводи и заключения следствие от така разработената и лансирана етимология на мли *Авитохол.*

Тези изводи и заключения, както проличава достатъчно ясно и от гореприведения пример, може и да накарат лингвистически недостатъчно подготвените четящи и пишещи, без особено да се замислят, да ги приемат, утвърждават, разпространяват и популяризират, но тук е и изключително важното и достатъчно показателното за вида, характера и качеството на лингвистико-ономастичното знание в Прабългаристиката - да започнат да ги използуват и прилагат самите те, тези решения и положения, с авторитета и статута на нови, безупречно и окончателно доказани и приети аксиоми на средновековната българска историография; напълно легитимни, меродавни и достатъчни за обосноваването, разработването и разгръщането по-нататък и на едно по-горно и следващо ниво, на все нови и нови, една от друга по-екстравагантни и чудати “научни теории и концепции” в Прабългаристиката, въпреки че от гледна точка и в рамките на лингвистиката същите тези толкова “фундаментално-революционни” и напоследък особено популярни решения и положения са всичко на всичко и всъщност само нескопосан и наивно-примитивен краен резултат от напразни и безполезни псевдолингвистични напъни и усилия, перманентното агресивно-безпардонно продуциране и мултиплициране на който резултат не толкова в научното, колкото в извънучното публичноинформационно пространство предизвиква и създава между тези две научни области атмосфера не само на не особено комфортен дисонанс и инконгруенция, но най-вече и преди всичко, на много вредната и за самата Прабългаристика липса на сътрудничество и взаимодействие, които иначе и във всички останали случаи са направо задължителни, а дори и горещо желани и препоръчителни от собствено лингвистична страна, докато в историографски аспект те може да бъдат само от полза за тази научна област.

Конкретно и в действителност, доколкото по-горе не се цитират и не се посочва източник за ваханските форми *ави* и *тохол,* а само се декларира тяхното наличие във ваханския език и то с ранга и качеството на “неочаквана памирска находка” от една страна (П. Добрев), а от друга страна пък се привеждат, според друго проучване на ваханския език, *awu, ahu, ohu* и *tefl, tθfl* (Цв.Степанов), които между впрочем така и не открихме в

предното по време, но също доста пълно и подробно описание на този език [Пахалина 1975], то ние сме принудени да приемем първите две думи по-скоро за последица от много силната амбиция и намерение на създателя на въпросната "етимология" (П. Добрев), с цената на всичко, дори и на една очевидно-преднамерено и напълно съзнателно извършена манипулативна фалшификация, да постигне и реализира предпоставения търсен и нужен резултат.

Всичките тези писания словоизлияния имат за начало и тръгват по-специално от гореприведените две думи, едната от които е вахн. нарси *tifl,* в съществуването и наличието на което в този език не може да има никакво съмнение, доколкото единият от авторите ползува и цитира, макар и не особено прецизно, тъкмо съществените за случая форми от съответния, добре познат ни източник, където *ahú, awú, ohú* "серна; газел" и *tifl, təfl* "ребенок, дитя" [Грюнберг, Стеблин-Каменский 1976, 293,405,473,477].

И все пак, сред всичко това, тук не е взета предвид и не е отчетена изключително важната и съществена за случая "подробност" в лицето на добре известния в иранското и тюркското езикознание неоспорим факт, че самата дума *tifl* във ваханския език може да бъде единствено и само арабска по произход, което автоматически и неизбежно лишава от фактологическа база изградените върху нея изводи и заключения, "теории и концепции".

И наистина *tifl* е очевидно и безспорно арабска по произход дума заемка в този език и тя има за основа пак собствено и чисто, повече от сигурно, ар. **طفل** [тифл] "грудной ребенок; дитя" [АрРСл-2, 604], откъдето например е заета и в географски по-близкия, също иранския кюрдски език като *tifal* "ребенок, дитя" [КРСл, 759], както и в персийския език като **طفل** [тэфл] [РПСл, 194], още и в много по-близкия и дори съседен на ваханския, ишкашимски език под формата на метатезираното *telf* "child" [СлИшЯз, 240], но така също и в пущунския език - **طفل** [тифл] [ПшРСл, 581].

Всички тези езици обаче са могли да "получат и имат" въпросната арабска дума ни по-рано, ни по-късно, едва след началото на VII в., т.е. безкрайно дълго и много след времето на Авитохол, което пък от своя страна е най-доброто и неопровержимо свидетелство и доказателство, че това име в никакъв случай и изобщо не възниква и не се образува на основата на горните две памироирански думи.

За нас е пределно и достатъчно ясно още и това, че мли *Авитохол* изобщо не може да възниква и да се образува на основата на горните две думи, не защото например, ако това наистина е иранска сложна дума със значение "син на сърната", то съставката *ави-* в структурата на евентуално образуваното на тази основа сложно двусъставно име по принцип следва да заема не първото, а второто място, т.е. нещо като **тохол-ави,* какъвто е нормалният и по-често срещан словоред, произтичащ от структурно-типологическите закономерности и специфични особености на иранския синтаксис, където този тип сложносъставни думи в повечето случаи възникват и се образуват посредством добре известния персийски изафет - **тохол-и ави,* въпреки че никак не е невъзможно Името да се образува и от иранско апозитивно субстантивно-субстантивно словосъчетание, определението на което, само обаче като изключение, може да е в препозиция, както е например при вече сложносъставната дума *baγpuhr* "сын бога" [Основы иранского языкознания 1981, 199], букв. "бог-син", но тогава пък по правило, специално за ваханския език, определението съществително трябва да бъде в множествено число или родителен падеж – *potšo pətr* "сын царя" [Грюнберг, Стеблин-Каменский 1976, 659], букв. "на царя синът", подобно на согд. *βaγē rēž* "любовь бога" [Основы иранского языкознания 1981, 387], букв. "на бога любовта"; не и защото сегашният звуков строеж на въпросните две думи *ahú, awú, ohú* и *tifl, təfl* е твърде различен и дори далечен от строежа на така сегментираните съставки *ави-* и *-тохол* на Името, а и той надали може да е същият и по времето на Авитохол или пък че по това време, през II в., в никакъв случай не съществува

ваханси език, за да се вземат от него необходимите две думи, а само неясно кой точно и какъв източноирански диалект от бактрийски или согдийски тип [Грюнберг 1980, 168; Основы иранского языкознания 1981, 314-317,347-350], но единствено и само защото и поради много простата и изцяло прозрачна причина и условие, че пак по същото време, тъкмо в този донякъде тъмен и неясен източноирански диалект все още и в никакъв случай няма и не може да има дори и една-единствена и то тъкмо тази, за всеобща радост на много силно и дори кръвно заинтересовани български историци псевдопрабългаристи, толкова съдбовно-решаваща и даже и фатална дума, заради много добре и всеобщо известния, също и безспорния и изобщо неоспорим научен факт, че в памирските ирански езици арабските думи започват да се пренасят и да се заемат едва със и след арабските походи и завоевания на изток, които обаче започват не преди Авитохол, за да осигурят езиковия материал за образуване тъкмо на неговото име, а единствено и само през средата-края на VII в.

По-конкретно, арабите навлизат в Бактрия през 653-654 г., а през 706-712 г. тези походи се засилват, разширяват и достигат до Согд и Хорезъм, докато те, пак арабите успяват да завладеят окончателно всички севернокавказки народи едва през 730 г. след проникване за първи път в Алания през Дарялския проход в 724 г., което като цяло същевременно означава още и това, че горецитираната арабска по произход дума *tefl* е преминала и е заета в онзи памирски източноирански език най-малко пет века по-късно (!!!), след като мли *Авитохол* вече е било "произведено" и разпространено далеко на запад от Памир, ако то наистина произлиза и идва от точно тази географска област, които пет века време очевидно и безспорно са както нещо съвсем незначително и нищожно, така също и "много добър" атестат характеристика за някои от съвременните български историци – само констатация от наша страна, но не и коментар или квалификация.

Арабските походи и завоевания на изток са началото на многопосочна мащабна арабизация не само на памирските, но и на всички ирански народи в областта на езика, материалната и духовната култура, в това число и най-вече в религията,, която арабизация с течение на времето се превръща в обикновено явление и бележи своя връх чак през IX-X в.

Тъкмо през тази епоха, тукашните ирански езици биват изместени и заместени от арабския език в официално-деловата и научно-художествената сфера на културно-политическия обществен живот на местните ирански народи и племена; стига се до упадък на средноперсийската – пехлевийска и манихейска писменост; основен официален, писмен и литературен език на цялата територия на Иран, Афганистан и Средна Азия става арабският, който от своя страна се превръща в главен и основен източник за попълване и обогатяване на лексиката и терминологията на заварените ирански езици.

Този първи етап на пряко арабско езиково влияние върху иранските езици е последван по-късно от сравнително по-продължителен период на косвено влияние и въздействие, по време на който в памирските и останалите ирански езици, от вече в достатъчна степен арабизирания персийски език преминава още изключително голям брой арабски думи, така че понастоящем лексиката от арабски произход представлява огромна част от речниковия фонд на всички, с изключение само на осетинския, новоирански езици (И. Оранский) и тук тя е с най-голям относителен дял сред всички заети от останалите съседни или не, териториално-темпорално по-близки или по-далечни езици, лексикални елементи [вж. Беляев 1970, 149-151; Габриелян 1989, 83; Колесников 1982, 166,220-223; Оранский 1979, 72; Основы иранского языкознания 1979, 44; ~*~1982, 5; Рубинчик 1976, 199; History of Civilizations-4.1 1998, 23-25].

В действителност, обяснението и определянето произхода на мли *Авитохол* се очертава като напълно възможно, сигурно и перспективно; максимално задоволително,

пълно-последователно и обектноадекватно, единствено и само на основата и в рамките на миналите и съвременни тюркски езици, именно с оглед на които са и правени, наистина доста отдавна, частично или донякъде успешни опити, един от по-пълните и убедителни сред които е този на Й. Микола, според когото, по реда, възприет и предложен от проф. М. Москов [1988], Името води началото си от сттюрк. *апът* "баща", което се съдържа и в старотюркския израз *шад-апът* и което от една страна се развива в *Яфет* от *Яфет оглани* = син на Яфет, а от друга страна пък в тбълг. *Авит,* така че Авитохол от Именника и Яфет-оглани "син на прадядото" от старата тюркска легенда имат не само общи имена, но и еднакво висока възраст [150]; сложното лично име *Авитохол* носи значението "син на дедите" [152]; "Авитохол (синът на дедите) като представител на предварително изчислен период съществува през вековете, във времето 300 г." [157]; "Атила чрез значението на името Авитохол е "син на прадедите" [164]; "Авитохол се обяснява като "прадядовски син, син на прадедите" [173; Mikkola 1914, 23-24].

Основното и главното, което прави тази етимология само частично успешна, но въпреки това напълно неприемлива като цялостно и достатъчно завършено обяснение на произхода на Името, е това, че в действителност, в миналите и сегашни тюркски езици няма дума *апът* със значение "баща", което неясно как по-сетне се заменя от значенията "дядо; прадядо; деди, прадеди"; думата може и да се наблюдава в израза *шад-апът,* но този израз пък не е собствено тюркски по произход, а и вмъкнат и представен по такъв начин, той е и лексико-граматически необяснен, така че няма основание да се поставя в основата и началото на етимологията, като му се приписва значение, каквото той реално не притежава, защото ако старотюркският израз *шад-апът* наистина съдържа лекс. *апът* с предполагаемо, но тук необосновано и недоказано значение "баща" или пък "деди", то никак не е ясно и изобщо не е посочено от какъв точно вид е граматичната структура на целия израз, като същевременно не се конкретизира и върху кое по-точно от многото значения, които се постулират в процеса на доказването тъждествеността на Авитохол и Атила, в края на краищата се изгражда и неговата комплексно-цялостна и резултативна, лексико-граматична семантика.

Всъщност в тюркските езици, освен арабското по произход *aba* "прародител; предци" [ДТС, 1], има още и *aba* < **appa,* също и по-скоро монголското по произход [Владимирцов 1989, 222; Тодаева 1981, 105] *awaga* "баща; вуйчо; дядо; прадядо; предци", които две думи обаче нямат облици като *apit, awit, apït* и тогава експлицитно (И. Шервашидзе) или пък имплицитно (Б. Джонов; Й. Микола; М. Москов) се допуска и възприема наличието на мн.ч. *-it,* именно посредством което се обяснява не само граматичната, но и семантичната структура на сложносъставното име.

И все пак, подобно решение, според нас, е само теоретически допустимо, но обективнореално невъзможно, защото тъкмо това мн.ч. *-it,* независимо от многопосочно алтернативното мнение на акад. А. Кононов [1980], че формантът **-t* произхожда от согдийския език или което според него е по-малко вероятно, от монголските езици, но така също и от *м*унг. *-ta* [147], както и от изобщо неаргументираното, но повтарящото предположението на С. Малов [1951, 51] и компания в лицето на Мелиорански и Пелио, които при това бъркат авари с монголи, твърдение на H. Eren [1972], че *-t* е древнотюркски морфологичен елемент [240], в действителност е не толкова "запазено в тюркските езици като съставна част на неголям брой думи" (Сравнительно-историческая грамматика), колкото клиширано, петрифицирано и пренесено в повечето от случаите заедно с тези думи към тюркските езици от монголските още по-времето и през епохата на добре известния и дори определяния като "взаимна симбиоза" (Н. Баскаков), възможно най-близък и тесен етнолингвистичен контакт между прототюрки и протомонголи, в които езици то си е единствена и редовно-пълноценна, продуктивна граматична категория на

съществителното име; среща се в почти всички монголски езици и диалекти и тук то е един от най-старите суфикси за образуване на множествено число, фиксирано както на различни етапи от развитието на монголските езици и диалекти, така също и в монголските заемки в други езици, един от които е и унгарският език (А. Дарбеева; М. Лигети, по H. Eren; М. Орловская; А. Рона-Таш).

Това монголско по произход множествено число в тюркските езици всъщност е загубило изконно-първичната си семантика и функция, благодарение и именно поради което се налага неговото "дублиране" посредством собствено тюркския словоизменителен суф. *-lar* към същата форма или пък към определяемото главен член на приложното словосъчетание, зависим член определение на което е формата за мн.ч., така че не само в средновековните, но и в съвременните тюркски езици са налице такива форми като *tarqat,* ед.ч. *tarqan* "тархан"; *tegit,* ед.ч. *tegin* "принц" и още някои други много малко на брой.

За особено комплициран и изискващ отделно-диференцирано обяснение следва да се приеме случаят на употреба на монголското мн.ч. към формата за ед.ч. на тюркската титл. *tarqan* в малко по-долу по-подробно разгледания согдийски надпис от 572 г., където формата за мн.ч. е определяемо на титл. *šadapït - š'δpyt tryw'nt* "šadapit tarkhwans" и основната причина за която употреба е във вида и характера на самия надпис, съставен на согдийски език, но реалиите на който са собствено и чисто тюркски, като основната част от титулатурата конкретно е старотюркска или монголска [Kljaštornyj, Livšic 1972, 85-89].

Специално в прабългарските надписи титл. *таркан - ταρκάνος* винаги е в ед.ч., включително и в Надпис № 2, на третия ред на който си личи толкова добре пренесената част на думата [Бешевлиев В. 1934, 41,70,165], че ние, без в момента да имаме възможност да проверим в по-новото издание, храним много силно съмнение, че акад. В. Бешевлиев е ревизирал толкова лесно предишното си четене и именно поради това изключваме напълно възможността титлата в много по-късното издание на Надписите да е в мн.ч., както се цитира от Г. Бакалов [1995] – "зара тарката Негавонаис" [123, подчерт. - И. Д.], обяснението на който изключително съществен пропуск, към който трябва непременно да прибавим и изписването "зара" вместо "зера", според нас е в общо взето ниската лингвистична култура и квалификация на сегашните българските историци медиевисти, за които структурата, видът и характерът на конкретните езикови съставки нямат изобщо никакво значение, но това пък ни най-малко не им пречи да си съчиняват върху тях какви ли не исторически чудатости и да ги предлагат на четящата публика под етикета на последна дума на българската историческа наука, в действителност банално-елементарна извъннаучна сензация.

Всъщност, в така формулирания абзац не се наложи по-следваща промяна дори и на една буква тогава, когато вече беше възможно да се направи справка и по най-новото издание на Надписите, където наистина е налице "сложната първобългарска титла" *ζερα ταρκανος,* първата част на която се среща само в този надпис, докато втората част се среща в съчетание още с *ζουπαν* и *ολγου,* а в други писмени паметници и с *βουλίας, βορι, καλου* и *canna* [Бешевлиев В. 1992, 75,230], без обаче в нито един от случаите думата да е в мн.ч., както се твърди по-горе, а това означава същевременно, че не се налага да си променяме и впечатлението от лингвистичните "способности" на току-що цитираните историци медиевисти.

Връщайки се отново на монголското мн.ч. в тюркските езици, трябва да отбележим специално по повод пък на "Тюркския формант -t", който "се използува също така и в якутските форми за принадлежност 1 и 2 л. мн.ч.", че щом като *-byt* е по-късно развитие на **-byz,* а *-γyt* - на **ŋyz,* то очевидно тук изобщо не може и не бива да се говори за някакво си множествено число, а само за алофон и аломорфема, по силата на което са лишени от всякаква фактическа база и заключенията за сливането на "заетия формант за мн.ч. -t" с

“тюркския формант за мн.ч. -t < *-z(*-s)”; за наличието на “древна форма за мн.ч.” с “окончание -t(-d); за наличието на “тюркски форми на -t, със значение на мн.ч. не само в общата тюрко-монголска лексика (???, подчерт. - И.Д.), но и в собствено тюркската...” и други от този сорт (Сравнительно-историческая грамматика) [вж. Дарбеева 1978, 88-89; Орловская 1984, 55-63; Gabain 1950, 85, вж. и срв. Сравнительно-историческая грамматика 1988, 12-13].

При имплицитното приемане и допускане наличието в нарси *апыт* на мн.ч. -*it* освен това, определението, зависим член на словосъчетанието генетична основа на Името, се оказва форма за множествено число, което само по себе си надали е достатъчно подходящо и удобно за образуването на собствено име, особено като се има предвид, че поне в “класическия” тюркски, турски език този тип субстантивно-субстантивни словосъчетания се образуват обикновено и по правило с форма за единствено число на определението – *şehir bahçesi* “градска градина”, без тук, разбира се, да липсват и примери за обратното – *Anneler Günü* “Денят на майките”, а не **anne günü* “майчин ден”, *kadınlar koğuşu* “килията на жените”, а не **kadın koğuşu* “женска килия”, семантико-стилистичните различия при които, макар и много малки и тънки, все пак са налице [Добрев 1980, 24-26], пък и тези примери, въпреки всичко, не са от един късноантичен или ранносредновековен, а от съвременен тюркски език.

Наред с това, тук не може да се гледа като на евентуална податка в търсената посока на съвсем неоснователно сближаваното на места с общтюрк. *aba* “баща; вуйчо; дядо; прадядо; предци”, просторечно тур. *abi,* което всъщност е контрахираното *ağabey* “бате; батко”, от *ağa-bey,* а така също и на *abu,* което пък трябва да е резултат от редукция по-скоро на кюрдската звателна форма *abo* [срв. ЭСТЯз-а, 54-58,64-68], отколкото да е арабското по произход тюрк. *abu,* тур. *ebû* от заетото и в ранносредновековните тюркски езици под формата си за множествено число *aba,* ар. **أب** [аб] “отец”, мн.ч. **أبء** [АрРСЛ-1, 23; ДТС, 1; HBTSz, 314,316], пак неоснователно и много погрешно съотнесено същевременно с монг. *aba,* тмандж. *ama* и др., а и кой знае защо и много странно, и с арабското по произход *aba* “вид дебела вълнена дреха” [TDESz, 2].

Ето защо, намиращото се на първо място в Именника на българските ханове мли *Авитохол* напълно определено, дори категорично и безспорно, а за езиковеда тюрколог, който при това обикновено има поглед и върху темпорално-локално и структурнотипологически по-близките или по-далечни групи източни езици и на първо място върху иранските и арабския език, даже и очевидно, възниква и се образува в “недрата и лоното” на късноантичните и ранносредновековните български, но по-добре да се снеме полисемията и тогава, на тюркобългарските езици на авари, хазари и болгари, прабългари и още по-конкретно, в средата и на основата на прабългарския, но терминологически по-точно и още по-ясно, на болгарския език.

Именно и само в тези езици, достатъчно добре известни и познати от Античността насам; разпространени и простиращи се върху огромната и дори необятна територия от Байкал, Саяните и Алтай до Балканите и Унгария, по принцип и в частност, несъмнено са налице семантически и фонетико-граматически изключително подходящи за образуването тъкмо на личното име на един хан, лексеми апелативи в лицето най-напред на фонетически напълно или почти тъждествената на началната част на Името, а по силата на всичко предложено и изложено по-нататък, очевидно и безспорно много старата, древната иранска заемка в българските езици, лекс. **авит,* с нейното по-късно и по-следващо развитие болг. **авит* и с нейния много по-късен обаче, арабски по произход почти пълен омоним в останалите тюркски езици *'abid* “поклоняющийся богу; набожный”, тур. *âbid* от ар. **عأبد** ['ābid] “поклоняющийся; служитель; поклонник”, действително причастие от кор. **عبد** ['abada] “служить; поклоняться” [АрРСл-1, 628-629; ДТС, 2; HBTSz, 11], именно

поради което този омоним изобщо не може да се разглежда като алтернативна генетична основа на мли *Авитохол* [срв. Байчоров 1989, 81].

Лексемите **абит* и **авит* сега и тук, именно в този си вид и звуков строеж се възстановяват на основата и с оглед на съществуващите, наблюдавани и регистрирани в миналите и настоящи тюркски езици изобщо; на българските езици в частност и на болгарските езици и диалекти по-специално нарицателни съществителни имена апелативи самостоятелно и отделно; включени в състава и структурата на други нарицателни имена или на вече образувани и завършени собствени имена като даденото за самостоятелна речникова статия, но без посочено значение сттюрк. *apït* [ДТС, 47], налице още и в *šadapït beglär* "шадапыты-беки", първото от които безспорно е сложн. **šad-apït,* сегментирано именно по този начин, поради това, че в тюркските езици освен току-що приведеното *apït* има също така и две отделни, фонетически тъждествени лексеми, едната от които е срвек. титл. *šad,* неясно защо повторена в две отделни речникови статии [ДТС, 519,610], а другата пък е иран. **šad,* бактр., парт. *šād,* от където е арм. *šat* "много", сак. *şada* "rejoicing; rich", хсак. *tsāta* "rich", согд. *šāt* "процветающий; богатый; счастливый", срперс. *šād* от **čyāta-,* авест. *šyāta-, šāta-* "счастливый", и което е заето и в тюркските езици като тур. *şâd* "радостен; доволен", уйг. *šāt* "heureux; joyeusement" [Основы иранского языкознания 1981, 408; History of Civilizations-2 1994, 411,415; Kakuk 1972, 427; HBTSz, 1092]; мли *But Kara,* където може и да се допусне изпадане и лабиализиране под влияние на озвучената устнена съгласна *but* от *apït,* но по вероятно, съвсем началното изтир. при **bit* с евентуално първично значение "голям; висок" и определение към, също иранското по произход *kara* "планина", да е пак иранска заемка, само че от по-ново време и на друго място, което съответно, както ще бъде обяснено по-подробно по-долу, се отразява и върху неговия звуков строеж.

Важно-централно място сред тези нарицателни и собствени имена заема средновековната българска титл. *бат//бата,* която само по изключение се прибавя към името на приятелски настроени съседни ханове или князе, но главно към името на лицето, което сяда на престола на кое да е болгарско племе, а така също и към името на най-големия по възраст престолонаследник и която титла обикновено той си запазва и след сядането на престола, както е при азболг. *Бат-Органа,* квболг. *Бат-Баян, Βατβαϊάν, Βατβαίγαν* (Теофан) - най-големият син на хан Кубрат, развито в срвек. вболг. *Бат-Боян* и в съвр. чув. *Питпуян;* сраз. болг. *Крум-бат* - български цар, който през 359 г., начело на войските си от племената, известни тогава като хионити, превзема римската крепост Амида, днешен Диарбекир. Тук между впрочем специално трябва да се отбележи, че дори и Амелиан Марцелин да е видял и описал монголоидни хуни, то това в никакъв случай не означава, каквото заключение си прави Л. Гумилев [1993а], че всички хуни са такива, и доколкото хионитите не са монголоиди, какъвто извод пък трябва да се направи от това, че същият хронист е видял и убития "красавец син" на Крум-бат, то следователно тези хионити са "сармато-алани и масагети" едновременно [364-365], а на друго място пък – потомци на сакското племе hyaona [378]. Тук също така много възможно е и срвек. мадж. мли *Арпад* - предводителят на маджарите, под ръководството на когото в края на X в. те достигат и овладяват днешната си родина, от **ар-бат,* също и *Айбат* - другото име на Атила или на неговия баща (Б. Иман), още и вболг. мли *Албат, Бат-Тимер, Бат-Угыр, Арбат* - най-големият син на хан Алмъш (882), тъкмо името на когото между впрочем, като че ли трябва да е в основата на наименованието на прочутия московски площ. Арбатская Площадь и ул. Арбат, а не, както обикновено се твърди и то в доста странни за нас вариации, ар. *ribāt* "хан, крайпътна станция; укрепен манастир; погранична казарма" (М. Фасмер) или пак от ар. *rabat* **ربط** "квартал населенного пункта; район, городский квартал", като названието е свързано с арабската цифра *arba'at* **اربعه** "четыре" (Н.

Баскаков) и още по-малко пък, а и още по-странно в номинативносемантичен план, пак арабското по произход *арба* "повозка" [срв. Баскаков 1979а, 27-28; СТРЯз, 265; Фасм-1, 83; ~*~-3, 502]; много вероятно и тюрк. мли *Турымбет, Карымбет, Казымбет* и др., втората съставка *-бет* при които надали е възможно да бъде пределно контрахираното и видоизменено чрез дисимилация на удвоената съгласна арабско по произход мли *Мухаммед,* срв. добре известните тур. фми *Torumbay, Kerim, Kâzım,* първото от които изглежда да е собствено тюркско, докато последните две - безспорно според нас арабски по произход [срв. Баскаков 1979, 82-84], а най-вероятно и съвр. тур. фми *Arpad* [ХЛт], също и млфи *Ahmet Arpat* [TV].

При всички тези мъжки лични имена, болгарската титл. *бат* е по-късно развитие на нарси *бат/бата* "княз; владетел, цар, хан" (Б. Иман), а то пък от **бат* "голям; главен", вж. вболг. *батавыл* "полевая ставка; ставка князя", втората съставка на което е общтюрк. *aγïl,* букв. "голям стан, полеви лагер", най-вероятно от по-долу достатъчно подробно представеното срперс. **pat,* но никак не е изключено и от **abït* по пътя на изпадане на началната гласна и разширяване на следващата тясна гласна. Тук идват още средновековното, надали кавказскоболгарско, а заради все още неосъществената спирантизация на *б,* по-скоро хаз. мли *Абит,* запазено не само в руническа, но и в арабска графика във вида **ابت** от надгробния надпис **ابت ث,** транскрибиран като *Абит эс* "Абита святилище (могила)" (С. Байчоров). Именно поради това според нас мли *Абит* не може да бъде от времето преди окончателното завладяване на Кавказ от арабите през 730 г., както беше посочено малко по-горе, и трябва да се свърже с наскоро подложени на тюркизация алани, които освен това са и в начален етап на ислямизация, видно от употребата, наред с тюркобългарската руническа писменост, още и на арабското писмо, а така също и на все още продължаващото поклонение на източноиранския бог Йаздан. Тук спада още и антнм *Parsbit,* при и пред пак хаз. мли *Barsbek,* очевидно от **pars-abit* с изричната забележка на лингвистите хазароведи, че това са не само "Turkic Female Khazarian names", но и "also a male name" (Khazarian Names) и най-после пак тук, твърде възможно, трябва да се отнесе още и съвр. тур. мли *Avid,* както и млфи *Avid Kurcu* [TV].

Поради неизбежното съществуване едновременно на фонетически и семантически тъждествени или близки форми, в процеса и на етапа на началното търсене на евентуалните апелативи генетична основа на Името, в никакъв случай не бива да се подминава и кръгът от думи и имена в тюркските езици, състоящ се например от стогуз. *alpaγut,* не съвсем точно семантизирано в ед.ч. като "герой, юнак, който напада врага сам и не може да бъде обграден отникъде", защото примерите фактически са в монголско мн.ч., а и непосредствено преди това като отделна речникова статия е дадена и формата за ед.ч. на същата лексема – *alpaγu* [ДТС, 37], като никак не е изключено това да е и вин.п. и тогава основната форма да е **alpaγ;* каз. *alpavut* (DLT), тур. топнм *Alpagut;* ккалп. зоонм *Almawut* (куче) от *almawut* "дворянин; помещик" (Н. Баскаков); башк. *алпауыт* "помещик", тат. диал. *албут, алпавыт, улпут* "помещик", чув. *улпут* "барин; помещик; дворянин; герой", срв. монг. *албагут* "знать", обяснявано като вероятно монголско мн.ч. *-гут* от *улăп ~ алып* (ЭСЧвЯз), заето между впрочем и в обл. рус. *алпаут* "знатный человек, вельможа", с неясно, пак според нас, в кои точно езици, множествено число от *алп* "герой; молодец", както допуска акад. Н. Кононов [СТРЯз, 30], доколкото в монголския език, множественото число не е *-гут,* а *-ут* и тогава всички тюркски лексеми са монголска заемка, а самото монг. *албагут* от своя страна е много по-стара тюркска, но твърде възможно също така българска, двусъставна заемка във вида и формата **албаг,* състояща се от **ал* "голям, висок" и **баг,* сттюрк. *бäг.*

Ето защо, много малко вероятно, всички тези имена да са от **ал-абыт,* където не толкова *ал* със значението "голям, висок; велик", колкото по-скоро от тюрк. **алп-абыт,* от

което напълно закономерно чрез българската етимологична фонетична промяна *b* > *v/w* на българосубстратна основа горепосочените казахска, каракалпакска и татарски форми. И все пак, при това положение, тук напълно неясна и необяснима като достатъчно разпространена и характерна за тюркските езици остава фонетичната промяна *b* > *γ,* едва след което става обяснима и закономерно-типично къпчашката, но атипично-епизодичната българска етимологична фонетична промяна *γ* > *v/w* - срв. чув. *çăвар* ~ общтюрк. *aγïz* "уста", тъкмо поради което, като много по- и дори напълно адекватно-последователно се очертава горепредложеното обяснение за всички нарицателни и съществителни имена от монг. *албагут* с основа бълг. **албаг,* срв. хаз. *елпех,* в светлината на което като цяло получават своето достатъчно задоволително обяснение и горните нарицателни и собствени имена.

Към тези имена трябва да се отнесе като че ли и узб. топнм *Boyowut,* донякъде възможно от **bay-avït,* без да е изключено обаче с промяна *w* < *γ* от като че ли монголското по произход сттюрк. *bajaγut* "богатый, состоятельный; богач", вж. и срв. дболг. мли *Боян* от монг. при *байан* "богат", и тогава този топоним, както и всички останали нарицателни и собствени имена от този кръг, се привеждат и разглеждат накратко тук единствено в качеството на вече апробирана, но нереалистична, само теоретически възможна и допустима посока на историко-генетично развитие на конкретни лексеми, без обаче това да води към изследваното в случая име [вж. и срв. Сравнительно-историческая грамматика 1988, 12-13].

При цялото това наличие и дори изобилие от собствено тюркски безспорно по място и езиков статут, набор и състав, структура и функция лексеми вътрешноезикови съответствия или изоглоси заедно и наред с възникналите и образувани на тяхна основа собствени имена ономастични изоглоси, вече съвсем очевидно, изобщо не се налага, от една страна, да се търси и възстановява лежащата зад и преди българските лексеми източноиранска праформа, най-вероятно от скито-сарматски тип, а от друга страна, в никакъв случай не може да се мисли и говори за някакво си запазване и развитие на средновековно-българската титл. *бат* в съвр. бълг. *бате,* както без всякаква аргументация допуска Д. Табаков [1999, 23]. Тъкмо по този въпрос обаче се демонстрира не толкова лингвистико-примитивен наивитет, колкото за пореден път се фабрикува пак фалшификат с цел измама, когато се заявява, че Прабългаристиката разполага с "една от най-специфичните български думи – например древната дума БАТЕ, която се среща при българите още по времето на Кубрат" или пък с "понятието БАТЕ, характерно за българите още от времето на Кубрат" [Добрев П. 1999, 19,23].

В действителност, както вече се видя по-горе, в българските езици специално и в тюркобългарските езици по-общо няма такава дума *бате,* а само *бат, бата, пат, бет, пид* и др. фонетични варианти според структурата, вида и характера на съответния ирански или тюркски език, нито един от които обаче не завършва на зв. *-е,* а и не само генетичната основа, словоформата, върху която възниква и израства тази титла, е съвсем друга и напълно различна по значение и звуков строеж, но също така напълно различен и друг е и етимонът, изконно-първичният лексикален корен, върху който лежи тази словоформа основа или още онимоген за собствените имена, така че няма никакви историко-фонетични и семантични предпоставки основания за съотнасянето на едното към другото.

Самото съвр. бълг. *бате* си е напълно закономерно и много по-късно развитие на собствено българска езикова почва от стб. áðàòðú, слав. *áðàòðú, иран. **brātar-,* ие. *bhrātēr,* чрез изпадане на първата съгл. *р* от звателната форма *брате,* запазило значението си "по-голям брат, батко", например в македонските български говори, където има народна песен, в която се казва "Георгия кани брата на вечера: Ела, брате, да вечераме…", и налице също и в *бако* < *брайко* < *братко,* където пък *т* > *й,* както при *майка* < *матка,*

но по-скоро, според нас, с палатализирано *т - мать'ка,* докато пък унг. *bátya* (1369) от слав. **batija,* умалително от **bratrъ* [вж. и срв. Основы иранского языкознания 1982, 60; БЕР-1, 36-37,74-75; Фасм-1, 135,207-208; MgEtSz-1, 259-260].

Ето защо, съвсем достатъчно за целите на настоящото ономастикоетимологично изследване и описание на мли *Авитохол* безспорно ще бъде привличането и привеждането тук само на иранската праформа във вида на нарси *pati-,* "господин" с успоредици във всички индоевропейски езици [Pokr-1, 842], стир. *paitiş* "Herr" (AiWb), авест. *pa'ti, paiti* "господин", сак. *vata* "lord", от иран. **pa(y)-* "охранять", *pāna* "охраняющий", хсак. *pā-* "to protect", *pānä* "keeper" и от което в староиранските езици са напр. *xšaθra-pati-* "lord of the country", *magu-pati* "верховный жрец", сксарм. мли *Pati, *spāda-pati* "командующий армией", от където арм. *спарапетъ* "военачалник, полководец" (М. Каланкатуаци), а така също и вавл. *gardupati* "начальник над рабами" (И. Оранский).

В средноиранските езици са фонетичните варианти на партянския непродуктивен суф. *-pat/-bed/-byd,* както и мли *Andarbed,* ефт. *dapirpat* "head of chancellery"; бактрийският предл. *pido* [pəd], от което мундж. *руе* "сщ.", но и суфиксът за длъжност, с който са образувани *asbarobido* "начальник кавалерии", *zēnobido* "начальник арсенала"; самостоятелно-отделно срперс. *pati/pet* "предводител, военачалник; върховен жрец", пехл. *pat,* ефт. *bid* "commander", суф. *-bed/-byd/-pat,* нарси *darīgbed* "дворцовый начальник", *hērbed, hērpat* "жрец; глава религиозной школы", *spāhbed, spāhpat* "военачалник", от което перс. *sipāhbad* и безспорно неясно откъде точно взетото, но поради вокалната назализация и спирантизацията на *б* > *в,* най-вероятно със средногръцко (византийско) посредничество, без да е изключено, разбира се, да е също така и по-ранна източноиранска, скито-сарматска заемка, още и срвек. бълг. *аспавенд* "главнокомандующ" (С. Шанговъ).

В друга една посока същото срперс. *pati/pet* е втора съставка пак на срперс. *magupat* "верховный жрец" и от което е и перс. *mōbad,* а чрез изпадане и съкращаване на средната част, твърде възможно, така също и неясно откъде извадената дворцова титла от времето на цар Симеон (893-927) *magotin,* завършекът на която обаче безспорно е славянската по произход деятелна наставка *-in,* както и все пак силно нуждаещата се от посочване на източник титла от времето на хан Кубрат (605-665) *moguti,* за която пък е повече от съмнително да има точно това *-i* в края си (P. Dobrev), защото и тази наставка очевидно е славянското по произход мн.ч. *-i.*

Впрочем оказва се, че току-що цитираното лице и този път само декларира, но не прави никакво откритие, защото, както се установява след по-детайлното навлизане в проблема, титл. *маготин,* не само че е много добре и отдавна известна в българската лингвистика и историография, но е и предмет на доста подробно проучване от страна на проф. Б. Симеонов [1981], според когото тя се споменава само веднъж в гръцки текст относно сватбата на цар Петър през 927 год. и маготинът се нарежда на едно от първите места сред висшите длъжностни лица в състава на пристигналата специално за случая в Цариград българска делегация.

Проф. Ив. Венедиков сравнява титлата със запазеното в Слово о полку Игореве, "название-титла *могут/могуты",* в езика на което Слово, по наши наблюдения са налице немалко субстратни болгарски имена и думи от езика на достигналите и уседнали върху сегашните южноукраински земи, не черни, а северни болгари от VII-XII в., като *Боян, буй-тур, чолка* и др., но не обяснява нито руската, нито прабългарската форма, докато в "руските издания *могуты* се обясняват чрез думата "воеводы" и то по-скоро има славянски произход", разкрит в по-долу цитирания руски етимологичен речник на М. Фасмер.

Друга една, не по-малко вероятна, според нас, възможност за обяснение на струс. *могут/могуты* обаче и между впрочем, предлагат и тюркобългарските езици, където наред с малко по-горе анализираното двусъставно, монголско по произход нарси *албагут* "знать", може да се предположи наличието и само на втората съставка **багут,* пак монголско множествено число от българското по произход **баг,* от която монголска по произход лексема, вече на болгарска почва, чрез атипично-епизодичната болгарска етимологична фонетична *b* > *m,* се стига до болг. **магут,* заето от своя страна по вътрешно-интегративен път, в източнославянския руски език, където под влияние и на староруския закон за лабиализацията на краткото неударено слав. *ă,* се превръща и приема засвидетелствувания в Словото, облик *могут.*

От българските езиковеди, след акад. Ст. Младенов, само проф. М. Москов и проф. Б. Симеонов се отдават и дават най-много на Прабългаристиката, но никой от тях не е изтоковед по образование, което на места се отразява и върху крайния резултат от техните изследвания. Въпреки това, такива, каквито имах рядката възможност и щастие лично да ги познавам отблизо, безкрайно всеотдайни, честни и почтени в Науката, те винаги много добре знаеха най-напред кое са дали на Лингвистичната Наука изследователите преди тях и го вземаха предвид, представяха или анализираха по съответния, с години възприет и утвърден начин, а едва след това предлагаха и собственото решение на проблема, при което се чувствуваха още и морално задължени да посочат и степента на неговата надеждност или сигурност.

Специално в случая с титл. *маготин,* проф. Б. Симеонов вижда четири основни възможности за нейното обяснение, трите от които са на основата на тюркските и една - на основата на славянските езици. При първата възможност той допуска, че тя "може да се изведе и свърже" със сттюрк. *тαγ* "слава; хвала", гл. *тαγи, тαγит* "хвалить, восхвалять", докато суф. *-ин,* налице и в *бага-ин,* е "типичен за прабългарския език" и така полученото резултативно значение е от вида на "прославленный, славный, приобретший славу" или "тот, кто прославит; маг; певец". При втората възможност титл. *маготин* "може да се изведе от подобната дума в якутския език *моготой* със значение "бурундук", т.е. "вид белка" или от старотюркската дума *тαγа* "змея"; при третата - от срещащото се в няколко тюркски езика при *тαγат, тαγат-та* "добрый; честный, справедливый; смелый, храбрый" и при четвъртата – "не бива да се изключва и предположението за славянския произход и значение на титлата *маготин,* доколкото тя може да бъде паралелна форма на руското *могуты* със значение "воеводы; могучие, великие" и доколкото тази дума все пак има по-сигурен славянски произход", видно и от тук цитирано изследване на проф. Ив. Венедиков, към което допълнително пояснява, че "краткото славянско О в гръцкия език обикновено се предава чрез А, а гласните О и У се смесват почти във всички езици и особено при предаването имената и думите на чужд език" [56-57].

Както проличава достатъчно ясно, проф. Б. Симеонов, независимо че отдава предпочитание на славянския, не е напълно сигурен и категоричен относно произхода на титл. *маготин,* именно поради което ние засега се въздържаме от конкретен лингвистико-тюркологически анализ на така предложените от негова страна три виждания за произхода на Титлата, но нека накратко вземем отношение по "нейния славянски произход", като забележим, че в староруското Слово о полку Игоревым [1983] от края на XII в. наистина е употребена титл. *могу́т,* но видно от контекста, в мн.ч., твор. п., равен на им.п. - *съ могу́ты,* и със съответствия съвр. укр. *з воеводами* и рус. *съ могу́тами* [40-41,177], така че и тогавашното произношение би трябвало да бъде със зв. *а* - [магу́т]. т.е. почти същото, каквото е старобългарското произношение [магот].

Според М. Фасмер има струс. *могуть* "знатный", което се среща често, освен това и стб. ìîã©òü "dominus", които са стари причастия за сег.вр., действителен залог на прслав.

**mog©, *mogti,* реликт от неудвоения перфект на атематичен глагол, като славянската праформа трябва да има вида **mog©t-,* и производни от това причастие са още рус. обл. *могу́тный* “сильный, мощный, здоровый” (Арх), *словен. mogôtec* “власть имущий”, *чеш. mohutný* “могучий, мощный” [Фасм-2, 635-636; по технически причини, голямата носовка замества “о със седий”].

В българския език е засвидетелствувано само при П. Р. Славейков при *могътен* (с ударение на втората сричка) “могъщ”, вероятно побългарено от рус. *могу́тный* или укр. *могу́тний* “могъщ, мощен” със съответствия с подобно словообразуване в словенския, чешкия и словашкия език, които обаче са от основа на праславянско деят.прич., сег.вр. **magąt-,* от праславянския гл. **mag-ti, *magą,* смятано за остатък от перфект на атематичен глагол и запазено в стб. ìîã©òü “велможа”, струс. ìîã№òü “знатен”, рус. *могут* “юнак; великан” (в приказките и преданията) [БЕР-4, 194-196,198-199].

Вече никак не е трудно да се видят и анализират вътрешните противоречия и несъвпадения в славянската етимология на титл. *маготин,* отнасящи се например до вида и формата на постулираното тук причастие [вж. Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 157-161]; оставането извън нейния обхват на гръкографичната форма със зв. *а - маготин,* във връзка с което подлежи на потвърждение върху допълнителен и по-обемист материал предложеното по-горе мнение, че в такива случаи обикновено българският зв. *о* се субституира чрез зв. *а;* точният звуков строеж и вид на праславянския глагол основа на причастието и други от този род.

Ето защо, на нас ни изглежда много по-вероятна, обоснована и вътрешнонепротиворечива, малко по-горе разгърнатата възможност за произхода и принадлежността на дунавскоболгарската титл. *маготин* единствено и само от и към болгарските езици и диалекти в частност, а по-назад и по-нататък, от и към българския, т.е. тюркобългарския праезик по принцип.

Независимо от всичко и все пак обаче, посочените или неволно-имплицитно допуснати до тук вътрешни противоречия и несъвпадения като цяло, по посока било на славянската, било пък на тюркобългарската етимология на Титлата, все още и в никакъв случай няма да бъдат достатъчни за формулирането на търсеното напълно задоволително, сигурно и убедително заключение относно иранския произход на титл. *маготи,* освен ако горецитираният автор не посочи източника, в който тя е засвидетелствувана още по времето на хан Кубрат, с което автоматически се снемат абсолютно всички въпросителни около този произход и тогава по един напълно естествено-органичен начин тя се вписва историко-генетически вътре в рамките на цялостното и достатъчно детайлизираното многопосочно описание на прабългарското ханско мли *Авитохол* от една страна, а от друга страна пък заема своето напълно законно и заслужено място сред всички останали титли в прабългарския език и по-точно сред неговата иранска по произход титулатура.

По-нататък, от същия староирански корен безспорно води своя произход и инд. *naścīra-pati* “начальник охоты” (И. Оранский), а така също и срвек. арм. *pet* в състава обикновено на сложни титли като *хазарапетъ,* пак от иранското по произход *хазара* “хиляда”, т.е. “хилядник” (Э. Дилленъ), но и с доста по-различното значение “grand vizir”, т.е. “велик везир” [Корюн 1981, 357], както и *mogpet,* също така и духовната титл. *вардапет.* Според някои от вече предложените обяснения тя идва от пехл. *varda* “дело; учение; наставник”, именно поради което нейният семантичен спектър е сравнително по-широк и в средновековния арменски език тя има такива значения като “учител; наставник; архимандрит, митрополит; духовен сан на монах с научната степен “доктор”; книжовник”, съответно на което са и нейните съвременни употреби като например, че вардапет Корюн, през 443-451 г. пише похвално житие за своя учител вардапет Маштоц, създателя на арменската писменост [Корюн 1981, 188,340].

В Арменската Църква титл. *вардапет* - "(вардапет=офикия (отличие)" се дава на висикообразовани монаси, които се занимават предимно с просветна и проповедническа дейност. По ранг те са близки до архимандритите в Православната Църква, но с по-големи права и измежду тях главно се избират епископите, а епископите и миряни на църковно-народен събор избират католикоса на Арменската Църква [Коев 2001, 165-166].

При все че "арменци в днешните български земи е имало още пр. Хр. ", без да се изключва и голямата вероятност именно Южните Балкани да са тяхна прародина, а и ограничено-епизодично повече или по-малко от тях, под различна форма са преминавали и са оставали на Балканите и след това, все пак по-големи и значително-компактни маси арменци са заселвани по тези земи от византийските императори едва през IV-V в., именно поради което и тъкмо този период следва да се приеме за начало на арменското присъствие на Балканите [вж. и срв. Агукян 2001, 122-123].

Тук, на Балканите, арменците вземат пълноценно и дори водещо участие в цялостния социално-политически и духовнокултурен живот на балканските народи и най-вече на българския народ. През Средновековието арменски висши и средни духовници и монаси основават или обитават съвместно с български висши и средни духовници и монаси редица манастири на Света гора на п-в Атон в дн. Гърция, като някои от тях дори са и игумени на манастири, поради което впоследствие самите манастири получават името си по техния духовен сан.

Такъв безспорно е българският манастир Ватопед, за който като че ли изобщо не става дума в нарочното проучване, посветено на "сходните черти в историческото битие" на Българската и Арменската Църкви, както и на "случаи, които свидетелстват за взаимни духовни връзки" [Коев 2001, 146]. Независимо от това, цар Иван Асен II, само месец след Победата при Клокотница на 9.03.1230 г., посещава Св. Гора, за да укрепи върнатите или новопридобити български земи, като на мястото на гръцките митрополити и епископи поставя български митрополити и епископи, които да четат и извършват богослужението на български език. Тогава Царят, със специална грамота дарява със земи и други правдини някои манастири, сред които е и Ватопедският манастир [Златарски 1994, 341-343,347-348].

Между впрочем и много странно в Арменски пътеписи [1984] името на манастира "Ватопедос" на Света гора на Атонския полуостров в днешна Гърция се обяснява като "къпиново поле", което обаче още по-странно редакторът смята за необходимо да поправи на "дете в къпиново поле" [97-98,125].

И най-после срперс. *pati* е много добре запазено фонетически и семантически в тур. *pâdişâh* "султан; монарх", за което обаче в турската лингвистика се съчиняват какви ли не фриволности от сорта на *pâd* "saklama, koruma", т.е. "пазене, охрана" и *şâh* "iye, taht, büyük, yönetici" т.е. "владетел, трон, голям, управител", следователно *pâdişâh* "büyük tahtı koruyan, bekçi, koruyucu", т.е. "този, който охранява големия трон/престола; страж, пазител" (TDESz), а пък в действителност, той си е всичко на всичко *pâdi-şâh* "шахът господин; големият шах или цар; най-големият, великият управител, шах или цар" [прим., вж. и срв. още Александров 2002, 5,14; Байчоров 1989, 79-82,275; Баскаков 1978, 208; Бешевлиев В. 1992, 133; Джонов 1977, 8-10; Дилленъ 1884, 181,197; Ибн Фадлан 2001; Иман 2001, 14,18,22,29,43-48,138,149,349,353,374; Каланкатуаци 1984, 186; Москов 1981, 87-89; Оранский 1979, 67-69; Основы иранского языкознания 1979, 40-41,176,298; ~*~1981, 73,197,323,337; Рона-Таш 1990, 28; Табаков 1999, 23-24; Шанговъ-1 1923, 142; History of Civilizations-2 1994, 410-413; ~*~-3 1996, 146,177; Khazarian Names 2001; The Cambridge History 1985, 137; ГрИБИс-6, 139; ДТС, 47,79,129,364,518; ЭСЧвЯз, 273; СлВхЯз, 241; ТтТДСз, 33; AiWb, 238; DLT-1, 144; ~*~-3, 422; ~*~-4, 21; Pokr-1, 842; TurkPlNm; UzbekPlNm, срв. Dobrev P. 2001b, 5-6; TDESz, 544].

При преминаването и заемането си в българските езици, най-вероятно от някой източноирански диалект, в който съществителното име притежава звуковата форма повече **pit,* отколкото **bit,* думата се подлага на вторично преобразуване усвояване в тюркския език посредством прибавянето на протетично *a,* или *ä.* Същото се наблюдава между впрочем и при другата много стара, не толкова иранска, колкото индоиранска заемка в болгарския език *верени* от Именника на Българските Ханове, само че при неговата форма в останалите тюркски езици, например в турския език, където тя е с протетично *e – evren.* Тук в действителност началната съгласна се озвучава под влияние на следващата я гласна. Това обаче не протича при заемането на лексемата в останалите тюркски езици, където предната *i* се развива в задната *ï,* под влияние на протетичното *a,* по силата на характерната за тюркските езици прогресивна асимилация, известна повече като звукова хармония и по-конкретно във вида на вокалнозвуковата хармония по мекост-твърдост, така че се стига до облика *apït.*

Както много добре проличава от гореприведените хаз. *Абит* и *Parsbit,* спирантизацията или фонетичната промяна *b-v* е звуково преобразуване, присъщо по-скоро на дунавскоболгарския, но като че ли не и на хазарските и кавказскоболгарските езици, ако въпреки вече изтъкнатите съображения, все пак може да се докаже, че първото име наистина е болгарско по произход. Но независимо от това въпросната спирантизация е съществена структурнотипологическа черта особеност на дунавскоболгарския език на фонетично равнище, която го свързва и обединява с източноиранските, древният скитски и съвременният осетински език, които пък от своя страна, по линията на беззвучната спирантизация *p-f* образуват ярко очертан и специфичен фонетичен тип сред всички останали ирански езици [вж. Основы иранского языкознания 1979, 332].

Тази фонетична промяна се наблюдава и при други прабългарски думи собствени и нарицателни имена като например бълг. апл *шавар* “вид блатна тръстика”, който ние вече имахме възможност да проучим по-подробно и да докажем като лексема компонент на прабългарския субстрат в българския език и който тук лежи в основата на редица хидроними и ойконими като хидрнм *Шаварна* (Севл), *Шиварна* (Самк), ойкнм *Шаварна* (Пл, XV в.), *Шаварна* (Севл, 1877), миктп *Шаварна,* хидрнм *Шаварна гьол* (ГОр) и др. [Добрев 1996, 141; Ангелова-Атанасова 1996, 436].

Въпросната фонетична промяна е налице също и при срвек. арм. ойкнм *Šawarnaholł* - село в Армения, възможно и в кантона Bałkh, за който има податки и в средновековните писмени извори, че по тези места са се заселвали прабългари [Армянская география 1877, 70; Стаматов 1997, 56-57], но който ойконим засега, съвсем неоснователно и необосновано, се представя като собствено арменско по произход местно име [Капанцян 1975, 151].

В действителност, на основата на един по-подробен, семантикоструктурен и особено словообразувателен анализ, посредством който се установява, че еднаквото и в двата случая словообразуване е много старо болгарско, наследено още от “алтайския” период на тюркските езици; негов съвременен продължител трябва да е чув. *-na/-ne* с дестинативно значение, а съвременно съответствие и по форма, и по значение – якут. *-на:х,* също и *-нык,* които са варианти на общтюрк. *-lïγ* със значение на събирателна множественост [вж. Добрев 2000, 11; Бетлингк 1989, 256; Левитская 1976, 137-138; Серебренников, Гаджиева 1986, 115], си проличава особено ясно, че арм. ойкнм *Šawarnaholł* всъщност и безспорно е чисто и просто болгарска ономастична заемка, която дължи наличието и присъствието си точно на това място, на добре известния от историята факт на заселването и пребиваването през Ранното Средновековие по арменските земи и на прабългари.

Този извод се потвърждава и от анализа на Името в синтактико-лексикален аспект, сегментацията където най-напред се получава напълно коректна и обектно мотивирана и

има за резултат двете изцяло, фонетико-морфолого-семантически завършени, обособени и самодостатъчни с оглед преди всичко и главно на тюркските езици лексеми, където те си имат своето собствено, националноезиково и ареално разпределение и употреба не само в синхрония, но и в диахрония.

Сега и тук специално за втората съставка *hol,* допълнително трябва да се отбележи, че тя е структурен елемент на голям брой водни названия от ареала не само и единствено на съвременните, но и на историческите тюркски езици, и едно от тези имена например е съвр. рус. хидрнм *Оскол,* струс. *Осколъ,* укр. *Оскіл* - голям ляв приток на р. Северски Донец, който започва от Средноруските възвишения в Курска област, тече през Белгородска област и се влива в Северски Донец в югоизточната част на украинската Харковска област.

При достатъчно подробното и аналитико-критичното си проучване на произхода на хидрнм *Оскол,* И. Добродомов [1988] отделя специално и то в необходимата степен, внимание и на геотрм *qol* с неговото разпространение, форми и семантика във всички "алтайски" езици и стига дори и до ностратическите, без да пропуска също така да отграничи този термин от фонетико-семантически доста близкия му пак геотрм *köl* "озеро", а като резултат и цяло Името се оказва "тюркският хидроним *As-qol",* състоящ се от етнм *as* "аланин" и геотрм *qol* "река" и дължащ своето възникване на пребиваването в басейна на тази река на алани от състава на "алано-булгарската по своя характер Салтово-маяцка култура" [81-91].

И все пак нека забележим в семантически план, че изпускането из предвид и дори игнорирането вида и характера главно на значенията на лексемата в отделните групи езици; провеждането на анализа основно в общотюркски и дори "алтайски" план; недостатъчното внимание към културноисторическите условия и предпоставки за възникването на Името и към вътрешната диференциация и стратификация на тюркските езици като цяло и на тюркобългарските в частност, се отразяват отрицателно в крайна сметка и върху достатъчно точната и дори липсващата експлицитна идентификация, хронологизация и атрибуция и на самото название.

Според нас хидрнм *Оскол* дължи своето възникване и образуване не на тюркобългарите хазари, къпчаките половци или огузите печенеги, които предположения цитира и самият автор [82], а именно и единствено на средновековните болгари из Южноруските Степи отпреди началото на XI в., известни още като "черни българи". Съществен аргумент в полза на това заключение е семантическото тъждество в общия географски термин между арм. *Šawarnahoł* и струс. **As-qol,* подкрепено пак в семантически план и от монголските езикови данни, единството с които си има безспорно своето обяснение в голямата географска близост и възможно най-тесен етнолингвистичен контакт между тюркобългари и монголи още през Алтайската Епоха, като никак не е изключено при специално подробно проучване и доказателство монголската лексема да се окаже тюркобългарска заемка.

Фонетичната промяна *b-v* е характерна също така и за кавказкоболгарските езици и диалекти и именно тук твърде рано е засвидетелствувана друга една форма на общтюрк. *eltäbär* във вида на титл. *илитвер,* която се среща и употребява и като мли *Илитвер* с фонетически като че ли доста отдалечен вариант *Ирлитбер,* за което име някои изследователи приемат, че засега е много трудно да бъде определено етнически [вж. Каланкатуаци 1984, 120-214, срв. Зифельдт-Симумяги 1988, 84].

Всъщност трябва да се каже, че точно такова мъжко лично име надали е съществувало в миналото на тюркските езици и народи, защото "Името" очевидно е резултат от много погрешна и некоректна сегментация на хаз. мли *Хатирлитбер,* съставено от генм *Хатир,* носен от един от най-знатните хазарски родове на Кавказ и образуван, с известна доза

вероятност, на основата на видоизменения в неясно кой език, етнм *хазар,* както и от хазарската титл. *литбер,* съответна на квболг. *илитвер,* и двете заедно краен резултат от поотделното и самостоятелно развитие в условията на тези два български езика на общотюркската титл. *eltäbär* [вж. и срв. Артамонов 1962, 244-246].

Фонетичната промяна *b-v* е характерна освен това и за по-късния волжскоболгарски език, където засвидетелстваната в Орхоно-Енисейските Надписи относно военния предводител на едно от племената в Източнотюркския Хаганат, общотюркска титл. *eltäbär* "военачальник; главнокомандующий, эльтебер" (732) по времето на Ибн Фадлан (922) има вида *йылтывар* **يلطوار,** *балтавар* **بلطوار** [Фахрутдинов 2003, 2-3,8; ДТС, 171]. Но според О. Смирнова [1981], която вижда във втората част неясно какво точно производно от сттюрк. *таб-* "найти, снискать", а първата съставка според нея е сттюрк. *эль* "племенной союз; народ", болгарският вариант е резултат от йотация на началната гласна и поява на дълга гласна, именно поради което в арабографичното отразяване трябва, вероятно, да се възстанови алефът - **ايلطوار - يلطوار** [250-251].

Според нас първата гласна не може да бъде *э,* а *ä* и думата не е *эль* с горното значение, а *äl* с най-вероятно значение "висок; голям". Допълнително доказателство за това е и невъзможността първата гласна да се йотува и развие до *ы,* докато такова развитие от *ä* през *а* е напълно възможно, така че всякакъв смисъл и оправдание губи и така предложеното възстановяване на алефа в арабското изписване.

Подобно развитие на гласните, но без да се реализира болгарската фонетична промяна *b-v,* е налице и при средновековната волжскоболгарска титл. *тебир.* Лицето, което я носи, изпълнява длъжността секретар-писар на болгарския емир (1229-1246), въпреки че през един малко по-ранен период (1028) титл. *тебир* като че ли е равнозначна на титл. *хан* [Иман 2001, 5,7,101,107]. Същото се наблюдава и при титл. *табарин* от българска народна песен, поместена в сборника на братя Миладинови, където се казва: "Тога велит овчар табарина: Немай гайле, яс ке ти го свършам" [Вранска 1955, 321]. Но културно-историческото и езиково-хронологическото обяснение и описание на тази титла излизат извън рамките на настоящото изследване, още повече че такова проучване може и трябва да бъде достатъчно подробно и обширно, не задължително, но все пак желателно е то да бъде и специално-индивидуално.

Според М. Артамонов [1962], който се позовава не на изворите, а пределно некоректно на проф. В. Златарски, и по този начин всъщност го злепоставя, титл. "табар" или "тавар" я носят пратениците на дунавските българи, пристигнали през 869 год. на църковния събор в Константинопол" и съответствие на тази титла са сттюрк. *йылтавар,* тюрк. *эльтебер,* хун. *илитвер,* хаз. *литбер,* вболг. *балтавар* с такива значения като "васален княз; васален наследствен княз; тархан, управител" [244-246].

В действителност, в съставената на латински език от Анастасий Библиотекар, хроника на Събора, сред имената на българските пратеници, е изписано и името на сановник с титл. *tabare - вестранна* (?) *табаре,* която при този си облик очевидно няма два, а само един, *b*-фонетичен вариант и която още Й. Маркварт (1898) напълно коректно-правилно съотнася със сттюрк. *ältäbär,* а проф. В. Златарски [1971] само се задоволява "с обясненията на ориенталистите, че *tabare* е титла" [750-756]. Така може да се приеме, че титлата в съществено-главната си част и същност в основни линии е изяснена и обяснена, но не и с оглед на крайния зв. *-е.*

Крайният зв. *-е* според нас е латинската субституция на българската деятелна наставка *-ин* от първично-изходния облик *табарин.* Към това трябва да се отбележи още, че дори и втората съгласна да е *б,* а не *в,* все пак изобщо няма никакво основание да не се приеме, че тази прабългарска титла е същата, каквито са от една страна общтюрк. *eltäbär,* вболг. *йылтывар, балтавар,* квболг. *илитвер* и др. Именно поради всичко това и тази титла се

явява допълнително-поредното свидетелство и доказателство за историко-генетическото и структурно-типологическото тъждество и паралелно развитие на всички тези езици от една страна и за тяхната принадлежност единствено и само към семейството на тюркските езици от друга.

Специално за генетичната основа на титл. *eltäbär*, то надали такава може да бъде сттюрк. *таб-* "найти, снискать" (О. Смирнова), единствената възможност за случая при който глагол е образуването на причастие на *-ar,* но тогава пък ще трябва да се приеме, че Титлата възниква на основата на семантически направо алогичното свслч **эль-табар* "търсещ, намиращ племенен съюз, народ".

Не само поради това, и тази тюркска титла безспорно е иранска заемка и независимо че за средноперсийския фонетико-семантичен вариант се предлага като първичен корен елам. *tup-pi-ra* "secretary, scribe" [Encİr], то все пак изглежда по-скоро тя да е източноиранска по произход с етимон иран. **dipī-vara-*, срперс. *dipīvar*, нвперс. *dibīr,* от което е и арм. *dpir* "писец, секретарь", също и *dabīr,* но ефт. *dapirpat* "head of chancellery", букв. (?)"началник на писарите, секретарите", което вече означава, че носителят на титлата е лице, което заема достатъчно високо място в йерархията на съответната иранска в началото, а след това и прабългарска социална структура.

Специално секретар-писарите в началото са само една от прослойките в сасанидското общество със задача да поддържат царската кореспонденция и да записват заповедите, указите, словата и речите на царя и висшите длъжностни лица; да водят хрониката на ежедневните събития в държавата на Сасанидите; да пишат, съставят или копират книги. С течение на времето обаче те се споменават като важни политически фигури в средноперсийското общество и като видни личности в Държавата - с *dibīr, dibīrbed,* парт. *dpyrpty*, в началото на IV в. се титулуват висши сановници и областни управители; в надписи от средата на VI в. един от градоначалниците се титулува с *dabīrbad* "chief secretary", а само с *dabīr* - главнокомандуващият войската, финансовият министър и секретарят на царския съвет; тази титла я носят ръководни служители в хазната, управители на царските конюшни и на големи храмове, съдии и др. [вж. Основы иранского языкознания 1979, 40; The Cambridge History 1985, 137; Encİr-d, 534-538].

И втората част на мли *Авитохол* се характеризира също така, пак в тюркските езици, с фонетически съвсем тъждествена, семантически напълно подходяща за възникването и образуването на собствени имена, лексема апелатив, каквато е общтюрк. *огул* "син", сттюрк. *оγul,* но и *ohoļ* (Б. Джонов; A. von Gabain), която звукова форма съдържа и носи много стари, древни фонетични белези, налице също така и в някои други, добре известни в тюркското сравнително-историческо езикознание като запазили старинни черти тюркски езици, какъвто например е якутският език, където апелативът пак е с облика *охол,* още и саръг-югурският език, където пък тя има вида *оγoł* и др. [Тенишев 1976, 193; Gabain 1950, 340-341; ЭСТЯЗ-а, 414-417].

Синтактичната структура, словоредът на отделните компоненти на сложносъставната дума е очевидно и безспорно, единствено и само тюркски под формата на задължителното и винаги и навсякъде безусловно спазвано и прилагано синтактично правило за разполагане на определението пред определяемото, така че при наличието и широкото разпространение в тюркските езици на горните две думи, няма никакви, достатъчно основателни и сериозни причини пречка Името да не се разчлени или сегментира до *Авит-охол,* с историко-генетична основа свободното подчинително синтактично словосъчетание **авит-охол* със значение поотделно на всяка една от съставките "господин; началник, господар; владетел, хан" и "син; чедо".

Особено сполучливото сегментиране и обособяването специално на втората от съставките се потвърждава допълнително и от калкирането на Името на старонемски език

от страна на готите на Теодорих, бивши Атилови войници, като **sunu fater* “син на бащата” [Джонов 1977, 9-10], докато по отношение на първата съставка същите тези готи очевидно остават на нивото и на етапа на тюркските езици, без да се съобразяват с доста различния звуков строеж, но ако това за тях е обяснимо и простимо, не така стоят нещата с Й. Микола и неговите последователи, които не отчитат и игнорират тези фонетико-морфологични различия.

Без каквато и да е аргументация, вече е отбелязвано, че “*Авитохол* в същност не е лично име, а титла, която е носил вождът на хуните”; мли *Авитохол* и *Атила* “представляват в същност титла, която е носил хунският владетел и която е придавала законност на неговата власт. Тя е била известна не само на племената от хунския племенен съюз, но и на съседните племена. Наличието на титлата на няколко езика можем да си обясним с многоплеменния състав на Атиловата държава” [Джонов 1977, 8,10], и по този начин, освен това се стига и до ономастически съществения пропуск и отъждествяване на собственото име с неговата генетична основа, онимогена във вида на въпросната титла.

В действителност, от съединяването, сливането и идиоматизацията на отделните значения на гореобособените две съставки на онимогена на мли *Авитохол,* се развива съответно и интегративно-синкретичната комплексна семантема “ханскисин, рус. царевич, принц; княз” като съдържание на образуваната на основата на същото словосъчетание българска висша благородническа титла, очевидно корелат калка на иранската по произход общотюркска, пак висша благородническа титла *šadapït,* безспорно според нас възникнала на основата на ир. свслч **šad-ä pet* “принц; княз, рус. шадапыт”, букв. “син на господар, владетел или цар”, а специално първата част на словосъчетанието има своите застъпници в срвек. сак. *zāta* “born”, хсак. *ysātä,* свър. ишк. *zat,* вахн. *zodá,* перс. زاد [зад], زاده [задэ], но ягн. *žuta* “рожденный, порожденный, урожденный; сын; дитя, потомок”, страдателно причастие от гл. **āzāya-* “рождаться”, изтир. **ysāta-* “birth”, и най-вероятно цялото е древна източноиранска заемка в старите тюркски езици, изконната източноиранска съгл. *ž,* при която е субституирана в процеса на заемането в тюркските езици посредством беззвучната съгл. *š.*

За семантиката конкретно на първично-изходните съставки на старотюркската титл. *šadapït* трябва да се допусне, че е налице последователно развитие от значението “син; дете” към значението “велможа, сановник”, без да е изключено, разбира се, в действителност интегративно-синкретичното лексикално значение на целия ирански преди заемането израз, но тюркска след това двусъставна, сложна дума, с течение на времето да се “съсредоточава” в първата от съставките и така да прави излишна втората от тях, в резултат на което тя и изпада, изпуска се или се осъществява често наблюдаваната в развитието на езиците елипса [вж. Грюнберг, Стеблин-Каменский 1976, 515; Основы иранского языкознания 1981, 411; History of Civilizations-2 1994, 410,414; ПРСл-1, 751; СлВхЯз, 304,307].

При специалното проучване структурата и произхода на тюркската титл. *šadapït* във връзка и с оглед нейната употреба в средновековен согдийски надпис от времето на древните тюрки от VI-VIII в. и по-точно от 572 г. на територията на днешна Монголия, най-напред се отбелязва, че произходът на титлата не е достатъчно ясен; представят се различните сегментации, които предлагат отделни автори като *šad-apa-t* (В. Радлов), *šad-pït,* второто от които идва от иран. *pati* (А. фон Габен), *šad-apït,* което всъщност е равно на *šad* и *apa* (С. Малов); възможно е наистина *šadapït* да има връзка с титл. *šad,* но произходът на последното все пак е загадка; твърденията в тюркологическата литература, че това е заемка от иранските езици, при което се съпоставя със согд. *xšyδ* изглеждат съмнителни, защото тази дума отвежда към стиран. *xšaita-,* отделните продължители на

което са доста отдалечени от *šad;* видно не само от употребата му тук като *š'δpyt trγw'nt* “šadapit tarkhwans”, но така също и от начина му на употреба в надписа на Кюль-тегин като *šadapït beglär*, трябва да се приеме, че това е формата му за ед.ч. [Kljaštornyj, Livšic 1972, 89], т.е. в случая се отхвърля главно възможността тюркската титл. *šad* да произхожда от согд. *xšyδ,* без обаче да се търси и предлага друго и собствено решение на проблема.

Според някои други опити за определяне произхода на титл. *šadapït* като цяло или пък само във вида *šad*, значението на която лексема според Л. Гумилев [1993] е “княз” и която се среща в ранносредновековните тюркски езици като титла втора съставка на голям брой лични имена на тюркски ханове, принцове и князе като *Uluŋ šad, Tardu-shadu, Бури-шад, Эр-бег-шад, Тегин-шад, Тардуш-шад* и още мн.др. [464-471; Zejmal, Rtveladze 2003, 4], а така също и като вболг. мли *Нуршада,* тя води началото си от стиран. **sata-pati* “сотник” [Bombaci 1976], но може да е по-следващо развитие и на согд. *xšyδ, 'xšyδ* ['xšēδ] “царь” с основа **'xšyδ'k, *'xšyδ'y* [əxšēδe] “царский” [Rossi 1982], както и да идва пак от согд. *'χšyδ,* без обаче да се посочва етимон [ДТС, 519,610], които предположения изобщо, при анализа от други изследователи, срещат конкретни възражения в един или друг аспект и въпреки всичко си остават недостатъчно експликативни, непълни или непоследователни и следователно крайно неубедителни [вж. Шервашидзе 1990, 87-88].

При това положение, отново според И. Шервашидзе [1990], “може да се мисли за согдийска основа на тюркската форма и по-конкретно, за согд. **xš'δ(ŗ)* [xšaδ(ŗ)]//*xš'(ŗ)δ* [xša(ŗ)δ] “царь” < др.-иран. *Xšaθra-, Xšaθŗa-,* древнее Божество иранских племен во второй, в военной функции в трехфункциональной структуре верховных Богов индоевропейцев” с паралел в индийската митология и в качеството на допълнителен аргумент, тюркският по произход груз. топнм *Šatberdi,* дублет на азер. *Šahverdi,* както и наличието му “при этом и в ономастике того же региона, например в составе Эльшад (=äl šad), а малко след това, по време на обясняването на нарси *šadap,* при което “...можно предполагать наличие равнозначной согдийской формы **xš'δ(ŗ)'p* [xšaδ(ŗ)ap]//**xš'(ŗ)δ'p* [xša(ŗ)δap] “царь” < др.-иран. *xšaθra-pā (-van),* откуда, в частности, греч. *σάτράπις* и др. ..”, като преводът на израза от паметника в чест на Кюль-Тегин *bärijä šadapït bäglär jïraja tarqat bujuruq bäglär,* се предлага да бъде “[Вы, стоящие] справа наместники и князья! [Вы, стоящие слева] сановники, законодатель и вожди!”, непосредствено след което идва и предположението “Представляется вполне вероятной трактовка здесь *-(ï)t* как обычного в титулатуре показателя множественного числа от тюрк. **šadap* < согд...”, което завършва с цитирането на група титли от Бугутския надпис, сред които като че ли и *šadapït,* ако така трябва да се разбира согдийската транслитерация във вида на *š'δpyt* [87-88].

Така разгърнатото и обосновано виждане за согдийския произход на титл. *šad* и *šadapït* едновременно, все пак изглежда като да е лишено от лингвистикофактологически основания и предпоставки и съдържа доста груби грешки и пропуски, доколкото, за нас лично твърде странно, авторът, задоволявайки се единствено с цитираната квалификация, по същество не е взел предвид най-напред, малко по-горе вече отбелязаното и много добре известното в Лингвотюркологията положение, че нито в тюркските, нито пък в ирански езици има мн.ч. с формата *-(ï)t,* което принципиално положение не се отменя или снема дори и от епизодично-спорадичната употреба в ранносредновековните тюркски езици на това, както вече беше обосновано и доказано достатъчно подробно малко по-горе, монголско по произход множествено число, какъвто е случаят и с току-що приведеното *tarqat,* ед.ч. *tarqan* и което безспорно означава най-вече и преди всичко това, че изобщо не е възможно и е направо недопустимо да се възстановява на никого неизвестното и изобщо незасвидетелствуваното в нито един от немалкото на брой старотюркски паметници

“тюрк. **šadap”,* а и на всичко отгоре да му се търси и иранско съответствие генетична основа, каквото, разбира се, не може нито да съществува, нито пък да се намери.

От друга страна, никак не е трудно да се види, че номинативносемантически, денотатът на согдийската лексема е един-единствен и той заема най-високото място в административно-военната йерархия, докато, неясно колко точно, но във всички случаи повечето на брой шадове и шадопити се разполагат на по-долните от хана равнища, което пък трябва да означава още и това, че в процеса на заемането словозначението е претърпяло, по необяснени от автора и по необясними и за нас причини, конкретен вид преструктуриране и преобразуване; кавказките топоними очевидно и безспорно са отантропонимни, а в основата на съответните антропоними лежи тюркското минало причастие на *-дик,* в съчетание със съществително име, за първия от които все още не може да се приеме за доказано, че етимологически е тъждествен на *šad* и че именно той не е тъкмо тюркското продължение на въпросната согдийска основа, но доколкото все пак, в тюркската антропонимия, на това място в структурата на разширеното словосъчетание определение обикновено стои името на някой бог, то никак не е изключено това *Šat-* да е резултат от пределна елизия на тбълг. **Ишäтен,* запазено в унгарския език като *Иштен)* и собствено българска фонетична и фонотактична субституция на изтир. *Йаздан,* именно поради което грузинският топоним може и да няма нищо общо не само с азербайджанския, с изключение на общата граматична структура, но и с пределно неясното и неопределено като вид оним “Эльшад (=äl šad)”, което така сегментирано може пак да е отантропонимен топоним, първата съставка на което да е общтюрк. **äl* със значението “голям; висок”, докато втората съставка може да е въпросното *šad* и тогава трябва да се мисли, че цялото е тъждествено на горепривedената титла и мли *Uluŋ šad,* без обаче да се забравя още и разпространената главно в западните тюркски езици, персийска по произход горепривedена лекс. *šad* “весел, радостен”, особено подходяща за образуването не толкова на титли, колкото на антропоними.

И най-после, за случая никак не е важно дали е намерен точният превод на лекс. *bärijä* и *jïraja,* но прекалено много въпросителни предизвиква преводът на титлите като например защо първия път *bäglär* се превежда с “князья”, а втория път – с “вожди”; този “bujuruq” наистина ли е “законодатель” и защо тогава е един-единствен, доколкото неговото присъствие по това време и в тази “компания” при хана във всички случаи би трябвало да предполага наличието в тамошното тюркско общество на една по-развита и разгърната институция, функцията и назначението на която е създаването на закони, т.е. нещо като модерния законодателен орган, наречен парламент, и т.н. и т.н.

Ето защо, ще бъде много трудно да се приеме, че въпросните тюркски титли имат точно тази генетична основа, лексико-граматична структура и номинативна функция и употреба, което като цяло, макар и в негативен план, се явява допълнителен аргумент в полза на това, че *šad-* от състава на старотюркската титла *šadapït* всъщност е още през Ранната Античност заетото, преминало и видоизменено в тюркските езици изтир. **žad* “родéн; син”, в аспекта на което на нас лично ни изглежда определено голословно твърдението, че “по-голямата част от иранизмите прониква в общотюркския (и в древнотюркския) език от източноирански и преди всичко от согдийски източник” [Шервашидзе 1990, 87].

Тъкмо това наше виждане допълнително се потвърждава и от факта, че освен, както беше показано малко по-горе, мли *Авитохол,* калка на иранската титла е и вече приведеното и известното от разпространената и сред волжските българи, стара тюркска легенда мли *Яфет оглани* - син на Яфет, който пък от своя страна е третият син на Ной.

Първата част на мли *Яфет* наистина е фонетически доста близко до вече предлаганото за генетична основа на мли *Авитохол* библейско *Afitoxel,* където се допуска метатеза от

Axitofel, Ἀχειτόφελ [Arnim 1933, 574], но в действителност е видоизмененото и съотнесено към него чрез констелация в друг тюркски език, най-вероятно от къпчашки тип, *apïт* посредством прибавяне на сравнително често срещаното в тюркските езици протетично *й,* главна причина за което действие трябва да е широко известната и разпространена сред християнските народи, с видоизменено име на главния персонаж, библейска легенда за техния праотец Яфет, който пък води своето потекло от Ной.

Към Иафет възхожда потеклото и на кавказките християнски народи [Мровели 1979, 3,47], така че старата тюркска легенда за *Яфет оглани* само потвърждава голямата популярност на българина Авитохол през Средновековието, напълно обяснимо, когато се разбере, че това всъщност е самият Атила, както ще се направи опит да се докаже по лингвистичен път малко по-долу.

Между впрочем, на места в старата литература, потеклото на българите се извежда също така и от Сим, най-големия син на Ной и един от осемте души преживели Потопа. Сим живее 600 год., а неговите потомци говорят сродни езици, наречени семитски [БиблРк, 507], именно поради което всякакви опити понастоящем за етногенетически разсъждения и заключения в тази насока очевидно са направо безплодно-несериозни.

Добре известното от Съкровището "Наги Сент-Миклош" мли *Ботаул* най-вероятно не е пряко развитие на *Авитохол,* а самостоятелно възниква в друг болгарски диалект от същите тюркски съставки **бат-огул* с лабиализация на първата гласна в рамките на същия този диалект и изпадане на средословния зв. *γ,* без разбира се, тук да се изключва възможността това име да има за първа съставна част евентуално пак мли **Бота,* вж. каз. *бота* "верблюжонок" [КрКзРСл, 55] или пък тюрк. мли *Бата,* вж. дагест. ойкнм *Batayurt* [WdAtl], безспорно от мли *Bata* и *yurt* "лятна стоянка; селище".

При горната семантика и структура на генетичната основа на собственото име на първия според Именника прабългарски хан Авитохол, във всички случаи, както следва от тюркските езикови данни и от техния анализ, и самият той е от тюркобългарска и по-конкретно от болгарска народност или племе, докато името му очевидно не е първично-изначално и основно, а вторично-допълнително и по-късно дадено или по-точно възникнало и развито на основата на титлата, която лицето си е притежавало и носело по принцип като син на тукашния болгарски хан и която титла впоследствие се е развила и прераснала в негово лично име, като гранична линия при това безспорно е моментът на наследяването и сядането на престола.

Така разработената и, да се надяваме, доведена до край и в детайли по всичките си основни и съществени отделни, по-общи или по-частни аспекти, направления и равнища, етимология вече дава възможност да се вземе отношение накратко и да се прецени сегментацията и семантизацията на мли *Авитохол* и при С. Байчоров [1989], според когото, "както показва сравнителният анализ на имената на българските ханове, то се състои от три корена – *Авит ох ол* < *Авит ёх ул* "Авита гордый сын", "Авита славный сын", където *ёх* е фонетичният вариант на гореразгледаното руническо *ёг"* [81-82].

В тази връзка, само ще обърнем внимание, че при така извършената сегментация очевидно генетичната основа на Името се получава цяло изречение с подлог необясненото по съдържание, структура и произход *Абит,* при това неясно защо същото има още и формата *Авита,* а и първичното тук *ё* надали може да се развие и да премине в *о,* именно поради което следва да се обобщи и заключи, че този опит за обяснение на Името има за предмет само някои от неговите съставки и не може да се приеме дори и за минимално сигурен и задоволителен.

Пак сега и тук, като изобщо обектно неадекватна, направо и без какъвто и да е коментар, който поне за нас, очевидно и много лесен, е напълно излишен при вида на всичко по въпроса, предложено на тези страници, трябва да се отхвърли и направо

неграмотната, прекалено смелата, но никак неаргументирана хипотеза на Д. Табаков [1999; ~*~1995], според когото в основата на Името лежи иранската титл. "К-АВИ" (Кава~Кана), откъдето е и "К-ави Тохол/Туохол (Авитохол) – първият монарх от "Именника на Българските Кханове" [151,166; 14-22].

И като заключително обобщение към тази част, прабългарското ханско и мли *Авитохол* възниква и се образува на основата и в рамките не на памироиранските, а на тюркските изобщо и на болгарските езици и диалекти в частност, именно поради което, с положителен знак, първият владетел от Именника на българските ханове притежава и носи тюркско по произход, структура, принадлежност и функция лично име, имащо за начало източноиранската в тюркските езици изобщо заемка *апът,* прераснала и развита до болг. *авит* и собствено тюрк. *огул,* болг. *охол.*

Онимоген или генетична основа на мли *Авитохол* в действителност е болгарската титл. **авитохол,* състояща се от болг. *авит,* общтюрк. *абыт* "княз" и болг. *охол,* общтюрк. *огул* "син", т.е. букв. "княжески син, принц" и същевременно пълна и точна калка на източноиранската по произход старотюркска титл. *шадапът,* но такава калка, макар и семантико-граматически непълна или само частична е и мли *Ατιλα, Ἀττίλα, Ἀττήλαν, Ἀττίλας,* носено от предводителя на хуните през първата половина на V в. и разпространено из Европа, според едно доста убедително засега за нас обяснение, през и чрез германски племена и езици, по-специално благодарение на готите, бивши Атилови войници, вождовете на които пък са членове на "Императорския съвет" на хуноболгарския хан Атила.

Това "хунско" собствено име, всъщност и фактически е всичко на всичко готско, старогерманско по състав и структура ономастично образувание, което по пътя на констелацията посредством гот. *atta* "баща" и деминутивния суф. *-ila,* налице като че ли и в гот. мли *Улфила* (332-341), ако началната му част идва от герм. **улф* "вълк", само експлицира семантически и обяснява най-напред в двуезичната болгаро-готска, а след това и в едноезичната германоготска среда изконно-първичното мли *Авитохол* и го "превежда" частично-приблизително с оглед и в рамките на онази "народна етимология", която се очертава и детерминира по силата на контаминацията на възможно най-близката, налична в готския език лексика и граматика [вж. и срв. Джонов 1977, 8-10; ГрИБИс-1, 31,202; ЛтИБИс-1, 353; срв. Балкански 1996б, 8].

Така първият велик и небезизвестен българин хан Авитохол се оказва фактически тъждествен на много добре известния на цяла късноантична и средновековна Европа, повече под готското си по произход име, предводител на европейските хуни Атила, което "персонално" тъждество, с такава например изящна или подобна по форма и съдържание конкретизация аргумент в негова полза, като тази, че "хан Аспарух произхожда от владетелския дом Дуло, към който също така принадлежи и хунът Атила" (D. M. Lang), се среща в научната литература вече толкова често, че може преспокойно да се сметне за достатъчно широко разпространено и дори общоприето, без да има каквато и да е нужда и потребност от специално-допълнителна обосновка и аргументация.

Все пак и въпреки това, както и поради повторното многократно поставяне на обсъждане и дори подлагане на съмнение съществуването на хан Авитохол като историческа личност, в някои най-нови, наистина не особено премислени, обектно-фактологически недостатъчно мотивирани и подкрепени, като че ли само претендиращи да са исторически по обект и метод, проучвания, в рамките на които той е лично открита и доказана митологическа личност, митологизиран герой, т.е. митологема (Цв. Степанов), с което фактически само се повтаря в по-нова фразеология старото предположение, че той, въпреки цитирането свидетелството на Именника, а и на други изследователи, е "баснословно лице" (Г. Фехер), но наред с което обикновено се знае и приема, че Атила е

от хуните, без да е ясно или без да се допуска каквато и да е негова връзка с българите, ние вече разработихме и предложихме и начално-основните моменти на пределно пълната и многостранна лингвистична обосновка и аргументация на обективнореалното тъждество на Авитохол и Атила, чрез която по категорично и безапелационно-неоспорим, да се надяваме, начин, доказваме, че Атила всъщност и в действителност е сложеният на първо място в Именника на българските ханове, прабългарски хан Авитохол, дори името на който е от тюркски по принцип и прабългарски по-конкретно, произход.

Но не само това, по този начин, между другото, ние практически и фактически и обезсилваме и елиминираме направеното доста преди това предположение и на унгарския проф. Д. Немет, че *Атила* е името от времето на зрелостта на този прабългарски хан, а той трябвало, според него, да има и име от времето на младостта си, непосочено обаче какво и кое точно, с което очевидно и по-същество не само не се вижда и разбира връзката между болгарите на Атила и всички останали болгарски племена и народи от Урал и Каспийско море чак до Албания на югозапад и Централна Унгария на запад, но и в чисто ономастико-номинативен план се постулира, без обаче да се предлага каквото и да е доказателство, процес на двукратно даване на име при тюрките изобщо и при болгарите в частност – веднъж през "младостта" (?) и втори път, през "зрелостта" (?), на каквато ономастична практика при тюркските племена и народи, ние поне досега не сме попадали [вж. Добрев 2004; Dobrev 2003, вж. и срв. Бенцинг 1986, 14; Бешевлиев 1984, 64; Бурмов 1968, 31,54; Джонов 1977, 8-10; Златарски 1970, 80,450-458; Москов 1988, 144-175; Съсълов 2000, 358; Lang 1976, 33,42; Markwart 1889, 77; Moravcsik 1958, 222; ГрИБИс-1, 31,88,94,202; ~*~-2, 164,208,260; ЛтИБИс-1, 353, срв. Степанов 1999, 54-64; ~*~2000, 60-76; Фехеръ 1926, 283-284,297; Németh 1962, 219].

Едната от няколкото никак немаловажни заслуги пред човечеството на прабългарския хан Атила е тази, че именно той слага край на една историческа за съвременните европейци епоха – Античността на робовладелците и робите, и полага началото на следващата историческа епоха – Средновековието на феодалите и крепостните селяни. Другата му заслуга пък е, че пръв в европейската и общочовешката история реализира на практика идеята за европейски парламент и "европейски съединени щати" в рамките на първата не само по време, но и по обхват и сила, не единствено за племената и народите от Великото преселение, но и за по-голямата част от европейските племена и народи, държава.

Пак тук непременно трябва да се отбележи, че хан Атила, може би пръв в човешката история, подготвя, организира и провежда и Първата Голяма Битка на Народите (15.06.451 г.) на Каталунското Поле край днешния френски град Орлеан, завършила наравно и общият брой на участниците в която от двете страни се изчислява между 300 и 700 хил. души, докато само загиналите и ранените пак от двете страни са 165 хил. души, както и това, че след него етно-демографската карта на Европа вече не е същата [вж. и срв. Артамонов 1962, 40-41; Гумилев 1993а, 502; Халиков 1989, 57-58; Huns 2003, 7; Marichkov 2003; Németh 1962, 128-131; ГрИБИс-1, 93-125].

Ето защо, очевидно и безспорно поне засега и за нас, Авитохол е Атила, както и обратното и в този смисъл настоящото историколингвистично и ономастикоетимологично проучване следва да се приеме в качеството на главен и първостепенен, изключително съществен и важен, пределно детайлизирано и многостранно разработен и обоснован, за в бъдеще безапелационно-неоспорим аргумент доказателство в полза на отдавна лансираната и разработвана, но недостатъчно пълно и последователно обоснована и доказана, тъкмо поради което може би само частично утвърдена и приета от страна на сериозно-ерудираните изследователи-прабългаристи, повече от стогодишна теза за

обективнореалната тъждественост на Авитохол от Именника и много добре известната историческа личност от края на Античността, Атила [вж. и срв. Москов 1988, 148-175].

Някои от следствията на тази тъждественост се свеждат до историческото ситуиране на прабългарския хан Авитохол през първата половина на V в. с неговата може би естествена смърт през 453 год., а онези 300 години от Именника на българските ханове, цитирани в началото на този параграф, са всъщност и в действителност, годините на царуване на хановете от неговия, "царския род" (Приск) Дуло и в този смисъл мли *Авитохол* пак в Именника не е само и единствено име на един конкретен владетел, но и название епоним, наименование на определена историческа епоха, краят на която съвпада с времето на слизане, по силата на природните закони, на този владетел от престола: Авитохолъ житъ лу́тъ Т. *Авитохол живя години триста,...*

Между впрочем, тъкмо разбирането и осмислянето на тази двойна употреба и значение в Именника, на болг. мли Авитохолъ, веднъж като име на конкретен хан и втори път, като епоним, очевидно надхвърля многократно интелектуалните възможности не само на нашумелия напоследък "откривател-революционер древнобългарист" П. Добрев [1991], който е безкрайно озадачен от "съчинената смела хипотеза" за "прякото историческо съвпадение между Авитохол и Атила" [89], но и на неговите епигоно-адепти в лицето на най-младото поколение родни прабългаристи, които напълно основателно в неподписано-анонимни статии [Още за идентификацията на Авитохол 1995] си позволяват да хвърлят изцяло несправедливи обвинения в спекулация дори и по адрес на неотдавна покойния проф. М. Москов, който единствен от всички изследователи по Света, направи Убийствено-Невъзможното и ни даде отдавна търсеното и необходимо на всички нас тълкуване на Именника, каквото досега нито е имало, нито пък и за в бъдеще може да има.

Вътрешнонаучният морал и етика са много чужди на Нашенеца, който освен с печата у нас, разполага още и с "Лондонското студио на Радио "Свободна Европа", но на него не по-малко са му чужди както ономастикоетимологичният, така също и историографският анализ и затова той само жонглира и манипулира с въображаеми или непотвърдено-несигурни езикови данни и исторически събития и факти, по силата на което и облягайки се едновременно на малко по-горе цитирания "пръв в българската историческа наука", Приказките от хиляда и една нощ се модифицират в лингвистико-историческото тъждество на *Ави-*, неясно къде, кога и как станало *К-ави,* със староперсийската титл. *кай,* Авитохол с Канишка, Дуло с Тохаристан, юе-чжи с тохари, кушани с тохари и какво ли не още [77-79]. Специалното ангажиране и опровергаване или отхвърляне на всичко това никак не е трудно, но просто не си струва труда, а и няма гаранция, че разполагащите с горното студио са склонни да чуят и да се вслушат гласа на един обикновен български лингвист.

Затова нека да се върнем пак на основната си тема и да забележим, че по цялото протежение на тази достатъчно продължителна като историческо време епоха с начало 153-та год., обозначена и наименована посредством мли *епнм Авитохол,* българският род Дуло излъчва и предоставя немалък брой ханове на онова българско племе или група български племена, които обединяват, ръководят и играят водеща роля в много добре видяната още от Приск (448) полиетнична хунска военно-политическа конфедерация империя [вж. ГрИБИс-1, 111,216].

Тъкмо това, наред с многото други неща, означава още и това, че самият Авитохол, ни повече, ни по-малко, освен прабългарски хан, е и хунски император, равен и еднакъв, също така и с ранга и на нивото на всички предишни и по-следващи императори, каквито са римските, византийските, германските и др. Ето защо и ето за кого готът от алански произход Йорданес пише: "Атила станал господар на всички хуни и почти единствен в

света повелител на племената на цяла Скития… Той бил прочут с необикновената си сила между всички народи" [ЛтИБИс-1, 352,407].

Последната, за нас повече от сигурна констатация между впрочем изобщо не прави чест на авторите на византийските намеци за пряката причинно-следствена връзка между смъртта на Атила и поредната му женитба с някаква си много млада принцеса, още повече че българският хан Атила и тук си остава велик и неподражаем, защото от неясно колко на брой жени има около 70 деца, с което надали може да се похвали кой да е, по-късен турски или арабски султан, да не говорим за тогавашните римски и византийски императори.

Сега можем само да си мислим какъв интелект и физическа сила са необходими за един мъж като хан Атила, който през онази сурово-жестока епоха и при непрекъснато изменящи се климатични условия, по-голямата част от денонощието прекарва на гърба на походния или бойния си кон, при това в броня; изминава без отдих и почивка невероятни разстояния, като се подкрепя единствено с късче изсушено под седлото конско месо и чаша кумис, а в битките и сраженията, пръв и начело на българската конница, донесла в Европа не само мъжките гащи, но и ново въоръжение под формата на тежката броня за коня и конника и на полуизвитата персийска сабя, а така също и новата бойна тактика на внезапно връхлитащата, ужасяваща и прегазваща пехотните легиони, желязна маса на тежката конница, на гърба на неудържимия си боен кон тулпар, хвърля се стремително напред срещу стрели, копия и мечове, сече конници и пешаци, разсича бойни редици, тъпче и мачка коне и хора и пак оживял и оцелял се завръща, за да седне мълчалив, студено-хладен и непроницаем, но респектиращо внушителен, в препълнената със свои ханове и боляри и чужди посланици и сановници зала и да се оживи и развесели единствено, когато до него приседне най-малкият му син Ернак, вторият след него български хан от Именника на Българските Ханове [вж. ГрИБИс-1, 31,88,94,202; ~*~-2, 164,208,260; ЛтИБИс-1, 353, вж. и срв. Marichkov 2003].

От друга страна, току-що посочената 153-та година като начало на ерата на Атила, през която начело на най-многобройното и най-силното болгарско племе застават и се сменят неясно колко на брой и кои точно ханове, най-вероятно е и годината на преминаване и навлизане по пътя северно от Каспийско море, на самите тюркски болгарски племена в Европа в състава и начело на хуните, като преди това те, разбира се, мигрират и изминават последователно, в продължение на много векове, дългия път от тяхната прародина от областта на Саяно-Алтаите до Централна Европа, а Северна Средна Азия е само една от техните по-продължителни или по-кратки спирки, напълно съвпадаща в главното и съществено с такава една спирка, каквато да речем е и Вътрешна Монголия или Източен Туркестан [вж. и срв. Гумилев 1993а, 491-508].

И с отрицателен знак, представяните и лансирани главно от български "историци медиевисти" напоследък у нас и в чужбина във връзка и на основата на ханското прабългарско име *Авитохол,* като първи и единствени по рода си, най-научни, блестящи и недостижими в намеренията на техните създатели, но в действителност всякакви и никакви наукообразни словосъчинения и заключения по форма, а по същност и същество голословни твърдения, лозунги и декларации с отправна точка и крайна цел някакви си, абсурдно-парадоксални "езикови факти и собствени имена", третирани и малтретирани посредством нещо като бледо подобие, но по-скоро пародия на историколингвистичен и ономастикоетимологичен анализ, на тема "родоначалници на българите и първи князе, българска държава в Европа през 153 год., цивилизовани начала, божествени уредби, памирски прародини, източноирански саки, вечни огньове, свещени води, индоирански богове, памироирански произход, принадлежност, вид и характер на древните българи и древнобългарския език", както и други мъглявини от този сорт, са само поредната

измислица плод на силно развинтена фантазия на недорасли български псевдоисторици, за собствена консумация и за заблуда на четящата публика, които само замърсяват и затлачват неимоверно вътрешнонаучното пространство, без обаче всички тези, необозрими и необятни по количество, вече не само обикновенокнижни, но и електронни страници да придвижват с нещо смислено и положително даже стъпка напред натрупваните дълги години, но все още окончателно нерешени и очакващи своето решение проблеми в областта на българската медиевистика по принцип и на Прабългаристиката в частност.

И при последния, четвъртия способ за образуване на нови, дву-, три- и повечесъставни названия или при словосъчетаването, но сега за разлика от словосъединяването, само на основата на подчинителна синтактична връзка, се свързват най-малко две самостойни части на речта, и в никакъв случай предлог със съществително име [срв. Еремия 1982, 78; Ковачев 1987, 76], което съчетание, поради неноминативния характер на предлога и неговото служебно-граматично значение, следва да се отнесе към названията, получени на основата на способа афиксация.

Словосъчетаването на семантично равнище се осъществява съгласно реда и правилата на семантичната синтагматика или комбинаторната семасиология с краен резултат интеграция на семантичните признаци и изграждане на основата на подчинително свързаните думи на минимална номинативна структура, съставките на която се характеризират с номинативно детерминирана неизменяемост, постоянство на мястото и комуникативно невъзможна промяна на мястото им в рамките на цялото название и която структура се свързва и обединява чрез съответните граматични средства.

В семантико-функционален план двусъставното название се характеризира с комуникативно-номинативна асиметричност и разпределение - главният член на словосъчетанието название означава даден обект, а зависимият - в условията и съгласно принципа на двустранно детерминираната относителна негативност, един от многобройните му признаци. Тук главният член на словосъчетанието обозначава и наименова съответния обект най-общо, като представящ и принадлежащ към определен клас обекти, като род, докато зависимият член на словосъчетанието, определението го конкретизира и уточнява в определено отношение и с оглед на конкретни негови свойства и отношения, както е например при бълг. сли *Велико Търново*.

При това положение двусъставното название реализира своята номинативна функция благодарение и посредством главния член на подчинителното словосъчетание, именно поради което и номинативният акцент пада върху него. Но в комуникативен план двусъставното название се композира не заради този обект, а заради признака на обекта и тъкмо поради това комуникативното ударение пада върху зависимия член и прави възможно впоследствие прехвърлянето на номинативни семантични признаци от главния към зависимия член, изпускане, елипса на главния и превръщане на двусъставното название в едносъставно.

От формалноструктурна гледна точка, отделните думи съставки на образуваното на основата на словосъчетаването название запазват и се характеризират с известна структурно-функционална независимост и самостойност, те са отделени едно от друго, но независимо от това между тях не може да се вмъкват нови езикови елементи, а в изречението, както и сложното едносъставно название, заемат позицията на една единствена негова част.

Семантиката на названието, получено посредством словосъчетаване също така се характеризира с присъщата на всички названия идиоматична свързаност, монолитност, константност, цялостност и комплексност, в основата на които лежи съществуването в двусъставното название на конструктивните значения, назначението и действието на

които е да направят семантиката на синтактичната конструкция нещо повече, отколкото е сумата от нейните съставящи. В светлината на принципа за структурно-функционалната асиметрия при прехода от частта към цялото и от нисшето към висшето комбиниращите се изходни значения на отделните части запазват своята относителна самостоятелност и разчлененост, но резултативната семантика на цялото е единна и цялостна [вж. Добрев 1980а, 50-98; ~*~1985, 44, срв. Апресян 1974, 31; Блумфийльд 1956, 204-205; Кацнельсон 1972, 148; Никитин 1974, 11,92-153; Чейф 1975, 14; Dokulil 1962, 29-31].

Структурно-семантичната цялостност и константност, функционалната облигаторност, завършеност и достатъчност, намиращи израз във възможността за употреба на названието и без съответния му, общокласов географски термин, както и във възможността за привидно ненужната за реалната реч, но езиковонормативно напълно допустимата му, с фразовоакцентологически нюанс употреба с термина, са критерия и средството за определяне обхвата и границите на този тип названия [срв. Карпенко 1966, 11-12], включително и за установяване дали даден географски термин влиза в структурата на конкретно собствено име или не, който проблем според О. Молчанова [1982] все още няма задоволително решение в съвременната Ономастика [64-66] - вж. бълг. река *Дунав-Дунав, Черно море*-морето *Черно море;* тур. *Baba dağ* от *baba* “баща; стар, голям” и *dağ* “планина”-*Baba dağ* dağı - планината *Бабадаг; Uludağ* от *ulu* “голям, велик” и *dağ* “планина”-*Uludağ* dağı – планината *Улудаг; Akdeniz,* от *ak* “бял, светъл” и *deniz* “море”-*Akdeniz* denizi - морето *Акдениз,* т.е. Средиземно море; *Akşehir* от *ak* “бял” и *şehir* “град”-*Akşehir* şehri - градът *Акшехир* [TrkHrt].

При названията, получени на основата на свободни подчинителни словосъчетания, процесът на онимизация трае сравнително по-дълго, откъдето и самото наименование преминава през етап на двойствен статут на границата между оним и нарицателно име [вж. Рашева, Семерджиева 1996, 16,50], така че придобиването и формирането на топонимичното значение в пълна степен е само въпрос на време, а разликата между ономастически “непълното и незавършено” и “пълното и завършено” название е не толкова разлика в семантиката, колкото във времето.

Историкоономастически, съществена особеност на проприалното словосъчетаване пък е това, че коя да е или пък и двете от съставките на названието може да бъдат генетически несобствени, от чужд произход и в първия случай е налице така наречената хибридизация, а самото название пък се получава хибридно, както е например при бълг. миктп *Заековиа бурун* (Панг), образувано от притежателно производното на прк *Заяка* и турския по произход аптрм *бурун* "нос, издаденост" [прим. от Заимов 1977, 105].

В позицията на главен член на словосъчетанието основа на двусъставното название топоним може да стои и географски термин, който е първичен, както е при бълг. сли *Ново село* (Лч, Пд, Сф) [РкСлИм, 198-199], или пък вторичен, образуван по метафоричен път и тук например може да се забележи, че голям брой български местни имена се образуват с помощта и на основата на ограничен брой метафорични термини [вж. Димитрова-Тодорова 1987, 118-123].

Разновидностите или формите на словосъчетаването в българския език се обособяват както според вида на съчетаващите се самостойни думи, така също и според наличието/отсъствието на предлог [вж. Ковачев 1987, 76], а в тюркските езици те се диференцират и конкретизират и според вида и характера и на подчинителната синтактична връзка - прилагане, управление или съгласуване, по-подробната обосновка, определяне и доказване структурата, границите и особеностите на които както в собствено туркологически, но също така и в общотюркологически план [вж. Добрев 1981а, 49-51, срв. Молчанова 1982, 66,103] дават възможност и за един по-прецизен и коректен анализ и на сложните или двусъставните тюркски названия, където най-често използвана

подчинителна синтактична връзка е едностранното съгласуване, повече известна като изафет втори вид, притежателното окончание при която може и да се пропуска с произтичащите от тук граматикосемантични и функционалносинтактични последици и ефекти [Добрев 1980б].

Словосъчетаването като онимообразуващ способ е особено разпространено и се използва твърде често при създаването на соционими - названия на социални групи, дружества и организации, а така също и на ергоними – наименования на учреждения и предприятия, за които, за разлика от П. Зволински [1982, 649], ние не виждаме необходимите достатъчни основания да ги обединим с названията наименования на различни изделия, стоки, продукти и други такива, които всъщност са обект или резултат от дейността в рамките на тези учреждения и предприятия [срв. Ковачев 1987, 199-205].

Характерното за тези названия е това, че те се изграждат от по-голям брой номинативнолексикални съставки, съответно на което биват и три-, четири- и повечесъставни - *Българска социалдемократическа партия, Вътрешна Македоно-Одринска революционна организация, Български държавни железници, Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий"* и още много други от този тип.

Но в българската топонимия все пак най-често срещан структурен тип название, получено чрез способа словосъчетаване, е двусъставното название от прилагателно и съществително име [Заимов 1977, 48-55], а специално имената на средните реки в България обикновено се образуват по този способ от притежателно прилагателно име, производно от наименование на населено място, в съчетание с аптрм *река* като *Треклянска река, Чепеларска река* и др. [прим. от Георгиев 1960, 69,71].

Мястото, назначението, семантиката, функцията, лексико-граматичната структура, възникването и образуването на названието от различни основи и чрез различни средства и способи, са минималният, но достатъчен набор и състав от ономастически главни и съществени черти и особености, свързването и обединяването на които по логико-методологически мотивиран и съобразен начин и ред позволява вече да се формулира и предложи и необходимото за случая определение за неговата същност, чрез което, като се преодолеят допуснатите в досегашните дефиниции слабости и пропуски, да се предложи възможно най-общата, но и ономастически специфичната абстрактна представа за ономастичната същност на названието от една страна и от друга, да се изгради една достатъчно пълна, последователна и надеждна, ономастически общоконцептуална база средство за целия по-нататъшен анализ и описание на назв *Балкан* на нивото на неговото разпространение и произход, но така също и преди това и на нивото и в рамките на общоономастичната метатеория с обект и предмет на анализ по-подробните и разширени проучвания върху него, което обаче като цяло се осъществява едва в третата част на настоящото комплексно-цялостно изследване на назв *Балкан.*

При това положение, очевидно и безспорно, сега и тук не съществува изобщо никаква възможност за по-подробен анализ и обосновка на така необходимата по-пълна, последователна и непротиворечива дефиниция за ономастичната същност на названието, поради което напълно неизбежно и донякъде принудително, съвсем директно се преминава и към нейното формулиране, а именно:

Названието, собственото име е вторично-допълнителна спрямо апелатива езикова единица, която се състои от самостойна дума или съчетание от думи; възниква и се образува главно на основата на имена с предметно-атрибутивно значение с помощта на конкретни, присъщи само на него средства и способи и служи за именуването на сравнително обособен и отделен, индивидуален и точно определен обект от социално-природната действителност на носителите на съответния език.

Развитие и промени в структурата на названието

При така разкритата и описана по-горе своя най-обща същност, структура, функция, възникване и образуване чрез специфични средства и способи, названието вече започва и продължава да съществува и да функционира или да се проявява в едно точно определено и конкретно време и пространство, в рамките и по протежението на които то се развива и променя по конкретен начин и в определена насока в аспекта както на своята външноформална, фонетико-лексико-граматична структура, така също и с оглед на своята семантика, било в границите на езика, в който възниква и се образува, било пък в рамките на други, темпорално-териториално по-близки или по-далечни, родствени или неродствени езици, към които то преминава и се разпространява при наличието и по-силата на определени екстралингвистични, културноисторически условия и предпоставки, които пък от своя страна са основа и начало на друг вид, качествено нови и различни по същност, форма и характер развитие и промени.

В действителност, развитието и промените на названието са заложени и се съдържат в потенциално-латентен вид под формата на конкретни фонетични и лексико-граматични черти и особености още в онзи първичен и изначален лексикален корен, който се разполага назад във времето и много преди словоформата генетична основа на съответното название и който поради това си място и функция спрямо конкретното название се очертава, а и представлява по същество негов етимон, характеризиращ се не само със специфична същност, роля и място, но също така и с някои ономастически съществени и изключително важни и значими, структурно-функционални черти и особености.

Понастоящем в Ономастиката етимонът се разбира и определя най-различно и тук например той е общият корен, но и общият коренов семантичен знаменател, който е свидетелство за етимологичното родство на някои фонетико-семантически твърде далечни и различни думи [Бертагаев 1974, 28], откъдето като че ли трябва да се заключи, че етимонът е и първичен лексикален корен, но наред с това и "семантичен знаменател", инвариантно значение, налице във всичките твърде далечни и различни, но все пак производни от един корен думи.

При друг автор етимонът е изходната дума, от която е образуван топонимът, структурата на който се установява с помощта на етимологичен анализ и звуковата страна на която дума в процеса на топонимизацията си остава същата, а се променя само нейната деноминативна функция [Еремия 1982, 64,66,71], в резултат на което етимонът се оказва тъждествен на думата генетична основа на названието. По същество етимонът се отъждествява с генетичната основа на названието и тогава, когато съдържанието на понятието "топонимичен етимон" се разбира като равно и еднакво със съдържанието на понятието "апелатив генетична основа на названието", който апелатив пък се характеризира с конкретно "дотопонимично значение" [Карпенко 1970, 10-11].

А на друго място *Пресиям* и *Прусиян* са от един етимон [Балкански 1996, 59], т.е. те са етимологични дублети и така етимонът се оказва еднакъв с онова собствено име, от което поради действието на конкретни фонетични промени се получава всеки един от двата дублета. И пак същият изследовател приема, че в традицията на българските ономастични трудове са етимологическите решения до "първи етимон" [Балкански 1996а, 55], откъдето следва да се направи изводът, че етимоните на дадено собствено име са повече от един, но във всички случаи най-малко два. И наред с това етимологията на мли *Асен* е по значението "здрав, читав" на къпчашкия етимон *есен* [Балкански 1997, 47, подчерт. И.Д.], откъдето пък се налага изводът, че етимонът всъщност е равен на лексемата генетична основа или още на онимогена на съответното название.

Етимонът се разбира още като възстановената от изследователя изходна форма на съответното име, обикновено най-ранната от останалите [СлРОТрм, 153], което по същество е тъждествено на току що представеното мнение - най-ранната и изходна форма на името, макар и във възстановения си вид, все пак е самото това име, но не и нещо вън и преди него. Наред с това етимонът е и едно от значенията на чуждия по произход апелатив, на основата на който се образува съответното собствено име, или пък апелатив, семантиката на който може да отразява реалия, събитие или ситуация и съответно на това да се различават и три основни разновидности на топонимичния етимон - предметно, събитийно и ситуативно обусловен етимон [Отин 1976, 15-17].

Всъщност етимонът на дадено название, както вече се отбеляза малко по-горе, е онзи исторически първичен и изначален елемент в генетичната структура на названието, който във вид на точно определено лексикално значение и съответната му фонетична форма съществува и функционира в границите на определен синхронен срез от диахронията на даден език, а именно поради и благодарение на това и в по-голяма или по-малка група родствени езици, като сравнително обособен и самостоен компонент на конкретно словообразувателно гнездо, отделните съставки на което се образуват и обединяват помежду си както по силата на техните историкодеривационни връзки и отношения, така също и на основата на общите си фонетико-морфологични и семантични белези и признаци, претърпели конкретно развитие и промени във времето и пространството, но историко-генетически тъждествени и еднакви с основните и съществени белези и черти на изходния етимон.

На основата и върху инвариантното значение на етимона възниква и се развива словоформата генетична основа на това название, така че този корен етимон със съответното му значение се повтаря и съществува във всички негови производни нарицателни и собствени имена от първа, втора и т.н. степен, цялостната съвкупност от които образува сравнително затворената и обособена деривационна парадигма или словообразувателното гнездо с голям брой съставки, спадащи към един и същ или към различни лексико-граматични класове - съвременното бълг. сли *Дупница,* засвидетелствувано в редица по-нови или по-стари източници като *Дубница, Doubnitza, Dubnica, Dubnitsa, Dubnitza, Dupindscha* [Beaujour 1829, 216; Boué 1840, 42,187; Pitcher 1972, Map № 26; BgMap-1882; Blk-1859; CartEMac] и изписвано в османотурските архивни документи на арабска графика както с *n,* така също и с *б* [Ст. Андреев – устно съобщение], твърде възможно, е развитие и по-късен резултат от по-старото мси **Дубница,* а то пък от аптрм **дубница,* който от своя страна е образуван от първичния корен етимон юздиал. **дуб* с помощта изглежда предимно на зпбълг. *суф. -ница,* както при ойкнм *Дъбница* (БСл), но *Дъбрава* (Вн), който суфикс носи словообразувателното значение “място - суша, но и вода, където/край която растат голям брой дървета от вида, обозначен чрез корена” и който се повтаря още и в такива собствени имена като *Елашница, Тополница* и др.

Наред с това производно от първа степен, същият лексикален корен етимон на назв *Дубница* произвежда и обединява около себе си още и голям брой други производни апелативи и собствени имена от първа, втора и т. н. степени с техните граматични форми като *даб,* местим *Дабето* (Разл), *дабица, дабиште, дабрава,* местим *Дабо* (Разл), сли *Дабок* (Пд), *добрава,* местим *Добравата* (Панг), местим *Добравите* (Панг), сли *Добравица* (Сф), сли *Добровница* (Пазр), местим *Дуб* (ГДл), сли *Дубе* (Тикв), местим *Дубица* (Алд), *Дубница, дубничани, дубничанин, дубничанка, дубничански, дубнишки,* сли *Дубова махала* (Монт), сли *Дубрава* (Монт, Пресп), сли *Дубравата* (Лч), местим *Дубье* (ГДл), *дъб,* местим *Гуджиа дъб* (Панг), *дъбак,* местим *Дъбака* (Панг, Пирд), местим *Костадинови дъбе* (Панг), сли *Дъб* (Хас), *дъбен,* сли *Дъбен* (Лч), *дъбене,* сли *Дъбене* (Пд), *дъбика, дъбикъ, дъбилен, дъбина,* жли *Дъбина, Дъбинин,-а,-о, дъбител, дъбица,* местим *Дъбица* (Панг),

дъбичинка, дъбичка, дъбище, сли *Дъблен, дъбник,* сли *Горни Дъбник, горнидъбничани, горнидъбничанин, горнидъбничанка, горнидъбнишки,* сли *Долни Дъбник* (Пл), сли *Дъбница* (БСл, ГДл, Прилп, Сф), *дъбничани, дъбничанка, дъбничански, дъбов,-а,-о,* местим *Дъбов дол* (Вр), *дъбовак,* сли *Дъбовец, дъбовина, дъбовица,* сли *Дъбово, дъбовски, дъбовци, дъбрава,* сли *Дъбрава* (Вн, Лч, Раз, Сф, Хас), местим *Дъбравата* (Габр, Панг), *дъбравен,* местим *Дъбравите* (Панг), *дъбравица, дъбравищте, дъбравка,* местим *Дъбравътъ* (Свищ), *дъбче, дъбил, дъбих, дъбя, ще дъбя, издъбвам, издъби, издъбил,* сли *Дъмбени, дъмп, подъбица,* ä©брава, д©бравьнъ, д©брова, Д©бровица, Д©бьница, *Δόβνίκεια, Δοβροβικείά, Doubnitza, Dubnica, Dubnitsa, Dubnitza, Dupindscha* и още мн. др.

По време и като етап в историята на българския език етм *дуб* е специфично, късно старобългарско или ранно среднобългарско развитие (XIII-XIV в.) от преходен, "пограничен тип" и се разполага непосредствено върху стб. ä©áú, което пък своя страна идва от и лежи върху прсл. *dąbъ*. Под формата на ойкнм Д©билин този етимон е засвидетелстван в Ямболско по средата на XIV в., което се преценява като наличие на специфично, забавено развитие на носовките дори и в един южно-централен български говор (за историко-диалектното състояние и развитие вж. [Бояджиев 1984, 81-82; Гълъбов 1960, 426; Заимов, 1977, 41-42,63; Кабасанов 1984, 138-143; Кочев 1984, 39-40], а за основните производни и техните значения освен малко по-горе вж. още [Дуйчев 1981, 362; Заимов 1977, 96,101; ~*~1986, 94; Ковачев 1987, 27,48,52,82; Миков 1943, 221; Vasmer 1941, 204; БЕР-1, 453; ЭССлЯз-5, 91-98; РБЕз-4, 507-509; РкСлИм, 90-112; СтбРк-1, 468-469; ТрИБИс-7, 286,362], докато приведени от нас са останалите производни и граматични форми, включително и производните на *Дубница)*.

Така определено по съдържание и обем, понятието "етимон" очевидно има своите аналогии или пък съвпада частично с такива термини понятия като топооснова, апелативна основа, онимична основа, още и изходен апелатив, изчезнал апелатив, конкретно първото от които се дефинира генетикофункционално, т. е. малко едностранно, а и не съвсем точно, защото се поставя в основата пряко и непосредствено на "различните онимични класове и е една за няколко словообразователни парадигми", като при това, неоснователно според нас, се допуска и възможността такава "топооснова" да бъде и префикс, който според нас не може да има онимогенетична функция поради семантична недостатъчност [срв. Подольская 1983, 3,5,109,155, вж. още Димитрова-Тодорова 1983, 98-99; ~*~1988, 211; Теория и методика 1986, 78].

Независимо от това, допълнително към горните основни характеристики на етимона следва да се прибавят и някои специфични черти и особености на неговата вътрешноезикова организация, заключаваща се най-напред в наличието на голям брой вътрешно- и външноструктурни връзки и отношения, които само по линията на неговото значение надали може да се ограничат до десетки или дори до стотици [срв. Молчанова 1982, 84], защото етимонът и неговите производни от първа и всяка по-следваща степен реално и фактически съществуват и функционират включени съобразно принципа за многопосочната интерстратумна интеграция и в рамките на немалък брой вътрешноезикови структури с нееднаква степен на общност или парадигми, съставките на които са отделните, по-общи или по-частни елементи и страни на етимона и неговите производни, както и техните връзки и отношения спрямо останалите, "равнопоставени или по-висшестоящи" във вътрешноезиковата йерархия компоненти.

Първата основна и главна парадигма на етимона и неговите производни се изгражда най-напред на фонетично равнище, т.е. в рамките на тяхната фонетична структура и тук е налице като начало субпарадигмата на фонетичните диференциални признаци - по линията например на признака звучност-беззвучност етимонът на назв *Дубница* се свързва, съотнася и противопоставя с малко вероятно, възможно производното **дупница*

от *дупа, дупка.* По-общата фонематична субпардигма свързва и поставя в отношение едно спрямо друго въпросното название и голям брой други лексикални единици, различаващи се от него на стъпка една, две и повече фонеми - *дъбница, пивница, гоненица* и т.н.

Пак на това равнище, като състоящо се от определен набор от гласни и съгласни, обединени в срички в определен ред и последователност, същото название се включва и е член и на по-частната фонотактична субпарадигма, както и на парадигмата, състояща се от всички трисрични думи, а като носещо и ударение върху конкретна, първата си сричка, то е член и елемент и на акцентологичната субпарадигма. С оглед лексикалното значение на етимона и неговите производни конкретното название се включва и проявява най-напред в последователно нарастваща и уголемяваща се според всички възможни и допустими за неговото значение степени на обобщение поредица от лексикосемантични и лексикограматични парадигми – лексичните полета дъб, широколистно дърво, дърво извън населено място, групово растящо дърво, неплодно дърво, дърво, растение, конкретен предмет, предмет и др.

Следващият комплекс от парадигми и субпарадигми, в които се включва и практически функционира или се проявява етимонът е деривационната парадигма, състояща се от отворен ред едносъставни или многосъставни онимични класове, получени с помощта на частично съвпадащи или напълно различни словообразователни морфеми и изграждащи от своя страна комплексната и по-обемиста ономастична свръхпарадигма [вж. и срв. Подольская 1983, 109,129-131], а след нея пък идва словоизменителната парадигма, в рамките на която етимонът се свързва и съотнася със съществуващите и присъщи на неговия лексико-граматичен клас граматични категории - род, число, падеж, наклонение, време, лице и др., изразявани чрез съответните словоизменителни афикси.

И на последно място, етимонът съществува и се проявява и в определен набор от синтактични субпарадигми, в рамките на които той е подлог, сказуемо и т.н. или пък субект, обект, място, причина, цел и т.н. Така в резултат на всичко това се оказва, че етимонът, а след и посредством него и производното му конкретно название, е начало, център и средоточие на безброй вътрешно- и външноезикови връзки и отношения, цялостта и единството на които изграждат неговата полиструктурна - многостранна, многопосочна, многоелементна и полистратумна вътрешноезикова парадигматизация, в рамките и посредством която той съществува, осъществява функцията и назначението си на конкретен елемент номинативно средство на езика, развива се и се променя във времето съобразно присъщите на съответния език исторически закони, реализиращи общоезиковата тенденция за изменение и развитие на езиковите елементи и структури, но и запазва, поддържа и продължава до определени граници и в конкретна степен своята фонетична и семантикоструктурна тъждественост и идентичност, при което пък се реализира пак общоезиковата тенденция за запазване на същите тези езикови съставки и структури.

Благодарение на тенденцията за запазване, названието съществува в езика и е в състояние да изпълнява функцията си на конкретно, но и специфично средство за общуване, а по силата на тенденцията за изменение - изменяйки се по съответния начин и в определено направление в една или друга своя част, реагира адекватно и продължава да съществува относително независимо сред и въпреки целия многобразен и многоелементен комплекс от външни фактори и въздействия.

А що се отнася пък до предложените от Ю. Карпенко [1964] три сили, които въздействат и осигуряват развитието на топонимичната система - традиция, система и човешка изобретателност [57], както и от О. Молчанова [1982] универсална ономастична “тенденция към семантично опростяване” [74] или пък от А. Скляренко [1979] тенденция за опростяване на конструкциите, която се определя като общоезикова; тенденция,

насочена към деетимологизация на названията и приета за общотопонимична, но и тенденция за обособяване при избора на думата за номинация на обекта, дадена като общоономастична [62,66], то тук очевидно, наред с не съвсем ясното съдържание например на последната, са събрани разнопоставени, с различна степен на общност явления или по-точно механизми, при които липсва дори елементарната, но задължителна за научното изследване достатъчно пълна обосновка с понятийносъдържателна, йерархически разположена експликация.

Наличието на тези две тенденции в съществуването и функционирането на названието са основната и главна, пълната и крайна причина за неговото развитие и промени в определена насока и по конкретен начин и тази причина като единствено и собствено вътрешноезиков фактор се проявява и въздействува пряко или косвено върху състоянието и развитието на всяка една от двете страни на названието езиков знак - външна структура или още форма, изразен план, рус. план выражения и вътрешна структура или още семантика, значение, съдържателен план, рус. план содержания.

Понастоящем в ономастичната литература, към причините за промените се отнасят такива разнородни и неравнопоставени фактори и явления като неточен запис, деформиране в резултат на лъжлива етимология, русификация или адаптация [Лезина 1988, 148-149] или пък се обособяват главно два вида причини - причини за промените и причини за съхраняването на названията, като същевременно остават твърде неясни понятийносъдържателно и се използват като че ли малко произволно такива термини като мотивировка, причина и промяна, както е например при екстралингвистически мотивираните промени, където са отнесени и не собствено промени на едно и също название, а смяната, замяната на едно название с друго, което като цяло се отразява и върху съдържанието и типологията на конкретните видове промени в българската топонимия [срв. Ангелова-Атанасова 1988, 252-257].

Поради двуплановата структура на езиковия знак и принадлежността на всяка една от страните към коренно противоположни, но взаимно обуславящи и детерминиращи се същности на човека - анатомо-физиология и психика, както и поради тъждествеността/противопоставеността на психиката отражение спрямо действителността обект на отражение, то тук надали е възможна някаква достатъчно пълна, последователна и единна класификация на по-частните видове, на отделните конкретни причини, която "слабост" на подхода и метода се компенсира в голяма степен чрез повече или по-малко сполучливия опит за типологизация на предизвиканите и обусловени от тези причини конкретни промени, първото и основно деление на които, както вече беше отбелязано по-горе в най-общ ономастически план се свежда от една страна до външни промени - развитие и промени във външната структура на названието като сравнително обособен, но цялостен и взаимносвързан комплекс от звукови, морфологични и лексико-синтактични елементи и съставки, и вътрешни промени - развитие и промени в семантико-функционалната структура на названието от друга. Външните промени от своя страна се подразделят най-напред на промени на нарушаване, деструкция и на преобразуване, превръщане или на трансформация на външната структура на названието, всеки един от които видове си има и своите по-частни разновидности.

Нарушаването или деструкцията на външната структура на названието се осъществява най-напред или пък се проявява под формата на такава своя по-частна разновидност като скъсяване, контракция, крайната степен на която при производните топоними например е сливането, сраствaнето на основата и форманта, характерно главно за по-старите словообразователни елементи [вж. Теория и методика 1986, 67], както и на граматикализиран предлог със самостойната дума основа на названието - сли *Подвис* (Бс) [РкСлИм, 215], също и орнм *Подвис* (Охр) [прим. от Пјанка 1970, 424], а така също и във

вид на абревиация като съкращаване на различни части или елементи на названието и сливането на останалите съставки в едно единно и неделимо цяло, особено често наблюдавано при групонимите и както е напр. бълг. *ВМРО* от *Вътрешна Македоно-Одринска революционна организация, СУ* от *Софийски университет* или пък тур. *İst. Bş. Bld. S* [TV] от *İstanbul Büyükşehir BelediyeSpor*.

По-нататък тук се наблюдават такива форми и разновидности като съкращаване, изпадане или елизия на един или повече звукове, на афикс, при което названието губи морфологичната си връзка с думата, от която е образувано [вж. напр. Еремия 1982, 64], а съкращаването на елемент може да бъде съпроводено и да завърши пак чрез сраствaне, както е при рус. местим *Карпогоры,* което е по-следващо развитие от *Карпова гора* [прим. от Симина 1970, 155]; при алт. орнм, също и хидрнм *Салюгем,* образуван на основата на свободното словосъчетание *сайлуу кем "*река с берегами, покрытыми галькой" [прим. от Баскаков 1974, 25], също и при бълг. фми *Касалийски* (Сф) [ЛНб], възникнало на основата на арабското по произход бтур. диал. *kasaba-li* "жител на градчето; гражданин", пълната форма на което *Касабалийски* (Ботгр) е определено не съвсем сполучливо и точно като образувано от диал. *касабалия* "жител на Касабата" [РкЛФИм, 245].

Съкращаването на българските лични имена протича под формата на изпускане на начална, вътрешна или крайна сричка или звук, пълно или непълно повторение на начална сричка - *Ваньо* от *Иван, Веса* от *Веселина, Вичо* от *Велико, Теньо* от *Стоян, Цецо* от *Цветан, Генчо, Геню, Геш, Гошо, Гого* от *Георги* и т.н. [вж. още Илчев 1978, 50].

Елипсата е съкращаване на цяла лексикална съставка и конкретно при елиптирането на двусъставните названия, образувани от едно прилагателно и едно съществително име, и известно още като универбизация, се изпуска съществителното име главен член на подчинителното словосъчетание, от него към прилагателното се пренасят номинативните и общокатегориалните семантични признаци, в резултат на което прилагателното се субстантивира и така полученото ново название започва своето съществуване и функциониране в езика единствено и само като съществително собствено, а не прилагателно име, какъвто е случаят например с гореанализираното местим *Дървеното* [срв. Молчанова 1971, 133].

Елиптирането на главния член на словосъчетанието от структурата на двусъставното название е широко разпространен и особено често прилаган способ за развитие на собственото име в тюркските езици и така са получени например такива имена като алт. орнм *Балтырганду* от *балтырганду* "с дягилем", *Узун* от *узун* "высокий", хидрнм *Кök* от *кök* "синий" и още мн.др. [прим. от Молчанова 1971, 133].

Съкращаването на географския термин от структурата на топонима е разпространена разновидност на елипсата в съвременната топонимия [Симина 1970, 154-155]. Но безспорно особено показателен за този вид промяна и именно поради това и дори ономастически малко куриозен случай на подобно развитие трябва да е амангл. ойкнм *Los Angeles,* който идва от исп. *El Pueblo de la Reyna de los Angeles* "Градът на Царицата на Ангелите", не само наименован така в чест на Света Богородица, но и избран очевидно като закрилящо име [прим. Onomastics -The naming process 2000].

Универбизацията може да е резултат и от изпускането пак на главния член съществително име от структурата на предложно субстантивно-субстантивно словосъчетание със зависим член антропоним, при което номинативните семантични признаци "място" и "местност" се пренасят към структурата на антропонима, изместват към периферията признаците "одушевен предмет", "лице", "мъжки пол" и започват на наименоват вече не лицето, а принадлежащата му местност, както е например при местим *Миндя* (Елен) [прим. от Заимов 1986, 130], още и при местим *Ивана*, което е по-следващо развитие от местим **Нивата на Ивана,* но така също и при миктп *Барса* (Тетв), което

надали е прабългарско, а по-скоро трябва да е куманско, поради това, че първата гласна не е лабиализирана, както при прабългарското по произход мли *Борис,* което също така, както ще се види достатъчно подробно по-долу, води своето начало от тюрк. *барс* "рис; тигър; пантера"[вж. и срв. Ковачев 1987, 59; Ковачев, Станева 1981, 55, др. прим. при Ковачев 1986, 49-50; Михайлова 1986, 167-168].

По подобен начин се елиптира и географският термин главен член на субстантивно-субстантивно словосъчетание в тюркските езици [вж. напр. Молчанова 1982, 66]. Също така доста разпространена форма на съкращаване на названието пак в тези езици е изпускането на притежателното окончание като съединителен елемент в структурата на едностранно координативните субстантивно-субстантивни словосъчетания, какъвто е случаят пък с тур. сли *Sarayköy* [TrkHr], което безспорно е резултат и по-късно развитие на първоначално пълното, съвсем еднакво със съответната генетична основа двусъставно название **Saray köyü* от *saray köyü* "селото към/на двореца", освен ако първата дума не е с някое от останалите си значения [вж. и срв. още Ковачев 1987, 81-85, 147-149; Молчанова 1982, 103,108; Мурзаев 1974, 99; Отин 1976, 16; Рубцова 1988, 54].

Елипсата при всички тези случаи е постоянно и трайно закрепена в цялостната структура на езика и поради това се явява и представлява по същество узуална, докато никак не са редки случаите, при които се изпускат един или повече елементи от структурата на многосъставното название, но само в рамките на конкретен текст като отделен отрязък на речта, на актуално-материалната форма на езика, поради което тази елипса се явява и представлява по същество оказионална - назв *Университет* по протежението на съобщително единен, сравнително неголям речеви текст изцяло и достатъчно пълноценно замества номинативнофункционално назв *Софийски Университет,* именно поради което трябва да се изписва съответно и с главна буква.

Тази практика между впрочем, макар и сравнително рядко, може да се наблюдава вече и при съставянето на неголям брой графични текстове, което пък от своя страна е достатъчно показателно за непременното осъзнаване от някои носители на българския език на ономастически достатъчно специфичната номинативнофункционална промяна при съответното нарицателно име.

Друга разновидност на деструкцията освен скъсяването, е и разширяването, в процеса на което названието може да приеме допълнително звук - протеза, епентеза, афикс - вторична, третична деривация, или пък цяла дума, в резултат на което от едно- или двусъставно то се превръща в дву- или трисъставно - местим *Долни Куков рът* (Панг) е по-следващо развитие от местим *Куков рът* [прим. от Заимов 1977, 98], а тур. топнм *Yukarı Kösebalcı* [TurkPlNm] безспорно е по-следващо развитие чрез лексикално разширяване с при *yukarı* "горен" на начално различното и друго назв *Kösebalcı.*

В българската ойконимия селищните имена се разширяват главно чрез при *голям, горен, малък, нов, стар* и др., при което се образуват и нови названия за нови селища като *Белово-Малко Белово* (Пазр), *Градешница-Горна Градешница-Долна Градешница* (Сф), *Горски Горен Тръмбеш-Горски Долен Тръмбеш* (Лч) [РкСлИм], а от подобен род са и диференциращите топонимични определения в украинската топонимия като хидрнм *Большой Солонец-Малый Солонец,* ойкнм *Старые Трояны-Новые Трояны* и др. [Карпенко 1964, 55].

Това нарастване също така следва и се осъществява съгласно специфичните за съответния език през определен исторически период синтактични модели, а конкретно афиксацията на собствените имена следва характерните за съответния период от развитието на езика словообразувателни модели, както е например при образуването на някои източнославянски топоними от мъжки лични имена с помощта предимно на *суф. -овъ/-евъ* и *-инъ* - *Василь-Василевъ* или пък при функционалния подбор от всички

субстантивни словообразователни суфикси на тесен кръг наставки за образуване на топонимични названия в източнославянския ареал като *-ье, -ище, -ичи, -иха, -яне, -цы, -ец, -ка, -ок* [вж. Карпенко 1964, 52; ~*~1966, 12-13].

Разширяване на външната структура на названието чрез афиксация е налице и при образуването на фамилните имена в българския език, като най-често използваните суфикси са *-ов/-ев, -ин, -ски,* а така също и на родовите имена, където най-често срещаните суфикси са *-ови/-еви, -и, -ци, -овци/-евци, -я* [вж. Ковачев 1987, 155-159]. За названията на голям брой селища в Ловешко, възникнали през Османотурското владичество, типична основа са най-вече многобройните родови имена, както и антропоними и етноними, които се разширяват главно посредством суфиксите *-jь, -ов/-ев, -ец, -ица, -ене,* [Ковачев 1986, 46-52], докато често използван суфикс за образуване на ойконими на основата на турски антропоними е тур. *-li* - бълг. *Дурмушлий* идва от бтур. ойкнм *Durmuşli* - селото на *Дурмуш,* от мли *Durmuş* и изобщо разширяването на външната структура на названията чрез афиксация е основен способ за образуване и именуване на селища по българските земи.

Преобразуването или трансформацията на съставките на външната структура на названието се осъществява под формата на такива фонетични промени като лабиализация, делабиализация, стесняване, разширяване, преглас, озвучаване, обеззвучаване, уподобяване, разподобяване, палатализация, депалатализация, преместване на ударението и др., причините за които може да бъдат както спонтанни, етимологични, така също и комбинаторни, въз основа на което и самите промени може да се диференцират и определят като едни или други.

Голям брой конкретни форми и прояви на повечето от тези промени с оглед на българската топонимия са обобщени и систематизирани например при Н. Ковачев [1987, 81-85]; в рамките на даден говор такива може да се видят още и в изследване върху топонимията на македонския език [Пјанка 1970, 289-298], а сравнително подробно и пълно, може да се приеме, че вече са описани и представени и повечето от външните промени в неголям сектор от тюркската топонимия [Scheinhardt 1979, 101-123].

В турския език, при образуването и развитието на названието, ударението се премества от последната на предната или по-предната сричка, както е при ойкнм *Ávcılar* от *avcılár* “ловци”, миктп *Çéşme* (Yozg) [TV], което има за основа персийското по произход *çeşmé* “чешма; извор”.

А като пример за обеззвучаване в българско название може да се посочи ойкнм *Дупница,* което по време на възникването си, а и след това, през един по-ранен период от съществуването и развитието си безспорно е имало формата *Дубница* като производно от обл. апл *дуб,* допълнително, но достатъчно основание за което заключение са и засвидетелствуваните по-стари форми с *б.*

Звуковият строеж на топонимите следва и се осъществява според фонетичните особености на съответния местен говор или диалект и пълната редукция от качествен характер на широките гласни в топонимията на Ловешко например е териториално свързана и ограничена до източните зони на Областта, докато в западните диалектни зони липсват ярко изразени редуктивни промени - изт. миктп *Бътошуу* като местен вариант на *Батошово,* но западното само миктп *Бараковец.*

Етимологичните промени на места и в определена позиция придобиват един или друг характер и пак тук етимологичното *а* например се осъществява като *е - Жеби дол* вместо *Жаби дол.* В повечето случаи звуковите промени са усложнени или по-добре - комплексни и при едно наименование наред с елизия, може да е налице още и редукция с последваща лабиализация и палатализация на съгласната, както е при миктп *Кӳр'уйцъ* като местен вариант на *Куревица* [вж. Байчев 1986, 134-144]. Като вид трансформация пък на

синтактично равнище може да се приеме и възпроизводството на старите онимични структури, модели в нови форми, присъщи на по-новите състояния на съответния език [вж. Мухаммедова 1965, 156].

В резултат на така протеклите или протичащи промени във външната структура на названието, то получава повече или по-малко отдалечен от първичната си форма външен вид, облик, който се приближава и започва да прилича в някаква степен и дори да съвпада с най-близките по звуков строеж названия или лексеми, т.е. налице е частична или пълна омонимия спрямо имената от собствения ономастичен клас - симетрична, или пък спрямо имената от друг ономастичен клас - асиметрична омонимия според делението на А. Скляренко [1979, 59]. А степента на близост/отдалеченост при отделните названия както от техния апелатив генетична основа, така също и от техния етимон е в пряка зависимост от броя на съвпадащите или по-добре - на запазените и възпроизвеждани в тях фонетични и лексико-граматични белези и черти и тази близост може да се изрази в такива термини-понятия като голяма, средна, малка, съвсем малка, приблизителна, твърде отдалечена и др.

Тези понятия според нас отразяват по-ясно и по-просто степента на развитие и промени при конкретното название именно в рамките и в аспекта на диахронията, отколкото предложените от Е. Отин [1976] понятия като "пълна-частична-нулева степен на зависимост" на географските имена от апелативния речник или пък "величина на топонимичното своеобразие на географските имена" спрямо апелативния речник и други такива [14-15]. И все пак във всеки език има и названия, които не са били подложени изобщо на никакво развитие и промени като цяло, в резултат на което те съдържат и носят в себе си несъществуващи вече в съвременния език съставни елементи, т.е. тяхното развитие и промени са на "нулева степен" [вж. сщ. Еремия 1982, 64].

Историческото развитие и промени при названието в условията и в границите на неговата генетико-структурна парадигма в някои случаи водят до чувствително отграничаване и отдалечаване по звуков облик от неговия етимон, както е например при голяма част от названията, които водят началото си от стб. ä©áú, а в други случаи пък до прекъсване на връзката му с неговата генетична основа, поради изчезването, отпадането й от съответния език през по-късните етапи от неговото развитие. Като резултат самото название се явява единствената форма на съществуване в редуциран вид както на апелатива генетична основа, така също и на лексемата етимон на това название, които и на този по-късен етап от развитието на езика продължават да съществуват и да се проявяват благодарение и чрез названието със съответните разбира се структурно-функционални несъвпадения и различия, както е например при редица ягнобски топоними, съдържащи съответните "тополексеми", т.е. лексикални морфеми, които вече не се употребяват и не се срещат в съвременния ягнобски език като *xok, rówut, darv,* но са се запазили в такива топоними като *Áspi xok* "конски извор", *Pulla rowút* "малка теснина", *Dárvi sar* "наклонена планинска местност" [вж. Хромов 1976, 160-167].

По същия начин, в голям брой топоними в Ловешко като орнм *Висар,* миктп *Обреша, Сопот,* са запазени такива изчезнали от българския, но налични в други славянски езици старинни лексеми като *висар* "височина, хълм", *обреш* "местност под връх", *сопот* "водопад" и др. Старинни фонетични и граматични форми на тюркски лексикални единици се крият в бълг. фми *Бозманов,* което неправилно се извежда от тур. *bozman* "който разваля, разтуря" [РкЛФИм, 81].

Такава лексема или форма в турския език всъщност няма, тъй като там за това значение се употребява сегашното причастие на гл. *bozmak - bozan* "развалящ; който разваля", откъдето и лексикализираното *oyunbozan* "несговорчив човек; своенравен; злонрав; човек, който разстройва общата веселба", букв. "човек, който разваля играта".

Именно поради това въпросното фамилно име безспорно има за основа бтюрк. **бозман* “тъмносив, сивак” от *боз* “сив”, подобно на *акман* “снежнобял, белак” от *ак* “бял, светъл”; *kocaman* “огромен” от *koca* “голям, едър”, където адективният суфикс *-man* в чувашкия език например има уподобително значение, но тук по-скоро обозначава повишената или крайна степен на признака, а по същия начин безспорно е образувано и тур. фми *Gökmen* [Ml] от *gök* “син; светлорус”, коренът на което неясно защо не е включен в последния от етимологичните речници на турския език [срв. Eren, вж. Левитская 1976, 135-136; Banguoğlu 1974, 196; Ergin 1967, 167; ТРСл, 697; HBTSz, 156].

Старинни белези съдържа и фми *Капукаранов* (ВТн), което обаче се извежда от някакъв несъществуващ според нас в турския език глагол, от който уж трябва да е образувано особено фамозното пак според нас тур. *kapı karan* “който въвежда във вратата” [РкЛФИм, 239], значението на което пък е още по-странно и дори комично. Всъщност това фамилно име възниква и се образува на основата на сегашното причастие на гл. *kırmak* “чупя, троша” – *kıran* “който чупи, троши” и сртур. *kapu* “врата”, съвр. *kapı* с фразеологичното значение “насилник, грабител; лош човек, който влиза в къщата с взлом” - срв. за този звуков строеж тур. фми *Salih Kapusuz* [TV] от сттур. *kapusuz* “бездомен, несретен”, букв. “такъв, който няма врата”, също и србълг. топнм *Капулу Дербент* (XVIII в.) – прох. *Траянови врата* (Пазр) [Арменски пътеписи 1984, 74,119] от тур. *kapulu* “с врата, преграден” и перс. *derbent* “проход”, както и бълг. генм *Каралнукови* (Пров) [прим. от Жечева 1999, 124] с метатеза на съгласните в края на основата и началото на суфикса, от бтюрк. **каранлук* “мрачен, тъмен”, тур. *karanlık* “мрак, тъмнина; мрачен, тъмен”.

Подобно развитие е налице и в морфологичната структура на български областни названия, която често пъти съхранява изчезнали вече в езика суфикси, както е например при миктп *Свинáя, Чернáя,* които пазят старинния завършек на сложното склонение на прилагателните имена [Михайлова 1986, 168-171].

Впрочем отпадането и изчезването на съответната съвременна форма от езика или още по-точно, нейното непренасяне и оставане в коя да е от предишните времеви форми на този език, но и пренасянето й в по-късните времеви форми на езика благодарение на съхраняването й в семантичната структура на названието като периферно в по-голямата си част разположени признаци, вече и в никакъв случай не позволяват да се приеме в качеството на обектноадекватно заключението, че този вид думи се запазват трайно в пасивната част на лексиката на езика, но в нова за тях функция, във функцията на название на определен географски обект, като при това, превърналите се в собствени имена думи не обозначават повече нищо друго освен този обект, с което като цяло неоснователно се слага знак за равенство между ономастичното пространство, проприалната в основата си лексика на езика от една страна и нарицателната лексика от друга [срв. Цагаева 1986, 169-170].

Пак като резултат и последица от развитието и промените при названието може да се приеме и значителната редукция на неговата генетико-структурна парадигма и свеждането на нейния набор и състав до съвсем ограничен брой елементи, което наред със загубването или изчезването на апелатива генетична основа и на съответния им етимон, се явява също така и допълнително условие предпоставка и за други, на едно по-следващо равнище, интензивни промени във външната структура на названието.

Развитието и промените в семантичната структура на названието също така имат за крайна причина и условие наличието и действието в структурата на езика, на тенденцията за запазване и тенденцията за изменение, а тяхна конкретна основа и начало е вече изграденото собствено име, съществен момент с оглед семантиката на което е преразпределението и преместването на номинативните семантични признаци от ядрената към периферната област на семантемата му, което безспорно е не толкова различно по

същество, колкото доста по-конкретно и определено от заключението, че “апелативното значение на съставките влиза в съдържателната страна на топонима и очевидно се запазва в него твърде продължително” [Молчанова 1982, 56].

Типологията на семантичните промени се състои от такива основни видове промяна като семантично изпадане, редукция, семантично разширяване и семантично преобразуване, трансформация, семантична деривация. Конкретните форми и разновидности на видовете семантични промени пък се обособяват според “мястото”, където те се осъществяват - в лексикалната, морфологичната или синтактичната субструктура на названието със съответните им причини, същност, видове и резултати, а семантичната редукция като цяло се характеризира още и с определени последици, ефект спрямо цялостната структура на названието.

Сравнително често срещана семантична промяна е семантичната редукция, изпадането на един или повече семантични признаци, пренесени от апелативното значение и съществували в семантичната структура на названието още известен период от време, който семантичен процес на места се нарича и представя не съвсем коректно като деетимологизация, загуба, изветряване, също и забравяне на първоначалния смисъл на имената, на признака, по който се дава наименованието, причината или предпоставката за което е тяхната предразположеност към деетимологизация, тъй като тяхното единообразие не изисква поддръжка от тяхната вътрешна форма, както и несъществения, факултативен характер на етимологичната прозрачност, на вътрешната форма за съществуването и функционирането на топонима; при възникването си названието е нещо повече или по-голямо, но името бързо се превръща чисто и просто във функциониращ диференциращ знак, а цялата му останала информативност се оказва излишна, редундантна и се губи [срв. Карпенко 1964, 48-50; ~*~1974, 8-9; Onomastics -The naming process 2000].

Безспорно причината, същността и резултатите на семантичната редукция може да се разкрият и представят и по този начин, но все пак обособяването на този процес е малко условно и относително, защото загубените за един по-късен етап от развитието на езика семантични признаци са налице и са напълно активни в рамките на по-ранните етапи от развитието на същия език или пък на неговия праезик - тур. фми *Bedük* [TV] няма свой апелатив нито в съвременния, нито пък в средния или пък в стария турски език, но то безспорно възниква и има за генетична основа сттюрк. *bedük*, "голям, висок; много", от което нетипичното и затова надали собственото огуз. *bedük* “непокорен; великодушен”, а предното от тюрк. **bädḭk* “голям”, срвр. тур. *büyük,* неясно защо останало извън последния от турските етимологични речници [срв. Eren, вж. ДТС, 91; ЭСТЯз-б, 288-290; DLT-1, 77-78,360; ~*~4, 59], освен ако разбира се в случая не е налице обикновено, външно пренасяне само на собственото име от някой друг, неогузски фонетичен тип тюркски език, в резултат на заселването и приобщаването на неговия притежател към турската народност, например от уйгурския език, където формата на апелатива *bädük* почти съвпада с огузското нарицателно име, но никак не е изключено тук да става дума и за тюркобългарска лексикална или ономастична заемка.

Между впрочем с тюрк. **bädḭk* напълно съвпада сега и тук възстановяваното болг. **bädḭk,* срв. караг., тув. *pädḭk* “высокий, большой” [Рясянен 1955, 117,141-142], за което пък може да се мисли като за евентуална генетична основа не само на горното турско фамилно име, носителят на което вероятно води своето потекло от прабългари, заселени през Ранното Средновековие в Мала Азия, но така също и на бълг. орнм *Бедек,* семантиката на който апелатив е особено подходяща и дори благоприятна за образуване името на планински връх.

И все пак изпадането в турското фамилно име на семантичните признаци, изграждащи семантемата “голям”, е възможно и се осъществява, единствено и само защото те са разположени извън номинативната, в рамките на периферната област на семантичната структура на названието, така че редукцията на семантични признаци обхваща само периферните, както и конотативните, а ядрените денотативни признаци, благодарение и посредством които названието реализира своята номинативна функция, се съхраняват и запазват дотогава, докато в съответния език съществува и самото название във вид на конкретна фонетична форма, състояща се от минимален набор от фонетични единици или звукове.

Последиците, ефектът от семантичната редукция се свежда преди всичко до известно обобщаване, абстрахиране на названието от онези конкретни характеристики на наименования обект, които се съдържат и лежат в основата на неговия принцип на номинацията, образувайки по този начин и неговата вътрешна, семантико-функционална форма. Това обобщаване, което по същество представлява и загубване на вътрешната форма на названието, както се забелязва и отбелязва и от редица други изследователи [вж. напр. Ковалева 1971, 135-136], води до съществени промени в названието, но поради вида и характера на горепосочените редуцирани семантични признаци при запазени номинативни семантични признаци в никакъв случай не пречи на названието да осъществява изцяло и достатъчно пълноценно своята индивидуалнономинативна функция [срв. Теория и методика 1986, 177].

В ономастичната литература именно по този повод, но не съвсем сполучливо според нас е въведено и се използва понятието “степен на ономатизация”, основното съдържание на което при някои изследователи се свежда до различната степен на разкриване на свойството на названието “да бъде собствено име”; до градацията на собственото име според степента на проява на “назвателността”, максимумът на която се постига при най-ниската степен на мотивираност на това име или пък до това, че колкото по-малко понятието на апелатива се осъществява в името, толкова повече то се възприема като ортодоксално собствено име и обратното, откъдето пък микротопонимите имат двойствен характер и дори подлежи на съмнение тяхната принадлежност към категорията на собствените имена [Карпенко 1970, 38; Никонов 1967, 7; Топоров 1962, 7; ~*~1964, 11-12; Теория и методика 1986, 177].

На тази основа и посредством въпросното понятие безспорно става възможно разслояването “на цялата съвкупност от имена до многослойна йерархия с различни по обем и мощност пластове”, според израза на А. Скляренко [1979, 59], и разкриването на редица по-общи или по-частни черти и особености на всеки слой или сектор от слоя. Но независимо от това при наличието на недостатъчна общотеоретична яснота и пълнота това понятие допуска и имплицира твърде категорични, а и доста произволни обобщения като това, че собствените имена са обозначения на отделните обекти, а не думи с определена семантика; топонимът по правило, за разлика от апелатива, не обозначава, а назовава и той в “чист вид” е асемантичен; степента на онимизация в системата на личните имена е по-висока, отколкото в системата на местните имена; по своята същност микротопонимите са на границата между апелатив и онома; колкото по-дълъг еволюционен път изминават топонимите, толкова е по-висока тяхната “степен на ономатизация” и други такива [срв. напр. Ангелова-Атанасова 1988, 252-253; Скляренко 1979, 63; Суперанская 1973, 244-246; ~*~1985, 133; Толстой 1969, 15].

И така по този път и в тази посока се стига до крайния предел презумпция, че името е толкова повече собствено име, колкото е по-висока неговата “степен на ономатизация” и че дори то придобива това си свойство едва и след като достигне максималната си “степен на ономатизация” (В. Топоров), което най-напред съвсем определено издава неприкрити

монолатералистки не толкова пристрастия, колкото убеждения и разбира се предубеждения в лингвосемиотиката, семантиката и семасиологията, както е например не само при С. Улман, за когото откъснатите от контекста, т.е. не в речта, а в езика, собствени имена често пъти не означават изобщо нищо или пък при Д. Мил, според когото собственото име назовава, но не означава и служи само да отдели предметите един от друг (подчерт. - И. Д., вж. [Георгиев 1990, 105-106; Ullmann 1962, 74], срв. сщ. [Молчанова 1982, 60,64; Суперанская 1973, 90,124,266; Onomastics -Place-names 2000]).

Монолатерализмът по същество е асемантизъм и по подобен начин между впрочем и в логическата семантика се приема, че собствените имена имат само денотат, т.е. те обозначават отделен индивид, но нямат сигнификат, разбиран като понятие, отразяващо свойствата на отделния клас от предмети [срв. напр. Илиева 1997, 48-49].

Точно по този въпрос за наличието/отсъствието на идеална съставка или казано не лингвосемиотически, а лингвосемантически – на значение във вътрешната структура на езиковия знак, между впрочем и на нас ни се наложи да вземем отношение не само по принцип по един много по-подробен и задълбочен начин [Добрев 1981], но и да конкретизираме най-общото си разбиране на редица по-частни нива на обобщение [Добрев 1975, 122-128; ~*~1989, 79-92; ~*~1995, 142-153; ~*~1997, 147-172; ~*~98, 188-193], включително и в рамките на настоящото изложение. Така че тук можем само да отбележим крайната научна несъстоятелност и неадекватност на всички тези псевдоразсъждения, единственото вярно и точно в които обаче е само тяхната никак необоснована претенция, че именно и само те разкриват и представят като напълно обектно мотивирани, адекватни и резонни природата, същността и структурата на значението изобщо и на значението на собственото име в частност.

Ето защо всичко това очевидно не е коректно и вярно не само като обобщение в Ономастиката, но то е неефективно и като научнопрактическо действие, тъй като оставя и дори изхвърля извън кръга на названията такива имена като бълг. мли *Младен* например, което единствено поради това, че по един ономастически специфичен начин е запазило вътрешната си форма, своята мотивираност, основния си номинативен признак и то безспорно през един твърде продължителен "еволюционен път", не би трябвало да се приеме за пълноценно собствено име.

Така или иначе семантичната редукция е реален ономастичен процес, статистически трудно установимо, но все пак немалко имена редуцират един или друг семантичен признак, дори цяла семантема; един ономастичен клас е повече склонен, предразположен към семантична редукция, друг - по-малко, което обаче нито променя тяхната ономастична същност, нито пък прави дефектна, непълна, неточна или неефективна както тяхната семантика, така също и тяхната индивидуалноминативна функция.

В действителност, крайният резултат от семантичната редукция, в аспекта на конкретното название като съставка на определена ономастична група е сближаването и приближаването на неговото значение до значението на някои от съседните в структурата единици и тогава е налице частична или пълна синонимия [срв. Скляренко 1979, 59], именно поради което в генетико-диахронен план семантемата на названието се оказва сравнително, но конкретно по-различна и в някаква степен редуцирана, както спрямо своя етимон, така също и спрямо по-близкия до нея апелатив генетична основа на това название.

Специфична редукция със смяна на лексико-граматичната принадлежност на граматичната форма е налице и при бълг. топнм *Мини́-дол,* което Й. Заимов [1977] безспорно обяснява с "плитък дол (който може да се мине и без брод)" [47], тъкмо поради изпускането на "повелителния" семантичен признак, и придобиването от страна на

глагола на семантико-функционалните черти и особености на причастие, която семантична промяна между впрочем е обсъдена и по-горе, но по друг повод.

Семантичното разширяване се осъществява най-напред в резултат на придобиването, внасянето в значението на изграденото вече и практически използващо се название на допълнителни семантични признаци, които се пренасят към семантемата на названието пряко или пък косвено - посредством присъединяването към него на афикси или лексеми, благодарение на които едновременно се разширява както външната, така също и вътрешната, семантичната структура на названието чрез такива конкретни разновидности на разширяването като семантична афиксация или словосъчетаване, посредством които на основата на антропоними, геноними и етноними по принцип се образуват повечето от селищните имена в Ловешко - *Драгоица* - колиби, *Павловото* - махала, *Блъсковци* - махала, *Горно Павликени* - село, *Катранджийска махала* и мн. др. [прим. от Ковачев 1986, 46-53].

Наред с това при собствените имена е налице и друг един тип разширяване на семантичния обем, при което като резултат от редукцията на семантични признаци се стеснява съдържанието, но се разширява обемът на семантемата и названието започва да обозначава и наименова вече не една по-малка и сравнително ограничена, а доста по-голяма част и дори целия ономастичен обект. Подобно развитие и промяна е налице при хидрнм *Дунав,* който на един по ранен етап от своето развитие и по-точно, през Ранното Средновековие е именувал различни ограничени участъци или най-напред само горната, а впоследствие и средната част на реката [вж. Бешевлиев В. 1987, 46; Георгиев 1960, 25], докато понастоящем неговият семантико-функционален обем обхваща целия този обект откpай докpай , а самото название го обозначава посредством неголям набор от националноезикови форми и разновидности.

По подобен начин и хорнм Европа, който най-вероятно има за основа финк. *ереб* “мрак, тъмнина; запад”, в началото на своето развитие наименова ограничена, приегейската част от Балканите, а впоследствие постепенно започва да се разширява семантико-функционално и да се простира и върху съседните области, чак докато обхване целия континент. *Азия* също има за основа финикийска дума - *асу* “светлина; изгрев; изток” и в началото на развитието си наименова само крайбрежните области на Мала Азия, съседни на Мраморно, Егейско и Черно море, а впоследствие, постепенно и с течение на времето, се разширява и разпростира върху целия огромен континент [вж. Мурзаев 1995, 94-95].

Така в Ономастиката не се наблюдава и е невъзможно проявяващото се при нарицателната лексика разширяване на значението чрез пораждане на нови значения [Георгиев Ст. 1993, 63], което между впрочем би било в противоречие със същността и природата на собственото име като характеризиращо се с едно значение и една функция и следователно би унищожило и самото название.

Семантичното преобразуване на названието е по-разнообразно и то протича най-напред под формата на семантично преосмисляне с оглед и по посока на значението на друг апелатив, което по принцип има за мотив желанието на носителите на езика да си обяснят първичната семантика на названието, като го отнасят, сближават и свързват не само и единствено със значението на апелатив от “продуктивно лексикално гнездо” (Ю. Карпенко), от който то реално не е възникнало, но и с цялостната форма и значение на семантико-функционално достатъчно активна и актуална, често употребявана и срещана, добре известна сред носителите на езика лексема - едно напълно закономерно и неизбежно лингвистико-психологично действие, което се осъществява поради наложителната необходимост новата дума като вътрешно присъщ езиков елемент да се

постави и да намери своето по-точно място в рамките на неговата естествена езикова среда под формата на краен брой лексикални единици.

Съществено условие за осъществяването на този напълно реален и често наблюдаван в отделните езици семантико-функционален процес, почти навсякъде наименован чрез не особено сполучливия термин "народна етимология" не само поради почти пейоративната му конотация, но най-вече заради това, че той се формира и лежи в субективнопознавателната, а не в езиковообективната плоскост [срв. напр. Карпенко 1964, 48-49], е наличието на пълна или поне частична омонимия, а като резултат и като цяло названието сменя и целия комплекс от фонетични и лексико-граматични парадигми и субструктури, към които то се приобщава, по който начин се осъществява и вторична преобразуваща парадигматизация в рамките на езика, в който е възникнало и се употребява съответното название [срв. Молчанова 1982, 75].

Именно поради това, по-сполучливото наименование за този процес безспорно е сложният термин "конверсна контаминация" или само "контаминация". Такава контаминация във всички случаи е налице и при ойкнм *Дупница,* който очевидно в резултат на "народна етимология" сменя изконната си и първична парадигма, създавана и обединявана от апл *дъб* и изграждана от неговите производни, с генетико-словообразувателната парадигма на апл *дупка,* по-старо - *дупа,* и по такъв начин контаминира с него, именно което се приема като основание, но недостатъчно според нас, за определянето и обясняването произхода на ойконима в тази насока [срв. БЕР-1, 448].

Сравнително широко разпространен тип семантично преобразуване при названието от конкретен ономастичен клас е изнасянето, преместването на номинативните семантични признаци от ядрото към периферията на семантемата и придобиването, приемането на признаци, характерни за друг ономастичен клас, в резултат на което названието за един обект, без каквито и да е промени във формалната си структура, се превръща в название за друг обект, т.е. налице е трансонимизация на основата посредством лексикосемантична конверсия. Така значението на названието, наред с евентуално запазената семантема на апелатива генетична основа, носи и съдържа още две семантеми, два комплекса от семантични признаци, само вторият от които обаче се проявява и служи за осъществяването на индивидуалнономинативната функция на това название, както е например при бълг. мли *Дунав* (Разг), получено чрез семантико-функционално преобразуване от хидрнм *Дунав* (прим. от А. Маргос, цит. по-долу), или пък при сли *Рила,* получено по същия начин от плназв *Рила,* а то пък от хидрнм *Рила* [Георгиев 1960, 58, вж. сщ. Подольская 1983, 151; Теория и методика 1986, 42,48, срв. Молчанова 1982, 10,30].

С това си съдържание и така описан процесът на трансонимизацията - еднократен, двукратен и т.н., очевидно в никакъв случай не представлява вид ирадиация на топонима, при която географското име за един обект се пренася върху най-близкия до него [Подольская 1978, 63,94]; още по-малко - паралелно едновременно или последователно възникване на названия за различни обекти, при което те се оказват чисто и просто омоними [Никулина 1971, 143-144]; не и използване на едно и също име за наименоване (sic!?) на различни лица, животни, места и др., при което е налице едноименност, ако обектите са от един и същи денотативен ред - няколко мъже на име *Иван,* но и омонимия, ако обектите са от различни денотативни редове - жената *Олга,* пристанище *"Олга",* магазин *"Олга"* [Суперанская 1978, 13] и в никакъв случай опосредствана номинация, пренос на названието за един обект върху друг обект, резултатът от който обаче е "оттопонимичен асемантичен дериват", независимо че словообразувателните и семантически характеристики на двете названия са различни [Молчанова 1982, 151-155].

Причината предпоставка за осъществяването на трансонимизацията пък надали е недостигът в езика на словообразувателни средства за наименоване или частичното

съвпадане на обема на понятията за двата обекта (О. Молчанова), а по-скоро близостта, подобието или общото от друг някакъв порядък между тях, отразено и в съответните общи семантични признаци и осигуряващо необходимите и достатъчни предпоставки и условия за преобразуване и пренос на названието от единия обект към другия на основата и посредством един от трите съществуващи способа – метонимия, метафора или синекдоха, мястото, съдържанието и функцията на които са представени по-горе.

При това си място, същност, структура, граници и обхват, онимогенетичният процес безспорно не е еднороден и равнопоставен още и с процеса на възникването и образуването на названието от апелатив [срв. Подольская 1983, 5], а типологията му на основата на ономастически като че ли най-съществения и релевантен семантико-функционален делитбен признак [срв. Кяхрик 1969, 34-35; Подольская 1983, 5-6] включва такива по-частни разновидности като преобразуване на антропоним в агороним, ойконим, топоним, хидроним, ходоним; астроним в антропоним; геноним или етноним в ойконим, ороним, топоним; зооним в ойконим, топоним, хидроним; ойконим в антропоним, хидроним; ороним в антропоним, ойконим, хидроним; топоним в етноним, ойконим, ороним, топоним, хидроним, ходоним; фитоним в ойконим, топоним, хидроним; хидроним в антропоним, ойконим, ороним, топоним, хидроним, хороним - вж. напр. бълг. сли *Варна* от записания още при К. Багрянородни хидрнм *Варна* (Ив. Дуйчев, цит. по-долу), мли *Дунав* (XIII в.) от хидрнм *Дунав* (А. Маргос), ойкнм *Татарето* от генм *Татаре* (Н. Ковачев), сръб. сли *Врело* от хидрнм *Врело* (Зв. Павловић), сртюрк. ойкнм *Bulgar* от етнм *Bulgar* (DLT), хаз. ойкнм *Atil* от хидрнм *Atil* (R. Scheindlin), тур. фми *Kavarna* от бълг. ойкнм *Каварна* (Х. Йенисой), ойкнм *Uzungöl* (Trabz) от хидрнм **Uzungöl* [WdAtl], ойкнм *Abdurrahmanlar* (Ant) от генм *Abdurrahmanlar* (Д. Еремеев) и тюрк. орнм *Музкол* от хидрнм *Музкол* (Е. Мурзаев) и т.н.

В този ред на преобразуване и преминаване на собствените едно в друго, на различни по-частни нива на обобщение освен това, но като че ли без каквато и да е възможност за необходимото за случая по-определено или еднозначно заключение обобщение на общоономастическо ниво за по-честото, типичното или закономерното, се констатира, че по протежението на древните римски пътища по сегашните български земи често се срещат станции, наречени по името на планина; в българската ойконимия по принцип и като цяло няма отантропонимични названия, получени по пътя на лексико-семантичната конверсия; по-голямата част от вторичната антропонимия и ойконимия на Турция се изгражда по пътя на конверсната трансонимизация [ЛНб], като при турците изселници от България сравнително многобройни са фамилните имена, образувани на основата на български местни имена, докато при тюркмените юруци селищните имена се образуват на основата на патроними, които пък от своя страна са множествено число от името на главата на семейството; в топонимията на Сърбия много често микротопоними и по-специално ойконими чрез метонимия се преобразуват в хидроними.

Наименованията на 26% от улиците на Москва са образувани от топоними; в планинската част на Крим оронимите са образувани от геноними; в микротопонимията на Източните Карпати е доста разпространено пренасянето на название от един обект върху друг без каквито и да е словообразователни средства; на Памир редовен характер има преобразуването на ороним в ойконим - пренасянето на названието за връх, хребет, долина или клисура върху населено място административен център на съответната област; за Киргизия е характерно тясното преплитане на разнокатегориални топоними - планини и реки, реки и превали и др. ; производните названия от топонимията на Горен Алтай се образуват от и въз основа на названията на главните, централни или най-важни обекти сред тях, т.е. налице е преобразуване на топоним в топоним; антропонимите преминават много лесно в топоними, ойконимията участва много активно при образуването на

водните имена, често срещано преобразуване и пренасяне в оронимията е от хидроним към ороним; в много области на Вътрешна Азия реките получават имената си от имената на градовете, през или покрай които те минават; преобразуването на хидроним в ойконим в топонимията на Синцзян и на част от Средна Азия е по-късно явление, отколкото на ойконим в хидроним, която особеност на хидронимиката на Средна и Централна Азия я различава съществено от хидронимиката на Руската равнина, където посоката на преобразуването е от хидроним към ойконим и почти всички градове носят имената на реки; 15 щата в САЩ водят произхода си от хидроними, а 70% от департаментите на Франция имат за основа хидроним и т.н. и т.н. [вж. Ангелова-Атанасова 1996, 43-54; Баскаков 1974, 25; Бешевлиев В. 1955, 290; Глинских 1982, 95; Димитрова-Тодорова 1987, 137; Додыхудоев 1976, 143; Дуйчев 1949, 163-165; Еремеев 1969, 67; Еремия 1982, 39; Йенисой 1999, 176; Карпенко 1964, 52; ~*~1970, 37-38; Ковачев 1986, 40-41,46-55; ~*~1987, 63,134-135; Лезина 1988, 144; Маргос 1987, 127; Матвеев 1984, 269; Молчанова 1982, 157; Москов 1969; Мурзаев 1962, 41,124-126; ~*~1965, 146; ~*~1974, 14,218-219,221,277-278,286; ~*~82, 40-47,138-170; ~*~1985, 56-57; Никонов 1978, 91; Павловић 1998, 105-110; Поспелов 1967, 29; Суперанская 1978, 16; Трубачев 2000, 8; Scheindlin 1996; СлВхЯз, 287; DLT-1, 456; ~*~4, 835].

Наистина, целият набор от получените посредством този способ названия може и да бъде обединяван чрез съдържащото отрицателен признак наименование “имена за непървична номинация” [Суперанская 1973, 242], но очевидно много по-точно и пълно ще бъде, ако съответното конкретно название се обозначи и наименова като “вторично или производно от…”. Така, резултат от трансонимизация или вторично, производно от орнм **Дубница* е и бълг. сли *Дупница,* което преди да започне да се употребява като название за населено място е било, според свидетелството на арменски географи пътешественици из българските земи през 1804 год., название на едноименната планина, която се издига югозападно от града [Арменски пътеписи 1984, 110] и което между впрочем се потвърждава и от това, че на карта на Балканите от 1859 г. с две отделни наименования *Dupindscha* достатъчно ясно и отчетливо са отбелязани и посочени както планината, така също и населеното място по-долу от нея [Balk-1859].

Пак вторично, но в рамките на една по-кратка онимогенетична структура трябва да е и равноетимонното, но с малко по-различна генетична основа сли *Дъбница* (БСл), тъй като при него образуването и преобразуването с голяма степен на вероятност протичат при отсъствието на един междинен елемент - аптрм *дъбница*-местим *Дъбница*-сли *Дъбница,* който процес безспорно се повтаря и при сли *Добровница* (Пазр), разположението на което в общо взето безлесната Тракийска низина дава основание да се допусне, че в миналото там е имало неголяма дъбрава, с оглед на която по метонимичен път е възникнало названието за местност, впоследствие преобразувано в название за населено място.

По подобен начин, вторичен на оронимична основа безспорно е и гръц. ойкнм *Grebena* на територията на Македония към началото на миналия век, който трябва да идва от слав. орнм **Гребена,* а той пък - от метафоричния аптрм *гребен,* както и алб. ойкнм *Podgorie,* който безспорно е по-късно развитие чрез семантично преобразуване на слав. миктп **Podgorie,* а то пък от аптрм *подгор*ие [CartEMac]. Вторичен антропоним на основата на славянски топоним безспорно е втората съставка на рум. фми *Petrescu-Dîmboviţa* [НЛт]; производно от съответния български хидроним е тур. мли *Tuna* [TV], а вторичен ойконим на основата на средноазиатски тюркски антропоним е тур. сли *Tanrıverdi* [WdAtl], генетичната основа на който антропоним е свободно подчинително словосъчетание, елиптирано още в процеса на първоначалното възникване и образуване на названието до неговия разширен зависим член, състоящ се от своя страна от теоним и прич *-ди.*

Развитието на названието в редица случаи преминава също така и през специфичен етап, какъвто е превръщането му в нарицателно име, за който процес в речника на руската ономастична терминология като основен се приема терминът наименование деономизация и това по съдържание е преход на онима в апелатив без афиксация, а като допълнителен се предлага терминът апелативизация, рус. апеллятивация [СлРОТрм, 37,53,55,56]. Тук като по-сполучлив обаче за основен се приема вторият термин, поради това, че той отразява и обозначава процеса с оглед на резултата от него, а наред с конверсията, способ за осъществяването на апелативизацията е и афиксацията, игнорирането на която би оставило без съответен анализ и оценка редица ономастични обекти и явления.

Специфичният за конверсната апелативизация семантико-функционален механизъм и съответно неговата същност се свеждат до съществено семантично преструктуриране на семантемата на названието като основа на процеса чрез редуцирането на едни и генерирането на други семантични признаци, комплексната и крайна конфигурация от които дава или има за резултат вече не название собствено име, а апелатив нарицателно име.

При един от опитите за обяснението на този семантичен механизъм посредством средствата и методиката на компонентния анализ се използват такива семантични признаци като абстрактност (1), изчисляемост (2), одушевеност (3), проприалност (4), колективност (5), групираност (6), множественост (7) и персоналност (8), при което се изменят, т.е. преминават в своята противоположност признаци 1, 3, 4, 8, а останалите се запазват [Бланар 1973, 9]. При друг набор от признаци се стига до извода, че собствените имена от битовата реч преминават леко в нарицателни, понеже, бивайки въведени в известна речева ситуация, те придобиват леко допълнителни конотации, свързани с характеристиката на предмета [Суперанская 1978, 28-33].

Ономастически коректното и съществено според нас в процеса на този вид апелативизация е изпускането на семантичните признаци “единичност” и “определеност” и превръщането на несъществен периферен признак на собственото име в съществен ядрен признак основа на номинацията в семантемата на омонимичния му апелатив, което води съответно и до специфична функционална генерализация, изразяваща се в обозначаването и наименуването чрез този апелатив на целия клас от предмети, характеризиращи се със свойството, отразено в основния номинативен признак - *Меандър* е хидроним, денотатът на който съдържа практически неизброимо количество свойства и отношения, само част от които са отразени и включени в лексикалното значение на номинативно-генетически съответния апелатив *река.*

А в познавателно-понятийния образ за този обект, често при неговото наименоване “се активира” и семантичният признак “лъкатушене”, именно който се пренася и закрепва в номинативната сфера на образуващия се чрез отделяне апелатив термин *меандър,* обозначаващ и наименоващ съвместно и едновременно всички извивки на всяка една и всяка друга река като цял клас еднородни обекти със съответната, речево мотивирана и езиково осигурена чрез необходимите морфолого-синтактични средства възможност за конкретизация и наименуването на кой да е елемент от този клас.

Този вид апелативизация очевидно се осъществява и протича на основата на конкретен вид уподобително отношение, т.е. тук е налице метафора, но той може да протече и на основата на отношение на близост, съседство, т.е. метонимия, и все пак като че ли най-разпространено тук е отношението на синекдоха в редицата й конкретни разновидности, една от които се осъществява например и при бълг. нри *жигули* “вид автомобил”, получено чрез апелативизация от рус. хремнм *Жигули,* а той пък от орнм *Жигули* [БСЭ-9, 195]. Като резултат в езика възниква и се появява нова лексикална единица със специфичната си, нова и различна фонетична и семантична структура, морфология и

синтаксис [срв. Добродомов 1982, 101; Карпенко 1970, 40; Критенко 1969, 17-18; Мурзаев 1970, 32; Суперанская 1973, 106-107,113,285; ~*~1978, 22].

При тази същност, структура, разновидности, резултат и насока на апелативизацията като специфичен ономастичен процес безспорно никак не е трудно да се забележи, че по вид и характер полученото нарицателно име не е апелатив термин и още по-малко - географски термин, за разкриването същността, мястото и ролята в топонимията на който беше направен достатъчно подробен опит на съответното място по-горе. Именно в тази плоскост като че ли никак не е неоснователен изводът обобщение, че известна, по-голяма или по-малка част от топонимите възникват и се образуват на основата на географски термин, но самите топоними не се развиват и не се превръщат в географски термин, на което обобщение може да се придаде и статутът на съществен основополагащ принцип в топонимиката за принципиалната невъзможност на развитието и преминаването на названието топоним в апелатив термин от същия клас [вж. сщ. Карпенко 1970, 36-37,40-41; Мурзаев 1970, 16].

Конкретен пример илюстрация на подобно развитие безспорно е и орнм *Карпати,* който съществува още през Античността, понастоящем е запазен в арм. *kar* "камък", алб. *karpë* "скала, канара", бълг. диал. *карпа* "скала", *карпи* "скали; скалист скат в планината", гръц. *Karpatos* – остров в близост до малаазийското крайбрежие, южно от о-в Родос [Ml], възможно и в бълг. ойкнм *Крапец, Крапинец* (Вн, Монт, Сф), фми *Карпов* (Балч) [ЛНб]. При това си разпространение въпросният ороним може би възниква не от дакомизийски или тракийски, а най-вероятно от дакотракийския праезик като един от двата клона на древните балкански езици с етимон ие. *(s)korpā-tā* "скалист" [вж. и срв. Георгиев 1955, 307,312,319; ~*~1956, 54; ~*~1958, 36, вж. още Капанцян 1975, 153; БЕР-2, 252; РкСлИм; Фасм-2, 202-203].

Именно поради това и на основата и посредством точно този ономастичен принцип вече може да се прецени и с голяма доза сигурност да се отхвърли и възможността от орнм *Бескиди* да се получи укр. обл. аптрм *бескад* [срв. Скляренко 1979, 61], *бескид* "утес, гора, крутой склон"; от хидрнм *Дунай* - укр. обл. геотрм *дунай* "поток; разлив реки", твърде вероятно второто, а не първото от които да лежи в основата на струс. мли *Дунай* (1281) [WbARPNm, 139], и запазено също така и в българските говори [срв. БЕР-1, 446-447] или пък от *Днестър, Прут* – рум. обл. геотрм *nistru, prut,* които по-скоро следва да се приемат, ако не за пряка генетична основа на съответните названия, то най-малкото за нейни съответствия, изолирани континуанти на един и същ, много стар, най-вероятно древноирански етимон от скито-сарматски тип [вж. Гагкаев 1976, 74, срв. Карпенко 1970, 40; Мурзаев 1970, 27,32; Îordan 1963, 95].

Всъщност, процесът при тези генетико-структурно-функционални корелати би трябвало по-скоро да е обратен – не е възможно поточе някакво или рекичка да бъде обозначена и наименована като елемент на целия неин клас, а оттук и целият клас, на основата на един от трите възможни вида конкретно съотнасяне към такъв достатъчно обемист и голям топонимичен обект като *Дунава* – нито метонимия, нито синекдоха, а още по-малко пък метафора.

Древните топоними безспорно възникват и се образуват на основата на още по-древни етимони, които в повечето случаи се запазват и като географски термини. Така например е и при анализирания от акад. Вл. Георгиев [1956] хидрнм *Тиса,* който този път има своите генетични съответствия не в един единствен, а в два, териториално сравнително отдалечени както от самия хидроним, така също и помежду си езици - стб. *тиса,* рус., бълг. *тис* [52]. Тази закономерност би трябвало да се повтаря и при назв *Дунав* и съответните, по-близки или по-далечни от него апелативи термини (вж. по-горе) като

водещо произхода си от индоевропейския праезик или от друг, по-късен, но също така древен език, разпространен в този ареал [Георгиев 1960, 25; Georgiev 1971, 310].

На същото основание и по веригата на същия лексикосемантичен и граматичен механизъм от етимона на хак. *алтай* "висока планина" и на монг. *алтай* "високи планини с вечно заснежени върхове" безспорно възниква и се образува и орнм *Алтай*. С формулирането на това така обосновано заключение се дава и напълно ясният, недвусмислен и категоричен отговор на вече само поставения от Э. Мурзаев [1995] въпрос: Кое е първично и кое е вторично – нарицателното име *алтай* или собственото име *Алтай?* [124-125].

Нарицателните имена, образувани на основата на топоними, нямат в ядрената си семантична структура топонимичен семантичен признак - вж. *бронз, кашмир, тюл, шампанско*. Специално в руския език, от 700 такива съществителни имена всички са наименования на предмети, признаци или дейности от кръга на материалната и духовна култура на човека - хранителни продукти и напитки, плодове и зеленчуци, платове и облекло, домашни животни и птици, видове спорт, музика, песни и танци и т.н. [Мгеладзе, Колесников 1965; Мурзаев 1982, 138-143].

Афиксалната апелативизация пък е най-разпространена при деривацията на селищни имена и имена на области и страни и тук всеки език разполага и използува специфични словообразователни средства - бълг. *софиянец* от ойкнм *София, добруджанец* от *х*орнм *Добруджа,* тур. *Ankaralı* "жител на Анкара" от ойкнм *Ankara,* която наставка е широко разпространена и в по-ранния български език и понастоящем е запазена главно в някои фамилни имена като например *Варналиев* [ЛНб] от *варналия* "жител на *Варна*".

Но този тип апелативизация е налице също така и при добре известното през Средновековието и разпространено в повечето от иранските и тюркските езици нарси *bulgari* "вид обработена кожа", образувано от етнм *bulgar* с помощта най-вероятно на ирански относителноадективен суфикс, както и при тур. *âbâdî* "вид хартия за писане", наименованието на която има за основа втората съставка на арабо-иранския по произход инд. ойкнм *Devletâbâd* [HBTSz, 10], към която пък в случая е прибавен съответният арабски относителноадективен суфикс.

Развитие и промени в названието
при междуезиковото заемане и разпространение

Степен или етап и едновременно форма и разновидност на развитието и промените на названието е и неговото заемане и разпространение в останалите, темпорално-териториално-генеалого-типологически по-близки или по-далечни езици, което развитие и промени във всички случаи протичат и се осъществяват по конкретен начин и нееднакво както според вида и характера на съответната генетична основа в езика източник, така също и нееднакво и различно в зависимост от специфичните черти и особености на езика приемник на отделните му структурни равнища, което като цяло от своя страна води до възникването и образуването и на редица специфични черти и особености на нивото на отделните страни и аспекти и на самата езикова единица, така че в края на краищата непременно се стига съответно и до специфичния краен резултат във вида на конкретно-отделното собствено име с присъщата му, особена и характерна фонетико-граматична и семантична структура.

Ономастичното свръхравнище на всеки език в една или друга степен, винаги включва в някой от наличните си, исторически формирани, точно определени по брой и състав, конкретни ономастични слоеве и следователно се и осъществява и проявява посредством различен брой чужди по произход названия, развитието и промените на които по време и след самото междуезиково заемане се характеризират с някои ономастически релевантни

черти и особености, а така също и с конкретни резултати или последици по отношение цялостното съществуване и функциониране на отделното название в езика, в който то преминава и се заема.

Заемането и разпространението на названието в останалите, темпорално-локално пряко или косвено съседни и близки, но генеалого-типологически непременно чуждите за него езици има за предпоставка и условие прякото или косвено социокултурно общуване контакт между отделните народи през определен период от време и на определено място, което обаче от лингвистична гледна точка се очертава единствено и само като езиково общуване контакт с конкретната му същност, механизъм, форми или разновидности, последици и резултати във вид на конкретни промени както по отношение на външната, така също и на вътрешната структура, а от тук и на самото название като цяло.

Езиковото общуване контакт започва и се осъществява в сравнително обособената и самостойна двуезична речева ситуация, ономастически релевантната конкретизация и репрезентация на която е пак двуезичната номинативно-комуникативна ситуация на отделното собственото име, спецификата на която в случая се заключава в това, че вместо да се състои минимум от едно единствено лице субект на езикова дейност в неговата социално-локално-темпорална диспозиция и определеност, тя се изгражда и проявява, но същевременно и включва и обединява най-малко две такива лица, едното от които обаче задължително е носител и има способността едновременно и равноместно да използува и прилага алтернативно-последователно два напълно отделни и различни езика.

Заемането като междуезиков процес представлява по същество взаимодействие между два езика в условията на минимално двусубектна речева ситуация като елемент едновременно на две отделни и различни номинативно-комуникативни социокултурни полета, поместени и сместени инцидентно, за случая, в едно единствено и единно социално поле, която ситуация се създава от две отделни лица субект на езикова дейност, поне едното от които владее и ползва в някаква степен, начин и форма и двата езика, и в която ситуация едното от тези лица, с помощта и посредством единия, своя, собствения, наследения, родния, език се явява и проявява като наименоващ, даващ и предаващ название на конкретно-актуален предмет част от природно-социалната действителност, включена или разположена в това социално поле, а другото лице, приемащ, разбиращ, осмислящ и в екстралингвистичен план, реагиращ адекватно на съобщението изречение, ядро и център на което е името название на този предмет, а впоследствие и по-нататък, друг път и прилагащ, използуващ същото това название, но вече във и посредством другия, своя език и в друга, но не двуезикова, а в едноезикова номинативно-комуникативна ситуация.

Ономастически съществена особеност на заемането е тази, че предаваните и приеманите от единия към другия език названия може да бъдат за езика източник както свои, собствени по произход, така също и чужди, заети от друг език или езици преди това, и така междуезиковото взаимодействие да се осъществява като пряко или косвено. А крайният резултат от това взаимодействие в подобна ситуация е преминаването, пренасянето на елементи от един език към друг, като такива заемани елементи или само заемки главно са лексикалните единици, посредством и благодарение на които може да се пренасят и фонетични или морфологични съставки. И пак, в зависимост от това дали тези заемки са свои или чужди по произход за езика източник, те в езика приемник се очертават и придобиват в него статута на преки или косвени заемки, съответно първични, вторични и дори третични.

В Теорията на Езиковите Контакти или още в Лингвистичната Контактология [КнЛЭСл], но по-добре, в Контактолингвистиката, както вече предложихме в предишно наше изследване, а така също и както експлицирахме и конкретизирахме отделните черти

и особености на тези контакти на различни нива и в различни аспекти на ирано-тюрко-българското междуезиково взаимодействие под формата на южнотюркско-български езикови контакти и в частност турско-български, а така също и като севернотюркско-български езикови контакти и в частност прабългарско-български или куманско-български езикови контакти, по място или териториално разположение етнолингвистичното взаимодействие може да бъде смесено или маргинално, външно - контактуващите езикови общности, представени от съответните индивиди в конкретните речеви ситуации, са разположени върху различни и отделни, пряко или косвено съседни територии от една страна и вътрешнорегионално, вътрешно от друга - те са разположени, сместени и смесени върху една и съща територия, ограничена до общото населено място - село, махала, град, квартал като минималното, необходимо и достатъчно място условие за осъществяването на междуезиковото взаимодействие и контакт; по лингвистикотериториален обхват - изолирано, спорадично или плътно, повсеместно; по посока - едностранно или двустранно, взаимно; по характер на взаимоотношението между езиците - равновесно, координативно или пък неравновесно, субординативно и по време - краткосрочно, краткотрайно или дългосрочно, дълготрайно, което от своя страна може да има за резултат паралелното и съвместно запазване и съществуване на всеки един от двата езика с обмен на езикови елементи с различна интензивност в коя да е от двете посоки - външноконтактно взаимодействие, или пък постепенното ограничаване и стесняване на социалнокомуникативната функция и роля на единия от езиците и по-бавно или по-бързото му отмиране и изчезване със запазване на известно, по-голямо или по-малко количество елементи от него в оставащия език – вътрешноинтегративен контакт или взаимодействие [по-подр. Добрев 1975; ~*~1976; ~*~1982; ~*~1982в; ~*~1984; ~*~1986; ~*~1989г; ~*~1996; ~*~1999; ~*~2001; Добрева, Добрев 1983].

Дълговременното вътрешно взаимодействие като езикова практика води до появата на конкретен вид двуезичие, билингвизъм при всички или част от носителите на кой да е от езиците - насилствено, принудително или доброволно, необходимо или подражателно, индивидуално или колективно, пълно, преобладаващо, частично или ограничено, слабо или интензивно, засилено, конкретна част от който комплекс от признаци, систематизирани по определен ред и начин и ред вече дават възможност да се предложи едно най-общо, начално описание на даден билингвизъм. Специално за българо-турското двуезичие през периода на Османотурското владичество например този набор от диференциални признаци може да получи следния вид: смесено, маргинално, но и вътрешнорегионално, принудително и дори насилствено - за българомохамеданите по места и през определено време, колективно, преобладаващо, повсеместно, еднопосочно, дълготрайно, субординативно, интензивно и вътрешноинтегративно за онази част от носителите на българския език, които са насилени или принудени да приемат Исляма.

При подобен вид езикова практика езиците интерферират, взаимно се проникват, а периодически повтарящата се интерференция създава предпоставки за преминаването на езикови елементи от единия език към другия - трансференция, пренасяне, и за тяхното включване, инкорпориране в рамките на втория език и интегриране, усвояване чрез адаптация, една от основните форми на които пък е заместването, субституцията [вж. още Добрева 1982, вж. и срв. Болотов 1972, 335; Вайнрайх 1979; Верещагин 1967; Кювлиева 1980, 78-83; Розенцвейг 1972, 5-22; ~*~1972а; Серебренников 1955, 10; Хауген 1972, 61-80; ~*~1972а, 277-289; Шпербер 1972, 386-387].

Начало предпоставка на етнолингвистичното общуване контакт във всички случаи е миграцията, придвижването и установяването за различен срок от време на едната или пък на двете общности едновременно от едно място на друго. Интерференцията на езиците като резултат от това общуване и в условията на двуезичие започва във и чрез речта, която

при промяна вида и характера на двуезичието по посока на неговото засилване придобива смесен характер, а като резултат дадено название от единия език се пренася, преминава и се закрепва в другия език, като тук се обособяват и отграничават три сравнително различни и преминаващи един в друг етапа или съставки на цялостния процес на заемането и установяването на названието в езика приемник - трансференция, адаптация и промени или по-следващо развитие в рамките и условията на втория език.

Всяка една от тези съставки на процеса на заемането е двустранно детерминирана и направлявана - от вида и характера на фонетико- и лексико-граматичната структура на езика източник на названието, а така също и от вида и характера на структурата на езика приемник на названието, и протича по определен начин и форма както по отношение на външната, така също и по отношение на вътрешната структура на названието, като в структурнотипологически аспект, типичните и характерни структури и признаци от езика източник може и да се запазят и да продължат да съществуват в заетото название, но като нетипични и нехарактерни за езика приемник [вж. напр. Димитрова-Тодорова 1993а, 10-16, срв. Исхакова 1988, 142].

Развитието и промените във външната структура на названието във и след процеса на заемането макар и по принцип да са същите, както при промяната и развитието в собствения, изконния му език, като скъсяване, разширяване и преобразуване. И все пак те предлагат и определена специфика, която най-напред се свежда до това, че преобразуването на фонетичната външна структура на названието най-общо протича под формата на субституция, заместване на неговите звукове чрез сравнително тъждествените или най-близките им звукове от езика приемник, които впоследствие се и "опростяват", като новите фонеми влизат в нов тип семиотикофункционални отношения, губят едни и придобиват други диференциални признаци.

Така че като резултат, конкретен звук от езика източник може да има повече от един рефлекс в езика приемник и обратното - два или повече звука да имат един единствен рефлекс в езика приемник. Точно такъв резултат се получава под действието на конкретни фонетични закономерности, по силата на които при заемането на апелативна лексика от турския към българския език например най-малко "устойчиви" от гласните са предните закръглени гласни, а всички предни са по-малко "устойчиви" от задните [Добрев 1976, 281-285]. Тази закономерност се наблюдава също и при бълг. миктп *Кичук Гюне~Кичук гине* (Лч), който е заемка и по-късно развитие на бтур. *küçük güney* "малък припек" [прим. от Заимов 1986, 77,89,92,99].

Друго типично фонетично развитие тук е и лабиализацията на тесните незакръглени гласни в съседство с устнени съгласни като напр. бълг. ойкнм *Джумриите* (Лч) [РкСлИм, 96], което трябва да е резултат от двукратна трансонимизация на родово име с основа от своя страна прякор, развит на основата на тур. *cimri* "скъперник; стиснат", заето между впрочем и в сърбохърватския език като *džìmrija, džumrija* [Skok-1, 474].

В родопските български говори тюркският увуларен звук γ има за съответствие бълг. *х* - *Дах кьой* (Хас), но запазено също и в по-стар, западнобалканотурски - *Даг чифлик* (Сф), а и в по-нов, източнобалканотурски вариант - *Даа кьой* (Разг) [РкСлИм, 90-91], които от своя страна имат за основа бтур. *dag/dağ* "планина" и *köy* "село", обединени на етапа на възникването на названията в едностраннокоординативно субстантивно-субстантивно словосъчетание, изафет втори вид, където връзката между съставките се осъществява посредством притежателен словоизменителен суфикс трето лице, станал излишен и изпаднал във и след процеса на ономастичната фразеологизация на словосъчетанието генетична основа на названието.

Промяната и субституцията в родопските български говори на тюркския увуларен звук *γ* във вида на бълг. *х* между впрочем дава възможност за набелязване и предлагане

обяснение на родп. орнм *Дахан* - местното име на *Родопите,* на основата и с оглед не на прабългарския, а на балкано-къпчашкия кумански език, където, ако се съди по кркум. *tag,* макар и нетипично, а по-скоро огузско, защото *tav* е собствено къпчашката форма [KdKum, 176], трябва да стои **даγ,* развито в родопските български говори в **дах,* към което напълно закономерно се прибавя славянобългарският по произход родопски заднопоставен определителен член *-ана,* запазен като цяло в предложно-субстантивните съчетания *на планинана, нах Увона,* вж. сщ. "Руфинка болна легнала на високана планина" [НПс], и редуциран впоследствие с оглед на крайния си звук, поради осъществената вече семантична фразеологизация и пренасянето на семата "индивидуална определеност" в ядреното лексикално значение на Името, тъкмо което прави възможно и съч. "На Дахан, на планинана…", "…овцете напущат агола и потеглюват нах Дахан", за разлика от "нах Увона – в полето", което пък от кум. **ува* и надали от тур. *ova* "поле", срв. *uvşa-~ovşa-~okşa* [KdKum, 143,208], но очевидно все още пази крайния звук, който обаче тук се е петрифицирал, "вкаменил" и е закърнял, загубил семантичната си функция [вж. и срв. Сефтерски 1998, 6].

При това положение очевидно, вече е твърде неопределено, неточно и крайно недостатъчно и обяснението на предишното име на с. Момково, Свиленградско – *Ohlanlı* като видоизменено в "народния говор" *Oğlanlı* от *oğlan* "момче; момък" [BgTYAd, 292], защото по принцип в собствено турските говори, към които надали следва да се отнесе "турският" говор на с. Арчар, Видинско, където все още казват "Al bıçagi, kes ekmegi – Вземи ножа, нарежи хляба" [ЛНб], увуларното *γ* преминава в "меко ге" в твърда сричка и в сонорната *й* в мека сричка докъм края на XVII в., но не и в съгл. *х.* Ето защо напълно точното и задоволително обяснение на въпросното име следва да бъде допускането за наличието при тези "турци" на силен къпчашкокумански етнолингвистичен субстрат, но никак не е изключено те да са и от сравнително в по-ново време турцизираните помаци, при които обаче къпчашкокуманската добавка се явява суперстрат в техния предишен, славянски по вид, структура и характер български език.

Пак при развитието и промените на външната структура на названието след заемането от един език към друг, фонотактичната адаптация в условията на изменящо се българо-турско двуезичие се осъществява чрез протеза или епентеза на гласен звук - ойкнм *Виладина, Ивладина, Ислива* (Лч) от *Владиня, Сливова* [прим. от Ковачев 1986, 43-44,47], също и делабиализация и замяна на крайно или средно *о* с *а, я* с *а, а* с *е, ц* с *ч* или *дж* и др. - *Dranova, Dranoviçe, Debeliçe, Draganiça, Dravenica* [Андр, 206-207].

Специално епентезата може да е съпроводена и от лабиализация на незакръглената гласна в рамките и под действието на приключилата към втората половина на IX в. в старобългарския език (VII-XI в.) етимологична фонетична промяна на неударено кратко слав. *ă* в *о,* посредством която лабиализация заеманото название се реинтерпретира и довежда до конкретен фонотактичен модел, например на славянското пълногласие от периода преди приключване действието на ликвидната метатеза, което пренагласяне се осъществява в условията на твърде ранно и променящо се двуезичие между балканолатинския език и славянския български или също така, но по-малко вероятно - с тюркокъпчашкия кумански език - бълг. местим *Болодовин* (Лч) от блат. мли *Балдуин* [вж. EtMgRom-3, 120, срв. Симеонов 1986, 34], но също и топнм *Болдовин* (Тетв) – най-вероятно от каркч. лчи *Baldovin* [Ковачев, Станева 1981, 55].

Подобна фонотактична реинтерпретация според славянското пълногласие от същия ранен период по пътя на по-горе частично пояснената етимологична фонетична промяна лабиализация на неударено кратко слав. *ă* в *о* от дболг. **балван,* останало извън промяната и засвидетелствувано във вида на србълг. *балванъ* (XIII в.), като специфично развитие на сттюрк. **balvan,* до формата **Болован,* но вече в условията, определено на

прабългарско-старобългарско двуезичие трябва да е налице и при бълг. орнм *Булуваня* (Тетв), *Булуван* (Пирд).

Наличието на сегашния зв. *у* при това име безспорно е резултат пак от характерната за старобългарския език етимологична фонетична промяна *у* > *ъ,* последвана по-нататък от комбинаторната фонетична промяна лабиализация на втория звук до *у* под влияние на съседните устнени съгласни, който многопосочен и многостепенен процес може да се проследи върху регистрираните отделни старобългарски форми на апелатива термин на назв *Булуваня* като áàëúâàíú, áëúâàíú, áîëâàíú, áîëúâàíú, áúëâàíú, áúëúâàíú, също и юзбълг. *болуванъ,* което очевидно също носи и съдържа старинни черти и особености, но струс. *болванъ, бълванъ, блъванъ* (XII в.) [прим. от Ковачев 1987, 83, вж. НГ-1, 62; Mikl, 11,39,49; ЕПРк, 15; СлРЯз-1, 277-278].

Аналогично развитие при по-ограничен обхват със запазена беззвучна, най-вероятно къпчашка начална съгласна се наблюдава също и при рус. орнм *Polowon* (1693) от Поволжието [Tardy 1982, 218], но в същото време и рус. мли *Bolovan* (1136) [GoldDic, 14], наличието на които на това място и по това време, както и на множество други местни имена много по-назапад, наизток и насевер, в диалектите на руския език и угрофинските езици на Северен Урал, Сибир и дори и в Руския Север включително [Матвеев 1984, 99-100,116-117; СлТРЯз, 84-85; RusPlNm], още и наличието и употребата на нарицателни имена не само в останалите южнославянски, но и в западнославянските езици, а така също и в определено по-далечни от славянските, тюркски и ирански езици, безспорно и очевидно представят като крайно ограничена по емпирична база, методологически некоректна и направо неадекватна, не само общо взето твърде неясната и неопределена, "арио-алтайска" етимология на акад. Ст. Младенов, но и предложената в по-ново време румънска етимология на това название (Ив. Дуриданов; Й. Заимов) и навеждат по-скоро, както току-що беше посочено, на мисълта за произход на назв *Булуваня* от болгарските езици и диалекти, само че не от ранносредновековните, дунавскоболгарските, а от късноантичните, източнокарпатските езици и диалекти, когато болгарите, като основно водещ компонент са в състава и границите на Хунската конфедерация на Атила, по което време думата във вид и облик, максимално близък до тюркската праформа преминава и в останалите славянски езици, но по-точно диалекти.

А по-назад и по-нататък, припомняйки си отново устно изразеното желание и препоръка на неотдавна покойния Момчил Чалъков, най-после и непременно тъкмо ние да посочим и обосновем невъзможността бълг. *балван* да води началото си, както много изследователи приемат напълно безкритично след Ф. Корш, от перс. *пехливан,* нека, поради липса на възможност за по-пространен етимолого-компаративистичен анализ, само отбележим, че общославянското и общотюркското нарси *балван* най-вероятно произхожда не от китайския език, с оглед на което като доста странно следва да се определи съотнасянето едновременно с тюрк. *балабан* "огромен, голям", *балчык* "тиня, кал" и *балык* "град" (С. Малов), а единствено и само от източноиранските езици с първичен лексикален корен етимон в иранския праезик - вж. пушт. **پلوانډ** *палва́нд* "толстый, полный, тучный; глупый, слабоумный, тупой; толстяк; болван", дар. *polwan* "польван - вал, гряда, окружающие земельный участок", но в никакъв случай от семантически изобщо неподходящото и произведено най-вероятно от **پهلو** [pählu] "бок; сторона, бок, край; фланг; сторона, грань и др. " перс. **پهلوان** [pählävan], от където са и такива значения в тюркските езици като "борец; силач, богатыр, атлет; герой; стрелок и др. ", които в общи линии съвпадат и повтарят персийските значения, и което може и да стои в основата на рус. фми *Поливанов,* но не и на фми *Болван* (срв. Н. Баскаков), а още по-малко пък, както е според пределно повърхностното и примитивно-наивно сближение и съотнасяне, от пам. *палван* "герой", което, като собствено иранска успоредица на перс. **پهلوان** [pählävan],

според нас няма и не може да има нищо общо с общтюрк. *балван,* а в действителност е местно-времева форма на общир. **nähлубан,* и все пак непосочено в какво точно съотношение с вболг. *балван* "герой, юнак", връх на невежеството при което пък е само предполаганата, но пак пропусната да бъде доказана, по принцип, не само субективно, поради лингвистична неспособност, но и обективно недоказуема връзка с бълг. *палав* [срв. Добрев П., Добрева 2001, 250].

Наистина никак не е изключено, специално за оронима в Ловешко, такава основа да е и средновековният местен къпчашки кумански език, окончателното и напълно категорично и определено решение по произхода както на това име, така също и на самия апелатив между впрочем, очевидно може и следва да се намери едва и посредством едно бъдещо, цялостно-комплексно и обширно-подробно, индивидуално-отделно етимологично проучване, а не чрез голословни, излишно категорични декларации без задължителната и за този случай експлицитна аргументация. Тази критика препоръка си позволяваме да отправим също така и към М. Моллова, предположението на която за "българските думи *balvan, bulvan"* като прабългарски може и да се окаже вярно, което обаче все още не означава обосновано и доказано, като декларативно изразената тук склонност за присъединяване към прекалено повърхностното мнение на П. Мелиоранский в действителност е лишена от смисъл и оправдание, доколкото фонетико-семантичната връзка и взаимоотношение между *balvan* и *bolvan* са повече от очевидни, а семантичната промяна и преобразуване надали е от "понятието" (?) или според нас, от значението "статуя, фигура на враг" към "купчина, буца пръст; кал, тиня", но по-скоро в точно обратната посока [вж. ДарРСл, 169; ЭСРДСб, 113,115; ПРСл-1, 317; ПшРСл, 182; СлНГТрм, 74; SlovSl-3, 399, вж. и срв. Мурзаев 1982, 28,127,160; Сефтерски 1988, 323; Стоянов 2000, 210-211; Цонев 1934, 292; ЭСТЯз-б, 49-51; СлТРЯз, 84; Skok-1, 103, срв. Андрей 1999, 207; Баскаков 1979, 34,118,119; Дуриданов 1960, 470; Заимов 1959, 124; Ковачев, Станева 1981, 55,60; Кондов 1999, 221; Малов 1951, 368; Mollova 1967, 81; БЕР-1, 29; ЕПРк, 15,421; Фасм-1, 101-102,186-187].

Развитието и преобразуването на фонетичната външна структура на названието по време и след заемането от един език към друг протича и следва действието на конкретните и специфични фонетични закономерности в съответния език, по силата на което българското народностно название например, етнм *българи,* който в научната литература общо взето е добре известен като етноним, донесен на Балканите от народ с една, тюркска етнолингвистична принадлежност и характер, но впоследствие се е превърнал в название на народ с друга, славянска етнолингвистична принадлежност и характер, и който по време и на етапа на миграцията на прабългарите през Кавказ е засвидетелствуван в съставената през VII в. на основата на по-стари географски и исторически източници, староарменска география Ашхарацуйц – Светопоказател, в облика не на западно, а именно и единствено на източноарменското *болкáр* от състава на сложния етнм *чдар-болкар* [Христоматия-1 1978, 88], където беззвучната съгл. *k,* независимо че в староарменския език има и съответната звучна съгл. *g* [Туманян 1971, 37,57], безспорно е собствено източноарменска фонетична субституция на третата съгласна в квболг. **bolgar,* който вид звукопреобразуваща субституция е налице също така и при синхронното и засвидетелствувано пак в староарменските извори, квболг. нарси *туркан* "вестител, куриер" [Каланкатуаци 1984, 82,201].

С това последното може би има някаква връзка хаз. жли *Туркан,* носено от не съвсем ясната и сигурна хазарска принцеса Туркан Хатун (†1094) и към което изглежда трябва да се отнесе мнението на не особено успешно опитващия се да бъде едновременно и етимолог, и граматик изтоковед медиевист В. Бартолд, който през 1968 г. пише в сега недостъпно за нас проучване, че "думата turkan, която често се появява като име на

тюркските царици, не е собствено име, а означава “царица; госпожа”; …с местоименния суфикс” [вж. и срв. Табаков 1999, 164, 245]. Тук за нас така и ще си остане докрай неясна както първата, така също и втората част най-вече с този орязан и откъснат от семантичния си контекст “местоименен суфикс”, въпреки че това състояние на нещата очевидно задоволява напълно току-що цитирания, също “лингвистициращ без изобщо да познава нотите” български, но за сметка на това “резидиращ” в чужбината, малко условно за нас и затова в кавички “историк”.

Затова нека ние пък, като надали изобщо проясняващ цялостната ситуация, завършек в тази насока, да прибавим най-напред и съвр. тур. жли *Türkân* [ЛНб], а след него и съвр. перс. **طرغان** [turġān] **~ ترغان** “пазач, охранител, защитник; водач, лице, което показва пътя, пътеводител, гид; такса, данък”, което пък, след донякъде основателното отхвърляне възможността лексемата да е производно от сттюрк. *ter-* “събирам”, не много убедително за нас, поради семантически затруднения, се извежда от тюрк. *turγan,* производно от своя страна от гл. *tur-* “стоя тук” [Doerfer 1965, 477-478].

Независимо от всичко това, сравнително по-нова успоредица според нас, на квболг. нарси *туркан* трябва да е, казано прекалено общо, тюркското според проф. Н. Баскаков [1979, 33,43,152-153,155-156], но в действителност, невъзможно да е например алтайско или хакаско, а заради мястото, земите на Златната Орда, и времето, 1550 г., с напълно ясното между впрочем указание в руските родословни книги, че родоначалникът на фамилията е носител на много високата титл. *мурза,* почти равна на титл. *княз,* при*нц,* безспорно и единствено, само срвек. бълг. *türgen* “быстрый; скорый” със сравнително по-точна според нас форма **türgän/dürgän,* тук морфологически необяснено, но тюркологически добре известно, прилагателно име в началото и основата си, образувано с помощта на общтюрк. *-qan,* вж. тур. *-qan* в при *çalişkan* “старателен; трудолюбив” на основата на гл. *çalış-* “мъча се, старая се; работя”, пак от срвек. бълг., по-точно болг. **tür-/dür-,* общтюрк. *йоры-* “вървя, отивам; движа се; препускам и др. ” [ЭСТЯз-й, 229-231,258-260] и в никакъв случай монголско, а заето в монголския език от античните български езици и диалекти, и от което трябва да е и рус. фми *Тургенев,* докато обл. рус. *туркий* “скорый; проворный; быстрый”, с друго, адективно словообразуване, но безспорно пак от бълг. **türiq,* от което най-вероятно е и рус. фми *Туриков* и съвременна успоредица на което пък е тур. *yörük,* така че регистрираното пак в горепосочената география за същата епоха *булга́р* от състава този път на етнм *купи-булгар, кучи-булгар,* а и от Мовсес Хоренаци като част обаче на етнм *вхндур-булгар* [История Армении 1893, 55-56,62], очевидно не само поради запазването на звучната съгл. *г,* но и заради протеклата по-вероятно още на болгароезикова почва редукция на неударения зв. *о* в зв. *у,* е възможно най-близко до така възстановената кавказка праформа на Етнонима, без обаче тъкмо тази последната да е неговата първично-изконна, а единствено и само по-късната и междинно-производна, вторично-допълнителната му форма [срв. Шишманов 1900, 726].

При това положение, между впрочем и безспорно, вече няма как да се приеме за първично-основен облик на Името, очевидно предпоставената заради възможността да се свърже и изведе от тотема “булга”, от проф. Б. Симеонов [1989, 424] форма *bulghar,* която, разбира се, по никакъв начин не може да бъде регистрирана точно в този си вид, в китайските или согдийските извори от II в., а може само да се възстанови в него, без обаче да има гаранция, че именно той е най-сполучливият и обоснован; също и възстановеното от Om. Pritsak [1955] квболг. **bulγar,* което освен това не може да се разполага в рамките на невъзможната и несъществуваща в дунавскоболгарския език фонетична промяна **u* > **ö,* защото според нас няма причини на основата на стб. ñîìîðú да се възстановява лексема с предноредно гласеж, независимо от наличието на такива форми в башкирските и татарските говори, като при това като че ли няма достатъчно аргументи в полза още и на

твърдението, че унгарският облик със зв. *о* не е изконно-първичен и тъждествен на кавказоболгарския, а негово собствено и по-късно развитие от зв. **u* [69,73, вж. и срв. MagEtSz-1, 332].

Така изведеният и не само пряко, но и косвено обоснован и доказан облик на Етнонима от староарменските извори във вида на квболг. **bolgar*, продължава и се повтаря и в езика на волжските българи от края на VII докъм края на XIII в., където общтюрк. *о* все още е широка закръглена задна гласна с тенденция да се развие и премине в полуширока, а след това и да се превърне в тясната закръглена задна гл. *у,* именно поради което специално и конкретно образуваният на основата на името на гр. Болгар през арабското относително прилагателно име *Bolγarî* "болгарски", подобно на съвр. бълг. при *софийски* от ойкнм *София,* литературен псевдоним *äl-Bolγari*, пред който стои арабският определителен член *ал,* за нас малко неясно защо в случая транслитериран тъкмо по този начин, е резултат от разчитането единствено и само със зв. *о* на арабското изписване البلغارى [äl-Bolγari], в което първата гласна не е обозначена, но тя се възстановява от Ф. Хакимзянов [1987] именно като такава, заради и по силата на достатъчно подробно обоснованото и доказано върху обширен емпиричен материал от синхронни надписи и на други тюркски езици, заключително обобщение, че "в езика на паметниците все още няма стесняване на широките закръглени гласни. А ако все пак този процес е започнал, то промяната очевидно е незначителна и тя не се нуждае от графично изразяване" [42-43].

Ето защо и волгоболгарската форма на Етнонима следва да се възстанови единствено и само във вида **bolγar*, като при това в никакъв случай не се забравя, че именно по този начин са произнасяли собственото си народностно название най-напред и преди всичко волжските българи, а след тях и заедно с тях и околните народи, по-близки или по-далечни, преки или косвени съседи, които обаче са го и видоизменяли в една или друга степен и насока според националноезиково специфичната си фонетична структура и особените звукови закони на собствения си език.

Между впрочем, при обяснението на рус. фми *Болгарский* и проф. Н. Баскаков [1979], възстановява същата форма на етнонима на волжските българи, но, подобно на малко по-горе цитирания Ом. Прицак, не особено коректно и основателно добавя след, а и преди нея, като тъждествено-равнопоставен още и облика с редуцирана първа гласна - *bolγar ~ bulγar,* също и *bulγar ~ bolγar,* който облик обаче, според нас, пак може да е волгобългарски, но от един по-късен период, когато вече е напреднала или протекла редукцията на първата гласна, или пък е съвсем различен и представлява по същество друг негов, къпчашкотатарски вариант, именно поради което, така или иначе, вторият облик не може да се посочва за изконно-първична форма на Етнонима.

Пак тук, малко приблизително и доста неоснователно черните българи и дунавските българи се посочват като разклонение на волжските българи, което би било така, ако и едните, и другите не бяха се разделили и поели всеки по своята посока почти едновременно, още докато бяха едно цяло в рамките на приазовската Велика България на хан Кубрат (†665).

Специално за въпросната фамилия, не е възможно нейният родоначалник Василий Болгарский, който постъпва на руска служба през 1786 г. и има в герба си полумесец (!?), да е свързан генетически с днешните българи като основно население на съвременна България, а самата фамилия да е образувана на основата на "руското относително прилагателно име болгарский, получено от съвременното, т.е. относително новото по отношение на старите българи, название на страната България" [240-241].

Всъщност, тук трябва да се знае и има предвид най-напред широко и често прилаганата в средновековна Русия практика благородните фамилии, първенците и велможите тюрки мюсюлмани от староогузските или половецките, куманските родови

обединения, но най-вече от по-късните къпчашкотатарски ханства - Казанско, Кримско, Астраханско, Сибирско, Голямата Ногайска орда и др., да се покръстват със запазване или в повечето случаи, със смяна на фамилното име, и да се наемат на служба при Росийския престол, най-често като висши и старши офицери във войската, срещу солидни права, привилегии и придобивки, и едва след това вече, трябва и не може да не се мисли единствено и само за потомствен болярин волжски българин, преминал, според и в рамките на току-що описаната практика, добила в по-ново време, ако се съди главно по големия брой, на места достатъчно подробните вписвания в руските родословни книги регистри от преди началото на XVII в. [Баскаков 1979, 7-18, напр. 152-153], вида и характера дори на тюрко-руска междуетнична традиция, много преди това на руска страна откъм казанските татари, където и сред които е бил покръстен и приел християнско лично име, но е запазил като собствена фамилия прозвището си Болгар в татароезикова среда, което прозвище пък неговите деди са получили по-вероятно и посредством конверсия на етнм *болгар,* на основата на онимизационния принцип синекдоха, заради волгоболгарския си произход и принадлежност, а не защото са татари къпчаки, които са в някакъв вид близост - метонимия, или приличат по нещо - метафора, на отдавна асимилираните и претопени сред тях волжски българи, каквито и колкото фактически са и трите възможни и основни, семантикофункционални или още лексикосемантични способа за възникване и образуване на отетнонимни прозвища, прерастващи впоследствие във фамилии [срв. Баскаков 1979, 29].

Понастоящем периодът на старобългарския език (VII-XI в.), където е налице “необикновено богатство на склонитбени форми” (Ст. Младенов), се обозначава и наименова пределно и дори научноскандално несполучливо и неточно от някои чуждестранни езиковеди като старославянски, защото няма никакви причини да не се види и признае, че “езикът на най-древните славянски преводи на гръцките богослужебни книги, които са били направени по средата на IX в.” от св.св. Кирил и Методий и “техните най-близки ученици”, всъщност и фактически е езикът на българските, източните южни славяни и по-точно – на неговото солунско наречие. Тъкмо този език, генетико-исторически и структурно-типологически, в главното и съществото, в типично-характерното, очевидно и безспорно е общ и еднакъв с езика на всички славяни от централно-източната част на Балканите [срв. напр. Хабургаев 1974, 5-8,39,87]. Именно поради това старобългарският език, независимо от всичко, след това преминава в среднобългарския език (XII-XVI в.), последван от своя страна, през началото на XVII в., от новобългарския език [вж. проф. Ив. Шишманов, вж. и срв. Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 41-50; Младенов 1979, 29-30].

Но нека пак да се върнем на термина наименование на старобългарския език и да забележим, че за нас езиковеда, който, да се надяваме”, не безуспешно и безрезултатно е “шетал” и по най-горните и абстрактни “етажи” на Лингвистиката, понятийно-терминологически е пълен абсурд, вътрешно противоречив и гъмжи от взаимно изключващи се термини-понятия, което същевременно означава, че и изобщо не е обектноадекватен, въвеждащият израз от монографията на руски изследовател славист, който, ако добре си спомняме, наскоро получи и висока българска държавна награда, а именно: “Предлагаемая работа посвящена изучению лексики старославянского языка по данным 17 древнеболгарских рукописей X-XI вв. Старославянский язык, первый письменный язык славян, сыграл значительную роль в истории культуры славянских народов и оказал большое влияние на формирование и развитие почти всех славянских литературных языков” [Цейтлин 1977, 3].

Всъщност, за да не ни засяга доста дълбоко нас, българите, всичко това, на национална чест и достойнство, като не само приема и признава, но и реално отчита и експлицира

също така и понятийно-терминологически, нашия принос за славянската култура, въпреки че ако си спомним какво е казал друг един велик българин на име Георги Димитров пред Лайпцигския процес през 1933 год., този принос може да се окаже не само и единствено общославянски, но и общоевропейски, а това означава и глобално-световен, въпросните две изречения трябва да придобият вида, а именно: "Предлагаемая работа посвящена изучению лексики письменно-литературного староболгарского языка по данным 17 древнеболгарских рукописей X-XI вв. Староболгарский язык, первый письменный язык славян, сыграл исключительную роль в истории и культуры славянских народов и оказал большое влияние на формирование и развитие не только почти всех славянских литературных языков, но и почти всех славянских народов" [срв. още Цейтлин 1977, 7-15].

Що се отнася пък до чистосърдечно споделените от току-що цитирания автор резерви по отношение употребата на термина "древнеболгарский язык", свеждащи се до неприемливата за него, в действителност за нея, Раля Михайловна, "локално-етническа характеристика на този език, като снема от него определящата му функционална особеност на първи писмено-литературен език от раннофеодалната епоха, с общославянско разпространение и значение, изиграл първостепенна роля в историята на културата (не само на писмеността) на всички славянски народи без изключение" [13], дори втората, силно ласкаеща ни и напълно удовлетворяваща ни част на това изречение, поради своята "правдива обективност", не е в състояние да ни възпре да не забележим, че за разлика от класическия случай, когато функцията формира структурата, онагледено от Аристотел със структурата и функцията на човешката обувка сандал, все пак вътрешно- или външнонационалната функция на даден език, е само по-късно спрямо неговото формиране, следствие и по-нататъшно, извъннационално развитие на иманентните, органически и вътрешноприсъщите, структуроопределящите и системодиференциращите и идентифициращи черти и особености на същия този език, включително и неговата локално-етническа характеристика, именно поради което няма никакви причини и условия, той, старобългарският език да не получи и в славянското сравнително-историческо езикознание, напълно законно и резонно полагащото му се наименование термин на основата на названието етноним на народа носител на този език, какъвто безспорно и очевидно се явява българският народ в границите и условията на отдавна вече формираната и съществуваща българска държава.

Периодът на старобългарския език съвпада с времето на преминаване и установяване на прабългарите или още болгарите на Балканите и създаване, укрепване и развитие на Първата Българска Държава (681-1018), основно съдържание и проява в етнолингвистичен план при която е етнолингвистичният контакт, взаимодействие и взаимна интеграция като цяло на прабългари и славяни, но така също и принудителната асимилация на моменти и на места, на болгарите от славяните, с постепенно изместване и отмиране на тюркския прабългарски език и възприемане и налагане повсеместно на славянобългарския език в условията на силно отрицателно отношение и дори груба репресия срещу прабългарите езичници, всъщност и в действителност танграисти, върхът начало на която репресивна асимилация е масовото клане на "непокорните" боили и техните семейства и родове и която се провежда и осъществява не твърдо и безкомпромисно, а направо кърваво-жестоко по всички правила на мрачното Ранно Средновековие, с което цар Борис настига, а може би и задминава своя предшественик хан Омуртаг, като славянобългарският език се налага също така грубо-настойчиво и последователно-методично от страна на църковно-държавните власти не само в столицата Плиска, в това число и в Двореца, но и сега за нас поне, очевидно и безспорно, върху по-голямата част от територията на Страната [вж. и срв. История на България-2 1981, 270; Ников 1931, 18-23; Съсълов 2003, 63].

Именно през тази епоха и при тези условия, етнм *българи* не само претърпява "еволюция на етническото съдържание", която по принцип трае докъм края на X в., но доколкото в изсечения по нареждане на последния владетел от Първата Българска Държава (681-1018), узурпатора самодържец Иван-Владислав, Битолски надпис, което става нито през 993-та, която е годината на известния Самуилов надпис, нито пък в продължение на доста все пак неопределеното 1015-1016 г., а тъкмо и единствено през първата половина на 1016 г., както много добре проличава от съпоставката на основните събития по това време, славяноезичното население от централно-източната част на Балканите като че ли за първи път в епиграфските паметници е наречено българи - áëüãàðîù; техният владетел е ñàìîäüæúöåù áëúãàðüñêîù, самият той е българин по рождение - áûñòü áëüãàðiíü ðîäîì, което като цяло се преценява като притежаващо "голямо етногенетично значение", защото е свидетелство за вече преодолян и заличен от няколко поколения българи етнически дуализъм между предишните прабългари и славяни с незабавен отзвук и утвърждаване и в международен план, намерило израз и в изписването, за съжаление, с недостъпен за нас точно облик, поради недостатъчна четливост, на Етнонима и върху англосаксонска карта от началото на XI в., неоснователно считано като че ли за едно от най-старите картографски упоменавания на назв *българи,* защото ние пък разполагаме с копие на по-стара, пак англосаксонска карта, само че от X в., където Етнонимът, с облика *Bulgari,* е нанесен северно от Дунава, а и презв. Козма, както може да се види малко по-долу, употребява Названието с това му значение още по средата на X в., така че процесът на "еволюция на етническото съдържание", изглежда да е приключил вече по това време и така да е продължил не повече от 100 год [вж. АрмАтл, 111, вж. и срв. Заимов 1969, 123-133; История на България-2 1981, 398,450; Хабургаев 1974, 46].

В действителност, номинативносемантичното развитие и еволюция на Етнонима фактически протича под формата и във вида на цялостно и многостранно семантико-функционално преструктуриране и преобразуване едновременно на неговата семантична структура и като сигнификация, и като конотация [вж. и срв. История на България-2 1981, 274-277], но също така и наред с това, пак през същата епоха той и получава, оказва се и се употребява с такива нетъждествени и сравнително далечни един от друг, но пак първично-основни облици като *бóлгаринъ, българинъ, блъгаринъ, блгаринъ* (с ударение на първата сричка, което сега не е поставено по технически причини), *булгáринъ, блъгáринъ, бльгáринъ, бългáринъ.*

През различни епохи и времена, в останалите славянски и някои неславянски езици Етнонимът има такива форми като сръб. *блъгаринъ, Bugar, Bugarin,* слов. *Bolgar,* струс. *болгаринъ, болгары, болъгары* (985) с основа и начало времето на киевскоруските надписи от края на X в. [Заимов 1969, 130] и най-ранните руски летописи от XI в., т.е. наистина от сравнително по-късно време, които обаче фиксират и използуват Етнонима, такъв какъвто е в продължаващата вече няколко века източнославянска устнофолклорна традиция под формата на епичните песни "былины" и други устни предания; унг. *bolgár* (1138) и т.н., издирени, събрани, систематизирани и приведени, с изключение сега само на два-три примера, които са от нас, пределно и достатъчно диференцирано и дори скрупульозно-подробно, още преди повече от сто години, също така и в гръцкия, латинския, италианския, арабския, еврейския и в още много-много други, генеалого-типологически и историко-географски най-различни и разнообразни езици от проф. Ив. Шишмановъ [1900, 696-724], че човек наистина може само да се чуди не толкова на акъла, колкото на "научния морал и етика" на онези, новопръкнали се напоследък "етимолози" на българското народностно название, които не стига, че са лингвистически изцяло неграмотни, но и изобщо не си правят труда да погледнат и да цитират тази, както не само изключително богата и съдържателна на емпиричен материал студия, но така също и

предлагаща на места безупречно-пълен сравнително-исторически и контактолингвистичен анализ на основата и в рамките на няколко генеалого-типологически различни езикови семейства, очевидно, защото или изобщо не са я чели, или пък не са в състояние да я проумеят, иначе не биха съчинявали изцяло вятърничави абсурди и нелепости по тази фундаментална проблематика на родната Прабългаристика.

Ето защо, неизбежното следствие и крайният резултат от този, възможно най-обобщен, но въпреки това включващ и осъществяващ се върху всички необходими и достатъчни компоненти, анализ е, че изконно-първичната, изходна и основна форма на етнм *българи*, на етапа и по време на Кавказския период от живота на прабългарите до към края на VI в., е не *"българъ - съ акцентъ на първата сричка",* което заключение лично на нас ни изглежда не толкова съвсем слабо и недостатъчно аргументирано, още и малко неочаквано, колкото имплицитно предпоставено, заради по-следващото извеждане на името от хидрнм *Волга* [Шишманов 1900, 726,733,736-743], а единствено и само **bolgar,* еднакво и тъждествено на която е не само старобългарското, словенското и староруското, но така също и приведеното малко по-горе от нас с ударението и годината си на първо регистриране староунгарско, маджарското му произношение във вида *bolgár.*

Въпросът за мястото на ударението при облика **bolgar* е много лесно решим, ако се забележи, че повечето от формите, както и арменските, маджарските и тюркските облици, за които трябва да се мисли, че са най-близки до оригинала и същевременно "автентични", имат ударение на втората сричка отпред назад, която за всички останали случаи, освен тези в славянските езици, се явява и последна, следователно ударението на Етнонима в неговия "чист вид" е на последната сричка.

Този извод очевидно и безспорно е в противоречие с фактологически дори прекалено и като че ли излишно подробното, но методологически все пак недостатъчно издържаното мнение на проф. Ив. Шишманов [1900], че *"Акцентътъ е билъ несъмненно на първия слогъ",* защото не може френските форми, поради многократното си преминаване преди това през неясно кои и колко езика и подложени на неясно кои и какви точно, собствено и специфично френски, общоромански или общоиндоевропейски етимологични и комбинаторни фонетични промени, да имат по-"голýма доказателна сила" [730-733] от волгобългарския облик, който като използуван и прилаган от другия основен клон на прабългарите или болгарите, трябва да се приеме, че е използуван и прилаган и от самите дунавски българи; от маджарския облик, който е преминал и е зает от болгарските езици и диалекти в езика на маджарите или угрите по време и в условията на най-тесен и близък етнолингвистичен контакт от четири-пет века, който не само трае повече от два века още преди тяхното установяване в сегашното им отечество, но продължава доста време и след това със заварените по тези места болгарски племена и то чак до времето на тяхното асимилиране или претопяване в унгарската народност, например секелите, без изобщо да е изключено тези племена да са били и повече на брой [вж. и срв. Флёрова 2003, 171-172; Rona-tas 1990, 208-209], но особено и най-вече от арменския облик, не толкова като най-ранен, колкото териториално-темпорално най-близък до кавказките българи.

За сметка на това, въпросният извод много добре се съгласува по принцип и с широко известното в тюркското езикознание положение, че ударението в тюркските езици винаги пада на последната сричка, нашите отколешни резерви по която формулировка специално за турския език обаче касаят не обобщението принцип, а нейния обхват и граници, именно поради което няма никакви причини да не констатираме и обобщим тъкмо тук в смисъл, че ударението на Етнонима в повечето от случаите показва пълно съвпадение и тъждественост с ударението на думите по принцип и в частност с ударението на неговите форми в тюркските езици, какъвто език по начало и несъмнено е и самият прабългарски език.

Изключенията от това положение във вида на ударение на първата сричка, специално за българския, а и за сръбския език, безспорно са резултат от характерното за тези езици вторично, комбинаторно отмятане на ударението отзад напред, какъвто фонетичен закон, както е много добре и широко известно, действува и в старобългарския език и което отмятане или по-точно преместване на ударението от крайна сричка на основата на думата с една сричка напред е обусловено от свойството на ударението конкретно в българския език да бъде подвижно и да променя своето място в процеса на словообразуването и словоизменението [вж. Граматика 1993, 164-170].

Опитът за подкрепа на обратното между впрочем посредством привеждането и анализа на някои "ориенталски форми", не е съвсем коректен, защото в сега недостъпния ни арабски надпис върху двете средновековни монети от Волжска България, който ние на основата на аналогичните надписи главно по османотурските монети, каквито сме виждали и разчитали, възстановяваме с персийски изафет като **ضرب بلغار** [зарб-ъ Болгар], но който е транслитериран от проф. Катановъ не съвсем точно във вида "сарб бóлгар" [Шишманов 1900, 732-733], всъщност няма как да бъде отразено ударението, поставено очевидно под влияние на много по-късното руско произношение и което ударение безспорно може да бъде само върху последната сричка, където по принцип е и ударението в тюркските езици. без, разбира се, да се изключва и евентуално "попадение", но тогава това не е ударението на етнонима, а на ойкнм *Болгар,* който ойконим възниква и се образува на основата на Етнонима, като същевременно ударението се премества напред, която промяна се наблюдава по принцип и в останалите тюркски езици и в частност и в турския език, където е ойкнм *Ávcılar* от *avcılár* "ловци", миктп *Çéşme* от персийското по произход *çeşmé* "чешма".

По-нататък, като се имат предвид проявяващите се още от времето на старобългарския език етимологични фонетични промени на редукция на неударените широки гласни, развитието на зв. *у* в зв. ъ и ликвидната метатеза като резултат от действието на закона за отворената сричка с причина изискването на принципа за нарастващата звучност при изграждането на сричката, вече никак не е трудно да се обяснят и някои от основните форми на Етнонима в българския език.

Обликът *булгáринъ* най-напред е закономерно и по-късно развитие, в условията на низходящо за прабългарския език, неравновесно славяно-българско двуезичие по цялата територия на Страната, така че самият прабългарски език и след средата на IX в. продължава да се "употребява в живия говор" спорадично-епизодично [вж. и срв. История на България-2, 1981, 266,269-270,330], на формата *болгáринъ,* която очевидно е тъждествена на първично-изконния облик **bolgar,* защото *-инъ,* широко и добре известно, е славянска по произход деятелна наставка.

Впоследствие, под влияние действието на активно проявяващата се в старобългарския език етимологична фонетична промяна *у* > *ъ,* обликът *булгáринъ* се превръща в облика *бългáринъ,* а това пък под въздействието и в условията на ликвидната метатеза, действието на която в южнославянските езици приключва през IX-X в., последната форма придобива облика *блъгáринъ,* именно поради което може да се каже например, че доста видоизмененото като резултат и считаното по ред причини от старобългаристите като че ли за единствено коректната, закономерна и правилна форма áëúãàðèíú е по-късна и по-нова от áúëãàðèíú, което в този си вид все още не е подложено на въздействието на ликвидната метатеза [вж. Георгиев 1963, 20, вж. и срв. Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 61-68,76-80; Хабургаев 1974, 105-108,116,119; СтбРк, 91].

Но доколкото и след втората половина на X в., презв. Козма, в добре известната си и съставена към или по-точно през 971 г. Беседа против богомилите, когато пише *"âú çeìëè áîëãàðñòэ"* [вж. История на България-2 1981, 276,376,436-440], неслучайно предпочита да

употребява облика на Етнонима със зв. *о,* то очевидно и безспорно през епохата на Първата Българска Държава се проявяват и употребяват едновременно и паралелно и трите отделни облика на Етнонима, като за първия и последния специално може да се мисли още, че те са и функционалностилистически маркирани, в смисъл че от съвременните пет функционални стила на всеки достатъчно развит книжовен език - битово-разговорен, художествен, публицистичен, научен и официалноделови [Добрев 1977], в представения тогава главно от религиозни съчинения научен функционален стил или подезик се проявява определено предпочитание и именно поради това в повечето от случаите се употребява и обликът със зв. *о,* докато обликът áëúãàðèíú като най-късна и най-развита форма на Етнонима, е елемент средство по-скоро и главно на битово-разговорния подезик, където и фактически той възниква и се развива, а така също и на сравнително близкия до него художествен подезик.

Аргументацията и доказването по този начин изконно-първичността на облика *болгар* на съвр. етнм *българи,* както и вторичността и производимостта от него на формата със зв. ъ – *българи,* през междинния облик *булгар,* вече прави определено невъзможни и най-категорично и определено изключва и отхвърля като лишени от каквато и да е връзка с реалната езикова действителност, приемащите и утвърждаващи за изконно-първичен зв. ъ, всякакви хипотези и предположения, но по-скоро и по-точно, всякакви недомислици-измислици от сорта на по-стария и кратък вариант като "От множеството вариации, с които се явява българското име в най-стари времена, личи, че в него е имало някакъв особен звук, който другите народи трудно са могли да произнесат и затова едни са го променяли на булх, други - на болх, а трети – на Балх и Балхара. Самите българи са наричали себе си обаче най-вероятно българи, а не булхи, болхи или балхари..." или пък от сорта на по-разгърнатия и нов вариант като "този особен корен БЪЛГАР- произлиза от собственото име, с което са наричали себе си българите на Аспарух; в корена БЪЛГАР (с ударение на първата сричка - И.Д.) е вградено древното име, което са носили българите още преди образуването на нашата държава; не се ли е състояло и то от две части: корен БЪЛГ- и добавен към него суфикс -АР?; истинското и оригинално име на споменатите древни преселници от Изтока е звучало на техния собствен език като БЪЛГ; особеният корен БЪЛГ се е срещал някога като самостоятелна дума; коренът на българското име е най-вероятно БЪЛГ-; причината за това е свързана с особения звук Ъ, който се е съдържал в името на българите от най-стари времена и е създавал трудности на някогашните персийски и индийски книжовници; името българи е имало някога освен формата БЪЛГАР и кратка форма, записана от индийците като БАЛХ, а от персите и арменците – като БУЛХ; праформата БЪЛГХ-, която в споменатите езици означава "висок, голям" и образува производните понятия ВЪЛГХО – горе, на върха, ВАЛГХО – също горе, и БОЛО – висок, велик; някога думите от корена БЪЛГХ- и неговия вариант БАЛГХ- са били широко разпространени в земите на север от Индия; думата БАЛА, която значи "висок, главен" и дори "светъл", "царствен"; в останалите памирски езици техен аналог са думите БОЛО и БАЛАНД, които значат също "висок", "главен", "светъл"; от този тип са думите бълънде – височина, и бълг – блясък; този особен езиков корен, който и до днес е запазен при мунджанците в своите две паралелни форми – БЪЛГХ- и БАЛГХ-; отбелязаната по-горе езикова праформа БЪЛГХ-, от която са образувани множество производни и успоредни понятия с приблизително еднакъв смисъл. Истинско щастие за българската история е, че в езиците на народите от Изтока и до днес са оцелели преки следи не само от корена БЪЛГ-, но и от неговата най-древна форма БЪЛГХ-, съдържаща двата специфични звука Ъ и ГХ, които крайно рядко се срещат заедно в другите езици по света" [Добрев П. 2001, 86; ~*~2002г, 19-20,27-28,31-33,50-53].

Ето защо, Българинът, който "отдавна жадува да узнае докрай чистата и свята истина за произхода на своето народностно име" (П. Добрев), и този път няма да я научи тази "чиста и свята истина" за нищо на света от страниците на въпросната особа, самоиздигнала се пак, но този път в частност до недостижимите висини "да се сложи най-после край на близо стогодишните заблуди по този въпрос и да се изгради здрава и надеждна научна основа за описанието на най-старата българска история", а само ще се изправи раздвоен и смутен, за съжаление не пред поредната и обикновена, а по повод и с оглед тъкмо на българското народностно име, неграмотно скалъпена нагла лъжа, която може и да я прочете-доизчете, но ако я преглътне и след това започне да я размножава и разпространява, толкова по-зле за самия него.

При това, напълно излишно е да се посочват и поправят сега и тук безбройните вулгарно-груби грешки на въпросния псевдонаучен фантаст и фантазьор с неподплатени лингвистични амбиции и претенции, най-малката и най-безобидната сред които е и така останалият изобщо необяснен и неясен откъм произход, структура и функция, добавеният към "корена БЪЛГ-", "суфикс -АР", защото той изобщо и никога не греши, въпреки че в горното няма и една вярна буква, а само фалшифицира и манипулира, така че на такъв и Господ-Бог не може да му помогне, него само гробът го оправя.

И като последно по въпроса за развитието и преобразуването на фонетичната външна структура на названието по време и след заемането от един език към друг, което протича и следва действието на конкретните и специфични фонетични закономерности на езика приемник, изключително важна и съществена за българските собствени имена от източен произход, етимологична фонетична промяна е ликвидната метатеза като разновидност на метатезата изобщо, някои от характерните черти и особености, както и конкретното действие и проява на която с оглед на българското народностно название бяха представени накратко малко по-горе, но не по-малко внимание в това отношение заслужава и средновековната прабългарска титл. *олгу-таркан.*

Тази титла се среща за първи и единствен път в Прабългарските Надписи във вида *όλγού τρακάνου,* като значението на първата съставка е неизвестно [Бешевлиев В. 1934, 70,147]. Въпреки това обаче, вече в най-ново време от страна на млад български историк се прави "лингвистично упражнение", в процеса на което, като се постулира метатеза и посредством игнориране и заобикаляне несъвпаденията и различията например между тюрк. *огул* "дете, момче; син" и праб. *олгу-таркан,* се отива безкрайно далече и се стига до извода за наличието в прабългарското общество, наред с чиготите, и на още една полово-възрастова институция [срв. Йорданов 1992, вж. Добрев 1999, 2-3].

Точно този извод, разбира се, е възможен само като резултат от сериозни грешки и недоглеждания - представеното като особено "показателен древнотюркски паралел" словосъчетание *oγul tarqan* от Орхоно-Енисейските Надписи всъщност не е титла, а елементарно съчетание от мъжко лично име и титла, както си е и записано там, само не е ясно защо не е видяно, а такова мъжко лично име се среща и в староуйгурския език. Тюркските думи от посочените страници на първия том на етимологичния речник на тюркските езици, не само поради много различния си звуков строеж, но още повече, поради значенията си като "друг; чужд", "слизест налеп, плесен", "бродиран женски нагръдник; пола" и др., съвсем очевидно и безспорно изобщо и въобще нямат нищо общо с първата дума от горното съчетание и по силата на това не може да се използват тук в качеството дори и на нищожен аргумент, а самата дума *oγul*, както може да се види на съответното място в същия етимологичен речник, в нито един от тюркските езици не е с метатеза [ДТС, 364,538-539; ЭСТЯз-а, 414-417,538-539; Gabain 1950, 320].

Допусканата тук комбинаторна фонетична промяна във вид на метатеза реално я няма - всъщност има етимологична фонетична промяна под формата на присъщата за

старобългарския език ликвидна метатеза с резултат отваряне на сричката, която промяна тук се наблюдава при τρακανου, но също и при *Крумесий*, и безспорно е свидетелство и доказателство за достигналата по-висока степен славянизация както на тюркския прабългарски език, така също и на самите прабългари.

Освен това в старотюркските надписи също има титла *улуг таркан* "голям, велик тархан" [вж. Кляшторный 1980, 91], а това прилагателно служи по същия начин за изграждането и на други титли [вж. ДТС, 610]. Ето защо тук е повече от сигурно и изобщо не може да има съмнение в това, че първата съставка на горната прабългарска титла идва не от *огул* "дете, момче; син", а от *улуг* "велик, голям", именно поради което и допускането за наличието в социалната организация на *прабългарите* на още една полово-възрастова институция наред с чиготите се оказва лингвистикофактологически необосновано и безпочвено словесно-понятийно построение.

Към втората половина на IX в., в основните диалекти на южнославянските езици вече приключва своето действие характерната и за старобългарския език (VII-XI в.), етимологична фонетична промяна лабиализация на неударено кратко слав. *ă* в *о,* началото на която според акад. Вл. Георгиев [1963] започва от края на Праславянската епоха [20-21], а краят на която като че ли продължава доста след началото на X в., доколкото от специалистите по история на българския език се приема, че преходът *ă* > *о* настъпва приблизително през VIII-IX в. [Иванова-Мирчева 1999, 62] и по която лабиализация вече се наложи да вземем отношение по-горе.

Тази фонетична промяна се наблюдава също така и при, но по-точно и по-пълно, краен резултат от действието на този славянски по принцип и старобългарски в частност фонетичен закон е и мли *Борис,* носено по време на Първата българска държава (681-1018) от цар Борис I (852-889), при и от когото през 863-867 г. българите са покръстени, като самият той, по време на Светото си кръщение заедно със семейството си и с целия си двор през 863 г., както се приема на места [Иванова-Мирчева, Хараламбиев 1999, 19], или пък между средата на 864 и 865 г., както произтича от нашата съпоставка на основните събития по това време, отразени в гръцките и латински извори, приема християнското име *Михаил,* което е името на неговия кръстник византийския император Михаил (842-867), без обаче последното да е пречка понякога, в противовес на неоснователно категоричното и непроверено твърдение напоследък за липсата при българите на титл. *каган* или пък че те изобщо не я възприемат [срв. Степанов 2003, 222,224], той да бъде назоваван още и със собствено тюркската титл. *каган* - Миðàèëü êàãàíü íà Áëüãàðэðü, потвърдено, макар и не напълно сигурно, и при разчитането на личния печат на висшия сановник на ц. Борис I – Йоан Багатур [вж. Бешевлиев 1934, 66; Йорданов 1989, 391, вж. и срв. История на България-2, 214-219,324]; от цар Борис II, който е внук на цар Симеон I Велики (893-927) или правнук на цар Борис I Кръстител и син на цар Петър (928-970) и който след смъртта на баща си, заедно с брат си Роман, е освободен от византийско заложничество в Цариград, но малко след сядането на престола, през 971 г. е заловен по време на обсадата и превземането на Преслав от Йоан Цимисхий и е отведен пак в Цариград, където е детрониран и приет в редовете на византийската аристокрация със сана, ранга "магистър" [История на България-2 1981, 390,394-396]; от цар Борис III (1918-1943), кръстен с това име от неговите родители в чест и памет на великия български Цар Кръстител; от изключително много на брой, с различно и нееднакво национално-социално положение, роля и заслуги българи от мъжки пол, като се започне от времето на Първото българско царство и се стигне до наше време, включително например и от българския сановник Борис Давид, който през 1072 г., по време на неуспялото въстание на Георги Войтех, преминава на страната на ромеите, най-вероятно начело на собствена българска войска и с немалък, решаващ принос за потушаването на Въстанието, за да остане името му във

византийските извори, а оттук и в българската история, но с определено негативен знак [ГрИБИс-6, 260,336].

Ономастико-историографски и етнолингвистически изключително важното, съществено и интересно, същевременно и най-интензивно и продължително обсъжданото, да се надяваме, вече не и след нас, мли *Борис,* немалкото досегашни опити в лингвистиката и историографията за обяснение и описание произхода и развитието на което, както ще се види и обоснове по време на цялото по-следващо изложение, изобщо и все още не може да се считат за напълно успешни и дори минимално задоволителни, най-вече с оглед на някои негови по-частни детайли и особености, е дадено безспорно на бъдещия български цар от неговите родители, но най-вероятно и много по-точно, от неговия баща, който е брат на хан Пресиян (836-852), непосредствено след рождението му, съгласно очевидно все още съществуващата и спазвана и при българите от края на IX в., стародавната, здраво утвърдена и дори консервативна, прабългарска в частност, но също и общотюркска по принцип, традиционно-обичайната номинативна практика още много от преди времето, когато българите хунори са по земите на днешна Централна Монголия, на момченцата да се дават имената на силни и опасни диви животни като барс, лъв, вълк и др. и тук, с такива форми като *Baybars, Yolbars* и др., мли *Bars* и в миналото е било, а и в най-ново време си остава едно от най-предпочитаните от тюрките мъжки имена на основата на апелативи наименования на "силни животни" (И. Кызласов; Д. Съсълов; T. Gülensoy).

Тъкмо това име надали си го е присвоил лично сам Царят с възкачването си на престола през 852 г. (В. Златарски), а не през 853 г., когато се пада като че ли да бъде годината на все пак липсващото в Именника на българските ханове календарноциклово наименование *барс* (М. Москов), независимо че го има в старотюркския календар, другите съвпадащи названия между който и прабългарския календар още са и наименованията на годините Телец, Заек, Дракон, Змия, Кон, Петел и Глиган [вж. Щербак 1961, 127,136,139; DLT-1, 346], така че по принцип няма причини да не се приеме и наличието на пълно номинативносемантично съвпадение и дори тъждество между тези два календара, а оттук и да не се допусне и предположи наличието и в прабългарския календар още и на календарноцикловото наименование *барс* или по-добре и по-точно и на г. Барс.

При все и наред с това, никак не е ясно още точно през кой месец и в кой ден става въпросното възкачване на престола, да не говорим за неотдавна предложената ни неразбория и неграмотност около името на хан Омуртаг, защото *teku* от Именника не означава "кон", а "овен" и изобщо няма нищо общо с *-tag* от *Omurtag,* за да може именно от тук да се вади заключението, че той пък, видите ли, се бил възкачил на престола през годината на коня, а на основата на всичко това вече и да се отива прекалено далече, като се приема експлицитно, че хановете от Първата българска държава по принцип имат имена според названието на календарноцикловата година, през която сядат на престола [срв. Discussions 1999].

В действителност, именно от Дунавска България и от него време тръгва мли *Борис,* за да се възприеме и разпространи нашироко сред славянските и особено сред източнославянските народи, в това число и сред русите, при които с това име е кръстен най-напред като че ли единият от двамата най-малки синове на киевския княз, още каганъ Владимир – св.св. Борис и Глеб (980-†1015), майката на които е българка, и едно от доказателствата за което по-късно разпространение на Името в староруския език са и множеството негови засвидетелствувания в староруските извори, но от по-късно все пак спрямо българските, време [GoldDic], а инцидентно-спорадично Името прониква и се разпространява след това и по-нататък по Света, главно сред западноевропейските народи.

Това българско собствено име според нас, не толкова и единствено поради това, че се характеризира с "различни негови варианти, по-близки или по-далечни до основната и първична дума сред тюркскоезичните народи" или пък, че "не само засега и в настоящето, но и отдавна в миналото са известни, както близки, така и далечни негови варианти" (срв. Б. Симеонов), но главно и основно по силата на това, че то си има свой собствен, точно определен и ясно очертан, неоспорим и безспорен апелатив под формата и във вида на тюрк. нарси *барс,* който апелатив при това е разпространен и се употребява във всички без изключение минали и настоящи тюркски езици, като фонетичните несъвпадения и различия между Апелатива и Името си имат и съответната причина обяснение в историкофонетичните закони или на тюркските, или пък на българския език; на неговото, на Името, цялостно разпространение и употреба не само във всички без изключение тюркски езици, но и в съседните им във Времето и Пространството неродствени езици; на неговия произход, вид, характер и фонетико-семантична структура в синхрония и диахрония, а така също и с оглед на не по-малко важните му и съществени, съответно-адекватните и съвпадащи, присъщите му културноисторически условия и предпоставки, напълно определено-категорично и безспорно, а не алтернативно-възможно (K. Menges, вж. сщ. Б. Симеонов), нито пък с голяма вероятност (T. Tekin) или най-малкото, не само защото "изглежда най-правдоподобно" (В. Гюзелев), трябва да води началото си от добре известното и широко разпространено в тюркските езици нарси *барс* "барс, леопард; снежен барс; тигър; пантера; рис" и по-конкретно от болг. **бâрис* "барс; снежен барс; рис", с най-вероятна основа още в индоиранския праезик и именно поради това и с редовни съответствия в някои от съвременните индоевропейски езици.

Между впрочем, дори и безспорно-категорично и напълно определеното, несъмнено-безапелационното, широко и добре известното не само в лингвотюркологията, чисто тюрк. нарси *барс* е предмет на отново фриволните лингвистикообразни писания на доста отдавна занимаващото, но и забавляващо със себе си и собствените си фантазии, по-широката и по-тясната, сиреч научната, четяща публика у нас, лице (П. Добрев), мислещо се иначе за "древнобългарист", но всъщност и в действителност въобразяващо си, че е прабългарист, така че не само на едно място от неговите, нормалночовешки и практически необозрими "научни публикации" може да се попадне на бисери от сорта, коментирани от нас формално-съдържателно адекватно и по достойнство веднага след това, за да не би да се пропусне нещо, а именно: "Неясно остава обаче от какъв точно произход е думата БАРС…" – точно така зададен, този въпрос нас направо ни плаши, но все пак сме и донякъде спокойни, защото по принцип знаем, че Той отдавна вече е решил, а и за в бъдеще ще продължава да решава и най-трудните и нерешими "древнобългарски загадки и проблеми"; "В тази връзка привлича вниманието един източен образец." – наред с "източното понятие", "източната дума", и "източен образец" е сред магическите палки на шамана, затова горко Вам, кохорта неизброима от езиковеди и историци "древнобългаристи", вниманието на които никога досега не е било привличано от този сакрално-фатален "източен образец", горко, горко, сто пъти горко!!!

..."В осетинския и талишкия език се среща думата БАРЦ – гривест…, която произлиза от древноиранската и санскритската дума VRSHA (грива) – доколкото иранските и индийските езици, от много стари и древни времена са два напълно самостойни и относително независими един от друг дяла в индоевропейските езици, то въпросната дума не може едновременно да "произлиза от древноиранската и санскритската дума VRSHA (грива)", както един човешки индивид например, независимо дали е обикновен простосмъртен или велик древнобългарист, не може едновременно да произлиза от две отделни семейства, а и самата санскритска дума пък не може да бъде същевременно и иранска, така че нека все пак, само за сведение на въпросното лице отбележим, че осет.

барц, както по безспорен начин е установено от един от най-добрите иранисти на нашето време и то тъкмо от осетинеца проф. В. Абаев, води своето начало единствено и само от иран. **barša-,* авест. *barəša-,* което в източноиранските езици дава согд. *βnš, белудж. bušk,* афг. *wraž* [Абаев, 237], от където в края на краищата по необходимост следва, че нито "източното понятие БАРС", нито пък "древните българи" имат нещо общо с памирооиранците.

Друг е въпросът, че пак проф. В. Абаев, в първото от двете си предположения за етимона на осет. *barc/barcæ* "грива" "затваря кръга" много рано и преждевременно, като пише "Возможно изначальное родство со словом *bærzæj* "шея", но когато обяснява това последното, тогава пък пише "Более определенное родство с *barc* "грива", а във второто си предположение свързва същото *bærzæj* "шея" "с основой *barz-* "высокий" [Абаев 237,254], което обаче, както може да се види по-подробно малко по-долу, е краен резултат развитие на една и съща в главното и същественото семантема от индоевропейския и иранския праезик.

Затова тук по-вярно и точно, наред с горното авест. *barəša-,* още и приведеното преди това от М. Фасмер, но впоследствие и от проф. В. Абаев, другото, може би по-новото и близко до персийската форма или пък от друг диалект (?), пак авест. *varəsa-,* "волос человека и животного, особенно на голове", именно което е възможно най-близко до протоиранската форма, заета от своя страна в хант. *wärəs* "конский волос", коми *buriś, burśi* "грива"; пехл. *wars* "волос", срперс. *vars* "волос", родствено на стб. âëàñú, свър. *влас,* семантиката на което не само не оставя никакво съмнение в неговата родствена връзка с въпросната осетинска дума, но и директно посочва като етимон иран. **barša-,* стинд. *válśas* "клон", по-ранно и по-късно, след промяната *ă > o,* но преди действието на ликвидната метатеза (?), слав. *вальсъ, .волась, изтсл. *волосъ, рус. *во́лос,* литов. *valaĩ,* ие. **wolk-,* който етимон, очевидно и безспорно е съвсем различен и отделен, но равнопоставен на кор. *barəz* с неговата осн. *barz-* [вж. и срв. Абаев 1981, 86; БЕР-1, 162; Фасм-1 342-343].

Но нека да се върнем пак Там: "Тези източни находки показват, че особената дума БАРС, с която българите и съседните с тях народи са наричали малките планински лъвове (Sic!?), е възникнала вероятно във връзка с една от най-характерните особености на това животно – неговата буйна грива". - ние не сме чували, а и надали някой изобщо е чувал, че има и "малки планински лъвове", как ли ще да изглеждат "големите", но на него те безспорно са му необходими заради гривата, а колкото пък до поредната "източна находка", то за такава очевидно се приема изобщо липсващата връзка между лекс. *барс* и иран. **barša-,* представено едва сега и в най-ново време от осет. *барц,* но нали целта е да се залъжат хората, всичко върви, сме принудени да констатираме и кажем въпреки "добрия тон" ние.

И от това последното, ето какво има под линия: "Във връзка с това име заслужава внимание и талишката дума БАРЗ – висок", докато на друго място, много по-кратко и пак без всякаква аргументация и без дори да е ясно какво точно трябва да означава, но очевидно забравил да отпрати към предишното, надали само защото чисто и просто го е забравил, а може би още страда и от амнезия, той утвърждава и повелява също така убедено-патетично, че "фонетико-семантични паралели" на мли *Борис* са сскр. *vrsha* "грива", осет. и тал. *барц* "гривест", а така също и тал. *барз* "висок" – може, може, само че осет. *barc/barcæ* няма значението "гривест", а само "грива" [Абаев, 237,254], именно поради което "малките планински лъвове", колкото и да им е "буйна гривата", изобщо не може да бъдат наименовани посредством тази дума, защото никой нормален човек, пък бил той и "древнобългарин" няма да стигне дотам да каже на лъва "Хей, грива!", още

повече като вижда и знае, че такава “природна придобивка” притежават много преди това и съвсем близко до него, и магарето, и конят му!?

Но защо все пак трябва на “особената дума БАРС” да й се приписва “древнобългарското” значение “малък планински лъв”, когато от цял свят, само въпросното лице не знае, че в този си вид и форма, тя си е чисто и просто, напълно, единствено и само тюркска дума и си има наред с всичко останало и своето собствено тюркско, езиковоприродно придобито и съхранено, просто и ясно значение, именно с което си я знае и употребява и всяко едно, минало или настоящо тюркско племе и народ, в това число и неговите “древни българи”, а така също и съседните им племена и народи, които са имали късмета да я заемат от тях.

Очевидно, “лингвистът древнобългарист” не е от най-силните в областта на историческата семасиология и ономасиология, което можеше да му бъде простено, ако не беше допуснал още и тази толкова груба грешка от областта на индоевропейското сравнително-историческо езикознание да сближи и да сложи в един кюп, без да си дава сметка, че там пък има много по-строги правила и закони, осет. *барц* и тал. *барз,* когато за всеки средноинтелигентен лингвист, без дори да пребивава в обятията на лъжовно-сладката химера и да има претенцията, че именно той е открил “източната находка” и е възстановил “езика на Аспаруховите и Куберовите българи”, чисто и просто на основата на наблюдаваните даже и с “просто око” семантико-фонетични различия и несъвпадения, е повече от ясно, че това са две съвсем различни и отделни думи, защото тал. *барз* “висок” идва от стир. *barəz,* авест. *barəz,* пехл. *buland,* вах. *bəland,* нвперс. *burz, bālā,* независимо че за нас едното тук е нетипично за западноиранските езици, всички от ир. **bṛz-ant-*, **barz-ant-*, стинд. **bṛhant-*, слав. **вѣрьгъ*, стб. **врѣгъ*, рус. *бе́рег,* а трите заедно, но поотделно и самостоятелно - от ие. **bherǵh-* [вж. и срв. Абаев, 237-239,254; СлВхЯз, 187; Фасм-1, 153; AiWb, 949-950], така че и въпросната талишска дума очевидно няма нищо общо с не особено на място, коректно и почтено използуваното тук сскр. *vrsha* “грива”, но от друга страна все пак и в края на краищата нито осет. *барц,* нито пък тал. *барз* имат нещо общо с мли *Борис* и т.н. и т.н. и така безкрай!!!???…

Всъщност, именно така лансирана и само дотолкова разгърната, “обоснована и доказана”, тази последната алюзия за индоиранската основа и санскритските връзки на нарси *барс* като генетична основа на мли *Борис,* все още не означава и не представлява изобщо нищо, защото се нуждае от напълно изключеното и изцяло невъзможното за горепосоченото лице, коректно и пълно лингвистико-етимологично доказателство и потвърждение, което много преди да опре до горните “гриви на малките планински лъвове”, трябва да обхване, анализира-синтезира и обясни напълно, вътрешно непротиворечиво и лингвистиконаучно задоволително и убедително стинд. *pṛdākus,* гръц. *παρδος,* лат. *pardus,* перс. *palang* и то непременно като държи сметка и в противовес на редицата, отдавна вече предложени и известни, доста подробни и премислени обяснения (ЭСТЯз-б), а при това ще трябва да размишлява допълнително и върху източноиранистически изглежда нетипичното според нас сарк., санг., ишк. *рьlang* [СлИшкЯз, 226], което обаче и съвсем очевидно, не като цяло, а дори само в първата си част, не е по силите даже и на неговите отвъдморски съветници [Discussions 1999].

Ето защо, до подобни, сшити с бял конец безформени псевдолингвистични кръпки може да се достигне единствено и само, като се заобиколят и игнорират най-безпардонно и безцеремонно, нещо, което се прави винаги и обикновено, а не само в този случай, добре и широко известните, направо изобилни, както ще се види по-долу, факти и данни от тюркските езици, а така също и от антропонимията и топонимията на редица други езици и народи, които са били в етнолингвистичен контакт и взаимодействие с тюркските езици и народи и в частност с българските, тюркобългарските и по-специално с болгарските,

прабългарските езици и народи, известни и назовавани още от някои унгарски езиковеди и историци не особено сполучливо и точно, и като чувашки клон на тюркското езиково семейство, а от други изследователи пък – тюрко-угорски племена [Халиков 1989, 58].

Оправданието за подобно подминаване и игнориране на току-що посочените и така очертани тюркски езикови факти и данни би могло да бъде и често срещаната елементарно-банална и именно поради това и донякъде простителна междунаучна неосведоменост или дори и некомпетентност, ако в действителност не се касаеше за съзнателно-преднамерена и добре премерена манипулативно-спекулативна фалшификация, произтичаща и изцяло в унисон с повсеместно наблюдаваната из словосъчиненията на въпросното лице неизкореними "научни" предразсъдъци, много дълбока и силна предубеденост и открита неприязън спрямо тюркските езици и техните изследователи, само и единствено съчетанието от които с липсата на всякакви морално-етични задръжки и скрупули може да доведе до самопровъзгласяването му за говорител на "големи групи български учени", от името на които да разпраща до най-високите държавни ръководители и инстанции, декларации относно "Достоверността на сведенията за произхода на прабългарите и българската държава в учебниците по история" и вътре в които се мъдрят и прескачат изпразнени от реално съдържание изрази и словосъчетания като "детайлни научни изследвания", "3-те национални научни конференции", "недостатъчните писмени и археологически материали за прабългарите", "прабългарите са индо-европейци, а не тюрки" (неправилното тук тиренце не е от нас – И. Д.), "недостоверни в учебниците представи, че прабългарите са "малобройни тюркски племена" и "Че те са били номади и са живеели в юрти", които голословни декларации заклинания, разбира се, са последвани и от конкретни предложения за вземането на екстрени и радикални практически мерки за преодоляване на "катастрофалното" състояние на нещата в съответната област на българската наука и образование (вж. сп. Авитохол, кн. 16, 2001, с. 3).

Наред с това, този прелюбопитен и много странен, надали само за нас общонаучен прецедент куриоз си има и своето обяснително-оправдателно продължение под велемъдрото и достолепно, но ни най-малко неотиващо на въпросния счетоводител словосъчинител заглавие "Недостойно ест!", в редовете след което на "непросветения" читател допълнително се втълпява, че всъщност това са само "<u>две големи групи български учени</u>", а не, както беше заявено малко преди това, неопределено многото "големи групи български учени"; "древните българи не са били тюркска или хунска орда, а цивилизован индоевропейски народ" и други от този сорт; не толкова пределно неприличното и самомнително самоизтъкване на същата особа, че, видите ли, <u>именно и единствено той</u> бил разработил..., колкото "прескромното" му, но от сърце признание заявление, че тъкмо той бил предложил на по-широката и по-тясната ненаучна и научна общественост <u>"индоевропейска теория за произхода на древните българи,</u> създадена на базата на <u>най-новите научни открития</u> и особено на намерените през последния век <u>надписи, оставени на езика на Кубрат и Аспарух"</u> [Добрев П. 2002, 54, подчерт. - И.Д.].

Да се надяваме, че за всички четящи тези редове е повече от ясно, че горното кратко представяне е в същото време и отношение критично-аналитичен коментар по принцип ясно с какво съдържание и в каква насока, но нека все пак отсега забележим, че в действителност никога не е имало, понастоящем все още няма, а и за в бъдеще няма да има никакви смислено-свързани, научно-нормално обосновани, доказани и изложени на безброя, повтарящи със звука на развалена грамофонна плоча все едно и също, страници под името на въпросното лице, "индоевропейски теории", "научни открития", "източни находки", а още по-малко пък някакъв си невъзможен и измислен от него и за негова лична консумация, но и за вътрешно- и външнонаучна сензация и манипулация,

“древнобългарски език на Кубрат и Аспарух”, което предварително твърдение от наша страна се аргументира и доказва по надлежния способ и метод на съответните места по-нататък в изложението не толкова на настоящата, колкото на следващата, втората част на това изследване върху назв *Балкан* и българската ономастика от източен произход.

Но пак на темата и още по-конкретно, нарси *барс* влиза в състава на най-древната лексика на тюркските езици и с едно или повече от горепосочените значения, се среща във всички минали и съвременни тюркски езици и диалекти (Радл; ЭСТЯз; А. Щербак; Р. Ахметьянов); разпространено е в тях като сттюрк. *bārs, pars,* огуз. *bars, pars,* втората форма на което се прибавя тук, независимо че за нас донякъде все още остават недостатъчно задоволително обяснени причините, поради които именно по този начин преводачът на Словника на Тюркските Езици транскрибира не с букв. *b,* а с *p* - **برس** [bars] [вж. и срв. DLT-4, 70; ~*~1, 8]; кирг., тат., тур., тюркм. *барс,* вболг. *барыс* “барс” (Б. Иман), каз. *барыс,* койб. *бâрѐс,* тел., алт. *пар* “тигръ”, но диал. *парыс,* именно поради което предните заедно с тув. *пар* “тигр” безспорно са обратна в тюркските езици заемка от монг. *барс* (А. Щербак).

Всичко това същевременно показва и доказва, че тази лекс. *барс,* заедно с редица още думи, някои от които са вътрешно-субстратни прабългарски заемки и в българския език и са заети не директно и едновременно във всички “алтайски езици”, а най-напред и единствено в тюркските езици, откъдето пък са преминали вече и в останалите “алтайски езици” [срв. Рона-Таш 1990, 27], като *алма, бут, пала* (пале), *бъбрек* и др., е заета и преминала в тюркските езици най-вероятно и не толкова от по-новите и по-късни ирански езици [срв. Рона-Таш 1990, 31,32], а по-скоро и още от по-старите и по-ранни индоирански езици и диалекти, може би някъде през III-II хил. пр. н.е., когато индоиранците андроновци, от началото на IV хил. пр. н.е. заемат и се намират по земите на Южното Приуралие (Е. Кузмина), но така също и между Урал и Каспийско море (В. Абаев), откъдето приблизително-подобен набор и състав от лексеми са преминали и в угрофинските езици [вж. Абаев 1981, 84-86; Кузьмина 2000, 5,9,19-20; Цымбурский 2003, 22; Pokr, 842-843], а тюркските племена, които са в навечерието или пък вече са обособени и консолидирани в основните си етнолингвистични групи, най-назапад от които са българската, къпчашката и огузската, все още трябва да са в областта на тяхната прародина “Алтай-Саяните-Байкал”, а не Западна Азия, както приема Г. Ниймет [Рона-Таш 1990, 34], което, макар и недостатъчно точно, е много по-намясто, отколкото липсата изобщо на каквото и да е виждане за историческа лингвогеография, както на тюркските и иранските, така също и на индоевропейските езици, придружена от игнорирането и несъобразяването с хронолого-топографията на реалната контактолингвистична стратиграфия (Шервашидзе 1989, 54-92) и че поради времето на заемане, както и по силата на разпространението и употребата си след това в почти всички тюркски езици, откъдето тази дума е преминала не само в угрофинските (М. Рясянен), прародината на които трябва да е някъде на северозапад от прародината на тюрките, и монголските езици (А. Рона-Таш), прародината на които пък най-вероятно е на югоизток от прародината на тюрките, а оттук впоследствие и в тунгузо-манджурските езици (СлТМЯз), прародината на които може би е на изток и североизток от прародината на тюрките, но много по-късно и едва след това и в персийския език (G. Doerfer), а така също и в руския език както във вида на по-старото *барсъ,* срвр. *барс,* фиксирано в писмените паметници през XVI в. и от което трябва да е и, за съжаление, неясно защо пропуснатото от проф. Н. Баскаков [1979] и добре известното, безспорно пак тюркско по произход рус. фми *Барсов* [НЛт], така също и като облика *бырсь,* за зв. *ы* на което М. Фасмер пък не намира задоволително обяснение на руска езикова почва, но за сметка на това, такова има на тюркска основа, където *а ~ ы,* вж. напр. чув. *йываç* ~ общтюрк. *аγач,* тат. диал. *былҡын ~ балкан* [вж. ЭСТЯз-а, 71, срв.

ЭСТЯз-б, 49-50], нарси *барс* очевидно и безспорно е не, както проличава достатъчно ясно от току-що представения порядък на последователно заемане и презаемане в едно достатъчно точно и определено Време-Пространство, някаква си изобщо "хуно-алтайска дума" [срв. Симеонов 1989, 423], а единствено и само, собствено тюркски по принадлежност, строеж и семантика лексикален елемент от речниковия фонд на всеки един от миналите или настоящи тюркски езици, в това число и на българските най-общо, а в частност и на болгарските езици и диалекти.

Между впрочем, именно поради това, че подобно на лекс. *барс,* във всички тюркски езици се среща и индоиранската по произход лекс. *алма,* то мар. *олма,* възможно и болгарочувашка, но по-вероятно къпчакотатарска заемка, очевидно и безспорно е не "древнобългарска", а сравнително нова, собствено тюркска заемка в угрофинския марийски език и именно поради това изобщо не може да се използува в качеството дори и на нищожен аргумент за миналото съществуване на някакви си "най-високоцивилизовани древни българи от памироирански произход и с памироиранска етнична принадлежност" с техния "памироирански древнобългарски език" [срв. Добрев П., 1998, 187-188].

Основното значение на общтюрк. нарси *барс,* както беше посочено малко по-горе, е "барс, леопард" и самият барс или още леопард, като денотат на това наименование, е хищно млекопитаещо животно от семейството на котките с дължина на тялото до 160 см, мъжките тежат до 75 кг; има характерна телесна конструкция и козина; в най-ново време обитава затънтени гори и планини освен в Африка, така също и в Предна и Южна Азия, много рядко в Кавказ, в планините на югозападна и южна Тюркмения, в Южен Таджикистан и в Усурийския край на Русия [БСЭ-3, 17-18].

Специално за болгарските племена и народи, изключително важно е да се отбележи също така, че белият крилат барс е хилядолетният пазител на волгобългарската държавност, именно поради което е и част от традиционната и чисто българска символика на сегашната Република Татарстан [вж. Ал-Булгари 2002, 7], в къпчашкия по вид и характер език на населението на която република, както е много добре известно, фактически има достатъчно обемист и на места лесно различим болгарски лексикален субстрат [вж. напр. Ахметьянов 1978; ТтТДСз].

Най-ранното регистриране на нарси *барс* под формата и във вида на възникналия и образуван от него, посредством обединяването му с общтюрк. *ил/ел* "племе, народ; страна", етнм *барсил* като че ли е в арменските извори от V-VII в., според които, както пише първи Мовсес Хоренаци, по време на царуването на Вахаршак или още през 193-213 г. тълпи от хазари и басили нахлуват в Армения и я подлагат на грабеж и разорение. С времето отношенията между барсили и арменци се променят и дори се стига до брачни връзки между арменски нахарари, боляри и барсили, същото и берсили.

Земите, които берсилите завладяват по Западното Прикаспие и по-точно Терско-Сулакското междуречие, получават името Берсилия. По тези земи барсилите усядат и започват да се занимават със земеделие, като впоследствие първи и може би единствени от всички български племена на Кавказ – авари, хазари, сабири, болгари и др., те започват да си строят и градове, първопричината условие за която по-висока материално-духовна култура, но постигната очевидно по време много след тяхното преминаване на Кавказ, се търси от някои изследователи в предишните им контакти и влияние от страна на местни скито-сарматски племена (М. Магомедов).

Всъщност такава причина безспорно са тесните етнолингвистични контакти и взаимодействие между барсили и арменци, които много преди това са и земеделци, и живеят в градове, така че плод на прекалено освободено от всякакви морално-етични задръжки, а и от реалните исторически факти въображение е алогично-голословното твърдение, че "древните българи" като цяло имат "свои собствени крепости и градове",

което, кой знае защо, така и не проумяват българските професори наивници и автори на "повечето публикувани у нас курсове по обща и стопанска история", като при своите ранни преселения същите тези "древни българи", следвайки една "особена траектория", която отново, кой знае защо, "също е останала незабелязана в българската история", са се насочвали все към "плодородни и хлебоносни области". Вероятно презумпцията тук е, че прабългарите номади и скотовъди следва да се изкатерят на някой "памироирански чукар" и там да дочакат своя край, вместо да търсят и да се установяват там където има вода и трева за стадата им, а това означава и храна и живот и за самите тях?!!

Доколкото пък до времето на поява на прабългарите на Кавказ и приемането за краен срок на това преминаване, на I в. пр. н.е., то надали единствено, никога и никъде нормално-изцяло необоснованото и недоказано твърдение за памироиранския произход и принадлежност на "древните българи" в съчетание с повсеместно декларираната, но не и пак обоснована и доказана презумпция, че "прабългарите не са тюркски народ", колко възпитано-меко казано, може да бъдат сериозна отправна точка и основа за каквито и да е анализи на сведенията и данните от най-старите извори изобщо и от М. Хоренаци в частност, защото каквото и да се каже, то и за най-непросветения е повече от ясно, че всичко отдавна си е предпоставено и предрешено и на въпросното лице не му остава нищо друго освен да си препише за пореден път най-големите заслуги в българската медиевистика, защото, видите ли, той бил най-после обяснил и решил "още една голяма загадка, която от много време чакаше своето разрешение..." (П. Добрев) [вж. и срв. Магомедов 1989, 66-76; Симеонов 1989, 423, срв. Добрев П. 1998, 25,27; ~*~2001, 87-110].

Под формата *Барис,* мли *Борис* се дава и носи от приазовските болгари от Велика България към началото на VII в.; според, по-късно и в най-ново време преработваните и дообработвани с относително пълно запазване и съхраняване на събитийната фактология и ономастиката, но с непълно и дори откъслечно запазване на по-старата, болгарската езиковоструктурна база; много рано авторизираните, историографски компилативните българо-къпчашки (!!!) предания и легенди с отправно-изходна основа, но и обект предмет главно болгарските племена и родове от Източна Европа преди средата на IX в. Тъкмо това така и не е успял да разбере и да си обясни Ом. Прицак [1997], защото алп Барис е богът на възмездието, който в прабългарския пантеон заема място непосредствено след Тангра, но той е и един от най-старите безсмъртни богове, могъщ едноок бахадур праотец на човешкия род. Тези богове алпи, при сътворяването от страна на Тангра на Света и хората, се появяват и идват на бял свят непосредствено след Слънцето и Луната и преди боговете дивове. Неговото име всъщност е *алп Мамил,* но той получава и друго име, *Барис* от *барс,* защото притежава способността при нужда да се превръща в барс [вж. Бащу 1997, вж. и срв. Т. Биттирова, Ф. Нурутдинов, срв. Г. Костов].

Името, мястото, ролята и значението на волгобългарския алп Барис между впрочем, позволяват вече още отсега да се потърси и предложи по-нататък и едно много по-правдоподобно обяснение на името на руския светец Борис от XVI в., който общо взето се счита за носещ печалба, откъдето и неговият ден през годината е Боришь день, и името на който светец, след редица други езиковеди, много примитивно-наивно, защото се повтаря чисто и просто народната етимология, се съотнася от М. Фасмер с изтсл. нарси *барыш* "прибыль, доход", в етимологията на което цари още по-голяма неразбория, понеже това в никакъв случай не може да идва от семантически много далечните и неподходящи тур., кртат. *baryš* "мир; примирение", кирг. *baryš* "поход; поездка", много малко вероятно и от чув. **parəš* "подарок", тат. *bireš,* тур. *veriš* [Фасм-1, 129,194], а най-вероятно от съответното къпчашко отглаголно съществително име, като същевременно тук трябва да се мисли още, че това може да е и много стар иранизъм в руския език, съвременна успоредица на който например е перс. **بر** [бäр] "плод" [Мил, 63].

Към края на първата четвърт на X в., на арабски език, Името е записано при волжските българи като мли *Барис,* носителя на което още в началото на пътеписа си, а и по-късно, по време на приема, даден му от страна на болгарския цар, Ибн Фадлан представя като свой спътник – "saqaliba Baris", т.е. българина Барис, който безспорно не е негов спътник от някое по-близко място, а заедно с тюрка Такин е другият член, а може би и ръководителят на делегацията, която Царят е изпратил преди това до египетския султан и сега те се завръщат заедно с него, така че Барис следователно е един от първенците на тогавашните волжски българи.

Малко по-късно Името се среща и като *Барыс,* носено от управител на средновековно болгарско княжество; развито е и в средновековния хазарски език под формата на женското и мъжко лим *Barsbek, Parsbit;* среща се като лично име в Орхоно-Енисейските рунически надписи от началото на VIII в. във вида *Bars-beg, Bars-tegin* и изобщо в старотюркския език като *Bars-buγa, Bars-qan,* също и селдж. мли *Böribars,* първата част на което, както може да се види малко по-подробно по-долу, е източноиранското по произход къпч. *böri* "вълк"; егкум. *Baybars* (1223) (F. Köprülü), *Barsbay* (†1438) (L. Sobernheim), сттур. *Baybars* [TV], докато съвременното фми *Pars* [НЛт], *Asım Pars* [TV], с нетипично за огузоселджукския турски език начално *p,* много вероятно да е персийска заемка в този тюркски език, освен ако не е ономастически, отдавна "консервираната" в собствените имена, наистина донякъде спорна, както се видя малко по-горе, староогузска форма.

Именно като тюркска заемка Името се среща и в персийския език не само във вида на лим *Pārs, Pāris, Bāris* (G. Doerfer; F. Justi), но и под формата на нарси **پارس** [парс], *pārs, fārs,* и е съхранено между впрочем и в редица топоними от местата на ранното обитаване на кавказките и кубанските българи като сега рус. ойкнм *Baybaris* (Красд), арм. орнм *Baris,* твърде възможно и азер. хидрнм *Borisov Sayi* [AzerPlNm], като че ли от тюркобългарското по произход иран. **boris* "барс", *ov* < *ab* "река" и тюрк. *say* "река" с притежателно окончание за 3 л. ед.ч., *-i,* за да се свържат двете съставки в "изафет втори вид", и изобщо нашироко в топонимията; пак арм. антнм *Парис* в писмените извори от IX-XI в., а така също и съвр. *Барис* [ЛНб], груз. топнм *Bars, Barsi* или пък азер. топнм *Hay Paris,* където първата част безспорно е арменският собствен етнм *hay* "арменец", трансоним от мли *Хайк* – праотецът на арменците, следователно равно на *Парис Арменеца;* лакс. антнм *Γalbarc,* млаз. ойкнм *Алапарс,* очевидно трансоним от мли *Алапарс,* струс. *Barysh, Boris* (1304) и др.

Но изключително важното и съществено за случая - още от Късната Античност, на Балканите, с които започва и като че ли чак докъм края на Ранното Средновековие почти се изчерпва цялата тогавашна Европа, е много добре известно засвидетелствуваното във византийските извори от Приск под 448 год. собствено име с формата на мли *Ὼηβάρσιος* - чичото на Атила, което изглежда В. Банг първи съотнася и идентифицира като дртюрк. **oy bars* "рысь" (Й. Бенцинг), не особено точно на друго място като *Оебарс* (Д. Табаков), докато за старотюркския език и българските езици според нас следва да се възстанови **alabars,* за северния, дакийския диалект от V в. на дунавскоболгарския език - **ybårs,* а за южния, мизийския му диалект от началото на IX в. - **ålabars.*

Подобно по структура на това име е и съкратеното от **ålабарс* мли *Лабас,* носено от третия син на княз Борис - цар Симеон I Велики (893-927) преди покръстването му и дадено му безспорно пак от неговите родители, също така в рамките и по силата на по-горе малко по-подробно представената, характерна за тюркските народи номинативна традиция да се дават на децата момчета имената на силни диви животни.

Конкретната реализация на едно такова ономастично действие по необходимост предполага наличието от една страна, в индивидуално-субективен план, на достатъчно

стабилен и дълготраен мотив и динамичен стереотип в тогавашното българско семейство за наименоване на новороденото на основата на апелатив от родния, прабългарски език и от друга страна, в социалнокомуникативен план, на активното използуване все още, дори и през този период от 200 год. след образуването на етнолингвистически смесената славяно-българска държава, на тюркския прабългарски език или най-малкото наличието и практиката по това време все още на субординативно тюркскобългарско-славянобългарско двуезичие, другите останали и известни тюркски имена от което време например са, освен малко по-горе приведеното, не особено известното и дори трудно откриваемото в нашата историческа литература мли *Лабас,* още и лчи *Расате,* носено от споменатия в изворите с това име под 867 г., т.е. дори и след покръстването му, първи и най-голям син на княз Борис, който от 864 г. официално носи и се качва на престола (889-893) под лчи *Владимир,* много неоснователно и кой-знае защо представено от Д. Съсълов [2003] като *Олдамур* [64], но до трагичния си край запазва и държи на собствено българското, "езическото" (В. Гюзелев) си име; споменатият в изворите под 867 г. брат на княз Борис на име *Докс,* баща на книжовника Тудор Доксов, който в известната си приписка от 907 г. съобщава, че българският княз Борис е покръстил българите, и което име се образува на основата на болг. *докс* "глиган; прасе", от който апелатив е и календарноцикловата г. Докс от Именника на българските ханове, както и мли *Сондоке,* носено от велможата на княз Борис, който е и водач на изпратената от Княза делегация до Римския папа.

Освен това, пак от тюрк. нарси **alabars* е и името на задкарпатския прабългарски княз или комит от края на IX и началото на X в. *Лаборц,* (Т. Балкански, М. Парзулова), наред с което по същите земи са регистрирани още и такива антропоними от нарси *барс* като *Барца, Барса, Бърса,* Áðüñà, които обаче надали може и трябва да се свързват с етнм *перс* (Т. Балкански); още и съвр. рум. орнм *Бырсей и* хорнм *Цара Бырсей* като име на населената с унгарци и румънци, югоизточнотрансилванска област Брашов [Влэдуциу 1962, 85-91], както и съвр. унг. фми *Борца, Борза, Borsi-Kalman,* последното от които е от научната литература.

Ето защо, тук напълно основателно е да се допусне за предишните три, по-разширени имена, че те пък водят своето начало и имат за основа тюрк. **алабарс* с по-късно изпадане на втората гласна до **албарс,* където първата съставка безспорно е тъждествена на алт. диал. *ала* "пестрый, с большими пятнами; полосатый; пегий" [АлтДСл, 100; ЭСТЯз-а, 129-130], докато дртюрк. *jalbars, jolbars* е с много ранно протетично *й* и лабиализация или палатализация и последователна редукция на първата гласна (срв. W. Bang) и със сигурни продължения и съответствия в съвременните тюркски езици като хак. *алабарыс,* тюркм. *йолбарс, йол wωрс* "тигръ", букв. "полосатый барс", уйг. *йолбарс,* ног., узб. диал. *йолбарыс,* тат. *йулбарыс,* каз., ккалп. *жолбарыс,* от което е и каз. хидрнм *Жолбарысколь,* букв. "тигр-озеро" (СлТпКзх), както и ккалп. зоонм *Džolbarys* < *džolbarys* "тигр", което обаче в никакъв случай не може да бъде от *džol bars* "дорожный (!?) барс" (Н. Баскаков), и от която тюркска основа най-вероятно е и тур. фми *Aybars* [TV] с промяна *л* > *й,* но безспорно също и заетото, много възможно от някой български език лакс. *γalbarc,* субституирането при което между впрочем на *й* с *γ* е много сериозен повод за прабългаристично насочени, историко- и контактолингвистични размисли и предположения и относно болг. миктп *Гурта* (Лч), етимологизацията на който безспорно следва да започне във вида на проверка не толкова в собствено лингвистичен, колкото в екстралингвистичен план на възможността Името да води своя произход или от балканолатинския език, където има фонетически близка лексема, или пък, още по-малко вероятно, от гръцкия език, където е лекс. *γύρος* "ограда", *αύλογυρος* "ограда, изгород; забор, плетень" [НвГрРСл, 159,231].

При това, тук в никакъв случай не бива да се забравя изказаното вече от Г. Фехер, П. Юхас и др. предположение за произхода на генм *Дуло* от тюркската титла *jula/d'ula,* която в унгарския език е отразена не само и единствено като титл. *γύλας,* но по наше лично наблюдение и в унгарската антропонимия между впрочем като мли *Gyula* [düla] [НЛт], което предположение обаче всъщност не бива да се квалифицира малко прибързано според нас и едновременно с представените преди него, наистина доста приблизителни виждания, като също "твърде малко вероятно", еднакво и наравно с тях, както и чисто и просто като едно от мненията които "по същество са в дисонанс с ономастичната практика сред древните родове и племена и не съответствуват на етнонимичните принципи" [Симеонов 1980а, 6-7].

Обръщайки внимание и на закръглената гласна в първата сричка на Името T. Tekin [1987] предлага като обяснение тя да е резултат от влиянието на двуустнената съгл. *б* пред нея [57], т.е. тук той допуска протичането, неясно на тюркска или славянобългарска почва, на една чисто комбинаторна промяна.

По подобен начин и акад. В. Бешевлиев [1992] приема, че "Във всички тези случаи се касае за славянски вокализъм, т.е. за предаване на неудареното или кратко *а* в заемки от други езици на славянски с *о,* напр. **поганъ** от *paganus,* **Сотона** от *Σατανας*" [63-64, подчерт. - И.Д.]; "**Богоінъ** представя очевидно славянската форма на прабългарската класова титла *βαγαϊνος* със закономерно застъпване на неудареното *а* със *о*…; от старобългарската форма се вижда, че ударението в *βαγαϊνος* е падало върху -os" [240] или обяснението в случая е в някакво "предаване", "застъпване", контактолингвистически което може да се определи единствено като субституция, заместване на един звук от езика източник на думата с друг, сравнително различен и "нетъждествен" звук от езика приемник, но не и в конкретната етимологична промяна, която настъпва едва след заемането на думата от единия език в другия и сравнително продължителната й употреба в рамките на този, втори за нея език.

И все пак, внимателното проследяване и анализ на големия брой отделни форми и разновидности на Името, разпространени върху един никак немалък ареал и в една достатъчно дълбока историческа перспектива, и особено наличието в прабългарските надписи както на нелабиализирани, така също и на лабиализирани форми не само на това, а и на други прабългарски титли и имена като *Βαιανος-Βογιαν* с "ирационална гама" за премахване на зева между двете гласни, *βαγατουρ-βογοτορ* [Бешевлиев В. 1992, 63-248], изисква и налага да се направи изводът, че тук се касае не за комбинаторна, а за горепредставената и добре известна етимологична фонетична промяна на краткото неударено стб. *ă* в *о,* отсъствието на която при ранното мли *βαρσα* от Надписите може да бъде обяснено общо взето с консервативния характер на звуковия строеж на собствените имена, както пише акад. Вл. Георгиев [1963] по друг повод, но така също и посредством болгародоминантното все още неравновесно тюркско-славянобългарско двуезичие, характерно през първото столетие от създаването на Първата българска държава, ако не за цялата прабългарска общност, то най-малкото за съставителя на надписа, като тук в никакъв случай не бива да се забравя и вероятността специално това име да е образувано на основата на еднозричен апл **барс* от друг дунавскоболгарски диалект, непретърпял и неподложен на малко по-долу подробно разгледаната, специфично тюркска фонотактична реинтерпретация от еднозричен в двузричен модел, гласната при който апелатив остава ударена и поради това не попада под действието на фонетичната промяна *ă* > *о,* докато крайното *а,* както вече се отбеляза малко по-горе, най-вероятно е старобългарският родително-винителен падеж, независимо че запазената част на надписа след *ὁ βαρσα* все още не е достатъчно основание да се направи изводът, че тя наистина е елемент от двусъставна титла във вида *ὁ βαρσα βαγαϊνος* [Бешевлиев В. 1992, 198-199], пък и този

определителен член се поставя понякога и пред други лични имена, например *ὁ Ἡσβούλος* [Бешевлиев В. 1934, 100], така че тук най-вероятно трябва да се мисли по-скоро за съчетание от мъжко лично име и постпозитивно разположена титла.

При досегашните тълкувания и описания на бълг. мли *Борис* някои изследователи се затрудняват да обяснят гласната *-и* във втората сричка на славянизираната и славянската форма, защото според тях, тя не се подчинява на тюркската вокална хармония (K. Menges; R. Schmitt). Това ние обаче не можем да квалифицираме иначе, освен като една прекалена претенция по отношение на фонетичната структура на прабългарския език, за който в никакъв случай не е задължително наличието или по-точно нивото и степента на развитие на вокалната хармония, присъщи например на съвременния книжовен турски език, без да се забравя в същото време, че тази хармония не се проявява изобщо не само в голям брой съвременни тюркски езици, но и в редица говори и диалекти дори и на самия турски език.

В действителност, двусричната структура на Името и на неговия апелатив генетична основа е резултат от проявяващата се при заемането от иранските към някои от тюркските и главно болгарските и къпчашките езици, специфично тюркска фонотактична реинтерпретация с вмъкване на тясна съгласна между последните две съгласни и така думата от еднозрична се превръща в двусрична, което фонетично преобразуване се наблюдава и при мли *Хорыс* от състава на ойкнм *Хорыс балик* [вж. Иман 2001, 70], което лично име възниква и се образува на основата на ир. при *хорс*, към което в процеса на онимизацията се прибавя геотрм *балик* "град", т.е. градът на Хорс; също и при заетото и преминало в ранносредновековните тюркски езици по време на интензивните търговски контакти согд. *bwrč* (Eren) във вида на каз. *борыш* "долг, задолженность", кирг. *boruç,* тат. *burıç,* но тур., балк., уйг. *borç,* като специално преобразуването при *барс* от еднозричен в двусричен модел е характерно и за монголския език от XVIII-XIX в., където наред с *bars, bar* се среща и *baras* "тигр", за което обаче надали може да се допусне пряко и независимо от тюркските езици заемане от персийския език (СлТМЯз).

Тази фонотактична реинтерпретация на Името е специфично болгарска, но не и общобългарска, защото тя се наблюдава главно в онези къпчашки езици, които имат повече или по-малко мощен болгарски субстрат като татарския, башкирския, казахския език и др. от една страна, а от друга страна пък тя не е налице в хазарската му форма *Bars-bek, Pars-bit,* което като че ли дава основание да се мисли, че апелативът е зает поотделно и независимо от индоиранския праезик към вече обособените и сравнително самостойни два отделни български езика, каквито са болгарският и хазарският праезик, но по-рано в болгарския и по-късно в хазарския език, формата в който трябва още и да е по-близка до индоиранския прототип.

При доста ранното, известно от Надписите мли *βαρσα,* привидното опростяване на основата и превръщането ѝ отново в еднозрична се дължи не на прибавянето към нея на неясно какъв по принадлежност и произход "някакъв определителен член", но същевременно и суф. -э от "епитета БАРЦЭ, който значи "гривестият", както и "който на талишки звучи почти еднакво с нашата дума БАРСА – лъвът" (П. Добрев), но единствено и само на присъединяването към нея на старобългарския родително-винителен падеж, който, подобно на прибавяната в турския език в края на двусрична дума, чиято втора сричка съдържа тясна гласна като *şehir - şehr-i, şehr-e,* предизвиква изпадането на предната тясна гласна, което фонетично явление обаче следва да се приеме не като узуално, а като оказионално, докато въпросният падеж се повтаря също така също и при миктп *Барса* (Тетв), което обаче, поради нелабиализираната първа гласна надали е прабългарско, а трябва по-скоро да е куманско по произход.

Наред с формата **Бѫрнсъ, Бѫршъ** в старобългарски ръкопис, но **Бѫрнсь** в прабългарските надписи от VIII в. и струс. Áîðèñú, една от формите на мли *Борис* в гръцките извори е

Βορίσης, при Теофилакт – *Βωρίσης* (В. Бешевлиев; В. Златарски), докато в прабългарски надписи има *βαρσα,* но наред с *Βορης,* така също и *Βορις* (866). От съпоставката на всички тези варианти трябва да се направи изводът, че завършекът *-ис* от *Борис* все пак и въпреки последните примери, не е гръцкият суф. *-ης,* а *-ίσ-* от формата в гръцките извори и суф. *-ις* от прабългарските надписи, така че тъкмо този завършек същевременно и безспорно е и неделима част от фонетичната структура на Името, която възможност изобщо не се допуска, когато се приема, че "*-σ, -сь* очевидно са от гръцката форма на Името, както при κανασ" (Ем. Боев).

При всичко това и като цяло между впрочем, но и напълно очевидно, все още не може да се приеме, че се казва нещо съществено и определено, когато се допуска, че *Бори́с* е "първобългарско историческо име с неизяснено значение" [РкЛФИм, 84]; "Прабългарски са вероятно и някои лични имена… като Борис, Боян, Чавдар и др. " [История на България-2, 1981, 270, подчерт. - И.Д.], а и още по-малко вярно и точно е когато от редица изследователи, струс. *Борисъ* "обикновено се свързва с името на старобългарския вожд *Вόγορις",* а това пък от фонетико-семантически съвсем чуждото и далечно, монг. *boghori* "маленький", възприето кой знае защо и от акад. В. Бешевлиев [1934, 146, срв. сщ. при, но и самия М. Фасмер]; аргументацията за собствено славянския произход на Името, по време на която се твърди например, че *Борис* е съкратено от *Борислав;* "Boris (m) -- "glorious fight." Short form var of Borislav" или пък се приема за възможно то да се обясни като съкратено от двуосновното *Bori-slavъ* и образувано посредством много редкия суфикс *-isъ,* но така също и като двусъставно умалително име от хипокористичния корен *Bori-s,* следва да се приеме за крайно недостатъчна, непоследователно-противоречива и съвсем неубедителна (А. Соболевский; Ал. Брюкнер; Г. Вайганд; Й. Заимов; М. Фасмер; Н. Ковачев; P. Goldschmidt; R. Schmitt); изключено е също така Името да има за основа осет., перс. *bōr* "жълт; червеникав" (В. Абаев; F. Justi; M. Vasmer), възприето съвсем безкритично и без задължителното за подобен случай по-задълбочено издирване, проучване и анализ най-вече на собствено тюркските езикови данни и от проф. Б. Симеонов [1972], за съжаление, в специално разработената и публикувана от него статия, озаглавена "Произход на името Борис".

В сегашните и минали тюркски езици е добре известна и се употребява лекс. *бöри* "вълк", която изглежда по-скоро и повече разпространена, от западните тюркски езици, в къпчашките, за сметка, да кажем, не на пределно общо и най-малкото терминологически неясно посочените "хуно-алтайски езици" [Симеонов 1989, 423], а конкретно и тъкмо на огузските езици, където като че ли е главно и основно лекс. *kurt* "вълк", и която лекс. *бöри,* казано още по-точно, въпреки мнението на Х. Вамбери и неопределеността и при самия А. Щербак [1961, 132] е не, твърде общо определена, иранска по произход (М. Фасмер), а почти сигурно, източноиранска заемка в тюркските езици, независимо че в литературата може да се попадне и на мнение, че осет. *бирæгъ* "волк" идва от неясно коя лексикална основа в тюркските езици (А. Цагаева), когато тук *бöри,* а никак не е изключено и лекс. *курт,* всъщност произхождат от иранските езици, докато познатото главно в североизточноевропейската и западносибирската част на ареала на руския език, обл. рус. *бирюк* "волк; медведь; всякий звер; нелюдим" пък, засвидетелствувано в писмените паметници приблизително след 1654 г., се извежда от западноосетинската, източноосетинската и авестийската изоглоса едновременно (М. Фасмер).

Не толкова по фонетически, колкото по не особено основателни и коректни според нас семантически съображения, в малко странен специално за нас маниер, обл. рус. *бирюк* не се възприема изобщо като да произхожда от тюрк. *бöри,* както е съгласно "общоприетата етимология" (Н. Баскаков), и въпреки предварително лансираните резерви (ЭСТЯз) по въпроса за така определения от нас произход на тази лексема като източноирански, все

пак в действителност и в края на краищата иран. **wṛka-*, авест. *vəhrka*, *ст*перс. *vṛkāna,* нвперс. *gorg/gurg,* но хсак. *birgga,* согд. *wyrk,* пмиран. *wərg,* свр. зап. и изт. диал. осет. *bīräγ, beräγ* срещу запазеното само в личните имена от митологията и народния епос ранносрвек. **wærg,* стинд. *vṛkas,* слав. **vülkú,* стб. âëüêú, докато унг. *farkas,* заедно с мордв. *vəŕgas* от индир. **wyrkas* [вж. и срв. Абаев 1981, 85; Еремеев 1971, 236; Кляшторный 1964, 111; Пейсиков 1975, 17-18; Цагаева 1976, 174; Абаев-1, 263; ~*~-4, 93; ВнгРСл-1, 668; Даль-1, 88 СлРНГв-2, 294; СлРЯз-1, 185; Фасм-1, 338; DLT-4, 383].

Във връзка с това източноиранско по произход тюрк. *бöри* между впрочем, особено любопитно-поучително е да се проследи и наблюдава с какъв "научен метод и средства" "водещите имена" в съвременната ни Прабългаристика извеждат и доказват "памироиранския произход и принадлежност на древните българи", както и на техния език. Така например, по силата на самовнушението самоизмама за себе си, но напълно съзнателната и преднамерена заблуждаваща лъжа и манипулация за другите, че познава, владее и може да приложи в "научно изследване" източните езици, някой-си взема най-напред "още едно старинно българско понятие, свързано с държавното и военно устройство – думата БОРИ – крепост", после прибягва до Белград, за да измъкне оттам "управителя на крепостта, който имал чин БОРИ-ТАРКАН", след това обратно до "името БОРУЙ, с което е бил преименован древния град Берое след идването на Аспаруховите българи", оттук наизток, където е "памирското понятие БОРИ – голям камък, каменна преграда", през него, към "Името БОР-ХОНА, с което биват наричани големите складове в някои памирски езици, също наподобява българското понятие БОРИ...; ...думата БАРА – крепостен насип, която се среща у персите и афганците, също източнокавказката дума БАРУ – ограда, те също са близки по звучене и смисъл до българската дума БОРИ. И в този случай следователно пред нас е едно типично памирско и персийско понятие, пренесено на Балканския полуостров от Аспаруховите българи." [Добрев П. 1998, 144].

Цитирането обаче не свършва до тук, защото всичко това, в отдавна утвърдения и добре познат стил "Я да повторим предишното, кой ще ти забележи!", на друга страница има и по-кратък, но за сметка на това пък, специално за любителите на лингвистични абсурдно-парадоксални куриози, "обогатен" на моменти вариант, според който "в прабългарския език големите градове са носили името БОРУ. Това личи както от титлата БОРИ-ТАРКАН (по-точно "боруи-таркан"), която е носил градоначалникът на Белград около 890 г., така и от особеното име БОРУЙ, с което прабългарите са наричали древния град Берое (Стара Загора)." [Добрев П. 1998, 172].

При това положение, евентуалното проектиране на мли *Борис* върху източноиранското по произход *бöри* "вълк", именно което най-напред и предлага К. Менгес (K. Menges), не само е фонетически непълно, понеже не взема предвид и дори направо игнорира и не обяснява изобщо удвоеното в гръцките извори крайно *-ис,* забелязано между впрочем и от T. Tekin [1987, 57], но е и анахронично, защото куманите къпчаки се появяват по нашите земи доста време след засвидетелстването на Името в епиграфските паметници и дори и в книжовните извори, а и формата на същото в прабългарския език е *бори,* което пък се съдържа в добре известната от Първата Българска Държава титла *бори-таркан* и което от друга страна следва да се приеме като свидетелство и доказателство за едновременното и паралелно съществуване и използуване в дунавскоболгарския език, както на *барс,* така също и на *бори* като две достатъчно ясно различими и противопоставими лексеми.

Аналогията с чувашкото пълногласие с оглед и на основата на *бöри,* наблюдавано например при *кăвак*, което отговаря на общтюрк. *кök* (Ем. Боев) е направо неуместна, защото тук закръглената предна гласна се преобразува и запазва в устнена съгласна и незакръглена задна гласна, което очевидно не се наблюдава при също много рано засвидетелстваните византийски варианти *Βόγορις, Βωγωρις, Βόγαρις* и др. [Бешевлиев

1934, 146], които от своя страна, според проф. В. Златарски, са “неправилна гръцка транскрипция”; според R. Schmitt [2003] те общо взето се смятат за първоначална форма на *Boris* [13], докато за K. Menges [1951] при тези варианти е налице “изопачено-погрешен правопис” [115], а се допуска също така, че тези форми са резултат от пренасянето на ударението върху първата сричка, по силата на което тя се осъществява като дълга, което графически, в гръцките извори се предава чрез звукосъчетанието *-ого-* (T. Tekin).

Основания специално за последното допускане според нас не изглежда да има, доколкото и в тюркските езици, и в българския език ударението на Името е на последната сричка, а по-скоро и дори напълно възможно, “разширяването” на Името до горните гръкографични варианти е резултат от неговата интеграция и модификация във фонетичната парадигма на старобългарската голяма носовка, възможно и стимулирано от по-особения характер на старобългарския зв. *о,* който е по-късно развитие на слав. *ѫ* и известно време е имал доста широк гласеж [вж. Иванова-Мирчева, Хараламбиев 1999, 62]. Този вид интеграция и модификация изглежда е запазена и при прабългарското по произход нарси *бъбрек,* едно от ранните записвания на което в старобългарския език пък е á©árэãú, докато същото, но в друг темпорално-локален вариант, в староруския език е засвидетелствувано като *бубрегъ* (1654) [СлРЯз-1, 343].

Назализацията на доста широкия по гласеж старобългарски зв. *о,* оставя впечатлението за наличието на две гласни, която фонетична ситуация според тогавашния гръцки правопис се “неутрализира” посредством така наречената “ирационална гама”, предназначението на която е да премахне зева между двете гласни, както е и при *Βοιαν* с неговия гръкографичен вариант *Βογιαν* [Бешевлиев В. 1992, 132-133], но още по-силно потвърждение на нашето предположение очевидно е изписването името на хан Омуртаг (814-831) от византийски писател като *Ὀμβριτάγος* [Бешевлиев В. 1934, 66], а така също и архаичните славянски топоними в Гърция, голямата носовка при които графически обикновено се предава чрез съчетанията *-ομ-, -ουμ-, -ον-, -ουν- – Δόμνιτσα, Δουμνιτζα* от *Дѫбьница, но също така и чрез *-ογγ- - Λογγός* от *лѫгъ [Иванова-Мирчева, Хараламписв 1999, 44], последното от които между впрочем много добре обяснява и свър. мактп *Лонгоза,* с който и понастоящем се наименова голямата гориста долина край р. Камчия [ЛНб] и точно този гласеж на който свидетелствува, че Името възниква преди началото на VII в., когато по тези места се заселват славяни, но преминава и достига до наши дни благодарение на местен гръцки говор, именно от който е и специфично гръцкият му завършек [вж. и срв. История на България-2 1981, 265-266].

Разбира се, тук по никакъв начин не бива да се изключва макар и минималната вероятност, в случая да става дума за друго, различно от *Борис* име, независимо от прекалено общото и тъкмо поради това все още неясното предположение на Т. Жечев [ТВ] за развитието на *Борис* в *Богорис,* от което пък според него е и възприетото под гръцко влияние фми *Богориди,* както и въпросното име да е гръкоезична адаптация на етнм *болгар* с изпадане на средната сонорна съгласна и лабиализаця на втората гласна, което се наблюдава също така и при унг. нарси *bogorie* “юфт” (ЭСТЯз-б) и представлява всъщност собствено унгарска субституция и адаптация на бълг. *bulgari* [прим. и вж. още Александров 2002, 8; Арменски пътеписи 1984, 200,208; Ахметьянов 1980; Балкански, Парзулова 1996, 10-11,23,77; Баскаков 1978, 206-207; Бащу 1997, 7,44,128,156,160; Бенцинг 1986, 14; Бешевлиев В. 1934, 146; ~*~1992, 151-152,199; Владимирцов 1989, 108-109; Гагова 1995, 35; Джидалаев 1970, 103; Добродомов 1974, 35-37; Златарски 1970, 290,585,589-591; Ибн Фадлан 2001, 1,20; Иман 2001, 32,33,369; Каланкатуаци 1984, 196; Капанцян 1975, 47; Курышжанов 1970, 100; Кызласов 1999, 103; Москов 1988, 88,92; Олийник 1997, 175-182; Съсълов 2000, 42; Тодаева 1981, 120; Шишманов 1900, 550; Gülensoy 2001, 1-2; Justi 1895, 243; Khazarian Names 2001; Köprülü 1949, 357-363; Sevim,

Merçil 1995, 576; Sobernheim 1949, 317-318; ГрИБИс-6, 236; ДТС, 84-85,271,396; ЭСТЯз-б, 261; КрКзРСл, 54; ПРСл-1, 261; Радл-4.2, 1144,1152,1158,1162,1481,1487; СлРсЯз-1, 74-75; СлТпКзх, 104; СлТРЯз, 62; AsMn; AzerPlNm; DLT-1, 344-346,429; Eren, 58; GeorPlNm; KrgSz-1, 132; UygSz, 48; WdAtl, вж. и срв. Балкански 1996б, 43,100; Баскаков 1979, 234-235; Биттирова 1996, 186-189; Гейбуллаев 1986, 100-101,140; Гюзелев 1969, 78-86,102-125,231,457,462,469-471,496; Нурутдинов 1997, 162-174; Рона-Таш 1990, 26-37; Стоянов 2000, 214-216; Табаков 1999, 47,56,67; Щербак 1961, 138-139; Bang 1916, 117; Doerfer 1965, 235-238; ~*~1986, 108; Schmitt 1991, … ; ~*~2003, 13-14; ЭСТЯз-б, 68-70,219-221; СлТМЯз, 72; Фасм-1, 128,168,194,259; GoldDic, срв. Абаев, 1949, 161; Баскаков 1978, 206-207; Бешевлиев В. 1967а, 4-5; Боев 1965, 8-9; Добрев П., Добрева 2001, 107-109; Заимов 1975, 195; Костов 1997, 183-187; Прицак 1997, 1-12; Роспонд 1979, 33,36; Симеонов 1972, 76-77; Menges 1951, 114-116; Stoyanov 2001, 330-331; Tekin 1987, 56-57; РкЛИм, 84; РкЛФИм, 84].

И пак резултат от твърде ранна лабиализация на неударената кратка гл. *ă* трябва да е и формата на миктп *Дърмонски дол* (Лч), което безспорно идва от генм *Дърмоните,* но това пък по-малко вероятно от сщи *дърмóн* "вид голямо решето" [срв. Ковачев 1986, 42] и много по-сигурно от срвек. кум. мли *Дéрман,* което само по форма съвпада с персийското по произход тур. *dermán* "сила, твърдост; лекарство, средство за лечение; избавление, спасение, утеха" [ТРСл, 222]; изключено да идва и от слав. *дера* "боря се" и запазено също така и в местния ойкнм *Дéрманци.*

Сравнено със срвек. унг. мли *Oldamur* срещу срвек. бълг. мли *Елтимир,* засвидетелствуваното в унгарските извори от XIII в. *Dorman* не е "грешка на кописта", а редовно унгарофонетично съответствие и историко-генетически е изключено да има каквато и да е връзка с тюрк. гл. *dur-* "спирам, стоя и др. " (В. Стоянов), защото, за разлика от съвременния турски език, в средновековните балканотюркски езици суф. *-ман* като че ли се прибавя предимно към прилагателни имена и обозначава засилена степен на признака, както е например при гореанализираното бълг. фми *Бозманов*.

Засега в голяма степен като перспективно и доказуемо, включително и поради настъпилата тук на българска почва етимологична промяна на *о* в *ъ,* се очертава бтюрк. *тороман,* записано от османотурския език със значенията "млад; глупав, неучтив; див, груб; бунтар", представено между впрочем и в бълг. фми *Тороманов* от с. Антимово, Тутраканско [ЛНб, вж. още Москов 1975, 26; Stoyanov 2001, 322; Радл-3.1, 1182, срв. Ковачев 1986, 51; Стоянов 2000, 195-196; БИмк-1, 83,101].

Преобразуване на фонетичната външна структура на названието по време или след заемането му в друг език, е и спирантизацията на звука *б,* която например се наблюдава при славянския по произход орнм *Grevena* на територията на днешна Гърция [BalkSt].

Същото преобразуване е налице и при местим *Таворът,* което, както вече имахме възможност да отбележим в предишно наше изследване, в никакъв случай не може да се свързва с Таврическите планини в Мала Азия, а с добре известната и широко разпространена във всички езици от Балканите и Унгария чак до Монголия, основа *табор,* турската форма на която е *tabur* [Добрев 1986, 163], румънската – *tábără,* стб. **таборъ** [Цонев-2 1937, 118].

За предпоставка условия и основа на едно такова преобразуване също трябва да се предполага балканолатинско-българско, но по-вероятно куманско-българско взаимодействие и билингвизъм, съответно на което и генетичната основа на този топоним да е кум. **тавор* със значение на "укрепление, военен лагер", от молдовското съответствие на което *табэрэ* "военен лагер" също има образувано название и по-точно фортоним във вида на *Табэра* [Еремия 1982, 47].

Вид междуезиково преобразуване на външната структура на лексико-граматично равнище безспорно е и пълният или частичен превод на названието топоним, както е при българо-турското двуезичие, където бълг. хидрнм *Голяма река* (ВТн) е преведен на турски като *Бююкдере,* съответно *Büyük dere* от *büyük* "голям" и *dere* "дол, поток", което общо взето е едно обикновено и често срещано явление при местните имена [вж. Георгиев 1960, 48,82; ~*~1960а, 502] или пък при топнм *Юрушки път,* който е преведен като *Юрук йол* (Родп) [прим. от Балкански 1994, 219], а така също и тур. миктп *Акбаир, Саръкая* и др. (Лч, Трн), които са пълен превод от съответните им бълг. назв *Бялата висота, Жълтата височина* и т.н. [Игнев 1986, 19], още и рум. миктп *Ал де Гено* "Чешмата на Гено" [прим. от Балкански 1996а, 39], което название безспорно възниква и се развива в условията на българо-румънско двуезичие.

Подобен, но частичен превод е налице и при сърболужицко-немското двуезичие, където на *Rěka* отговаря *Bach,* а на *Maly Wjelkow - Kleinwelka* [прим. от Шпербер 1972, 385], а така също и при монголо-тюркското двуезичие, където хидрнм *Секизмуран* [прим. от Мурзаев 1965, 145] се образува на основата на тюрк. *секиз* "осем" и монг. *мурэн* "река".

Семантичното тъждество пък при хидроними за един и същ обект, както е например случаят с тадж. *Сурхоб* и кирг. *Кызылсу,* в основата на които се намират апелативите ир. *об* и тюрк. *су* "вода; река" в съчетание съответно със *сурх, кызыл* "червен", може и да може да се обяснява с преминаването на реката през райони с разноезично население [Мурзаев 1965, 145], но все пак, както се приема и от други изследователи по принцип [Железняк 1966, 91], това население в определен момент преди това трябва да е било в условията на вътрешен контакт и най-малкото частично двуезичие, за да се осъществи пълният превод и предаване на значението на названието от единия език чрез съответните лексеми и граматични форми към другия език.

Фонетичната външна структура на названието се променя и чрез преместване на ударението в една или друга посока, а съкращаването се постига в резултат на елизия, изпадане на един или повече звукове от началото, средата или края на името както е например при бълг. миктп *Лабак айлагъ* (Чепн) [прим. от Балкански 1998, 67], първата съставка на което е резултат от елизията на началното *а* от тюркменския по произход апл **алабак,* състоящ се от *ала* "пъстър, шарен", но никак невъзможно и от извежданото и обосновавано малко по-долу значение "висок, голям", и **бакъ* "връх; височина"; фми *Рабаджийски* (Пазр) [ЛНб], което има за основа тур. апл *arabacı* "колар, каруцар"; *Самоков чир* [прим. от Заимов 1960, 417], втората съставка на което идва от тур. *çayır* и в рамките на един начален изафет втори вид под формата на *çayırı* след преглас и монофтонгизация е загубило последователно две гласни, една от средата и една от края.

При българските названия от турски или балканотюркски произход най-често изпадат сонорните съгласни - местим *Баталъка* (Лч) има за основа тур. *baltalık* "място за сечене, сечище" [прим. от Игнев 1986, 20], от което в процеса или след заемането е изпаднала сонорната *л,* докато при хидрнм *Елидере* освен тази изпада още и началната съгл. *й* и което най-вероятно има за основа свслч *yelli dere* "ветровит, ветрен дол" [срв. Патарчанов 1996, 63].

Такова изпадане, но на съгл. *р* се наблюдава и при бълг. миктп *Джан котаран* (Пресл), което обаче в никакъв случай не може да се обявява за "изафетен модел" от тур. *джан* "душа, душевен" и бълг. *котара* "колиба, кошара" и за съдържащо в същото време падежното окончание *-ан,* определящо отношението на притежателност спрямо първата част [Кръстев 1990, 76]. Подобен падеж в турския език реално няма, тук изобщо няма и точно такава граматика, пък и не може да има изафет между две, семантически толкова различни и несъвпадащи съществителни имена, които при това са от два отделни, макар и контактуващи езика.

Всъщност точно този микротопоним би трябвало да има за основа балканотюркското причастно-субстантивно словосъчетание **джан куртаран йер,* аналогично на тур. *can kurtarılan yer* "място за спасение, убежище", букв. "място, където се спасява, може да се спаси човек", последното от които, наред с "душа", е другото значение на първото и при което словосъчетание също така е налице неутрализация на действителния залог и реализацията му като страдателен или възвратен залог.

Това развитие се допълва освен това и от разширяване на тясната закръглена гласна, която промяна се наблюдава и при други тюркизми, които я съдържат в звуковия си строеж - вж. напр. миктп *Колакът* (Лч), образувано безспорно на основата на бтюрк. *кулак* "дол, дере" и възможно като генетична основа за това название по метонимия - всеки рид започва от някакъв дол, кулак, пак от тук и вторичното значение в говора "нездрава земя, която се изсипва, рони и след дъжд в нея се образуват ямки", също метонимично и вторично, но не и първично може да бъде и значението "коренена гора, за да се отвори място за нива" [срв. Заимов 1986, 100], а срв. и молд. топнм *Колаку* - наименование на долина, което между впрочем, както много добре си проличава и от вида и характера на неговия денотат, е напълно погрешно и съвсем неоснователно свързано и обяснено посредством нарси *колак* "калач" [Еремия 1982, 70].

Съкращаването и скъсяването на двусъставното название пък протича във вид на сливане и срастване на неговите елементи до превръщането му в сложно едносъставно название, но такова по семантико-номинативни причини надали може да бъде миктп *Чирот* (Лч) като по-късно развитие и адаптация на тур. *Çayır otu* "ливада, трева"- *Çayırot-Чеирот,* защото, ако характерният номинативен признак е "ливадна трева", то трябва наблизо да има название, образувано на основата на признака "неливадна трева", по какъвто белег пък тревата обикновено не се подразделя, а по-скоро обикновен югозападнобългарски пълен член на название, дадено от заселени по тези места македонски българи, следи от езика на които констатират и други изследователи [вж. Байчев 1996, 24, срв. Заимов 1986, 121,124], което развитие между впрочем се наблюдава и при миктп *Алчак чир* от Панагюрско [прим. от Заимов 1977, 181].

Всъщност съкращаване чрез изпадане на звукове, разширяване на гласна и срастване на съставките се наблюдава при бълг. миктп *Боалá* (Казн), в основата на което е изключено да лежи изобщо невъзможното като синтаксис за турския език *boğa ala* "шарен бик" [Константинова 1996, 217], а по-скоро *boğa ağlı* "оградата, оборът за биковете или за бика"; съкращаване и срастване чрез изпадане и спирантизация е налице при миктп *Караашлъка* (Лч) [ЕнцЛч], образувано на основата на тур. диал. *kara ağaç* "бряст", букв. "черно дърво"; съкращаване на два крайни звука и на цяла лексема с притежателен суфикс и срастване с по-следваща деривация на българска почва е налице при бълг. ойкнм *Синаговци* (Вд) [РкСлИм, 243], основата на което трябва да е *Sinan aga köyü* "селото на Синан ага", а така също и при рус. миктп *Комлекаль,* който в мордовския език на същото населено място все още се схваща и използува като двусъставен - *Комле каль* "хмель-куст", т.е. "хмельный куст" [вж. Барашков 1967, 153].

Съкращаване посредством елизия на съединително притежателно окончание и елипса на цяла лексема с резултат универбизация е налице при бълг. ойкнм *Пазарджик,* който към времето на възникването си е имал формата *Tatar Pazarcığı,* преминало в *Татар-пазарджик,* а то от бтюрк. етнм *татар* "татарин" и тур. *pazarcık* "пазарче" [Батаклиев 1921, 410], както и при миктп *Гергенбунар* (Лч) [ЕнцЛч], образувано на основата на тур. свслч *gürgen bunarı* "кладенецът при габъра" от *gürgen* "габър" и *bunar* "кладенец".

И изобщо, изпускането на съединителното притежателно окончание трето лице единствено число от първичния изафет втори вид генетична основа на названието е често срещан случай при онимообразуването в тюркските езици, както например тур. ойкнм

Beypınar (Kırk) [TrkHrt] от *bey pınarı* “бейов кладенец”, *Kadıköy* (İst) от *kadı köyü* “съдийско, съдиево село”, сщ. и бълг. миктп *Сахат мене* (Пд), образувано на основата на тур. слсч *saat tepesi* “тепето, височината с часовника”.

Разширяване на фонетично равнище протича при бълг. миктп *Домуз дама*, в основата на което стои тур. свслч *domuz damı* “свиня-обор”, т.е. “кочина” [прим. от Заимов 1986, 93-94]), също и при фми *Сарабеев* (Пд), което безспорно не може да е вместо **Саранбеев,* а от тур. *sarı* “рус; жълт” и *bey* “бей” още и при оставеното без обяснение *Сарагьолев,* но безспорно от тур. *sarı* “жълт” и *göl* “езеро” [срв. РкЛФИм, 440].

Морфологичното разширяване пък се осъществява с помощта на собствени словообразователни средства от приемащия език без или с промяна на онимичния клас, както е например при бълг. миктп *Еминското* (Исп), което идва от тур. мли *Emin* [прим. от Иванова 1994, 239], а така също и при миктп *Изворжик* (Лч), който е зает в местния турски говор и в условията на българо-турско двуезичие е по-нататъшно развитие, разширяване на основата, но и преобразуване на външната структура на лексико-морфологично равнище на бълг. местим *Изворче* посредством турския словообразувателен суфикс *-cik* [прим. от Ковачев 1986, 41].

Характерен случай на морфологично разширяване на българско по произход прозвище или по-скоро родово име, развило се впоследствие в селищно име е назв *Доброджелари* [РкСлИм, 99], към основата *Добруджа* на което са прибавени последователно, вече изпадналият турски относителен суфикс *-лъ,* множествено число и винителен падеж за придаване на необходимата за образуването на собственото име определеност, който падеж в така получения етнгрнм **добруджалъларъ* чрез констелация е субституиран посредством българския суфикс за мн.ч. *-и,* който етнографоним пък от своя страна е послужил за генетична основа за възникването и образуването на селищното име.

Известна специализация и използуване предимно на суфиксите *-ица* и *-ка* се наблюдава при разширяването на турските по произход антропоними за образуване на български местни имена в Ловешко - *Адърица, Тосунка* и др., първото от които всъщност трябва да се изведе не от несъществуващото в турския език *Адър,* а от арабското по произход тур. мли *Hıdır,* на основата на което между впрочем са образувани и голям брой местни имена и в малоазийските говори на турския език [вж. и срв. Заимов 1986, 82,130-131, вж. Aksan 1974, 31; TurkPlNm].

С наставка *-ка* се разширяват и турски по произход хидроними, както е например при бълг. *Сазлийка* (Хас), образувано на основата на елиптираното тур. *sazlı dere, ср*тур. или диал. *sazli* от *saz* “тръстика, камъш” и която наставка всъщност повтаря значението на турския словообразувателен суфикс и заедно с него образува особен морфологичен хибрид, възможен и допустим само в условията на съответното, в случая - българо-турско двуезичие.

Характерното при съкращаването на външната структура на названието е това, че при него не се държи сметка за граматичния му състав и то се съкращава от най-различни места и по най-неочакван начин, както е например при тюрките от Средна Азия през XI в., където мли *Süli,* което се дава тогава предимно на роби, е съкращение от името на древния еврейски пророк Соломон в неговия арабски вариант *Сулейман,* като същевременно под формата *Sülü* се среща и по някои села от Среден Анадол [Мухаммедова 1965, 156; DLT-3, 233].

Към това съкращение като начало между впрочем може да се отнесе и бълг. прк *Сулю* от израза *Сулю и Пулю,* което във всички случаи, дори и да не е съвсем точно, все пак ще бъде много по-близо до истината, отколкото приемането на това име в българската Ономастика за случай на омонимия между славянска и субстратни антропонимични основи, поради което няма сигурност дали това е предславянско име или е форма на име

от чисто славянски произход и това си остава една почти непреодолима мъчнотия, независимо че има някои податки да се приеме за славянско по произход [Дуриданов 1994, 20-21], без да говорим за доста странния стил и начин на изразяване, от които личи единствено и само това, че авторът чисто и просто не е в състояние да вземе каквото и да е друго, малко по-ясно и определено решение.

Като причина предпоставка за заличаване лексикалното значение на собствените имена се посочва знаковият характер на езика изобщо и на самите имена в частност [Суперанская 1973, 247], което според нас надали може да се приеме за съвсем точно и адекватно отражение на вътрешноструктурните механизми и взаимоотношения между компонентите на езика. Независимо от това развитието и промените във вътрешната структура на названието в основни линии също така съвпадат с развитието и промените му в собствения език и се проявяват под формата на семантична редукция, разширяване или преобразуване, като редукцията на един или повече семантични признаци може да се осъществи още в процеса на заемането.

Тези признаци може да бъдат най-напред от сферата на лексикалното значение на собственото име, от където най-често и обикновено се съкращава основният номинативен признак или пък цялата семантема генетична основа на названието и настъпва широко известната в Ономастиката и етимологията "деетимологизация" на собственото име, както е при бълг. мли *Аспарух,* семантичната редукция на което е протекла още при заемането му по вътрешен път от някакъв староирански език в прабългарския, тюркобългарския, а от тук и в българския език или пък при тур. фми *Tekin* [TV], което в съвременния турски език, не само че не пази основния си номинативен признак от времето преди заемането си от китайския език в тюркските езици, но дори и семантиката си на титул, налице в тази или близка до нея форма поне по време на старите тюркски езици, в това число и в прабългарския език като *канáр τικείνος* (К. Багрянородни), предложението за четенето на което обаче като *канáς τικείνος* ни се струва повече от необосновано, още повече като се има предвид, че титл. *хан* в прабългарския език е достатъчно ясна откъм определения и че това фактически води до допускането и на още една нейна разновидност, а оттук и на още един хан в прабългарската социална йерархия, което все пак надали е точно така [вж. DLT-4, 833-854, вж. и срв. Бешевлиев В. 1934, 66].

По подобен начин губи лексикалното си значение и апелативът термин в структурата на сложното едносъставно название, в резултат на което се превръща в обикновен словообразувателен афикс или топонимичен формант - в киргизкия език например монголското по произход *-кол* в състава на хидрнм *Каракол, Улахол,* няма присъщото му от преди момента на заемането значение "река", а само по-абстрактното словообразувателно значение "воден обект, който има признака, обозначен чрез първата съставка на названието" [вж. Мурзаев 1970, 17; ~*~1974, 98-99], каквото значение между впрочем носи и южсл. *-шшица,* чрез което се образуват главно хидроними като *Магарищица* [прим. от Ковачев 1987, 81].

Редукция на синтактично значение е налице при орнм *Евкая* (Лч), който възниква на основата на тур. свслч *ev kaya* от *ev* "къща" и *kaya* "скала", неправилно преведено като "скална къща, къща от скала" [Заимов 1986, 95], защото всъщност при този тип субстантивно-субстантивни словосъчетания, обектът, обозначен чрез определяемото главен член на словосъчетанието, се уподобява на предмета, обозначен чрез определението, така че генетичната основа на названието следва да се преведе като "скала къща; скала, подобна на къща" и др. п.

Разширяването на семантичната структура на названието след заемането и тук протича под формата на разширяване на неговия семантичен обем, в резултат на което названието на един по-ограничен по площ обект започва да наименова друг, по-обширен обект, като

отношението между тях е част-цяло или преносът е на основата на синекдоха, както е например при топнм *Чаира* (Пирн), който, както личи и от апелатива термин генетична основа на названието, отначало е именовал само ливадата на това място, а впоследствие се е пренесъл върху целия циркус в тази част на пл. Пирин, който се състои от обширни пасища, обградени с клекови гори [вж. Душков 1975, 29].

А семантично преобразуване на вътрешната структура на названието при почти изцяло запазена външна структура се постига в условията на двуезичие от типа на руско-украинското, в рамките на което отдалечените на огромно разстояние топнм *Сахалин* и *Камчатка* са транспонирани и преобразувани семантико-функционално на метафоричен принцип до названия на двата най-отдалечени от центъра квартали на град във Виницка област на Украйна [прим. от Карпенко 1970а, 40].

Съществен резултат или последица от цялостното развитие и промени както на външната, така също и на вътрешната структура на названието след заемането и разпространението му от един в друг език или езици е отделянето и преминаването на названието от едно социокултурно поле в друго, от един набор номинативно-комуникативни ситуации към друг, генетико-исторически и структурнотипологически съвсем различен набор от такива ситуации, от една свръхпарадигма със специфична вътрешноструктурна организация към друга свръхпарадигма с повече или по-малко близка или различна от тази на предишната парадигма вътрешноструктурна организация.

Това отделяне и преминаване в същото време е и депарадигматизация - откъсване и излизане на названието извън неговата досегашна, не само и не толкова генетична, колкото максимално адекватна и естествена среда под формата на първичната му парадигма, което в същото време е и прекъсване на неговата природно-естествена връзка не само с неговия апелатив генетична основа, а по силата на това - и с неговия апелатив етимон, но и на многобройните му връзки и отношения с генетически тъждествените, но структурно-функционално частично съвпадащи лексико-граматични елементи членове на същата парадигма. Всичко това се съпровожда също така и от унищожаване и заличаване и на неговата "вътрешна форма", вътре в която вече не са актуално проявяващи се и не функционират нито синтактичното значение "определяемо-определение", нито пък някаква морфологична семантика под формата на словосъединително, словообразувателно или пък словоизменително значение.

Заемането на названието от един език към друг в условията на конкретен вид двуезичие, създавано и поддържано до определен период от време от генеалого-типологически смесена етнолингвистична ситуация, води също така, а и представлява по същество приемане и включване на чуждия по произход езиков елемент, с помощта на междуезиковите механизми на трансференцията и адаптацията в множеството по-общи или по-частни структури на езика приемник и придаване на неговото "физико-психическо тяло" черти и особености, характерни и присъщи именно на тези структури, който контактолингвистичен процес най-общо може да се обозначи и представи според нас като вторична преобразуваща парадигматизация, схващана и представяна от някои автори също така и като "народно етимологично преобразуване" [Карпенко 1964, 49,52].

Като резултат, названието в езика приемник се оказва включено, носи и съдържа в себе си, както всичките си черти и особености, присъщи му по силата на неговата принадлежност към доста голям брой парадигми и субпарадигми, в рамките на които то възниква, развива се и преминава, като се започне още от неговия етимон в езика първоизточник и преминавайки най-малко през един междинен език, се стигне до езика краен и последен приемник на това название.

Така например родп. миктп *Хунгя* [прим. от Саламбашев 1976, 171], който засега се извежда от турско-персийска основа [Москов 1978, 341], всъщност, ако се имат предвид

даг. топнм *Khungiya* [DagPlNm] и азер. топнм *Шингя* [Гейбуллаев 1986, 108], може да се окаже много по-стар и подобно на перс. *Хунсар* [Абаев 1969, 125-126] да води началото си примерно от дрир. *хван* "слънце" и *гях* "място", т.е. "слънчево място; припек", съответно на което да има не толкова едно по-подходящо за планинска местност значение, отколкото значението "кърваво място", но същевременно да носи и съдържа в себе си чертите и особеностите последователно от връзките и отношенията си с парадигмите и субпарадигмите на онзи древен източноирански диалект, в рамките на който възниква, образува се и се закрепва, после на тюркския кавказоболгарски или пък някой къпчашки език, където названието преминава и осъществява съотнасяне и включване в нова система от парадигми и субпарадигми, откъдето пък се заема по вътрешен път и преминава в родопските говори на българския език и тук се включва и придобива чертите и особеностите на нова поредица от парадигми и субпарадигми, налични и зададени от диалекта на местния български език.

Заетите и презаети названия носят и съдържат в себе си твърде голям брой генеалого-типологически черти и особености, наследени от предишни езици по силата и на основата на последователната вторична преобразуваща парадигматизация в езиците, в които те се заемат и през които преминават.

Тази вторична преобразуваща парадигматизация на названието не е стремеж от негова страна да си намери мястото в системата на езика приемник, а негово принудително въвеждане и преработка усвояване от нея, като тя протича и се осъществява не само и не единствено на фонетично и морфологично равнище [срв. Суперанская 1969, 10], а на нивото и с участието на всички нива и поднива на всяка по-следваща степен от структурата на този език.

И все пак основното и главното, което непременно има място тук, е замяната на предишния номинативен признак вътрешна форма на наименованието с друг номинативен признак, причина за което неправилно според нас се приемат "лъжливите смислови асоциации поради сходството с думите на живия език", в случая на езика в който названието се заема [срв. Ковалева 1971, 135]. Всъщност замяната на вътрешната форма като резултат и в рамките на констелацията с нейните два аспекта с оглед двете страни на езиковия знак - омонимията и контаминацията, са напълно закономерен и дори неизбежен обективен резултат от също толкова закономерното и обективно взаимодействие и контакт между езиците и тук изобщо няма място за каквито и да е нормативистко-прескриптивни виждания и намерения, а още по-малко пък и оценки.

Степента и нивото на усвояване и преобразуване модификация на названието е функция от многофакторен комплекс като вид на названието, време и място на употреба, вид и характер на двуезичието, степен на структурнотипологическото съвпадение/различие на контактуващите езици и др., немаловажно място и роля сред които се пада и на отдалечеността по диахронията на синхронния срез на названието от синхронния срез на неговия етимон и въздействието и проявата на които фактори върху стб. ойкнм *Горица* например му придават доста своеобразната и отдалечена форма във вида на съвременния алб. ойкнм *Корча* [прим. от Бело 1999, 78,83].

Друг тип развитие и промени са налице при мли *Спърул* (Разг), за първата съставка на което, като че ли напълно основателно се предполага, че идва от стб. **Нспър** [Маргос 1987, 127], което пък от своя страна е другият вариант на иранското по произход мли *Аспарух*. Също като достатъчно показателен характерен пример за повече от едно междуезикови заемания с произтичащите от тук разнородни и разнообразни форми на адаптация и преобразуване може да се приеме и бълг. ойкнм *Пловдив* като най-късно и последователно развитие на трак. *Pulpudiva,* а то пък - от гръц. *Φιλιππούπολις,* докато тур. *Filibe* е пряко

развитие, заемане и адаптация на последното именно и единствено в турския език [вж. Венедиков 1960, 540-541; Дуриданов 1990, 35; Заимов 1986а, 105].

Следствие и резултат от вторичната преобразуваща парадигматизация на фонетично ниво твърде често е и силната промяна на външния облик на названието, водеща понякога до невъзможност за разпознаване и идентификация на неговата първична и изходна основа в кой да е друг език или езици, а от тук и на самия език източник на названието, което между впрочем дава основание на изтъкнати и утвърдени специалисти ориенталисти като Г. Дёрфер [1986] например да изразяват съмнение във възможността изобщо някога да бъде определен и обяснен произходът на прабългарските имена [89-92,101,113], а до същото заключение по който въпрос неминуемо достига и българският читател, когато се запознава с вече предложените докъм последната четвърт на миналия век и систематизираните и анализирани от проф. Б. Симеонов [1980а] виждания за произхода на генм *Дуло* например, без тук да се пропуска разбира се и виждането, предложено от самия него [5-8].

Този скептицизъм ние изобщо не споделяме, но сега и тук сме в състояние единствено да маркираме много възможното и твърде вероятно развитие на нещата в тази област в двете съществени насоки или по-точно на двете възможни и задължителни основни нива на ономастикоетимологичното изследване – никога не може да се считат за изчерпани възможностите за разширяване на емпиричната база чрез откриване и включване в него на нови езикови и извънезикови факти и данни от една страна и от друга страна, генерирането и формулирането в най-горния, теоретико-методологичния слой на ономастиката, на понятия, принципи, методи и процедури за метастратен, метатеоретичен анализ и оценка на всяка конкретна етимология с краен резултат редукция, свеждане на големия брой, теоретически възможни и допустими етимологии до един онамастикоетимологически санкциониран, напълно приемлив и достатъчен минимум и дори до една единствена етимология.

Тук изключително важна и съществена роля и място се пада на окончателното и недвусмислено изясняване и постигане на пълно съгласие относно генеалогията, вида и характера, структурната типология, лексико-граматичния набор и състав на прабългарския език, така че по принцип, и този научен проблем рано или късно, безспорно ще намери своето окончателно и напълно задоволително решение. Що се отнася пък специално до генм *Дуло,* може и да се окаже, че гореспоменатите две етимологии изобщо не си противоречат и не се изключват взаимно, а се допълват и “подпомагат” една друга до постигането на напълно завършеното и цялостно ономастикоетимологично определяне и обяснение на Името.

В тази връзка особено важен и необходим момент тук се явява терминолого-понятийното отразяване и обозначаване на започващия с вторичната преобразуваща парадигматизация фонетико-граматичен и семантико-функционален процес, за наименованието на който, поради възможно най-близката му семантика [РкЧДм, 357] и удобен звуков строеж, като особено подходящ се очертава терминът констелация.

По съдържание констелацията е припокриване, напластяване, наслагване на собствено или нарицателно име от разпространяващ се, идващ по-късно и впоследствие език върху название, което вече е възникнало, образувало се, развило се до определена степен и ниво и към този момент се употребява от страна на носителите на дошлия и разпространен по-рано и преди това по същите места език.

Краен резултат от констелацията специално по отношение на наслагваното впоследствие нарицателно име е това, че и то се превръща и съответно придобива структурата, функцията и статута на собствено име както в придошлия, така също и в заварения език, необходимо условие за осъществяването на което, както и на самата

констелация, е създаването и наличието на минимално, но достатъчно по обем и обхват двуезичие, благодарение на което да е възможно осъществяването и протичането пак на минимум, но достатъчни на брой и интензитет социални, номинативно-комуникативни речеви ситуации, включващи и имащи, разбира се, за предмет обекта на констелативното название. С течение на времето и с развитието или снемането на двуезичието констелативното название се развива и проявява конкретно-алтернативно според вида и характера на конкретните промени и развитие на етнолингвистичната ситуация около него.

Краен резултат от констелацията на нивото на двата езика и с оглед фонетико-граматичния строеж на всяко едно от отделните наименования е междуезиковата омонимия като тяхно пълно или частично съвпадение и тъждество, но във всички случаи на по-голямата и основна част от тази форма. В семантико-функционален план пък констелацията се проявява и реално съществува като контаминация – едновременно и съвместно обозначаване и назоваване от страна на двете, вече собствени имена на един и същ номинативен обект до изтичането на определен период от време, в рамките на който е налице и мотивиращата и поддържаща констелацията двуезична ситуация.

В ономастиката констелацията с нейните два аспекта – омонимия и контаминация, е доста разпространен и често срещан, неизбежен и непреодолим обективнореален езиков процес, поради което тя винаги е предмет на изследване в една или друга степен или форма и тук вече са събрани, анализирани, обобщени и описани редица нейни конкретни случаи и проявления в аспекта специално на омонимията върху материал например от топонимията на Средна и Централна Азия [вж. Мурзаев 1974, 221-223], а при етнонимията може да се посочи азер. *айрум,* което носителите на езика обясняват на основата на тюрк. *айрым* “отделен, заделен; отцепник”, но всъщност това се наслагва върху, констелира арм. *хай-рум, хай-хором* “армян-грек” [вж. Кобычев 1962, 139-148].

Като пример за констелативна омонимия резултат от вторична преобразуваща парадигматизация в процеса на заемането в антропонимията пък може да се вземе бълг. фми *Карабойков* [ТВ], което във втората си половина е частично омонимично с нрч *бойко,* също и с мли *Бойко,* но по-вероятно в основата на това фамилно име да лежи тур. *kara* ”черен” и *bıyık* “мустак, мустаци”.

Аналогичен пример в българската топонимия пък трябва да е името на н. Емине, което има в основата си бтур. *Емине-бурну,* където *Емине* е турско женско лично име с основа арабското по произход тур. при *emin* “твърд, сигурен”, но не в мъжки, а в женски род по арабската морфология, и това име, след като е насложено и е припокрило гърцизираното и българизирано, тракийското по произход *Емона,* всъщност се явява неговият съвременен продължител, представител и застъпник във вида и под формата миктп *Емине.* И като пример в ойконимията може да се посочи назв *Балчик,* върху което в условията на неравновесното и мащабно турско-българско двуезичие е насложено тур. *balçık.*

Като пример за констелативна омонимия и контаминация в турската оронимия, но не с естествен както досегашните случаи, а с изкуствен произход, вече безспорно трябва да се разглежда и приема и отдавнашният тур. орнм *Bulgar dağı* “Българска планина”, което название съществува тук от преди 1098 г.; дължи се на заселването в Мала Азия на прабългари, едно от които заселвания в Карска област например е през 755 г., а самата планина, известна сред местните тюркмени юруци като *Bulgar-dag,* е постоянното място, където те редовно летуват добитъка си и около което през Средновековието пък е имало българско княжество [вж. Венедикова 1998, 93; Еремеев 1969, 33; ~*~1971, 56-57; Коледаров 1940, 2,14-20].

Но в най-ново време, към края на изминалото столетие, очевидно не толкова по естествен, колкото по изкуствен способ, чрез официално-административно налагане и

прокарване, наименованието на тази планина вече се превръща в *Bolkar dağları* [TrkHrt; TV], преди и наред с което обаче по чуждестранните карти и топонимични речници продължава да се помества предишното, добре утвърдено и широко разпространено *Bolgar dagı, Bulgar Dagları* [BgDag; TurkPlNm].

Тук между впрочем непременно трябва да се забележи, че на нивото на генетичната си основа онмгн *bol kar dağları* "изобилен-сняг-планините" това новото, констелативното име не е съвсем коректно от граматична гледна точка, защото притежателното окончание 3 л. ед.ч. може и трябва да се прибавя към главния член на субстантивното словосъчетание, за да се реализира притежателнокоординативното съгласуване, известно в тюркологията повече като изафет втори вид, единствено и само при отсъствието на при *bol,* което определя и уточнява нарси *kar,* което "нарушение" на граматичното правило може да бъде оправдано и съответно обяснено, само ако тези два елемента са достигнали пределната степен на семантична фразеологизация и това вече не се възприема, осмисля и възпроизвежда като "изобилен-сняг-планините", а като "Планините Болкар".

Подобно между впрочем е положението и със средновековния блат. ойкнм *Carasura,* който във и посредством балканотурския език получава формата *Карасарли* [Дуриданов 1990, 34-35; Иречекъ 1932, 36]. Но ономастически любопитен и задължително подлежащ на по-сериозно и задълбочено изследване и осмисляне друг път и на друго място, а сега само на кратко отбелязване безспорно е случаят с орнм *Алтай,* който в едновременно съществуваща или постепенно изменяща се полиетнолингвистична ситуация последователно се парадигматизира, констелира и създава омонимични микропарадигми и пълноценно контаминира в няколко генеалого-типологически различни и твърде далечни езика от тюркското и монголското езикови семейства, докато всъщност неговата основа и начало безспорно не са в тюрк. *ал* "червен, ален" или *ала* "пъстър, шарен", а най-вероятно са в иранските езици, където негов етимон и генетична основа трябва да е при **waliγ* "голям, висок, горен", съотносимо със сттюрк. **älik,* свър. *алай, ал, ăл, ел, елиг, улуг* и запазено в приалтайските тюркски езици под формата на алт. диал. *ал* "возвышенный; могущественный; лютый" - *ал пӧрӱ* "лютый волк"; *ал таіға* "великія скалистыя горы"; *ал јыш* "страшныя лһсистыя горы", докато тман. *ала-* "перейти через горный хребет" като съответно на дртрк. *aš-* "перевалить (через горы)" се очертава повече като монголизъм и по-малко вероятно като българизъм [вж. и срв. Мурзаев 1974, 285-286; ДТС, 169-170, вж. Радл-1.1, 349; СлТМЯз-1, 27-28].

Основна предпоставка и причина за появата и наличието на констелативната омонимия при названията по принцип, както и при всички останали езикови единици и категории, и то конкретно в нейната дивиргентна разновидност, както е например при турските причастия на *-ar, -dık, -mış* [вж. напр. Добрев 1998, 195-196], е способността на собствените имена на базата на една и съща материална форма да развиват и притежават различни по степен на близост значения – асиметричен дуализъм на езиковия знак, по силата на което начално единната и единствена форма се разцепва и продължава да съществува и функционира в езика в две отделни форми, които заедно с присъщите им значения образуват и две отделни и напълно различни номинативни единици.

Така, омонимията като форма и способ на формалноструктурно развитие, актуално-материална експликация и начин на съществуване на стремящите се към пълна тъждественост семантико-функционално нетъждествени семиотични форми е краен резултат, пресечна точка от една страна на тенденцията за тяхното изравняване и от друга – на тенденцията за постигането на максимално допустимата и възможна смислоразличителна функция по отношение на обозначаваното съдържание, които тенденции са вътрешно присъщи на езика като знакова система.

Но по-често срещана и по-разпространена в ономастиката е конвергентната разновидност на омонимията като резултат от сближаването на фонетичната форма на заеманото и преминаващо в даден език название със звуковия строеж на изконно или чуждо по произход собствено име в този език. Заемането на това название по същество е и констелация резултат от вторична парадигматизация, а съществена характерна особеност на тази омонимия е това, че тя винаги и във всички случаи е недостатъчно пълна и завършена, което като цяло я превръща в сравнително условна или което е същото – тя никога не е абсолютна. Така в своята обективнореална цялостност и комплексност омонимията никога не достига своя предел, никога не е пълна и в актуалната реч тя непрекъснато се снема и ограничава с помощта на специфичен набор от фонетико-морфологични и синтактични средства и способи, всяко поотделно или в съчетание с останалите [вж. сщ. Мурзаев 1974, 221].

Идентифициращите и разкриващи тази непълнота и условност на омонимията признаци може да бъдат най-различни, от собствено лингвистичен и екстралингвистичен характер, но те винаги са индивидуални за конкретното название, а за гореприведеното *Карабойков* например най-малкото е това, че в българския език съществуват и други от същата основа, но по-малко променени фамилни имена като *Буюклиев, Буюклийски* (Пк), *Карабуюков, Палабъйъков* и др., евентуалното съотнасяне и опит за свързване на които с тур. при *büyük* "голям" във всички случаи игнорира наличието на адективния суфикс *-li* или пък на адективното определение, именно което налага търсенето и свързването на тези имена с друга подобна лексема, но съществително име и наистина такава в турския език се оказва същи *bıyık* "мустаци", което не само, че може да има горното словообразуване и синтагматика, но и семантически е много по-подходящо за образуването на прякор, който впоследствие да прерастне във фамилно име.

Тук от същия корен безспорно е и бълг. фми *Палабуйските* (Пров), което обаче засега се извежда, наистина само като възможно, от съвсем рядкото и малко известно тур. *pala* "черга" [Жечева 1999, 126], в резултат на което най-малко семантиката остава недостатъчно ясна и мотивирана.

В действителност, точно това фамилно име възниква на основата на добре известния и широко разпространен омоним на горната дума *pala* "палаш, дълга и тънка, двуостра кавалерийска сабя" [РсТСл, 587; ТРСл, 709], което в рамките на апозитивното субстантивно-субстантивно *pala bıyık* реализира и типичното за този тип турски словосъчетания уподобително значение "предметът, обозначен чрез главния член на словосъчетанието, е подобен, прилича на предмета, обозначен чрез зависимия член на словосъчетанието" [вж. напр. Добрев 1980а, 21-24] - "мустаци палаш", т.е. мустаци като този вид сабя, което словосъчетание е особено подходящо за образуването на прякор, а оттук и на фамилно име, каквито между впрочем има и в турския език във вида на прк *Pala Remzi,* лфи *Nihat Pala* и фми *Palabıyık* [TV].

Така че обяснението на образуваните на същата генетична основа *Палабуйков, Палабуюков* (Айт; Севл) като произхождащи от тур. *palabıyık* "(човек) с дълги, гъсти и извити мустаци" в светлината на току-що отбелязаното, очевидно вече не може да се приеме за съвсем точно и пълно, а следователно и за недостатъчно убедително [срв. РкЛФИм, 374].

Българският миктп *Кършияка* (Пд) частично съвпада и контаминира с основата на гл. *кърша,* поради което цялото название като че ли съдържа и синтактичното значение, налице при названията от типа *Пали́-лула.* Но втората съставка, турският по произход аптрм *яка* "склон, бряг" не може да се впише в този функционалносинтактиктичен модел, защото предпоставяното чрез контаминацията глаголно действие не може да се приложи

спрямо такъв обект, а това пък лишава названието както от конструктивно-, така също и от функционалносинтактично значение.

При това положение съотнасянето на названието с току-що посочения български глагол остава обектно немотивирано и неподкрепено и единственият правомерен и ефикасен изход е свързването на названието с тур. свслч *karşı yaka* "склон; отсрещен бряг", именно на основата и чрез което се обясняват както всички семантико-синтактични, така също и фонетико-граматични черти и особености. По същия начин обектно немотивиран и неподкрепен, непълно и твърде условно остава и теоретически допусканото и предполагано като абсолютно уподобяване на синтактичния модел на названието [срв. Суперанская 1976, 178], оригиналният първообраз на който се запазва и функционира и след заемането на названието.

И като последен случай тук, при който констелативната омонимия се разкрива и разделя в две посоки, а контаминацията се неутрализира и снема под едновременното въздействие на разнородни по вид и характер, собствено лингвистични и екстралингвистични по произход фактори, може да се посочи бълг. ойкнм *Карнобат,* който по принцип се извежда от тур. *Karin-abat,* като състоящо се от арабското по произход тур. *karin* "близък, съседен; придворен, приближен на султана", т.е. "царедворец" и персийското по произход *abâd* "благоустроен, процъфтяващ; изобилстващ, притежаващ в изобилие" ([BgTYAd, 224-225], като значенията на двете лексеми са приведени от нас по [ТРСл, 19,516]).

Но втората съставка на собственото име в турския език няма значението "град" [вж. сщ. HBTSz, 10; OTS-1, 2], именно поради което не може да стои в основата на въпросното название, а ако пък не смятаме, процентно спрямо общия брой огромно количество населени места в Турция, даже нищожно малкият и ограничен брой селищни имена, възникнали и образувани на основата на този апелатив термин, едно от много малкото на брой сред които имена е и *Akçaabat* – малко градче на 13 км от гр. Трабзон, и като имаме предвид доста честата употреба на апелатива термин в ойконимията на съседните и несъседни ирански и тюркски страни [СлНГТрм, 36,52; WdAtl], ще трябва да приемем, че на територията на Турция по принцип почти няма селищни имена, образувани на основата на тази дума.

От друга страна, този извод се потвърждава и от синтактичния анализ, в рамките и с помощта на който се установява, че поради синтактикосемантични причини, в турския език *слвсч *karin abâd* е невъзможно, тъй като тур. *abâd* с неговата призначна семантика не може да бъде в позицията на главен член на словосъчетанието. То може да заема тази позиция, но само ако генетичната основа на названието е словосъчетание, съставено и свързано съгласно правилата на персийската граматика – персийски изафет под формата на **karin-i abâd.* При това положение обаче словосъчетанието би могло да се образува единствено върху и с оглед на предметното значение на първата съставка и тогава цялата единица би трябвало в най-добрия случай да означава "процъфтяващ царедворец", която семантика обаче надали е най-подходящата за възникването, развитието и функционирането на названието.

Следователно и очевидно назв *Карнобат* не може да произхожда от турския език, а от някой друг език, разпространен по онова време по българските земи. И наистина налице са достатъчно свидетелства и податки, според които това селищно име дължи възникването и съществуването си на арменски заселници на това място от сегашния турски гр. Ерзурум, който през Ранната Античност е *Carana,* след това е гръцкият *Theodosiopolis,* а по време на римското нашествие и дълго след това е наричан от арменците *Karin, Garin, Karana, Karnoi Kalghak.*

Точно името на древния арменски гр. Каринабад под формата най-напред като че ли на **Karnoiabad, *Карнибат,* срв. ист. арм. *Карно-шамб,* т.е. Каринско блато, те пренасят тук заедно със себе си, а съвременни съответствия на същото може да са пак арм. топнм *Garni, Garni-Chay, Garnovit* [вж. Абраамян, Мурзаев 1982, 88; Агукян 2001, 132-133,137; Арменски пътеписи 1984, 46,54,132,136; Кобычев 1962, 146; Повествование вардапета 1968, 60,65,87,145; Darkot 1948, 341-342; ArmPlNm; AsMn].

Развитието на названието след заемането от един език в друг преминава също така и през неговото разширяване както на външната, така също и на вътрешната му структура едновременно посредством апелатив от езика, в който преминава, най-често географски термин, в резултат на което се получава едно единно и цялостно, но генетически разнородно название хибрид. Този процес на хибридизация на названието и по-точно неговият резултат под формата на название хибрид в топонимиката на места се представя като "топоним, образуван от два еднозначни термина, които се отнасят към различни езици" и тук се има предвид кит. хидрнм *Мулэйхэ,* първата съставка на което е от монг. *мурэн* "река", а второто – от кит. *хэ* "река" [Мурзаев 1974, 296].

Всъщност тук няма два географски термина, а наследено, заварено, монголско по произход собствено име, което наистина възниква на основата на географски термин, но независимо от това си е вече оформено и завършено название, и към което, след момента на заемането му, се прибавя китайският апелатив термин, така че като резултат се образува ново, вече сложносъставно по лексико-граматична структура название хибрид.

Предпоставка начало за образуването и появата на този толкова специфичен генетико-структурен вид название е етнолингвистически хетерогенната ситуация, при която е налице определен тип двуезичие, а причина за протичането на процеса безспорно е загубената при заемането и вече неясната "вътрешна форма" на генетически първичното собствено име, което за пълноценното си функциониране в езика, в който се заема, има нужда от някакъв семантически ясен и пояснящ елемент, какъвто в случая се явява въпросният хидронимичен географски термин [вж. сщ. Малолетко 1992, 128-129, срв. Поспелов 1970, 101-102].

Като резултат, многосъставното название се изгражда и включва в себе си една или повече чужди по произход съставки и една собствена, която в зависимост от структурния тип на езика може да се намира на различни места по протежението на цялото название, но за славянските, тюркските и иранските езици този елемент общо взето се разполага в края, както е например при узб. хидрнм *Ulugshurkul, Ulushorkul* [UzbekPlNm], който се образува последователно от *улуғ* "голям", *shor* "езеро" и *kul* пак "езеро", именно прибавянето и наличието на което показва и доказва по най-недвусмислен начин, че става въпрос за разширяване на едно заварено, възприето и продължено название от един по-ранен език чрез апелатив термин от друг, по-късно разпространен на същото място език.

Или ако се съди по това, че първата съставка е добре известна в тюркските езици, но засега като че ли е недостатъчно ясна по произход [срв. ЭСТЯз-а, 593-594], втората безспорно произхожда от иранските езици [вж. напр. СлНГТрм, 630-631], а третата също така безспорно води своя произход от тюркските езици, какъвто е и узбекският език, то въпросното название очевидно е резултат и се е образувало в условията на ирано-тюркско двуезичие, необходимите условия и предпоставки за което са налице в историческото развитие и контакти както на иранските езици и народи, така също и на тюркския узбекски език, като по-ранна основа и начало на по-късното тюркско название е съответното иранско наименование.

По същия начин резултат от подобно, вторично семантизиращо, хибридно разширяване е и азер. хидрнм *Bolgaruchay, Балһари чајы,* основата на който, етнм *bolgar* е разширен последователно с изтир. *rud* "река", видно още и от паралелния вариант на

същото название като *Balharud* [AzerPlNm], а след това и посредством тюрк. *чай,* водещо началото си като че ли пак от иранските езици [вж. сщ. Юзбашов 1966, 72; СлНГТрм, 485,491-493], както и топнм *Чулендаш* на Алтай, първата съставка на който е от монг. *чулен* "камък", към която в новите и по-късни етнолингвистични условия е прибавено тюрк. *таш,* пак "камък" [вж. СлНГТрм, 620].

При някои названия в конкретен ареал разширяваният и вторично семантизиран апелатив термин може да бъде семантически редуцирана лексема от по-стар период от развитието на същия език или пък от отмрял родствен език, както е например при тадж. топнм *Pasrudarya,* в който юзир. *darya* "река" очевидно дублира и семантизира изтир. *ru,* съкратено от *rud* и който топоним съществува и функционира наред с названието от предишния език и в неговата по-кратка форма от преди заемането - *Pasrud* [TajikPlNm].

Така протичащият и описан процес на хибридизация на названието в условията на двуезичие вече позволява да се анализира и прецени и лансираната преди това възможност топоними като *Кара поле, Кале планина* да възникват на турска почва с първия си член, а вторият да е прибавен по-късно на българска почва за доопределяне на обекта, докато имена като *Найден дереси, Братан баир* (Лч) пък възникват на българска почва с първия си елемент, а вторият се прибавя по-късно под турско влияние [Михайлова 1986, 172].

Всъщност точно такова двуделно и двустепенно наименоване и изграждане на названията изглежда напълно невъзможно, както е невъзможно и това българин да наименова дадено място посредством "чист", без какъвто и да е афикс антропоним и към което наименование по-късно турчин, по всички правила на турския синтаксис и морфология да прибави втория, "доопределящ" елемент.

И без да изключваме вероятността от едно вътрешноинтегративно кумано-българско двуезичие, което постепенно прераства в турско-българско двуезичие, с което цялостната етнолингвистична ситуация и картина в областта в нейното историческо развитие може да се окаже много по-сложна и трудно уловима, все пак трябва да забележим, че и четирите наименования имат собствено турска морфология и синтаксис, особено третото, при което е запазено и съответното свързващо притежателно окончание.

Ето защо тук трябва да се приеме, че и четирите горни топонима са възникнали на турска почва, но на основата на турски и български собствени и нарицателни имена, каквито поне социалноактивната, мъжката част от местното турско население са владеели по силата на безспорното и за тях, макар и с по-друг характер и от друг тип турско-българско двуезичие. Паралелната употреба на тези названия, пак в условията на съществуващото двуезичие, води до тяхното преминаване и закрепване и в езика на местното българско население, но вече като готов резултат, фразеологизиран и петрифициран или клиширан ономастичен продукт и средство, което се запазва, наблюдава и фиксира достатъчно продължително време както след неговото възникване и образуване в турска езикова среда, така също и след неговото преминаване, усвояване и използване и в българска езикова среда [вж. още Симеонов 1980, 342-343].

По такъв начин се оказва, че комплексният и цялостен критерий за разграничаване на отделните названия и тяхното отъждествяване като принадлежащи към конкретен ономастичен пласт или слой се формира не единствено и само чрез отчитането вида на структурата на топонима [срв. Смолина 1982, 65], а така също и с оглед на териториално-темпоралното разпределение и развитие на контактуващите езици наред с реалното протичане на номинативния процес с краен резултат и самото название.

Именно на тази основа и по този начин вече става възможно да се изгради и един далеч по пълен и дори комплексен, максимално ефикасен и ефективен подход, който приложен към някои от етнолингвистически и стратификационно недостатъчно ясните и

дори двойствени топоними от Преславско, позволява напълно определено и задоволително да се посочи както техният произход, така също и езиковостратификационната им принадлежност, а именно: при първата съставка на миктп *Шийтам дол,* съпоставено с тур. *şeytan* "дявол", освен характерната както за турския език, така също и за балканотюркските говори редукция на *е* в *и* пред *й* - вж. сизт. *şītan* [Dallı 1991, 190], тук е налице и типичният за тюркските заемки в българския език преход на *н* в *м,* което като цяло показва, че това е или много стара турска заемка в местния говор, или пък заемка от друг, предтурски тюркски език, която в съчетание с български географски термин се явява или представлява генетична основа за образуването на въпросното название.

Но по вид подчинителната синтактична връзка е прилагане, която не е най-типичната за българския език, а по-скоро за турския език и именно поради това трябва да се приеме, че са налице достатъчните основания за обяснение на това доста старо, българско собствено име, благодарение и в условията на съответното двуезичие, за частичен превод и по-късна форма на доста ранното, тур. или пък бтюрк. назв **Шейтан дере, *Шейтан кулак,* а то пък възникнало на основата на свслч *шейтан дереси, шейтан кулаъ,* съществуващо или пък съществувало в местния турски или тюркски говор още известно време, но във всички случаи след периода на възникването и появата на българското название, така че един и същ обект, по едно и също време има две отделни, генетико-структурно и функционално свързани наименования, тъждествени и еднакви на нивото на своята генетична основа, но различни по лексико-граматичен строеж и място както в съответния език, така също и в съответния хронолого-генетичен слой.

По същия начин и с помощта на същия подход се стига и до извода за българската етнолингвистична и стратиграфска принадлежност и на миктп *Кабалъка,* диагностициращият и идентифициращ белег на който пък е българският непълен член, наличието на който в турски или тюркски топоним от областта е по принцип немотивирано и некоректно спрямо турската граматика, където *-а* е словоизменителен суфикс за дателен падеж, и той би могъл да се запази, но не като значение и функция, а само закърнял, петрифициран в една лексикализирана граматична форма от типа на бълг. обл. *одая,* в която също така е запазен турският дателен падеж, но преобразуван и преосмислен като суфикс за ж.р., ед.ч. [прим. и срв. Кръстев 1990, 76–77].

Г Л А В А Ч Е Т В Ъ Р Т А
НАЗВАНИЕТО БАЛКАН И БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИКА В ОБЩОБАЛКАНСКИ И ИЗТОЧНОЕЗИКОВ КОНТЕКСТ

Названието *Балкан* почти винаги досега е било считано и представяно за турско по произход собствено име, именно поради което е било предмет на изследване и в балканотурското езикознание и по специално в балканотурската ономастика като част и направление на балканската лингвотюркология, балканското тюркско езикознание, по силата на което пък настоящото изследване върху *Балкан* в известна своя част и аспект се разполага и в балканотурската ономастика.

Наред с всичко това назв *Балкан* се среща или по-точно е разпространено и в редица други, териториално-темпорално и генеалого-типологически по-близки или по-далечни езици - угрофински, ирански, монголски и др., поради което настоящото изследване има съответно своите връзки, аспекти и проекции и към угрофинската, иранската, монголската и др. видове ономастика на тяхното комплексно равнище като езикови групи и на всяко поредно по-конкретно индивидуално ниво на влизащите в тях езици поотделно.

Така разположено в българската Ономастика и по-конкретно Оронимика и свързано и обвързано многостранно с редица по-общи и по-частни видове ономастика, централно и водещо място сред които заема тюркската Ономастика, настоящото изследване върху назв *Балкан* притежава и разполага с всички необходими и достатъчни условия и предпоставки да реализира в максимална степен съдържащите се в него познавателно-евристични заложби и възможности, така че да достигне впоследствие и своята крайна цел под формата на последно и окончателно, пълно и цялостно изследване описание на това название, изключително важен и централен момент в което заема определянето и посочването и на неговия произход.

Характерните и специфични черти и особености на настоящото и по-нататъшното изследване и описание на назв *Балкан* като напълно определен и конкретен вид ономастиконаучно проучване създават всички необходимо-достатъчни условия и предпоставки за още по-точно и ясно, но и пределно общото и кратко набелязване и представяне съдържанието, границите, нивото на развитие и съвременното състояние и на самата българска Ономастика по принцип и Оронимика в частност. Именно на тази основа и с оглед на всичко това вече става възможно да се разгледа и прецени и съвременното състояние на изследванията и проучванията и върху източната съставка на българската Ономастика изобщо и Оронимика в частност, сравнително отделен и самостоен компонент на които фактически се явява и самото назв *Балкан*.

Досегашните проучвания върху произхода на названието Балкан

Планинското название *Балкана* е собствено име в съвременния и историческия български език и именно поради това му място изследванията и проучванията върху него са неразделна част и се осъществяват в рамките и в границите на българското езикознание и по-специално на българската ономастика. Българската ономастика е точно определеното и конкретно място среда за осъществяването на настоящото изследване върху орнм *Балкан* още и поради факта, че това название не само сравнително отдавна, но и към настоящия момент продължава да съществува и да се използува именно в българския език, където се формират, разкриват и проявяват както неговите специфични, присъщи само на

него, но така също и неговите по-общи в качеството му на ороним, планинско название, а така също и неговите най-общи, в качеството му на собствено име, название изобщо характерни черти и особености.

А в един още по-конкретен план, на равнището и в рамките на топонимиката плназв *Балкан* е местно, географско име или топоним, който съдържа и носи в себе си съществените, но и общи за всички местни имена черти и особености, по силата на което и настоящото изследване се разполага и в българската топонимика като ономастичен дял за всички български местни имена. И най-накрая, в един максимално конкретен план и аспект настоящото изследване се разполага същевременно и в плоскостта и на нивото на сравнително обособения и самостоен ономастичен поддял Оронимика - учението или теорията за оронимите като имена на планини, върхове, възвишения и др., която теория се характеризира както със сравнително отделен и особен, специфичен предмет на изследване под формата на оронимите като конкретен вид и разновидност на онимите, названията изобщо, така също и с присъщи единствено и само на нея понятийно-категориален апарат, подход, методи, цели и задачи на изследването и описанието именно на тези собствени имена [вж. напр. Матвеев 1984; Оронимика 1969].

Българската оронимия не е затворено-изолирана система, а си взаимодействува и се попълва с оронимични единици от останалите, съседни в миналото или сега езици; назв *Балкан,* благодарение и посредством своите конкретни и отделни онтолого-функционални форми и разновидности, е широко разпространено и се употребява в почти всички тюркски езици, а и доколкото поне засега, на етапа на началното определяне и посочване на обекта и предмета на настоящото изследване и на анализа на досегашните проучвания върху назв *Балкан,* все още не е напълно сигурно и безспорно, не може да се казва и твърди необосновано и голословно, но все пак са налице достатъчно на брой, предварително получени емпирико-теоретични основания и предпоставки да се допуска и предполага, че Името произхожда и преминава в българския език именно и само от тюркските езици, то може да се приеме, че по силата на произтичащата от тук вътрешна необходимост, безспорно и очевидно и настоящото изследване се разполага и се осъществява още и на нивото и в плоскостта и на тюркското езикознание, лингвотюркологията и по-конкретно на тюркската ономастика.

Не само изключително големият собствено научен, но и извъннаучният интерес към назв *Балкан,* предимно, особено и най-вече към неговия произход, датира доста отдавна, в резултат на което към настоящия етап от развитието и състоянието на Българската Ономастика изобщо и Оронимика в частност, повече или по-малко обосновани и доказани виждания, съображения и мнения по един или друг негов аспект, страна, черта или особеност под формата на голям брой, по-малко или повече обемисти и пространни проучвания и бележки предлагат както не малко хора извън Науката, така също и голям брой изследователи – езиковеди, историци, географи и др., които проучват и осветляват в известна степен и под определен ъгъл коя да е страна или особеност на названието, но най-често излизат с различни предположения относно неговия произход.

Така към днешно време вече като че ли може да се каже, че върху назв *Балкан* е казано и писано твърде и достатъчно много, но в повечето случаи това са откъслечни бележки или отделни мисли, насочени към коя да е негова съвсем частна страна или аспект, а немалко пъти и формулирани случайно-епизодично и дори и инцидентно, между другото и по време на поставянето и решаването на друг, основен проблем, много по-важен, съществен и необходим за съответното, външно и странично и дори и нямащо нищо общо с назв *Балкан* изследване.

И въпреки това издирването, систематизацията, пределно обобщеното представяне, метатеоретичният анализ с кратка характеристика и оценка в конкретно-аналитичен план,

с което да се разкрият и посочат допуснатите слабости, пропуски и грешки, а така също и в обобщаващо-синтетичен план, при което да се установи и посочи мястото и значението на отделното проучване или бележка в рамките и сред всички останали изследвания върху назв *Балкан,* на всичките без изключение, пряко или косвено достъпни и известни ни проучвания и бележки върху него се очертават като крайно необходими и дори задължителни не само и толкова с оглед и в аспекта на по-разгърнатото и подробно съдържание и структура, цели и задачи както на настоящото, така също и на по-нататъшното изследване и описание на назв *Балкан,* което може да се види и от неговия Предговор, но най-вече и преди всичко в аспекта на формулирането и предлагането на особено важното и наложително за случая обобщаващо заключение за степента и нивото на проученост към настоящия момент на плназв *Балкан,* което пък от своя страна се явява едно от главните основания причина за насочване именно към него и предприемане на настоящото толкова подробно и обширно изследване и описание.

Така набелязаната и определена крайна цел и задача на по-нататъшното изследване и описание на назв *Балкан* изисква и налага и достатъчно конкретен избор и на определена, адекватна и ефективна типология, в рамките и посредством която наличните проучвания и бележки да се подредят, систематизират, анализират и оценят, така че максимално ясно, определено и недвусмислено да се установят, открояят и посочат сполучливите или несполучливи решения и предложения, приносите, слабостите и пропуските на отделните изследователи в проучването на Названието. Ето защо тук и сега като най-подходяща и целесъобразна се очертава, предлага и използува една двуаспектна типологизация, първата разновидност на която е “поименната типология”, в рамките на която отделните изследвания се подреждат, представят, анализират и преценяват като се започне от и се премине през по-подробните и обширни проучвания на отделните автори в българската и чуждестранната лингвистика и ономастика и се завърши с бележките и мненията на наши и чуждестранни историци и географи.

Произходът на назв *Балкан* е основен и много съществен момент в неговото цялостно и пълно изследване и описание и дори трябва да се каже, че той е първата и основната, а при повечето изследователи и единствената страна или аспект на Названието, на която се обръща внимание или която от дълго време насам е предмет на извънаучен и научен интерес, именно поради което втората разновидност на типологизацията се разгръща на основата и с оглед вида и характера на разработените и предложени, оригинални или заимствувани, по-кратки или по-обширни, по-задълбочени или повърхностни етимологии в аспекта на конкретния език или групата езици, където се търси и намира думата генетична основа на назв *Балкан* и които предимно са индоевропейските - славянски, ирански, германски, и тюркските – северни или южни с оглед на *Балканите,* последните от които са представени основно и главно от турския език, с оглед на който са разработени и предложени и най-популярните и най-подробни етимологии на назв *Балкан.*

Названието *Балкана* е предмет на специален научен интерес и анализ в българската лингвистика най-напред и преди всичко от страна на считания за един от най-ерудираните изследователи в българската ономастична наука акад. Ив. Дуриданов [вж. Ковачев 1996, 78], който наистина разработва и предлага възможно най-подробното и обширно, пълното и задълбочено досега в българската и чуждестранна лингвистика проучване върху назв *Балкан,* включително и в аспекта на неговия произход.

Поставяйки си за цел да разгледа и опише имената на Стара планина лексико-граматико-етимологически едновременно и на едно място в обща студия, публикувана обаче в три последователни броя на сп. Турист, в специалния раздел, озаглавен “Балкана”, Ив. Дуриданов [1973] отбелязва най-напред наличието в българския език на нарицателното име *балкан,* задължителността в употребата на пълния член при назв

Балкан, причините за "излизането" на *Балкан* от научния стил и замяната му с термина *Стара планина;* проследява накратко предпоставките и времето за разпространение на *Балкан* в западните страни, утвърждаването на производното назв *Балкански Полуостров* и производните от него; засяга въпроса за времето на проникване на думата *балкан* в българския език, като пише, че сигурни данни за това няма, а най-ранните писмени податки са в пътеписа на С. Швайгер от 1608 год. и в картата на Коронели от 1692 год.

По-нататък авторът се спира по-подробно върху произхода на названието и привежда някои от предложените вече решения, включително и такива, които са твърде малко вероятни. Тук той отбелязва, че в турския език за общото понятие "планина" се използува *dağ* [даа], по-старата форма на което *dag* [даг] е останало и в редица наши местни имена, а *balkan* има различни значения и е включено непоследователно в речниците на книжовния турски език; отхвърля възможността турската дума да е заемка от перс. *бала-хане*, пак се спира върху отсъствието на *Балкан* в малоазиатските турски говори и ограниченото му разпространение на Балканите, а на собствения си въпрос дали думата е турска по произход отговаря, че нямаме основание да приемем, че тя е проникнала в българския език от някой друг тюркски език, напр. кумански, печенежки и др., преди идването на турците, защото нито тя, нито подобно име са засвидетелствувани в писмените паметници от нашите земи и изобщо от Балканския Полуостров преди XV в., а що се отнася до *Мала Азия,* ние не познаваме добре нейната оронимия и може да се допусне, че думата *Балкан* тук не е съвсем непозната.

Така той отпраща към тур. *balkan,* което някога е влизало в речниковия имот на турския език и сигурните податки за което са в почти всички по-стари турски речници. Това е старинна тюркска дума, която има връзка с калм. *балкан* на основата на далечното родство между тюркските и монголските езици, но думата не е засвидетелствувана в най-старите писмени паметници на тюркските езици от VII-XIII в. и това би трябвало малко да смущава; тя не е позната и в сръбския език, в който има толкова много турски заемки, а фактът пък, че с това си значение думата не е известна и разпространена в Мала Азия, се обяснява с лошото познаване от наша страна на оронимията на този регион и трябва да се допусне, че тук тя не е съвсем непозната.

След това Ив. Дуриданов пак се връща на някои мнения относно произхода на *Балкан,* отбелязва, че думата се среща още в украинския и в полския език, и отново разсъждава върху произхода на думата - ако е турска, тя би трябвало да има съответствия в останалите тюркски езици, каквито Радлов не е намерил, но тя наистина се среща в някои от тях, също и в монголския калмицки език, поради което е твърде вероятно да има връзка с тур. *Balkan* на основата на далечното родство на тюркските езици с монголските. После пак привежда други мнения за произхода на *Балкан* и приема като най-вероятно виждането за нейния тюркски произход, независимо че точно чрез тези езици не може да се обясни нейната словообразувателна структура, но това е напълно естествено поради "голямата възраст" на днешните езици, дългия им път на развитие и промените, които са се отразили в различна степен върху отделните думи, и затова не бива да се учудваме, че етимологията на немалък брой думи във всички езици не винаги може да бъде изяснена докрай [24-25].

Едно по-подробно и общо проучване, наистина донякъде в научно-популярен стил, върху назв *Балкан* предлага и *Х*р. Тодоров-Бемберски, който най-напред констатира, че в "нашата езиковедска наука името *Балкан* непоклатимо стои като турска заемка" и отбелязва, че причина за това е К. Иречек, който на базата на безкритични средновековни пътеписи определя *балкан* като турска дума, която означава "планина" и по когото се подвеждат редица наши и чужди учени като се започне от акад. Ст. Младенов, който обяснява *балкан* като "стръмни планини, обрасли с гора" и се стигне до съставителите на Български етимологичен речник и други речници на съвременния български език. Повод

за съмнения в турския произход на думата е нейното отсъствие в Древнотюркский словарь, а така също и в Этимологический словарь тюркских языков (1978 г.); това, че за обозначаването на планина турците използуват иранското по произход *даг;* словообразуването на *Балкан,* което е чуждо на тюркските езици; появата на тази дума по нашите земи 300 години преди идването на турците, както и отбелязването на старопланинския масив върху редица европейски карти с името *Балкан* пак отпреди тяхното нашествие.

В арменски пътепис от 1789-1800 год. се споменава, че на югоизток от Велико Търново се издига гориста планина, която на арабски се нарича Джебели Халик, свободният превод на което име е "Свещена планина". От Йордан от V в. са известни хуни сакромонтиси и фосатиси, т.е. "жители на Свещената планина", което обяснява още и това защо Ал-Бекри заменя *българи* с *балкан. Балкан* в значението "Свещена планина" (=Света гора) е езическо-религиозен, култово-обреден термин и може да бъде утвърден само от езичници, в случая от прабългарите, откъдето отпада въпросът за турския произход на думата, тъй като те са мюсюлмани още от IX в., а останалите тюрки – печенеги, кумани, огузи, се включват в етногенезиса на българите след безусловна християнизация. Комплексните изводи от двете статии са, че значението на *Балкан* е "Свещена планина" (Света гора); тя е свързана с тангристкия религиозен култ, съдържащ се в сюжета на Мадарския конник; всички изброени факти утвърждават прабългарската принадлежност на този исторически мемориал, състоящ се от *Балкана,* от Барелефа и Култовия храм [Тодоров-Бемберски 1987, 9; ~*~1987а, 9].

Обзорно, по-общо и по-подробно проучване върху назв *Балкан* е това Ед. Мурзаев, който разглежда специално тюркм. *Балхан,* за което в географската литература се отбелязва, че се употребяват еднакво формите *Балхан* и *Балханы* и названието е известно в руската географска литература откъм 1715 год.; значението му е неизвестно, на двуверстовата карта е *Балахан,* очевидно народно словопроизводство на основата на перс. *балахана* "высокое строение". Този топоним се повтаря в Източна Европа и Предна Азия и образува последователен ред от тъждествени топоними, обозначаващи по принцип един и същ географски обект – река, планина, извор, плато: *Балхан* в Тюркмения, *Балканският хребет,* а от тук и *Балканският полуостров, Балаханы* в Азербайджан, *Балахна* на Волга, *Балканы* в Челябинска област и т.н.

В живия персийски език се е запазил терминът *балахана* "верхнее строение, второй етаж; высокое сооружение" и османските турци са пренесли тази дума в Югоизточна Европа; оттук е и тур. *балкан* "горный лесистый хребет", като при това конкретната представа за покритост с гора очевидно е въз основа на планините на Балканския полуостров. Съществуват и други виждания за произхода на Названието, но те противоречат на посочванията на българския топонимист В. Миков за *балкан* като турцизирана персийска дума, която в българския език никога не се среща самостоятелно, а само като съставна част на голям брой наименования, обозначаващи обикновено високи и обширни планини. М. Фасмер сравнява калм. *балхан* "высокий берег" с бур. *бархан* "песчаный холм", а Н. Дмитриев откри тази дума в сибирскотюркските езици като *парган* "идущий, подвижный холм", уйг. *барган* и по такъв начин се образува единен терминологичен и топонимичен ред [Мурзаев 1974, 196-198].

Следващото и последно по-общо проучване върху *Балкан,* което може да бъде квалифицирано като сравнително по-подробно, е пак на Ед. Мурзаев, който в речника си за народната географска терминология отделя специално място и на геотрм *балкан* и в рамките на една не особено голяма речникова статия описва най-напред руския и българския термини, посочва техния общ, според него, турски произход, отчита предположението на Радлов, допуска интересна семантична връзка с тадж., перс. *балахана*

"висока къща; горен, втори етаж; горна стая; веранда", а също и с калм. *балхан* "стръмен бряг; суха долина", определя като продуктивен паралела с геотрм *бархан* "пясъчна дюна", привежда отново бележките на В. Миков (1943), включително и онази тяхна част, където той твърди, че в българския език *балкан* никъде не се среща самостоятелно, а само като съставна част на голям брой наименования. Като топоним *Балкан* се характеризира с доста обширен ареал - от Балканския Полуостров до *Казахстан* включително и на това място Ед. Мурзаев изброява редица ороними, след което привежда и мнението на Бартолд за турския произход на названието, а съвсем в края, като продължение на темата препраща към *бархан* (СлНГТрм, 69-70).

Севернотюркска етимология на бълг. назв *Балкан* не толкова разработва и предлага, колкото набелязва американският езиковед от немски произход К. Менгес в доста обширната си аналитично-подробна рецензия от 1969 год. за първия том на Български Етимологичен Речник, където отделя място и на апл *балкан* "планина", неоснователно обяснен според него на основата на турска дума, тъй като *Bałqan* е име на две планини в Западна Тюркмения; в киргизкия език *Bałqan tō* е планината Bałqan, а *Bałqan tōdoj* означава "извънредно голям, едър и др. ", букв. "подобен на планината Bałqan". Именно по силата на тази смислова връзка и на основата на корена на общотюркския глагол *bałqaj-* "бивам голям, дебел (за човек)" е образувано и това име, а едно от производните на същия корен е и каз. *bayłan* "дебел; голям, едър", точно тази форма на което се е получила чрез метатеза. Всъщност не е известно кога и къде географското име *Bałqan* е засвидетелствувано исторически за първи път [Menges 1969, 68].

Подобно на К. Менгес, севернотюркски тип етимология на назв *Балкан* предлага и турският езиковед Х. Ерен [1974], който, разглеждайки малко по-отблизо и по-подробно турските лексикални заемки в българския език и то в аспекта както на местните, балканските, така също и с оглед на анадолските турски говори, специално забелязва и отбелязва, че в анадолските народни говори се срещат турски думи, които не се употребяват в балканските говори и обратно - в балканските турски говори има думи, които не са известни сред анадолските турци или пък са известни в много ограничен район, а така също и в книжовния турски език. Така например в балканските турски говори се употребява думата *gündöndü* "слънчоглед", която обаче не се среща в анадолските турски говори и там, пак със същото значение, се употребяват *ay çiçeği* или *günebakan.*

Друг интересен пример в тази насока е балканотурската дума *sobe* "стая", която се среща в книжовния език под формата *soba,* но вече със значението "печка". Обстоятелството пък, че тази дума е от европейски произход, е "ясно доказателство, че тя е преминала в турския книжовен език чрез посредничеството на балканските говори". Подобно е положението и с балканотурската дума *kompil, kompir* "картоф", която е от немски произход и се среща в анадолските говори предимно в онези области, където е имало преселване на турско население от балканските страни. И като последен пример, илюстриращ и потвърждаващ движението на лексика от балканските тюркски и нетюркски езици към анадолския турски език, турският езиковед привежда думата *balkan* "планина", която не е засвидетелствувана в днешните анадолски говори, а е известна само в книжовния турски език и то единствено като географско име [410].

Севернотюркски етимологии за произхода на назв *Балкан* предлагат още и други автори, от издирените и достъпни за нас първи по време сред които е Е. Койчубаев, който в резултат от анализ на голям брой тълкувания предполага, че *Балкан* произлиза от **балакан,* първата съставка на което е *бала* и именно от нея е изпаднало *а,* а втората съставка може да бъде подведена към *хана* "постройка; дом" или *канд* "град", така че връзката между *бал-кан* и *бала-хана* е очевидна [СлТпКз, 52-53]. За К. А. Мизиев [1978],

Балкан е тюркобългарското съответствие на балк. *Bashan*, което идва от *bas,* равно на *baš* "главен; голям" и *han* "приток; река", следователно *Балкан* произлиза от посочената дума, само че в тюркобългарския език [34-37]. Според Г. М. Чумбалова [1979] не винаги е възможно да се определи максимално точно и еднозначно езикът източник за повечето от тюркските лексикални елементи в българския език, поради наличието на лексикални форми, които изглеждат като турски, но в основата си са прабългарски или кумански по произход и от тази гледна точка налице са достатъчно основания и аргументи в полза на това и *Балкан* да се приеме за севернотюркска заемка в българския език [13, по-подр. Dobrev 1991, 53-54].

Решение от севернотюркски тип на произхода на назв *Балкан* предлага и Хр. Тодоров-Бемберски [1982], което в основната и съществената му част той повтаря по-късно в едно малко по-подробно проучване. Тук думата произхожда от праб. *бал* "дух; свещен", което значение се наблюдава също така и в тюркския глагол *балк-* "святкам; блестя, сияя". Към това съществително е прибавено и името *кан* "стена", срв. тур. *калкан* "сляпа стена на сграда; каната, ритла", така че се получава или е било получено нещо като "свещена стена" т.е. планина [252-255].

В етимологичния речник на унгарския език формата на назв *Балкан* е *balkány* и тук са посочени редица твърде ранни засвидетелствувания на собствени имена за годините 1181, 1221, 1288, 1366 и др. Привеждат се нарицателни и собствени имена от унгарския, румънския, монголските и тюркските езици, включително и добре известните турски диалектни думи с техните значения, и се предполага "с голяма вероятност" тюркски произход от глаголния корен **bal-,* който лежи в основата и на редица тюркски думи със значение "кал, тиня". И понеже топнм *Balkány* се среща в Унгария главно по местата, където в миналото живеят печенеги, вероятно думата е от печенежкия език [MagEtSz-1, 230]. И при Л. Киш унг. ойкнм *Balkány,* засвидетелствувано за първи път през 1214 год., също и под формите *Bolkan, Bulkan,* вероятно е от тюркски произход [Kiss-1, 155].

В рамките и с помощта на друга една, също достатъчно многобройна група обяснения и описания, произходът на назв *Балкан* се търси във връзка и на основата на южните спрямо Балканите тюркски езици, главно и основно място сред които заема турският език, именно поради което в един по-конкретен план коренно противоположни и съвсем различни от севернотюркските етимологии на назв *Балкан* са южнотюркските, представени единствено и само от турските, които, както и би трябвало да се очаква, се разработват и лансират най-напред и преди всичко от турски езиковеди и историци.

Турските етимологии обяснения за собствено турския произход на назв *Балкан* са в два основни варианта – групово-анонимен, който понастоящем почти масово и навсякъде се използува и препредава по-нататък, без обаче да се знае кой точно е положил неговото начало, обосновал и го е доказал, и индивидуално-поименен, за който е напълно ясно и добре известно, че е разработен, предложен и се отстоява особено настоятелно и дори яростно от турския езиковед Х. Ерен, изселник от Видинско, който го огласява в неговия пълен и завършен вид най-напред в доклад пред конгрес по тюркология през 1987 год. и го публикува след това в няколко издания, за последно и окончателно от които може да се приеме обособяването на това название като речникова статия в неговия етимологичен речник.

Началото на своите занимания и проучвания върху назв *Балкан,* с обратен от преди това знак, Х. Ерен като че ли поставя със статията си, озаглавена Bulgarlar ve Türk Dili - Българите и турският език, отпечатана в научно-педагогическото списание Türk Dili - Турски език, през 1985 год., а така също и в сборника Bulgaristanda Türk Varlığı [1985] - Турското присъствие в България, с издание и на английски език пак от 1985 год. [The Turkish Presense 1985]. В тази своя статия, сред многото проблеми, които засяга повече

или по-малко подробно, Х. Ерен отделя повече място и на турското име *Balkan,* което според него е добър пример за евентуалните трудности, които може да срещнат българите, ако решат да променят и поправят и местните имена, тъй като е особено трудно да бъдат променяни международно известни местни имена.

Не е възможно да се отрече турската същност и принадлежност на назв *Balkan,* което е едно от имената, които е оставило Турското владичество не само в България, но и по целия Балкански полуостров, а и в Българския етимологичен речник се съобщава, че планинското наименование *balkan* е взето от турския език. Според него В. Миков се лъже, когато казва, че думата *balkan* е персийска, подобно е становището и на Ед. Мурзаев, но унгарският езиковед Л. Киш вече е пояснил, че назв *Balkan* е турско по произход.

След представяне и критика на решение, според което Названието е по-следваща степен и развитие на *Blah, Vlah,* турският езиковед се спира на неговото специално място в България и на широкото му разпространение във всекидневния език и сред местните имена, на международното му значение като наименование на целия Балкански полуостров, което например не се признава от българската енциклопедия, където пише, че назв *Balkan* вече е остаряло, докато ние сме свидетели, че това название се употребява доста често, а и дава голям брой производни като наименования на учреждения, институти, фамилни имена и др. Ето защо не може да се каже, че бълг. *Стара планина* ще замени тур. *Balkan,* а и българите не ще могат да се откажат толкова лесно от международната известност, която е придобило назв *Balkan,* още повече че едно от големите му признания е и това, че то лежи в основата на новия научен клон Балканология или Балканистика и именно поради това тур. *Balkan,* ще продължава да живее и в името на този клон от Науката [Eren 1985, 397-398].

Най-пълно и подробно обаче Х. Ерен разглежда назв *Балкан* в отпечатания още същата година научен доклад, както се отбеляза малко по-горе, от 1987 год., в който, след кратко пояснение за актуалността и направеното от него във връзка с *Балкан,* се спира на рецензията на проф. Страшимир Димитров за няколко от докладите, включени в гореприведения сборник за "Турското присъствие" в България. След това изложението приема формата на полемика с българския историк и турският езиковед започва да пресмята "възрастта" на българската държава, годините през които тя е била под византийско и турско робство и задава въпроса дали България може да се смята за държава на 1300 години? После, като се позовава и на проф. Ив. Шишманов заявява, че българите са взели от турците и народностното си название, етнм *българи,* независимо че реката Волга турците са наричали Етил.

Нататък, след като изразява недоволството си от това, че българският историк не е отговорил на всички поставени от него въпроси, Х. Ерен повтаря казаното от него по-рано, привежда в оригинал на английски и превежда на турски писаното от проф. Димитров, позовава се пак на Български етимологичен речник, признава, че преди това е бил на мнение, че думата произхожда от персийския език, отново се връща към решенията на други изследвачи, пак отбелязва трудностите при установяването връзката между *Balkan* и перс. *bālāhāne*, после още мнения за неговия произход, включително и това, че названието се употребява в тюркменския фолклор, след което съвсем направо предлага и развива собствената си теза.

Според убеждението на Х. Ерен назв *Balkan* произхожда от огузската дума *balık* "кал, тиня" и е образувано с помощта на суфикса *-n* така, както тур. *oğlan* "момче, момък" произлиза от *oğul* "син", *eren* "светец", от *er* "мъж", *köken* "корен; основа, произход; извор" от *kök* "корен", *özen* "старание, усърдие, прилежание" от *öz* "същност, същина; роден, собствен", а така също и къпчашкото *yemşen,* което е образувано с помощта на същия този суфикс от тюрк. *yemiş* "плод, плодове" и в анадолските турски говори е

съхранено под формата на *yemişen, yemşen* “скоруша, дива ябълка”; по същия начин и тур. *sazan* “шаран” произлиза от *saz* “кал; камъш, тръстика” и това название е нов пример, приличащ и подобен на всички тези думи.

Доколкото пък семантически *balık* означава “кал, тиня”, то в началото думата *balkan* трябва да означава “bataklık”, т.е. “блато, мочурище” (преводът на турските значения от нас - И.Д.) и сега вече е установено, че именно тази форма с точно това значение се използува и в анадолските турски говори и по-конкретно ние знаем, че *balkan* се използува като “bataklık” в посочените тук общо седем окръга, в други седем окръга *balkan* има значението “pis suların biriktiği yer” т.е. “място, където се събират мръсните води”, а на други места пък същата форма *balkan* и близките до нея *balgan, balgam* имат още такива значения като “su birikintisi”, т.е. “локва”, “ovalık, alçak yerler” т.е. “низина, ниско място”, “karların erimesinden ve yağmurdan meydana gelen sulu çamur”, т.е. “рядка кал, която се образува от топенето на снега и от дъжда”, и само на едно място, в с. Деречине, ок. Султандагъ, окр. Афйон формата *balkan* предлага най-интересните за случая данни, понеже в нея са се обединили значенията “sazlık”, т.е. “място, където расте тръстика; блато” и “ormanlık; sık ağaçlık yer”, т.е. “горичка; място, където има гъсти дървета”. И към всичко това, очевидно забравил, че преди десетина години е твърдял точно обратното, сега пак толкова категорично и убедено заявява, че не може да се каже, че думата е заета от балканските турци, независимо че са налице такива заемания от балканските към анадолските турски говори.

По-нататък, след като представя разпространението на *Балкан* в някои други езици, както и други мнения за неговия произход, Х. Ерен се залавя да покаже и докаже как от значението “блато; мочурище” се развива и получава значението “гора, гъста гора”, а оттук и “стръмна гориста планина” и позовавайки се на редица езиковеди, привежда голям брой лексеми от тюркските, славянските, иранските и монголските езици, които според него са променили значението си от по-нисък или съвсем нисък топонимичен обект към по-висок и по-специално, от “гора” към “планина”, след което най-категорично и убедено обобщава и заключава, че и турската дума *balkan,* която означава “стръмна и гориста планина” е добър пример, който обединява едновременно понятията “гора” и “планина”.

Статията си турският езиковед завършва с напомнянето за големия брой турски думи в балканските езици и в частност в българския език, главно фамилни имена, които възлизат на няколкостотин единици, в това число и фми *Вазов,* което според него идва от тур. *ayvaz* “uşak”, т.е. “слуга, прислужник”, и като задава пак въпроса си за смяната на имената, завършва с констатацията, че в рецензията си точно този въпрос Стр. Димитров го е оставил без отговор [Eren 1987, 113-124]. С известни съкращения и пропускане на някои по-второстепенни детайли този начин на обосновка и доказване на тезата си за турския произход на назв *Балкан* Х. Ерен повтаря и използува и десетина години по-късно, във второто издание на своя етимологичен речник на турския език [Eren 1999, 36-37].

Останалите турски етимологии на назв *Балкан* всъщност се ограничават и свеждат до априорно-имплицитно и спорадично-експлицитното приемане и повтаряне във всевъзможни варианти и разновидности под формата на кратка етимологична, лексикографска или вътре в изследване на друга тема бележка за отдавна и добре известното, но все още недоказано твърдение, че това название произхожда именно и единствено от турския език, или пък до директното деклариране и обясняване на дадено собствено име на основата и с оглед на предварително приетото като подразбиращо се от само себе си мнение, че *Балкан* води началото си тъкмо от турския език.

Така например в етимологичния речник на българския език за *балкан* “планина”, без каквато и да е уговорка или обосновка, след посочването на няколко производни собствени и нарицателни имена, се отбелязва, че думата е от тур. *balkan* “планинска

верига, планинска област, планина" [БЕР-1, 29]; *балкан* "планина" с голям брой производни е от тур. *balkan* [РБЕз-1, 395-397]; фми *Балканов, Балканджиев, Балканлиев* са имена от турски произход [БИмк, 262]; миктп *Балкана, Балканя* (Исп) е една от турските ономастични заемки в областта [Иванова 1994, 236]; *балкан* е заемка от турския език [Ковачев 1980, 217]; фми *Балкански* идва от тур. *балкан* "планина" [Ковачев 1999, 12]; назв *Балкан* е турско по произход [Марков 1983, 36]; назв *Балкан* е един от турските по произход топоними, които са послужили за образуването на турски фамилни имена в българския език [Йенисой 1999, 175]; топнм *Инджe балкан* "Тонкая гора" е от турски произход [Зайончковский 1968, 102]; бълг. *Balkan* е от турски произход [İordan 1963, 498]; *Balkán* е българска планина, името на която е от турски произход, където *balkan* означава "висока планина, покрита с гори" [Kiss-1, 154]; Балканският Полуостров е наименован по името на планинската верига Стара планина в Северна България, чието турско име е *Balkan* [Katičič 1976, 11] и т.н.

Според Н. К. Дмитриев [1962] думата *balkan* в турския език, макар и да изглежда морфологически трудно различима, е образувана, както редица други думи, с помощта на суфикса *-gan,* което се потвърждава и от срещаните в други тюркски езици *барган, парган* "движещ се пясъчен хълм; дюна, бархан" [109,111]. За М. Фасмер бълг. *Балканы* идва от тур. *Balkan* с две значения – "Балканские горы" и "голяма, висока планинска верига, покрита с гори" и е едноименно с чаг. *Balkan* "планински хребет" в съчетанията *Böjük B., Küčük B.* - наименования на две планини в тюркменската пустиня. Рамстедт сравнява също с калм. *balχan* "висок бряг; суха долина", а това, че част от стара Москва се е наричала Балкан, все още не може да бъде доказателство за славянски произход, защото това име също може да бъде източна заемка като Китай-город [Фасм-1, 116].

Без какъвто и да е анализ и обосновка, за напълно турско по произход и принадлежност приемат и представят назв *Балкан* редица чужди и най-вече турски речници и енциклопедии от по- и най-ново време, които по принцип и в общи линии посочват произхода на повечето от думите в турския език, включително и като отбелязват и кои от тях идват от тюркския праезик. Така тук Balkan или balkan е "планинска верига, която се простира от запад на изток в Източна Европа; планина покрита с гъста гора" [ТРСл, 93; BgTYAd, 87; OTSz, 228]; тур. мли *Balhan* е сложна дума с турски корен, а също такъв корен има и *Balkan,* което означава "стръмна гориста планинска верига", но същевременно е и мъжко име [TrkİsSz, 27]; Balkan е планинска верига, която се простира в Източна Европа от запад на изток, но по преносен път това има и значението "планина, покрита с гъста гора" [MyLaRs-2, 516]; *Balkan* (mont) идва от тур. *balkan* "планина" [LaRs20s, 531,]; думата *Balkan* е османотурска по произход и означава "стръмна гориста планина" [OxDByz-1, 248].

В етимологичния речник на книжовния сърбохърватски език се отбелязва, че в такива севернославянски езици като полски, украински и руски *балкан* е апелатив и означава "планински склон; подножие", докато в южнославянските езици е ороним и служи за наименованието на Балканския полуостров, а бълг. *balkan* е равно на тур. *balkan* със значението "стръмна гориста планина" и като ороним тази дума е заменила през турско време античното име *Haimos,* като впоследствие оронимът е пренесен върху целия полуостров. От това, последното значение на *балкан* по научен път се развива и апелативното значение за означаване на определени качества, най-често пейоративни или това са така наречените балканизми; в сърбохърватския език няма апл *балкан* и тук е известно само собственото име, преминало в този език по книжовен път [СрЕРк-1, 101].

Наред с това в лингвистичната литература се срещат и голям брой други мнения и предложения за произхода на назв *Балкан,* голяма част от които са не само направо невъзможни и невероятни поради различни причини и съображения, но вече са и съвсем

остарели, какъвто е случаят например със славянската етимология на Соболевский, според когото Името произхожда от рус. *балка* “дол, дере” [вж. при Фасм-1, 116] и въпреки това продължава да се цитира, понякога дори и чисто и просто за “пълнота на извадката”.

Друга част от тези етимологии пък са изцяло откъснати и много настрани от сегашната или минала езикова реалност, без каквато и да е връзка с действителните исторически и настоящи междуезикови процеси, контакти и взаимодействия, но пък имат лингвистикопознавателно неподсигурената и неподкрепена гола амбиция и крайно нескромна претенция за достигане и възстановяване на лексикални корени на нивото и етапа на “началото на антропо- и лингвогенезиса”, което като цяло им придава в пълна степен дори не и научнохипотетичен, а по-скоро научно-фантастичен облик и характер.

С подобен характер например е определено произволното и фактологически изобщо неподплатеното и най-повърхностно-приблизителното, но също така и направо екзотико-странното според нас мнение, че *Balkan* е краен резултат от продължителната еволюция на общата за урало-алтайските, индоевропейските и хамито-семитските езици праформа ***bål*** с основно значение “същество, човек, мъж”, други древни или съвременни продължители на която например са тюрк. етнм *balkar,* рус. *булат* “кама; меч”, бълг. *билка,* монг. *bulgan* “невестулка; самур”, трак. *para* “село, селище”, афг. *pars* “парс; пантера”, нем. *Volk* “народ” и още много други външнофонетически сходни, семантически противоположни, но генетико-исторически съвсем отделни и различни лексикални корени и думи [Стоянов 1997, 2-32].

Съвсем близки до тази категория са и обясненията от сорта на това, че тюркм. *Балханы* идва от мли *Эбульхан* [Юсупов 1975, 62] или пък направо комичното твърдение, според което *Балкан* произлиза от *бал* “град” и *кан* (кен, кент, кет) “град” отново [ГгНТмн, 56]. Ето защо по-нататък, с помощта и в рамките на един безспорно индивидуално-селективен подход ще бъдат представени в пределно обобщено резюме само някои, ограничен брой от известно-достъпните ни предположения за произхода на назв *Балкан.*

Според акад. Ст. Младенов например *балканъ* “планина”, тур. *balkan* “стръмни планини, обрасли с гора” има арио-алтайски корен със съответствия гръц. *fálanx* “греда”, нем. *Balken,* рус. *балка* [ЕПРк, 15]. Твърде е възможно и топонимът *Балкан* да произлиза от нашето народностно име *българи* (от *булган* - *Балкан* - *балхан* - *булгар*)” [Тафраджийска 1980, 49]. Възможно е също така *Балкан,* както е прието, да произлиза от перс. *балахана* “втори етаж; високо съоръжение”, но в светлината на нашето мнение за източноиранския произход на прабългарите, това е приемливо с уговорката, че *балахана* или *балкан* не е персийска, а източноиранска, т.е. прабългарска дума [Тафраджийска 1990, 236]. *Балкан* е едно от имената, което не се тълкува на тюркска почва и е наследство от ираноезичните алани, които вземат участие в образуването на прабългарската общност [Тафраджийска 1998, 96-97]. Ето така в едно толкова кратко и общо предположение назв *Балкан* се очертава и представя като произлизащо от болг. *булган* “самур” и същевременно като междинна степен във възникването и образуването на етнм *българи* с основа в източноиранските езици, но за съжаление рано починалата българска монголистка не успя да доразвие и да докаже в един експлицитно-разгърнат и по-подробен етимологичен анализ това свое предположение, поради което и ние тук сме принудени да приемем тези нейни съображения единствено и само като едно, повече или по-малко вероятно, но във всички случаи недостатъчно и ненапълно обосновано и доказано предположение.

При Радлов, всичко, което може и трябва да се каже дори и в един толкова обемист и пълен, направо грандиозно-уникален речник на тюркските езици, не е особено пространно, но е гениално просто, ясно и недвусмислено и се свежда всичко на всичко до следните непълни шест реда, в които според нас етимология на Името липсва, но задължително трябва да се цитира именно сега и тук, поради простата причина, че някои

от по-късните автори злоупотребяват с тези редове, като се позовават или пък опонират на този наистина велик руски лексиколог и лексикограф:

балкан [**بلقان** (Osm.), aus dem pers. **بالاخانه** (?)]

1) крутыя покрытыя лу́сом горы - ein hohes, steiles Waldgebirge.

2) Балканы - das Balkangebirge.

балканлык [**بلقانلق** (Osm), von балкан+лык] страна, покрытая крутыми, высокими, лу́систыми горами - ein mit hohen, steilen, waldigen Gebirgen bedecktes Land [Радл-4.2, 1499].

Най-старият топонимичен пласт на територията на Башкирия е от индоевропейски (ирански) произход и топонимите от този пласт се образуват с помощта на специални елементи, които се обясняват повече или по-малко задоволително посредством материал от съвременния персийски и осетинския език. Географският термин *balqan/malqan* спада към персийския, по-стария от двата тюркски пласта топоними, той има съответствия в монголския и тюркобългарския език, а така също и в съвременните тюркски езици, но апелативът на тази и на други такива думи не са представени в башкирския език [Камалов 1980, 40-41].

Като резултат от засиления интерес към назв *Балкан* от страна на географи и историци в научно-справочната и научно-популярната литература вече са налице немалък брой, повече или по-малко обширни и подробни бележки за една или друга негова страна, особеност, но най-вече относно неговия произход. Тези бележки в повечето случаи се основават или пък са обобщение синтез на добре известни лингвистико-ономастични проучвания и изследвания от най-ново време, като разбира се не липсват и кратки бележки описания отпреди много години и дори и отпреди векове. Така например в пътеписа на арменски географи от края на XVIII в. се отбелязва, че оттук започва голямата планина Емос, на турски *Балкан,* която стига чак до Далмация [Арменски пътеписи 1987, 203].

Нарицателното турско име *балкан* "планина" е източноперсийска дума в турския език и тази дума се е наложила като собствено име на Стара планина по време на Турското владичество [Динев, Мелнишки 1962, 9]. Името *Balkan* започва да се употребява към средата на XIX в. и отначало наименова областта, прилежаща южно от Стара планина, планинска верига в България, която турците наричат също така Balkan Mountains [Balkans 2000]; Полуостровът носи името си от Balkan mountain, планинска верига в България, което е турска дума, означаваща "гориста планинска верига" [Geography and ethnic geography 2000].

Според Й. Цвийич името *Балкан* вместо *Хемус* не е съвсем точно, а на турски това име означава "планина". Турското население и днес нарича Балкан най-ниската и най-голямата част на Планината. Много е вероятно Ами Буе и другите изследователи да са чули названието Балкан от своите придружители, които са наричали с това име и централните, и западните части на билото, понеже турците наричат Балкан всяка планина, когато не знаят името й. Славянското население от областта нарича тези части на Хемус Стара планина и това е единственото точно име. Все пак името *Балкан* днес се използува в научната литература и на картите почти винаги стои като име на цялото било от Връшка чука до Черно море. Ето така названието на Балканския полуостров е дошло от погрешното схващане за неговия релеф. Впоследствие името на планинската верига, което би могло по право да се използува само за една част от централното било, се употребява неправилно и с него се обозначава цялата верига. Изглежда обаче, че е късно да се поправя името на Балканския полуостров, както и името *Балкан* за планинското било от Връшка чука до Черно море [Цвијић 1966, 3-4].

В географската и общата справочна литература назв *Балкан* се обяснява и представя като старото турско наименование на Стара планина [ЕнцГРк, 19]; *Балкан* е турското име на Стара планина, добило широка популярност през XVIII и XIX в. [ГгРБлг, 26]; *Балкан* е турското име на Стара планина [ЕнцБлг-1, 184,196]; *Балканск*ие *горы, Балканы* е турското название на Стара планина и това произлиза от тур. *balkan* "гористи планини" [БСЭ-2, 576]; *Балканы,* а по турски *balkan* означава "планина" [СлГНазв, 41]; името *Balkan* произлиза от турската дума за планина [EncAmr-3, 91]; *balkan* е турската дума за "планина" [EncBr(n)-1, 833]; *Μπαλκάν* е турското наименование на Стара планина [ΜγΕλΕγ-16, 480].

Един от по-старите български историци, който напълно категорично и определено твърди, че назв *Балкан* произхожда от турския език, е К. Иречек [1978], според когото името *Балкан* е турско и означава "планина", българите наричат Балкана Стара планина, а турците - Коджа Балкан (Голяма планина); името става общоизвестно в западните страни благодарение на руско-турските войни през XIX в. [38]. И според В. Миков [1943]ълг. *балкан* идва от турския, която дума пък от своя страна произхожда от персийския език и тя е придобила такава гражданственост, че се е наложила по цяла Европа като собствено име за означаване на Балканския полуостров, въпреки че в българския език "името *Балкан* не се среща никъде самостоятелно, а само като съставна част то влиза в много наименования, с които обикновено се означават по-големи и пространни планини като Коджа-Балкан, Кара-балкан и др. " [193].

В обща рецензия обзор върху група публикации на турски историци и езиковеди проф. Стр. Димитров взема отношение и по твърдението на Х. Ерен, че наред с многото други имена в българския език, турско по произход е и назв *Балкан;* отбелязва, че в турския език няма дума *balkan* със значение "планина", нито пък в езика на племената, от които е образувана турската народност, а тя става известна там от езика на "румелийското простолюдие"; думата е засвидетелствувана в България и тя може да произхожда единствено от езика на тюркоезичните българи през Средните векове [Dimitrov 1987, 106].

Според Д. Табаков [1999] селището с име *Балкхан,* намиращо се между Бухара и Калиф, същото име на планините Голям и Малък Балкхан на изток от средно-източните брегове на Каспийско море, както и планинската верига Балкан (Балкхан) в Дунавска България безспорно показват пътя, по който са преминали българските групи от II в. пр.н.е. до VI в. сл.н.е.; заселването на българите на Булгарис на юг от Дунава променя напълно етническия облик на тези земи, именно на тях се дължи голяма част от топонимите тук и първият, извънредно важен топоним, донесен от земите на изток от Каспийско море, е *Балкан,* който става име на планината Хемус, а по-късно и на целия полуостров в Югоизточна Европа, наречен Балкански полуостров [193,240]; идвайки отсам Дунава прабългарите внасят доста промени в имената на градовете и крепостите, а Хемус получава името *Балкан* [Добрев П. 1993, 167-168];

В енциклопедичната си статия за планинската верига Балхан на Каспийско море В. Бартолд отбелязва най-напред, че заливът Balhan носи името си от планината Голям Балхан; Абу-л-Гази, като се основава на една несполучлива етимология, изписва името като *Abu'l-Hān;* твърди се, че името *Балхан* произхожда от персийската дума *balā-hāna,* пренесено е в Европа от тюрките и е дадено на планините, които Древните са наричали Хемус, така че ето това е и произходът на имената *Балкански планини* и *Балкански полуостров* [Barthold 1949, 274-275]. *Балкан* в Закаспието и *Балкан* в България са остатък от общ тюрко-ирански етнолингвистичен комплекс [Толстов 1948, 203]. Както наименованието на планината Балхан близо до Красноводския залив на Каспийско море е пренесено на Балканския полуостров от тюрките огузи, така и наличието на един втори *Демавенд* в границите на *Белуджистан* може да бъде отдадено на южни преселници,

които като че ли са оставили следи от своя език в оазисите на Централната иранска пустиня" [Minorsky 1978, IX,60-61]. Името *Балкан* се среща и във фолклора на киргизите и башкирите; съществува мнение, според което то е пренесено в българския език от османските турци, но все пак въз основа на така приведените сведения и данни трябва да се допусне, че може да е дадено на Планината от печенегите, огузите, къпчаките и другите тюрки, които са навлезли в тази област много преди османските турци [İnan 1987, 125-127].

С намерението и амбицията да възстанови и разкрие историята на назв *Балкан* М. Тодорова представя най-напред английски пътешественик, който през 1794 год. записва Названието като *Bal.Kan,* но най-ранното споменаване за нея е при италиански дипломат в негово писмо от 1490 год. до Папата, където той отбелязва, че местното население нарича въпросната планина Bolchan; Швайгер е следващият, който съобщава турското име на планината *Balkan* в публикувания през 1608 год. дневник за пътуването си до Константинопол през 1570 год; други пътешественици споменават Името през 1582, 1573-1587, 1608 год., после през XVIII, XIX в., като на места специално се отбелязва, че именно турците наричат Планината Balkan; първи използува името *Balkan-halbeiland* за целия полуостров немският географ Цойне през 1808 год., което си има своите исторически основания още от най-дълбока древност; думата *balkan* се отнася за планина и много османски и турски речници я обясняват като "планина" или като "планинска верига", понякога като "гориста планина" "стръмна и камениста, гориста планина" и това турско име е използувано от османците за наименоване на различни географски обекти; всеобщо прието е, че тази дума и това име се разпространяват на Полуострова с идването на османските турци; Иналджък предпочита персийско-турската етимология на Ерен, която извежда думата от *balk* "тиня, кал" с умалителния суфикс *-an;* няма документални свидетелства за думата от преди османско време, въпреки факта за заселването или преминаването през Полуострова на тюркски или тюрко-ирански племена; *Balkhan* е име на две планини на Каспийско море, на това се основава по-малко популярната хипотеза, че Името може да бъде предосманско с възможна етимология от перс. *Balā-Khāna* "голяма, висока постройка" и да е донесено на Полуострова през XI и XII в. от кумани, печенеги и други тюркски племена [Todorova 1997, 22-27].

Лингвистико-географо-исторически разглежда и представя назв *Балкан,* Планината и Полуострова Б. Даркот, който специално в интересуващата ни част отбелязва това, че преди *Балкан* Планината е носела името *Haemus,* а името *Emine Balkanı* е дадено на източната, по-ниската част на Планината най-напред от турците, което българите вземат от тях и му придават формата *Eminska Balkan,* за което се предполага, че е взето от предишното име на Планината Haemus. А по-назапад, същинската част на Планината се нарича от българите и сърбите Стара планина, което име се е задържало почти само сред славяните, а в повечето случаи, както Планината, така и Полуостровът се наричат Balkan.

Що се отнася до думата *Balkan*, в някои тюркски езици тя има значението "планина", дори планинският масив на източната страна на Каспийско море се нарича Balhan. Името *Balkan* се е използувало от страна на турците, които са дошли тук, в значението "планина" и в повечето случаи заедно с друга дума, напр. *Emine-Balkanı, Koca-Balkan.* Според Цвийич, западните пътешественици като А. Буе и др., винаги когато запитвали телохранителите си турци за името на тази планина, получавали по принцип отговора "Balkan", а те пък, мислейки си, че това е собственото име на Планината, го нанасяли на картите си и така това име се разпространило върху цялата верига. Но и по-рано името *Balkan* е записано в Grand Atlas на R. Vaugondy от 1757 год. След недълго това име се разпространило и върху целия голям полуостров на Европа, който е имал и други имена, както и самата планина, а пръв в научната литература го използва немският географ А.

Цойне през 1808 год. Така тази турска дума много добре представя и изразява общата панорама на Полуострова [Darkot 1949, 280-283].

Веднага след това, друг турски историк - З. Велиди Тоган отбелязва, че от времето преди Селджуките, Монголите и Османците Балканският полуостров е малко известен на мюсюлманите, като на арабските географи пътешественици след 845 год. са известни само имената на някои от областите и народите, главно на българите. При Абу-л-Фида (починал 1331) Планината носи името *Ḳaşḳa Ṭaġ* - **جبل قشقه طاغ**, а името *Balkan* ще да й е дадено за първи път от страна на османците. Вероятността думата да е дошла от перс. *bāla-hāna* и етимологията при Абу-л-Газихан от *abu-l-han* са неприемливи. Със значението "планинско място; камениста местност" думата се използува от западните турци (вж. Söz Derleme Dergisi, I, 159: balgan), а относно това, че името, дадено на Балхан в Тюркмения и на Хемус, е произлязло от него, вж. Маркварт и Бартолд. Думата *Balkan* се използува и от башкирите [Velidi Togan 1949, 283-285].

И според видния турски историк Х. Иналджък думата *Balḳan* означава "планина" или "планинска верига", а под турската форма *Balḳanlık* означава "стръмна, хълмиста местност". Понастоящем произходът на думата се свързва с *Balḳ* "тиня" и турския умалителен суфикс *-an* (според Х. Ерен). Планина, наречена Балхан, има в Тюркмения. Думата *Balḳan* е употребена най-напред от османците в Румелия с нейното общо значение на планина като *Čatal-Balḳan, Kara-Balḳan* и *Ungurus-Balḳanı* в Карпатите. Но тази дума е била приложена конкретно към планинската верига Хемус от географи от Античността и Средновековието, които са мислели, че тя разделя варварския Север от цивилизования Юг [İnalcık 1960, 1029].

По-подробните и по-значимите и съществени за случая от така разработените от отделните автори и представени в резюме от нас проучвания описания на разпространението, фонетико-граматичната и семантико-функционална структура на назв *Балкан* и най-вече крайните решения предложения за неговия произход са необходимата и достатъчна основа предпоставка за един по-следващ, метатеоретичен и критичен анализ, проверка, характеристика и оценка в конкретно-аналитичен план както на тяхната обектна адекватност, така също и на тяхната методологична коректност или съобразеност и последователност, така че към края на настоящото изложение като краен резултат вече да има достатъчна яснота в индивидуален аспект доколко отделният автор е постигнал целите и задачите, които сам си е поставил; кой от множеството проблеми, свързани с назв *Балкан* е получил наистина своето окончателно, задоволително и безапелационно решение, а на тази основа по принцип да се положат основите и да се започне изграждането на необходимата тук достатъчно обоснована, съвсем ясна и недвусмислена, пълна, цялостна и единна представа за възможно най-точното и определено ниво и степен на съвременното състояние на проучеността и разработеността на цялата многообразна и изключително сложна научна проблематика във връзка, около и върху плназв *Балкан.*

Като метатеоретичен анализ и оценка на основните и по-главни моменти в по-подробното проучване на акад. Ив. Дуриданов за назв *Балкан,* трябва най-напред да отбележим, че тук авторът подлага на изследване и описание редица по-общи и по-частни, аспекти, страни и особености на Името в синхрония и диахрония, включително и ограничаването на времето назад на поява на най-ранните писмени податки за него до 1608 г. за пътеписите и до 1692 год. за картите, с което чувствително скъсява реалното историческо време на Названието в българския език.

Не може да се приеме за особено целесъобразен и продуктивен особеният начин на обосновка и подвеждането на извода за турския произход на Названието, базиращ се върху субективното предположение за отсъствието на засвидетелствувания на назв *Балкан* в писмените паметници от нашите земи и изобщо от Балканския полуостров преди XV в.,

а така също и върху допускането, по силата на недостатъчно индивидуално познаване оронимията на Мала Азия, че тук думата *Балкан* може би не е съвсем непозната, които фактологически неподкрепени и непотвърдени умозрително-теоретични разсъждения и предположения според нас в никакъв случай не може да играят ролята на необходими и достатъчни основания за формулирането, макар и не съвсем уверено и убедено, на един лингвистико-ономастически и особено за българската наука толкова съществен и значим, сериозен и важен извод като този, че *Балкан* непременно и във всички случаи произхожда от турския език, в подкрепа на което като "сигурни податки" за това се посочва единствено неговото наличие в почти всички по-стари турски речници.

Така се оказва, че авторът всъщност не разработва и не предлага задължителната за случая, достатъчно подробна и пълна по обем, съответна и адекватна на вида и характера на названието собствено ономастична по подход, метод, средства и съдържание етимология, в рамките и посредством която да разкрие, обоснове и докаже по научнолингвистически възприетия и утвърден начин турския произход на назв *Балкан,* ако това име наистина и все пак произхожда от турския език.

Колкото до наличието на апелатива в по-старите речници на книжовния турски език с такива значения като "планина; планинска верига; стръмна планинска верига; гориста планина", които значения безспорно са нещо съвсем различно и отделно от диалектните значения "влага; кал, тиня; мочур, блато; локва, гьол; помийна яма; храсталак, горичка", то тук непременно трябва да се има предвид още и това, че книжовните значения очевидно и безспорно не може да произлизат и да се развиват от диалектните значения в анадолските турски говори, а по-скоро те идват откъм балканските, румелийските турски говори и откъм румелийския книжовен език, център и средоточие на които е и самата столица на Османотурската империя, именно поради което податките в по-старите книжовни турски речници изобщо не показват и не доказват турския произход на апелатива, а точно обратното, този апелатив се е появил и е преминал от Балканите към Мала Азия.

Потвърждение доказателство за основателността и коректността на това заключение например е и речникът на А. Рефик от 1888 год., където под **بلقان** като нарицателно име се разбира "стръмна планинска верига" и това значение във всички случаи се свързва със старопланинската верига, защото **طاغی بلقان** е "голяма планинска верига в Румелия, която стига от София до Сливен" [LhOsm, 192]; подобно е положението и с речника на Шемсеттин Сами, където **بلقان** има значението "стръмна планинска верига; гориста планина", а **جبال سلسلة** е "планинската верига, която пресича областта Румелия от запад на изток, и с оглед на това упоменатата област се нарича Балкански полуостров" [KmTrk, 275]; също и в речник от 1930 год. - "висока, стръмна и гориста планинска верига; планина, която пресича областта Румелия от запад на изток, и именно поради това тази област се нарича Балкански полуостров" [YnTLg, 72], а така е в основното и главното и в обединяващия по-старите книжовни речници Голям турски речник "Хаят" от 70-те години – "стръмна гориста планина, която пресича от запад на изток Румелия (България), именно поради което тази област се нарича Балкански полуостров" [HBTSz, 106].

От по-старите речници думата не е включена в речника например на А. Назима от 1900 год. [LgNzm]; на Хаджи Халил от 1865 год. [LgOsm] и в речника на Муалим Наджи [LgNc]. И все пак особено голямо е съвпадението между значенията от по-новите и по-старите турски речници на основата и с оглед на добре известния и признат за най-пълен речник на Шемсеттин Сами от 1902 год., който включва в себе си лексиката на книжовния турски език от края на по-миналия век и обикновено лежи в основата на съставянето на големия брой всички по-нови двуезични и едноезични турски речници. Не толкова отсъствието на апелатива в горните книжовни речници, колкото съвпаденията и дори

тъждеството в значенията, дадени във всички речници след този на Шемсеттин Сами, очевидно и безспорно следва да се обяснят като дължащи се и на това, че самият съставител, както е добре известно, е от албански произход и следователно е носител не на анадолски, а на румелийски турски език, което безспорно не може да не се е отразило и на състава на лексиката на неговия речник и по-специално на включването в него и на *балкан* и на обяснението именно посредством тези му значения.

От друга страна акад. Ив. Дуриданов, започвайки това по-подробно проучване върху плназв *Балкан* практически и по същество не предприема издирване на съответствия на Названието в останалите езици и най-вече в тюркските, а се задоволява с повтарянето на известния вече факт за наличието на такива в украинския и полския език, оправдава се с Радлов, който не бил намерил такива в тюркските езици, като че ли въпросният велик лексикограф е задължен непременно, наред с всичко останало, и това да направи, за да улесни българските лингвисти. Наличието на апелатива в монголския калмицки език му дава възможност да вземе отношение по недоказаното все още "далечно родство" на тюркските и монголски езици и по такъв начин да демонстрира "ерудиция" и в алтаистиката, след което завършва пак с неуверено-компромисното приемане, резултат не от конкретен езиковофактологически анализ, а от абстрактно-теоретични разсъждения, като най-вероятно на виждането за тюркския произход на Названието, с което нещата малко се пообъркват, понеже това може да означава произход както от турския език, което се и твърдеше малко по-горе, така също и от някой от севернотюркските за Балканите езици - прабългарски, кумански или узо-печенежски.

В тюркските езици обаче няма обяснение за специфичната словообразувателна структура на Названието, извинението за което този път е в "голямата възраст" на днешните езици и други от този сорт, а и изобщо не бива да учудва това, че етимологията на немалък брой думи в езиците не винаги може да бъде изяснена докрай, с което по същество въпросът се приключва без окончателно и категорично решение на проблема и за пореден път се признава безсилието и неспособността на българската лингвистика да се справи и да реши до задължителното достатъчно ниво и степен научно-социално съществени и значими проблеми, свързани или произтичащи от източните и в частност от тюркските езици.

В порядъка на метатеоретичен анализ и оценка основанията, средствата, способите и резултатите от предложената от *Х*р. Тодоров-Бемберски етимология за произхода на плназв *Балкан* най-напред трябва да се отбележи, че глагол *балк-* със значения "светя, блестя; святкам и др. " в тюркските, монголските и някои други езици наистина съществува и никак не е изключено коренът на този глагол да е *бал-,* но все пак тази форма няма субстантивното или адективно значение "дух; свещен" [вж. ЭСТЯз-б, 56-57,60], поради което общо взето все пак остава неясно в кой точно тюркски език и дали изобщо в тюркските езици съществува дума с точно такова значение, пък и по принцип, за да заеме всеки един глагол позицията на определение в дадена определителна група, той трябва да се модифицира посредством съответните и налични в езика морфолого-синтактични средства и способи, посочването и обяснението на каквито тук изобщо ги няма.

Във връзка с втората съставка пък на тази сложна, двусъставна според мнението на автора, дума не е ясно също така дали в тюркските езици съществува и откъде се получава думата **кан* (звездичката от нас - И.Д.) със значението "стена", а оттук и "планина" и каква точно е нейната връзка с тур. *kalkan*, когато общо взето достатъчно добре е известно, че в тюркските езици това съществително име не е турското сегашно причастие на гл. *kalkmak* [срв. БЕР-2, 171], а преминава тук и в българския език от монголските езици, където глаголът има форми като *халх, халхавч,* а производните от него са *калкан,*

калhан, калка “щит; прикритие, заслон”, т.е. в този *калкан,* изобщо няма съставка **кан,* която да може да се обособи, да функционира самостоятелно в съответния език, да придобие лексикално значение на базата на присъщото й граматично значение и едва след това да се свърже и обедини с глаголния корен, за да се получи и въпросната сложна дума със значение “Свещена планина”, което между впрочем може и да съществува и да витае в националноинформационното пространство, но това там е в рамките и при условията на психологията, а не на лингвистиката, където съставките и правилата, техните връзки и взаимоотношения са от съвсем друг, много по-твърд и определен порядък и характер [по-подр. вж. Dobrev 1991, 50-51].

Категоричното заявление освен това, че на съвременен български език назв *Балкан* има значението “Свещена планина” очевидно се гради най-напред на недоразумение с начало посоченото в арменските пътеписи не арабско, а чисто турско *Джебели Халик,* тур. *Cebel-i hâlik,* което от своя страна е най-обикновена и типична за османотурския език арабо-персийско-турска синтактична конструкция тип персийски изафет, където *cebel,* ар. **جبل** е “планина”, а *hâlik,* ар. **حالق** “висока планина; високо място, височина”, развило се в османотурския език като прилагателно със значение “висок; голям” и тогава значението на цялото наименование в случая на Стара планина трябва да е “високата, голямата планина”, при което не е изключено още, но е почти невероятно, да е налице и някаква контаминация с доста различното в арабския, но еднакво в турското произношение *ħâlik* **خالق**“творец, създател” [вж. АрРСл-1, 143,241,298] и тогава може да се мисли дали евентуално не става дума по-скоро за великотърновския хълм Света Гора, под който по онова време, както и сега, е разположена турската махала, и името на който хълм също е използувано по-горе, но като еднакво и равно по значение на *Балкан.*

Значението “свещена планина” освен това не може да се приписва и придава на *Балкан* толкова явно и открито, само защото през V в. някъде тук живеят хуни сакромонтиси, първичната семантика на наименованието на които наистина съдържа въпросните значения, но това в никакъв случай не означава, че всяко по-следващо наименование трябва да повтаря и да се гради върху същия номинативен принцип, а в случай че то наистина се случи, обяснението на тъждеството следва да започва не от тази страна и да се търси аналогията, а от и чрез разкриването на семантиката на генетичната основа на наименованието в една достатъчно пълна и последователна етимологизация, което разбира се може да стане едва по време и след определянето и посочването на самата тази генетична основа, намерението за което обаче, както се видя по-горе, остава безрезултатно.

И в един малко по-общ план, силното желание за по-друг, нетурски произход на назв *Балкан* не може да бъде причина и основание за заявления от сорта на това, че по нашите земи Името се появява 300 години преди турците и пак отпреди тяхното нашествие е отбелязано и върху редица европейски карти, които заявления си остават всичко на всичко необосновани голословни твърдения, поне до момента на цитирането на съответните езикови факти и географски карти, а на такива в разглежданото тук съчинение ние така и не попаднахме.

Тук надали К. Иречек има някаква вина за популяризирането на балкан като турска дума; акад. Ст. Младенов с оригиналното си решение заобикаля и преодолява именно турската етимология, а що се отнася пък до използуването на такива методи като “свободен превод”, осигуряващ “безспорни ономастични данни”, за да се получи желаното значение “свещена планина” на “прабългарското” *Балкан,* тези методи чисто и просто не може да имат място в сериозната наука.

И пак тук, проучването на Ед. Мурзаев не само внася в тази проблематика редица нови факти и моменти, включително и допълнителни, напълно или малко известни форми и

разновидности на Названието, но и я пренася върху една чувствително по-широка територия с определена при това историческа перспектива, с което обаче в очевиден дисонанс се оказва голословното твърдение, че именно османските турци са пренесли персийския термин в Югоизточна Европа и то с това толкова специфично и неподходящо за възникването на ороним значение, което, разбира се, не може да обясни кой тогава е разнесъл и откъде са дошли редицата ороними и ойконими и термини по местата, където не е имало турци и как се е образувал този "единен терминологичен и топонимичен ред"? И ако конкретната представа за покритост с гора е въз основа на планините на Балканския Полуостров, тогава каква точно е семантичната основа на турския географски термин и какво точно е семантичното развитие и връзка между него и персийската дума?

Така маркираните вътрешни противоречия и празноти очевидно лишават и това проучване от достатъчно обяснителен вид и характер спрямо многообразните и многопосочни по-частни проблеми в достатъчно сложната и заплетена проблематика на плназв *Балкан,* а при позоваването специално на "българския топонимист" В. Миков като най-меродавен и безспорен източник доказателство за "несамостоятелната употреба" на Името в българския език Ед. Мурзаев изобщо не подозира, че всъщност се доверява изцяло не на лингвист, а на лингвистически все пак недостатъчно ерудиран и осведомен историк и по този начин неволно се заблуждава и подвежда, а оттук пък, в качеството си на един от основателите на Ономастиката като наука и същевременно виден ономаст на нашето време, изследванията и вижданията на когото се тиражират и разпространяват по целия свят, бива принуден да препредава по-нататък едно определено неточно и невярно мнение, с което ни най-малко не се допринася за по-следващото адекватно научно отразяване и задоволително решаване поне на този по-частен въпрос във връзка с назв *Балкан.*

Във връзка с предложеното и представено по-горе решение за произход на назв *Балкан* от К. Менгес най-напред трябва да се отбележи това, че той напълно ясно, определено и недвусмислено се изказва и застава срещу опитите в българския етимологичен речник назв *Балкан* да се съотнесе и свърже с турския език, като приема, че това название може да получи много по-пълно и задоволително обяснение на основата на корена на общотюркския глагол *bałqaj-* "бивам голям, дебел (за човек)".

С привеждането и на казахските и киргизките примери ареалът на *Балкан* се разширява чувствително и все пак началото на постулираната смислова връзка между кирг. *Bałqan tōdoj* "извънредно голям, едър и др.", букв. "подобен на планината Bałqan*"* не тръгва и не лежи върху лексикалното значение на глагола, а е по-късна и вторична, тя възниква едва и след като Названието е образувано, употребявано и загубило първичната си семантика и то върху цялото следложно-субстантивно съчетание, което придобива това идиоматично значение на основата и благодарение на това, че киргизската планина Bałqan е голяма, дори огромна планина, което от своя страна е причина предпоставка за появата в семантиката на нейното наименование на допълнителен, факултативен за оронима семантичен признак, с която се съпоставят и сравняват редица още неща от ежедневния живот. Подобно е положението с тези значения и в казахския език, само че тук след загубата на вътрешната семантика на "производящата основа" върху и вътре в субстантивно-субстантивното словосъчетание *Балқан тау* - планината Балқан, се изгражда идиоматичното значение "много далечно, затънтено място" [по-подр. вж. Добрев 1999, 108-113].

Неясни моменти са налице и при словообразуването, защото ако каз. *bayлan* "дебел; голям, едър" е получено чрез метатеза, то с какво значение и какъв суфикс е краесловното *-н* и в кои още думи той се наблюдава? Тази дума като че ли трябва да се свърже по-скоро с тюрк. *baklan* "дрофа, дропла, вид дива гъска" и в такъв случай те ще се окажат получени

по един и същи начин и коректно достигнат резултат от развитието на реконструираната по-стара форма *_балакан,_ която пък от своя страна идва от *_балађан_ [ЭСТЯз-б, 49-51]. В тюркските езици освен това има и при _балабан,_ тур. диал. _balaban_ “голям, едър, грамаден; дебел”, което пък от своя страна има и форма _balaman_ със значения като “дресирана мечка; ловен сокол; дрофа, дропла; голям тъпан” [DS-2, 499], не всички от които вероятно са производни от този глагол, но поне първите обозначават точно определен кръг от обекти - птици и животни, и нито едно от тях няма топонимично значение, което още от сега дава основание да се мисли, че _Балкан_ не произлиза точно от този тюркски глагол по пътя и в рамките на така набелязаното евентуално словообразуване.

Екстралингвистичните възражения срещу една такава етимология са от културноисторически характер и те се свеждат до това, че през 1029 год. тюркмените, които преди това са в Хорасан, биват изтласкани от там и навлизат в областта на Балханите [Barthold 1949, 274], откъдето следва да се приеме, че тукашният орнм _Балхан_ съществува ако не много, то достатъчно дълго преди идването по тези места поне на огузите тюрки. Безспорно и добре известно е, че някъде около началото на Новата Ера оттук са минали болгари, но не е известно дали изобщо и кога през областта са преминавали къпчаки, а името е доста разпространено в къпчашките езици.

Именно поради всичко това и най-вече с оглед разнообразието от форми, които изглеждат семантико-генетически свързани, но реално и всъщност не са, така представената и анализирана етимология дори и да не изглежда невъзможна, все пак се очертава като прекалено малко вероятна и очевидно не може да се приеме и признае за търсеното решение на проблема за произхода на назв _Балкан._

Преди да преминем към анализа и оценката на предложената от Х. Ерен турска етимология за произхода на назв _Балкан,_ нека само да припомним, че преди това, според него изобщо не беше възможно Названието да води своето начало от анадолските турски говори, а точно обратното, то преминава в тях от румелийските, балканотурските говори и основанията за този извод се съдържаха в отсъствието в анадолските турски говори на нарицателно име, подобно на бълг. _балкан,_ както и в това, че в литературния турски език това име е известно само като географско наименование на българската Стара планина.

Но сега обаче, същият този турски езиковед вече предлага коренно противоположна етимология за произход и преминаване на _balkan_ не от балканотурските към анадолските, а точно обратното, от анадолските към балканотурските говори, като главен и централен момент основание и предпоставка за едно такова завъртане в съвсем обратната посока този път е “откриването” от негова страна и извеждането началото на възникването и образуването на плназв _Балкан_ в собствено турската дума _balık_ “кал, тиня”, към която е прибавен суфиксът _-an_ и така се получава според него общотюркската или огузска основа на _balkan_ под формата на *_balıkan,_ която реконструирана форма обаче в този експлицитен вид предлага не самият той, а ние, чисто и просто за да сме още по-наясно за какво точно става дума и около какво се върти цялата работа.

В тюркските езици изобщо обаче и в турския език в частност точно този звуков комплекс _-an_ притежава поредица от най-разнородни значения, което просто ни задължава да приемем, че тук има не един единствен, а няколко отделни и напълно различни суфикса. Така например _-an_ от _oğlan_ “момче; момък” има умалително значение [Серебренников, Гаджиева 1986, 102], но това може да е специален конкретизиращ суфикс [Ergin 1967, 165], като не е невъзможно да бъде и афикс носител на признак [ЭСТЯз-а, 511]. Наблюдава се още и при _kızan_ “момче, юноша”, също и при _eren_ “светец”, за което обаче пък се смята, че това е субстантивирано причастие на глагола _ermek_ “стигам, достигам; узрявам” [OTS-1, 733], докато при М. Кашгарски това е афикс за множествено число и тук _eren_ е равно на _yiğitler_ “юнаци”, _adamlar_ “мъже” или на _insanlar_ “хора”, за

което самият съставител на сгаротюркския речник твърди, че при *oğlan* това е неправилно множествено число на думата *oğul* [DLT-1, 74,183,229,384,518; ~*~DLT-2, 1, 83]. Независимо от всичко това, все пак тук задължително трябва да се отбележи, че при лексеми от тази категория въпросният суфикс има словообразувателното значение "свързан, отнасящ се към лице" или пък словоизменителното значение "голям брой лица", което очевидно е нещо съвсем отделно и различно от постулираното в него топонимично значение от страна на автора на разглежданата тук турска етимология.

В същото време звуковият комплекс *-an,* прибавен към думи с друго лексикално значение, съдържа и разкрива съвсем други и различни значения, както е например при *köken* "корен, основа; произход", което в народните говори има значението "стъбло, клонка на пълзящо растение" и се получава от *kök* "корен", също и при диал. *tokmakan* и още много други със същото значение на суфикса, прибавянето на който към основата *balık* "кал, тиня" например трябва да образува производна дума със значение най-малкото от рода на "растение, което носи в себе си нещо кално" или пък "растение, което расте в калта" [по-подр. Добрев 1989г, 228-229]. Ето защо единственият извод тук безспорно трябва да е, че в турския език суфиксът *-an* не е и не може да бъде морфологичното средство за образуване на производна от *balık* "кал, тиня" дума, която да послужи за основа на развитието и образуването на топоним най-напред, а след това и на ороним.

Изводът за невъзможността назв *Балкан* да възникне и да се образува въз основа на току-що посочената турска дума се потвърждава и от метатеоретичния анализ оценка на семантичната аргументация на автора на така предложената и обоснована турска етимология, крайната цел на която аргументация е да се обединят и свържат по някакъв начин двете групи толкова отдалечени и различни значения "кал, тиня" от една страна и "планина" от друга, като тук се вижда и постулира семантичен преход от "локва, блато" към "гора", а от това последното и към "планина". За последното от звената в този семантичен преход наистина са налице достатъчно аналогии в останалите езици, но тук за такава не може да се използуват славянските езици, в които всъщност е имало семантически синкретична дума със значение примерно "гориста планина" или "планинска гора", която дума при по-нататъшното им развитие в едни езици развива и запазва значението "гора", а в други пък – "планина" [вж. ЭССЯз-7, 29-30].

Поради причини от подобен характер в качеството на аналогия за подобен семантичен преход не може да се използуват и тюркските езици [вж. Добрев 1989г, 230], дори и само на последната степен от толкова дългата верига от семантични промени и преобразувания, понеже за да се стигне до нея са необходими друг тип семантични промени, които по принцип са невъзможни и неосъществими. Иранското по произход тюрк. *bük* пък тук изобщо няма място, защото при него семантичното развитие е с обратна посока, понеже то още в иранските езици си има значението "хълм, височина" и в случая от това му значение се развива и получава значението "гора; горичка".

Наред с това не бива да се забравя, че така образуваната производна дума **balıkan* все пак и в края на краищата би следвало да има адекватно на производящия корен значение, каквото на български биха имали, да кажем, производните *калище, калница, блатистото, блатница* и други от този род. Но при това положение носителите на езика в никакъв случай не биха могли да употребят и да употребяват такава дума наименование за обект, който не притежава свойствата, съдържащи се в съответните семантични признаци от значението на производната дума, така че тук изобщо не биха се създали необходимите и достатъчни условия предпоставка дори за началото на подобен преход, освен ако не се стигне до семантична редукция, загуба на вътрешната форма на названието, изчезване на това лексико-граматично значение и едва след това думата да се използува като наименование на съседен обект, притежаващ други качества и свойства, отразяването и

закрепването на които в старата фонетико-граматична форма да доведе и до образуването на новото значение на апелатива.

Семантичната редукция обаче може да се осъществи единствено при някакъв вид смяна на населението и съответно на езика в областта, докато при едно и също население и език протичането на такъв семантико-функционален процес преход е изключено, именно поради което и тук трябва да се приеме, че и в семантико-функционален аспект не са налице каквито и да са условия предпоставка за развитието на **balıkan* и образуването на тази основа на нарицателно име *balkan* "планина", което в един не много продължителен период и при благоприятни културно-исторически условия да се пренесе и да стане наименование на най-голямата планина, намираща се на немалко разстояние от местата, където се предполага, че е възникнала и се е образувала съответната дума апелатив и същевременно генетична основа на названието.

Невъзможността за осъществяването на подобен семантичен преход обаче не е само в това дотук, а много преди това – тур. диал. *balkan* само частично съвпада по форма с *balgam, balgan,* но формално-семантически и историко-генетически последното, както неотдавна забеляза и М. Рачева, е съвсем друг и различен езиков елемент, защото то има своето начало и основа в гръц. *φλέγμα* [Račeva 1996, 166], заето и разпространено освен в арабския език още и в голям брой ирански и тюркски езици и то доста на северозапад, включително и в башкирския, което като че ли дава основание да се мисли по-скоро за иранско, отколкото за арабско посредничество спрямо тюркските езици [вж. напр. Пахалина 1989, 8; СлИшкЯз, 184; УдАзРСл, 69; KdKum, 22, срв. MyLaRs-2, 502]. Ето защо *balkan* не може и не бива да се поставя в един ред с *balgam* и още по-малко на основата на семантиката на тази съвсем друга и различна дума да се търси и "открива" тюркска и огузска лексема етимон или генетична основа на първото, защото именно това второто лексикосемантически няма изобщо никаква връзка с думата, от която се прави опит да се изведе и обясни нейното значение.

Допълнително към всичко това и в един малко по-общ план тук задължително трябва да се отбележи, че въпросната турска етимология безспорно е най-подробната и най-претенциозно-амбициозната измежду всичките известни ни етимологии на плназв *Балкан,* само горните слабости и недостатъци на която обаче на собствено лингвистикоонтологично ниво са достатъчно условие и предпоставка за нейното неприемане и отхвърляне. Но наред с тях тук са налице още и някои слабости и недостатъци и на теоретико-методологично ниво, сред които особено ярко се откроява нейната понятийно-терминологична неяснота, некоректност и противоречивост.

Така например при разработването и обосновката на тази етимология времето и пространството при тюркските народи и езици - Türk, Türk halkları и Türkçe, Türk dilleri, терминолого-понятийно се скъсяват, стесняват и изравняват с времето и пространството на турския народ и турския език - Türk, Türk halkı и Türkçe, Türk dili, така че само може да се гадае дали турският езиковед си дава сметка за безсмислицата, която предлага на читателя, когато от и в темпоралната плоскост на съвременния турски език например твърди, че българите от VII в. са Türk halkı, т.е. турци, и са взели своето народностно название от Türkçe, т.е. от турския език, когато турците и турският език през това време изобщо не са съществували и за тях може и трябва да се говори единствено и само след края на XIII в. и то в рамките на техния малоазийски ареал (по-подр. вж. Добрев 1992, 108-110).

Наистина за доброжелателно разположения и тюркологически "огрaмотения" читател съществува и друг изход и възможност за обектно адекватно осмисляне и тълкуване на горните, семантически двойствени термини, но крайната категоричност и настоятелност на автора, за да не кажем дори и арогантност, чисто и просто не позволяват

преминаването в другата налична плоскост за осмисляне на термините освен неговата и като резултат се получава една аморфно-мъглява концепция, наблъскана в силно пресована, деформирана и крайно скъсена диахрония и историческа перспектива.

Всичко това безспорно не е съвсем откъснато и изолирано и от особено специфичното разбиране и терминологично-понятийно отразяване от страна на Х. Ерен на мястото и взаимоотношението на отделните тюркски езици, при което той е ако не единственият, то поне един от малкото езиковеди тюрколози, които много държат и настояват да мислят за Türk dili като за едно цяло, което се състои или подразделя на наречия - lehçe, и позовавайки се на речника на тюркските наречия на Радлов, аргументира всичко това с етнолингистичната ситуация в Царска Русия от края на по-миналото столетие, а концепцията, според която съществуват отделни тюркски езици - Türk dilleri, обявява и заклеймява като рускоболшевишки политически продукт, по който въпрос между впрочем се оказва, че не са прави и големите европейски тюрколози, които говорят за тюркски езици, а не за наречия [Eren 1999a, вж. и срв. Ercilasun 1999].

Така мислейки и говорейки с помощта и посредством един и същ термин наименование едновременно за един единен, общ и единствен тюркски език, който се подразделя на наречия от една страна, но вън, преди и върху който се намира и разполага турският език на съвременна Турция от друга, а и отъждествявайки себе си и турците с всеки един настоящ или минал представител от отделните тюркски народи, както и всички тях едновременно, заедно и съвместно с турския народ, като буквално казва и се изразява “днес ние имаме 40-50 говорими наречия” [Eren 1999], Х. Ерен вече няма изобщо никакъв проблем при собствена вътрешна нужда, но за чужда външна употреба и заблуда, да измества и замества този тюркски език - Türk dili или само Türkçe с турския език – пак Türkçe.

По този начин вече преспокойно може да се формулират какви ли не, исторически неподплатени и необосновани, голословни твърдения, най-абсурдното и клинически диагностициращото сред които е това, че българите били взели от турците дори и народностното си име, въпреки че на всички е много добре известно, че когато през VII век българите имат държава, ханове с образование и възпитание в императорския дворец във Втория Рим, писменост, книжовност, изкуства и занаяти, огузките племена бродят подир стадата си из степите на Централна Азия и ще се поограмотят частично много по-късно, едва след приемането на Исляма през VIII-IX в., а собствено турска държава ще имат едва след 1299 год., дълго ще се наричат османци или мюсюлмани и ще станат турци едва към средата на миналия век след реформите на Ататюрк. И здраво или болно е това мислене, което веднага след твърдението, че именно турците са дали на българите тяхното народностно название, само́ се опровергава и отрича, като обявява, че реката Волга всъщност турците, които никога не са стигали до там, са наричали Етил, откъдето става ясно, че за него етнм българи произлиза от това речно име, но те самите нямат нищо общо с това, защото са я наричали със съвсем друго име.

Същевременно на тази основа може да се осъществяват и какви ли не манипулации и спекулации, включително и такива, следствията от които съвсем ясно и определено се проектират силно негативно върху индивидуалния личен и научен морал на този турски езиковед и подобна манипулативна спекулация е налице например, когато Х. Ерен твърди, че и Г. Чумбалова била казала, че *балкан* произхожда от турския език. Това, разбира се, изобщо не е вярно, защото за тази казахска езиковедка носител на казахския език като друг, но също тюркски език, а не на турско наречие, *Балкан* най-вероятно е заемка в българския език от тюркските езици, за което преминало в българския език собствено име евентуално език основа може да бъде прабългарският или куманският език, които за нея очевидно и безспорно също са тюркски езици, на рус. тюркские языки, съвсем отделни и

различни от турския език, на рус. турецкий язык, но ни най-малко и в никакъв случай, негови наречия, както се получава в мисленето и разсъжденията на многоучения турски езиковед.

Към този кръг странности, меко казано, в начина на мислене и разсъждаване на Х. Ерен следва да се отнесе и "малката му слабост" към неочаквани и внезапни заключения, които изобщо не са обосновавани преди това и не произтичат по необходимост от несвързано излаганите и тълкувани езикови факти. Това се получава например, когато той, след като привежда голям брой лексеми от тюркските, славянските, иранските и монголските езици, които според него са променили значението си от по-нисък или съвсем нисък топонимичен обект към по-висок и по-специално – от "гора" към "планина", най-неочаквано и неаргументирано обобщава и заключава, че и турската дума *balkan,* която означава "стръмна и гориста планина" е добър пример, който обединява едновременно понятията "гора" и "планина" и то при условие, че читателят все още и много добре помни началото на този словесен екскурс във вида на "кал, тиня; локва, блато; горичка, храсталак" и целта и намерението на автора тогава беше да покаже как думата с това значение се развива, променя и придобива значението "стръмна и гориста планина", а в края на краищата се оказва, че тя това значение си го имала и по-рано, преди цялото това, не особено коректно-последователно логико-лингвистично упражнение.

И на последно място, просто не може да не се забележи, че изследванията на Х. Ерен върху назв *Балкан* са наситени и съдържат в голяма доза не толкова езикови факти и доказателства за неговия турски произход, колкото идеолого-политически мотивирани и предназначени декларации и внушения, целящи не да открият и предложат на обсъждане научната истина за този ономастичен обект, а да изфабрикуват лингвистични данни и факти, необходими за формулирането на определен брой екстралингвистични тези и твърдения, особено актуални и дори злободневни по това време. Така самото изследване се осъществява, може да се каже, почти изцяло в рамките и под силния натиск на една не тягостна, а направо потискащо-мрачна идеолого-политическа атмосфера, под тежестта на която собствено научните факти и аргументи се оказват изместени и подменени от външни и чужди на Лингвистичната Наука аргументи, стил и метод на анализ, обосновка и заключение. Като резултат по-голямата част от изложението по повод и на тема *Балкан* всъщност се оказва не в собствено лингвистичната, а в извънлингвистичната, идеолого-политическата плоскост, именно поради което и цялото изследване по място и значение е някак си външно и чуждо и на самата Лингвистика.

Кратък метатеоретичен анализ оценка се налага да се направи и на отделни моменти при някои от останалите проучвания или бележки според мястото и реда в изложението дотук, поради което най-напред трябва да се отбележи, че в севернотюркската етимология за произхода на назв *Балкан* на Е. Койчубаев не е посочено от кой език е първата от съставките на сложната дума, а също така и какво е нейното значение, а ако **балакан* се разбира като съставено от *хана* "постройка; дом", то смисловата връзка между един природо-географски обект, обозначен от топонима, и изкуственото, изградено от човека селищно съоръжение, обозначено чрез първата възможна според автора съставка, изобщо и в никаква степен не може да се счита за очевидна и това се отнася в още по-голяма степен за втората възможна съставка *канд* "град", така че и тази етимология си остава всичко на всичко едно крайно необосновано и неубедително предложение.

Мнението на Н. Дмитриев пък, че *Балкан* е образувано с помощта на суфикса *-дан,* е само един крайно несполучлив опит за решаване на проблема за словообразуването на Названието, основан на външното сходство между неговата втора половина и току-що посочения суфикс, за който обаче изобщо не е взето предвид, че в турския език този суфикс се прибавя само към глаголни основи. А точно това непременно изисква да се

посочи и глаголен корен, който в тюркските езици, наред с *-л* да завършва и на *-р.* Наистина с оглед на приведените два апелатива от останалите тюркски езици може и да се допусне или предположи, че такъв корен е общтюрк. *bar-,* тур. *var-* "вървя, отивам; стигам, достигам", но все пак именно тук трябва да се има предвид, че специално този глагол в тюркските езици изобщо няма форма с *-л-,* което да даде и обяснението на *балкан.*

И за М. Фасмер обяснението на произхода на *балкан* очевидно, както и при редица други автори, се гради върху крайно повърхностното наблюдение, че щом като думата я има в турския език и не произхожда от славянските езици, то тя безспорно произлиза именно от този език, а наред с това съвсем неоснователно се свързват каспийските планини с чагатайския език. Но нека все пак специално да отбележим и констатираното от Ед. Мурзаев положение, че М. Фасмер като че ли пръв измежду всички езиковеди изразява предположението за наличието на някаква връзка между *балкан* и *бархан,* когато предлага сравняване на обл. рус. *бархан* с калм. *балҳан,* сибтюрк. *парған* и уйг. *барған* [Фасм-1, 129]. Без допълнителното привеждане на конкретни езикови факти и съображения обаче всичко това си остава все пак само едно крайно недостатъчно и неясно предположение под формата на обикновено предложение.

На П. Скок очевидно не му е известно, че апл *балкан,* освен в посочените от него славянски езици и в турския език, има и в българския език. А доколкото пък привежда данните и от тези славянски езици, би могъл да си зададе и въпроса дали са били налице и какво точно са представлявали необходимите и достатъчни екстралингвистични условия и предпоставки за заемането на такава "турска" дума чак в полския език или пък в сибирските руски говори например.

Безспорно съвсем неочаквано и дори любопитно решение за произхода на *балкан* открива акад. Ст. Младенов, който с подвеждането му към "арио-алтайски корен" не само успява да парира чрез интегриране турската версия за неговия произход, но и да предусети и да подскаже, макар и все още твърде абстрактно и неясно, възможно най-вероятното място като група езици за определянето произхода на назв *Балкан.*

Ако единствено на изключително слаба лингвистична осведоменост може да се отдаде твърдението, че *Балкан* никога не се среща и не се употребява в българския език самостоятелно, а само в съчетание с други думи, то безспорно плод на научна небрежност и недостатъчно вникване в същността, а не във формата на имплицитно осъществените размишления на най-ерудираните тюрколози езиковеди върху евентуалния произход на назв *Балкан,* е заключението и твърдението на В. Миков, че тур. *балкан* произхожда от персийския език, с което пък успява впоследствие да заблуди и подведе и самия Ед. Мурзаев.

От това, което Радлов пък дава по въпроса, е повече от очевидно, че при него има едно единствено и само несигурно предположение в смисъл дали тур. *балкан* не би могло да има някаква генетична връзка с перс. *бāлахāна,* защото тук е налице не само фонетична близост и дори съвпадение, но и общи семантични признаци, които в никакъв случай не бива да бъдат подминавани или игнорирани, което видният тюрколог, разбира се, изобщо не е можел да си позволи. Това толкова несигурно предположение обаче в никакъв случай не може да бъде достатъчно основание на извод за персийски произход на названието и за неговото по-нататъшното разпространяване и популяризиране, а още по-малко пък за поставянето на този погрешен извод в началото и основата на някакви по-следващи теории и обяснения за *Балкан.*

Благородната амбиция и намерение на М. Тодорова да представи историята на един собствено лингвистико-ономастичен факт не се осъществява главно поради недостатъчна междунаучна осведоменост, каквато авторът би трябвало да има още на началния етап на своето изследване именно за Балканите с немалко страници, посветени специално на назв

Балкан, и да не твърди голословно, че няма документални свидетелства за думата от преди османско време, а да вземе предвид най-малкото, че името *Балкан* е записано на стара арабска карта поне 100 години отпреди османотурското нашествие, съобщено за първи път тъкмо в историческо издание от П. Коледаров [1986, 168], достатъчно време преди това и доразвито в наша публикация 10 години преди отпечатването на нейното съчинение [Добрев 1989г].

Засвидетелстването на Името върху старата арабска карта е безспорно "отпреди османско време" и това би трябвало да е напълно достатъчно за сриването устоите и превръщането във фикция на турската версия за произхода на *Балкан.* Но според нас същата роля и значение имат някои свидетелства и "от османско време", например това, че М. Нешри [1984] споменава планината *Балкан* във връзка със събития през 1413-1414 г. [195-196], т.е. само двадесетина години след османотурското нашествие, за който кратък период от време османските турци надали биха могли да пренесат и наложат точно това име на Планината, ако то наистина беше турско по произход.

А и за нас малко странно, но оказва се, напълно е възможно български историк медиевист да пропусне такъв съществен и значим за историята на Името факт, както и да цитира, но в същото време да остави без каквото и да е внимание и коментар другото, пак почти толкова показателното и важно за случая сведение от писмото до Папата, че Планината има това название 100 години след падането на България, което също така надали би било възможно, ако то трябваше да се пренесе от турския език и да се разпространи и наложи за този все пак не особено продължителен исторически период. Всичко това безспорно именно за един български историк би трябвало да бъде причина и повод, ако не за търсенето на собственото, безспорно обективното и радикално решение на проблема, поне най-малкото за дистанциране и въздържане както от излишно и вредно не толкова за самия него, колкото за въпросната проблематика солидаризиране със съмнително научни виждания и концепции и още по-малко за формулирането, разпространяването по целия свят на особено прибързано взетите, обектно изобщо немотивираните, теоретико-методологически недостатъчно обоснованите и съвсем слабо защитените и обосновани, националистически пристрастните и ориентирани, фалшифицирано-манипулативните мнения и внушения на турските историци и лингвисти.

Това, че Името се среща в османските и турски речници, все още не означава нищо, но дори и точно обратното. Отново резултат не само от много слаба лингвистична осведоменост, но и от прекалена самоувереност и нескромност е твърдението, че било "всеобщо прието" това, че Названието се разпространява на Полуострова едва след идването тук на османските турци. Безкритичното позоваване и уповаване на турските историци, не само че не прави чест на автора, но води и до предизвикани от елементарно недоразбиране безсмислици от сорта като уж Иналджък предпочитал персийско-турската етимология на Ерен, която извежда думата от *balk* "тиня, кал" с умалителния суфикс *-an,* когато точно в тази етимология няма нищо персийско, а още по-малко пък и някакъв умалителен суфикс, както и обвързването на "по-малко популярната етимология", основана на перс. *Balā-Khāna,* с османците, куманите, печенегите и периода XI-XII в. едновременно, защото въпросителната на Радлов изобщо не може и не бива да се приема за етимология.

При Б. Даркот пък е налице друга, твърде любопитна, но и направо непозволена трансформация или по-точно изопачаване на факти и сведения, защото Цвийич само допуска и предполага как може да е станало евентуално запознаването на западните пътешественици по българските земи с името на Планината, но това той го представя като напълно сигурно и безспорно и дори на тази основа се опитва да обяснява и онимизацията на апелатива, след което пък идва другото много глупаво, няма по-точна дума, твърдение,

че от картите на пътешествениците Името се разпространило върху цялата планинска верига, което ние си позволяваме да конкретизираме и дообясним в смисъл, че вероятно с "любезното съдействие и сътрудничество" на телохранителите турци местното българско население е имало рядката възможност да надзърне в тези карти и нали сме си не само любознателни, но и прибрани по природа, веднага усвоило и присвоило новото име на старата си планина...

Всъщност в статията си за произхода на *Балкан* Х. Ерен не конкретизира вида на въпросния суфикс като умалителен [вж. Eren 1987, 118-119], а това, че именно Х. Иналджък, като носител на езика безспорно от най-висш сорт, го представя за такъв е особено показателно най-напред от гледна точка на това дали в турския език изобщо има такъв суфикс, както и на голямата неяснота и несигурност относно възможността Името да е образувано точно посредством този суфикс, който на всичко отгоре е и доста неясен и размит като семантика и се губи сред останалите, сходни по форма наставки. Ето защо се налага един историк да го изважда от небитието, като го обявява за умалителен, и да му придава все пак някаква значимост и легитимност в съвременния турски език, така нужни и полезни на всички без изключение турци, но особено на турските езиковеди и историци, които имат лично отношение и професионален интерес към отдавна загубените вече за тях *Балкани* и най-малкото, насочвайки се насам, получават възможност да стъпят на нещо родно и близко, от техния си език като едно име например.

А в субективен план само можем да гадаем за смута и объркаността, които обземат един такъв носител на езика, когато все пак в мислите си свърже и постави на едно място понятията "кал, тиня" и "стръмна гориста планина", като в същото време много добре все още знае и помни, че вече доста непосредствено и здраво се е обвързал с разпространението и популяризирането на очевиден и безспорен non-sens, включително и посредством най-широко ползувани и четени западноевропейски енциклопедии и речници.

И най-после, ако Името наистина е употребено най-напред от османците в Румелия, то как и кога те успяха да го пренесат чак в Карпатите и то с определението *Ungurus,* което тук турският историк неоснователно свързва в турския изафет втори вид, защото в оригиналната си форма и употреба то надали е с турското притежателно окончание, без което обаче той, именно като специален носител на езика, не може да си представи на едно място двете съществителни имена, понеже така те биха останали без връзка помежду си, поправянето и оправянето на което в края на краищата преминава през фалшифицирането и придаването именно по този начин турски вид на чуждия езиков факт.

Но какъв е неговият коментар за горепривedените сведения от Нешри, че войската на Мехмет I при движението си по пътя за София приближава планините Балкан, което сведение той препредава от съвременника на тези събития Ашък Пашазаде [вж. İA-1, 707-708]? Ами за тези от въпросната стара арабска карта? И най-после, ако думата наистина е приложена към Хемус от географи от Античността (Sic!), то как тогава все още несъществуващите турци го произведоха това име и го присвоиха именно на тази планина и то едва след като стъпиха на нея чак през XIV в., т.е. десетина века след края на същата тази Античност?

Метатеоретичният анализ, характеристика и оценка на част от горепредставените в пределно обобщено резюме и разгледани и преценени в конкретно-аналитичен план проучвания и бележки върху плназв *Балкан* следва да бъдат допълнени, продължени и завършени посредством техния анализ и оценка в обобщено-синтетичен план най-напред диференцирано-поотделно в аспекта на вече разработените и предложени изследвания на фонетико-граматичния и семантичен строеж и употреба на Названието от една страна и от

друга, в аспекта на неговото разпространение и произход, а непосредствено след това и на нивото и с оглед на всички едновременно и съвместно като вид лингвистико-ономастични изследвания с присъщите им съставки, черти и особености, така че към края на настоящото изложение и като резултат вече да приключи изграждането и да се получи в окончателно завършен, пълен и достатъчно ясен и непротиворечив вид необходимата и търсена във и през цялото изложение от началото до тук най-обща по ниво на абстракция, но възможно най-конкретна, ясна и определена по съдържание теоретична представа за нивото и степента на проученост на назв *Балкан* на съвременния етап на развитие на българската и чуждестранна лингвистика и Ономастика, което пък от своя страна да изиграе ролята на основание, мотив и стимул за по-следващото, цялостно, окончателно и подробно изследване и описание на същото това название впоследствие и по-нататък.

Метатеоретичният анализ, характеристика и оценка на досегашните изследвания и описания на назв *Балкан* под формата на горепредставените кратки проучвания и бележки с оглед и в аспекта на неговия фонетико-граматичен и семантичен строеж или което е същото – на неговата структура и употреба, позволяват най-напред да се констатира, че фонетически почти при всичките от тях се има предвид и се борави с една единствена и неизменяема звукова форма на Името, без каквито и да е опити и намерения за издирването, привличането и подлагането на анализ и на други форми, каквито достатъчно отдавна е установено, че се срещат и употребяват в редица други езици.

Тук, дори и при най-добро желание, надали е възможно да бъде приета като изключение бележката, че на М. Фасмер принадлежи интересното хрумване да направи връзка между *балкан* и *бархан,* а откритие на Н. Дмитриев пък са фонетико-семантически подобните им сибирскотюркски и уйгурски думи (Ед. Мурзаев), доколкото при първия тази връзка не надминава и си остава единствено и само на нивото на едно много неопределено и неясно предположение под формата на предложение за сравняване на последното най-напред с вече добре известната и отдавна позната калмицка дума, а при втория тези толкова отдалечени от турския език думи са, както и самото турско по произход според автора *балкан,* глаголни производни с помощта на суфикса *-gan,* което обаче, както се видя по-горе, не отговаря на истината. Но веднъж осъществени тези връзки, те задължително трябва да се анализират и да се установи техният вид и характер, така че като резултат да стане ясно дали въпросните лексеми са изоглоси, застъпници една спрямо друга или пък чисто и просто случайни съвпадения с различна степен на формално-семантично тъждество.

Във връзка и по повод морфологичната структура на Названието за някакво решение на проблема, разбира се, не може да се приеме заключението, че тази структура няма своето обяснение в морфологията на тюркските езици (Ив. Дуриданов), а и повечето от авторите, проявили повече или по-малко сериозно-ангажиран интерес към *Балкан* или изобщо не виждат точно тук никакъв проблем, или пък чисто и просто не го забелязват.

Проблемът очевидно не намира своето решение и в няколкото силно хипотетични предположения и определено несполучливи опити за обяснение на краесловието на *Балкан* на основата и с оглед на турското глаголно словообразуване (Н. Дмитриев), на общотюркското глаголно словообразуване (К. Менгес), на тюрко-иранското двусъставно именно словообразуване (Е. Койчубаев), на тюрко-монголското двусъставно именно словообразуване (Хр. Тодоров-Бемберски) и още по-малко пък на турското именно словообразуване (Х. Ерен), където, както беше показано по-горе, не е ясно кой и какъв е словообразувателният суфикс, посредством който се получава възстановяваната словоформа и това налага турски историк (Х. Иналджък) да поправя, подпомага и дори спасява турски лингвист, само и само за да легитимира и продължи живота и

популярността на изобщо невъзможната и лошо обоснована, пределно слабо защитената турска етимология.

Готовността, бързината и лекотата, с която отделните автори посочват и предлагат едно или друго морфологично средство или способ като основа и начало за произход на морфологичната структура на Названието, най-често и в повечето случаи под формата на фонетически дори и минимално съвпадащ или подобен словообразувателен суфикс, без да се интересуват особено от вътрешноморфологичната семантична съвместимост и производимост, са свидетелство и доказателство по-скоро за неоснователно подценяване и недооценяване значението, ролята и мястото на словообразуването при възникването и образуването на собствените имена, отколкото за сериозно желание и намерение за пълна и цялостна обосновка, доказване и защита на избраното решение и обяснение на морфологичната структура на Названието.

Почти всички от досегашните проучвания върху назв *Балкан* с оглед разпространението най-напред в синхрония на неговите форми и разновидности се ограничават главно до локалното посочване и определяне на едно единствено, собствено българското название, а онези от тях, които излизат извън този пределно тесен периметър, обикновено стигат до двете тюркменски планини на брега на *Каспийско море,* независимо че реалнообективните възможности и категоричната познавателна потребност от разширяването на териториалния обхват на изследването чрез издирване и включване в описанието на още голям брой, съществуващи в източните езици форми и разновидности на назв *Балкан* са многократно по-големи.

Историческото разпространение или което е същото, разпространението на Названието в диахрония има за начало и отправна точка пак българската му разновидност, за да бъде тя проследена и представена върху крайната точка на една сравнително къса назад във времето отсечка от време (М. Тодорова), а още по-незадоволително е положението и при каспийската разновидност на Името (Ед. Мурзаев), което като цяло не може да се приеме дори за минимално достатъчно при наличието за споменатите по-горе твърде ранни унгарски засвидетелствувания, а така също и с оглед на сравнително ранното записване на българската разновидност върху горецитираната стара арабска карта.

Ето защо тук като напълно правомерен и достатъчно обоснован се очертава изводът, че всички досегашни проучвания върху назв *Балкан* изграждат и предлагат една съвсем бедна и далеко непълна, твърде приблизителна и бледа представа за реалното и изчерпателно съвременно-синхронно и историко-диахронно, локално-темпорално разпределение, разпространение и употреба на отделните му форми и разновидности, включително и на българското назв *Балкана.*

Произходът на назв *Балкан* е предмет на изследване във всичките без изключение проучвания и бележки, някои от които датират доста отдавна, но все пак този интерес напоследък се засилва особено много и това название се превръща в обект на интензивни етимологични търсения и предложения, причината и предпоставките за което безспорно са всеобщото желание и намерение да се намери и предложи решение най-после и в края на краищата тъкмо на този толкова мъчен и труден научен проблем. Наред с това, повечето от тези проучвания и бележки са насочени единствено и само към произхода на Названието и дори никак не е трудно да се забележи, че тук е налице определено научно фаворизиране, подчертано засилен и направо емоционално-специален интерес и ангажиране, обяснението за което при някои от случаите безспорно са блестящите и съвсем лесни възможности за получаването на бързи извънаучни ползи и дивиденти под формата на ефектни и ефикасни екстралингвистични и по-точно идеолого-политически изводи и заключения, намерението и желанието за пряка и незабавна реализация на които възможности си проличават особено ярко при турските езиковеди и историци (Х. Ерен, Х.

Иналджък), които между впрочем не ги и прикриват особено старателно, независимо от това, че по силата на редица обективни и субективни причини и предпоставки, именно те изобщо не са в състояние да обосноват и докажат тъкмо и единствено турския произход на Названието.

И все пак крайният и недвусмислен резултат от всичко това от една страна е непрекъснатото възникване и появяване във времето и на различни места на все нови и нови етимологии, откъдето е и понастоящем изобилието в Лингвистиката и Ономастиката специално на всевъзможни и най-разнообразни по вид, характер, обем и качество решения обяснения за произхода на *Балкан,* с каквото изобилие надали може да се похвали кое да е друго собствено име не само в българския език, но дори и в останалите езици по света или пък още по-малко някоя обикновена дума от кой да е език.

Целият този научен, а на места и псевдонаучен ажиотаж, шум и суматоха обаче, макар и от определена гледна точка да се очертават като необходими и полезни, все пак ни най-малко не допринасят за окончателното и радикално решение на проблема за произхода на назв *Балкан* пред категоричната вътрешно- и външнонаучна потребност от непременното наличие на вътрешно единните и непротиворечиви, по-частни решения и експлицитни обяснения на всички по-конкретни и отделни съставки на неговата историкогенетична верига под формата на словоформа генетична основа, лексикален корен етимон, словообразувателно гнездо в езика източник, съответствия в родствените и заемки от първа и всяка по-следваща степен като формално-семантично пренасяне, адаптация и по-нататъшно развитие в останалите, родствени и неродствени езици, които са били или продължават да бъдат в пряк или косвен контакт с езика или диалекта основа на названието.

Или казано още по-кратко и по-ясно, назв *Балкан* понастоящем и все още няма достатъчно една съвсем проста, ясна, точна, пълна, последователна и вътрешно непротиворечива; достатъчно убедителна, сигурна и правдоподобна, всестранно обоснована, коректно проведена и доказана етимология с посочване и на неговия етимон в езика, от който това име произхожда, и която етимология да произтича и да отговаря по съответен начин наред с всичко останало също така и на мястото, ролята и значението на това название не само в собствено националното, но и в международното, глобалното информационно пространство, а и като носител и изразител и на специфична, собствено българската народопсихология и светоусещане.

Липсата все още и понастоящем точно на такава етимология означава още и това, че дори и след толкова време научно дирене и усилия изобщо не е ясно откъде назв *Балкан* води своето начало и откъде произхожда било като един отделен и самостоятелен език основа, било пък като група такива езици. И всичко това се отнася в не по-малка, а точно обратното, в много по-голяма степен и даже конкретно и специално за турската етимология на Названието, тестването на която по отделните пунктове на току-що разгърнатата историкогенетична верига изобщо няма да е в състояние да издържи изпитанията под формата на задоволително и приемливо обяснение на наличието, ако не на абсолютно всичките, все още неиздирени и несъбрани изцяло и в окончателен обем форми и разновидности на *Балкан,* част от пълния набор на които са приведени по-горе, то поне на едно единствено и отделно название и дори нека то да не бъде планината Палкан чак на Енисей, а чисто и просто Балхан на Каспийско море, или пък във вид на убедителен отговор на въпроса каква е точно и дали това, турското по произход българско название изобщо има някаква връзка с фонетико-семантически твърде близкото и сходно тадж. *valγang,* както и на редица други въпроси от тази област.

При предълно обобщената и кратка характеристика и оценка като цяло и общо за по-подробните и обширни от досегашните проучвания върху назв *Балкан* в синтетичен план,

но в реалнообективен, ономастикоонтологичен или още в съдържателен аспект следва да се констатира най-напред, че всички те без изключение боравят с крайно бедна и дори оскъдна емпирична база под формата на няколко, най-много до половин дузина форми и разновидности на Названието и при това повечето от тях така и остават вън и настрани от провеждания семантико-функционален или фонетико-морфологичен анализ, в резултат на което цялата аналитико-синтетична дейност се осъществява и разгръща върху пределно ограничена емпирична база, стеснена до една единствена (Х. Ерен) или в най-добрия случай до няколко форми и разновидности на назв *Балкан* (Ив. Дуриданов).

Във и чрез тези дори по-подробни и обширни проучвания все още не са издирени, събрани, систематизирани, анализирани, описани по строеж и разпространение напълно и непротиворечиво и не са приведени в известност повечето от националноезиковите и темпорално-локалните форми и разновидности на *Балкан* и то както в съвременно-синхронен, така също и в историко- диахронен аспект; тук липсват или пък не се вземат предвид целият най-разнообразен и многосъставен набор от сведения и данни, свидетелства и споменавания на отделните форми и разновидности на Названието в различните извори и източници, както и ако не в пълен, поне в необходимия и достатъчен обем фактите, сведенията и данните от езиците на източните народи като тюрки, иранци, монголи и др., някои от които, поради специфичната си структура, произход и езикова принадлежност може да изиграят ролята на теоретико-методологически много съществен и значим компонент изходна основа и начало на изследването, а по-нататък пък и на показател коректив за обосноваността, правилността и многостранната съобразеност на ономастичното проучване.

Ограничената емпирична база при тези проучвания се съпровожда още и от пределна фрагментарност, която се заключава в това, че тук предмет на интерес и цел на изследване е преди всичко произходът и то главно и основно на българското название *Балкан* или пък коя да е негова съвсем частна страна или особеност, докато съвсем в минимална и дори в незначителна степен и пълнота са обхванати неговото синхронно и диахронно разпространение и употреба, а не са малко и случаите, когато вън от научното полезрение остават изключително важни и необходими за пълното и цялостно изследване на *Балкан* лингвистични и извънлингвистични факти, сведения и данни.

Наред с това тук изобщо не може да се каже, че са достатъчно убедителни и задоволителни и крайните резултати от тези проучвания във вид както на описание и представяне на назв *Балкан* като строеж, употреба и разпространение, така също и с оглед на напълно недвусмисленото и категорично определяне и посочване на неговия произход.

При характеристиката и оценката като цяло на по-подробните и обширни от досегашните проучвания върху назв *Балкан* пак в синтетичен план, но в субективнопознавателен, теоретико-методологичен, или още във формалноструктурен аспект трябва да се отбележи най-напред, че това в по-голямата си част са твърде кратки и ограничени по обем и обхват, често пъти случайно-епизодични и откъслечни бележки, разработени и предложени най-често между другото и инцидентно, по време и допълнително към обсъждания друг, много по-важен и основен за съответното изследване проблем; бегли и повърхностни хрумвания и мнения, които взаимно се изключват или отричат и които с нищо не допринасят за окончателното и задоволително разкриване и изясняване дори на онзи пределно частен и ограничен аспект, страна или особеност на Названието, към който те са насочени (Вл. Минорски).

От гледна точка на използуваните подход и методи на изследване тези по-обширни и подробни изследвания се предприемат и осъществяват обикновено с цел да анализират и разкрият коя да е по-частна и особена страна или черта на назв *Балкан;* при повечето от тях в скрит или явен вид се проявява неизбежната и вездесъща “турска теза” за неговия

произход, което също така неизбежно стеснява хоризонта и ограничава перспективата на изследването. Всички те изглеждат или поне имат вида на проведени и осъществени като че ли в рамките и с помощта на един по-задълбочен и многостранен анализ, с по-подробно обосновани и доказани обобщения и изводи, което обаче в края на краищата се оказа вярно само частично и донякъде или пък изцяло привидно, защото именно тук се наблюдава например непрекъснато връщане и няколкократно поставяне отново и отново с цел откриване, но напразно, подход и посока за намиране решение на проблема за произхода на Названието; едва ли не безразборно привеждане и натрупване на все нови и нови факти, които обаче си остават откъснати както едни от други, така също и от предлаганите тези и обобщения, достигането до които става не по задължителния ред на извеждане и преминаване на едно в друго, а на неочакван и далечен дълъг скок от едно обобщение към друго на съвсем друго стъпало на абстракция, както е при доказването на семантичния преход от "кал, тиня" към "гора, планина", при което неизбежно се прекъсва и самата верига на естествения и научнозадължителен ред и начин на извеждане и формулиране на търсените и необходими изводи и заключения (Ив. Дуриданов, Х. Ерен).

Особено симптоматичен за вида и характера на методите, използувани при изследването на назв *Балкан* е доста честото позоваване от едни автори на други, които обаче предлагат напълно погрешни и неверни мнения по съответния въпрос (Ед. Мурзаев, М. Тодорова), като не липсват и случаи, при които неопределено-вероятностните сведения и данни от един изследовател се заимствуват и представят от друг като безспорно сигурни и окончателни и на тази основа последният изгражда и разгръща цялото си по-нататъшно мнение за конкретна черта или особеност на Названието (Б. Даркот).

Наред с това, освен че почти винаги изобщо не се формулират каквито и да било обобщения и изводи, все пак ако понякога се стигне до тях, то те се правят или без каквато и да било обосновка, така направо, съвсем на доверие, или пък на основата на твърде тясна и ограничена, а често пъти и съвсем неясна по произход и наличие фактологическа основа, като при това тези заключения обикновено си остават в сферата на вероятностните допускания и предположения, какъвто е и случаят например с връзката на названието с географския термин *бархан,* или пък с извода, че все пак най-вероятно остава схващането за тюркския произход на думата *балкан,* независимо, че нейната словообразувателна структура все още изобщо не е ясна с оглед на системата от словообразувателни средства на тюркските езици (Е. Мурзаев, Ив. Дуриданов).

От друга страна, в рамките и чрез тези изследвания се предлагат редица противоречиви и дори взаимноизключващи се изводи и заключения, като веднъж например се твърди напълно определено и категорично, че названието *Балкан* или неговият апелатив не се срещат в анадолските турски говори, а след това се прави опит да се покаже и докаже, че такъв апелатив има и че то си има тъкмо него за своя закономерна и безспорна основа; също тук са налице немалко съвсем повърхностни наблюдения и мнения; определено произволни, некоректни или направо крайно некомпетентни връзки и сближения, дължащи се главно на съвсем слабото и крайно недостатъчно за подобно начинание познаване и владеене на привлечените за основа и аргументация данни от другите езици, главно от източните - тюркски, ирански или монголски; голям брой груби грешки, слаби страни, пропуски и недостатъци дори и от сорта на това да се твърди, че втората част на *Балкан* произлиза по някакъв фантастично-невъзможен начин от монголската заемка в турския и българския език *калкан* (Ив. Дуриданов, Хр. Тодоров-Бемберски).

Ето защо всичките тези проучвания и бележки следва да се квалифицират най-общо и съвместно като изцяло едностранчиви по подход и недостатъчно пълни по обхват и обем, а и с недостатъчно или изобщо недоказани и необосновани, немотивирано и некоректно

подведени и формулирани тези, изводи и заключения по стил и метод на изследване и описание с грубо нарушаване и несъобразяване с установените и добре известни принципи и правила на собствено научното изследване; на липсата на достатъчно обоснована и експлицитно представена, пълна и последователна методология в качеството на основа и средство, критерий и показател, определител на подходите, формите, средствата и насоките на самото изследване.

Съществен момент тук още е и това, че в досегашните проучвания върху *Балкан* няма необходимия и задължителен за всяко сериозно и добре направено научно изследване пълен и теоретико-методологически съобразен, издържан и правилно проведен критичен анализ и оценка на останалите, предходните описания и обяснения за произхода на названието, поради което на този етап от проучването на проблема всяка една от немалкия брой разработени и предложени етимологии се очертава, изглежда или най-малкото има претенциите именно тя да бъде единствената и най-меродавната по въпроса. Дори на това място и етап на настоящото изследване може и трябва да се каже, че многопризначната двойственост и неяснота в плоскостта на големия брой етимологични обяснения фактически позволяват и дори налагат извода за липсата все още в българската лингвистика на толкова необходимото и съществено за нея, фактологически достатъчно пълно и обосновано, теоретико-методологически коректно и непротиворечиво, напълно убедително и задоволително етимологично обяснение за произхода на плназв *Балкан.*

Именно в този аспект, във връзка с произхода на назв *Балкан* непременно трябва да се отбележи и да се сподели най-общото впечатление, че голям брой минали и настоящи изследователи от българската и чуждестранната лингвистика, география и история напълно определено и съвсем съзнателно пребивават в абсурдно-парадоксалната ситуация да приемат, утвърждават и разпространяват напълно невярната и обектно неадекватната теза велика заблуда и сериозна научна грешка, наречена и известна като "турски произход на плназв *Балкан",* а така също и непрекъснато да обосновават, разгръщат и доказват всяко свое по-следващо разсъждение и заключение именно и с оглед тъкмо на тази толкова неточна и невярна предпоставка или най-малкото, да подкрепят и допълнително аргументират своите разсъждения посредством точно и именно турската теза за произхода на Названието (М. Тодорова).

Ето защо тук и най-накрая задължително следва да се формулира и пределно обобщеният извод, че поради редицата си слаби страни, пропуски и дори и груби грешки, които съдържат, досегашните проучвания и бележки върху назв *Балкан* в никакъв случай не може и не бива да се приемат за някакъв, дори и минимален като продължителност етап по пътя към неговото пълно и окончателно изследване и описание. Съвременното състояние и степен на проученост на проблема продължава да е на своя начален и дори първичен стадий, а нивото на самите тези проучвания е твърде ниско и крайно незадоволително и то не само в българската, но и в чуждестранната Ономастика и Лингвистика изобщо. Към настоящия момент все още не е разработено и предложено обектно адекватно, достатъчно пълно и широкообхватно, подробно и задълбочено, теоретико-методологически съобразено, последователно и непротиворечиво изследване и описание на назв *Балкан,* най-вече и преди всичко в аспекта на неговия произход и разпространение.

Фрапантно-драстични дисонанси
в съвременната българска Ономастика

Формулирането на дефиницията за същността на собственото име, която съдържа и носи в себе си не толкова една съвсем различна и отделна, нека да не бъде дори и оригинална, колкото една достатъчно подробна и диференцирана, пълна и завършена

абстрактно-всеобща представа за названието като ономастичен обект и предмет на изследване в цялата му сложност и комплицираност, така също и пресъздаването от най-частния детайл до най-общия структурен комплекс на цялата тази изключително усложнена, комплексно-многослойна и пъстра картина на неговата структура, функция, възникване и образуване чрез специфични средства и способи; на неговото развитие и промени в даден език или пък на други езици, към които то преминава и се заема, вече най-малкото трябва да ни дават научноморалното право и основание, и то без да се налага да проявяваме иначе задължителното в случай на интерес и проява към собствено лингвистическа проблематика от страна на любознателно-добронамерен лаик неспециалист толерантно-снизходително отношение, защото тъкмо в този случай очевидно и безспорно се касае за съвсем нови, редки и дори и безпрецедентни не само в българските, но и в световните междунаучни взаимоотношения агресивно-нагли попълзновения с нечисто-користна цел, да забележим и заявим напълно отговорно и ангажиращо, особено в аспекта на така разкритите и описани характерни черти и особености на заетите названия и в частност на самия процес на заемането по принцип, както и с оглед на стратификацията на ономастичното пространство изобщо, на собствено българското ономастично пространство конкретно, и на общобалканския топонимичен пласт специално, който се характеризира и съдържа, отдавна вече много добре и всеобщонаучно известен и описан, конкретен и точно определен набор и състав от ономастични слоеве от местни имена, по-голямата и съществена част от които възникват и се образуват на основата на апелативи от собствените национални езици на съответните страни, във или между които в никакъв случай не е възможно да се вмъкнат и разположат допълнително-изкуствено някакви си други слоеве, че нито едно без изключение от “подхвърляните и раздрънквани” от доста време насам из разни ъгли на прабългаристичното научно пространство “древнобългарски собствени имена” в практически неизчислимо и невъобразимо количество, не възниква и не се образува на основата на нарицателни и други имена от “древнобългарския език” в качеството и структурата му именно и единствено на памироирански език като вид индоевропейски език, първо, защото такъв език чисто и просто никога не е имало в миналото, понастоящем няма, а и за в бъдеще няма да има и второ, защото имената и по-специално топонимите, за които се приказва отвисоко-наедро и се настоява, че са донесени на Балканите от “древните българи” в едни и същи по съществено съдържание вариации като само “българинът може да разбере тези имена, докато за другите народи, включително и за славянските, те са тъмни и неясни”; “Единственият народ, който е имал подобни думи и подобни граматични форми на Балканите, са били Аспаруховите българи”; “всички изредени по-горе имена са останали най-вече от тях”; “Те са едно пряко наше наследство от техния особен език”; “не се срещат сред славяните и същевременно са широко разпространени в земите, обитавани от древните българи преди тяхното преселение на Балканите”; “Последната особеност, която се открива, когато разглеждаме старите български имена на селища и планини, е че в тях се съдържат множество специфични думи, по които българският език и до днес се отличава от околните балкански езици”; “Не само историята, но и картата на България е до голяма степен сътворена и написана от Аспаруховите българи”; “Но този факт оставаше дълго време неизвестен. Трябваше да бъдат открити древните имена, разпръснати от българите навсякъде из Балканите, за да разберем какъв народ са били те и какво са оставили отсам и отвъд Дунава” [Добрев П. 2001а; ~*~2002а; ~*~2002б; ~*~2002в] и други такива бълнувания от сорта по-скоро на определено политико-идеологически лозунги и декларации, отколкото научни наблюдения, констатации, изводи и заключения, в действителност и фактически, от лингвоисторико-генетична гледна точка или което е същото – по произход, са не от никога

несъществувалия и от никото ни чут, ни видян “древнобългарски език”, а от всякакви и всички възможни и наистина някога съществували или и сега съществуващи езици на племена и народи, достигнали или преминали през Балканите, като има, разбира се, и такива, които са от езици, носителите на които дори и не са виждали или не са чували за тази част на Света, но техните собствени или нарицателни имена са вървели дълго през Времето и Пространството и са стигнали до тук по безконечната и затворена верига на преките и косвени етнолингвистични контакти и взаимодействия между немалък брой диалекти и езици.

Да се надяваме, че настоящото, признаваме с огромно неудоволствие и неудобство, също и за съжаление, но и наистина принудително, безпрецедентно може би в науката Лингвистика дълго изречение, дава достатъчно пълна и добра представа не толкова за сложността и трудността на тук визираната проблематика, колкото за индивидуалнопсихологическото състояние на един български лингвист тюрколог, изправен пред безалтернативната необходимост непременно да вземе отношение и да подложи на критичен анализ лингвистикообразните писания на един икономист като че ли по образование, но сякаш, макар и за нас много привидно, историк по занимание и професия, доколкото и ако така може да се съди по научните му степени и звания, защото неговото, именно и тъкмо на българския лингвист тюрколог, не толкова неотнимаемо-свещено право, колкото не особено приятно в случая социално-индивидуално задължение и задача е да внесе, според собствените си сили, възможности и научни виждания, необходимата и достатъчна яснота и разбиране дори и в най-неясните и заплетени научни проблеми от собствено българската, родната Прабългаристика и най-после и най-важното – да прегради пътя и да лиши от по-нататъшен живот крайно вредните и социално дори опасните, извънаучно, користноморално мотивираните и отдавна и непрекъснато подклаждани, раздухвани не, ами развявани и разнасяни къде ли не по Света псевдонаучни идеи и заключения на въпросната особа с горното, не съвсем ясно образование, но във всички случаи, с крайно недостатъчна и дори липсваща за подобни занимания лингвистична квалификация.

Ето защо и именно поради това, най-напред и на първо място, тук се налага още, в един най-общ план и по принцип да забележим, че сред цялата тази безразборно нахвърляна купчина от може би няколко стотици, събрани оттук-оттам “древнобългарски имена на Балканите” определено и безспорно, не от въображаемо-измисления “индоевропейски памироирански древнобългарски език”, а именно и единствено, само от славянските езици на Балканите, към които изобщо никакво отношение няма лингвофактологически неоснователното и неподкрепено, теоретико-методологически никъде необоснованото и недоказано и тъкмо поради това прекалено самомнителното, крайно невежественото и голословно твърдение, че, видите ли, “славяните нямат повечето от особените думи, съдържащи се в тези старинни названия”, в действителност водят своето начало, т.е. възникват и се образуват на основата на апелативи - нарицателни и други несобствени имена и глаголи, от тези езици, основната и съществена част от нахвърляните из безброя най-всевъзможни и публикувани писания собствени имена като *Бухала, Варна, Витошевец, Връхот, Вртопу, Глигану, Зидон, Зиду, Зне-поле, Корча, Морава, Мургаш, Мънику, Плана, Прасковче, Пряспа, Пръждево, Рид, Рът, Свирци* и още мн.мн.др., привеждането и занимаването с които сега и тук ще бъде само излишен лукс, който ние не можем да си го позволим.

В действителност, миналите и настоящи български диалекти и говори извън сегашните български граници са изследвани толкова подробно и задълбочено от езиковедите ни българисти и слависти, че направо е изключено да не се обърне внимание и да не се предложи съответното обяснение на всяко, славистически повече или по-малко

“неортодоксално” собствено или нарицателно име, какъвто безспорно е случаят с определените за много “тъмни и неясни” за славянските народи имена като *Мачката, Тумба* и мн.др.

По-конкретно и подробно, не само тези имена обаче се оказват за езиковедите слависти, а специално *Мачката* и за български езиковед тюрколог като нас, съвсем прости и ясни поне в рамките и на нивото на славянските езици, защото много отдавна ни е известна македонобългарската дума за котка като *мачка,* пък и накрая на бул. Цариградско шосе в София има ресторант с второ, очевидно шеговито-сърбизирано име *Царна маца,* което ни най-малко не пречи, разбира се, по пътя на метонимията, българите градинари от Задкарпатието да наричат мачка и мишките, които вредят на разсада, така че и настоящото название е образувано очевидно на основата на разпространеното в повечето от славянските езици нарси *маца, мачка* “котка”.

Наистина известна проблематичност в евентуалния индоевропейски произход на тази дума внасят не толкова семантически тъждествените съответствия в албанския, гръцкия, турския и румънския език, колкото унг. *macska,* към което ние пък прибавяме и тат. диал. *мәче, мацы* “кошка”, с което вече нещата се насочват достатъчно определено към прабългарски произход, но не и към иранските езици, за които може да се мисли едва след, но по-точно, преди тюркските езици като евентуална среда за произхода на тази дума [вж. и срв. Щербак 1961, 129-130; БЕР-3, 695-697; ТтТДСз, 302].

Независимо от тази толкова дълбока и донякъде малко вероятна едва в края си историкогенетична перспектива, горното название очевидно и безспорно възниква и се образува върху апелатив от славянските езици, което пък прави напълно излишни дори и най-нескопосаните опити за директното му съотнасяне с иранските езици, а оттук и провъзгласяването му за словен инвентар на някакъв си “древнобългарски език”.

Славянско по произход е и второто име, което безспорно възниква и се образува на основата на добре и широко известнотоълг. *тумба* “неголяма височина; нисък връх” като по-късно и най-ново развитие на стб. òˆïú, от което между впрочем са не само вр. Тумба в Тимошкия край и *Тумба* от надписите на Омуртаг, но така също иълг. топнм *Тъмпа* в Трансилвания [вж. Балкански 1996б, 52-53; Балкански, Парзулова 1996, 46], което обаче изобщо няма никаква връзка и отношение с широко и много добре известното в иранските и особено в тюркските езици, включително и в турския език, откъдето пък произхожда също много добре известната българска дума *тепе,* полиморфно в останалите тюркски езици като *туба, тюбе, тапа* и др.

Достатъчно специфичен, но и характерен за балканската топонимия случай е и хидрнм *Морава,* предишната и антична форма на който е *Μάργος,* но така също и *Μάρος,* образувано от своя страна, според едното, по-малко вероятното предположение, на основата на трак. **morgo* “край; граница” [вж. Гиндин 1981, 18,130, срв. Гиндин 1981, 56] и според другото, много по-сигурното предположение на акад. Ст. Младенов - от ие. **mar* “вода; река; мочур”, преобразувано на славянска почва с наставка *-ава,* както при нарси *държава,* въпреки че никак не е изключено, освен този топонимичен суфикс, в славянските езици да има и хидронимичен суф. *-ава,* налице например в хидрнм *Нишава* [вж. и срв. Дуриданов 1996а, 40-41], но според нас, очевидно и по-скоро видоизменено вторично и допълнително след преминаването си в западнославянските езици, разпространението на които през Ранното Средновековие чак към източната част на днешна Австрия започва още през 777 г. [Врионис 1999, 54-55], посредством наслагването, констелацията върху него на слав. нарси **мурава* “млада зелена трева”, значението на което е особено подходящо за образуването на хидроними и от което са още и редицата западно-, южно- и източнославянски лексеми, включително иълг. *морава* “ливада”, самото то производно от слав. **murъ,* запазено в рус. *мур* и с родствени корени в

литовския и латвийския език [БЕР-4, 331], наличието на които се смята за задължително, но и достатъчно доказателство за индоевропейски произход, именно и единствено която констелация между впрочем вече позволява да се предложи и достатъчно пълното и задоволително обяснение и на източнославянския хидрнм *Мурава,* впрочем неясно защо липсващо при горецитирания изследовател (Л. Гиндин).

Независимо от това и ето защо, плод на манипулативно настроена чиста фантазия и откровена фалшификация са всякакви приказки, че, видите ли, "Като много други народи и българите са обичали да назовават нещата с прости и разбираеми за тях слова", което и за нас е много просто и лесно да си го мислим, без изобщо да разходваме интелектуална енергия и ценно време за справка по наши и чужди етимологични речници, но отговорът все пак на въпроса "Защо например, реката, наричана през римско време Маргус бива преименована от тях на Морава?" във вида "Причината за това е, че в източните краища, откъдето са дошли българите, се е срещала думата "мурава", която значи тиха, спокойна река", изобщо не задоволява по силата на своя добродушно-селски наивитет и примитивизъм.

Колкото до "причината" накрая, то "в източните краища", може би някъде към Япония или още по-наизток, но въпреки това много неясно къде по-точно, няма нито такава дума, нито пък такава река, а ако все пак, имплицитно и именно поради това много непочтено, тук се прави намек за голямата средноазиатска р. Мургаб, то нейното име, не само че по звуков строеж е безкрайно далеко от назв *Морава,* но и много добре и широко известно, е образувано от ир. *мург* < *марг* "камък; каменен" и *аб* "вода; река", именно поради което, не само че името на тази река няма нищо общо с името на р. Морава, но и няма как да прескочи Пространството и Времето и да се озове от Средна Азия в Югоизточна Европа.

Мимоходом нека пределно кратко отбележим, че алб. ойкнм *Корча* не е нищо друго, освен стб. *Горица,* което пък безспорно е умалит. *горица* от *гора* "планина"; ойкнм *Витош,* още и *Витошевец* надали може да има "памироирански произход", когато самият орнм *Витоша* има за основа стб. Âèòîøü и е със съответствия и в останалите славянски езици [Заимов 1962, 189-190]; прабългарите не донасят и не дават на античния гр. Одесос името *Варна,* защото по времето когато се разпръскват и заселват по Балканите, те го заварват там това име [вж. Български средновековни градове-1 1981, 293] и независимо че фонетически то може да се съотнесе с апелатив не само от тюркобългарските, но и от индоевропейските ирански и тракийски езици, което отдавна вече и многократно е правено от далече по-интелигентни и грамотни, но още по-важното - напълно честни и почтени езиковеди и историци, все пак всички историколингвистични и културноисторически факти и данни, приоритетно и с максимална доза вероятност, налагат извода за неговия славянски произход от времето преди да започне проявата и действието си ликвидната метатеза [вж. напр. Шустер-Шевц 2003, 83-84]; особено показателно за славянски произход е специфичното съхраняване на голямата носовка в топонимията и такова име например е и назв *Мъндра,* налице също така и сред архаичната славянска топонимия в Гърция във вида *Μούντρα* от слав. *ì©äðà; втората съставка на *Турну Мъгуреле* безспорно има за основа румънския апл *magulă, măgúră,* който най-вероятно е слав. **magylā,* ìîã¥ëà, свър. бълг. *могила,* който апелатив, доколкото първата гласна все още е непроменена, подобно на гр. *μαγούλα,* трябва да е зает в дакийския субстрат на румънския език още по времето преди VI в., докато самият град възниква след 1829 г. в близост до средновековната българска крепост Холъвник, която през различните периоди от съществуването си е именована последователно или едновременно с гръцкото по произход *Пиргос,* арабо-турското *Куле* или балканолатинското в славянизирания вариант *Турна,* но и в румънизирания вариант *Турнул* [Български средновековни градове-1

1981, 142-148; Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 41-45; БЕР-4, 196-198, подчерт. - И.Д.] и така без край.

Едно от "прастарите имена, разпръснати околовръст из съседните с България земи" и носещо забележителната (!!?) "постоянно повтаряща се в тях особеност", заключаваща се в това, че и то "твърде често завършва с определителните членове А, Я, У (О), характерни на Балканите единствено за българския език", е освен това и сли "Мънику (мъникът)", което обаче може и да се "преглътне" за "древнобългарско", само ако се забрави, че в славянските езици, в това число и в българския и сръбския език, има какви ли не производни от прслав. **тьпјьš* с техните съответствия във всички без изключение индоевропейски езици, а сщи *мъник* при това в българските говори има още и знач. "много нисък човек" (Карл) [БЕР-4, 400-403, подчерт. и препинателни знаци - И.Д.], което очевидно е особено подходящо за образуването най-напред на прякор, след това на мъжко лично или фамилно име, а от тук и на селищно име.

По-конкретно и подробно именно за орнм *Мургаш,* родствен с който очевидно е и ойкнм *Мургаш,* "между Видин и Белград", трябва непременно да се каже, че макар и да са налице опити за неговото извеждане от тракийския език [Симеонов 1986, 32], румънския език (Г. Вайганд; Ив. Дуриданов) или пък от тюркския болгарски език (К. Попов), то формата и значението, видът и характерът на разпространението на лексикалния корен *мург,* както и наличието на почти сигурни съответствия в останалите индоевропейски езици; големият брой, видът и характерът на производните от него пак с тяхното разпространение и употреба по цялата българска етнолингвистична територия, вече като че ли не оставят никакво съмнение в неговия славянски произход [вж. БЕР-4, 332].

Но дори и да не е така, то все пак и въпреки всичко, това име в никакъв случай не води своето начало от несъществуващия "древнобългарски език", а най-много и в краен случай не толкова от съседния румънски език, колкото от неясно кой балканолатински диалект, което пък изобщо не е нещо ново и непознато за българската лингвистика при немалкия брой балканолатински изобщо и в частност румънски заемки в българския език и обратното – при твърде големия брой славянски и по-конкретно български думи в румънския език.

Лишено от всякаква връзка и чувство за езиковата действителност на Балканите е твърдението обобщение, че видите ли, "древнобългарски имена от памироирански произход" са голям брой местни имена, които "Твърде често завършват с определителните членове А, Я, У (О), характерни на Балканите единствено за българския език. По този признак старите български имена лесно могат да бъдат разпознати измежду имената на който и да е съседен балкански народ".

Всъщност именно тези определителни членове са единствено и само славянски по произход; те наистина са характерни за българския, но не и за никога несъществувалия "древнобългарски" език от памироирански тип и характер, а за славянския по генезис, тип и характер български език, по силата на което тъкмо тези членове са най-доброто и безспорно доказателство, че имена като *Битоля, Бухала, Глигану, Зиду, Калубря, Стопаня, Чигота, Пиргу, Бабуна, Лескота* и още мн.др. са възникнали и са се образували като местни имена на българска езикова почва и на основата на собствено български или пък на заети от други езици нарицателни съществителни имена, без обаче да се забравя, че сред тях има и такива, които са наследени от други езици и са заети в българския език като готови вече собствени имена и тук те само са дооформени с българския заднопоставен определителен член.

Между другото, нали сме виждали и ползували по време на научните ни занимания в качеството ни на езиковед ориенталист какви ли не етимологични речници на доста чуждестранни езици, струва ни се, че имаме право и можем с гордост да заявим, че ние

българите имаме за нашия си, славянския по произход, структурен тип и характер български език може би един от най-добрите етимологични речници по Света.

Ето защо, от много голяма полза щеше да бъде, не толкова за автора на горните направо неграмотни от гледна точка на този речник писания, колкото за немалката, четяща "великите му творения" публика, той да го познаваше този речник по-отблизо и много повече и най-важното - да се съобразяваше с обобщено-синтетично представените в него окончателни решения по един или друг етимологичен въпрос, най-малкото защото отношение по този въпрос са взели и собствено решение са обосновали и предложили, наред с големия брой най-видни чуждестранни лингвисти, също така и преди всичко най-големите и изтъкнати, световно известни и уважавани български езиковеди, но нека по-добре да не говорим за национално самоуважение и достойнство на субекти, които очевидно не го притежават.

На второ място и пак в един най-общ план и по принцип, голяма част от тези имена произхождат и исторически принадлежат на античните и средновековни или съвременни балкански езици – тракийски, пеласгийски, гръцки, илирийски, балканолатински, албански, румънски, аромънски и др., включително и неизвестен прединдоевропейски субстрат, както и предгръцки индоевропейски субстрат, като например *Балванец, Берое, Битоля, Бихаря, Верегава, Галата, Бъилец, Девол, Драч, Дуросторум, Карвуна, Костур, Кръгуещ, Маргос, Охрид, Пиргу, Пъунещ, Сирмиум, Тимок, Турну Мъгурели, Хърсещ, Цибър* и още мн.др.

Като начало тук, пак в един по-общ, но най-напред в граматичен план, имената, които са оформени посредством суф. *-ещ,* в никакъв случай и по никакъв начин не може да бъдат други по произход освен румънски, които преди това може и да са заемки от другите, достатъчно много на брой езици, носителите на които са преминавали или отсядали за различен период от време на територията на днешна Румъния, включително и от прабългарския език, но именно това, толкова специфично и собствено румънско словообразуване достатъчно ясно и безапелационно показва и доказва, че като собствени имена те са възникнали и са се образували единствено и само на румънска езикова почва.

По-конкретно, словоформата генетична основа на топнм *Балванец,* както се видя и малко по-горе, при бълг. орнм *Булуваня,* безспорно води своето начало от тюркските езици, където пък е преминала най-вероятно от иранските езици, но тъкмо в този си вид и форма, е изключено топонимът да бъде какъвто и да е друг, освен румънски, което проличава особено ясно от неговото словообразуване в лицето на типично румънския топонимичен суфикс *-ещ,* налице още и при останалите румънски местни имена, приведени по-горе.

Ето защо няма нищо вярно в голословното твърдение, че "Техните крепости се разпознават по особените окончания ШИ, ИК, ИЧ (ЕЧ, ЕШ), с които завършват имената им, а също и по редица други древнобългарски особености", а на всичко отгоре това ЕШ надали може да се счита за тъждествен на ЕЧ вариант на ИЧ, докато другите "древнобългарски особености" на имената на "древнобългарските" градове и крепости така и ще си останат загадка дори и за самия автор и може да предизвикват само присмех и съжаление едновременно, най-малкото защото в тази купчинка от наставки съвсем безотговорно и неграмотно са нахвърляни различни по произход, семантически много далечни един от друг словообразувателни суфикси, последният от които например по-скоро трябва да е сръбският фамилен суф. *-ич,* нямащ, разбира се, нищо общо с румънския топонимичен суф. *-ещ.*

И вече малко по-конкретно, но в ономастико-лексикологичен план, твърди се, че "Особена ценност за Науката представляват най-старите български названия, останали на територията на днешна Румъния, Унгария и Сърбия, а също в Македония и Албания",

заради пак “определителните членове А, Я, У (О), характерни на Балканите единствено за българския език” и едно от имената, които се появяват “Когато българите се заселват в тези райони през шести век” е и назв “Битоля (от старото българско понятие "битол" – сборно място, запазено и до днес в кимрския език под формата БИДОЛ)”.

Специално въпросът за “определителните членове”, особено “задпоставените”, беше разгледан достатъчно подробно по-напред, а що се отнася до назв *Битоля,* в действителност, както вече беше отбелязано и по-горе, днес мак. ойкнм *Битоля,* засвидетелствуван във византийските извори под 1019 г. със синтактикосемантически изискваните падежни форми като *Βουτελεος, Βουτελίω* [ГрИБИс-6, 42,286], е само един локално-хронологичен вариант на общи в основата си схеми топонимични изоглоси, каквито са прус. *Buteliten, лит. Buteliūnų-kaimas,* укр. *Бутывля,* трак. *Bital-costa,* илир. *Βουτελι,* последните две от които, достатъчно очевидно, принадлежат на древен югозападнобалкански индоевропейски диалект, като само едното от тях обаче, засега с равна вероятност, може да бъде по-старата форма на въпросното селищно име.

Без да сме в състояние да конкретизираме тази древност на балканските имена предходници на назв *Битоля,* все пак струва ни се, че можем да твърдим, че тук е налице едно отстояние във времето назад от порядъка най-малко на 10-15 века от пр. н.е., което, да се надяваме, е достатъчно показателно за абсурдността на тезата, че това име са го донесли по тези земи единствено и само Куберовите или други българи, когато се заселват по тези места през VI (???) или VII (!!!) в. сл.н.е. Но, както сме забелязвали и отбелязвали и на друго място, хронологията в никакъв случай не е първа и основна грижа на българските историци медиевисти и те изобщо не се чувствуват научно-морално задължени да я спазват и да се съобразяват с нея.

Колкото пък, от друга страна, до “старото българско понятие "битол" – сборно място”, запазено и до днес в кимрския език под формата БИДОЛ)”, то най-напред по принцип, много по-добре щеше да бъде, ако въпросният “древнобългарист” правеше разлика между дума и понятие и ако знаеше поне, че това “старо българско понятие “битол” в действителност не може да бъде понятие, а всичко на всичко една нищо незначеща тук и засега дума, за която няма никакви изгледи да е семантически тъждествена на кимрската дума, значението на която ясно защо не е приведено, докато различията в звуковия строеж на двете думи, поне в неясно кой историко-синхронен срез, са повече от очевидни, така че “запазването” на едното в другото дори не е и проблематично, ами чисто и просто изсмукано из пръстите.

Но по-конкретно и освен това, няма никакви причини да се приеме, че лекс. *битол* изобщо съществува в кой-да е от иранските езици, а ако все пак тя се среща в някои и някакви си извори, цитирането на които отново е спестено по добре известни причини, то никак не е изключено, в най-добрия случай, *битол* да е съставено от иранското по произход тбълг. *бит* “голям”, както е при хаз. лчи *Парс-бит* и изконното, най-вероятно квболг. **ол,* по-старо **åwul* “укрепление; крепост”, общтюрк. **aγïl* “загон для овец, скота; забор; стойбище; стан, лагерь, стоянка; гарнизон; двор, деревня, село, поселение; селение, шатер азиатских и кавказских народов, юрты, находящиеся на одном месте, obalar yığınağı; край, область; страна; племя”, стогуз. آغل *agıl,* дболг. **åγïl,* много възможно от севернодунавски диалект, преминало и запазено като че ли в родп. *агол* с “нетипично” (?) развитие на тюрк. *γ,* както и в гр. *άγέλη* “sürü”, т.е. “стадо” [Symeonidis 1976, 67], което според Х. Ерен няма как да бъде турско по произход от *ağıl,* защото тук стои зв. *ğ,* а там зв. *γ,* но срв. все пак изключително слабото и крайно незадоволително етимологично обяснение на думата тук, особено за изобщо незасегнатото историческо развитие на доста специфичния турски зв. *γ,* без което надали може и следва да се прави етимология не само специално на тази дума, но и на цялостната лексикална структура на турския език по

принцип, защото в края на краищата в езика никак не са малко думите с този звук и просто не е вярно, че *yağmur* "дъжд" например води своето начало от *yağ* + *-mur,* когато формата на думата в староогузския език от XI в. е *yagmur* [DLT-3, 38-39; ~*~-4, 729; Eren, 3,439].

Независимо от това, тъкмо от сев. дболг. **åγïl* трябва да е и добре известният срвек. фортнм *Онгъл,* обяснението на който на славянска почва като идващо от стслав. ©ãúëú (П. Шафарик; М. Фасмер) се изправя като че ли не толкова пред историкофонетически, колкото пред номинативносемантически и културноисторически трудности и проблеми, още повече, че тъкмо за него Никифор изрично отбелязва, че е название от езика на Аспаруховите българи – *Όγλον τή σφών καλούμενον φωνή…* "наричано на тяхното наречие Огъл"; "което на тяхното наречие се нарича Огъл" (В. Златарски), но по-добре, по-точно и по-ясно като съвременен превод и след отстраняването на окончанието за род.п., "което на техния език се нарича Огъл".

От друга страна, фиксирането на същия фортоним във византийските извори в различни фонетични варианти като *Άγλος, Όγλος, Όγλον,* особено пък *Όγγλος* (Теофан†817), което кой знае защо, пак М. Фасмер обявява за средногръцко [Фасм-1, 229-230; ~*~-4, 145], очевидно и безспорно е след и на основата на славянска субституция на *å* не толкова с *а,* колкото с *о* и назализация на първата гласна до *оη-,* предадено на средногръцка графика, много добре видно от наличните при акад. В. Бешевлиев [1934] изписвания, с два пъти *γ* като *Ογγλος,* както и при *Ταγγρα,* за да се отрази съществуващият назалитет или тук *γ* е равно на *ν,* както например при назв *Αγχίαλον* [109,111], а подобно на все още лексемата фантом *битол,* поне докато не се посочи, провери и потвърди по достоверно-сигурен източник, от езиковед тюрколог с историколингвистична и етимологична квалификация и специализация, между впрочем е образувано и вболг. *батавыл* "щаб, главна квартира на княза" от срвек. *бат* "голям", основата на което тюрк. *abït* е налице и при ист. мли *Авитохол,* и *авыл* "войскови стан; укрепление; крепост" [Иман 2001, 18,353,383].

По-късно и по-следващо, напълно закономерно и коректно развитие на общтюрк. **аγïl,* но вече, най-вероятно, в друг, като че ли южен, не толкова български, колкото къпчашки или по-скоро "къпчакоиден" по тип, вид и характер дунавскоболгарски диалект (?), е и достатъчно често пъти използуваното в прабългарските надписи от VIII-IX в. нарси *аул* "дворец; укрепление; военна крепост; крепост резиденция на хана", което при лесно обяснимо семантическо развитие, фонетически е напълно тъждествено на собственото си съответствие главно в къпчашките езици като *ног.,* каз., ккалп., тат., *аул,* кирг. *avul,* тур. диал. *ağul, avul,* уйг. *аул, авул,* а на средногръцка графика и в гърцизиран вид, същото нарицателно съществително име, въпреки мнението на акад. В. Бешевлиев, в основната си форма като че ли трябва да има по-скоро формата *αύλ,* а не *αύλή.*

Главно и съществено основание аргумент в полза на подобно решение на проблема е невъзможността да се съгласим и приемем недостатъчно обоснованото според нас твърдение, че прич. *λεγομένης* "назован, наречен" от израза *τήν λεγομένην αύλήν τού Κρούμυ* (Теофан† 817) "така нареченият аул на Крум" или пък в израза от времето на Михаил III (842-847) *καί τήν λεγομένην αύλήν τού άρχηγού αύτών Κρούμνου πυρπολήσαι* (Георги Монах) "опожарили и така назования аул на техния вожд Крум", "не може още да служи като сигурно доказателство за чуждия произход на дадена дума" [Бешевлиев В. 1934, 81].

В действителност, тъкмо това причастие се употребява не само в Надписите, но и на редица още други места и то единствено и само при собствени имена, изходно-първичното значение на които по принцип е непознато и неразбираемо за носителите на гръцкия език, като например *τής λεγομένης Μαιώτίδος λίμνης* "от така назованото Меотидско езеро", а може би по-точно "от така назованото езеро Меотидос"; ... *τὸν λεγόμενον Κοϋφιν ποταμόν*

(Теофан) “реката, наречена Куфис”, именно при който превод името на езерото или реката се очертава и като наистина непозната и неразбираема чужда дума.

Ето защо обектът денотат на израза *τήν αύλήν τού Κρούμυ,* както много добре и достатъчно ясно проличава и от описанието на неговото превземане и плячкосване от страна на ромеите, е ни повече, ни по-малко крепост седалище на хана, т.е. този аул никак не е малък по площ и постройки върху него, които при това са оградени и с крепостна стена, именно поради което аулът в никакъв случай не може да се отъждестви и още по-малко да се смеси и сбърка от все пак най-грамотните гърци, каквито са писателите хронисти, със значението и съответното му понятие на фонетически и номинативносемантически близкото, но не и тъждествено гр. *αύλη* “двор; царский двор и др. ”, което във всички случаи и непременно е лишено от такива семантични признаци като “достатъчна мащабност” и “ограденост с крепостна стена”, а не по-малък и обширен е и аулът на хан Омуртаг край с. Цар Крум, Шуменско.

Тази логико-семантическа яснота и определеност обаче в Надписите и текстовете от Изворите намира своя израз по и в един чувствително по-сложен и непряк способ за обозначаване и изразяване, какъвто е често срещаната констелация, реализираща се този път чрез подвеждането от една страна на тюрк. *аул* към гр. *αύλη,* което в съвременния гръцки език се произнася [авли], но в средногръцкия език надали се различава съществено от старогръцкото произношение на дифтонга *αύ,* който в атическия диалект звучи като [ау], както при *αύτόχθων* [аутóхтон], следователно [аули], или пък от друга страна и от гледна точка на писателите хронисти, чрез наслагването на гр. *αύλη* [аули] върху тюрк. *аул.*

Това наслагване се мотивира и детерминира главно и основно от почти пълното фонетично подобие, без обаче да се държи сметка за особено големите и съществени семантични различия, което неизбежно води до напълно закономерния и коректен извод, че самите писатели не владеят и не познават в необходимата или достатъчна степен българския език, а употребяват чуждата дума по форма и начин, изхождайки чисто и просто от изобщо необоснованата и недоказана презумпция, че тя в никакъв случай не е нещо по-различно и почти сигурно е гр. *αύλη,* на известната доза колебание и неувереност при което се дължи всъщност и употребата на горепосоченото прич. *λεγομένης* “назован, наречен”.

Като резултат тюркобългарската дума *аул* се пренася и интегрира, но още по-точно, инкорпорира в лексико-граматичната структура на текстовете на Надписите и Хрониките, което действие реално приема вида и формата на вторична парадигматизация в субпарадигмата на изменящите се по Първо склонение имена от ж.р., едновременно с което към нея се прибавя и диференциращо-идентифициращия тези имена “гръцки завършъкъ -η”, така че в гръцкия език на текстовете, българската дума *аул* неминуемо и неизбежно приема облика, формата на гр. *αύλη.*

Задължително следствие и резултат от тази операция, разбира се, е и скланянето на вече гръцката по облик и форма дума по подобие и еднакво с имената от ж.р., завършващи на зв. *η,* така както се скланя например същи *πύλη* “порта; врата”, където ед.ч., род.п. *τής πύλης,* вин.п. *τήν πύλην,* но мн.ч., род.п. *τών πύλών,* вин.п. *τάς πύλάς* [вж. Милев, Михайлов 1966, 9,34]. И по силата на всичко това лекс. *аул* се употребява в Надписите и Изворите с такива падежни суфикси като ед.ч, вин.п. *-ίν/-ήν* при *τήν αύλίν,* също и *τήν αύλήν* от надписа на хан Омуртаг от 821 г., тъждествено и при *Άδριανούπολιν,* но така също и мн.ч., род.п. *-άς* при *τάς αύλάς,* както при *βοιλάς, δέ γενεάς, τής γενεάς* (К. Багрянородни), *Πλσκάς* и др. [вж. и срв. Български средновековни градове-1, 1981, 60-70; Бешевлиев В. 1934, 11,16-18,68-69,81,98-99; Златарски 1970, 146-149,151,179-180,185-186,409-410,495-502,576-584;

ГрИБИс-4, 10-11,40,54,46; ~*~-6, 218; ДТС, 18; ЭСТЯз-а, 65-66,83-85; НвГрРСл, 159; Фасм-1, 96; DLT-1, 73; KırgSz-1, 66].

Връщайки се отново на ойкнм *Битоля,* при това положение, напълно очевидно и неизбежно, вече трябва само да се отбележи, че кимрската дума "бидол" не само няма никаква връзка с тюркската, но тя няма и никакво отношение към случая, защото се среща, доста несигурно, във възможно най-далечния спрямо иранските езици, западноевропейски "кимрски език" и то без изобщо да е ясно, доказано и обосновано в каква точно сравнителноисторическа връзка тя се намира с "източното понятие битол", именно поради което нейното евентуално наличие тъкмо в този език в никакъв случай не е дори и минимален аргумент в полза на памироиранския вид, характер и структура на "древнобългарския език", а още по-малко пък – на неговото минало съществуване и употреба от страна на "древните българи", първо и второ, че и "старото българско понятие "битол" си е ни повече, ни по-малко тюркска по произход дума, която, разбира се, от своя страна, в негативен план, няма никакво отношение към назв *Битоля,* но в позитивен план се явява поредното и неопровержимо свидетелство и доказателство за собствено тюркския вид и характер на прабългарския език.

Този наш извод, разбира се, няма да бъде опроверган и отхвърлен дори и тогава, когато евентуално, за в бъдеще бъде доказано и обосновано посредством пълни и строго издържани ономастикоетимологически средства и методи, че именно и единствено "старото българско понятие "битол" лежи в основата на назв *Битоля,* което лично на нас обаче, в светлината на гореизложените факти и данни от индоевропейските езици, ни изглежда много малко вероятно и най-много да се окаже, че древното име вторично и по-късно е преобразувано и видоизменено посредством констелация на въпросната "древнобългарска" дума.

Специално за "Пиргу (пирго - укреплението)", към което непременно трябва да се добави и бълг. сли *Пиргово* (Рс), от сръвек. *Пиргос,* не може да има никакво съмнение, че най-напред основната форма на апелатива не е "пирго" (???), а *пирг* (!!!), оформено в случая с безспорно славянския по произход дат.-вин.п. *-у,* и че след това и по-нататък, Името несъмнено води началото си не от неясно и непосочено по добре разбираеми причини, кой и какъв точно "памироирански" лексикален корен или основа, а единствено и само от местния балкански, късноантичния старогръцки език, от който е и сръвек. гръц. *πύργος,* преминало или по-точно, останало в този език от много отдавна отмрелия балкански индоевропейски "пеласгийски" език от преди II хил. пр. н.е., разпространен наюг от Пинд в днешна Гърция и запазен единствено в най-старинните местни названия не само по територията на Гърция, но и на Балканския полуостров, а и извън него, главно по Мала Азия, и в който "пеласгийски" език апелативът има форма и значение във вида на *pỳrgos* "кула; крепост", т.е. напълно еднакви с тези на неговия по-късен старогръцки продължител, което пък от своя страна възхожда към ие. **bhergh-* "высокий; возвышаться", от което независимо и може би преди "пеласгийското" възникват и съответните апелативи в няколкото анатолийски индоевропейски езика, един от които е и *πύργος* "город; башня и пр. " и които апелативи от своя страна са генетична основа и на голям брой древни топоними на територията на Мала Азия [Български средновековни градове-1 1981, 154-156, вж. и срв. Георгиев, Дуриданов 1965, 304; Гиндин 1967, 38,153-156; ~*~1981, 110-114].

При тази си генетична основа Името е известно по нашите земи още от Римско време като блат. ойкнм *Burgus* - селище по римския Крайдунавски път, което има за основа апл *burgus* "малка, крайгранична укрепена кула" [срв. BgTYAd, 100], а това пък от своя страна, като заемка от старогръцкия език и във вида *бургус* "крепость, укрепление; защищенное место" е разпространено и служи за образуването на местни имена дори и по

Апенинския полуостров още през IV в. [Данильченко 1981, 26]; развито е в гръцкия по произход бълг. ойкнм *Бургас,* засвидетелствуван с голяма доза вероятност под формата *Πύργος* във византийските извори през Средновековието под 1303 г.; същият апелатив като че ли е зает и в турския език от преди края на XIV в. като *биргоз,* доколкото се приема, малко наивно-несериозно според нас, поради намесването тук на някакви си "гащи", че тъкмо срвек. бълг. ойкнм *Тон-биргоз* е турското наименование на крепостта Холъвник между Никопол и Свищов [Български средновековни градове-1 1981, 144-145], което обаче не се съгласува с неоспоримия факт, че името на днес турския гр. Люле-Бургаз е записано под 1361 г. в хрониката на Битлиси и следователно на арабица, при която не може да се сбъркат букв. *и* с *у,* под формата *Бургаз* [Мехмет 1965, 103], което като цяло навежда на мисълта, че тези топоними по българските земи са още от времето, много или по-малко (?) преди Османотурското Нашествие на Балканите.

Наред с това първичният лексикален корен етимон *πύργος* ще да е преминал и да е зает в българския език, никак не е изключено още преди края на X в., когато се разгръща интензивна строителна дейност на градове и крепости в условията на изолирано-спорадично субординативно българо-гръцко двуезичие и което се потвърждава и от засвидетелстването в Хрельовия надпис от 1334/5 г. на апелатива в съкратен вид като сербълг. ïèðãü, и, за нас поне малко странно, възприето понастоящем за най-обикновен научен термин на българската медиевистика със значението "наблюдателна кула" (Кр. Гагова), но, нищо странно, така и останало неизвестно на въпросния "древнобългарски медиевист", а от друга страна, пак същото е разпространено на север и североизток не само в румънския, но и в староруския език.

Съвременното книж. ар. **برج,** [бурдж] очевидно и безспорно е по-късно развитие на собствено арабска почва, по пътя на етимологичната фонетична промяна *γ* > *j,* на много рано заетия, никак не е изключено още преди Новата Ера, културноисторическите и контактолингвистични условия и предпоставки за което са добре известни, но във всички случаи като "крайна граница преди която", от ранносредновековните анатолийски гръцки езици и диалекти в арабските езици и диалекти, апелатив във вида на диал. *burg,* съхранено между впрочем в такива местни имена като *Aîn el-Burg, Burg el-Arab, Tabyet el-Burg,* които обаче, пак в египетската топонимия имат и своите по-нови застъпници във вида на книж. *'Ayn al-Burj, Tabiyat al-Burj, Wadi al-Burj* и още мн. др. [EgypPlNm].

С основа и начало в арабските езици и диалекти е не само тур. *burç* "крепост; кула, бойница", кой знае защо пак липсващо в турските етимологични речници, но така също и перс. топнм *Бордж* **برج,** още и *Борджe Хода* **برج خدا,** образувани на основата на гръцкия по произход, само че преминал тук направо през ранносредновековния арабски език, аплтрм *бордж* **برج,** "укрепление, бастион; вал крепости; замок; башня"; шугн. *burĵ* "стена" и ишк. *bьrĵ/č* "угол", считано между впрочем за неиранско в памирските езици, без, разбира се, така да отпада необходимостта от специално проучване дали и тази гръцка по произход дума, както и редица още древногръцки лексикални заемки в иранските езици (Л. Пейсиков) не е разнесена из памирските ирански езици не от по-късните по време на поява тук араби, а още от войниците на Ал. Македонски, който през III в. пр. н.е. основава по тези места Гръко-Бактрийското царство, и от жителите на създадените още по време на неговите наследници изолирано-немногочислени гръцки колонии [вж. Бешевлиев В. 1955, 281,283,286,297; Гагова 1995, 126,215; Георгиев 1960, 33; Гълъбов 1960, 424; Пейсиков 1975, 32-46; Symeonidis 1976, 76; Tzitzilis 1989, 188; АрРСл-1, 76; СлВхЯз, 186; СлГТИр, 7,150,301; ТРСл, 135, вж. и срв. Стоянов Ив. 1999, 195-196, срв. Суперанская 1994, 228-234; Eren, 64; TDESz, 108].

Освен това "В Източна България Аспаруховите българи донасят и други названия от този тип. Едно от тях е името на нос Галата при Варна, което произлиза от древната

българска дума ГАЛАТ (хълм), оцеляла и до днес най-вече в Памир и в кимрския език (CS, 89). Името Галата е означавало у Аспаруховите българи буквално хълмът, височината и то е образувано наи-вероятно от думата галат с помощта на определителния член "А", подобно на това както от древнобългарската дума ЧИГАТ се е образувала определителната форма ЧИГАТА. От същата стара българска дума ГАЛАТ е произлязло навярно и името на град Галац – един от големите стари градове по долното течение на р. Дунав".

Именно в тази връзка и най-напред, не може да не се забележи, че така цитиран, въпросният "кимрски език" оставя впечатлението, че и той се говори на Памир и поради това е и ирански език. Всъщност, тъкмо този език е по-известен с другото си име, уелски език; той е разпространен в Западна Англия, на него говорят около 1 млн. души и спада към келтската група на индоевропейските езици, именно поради което като цяло, данните от този език в никакъв случай не може да бъдат релевантни и меродавни във връзка с произхода на топнм *Галата* по така предложения начин.

От друга страна, тук изобщо не се привежда какъвто и да е памироирански източник, поради което е повече от съмнително, че "древната българска дума ГАЛАТ (хълм)" е "оцеляла и до днес най-вече в Памир", а макар и в текста, след "кимрския език" да се дава съкращението на някакъв речник, самият той не е даден и липсва при източниците, където са разгърнати съкращенията на останалите речници.

Ето защо, в случая изобщо не е възможно да се провери и установи дали и в този, западноевропейски език наистина е оцеляла "древната българска дума ГАЛАТ (хълм)", при което за езиковеда вече става напълно ясно, че на съчинителя на това абсурдно-парадоксално изречение не само и не толкова са му безкрайно тъмни и неясни миналите връзки и взаимоотношения вътре в индоевропейските езици, колкото че и тук, много меко казано, отново е налице едно банално-елементарно подвеждане и заблуждаване на читателя и нищо повече.

В действителност, миктп *Галата* (Вн), ойкнм *Галата* (Лч), а така също и тур. топнм *Galata* (İst), както е много добре и широко известно, водят началото си най-вероятно от етнм *келти,* но също и *галати,* носителите на който още през IV в. пр. н.е. завладяват значителни области от Панония, Трансилвания и Дакия, кръстосват Балканите и преминават дори и в Мала Азия, където временно основават свое Галатско царство [вж. Георгиев, Дуриданов 1965, 289; Гиндин 1981, 76], но така също и градове, засвидетелствуваното във византийските извори пълно име на един от които например е *Γολόη μικράς Γαλατίας* [Гиндин 1981a, 55], без при това, никак не е изключено, разбира се, тяхна основа да е и онзи старогръцки апелатив, върху който възникват имена като ойкнм *Callatis* от 72-71 г. пр. н.е. [вж. Геров 1978, 11; Beševliev 1981, 20], а така също и популярното стгръц. жли *Галатея,* но такава основа в никакъв случай не може да бъде нарси *гала* "вид черно грозде", каквото предположение също така вече е правено [Ковачев 1986, 53-54].

По-нататък и пак възможно най-конкретно, тук чиста илюзия е културноисторически изобщо неоснователната и с нищо неподкрепена алюзия за ойкнм *Бихаря* като, видите ли, едно от "прастарите", "отвъддунавските български имена от шести, седми и осми век", "образните и красиви имена, донесени някога от древните българи" и изпъстрили "Всички земи, които заобикалят днес България", "както в Румъния и даже в Унгария", но най-важното и съществено за случая, имащ отношение към някакъв си манастир, защото "само древните българи са имали думи като Бихаря (бихарът, т.е. манастирът)", и същевременно в неясно каква връзка пък с ойкнм *Бухара.*

Впрочем, този намек изобщо не може да има историкофактологическа основа, защото неговите евентуални реалии в Средна Азия са от много по-късна епоха и по никакъв начин

не се съгласуват и не са в синхрония с предполагаемото преместване и придвижване на прабългарите от Средна Азия към Източна Европа и по-точно в Кушанската Империя (I-IV в.), която се простира от Хорезъм до Индия и Източен Туркестан, най-общо етническият облик на населението на която е изключително пъстър [Ставиский 1977, 4-11,17-18,132-140,211-221], при все че пантеонът им е собствено ирански [History of Civilizations-1 1992, 379-394]. Пак по това време тук започва и разпространението на будизма, наред с който обаче продължава да се изповядва и зороастризмът [Hartmann 1961, 485-486]. Сред етнолингвистически твърде смесеното вече население на главния град и Държавата като цяло, освен най-многобройните будисти впоследствие има още и манихеи и несториани.

От втората четвърт на V в. Сасанидите предприемат продължителна масирана кампания срещу кидаритите, които загубват всичките си територии в Тохаристан, докато столицата Балх е завладяна през 467 г.; известно време Градът е будистки център с манастир, като арабите го нападат за първи път през 653 г., но го завладяват в 663 г. и разрушават и манастира, въпреки че първото нападение на арабите срещу сасанидски Иран е през 633 г. [History of Civilizations-3 1996, 124-126,143-182,450] В китайските извори от 629 г., пак средноазиатският гр. Балх например, е описан като столица на ефталитската държава; обширен, добре укрепен и плътно населен град със 100 будистки манастира – vihāras, с около 3000 монаси, а в околността на Града, известна като Naubahar, Naw Bahār, арабизирано Nawa Vihara, се намират също така множество будистки манастири [History of Civilizations-3 1996, 149; History of Civilizations-4.1 1998, 24].

В случая, индийската по произход бактрийска дума *bahar* "манастир" образува топнм *Naubahar* заедно с перс. *nau* "нов" и може да бъде пренесена на Балканите само при условие, че прабългарите към началото на VII в. все още са някъде из Средна Азия и в по-голямата си част изповядват Будизма, съответно на което и изграждат будистки храмове във или покрай всяко населено място, където се установяват. Но, както обаче е много добре и широко известно, нито прабългарската религия, нито пък тяхното местоположение през VII в. са точно такива. Като някакъв аргумент в тази насока, повече от очевидно, в никакъв случай, разбира се, не може да се използува и намерената по българските земи и датирана от VIII-XII в. малка будистка пластика, защото по безспорен начин е установено, че тя принадлежи на минаващ по тези места пътуващ индийски търговец [Brentjes 2003, 4-5].

Не по-различно по същество е положението също така и с ойкнм *Верея,* който се обявява за "древнобългарски" по произход и строеж, само защото "В прародината на Аспаруховите българи се среща… думата "боруй", която означава просто град". И тук "лингвистът древнобългарист", както обикновено счита под достойнството си да цитира източник, но понеже ние въпреки това се досещаме за коя точно иранска дума той намеква, нека все пак споделим, че изтир. *боруй,* няма изобщо нищо общо със срвек. бълг. *Боруй,* защото тъкмо това и другите му езиково-темпорални форми водят своето начало, както много отдавна и напълно сигурно е установено и широко известно, от трак. *Βέροια,* апелативът генетична основа на което има значенията "плодороден; изобилен", а той пък от своя страна лежи върху ие. *bher-* [вж. напр. Гагова 1995, 140-143; Гиндин 1981, 17; ~*~1981a, 52].

Но "прародината на Аспаруховите българи" е златна мина за манипулативни лингвофалшификати и тук освен всички останали "се среща и до днес думата "дръстър", която означава "крепък, трудно превземаем" и от която, както вече всички се досещаме, се образува "древнобългарското име Дръстър", посредством което вездесъщите и ономастически пределно продуктивните, неуморими и ненадминати най-вече на Балканите Аспарухови българи, като че ли по земите на днешните балкански държави,

освен тези прабългари, никога не е имало или пък не са стъпвали, а и понастоящем все още не живеят никакви други народи и племена, заменят предишното име, нали пак се досещате, на кой български град, който по онова време, заедно с Варна, е едната от "двете най-големи заварени крепости", и което име преди тях е било и е звучало ни повече, ни по-малко като *Дуросторум* (Sic!?).

Много забавно, но и много тъжно, защото в действителност ойкнм *Дръстър,* както може да схване всеки, който е способен да направи дори и най-елементарна съпоставка и сравнение, е по-нататъшно развитие и упростяване на славянобългарска почва под влияние действието на ликвидната метатеза и етимологичната промяна *о,у* > *ъ* на двусъставното и латинизирано през Късната Античност трак. *Durostorum,* първата съставка на което изглежда да е от семантически засега неясния тракийски корен *tirist-,* който от своя страна е също така и в основата и на ойкнм *Tiristipolis* [вж. Beševliev V. 1981, 21-22] и към който е присъединена лекс. *истър* "река", така че именно от това съчетание води своето начало и очевидно е най-близко и съвр. ойкнм *Силистра,* без обаче да е изключено втората съставка на Името, както се и предполага, да е *-stor,* което от своя страна между впрочем е собствено тракийското съответствие на стб. ñòðàíà от слав. **storna* [Гиндин 1967, 109]. По-точното и окончателно решение на проблема безспорно е въпрос на по-обширно и по-подробно проучване, провеждането на което сега и тук не се налага, доколкото и от тази кратка бележка проличава напълно ясно и определено, че ойкнм *Дръстър* е по-късна форма и степен в развитието на тракийското в основата си блат. *Дуростором* и следователно е местно, балканско по произход, структура и принадлежност име и не е донасяно по тези места от никого и от някъде си.

"Непонятното днес име Девол, с което е бил преименуван от древните българи град Селасфор има също твърде интересен произход. Подобни имена на селища се срещат единствено в района на Памир, където ДЕВОЛ значи повсеместно "висока ограда". Нищо подобно, казваме ние на това, защото ойкнм *Девол,* засвидетелствуван под 1072 г. като *τή Διαβόλει,* стб. Äэâîëú, както е много добре известно още от годините и след акад. Ст. Младенов, си съществува и се употребява от време много преди прабългарите и безспорно е трансоним, т.е. вторично-производно название от друго название, от античния, тракийски по произход и основа хидрнм *Διάβολις, Διάβολις* – река в Албания, на югозапад от Охридско и Преспанско езеро, р. Девол в Македония, с корен ие. **dhēu̯-, *dhōu̯-, *dhū-* "тека; тичам", други паралели на което са бълг. *Дьовлен, Девина и Девня,* сръб. *Девица* [вж. Дуриданов 1996а, 40,42; ГрИБИс-6, 335]. Горната памироиранска дума няма никаква връзка и отношение към това тракийско название, като при това си е обикновено източноиранско съответствие на добре известното и широко разпространено перс. *дивар* "стена; ограда", заето и преминало между впрочем и в българския език с турско посредничество под формата *дув*ар.

По същия начин и по-накратко отбелязано, от балканските индоевропейски езици водят своето начало и голям брой още топоними, както напр. едно от 36-те имена на реки от най-древни времена, проучени етимологически най-обстойно и компетентно от акад. Вл. Георгиев, хидрнм *Вардар,* засвидетелствуван в античните извори отпреди 3000 год. във вида *Βαρδουάριος* [вж. Дуриданов 1996, 72]. Именно поради това хидронимът няма изобщо никаква връзка с памироиранската, отново много неясно от кой точно език, лекс. *вар* "могъщ" и пак ир. *дарйа* "река", като и тук разбира се не минава без демонстрация на "широка историческа култура и висока ерудиция", когато фактически се бъркат "древни българи" с маджари.

Оронимът *Верегава,* едно от общо взето немалкото имена на Стара планина, фонетичните варианти на който като *Βερεγάβα, Βεριγάβα* и др. наистина контаминират със слав. *верига,* именно което предизвиква и предположенията за неговия славянски

произход (К. Иречек), но въпреки това Името най-вероятно произхожда от тракийския апл *βεργ-*, възможно също така и от пеласг. *pergas* "бряг; планина" с основа ие. **bhergh-* "высокий; возвышаться", налице още и в трак. топнм *Βέργα, Βέργη,* а със специфично пеласгийско словообразуване вероятно също така и в критския орнм *Βερέκυνθος* [вж. и срв. Гагова 1995, 150; Гиндин 1967, 54,153-154; ~*~1981, 111-114; Дуриданов 2000, 40]. Така че съвсем откъснато от реалното състояние на нещата е твърдението "Съвсем скоро след идването на Аспарух източната част на старопланинската верига получава българското име ВЕРЕГАВА (буквално веригата), с което тя е спомената още около 830 г. в хрониката на Теофан".

Ойконимът *Костур* очевидно и безспорно има за основа добре известният старогръцки апл *καστρον* "укрепление; крепост", върху който са образувани редица названия не само в същинска Гърция, но и по-насевер, като например срвек. *Καστρίτσιον,* днес Кастрич на юг от Ахтопол, но така също и ойкнм *Кестрич* (Вн), днес кв. Виница, по който очевидно, неясно с какво значение и защо по-старите поколения във Варна добре знаят и употребяват фразеологичния израз "баба ти от Кестрич" [ЛНб]. Тук също така е и ойкнм *Нукесри,* видоизменено от *Неокастро* и калкирано в *Новград* като наименование на крепост от XI-XII в. между Русе и Свищов [вж. Български средновековни градове-1 1981, 154-155, вж. и срв. Гагова 1995, 173-174], а тяхно възможно съответствие на Балканите изглежда да е и трак. ойкнм *Κασταλία* [Гиндин 1981, 98].

Днес сръбският ойкнм *Ниш,* както отдавна вече е доказал акад. Ст. Младенов, е крайна и последна засега степен на развитие последователно в тракийска, гръцка, балканолатинска и славянска етнолингвистична среда на античния трак. хидрнм *Naissos, Navissus,* срвр. *Нишава,* от ие. **nāų* "тека", гръц. *νέώ* "сщ.", стинд. *nāuḥ* "кораб", лат. *nāvis* "сщ.", който се преобразува семантико-функционално и преминава в ойкнм *Ναϊσσός, Naissos, Navissum,* за който пък от друга страна, от византийските извори например е добре известно, че още през 550 г. славяните под водачеството на прабългарите нахлуват в Тракия, заплашват Солун и през Наисос се завръщат отвъд Дунава [вж. и срв. Врионис 1999, 19,41; Гиндин 1981, 32; Дуриданов 1996, 41].

Определено тракийски по произход е и нееднократно фиксираният във византийските и латинските извори горномизийски ойкнм *Σινγίδωνον, Singidunun,* вероятно срвр. Белград или друг град по тези места, съставната морфема *-δον* на който се повтаря още и в голям брой топоними и антропоними от Балканите и Мала Азия, а и през 584 г. преминаващите оттук за поредния си набег наюг авари и славяни заварват града с това му име [Български средновековни градове 1981, 358; Врионис 1999, 23; Гиндин 1981, 65-66,75-76] и т.н. и т.н.

Но все пак, на последно място в тази част, тук никак не бива да се пропуска, пак определено лингвистичният бисер в лицето на не особено умното съждение в смисъл, че видите ли, тъкмо от "древните българи" "Град Сирмиум получава новото име Срем, а реките Тимакус и Маргус биват преименувани на Тимок и Морава", защото то си е повече от очевидно, че *Срем* не е никакво ново име, а си е съвсем редовно и закономерно развитие на южнославянска езикова почва на предишното, блат. назв *Sirmium, Σίρμιον* при Теофилакт Симоката [Vryonis 2003, 13], която промяна под формата пак на метатеза на плавните е възможно да се осъществи единствено и само в езика на вече масово заселващите след V в. Балканите славянски племена и на която са подложени и редица още други, от същия или близък произход местни имена.

Специално креп. Сирмиум, днес Сремска Митровица, е главен град на придунавска област и най-стратегическото място в севернобалканските земи на Византия, което тя завладява тъкмо под това име от остготите още през 535 г., и именно поради това Градът е и основна цел при един от набезите наюг на обединените сили на авари, славяни и българи под ръководството на аварския хаган Баян през 573-574, но бива обсаден и завладян едва

през 582 г. [Вриониc 1999, 19,22-23,49,67,109; Шустер-Шевц 2003, 86-87]. Така че няма изобщо никаква възможност въпросното име да е дадено на Града от цели сто и повече години по-късни Аспарухови или Куберови българи, когато в действителност то е заварено от тях. От друга страна, Името като че ли се среща и на Пелопонес във вида *Συριάμον,* което в ранносредновековния език на тамошните славяни дава *Ñðэìú [вж. Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 44], поради което никак не е изключено то в действителност да е тракийско или гръцко по произход.

Специално пък във връзка с назв *Тимок,* наистина трябва човек да е много силно обсебен и заслепен от "научните" си предразсъдъци и предубеждения, за да не може да види, че *Тимакус* и *Тимок* са две темпорално и съответно и националноезикови форми на едно и също название, втората гласна на което с времето и в друг един език, чувствително различен от езика в който то възниква и се образува, променя един от диференциалните си признаци и от незакръглена се превръща в закръглена, т.е. *а* > *о* или както още се обяснява в специалната литература, *Τίμακος, Timacus,* съвр. *Timok,* от ие. **tem,* слав. *тьма* "Dunkel", дринд. *timira,* общоприето [Гиндин 1981а, 57].

И на трето място и най-после, пак по принцип и в най-общ план, другата много голяма и съществена част от общобалканската топонимия и антропонимия са имената, които водят своето начало от севернотюркските езици, разпространени и съществували или все още съществуващи на Балканите, като кумански, татарски, узо-печенежки, гагаузски и др., но все пак и въпреки всичко и не на последно място, разбира се, не само поради особения в случая интерес, немалка част от въпросните имена безспорно са от прабългарски произход или което е същото, те водят своето начало от севернотюркския за Балканите прабългарски език, само че не от фамозно-куриозния фантом сянка, наречен по силата на чисто недоразумение и лингвистична некомпетентност "древнобългарски език", за който само се мисли, че може да бъде открит, установен и възстановен теоретически и то от някакъв си "историк" без необходимото и задължително за случая лингвистично образование и квалификация, а от Онзи(!), много добре и отдавна всеобщо известеният, приет и утвърден; съществувалият и функционирал реалнообективно в миналото върху огромен ареал, а понастоящем само под формата на своя единствен и жив наследник чувашкия език, както и във вид на множество лексикални и други заемки в съседните му в миналото езици от най-различни семейства и групи; изцяло тюркският по характер, генезис, структура и функция прабългарски език, още и болгарски или тюркобългарски език, именно, единствено и само който е езикът на Аспаруховите българи.

Тъкмо от тези севернотюркски езици, включително и от прабългарския език, безспорно и напълно определено-категорично, и то лингвистико- и ономастикоетимологически доказани или доказуеми са собствени имена като *Абоба, Алмъжиу, Балван, Банат, Белчуг, Бисерча, Губера, Жупанек, Камчия,* не "Кебедже", а *Гебедже* (Вн) [ЛНб], *Калиман, Колубара, Крагуевац, Кръгуещ, Кучи, Сегарча, Тояга, Тутракан, Тънгану, Халънга, Хубава, Чигота, Чокотар, Шарани, Шеварл*ие и още мн.др., пълният и окончателен набор и състав на които тепърва предстои да се определя и конкретизира, но не от лингвистически неквалифицирани и дори и некомпетентни български псевдоисторици медиевисти, а само от българските лингвисти тюрколози, именно които владеят и разполагат с единственото и незаменимо функционално-ефикасно средство, което може да даде някакъв по-сносен лингвистико-интелектуален, не субпродукт, а тъкмо и изцяло, пълноценно-висококачествен интелектуален продукт, и което средство се нарича сравнително-исторически метод, ограничени по обхват и скромни по цел и претенция примери от прилагането на който между впрочем са налице и по страниците на настоящия труд.

Конкретно за сръбския сега гр. Крагуевац, той може и да е “получил например името си от названието на прочутите български ловни соколи - КРАГУИ, които се отглеждали от специално назначени хора – КРАГУЯРИ. И до днес в Източен Кавказ в районите, населявани някога от българи, думата крагуй значи сокол”. Въпреки това, всичко щеше да бъде не толкова много по-точно и пълно, колкото съвсем вярно, ако най-напред се посочеше, че това име в действителност възниква и се образува на основата на отдавна и добре известната в българската лингвистика много стара тюркобългарска заемка в почти всички славянски езици, а така също и в унгарския език и наред с това, на основата на вътрешноинтегративната лексикална заемка от тюркския прабългарски език в старобългарския език, именно където към нея се прибавя и славянската по произход деятелна наставка *-ар* [БЕР-2, 703-704]. Наличието на същата дума в някои източнокавказки езици не допринася изобщо с нищо за генеалого-структурнотипологическата идентификация и атрибуция на “древнобългарския език”, защото и там тя се явява заемка, а заетата лексика по принцип, както също така е много добре и отдавна известно в Лингвистиката, но изключително важно и съществено за случая, този строг закон никога не се нарушава, е ирелевантна в генеалого-структурнотипологическо отношение и тук вече излизат на преден план общонаучната култура и личен морал.

Все пак, не е много ясно откъде се извежда значението на топонима “Турда (мина за сол), Туртава (по славянски Сланик – "солница")”, но ако генетичната му основа наистина има такова значение, тогава той няма нищо общо с иранските езици, защото тук при ие. **sāl,* лат. *sal,* слав. ñîëü, дринд. *sal* идват напълно закономерно ир. **sara,* авест. *zrayah,* стперс. *drayah,* пехл. *zreh* [Иванов 1987, 37-38], а по-скоро с тюркобългарските, където на общтюрк. *туз* “сол” отговаря чув. *тăвар,* а *-да* може да се окаже по-късно развитие на тбълг. **-тъ,* равно на общтюрк. *-лъ,* независимо от съвр. чув. *тăварлă, тăварак* [РЧвСл, 735], откъдето евентуално и значението “солен”, така че никак не е изключено и този топоним в края на краищата да се окаже пак тюркски по произход.

Тъкмо това, разбира се, трябва да се докаже или отхвърли пак посредством подробно и пълно индивидуално етимологично проучване, съществен относителен дял в което следва да заема разкриването и доказването на собствено тюркобългарските културноисторически условия и предпоставки за неговото възникване, образуване, съществуване и употреба на така представеното, все още неясно кое по-точно място или област на Балканите.

Титлата *бори-таркан* на българския управител на Белград през IX в. се състои от собствено тюркски по произход и принадлежност думи, така че дори и да се явява в известна степен свидетелство или доказателство за това, че Градът е бил по това време голяма българска крепост, то тя по никакъв начин и изобщо не е основание за извод в смисъл, че “древнобългарският език” е ирански по произход, вид, структура и характер език. Такова нещо не само в тази титла, но и във всички останали имена няма.

Пак тук трябва да се вземе отношение и по ойкнм *Чикатово,* за който се твърди, че идва от “(от чигат – *меченосец*)”. Въпреки това селищно име надали има за основа добре известната прабългарска дума *чигат, чигот,* защото при него срединият звук не е *к,* а *г* от една страна и от друга страна, дори и да е така, това *чигот* има своите редовни съответствия във всички минали и съвременни тюркски езици, именно поради което пак няма начин въпросното име, подобно на назв *Чигота,* да не е единствено и само тюркска, а не иранска по произход ономастична заемка в неясно кой съвременен балкански език.

По подобен начин, пълен или почти пълен набор съответствия в тюркските езици имат отдавна или пък в по-ново време вече доказаните като собствено прабългарски, т.е. тюркобългарски, кумански или узо-печенежски лексикални заемки в българския език

думи като *балван, белчуг, бисер, губер, куче, тояга, хубав, шавар, шаран* и др., така че образуваните на тяхна основа собствени имена са само и единствено тюркски по произход, независимо от това дали тези думи са изконно-собствени или пък чуждо-заети, което пък от друга страна като цяло и в пълна степен се явява непреодолимото и неоспоримо свидетелство и доказателство за тюркския произход, структура и принадлежност и на прабългарския език в частност. В светлината на всичко това на българския езиковед, запознат по-подробно и задълбочено с източните езици, не му остава нищо друго освен "да немее и да се смее" пред първобитно-примитивната аргументация, към която се прибягва в съвременната българска медиевистика, за да се обоснове и докаже налудничавата теза за памироиранския произход и принадлежност на прабългарския език.

Специално за назв *Чокотар,* може да се мисли в предварителен порядък и без възможност за по-подробно и задълбочено проучване, че е от персийския език и е преминало в балканските езици посредством най-вероятно някой къпчашки език, кумански или татарски. Негово по-късно, пак за балканските езици съответствие е турската по произход титла *чохадар,* състояща се от *çoha* "вид плат" и деятелния, пак персийския по произход суф. *-tar,* налице също така и в бълг. *байракт*ар.

По същия начин и назв *Тънгану* предоставя възможността да се забележи, че негова генетична основа безспорно е ранносредновековното, най-вероятно прабългарско, без да е изключено и да е куманско, бтюрк. **тоγан,* запазено между впрочем в съвременното тур. фми *Toğan* [TV], независимо от наличието в съвременния турски език на закономерното *doğan* от по-старо *doγan,* и включено в парадигмата на голямата носовка до вида ò©ãàíú, напълно еднакво с едно, добре известно в Прабългаристиката, изписване на същата дума, след което вече е налице нормалното и закономерно развитие © > ъ, наблюдавано също така и в пак прабългарското по произход съвр. бълг. *бъбрек,* краен резултат от историческото развитие на стб. á©árэãú.

Наред с тези имена, отношение непременно трябва да се вземе и по *х*орнм *Банат,* за което се опитват да ни накарат да повярваме, че "Трансилвания получава от българите името Банат, което произлиза вероятно от източната дума БАН (планина), която се среща и до днес в памирските езици (АРС, 77) и в земите на някогашните кавказки българи. Банат по памирски значи буквално *планините* и е почти пълно копие на латинското име Трансилвания и славянското име на същата област – ЗАГУРА – от израза ЗА ГУРУ – зад планината. Особеното българско име Банат се употребява през цялото ранно Средновековие успоредно със славянското име Загура (Загора)".

Тъкмо по този повод и като първо, афганският език не е памирски език, да не говорим за това, че за специалистите иранисти от най-ново време няма "афгански език", а два съвсем отделни и доста различни един от друг ирански езика – източноиранският пущунски език и западноиранският език дари. Ето защо, сега и тук не може да се цитира речник на "афганския език" без задължителната конкретизация в една от току-що посочените две насоки, а ако все пак думата се среща и в "памирските езици", то много по-добре щеше да бъде да се посочи в кой и дори в кои точно езици от близо десетте памирски езика тя е засвидетелствувана, като при това същевременно се има още и предвид, че дума със значение "планина", но не и "планините", от иранските езици наистина има в пущунския език, там обаче нейната форма не е *бан* или *банат,* а единствено, само и точно *band,* направо изобилно представено в афганистанската топонимия [ПшРСЛ; AfgPlNm], евентуалното множествено число на което все пак, съгласно иранската морфология, във всички случаи и непременно е нещо съвсем различно и много далечно от завършека *-ат* на *Банат,* който съвпада по-скоро с множественото число в монголските езици, но в действителност си е латинска по произход наставка за образуване имена на места.

Ето защо, дори и в иранските памирски езици да има “дума БАН (планина)”, към което фактически голословно твърдение, защото не е придружено от цитиране на източник, ние добавяме и кюрд. *бан* “планина” [КрдРСЛ], то надали именно тази дума лежи в основата на назв *Банат,* когато от пръв поглед си личи, че Името в действителност носи и съдържа още два звука в повече, които до момента на своето обяснение като пренесени или получени тъкмо от “източната дума БАН (планина)”, ще са най-красноречивото и неопровержимо свидетелство доказателство за всякакъв друг произход, но не и за все още, никак недоказания, неуточнен и неизяснен “памиро-афгански” произход и принадлежност.

И все пак, повече от сигурно е, че при средновековните балкански народи и в техните езици е достатъчно разпространена и добре известна лекс. *бан* “областен управител, губернатор” [вж. сщ. БЕР-1, 30], от която най-вероятно с помощта на балканолатинския по произход суф. *-ат* е образувано, както и *комитат, епископат,* нарси *банат* “административно-географска област, подчинена и ръководена от бана; банат”. Именно поради това никак не е случайно наличието и в османотурския език от онова време на свслч *Тämäшвар банаты* – Темешварскій банатъ [Радл-4, 14-70], тъкмо от което чрез елипса на зависимия член определение до универбизация и едновременна онимизация на апелатива термин се получава и въпросното название, сръбската калка на което пък е хорнм *Войводина* [Балкански 1996б, 5].

И като се има предвид, че в рамките на административната промяна по време на цар Борис I (852-889), цялата тогавашна България е разпределена в 10 комитата, в основата на наименованието на които стои латино-гръцкото по произход стб. êîìèòú “спътник; другар” [Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 18-19; БЕР-2, 573], може да се предположи, че тази номинативна “латинизация” на отделни части (?) от териториално-административното деление на българската държава, но този път на основата на висшата титла *бан,* е от времето или започва при цар Калоян, при когото българската църква и българската земя, включително и всички допълнително завладени и присъединени територии, поне като бъдещо намерение, се подчиняват на Рим и папските служители получават пълни права над отделните части на българското царство [Гагова 1995, 77-79].

От своя страна *бан* надали е име на прабългарско племе с непосочен и неопределен апелатив [срв. Балкански 1996б, 5; Балкански, Парзулова 1996, 9], особено като не се подминава пол. *pan* “господар; господин”, кирг. *paŋ* “гордый, надменный; хвастливый” [Радл-4.2, 1138] и др., същото нарицателно съществително име наименование за лице, в никакъв случай не е по-следващо фонетико-семантично развитие на праб. *βοεάνος* (X в.), което безспорно е монголското по произход общотюркско, в това число и праб. *байан* “голям, едър; богат, заможен” с лабиализация на първата гласна на думата, на славянобългарска почва [срв. БЕР-1, 30], но почти сигурно кит. *waŋ,* без, разбира се, тук да се изключва възможността то да води началото си също така и от староиранското субстантивирано причастие *pāna* “охраняющий”, хсак. *pānä* от гл. *pay-* “охранять” [Основы иранското языкознания 1981, 176,413]. Крайното и окончателно решение на този проблем очевидно и безспорно е въпрос на бъдещи по-пълни, подробни и задълбочени проучвания на този апелатив.

Независимо от това и при това положение, вече трябва и да се приеме, че не назв *Банат* е калка на назв *Трансилвания,* а унг. *Erdély,* за което се предполага, че “възпроизвежда” рум. *Ардял* с първично значение на онимогена като “зад планината” [Балкански 1996, 5-6,126], без обаче тук да се посочват съответните апелативи. Всъщност, като се има предвид, че в славянските езици, в това число и в старобългарския език *дял* е “планина”, а в тюркските езици *арт* е “задна част; заден; отзад, зад”, то няма причини да не се приеме, че последните две названия имат за своя генетична основа хибридното старобългарско-тюркско, най-вероятно куманско, но никак не е изключено и

прабългарско, свслч **арт-дял* “задна, оттатъшна планина”, възникването и образуването на което пък точно в този му вид, е възможно единствено и само в условията на българо-тюркско двуезичие по тези места през Средновековието, което между впрочем обяснява и оправдава и неправилния от гледна точка на тюркския синтаксис словоред на това словосъчетание.

Пак на това място, определено любопитен и дори куриозен случай са и плназв *Чука* и *Чукар,* като “древнобългарски имена”, каквито “имена носят и повечето планини, издигащи се на запад и юг от нас. Древнобългарски отпечатък е запазен в две от най-често срещаните планински названия на Балканите – ЧУКА и ЧУКАР. Тези две думи се срещат както в Румъния – в районите, населявани някога от българи, така и в Източна Сърбия – първото българско предмостие на Балканите, а също в Охридско-Скопската област, Албания и Северна Гърция. Освен в балканския регион особеното название ЧУКА се среща само в един-единствен друг раион – в Памир и Хиндукуш. Там думата ЧУКА се произнася абсолютно по същия начин, както в България и означава висока, най-често гола планина…

Двете места на света, където се среща това географско понятие имат между себе си само едно общо нещо – това, че в тях някога са живели или живеят и сега българи. А следователно тази дума е едно несъмнено наследство, оставено от дедите ни. Това, че българите са били народът, коато е донесъл на Балканите думата *чука* личи и от производното от нея понятие – ЧУКАРИ. То е свързано с думата ЧУКА приблизително по същия начин, както старата българска титла БОИЛА е била свързана с производната от нея дума БОИЛАР (боляри). И в двете споменати двойки от думи се съдържа особеното окончание АР, с което в древнобългарския език се е образувало множественото число на съществителните имена. А следователно не може да има никакво съмнение, че този вид названия са от древнобългарски произход…

Имена като Чукич в Западна Румъния, Чукарица в ИзточнаСърбия, Чука и Чука-боря в Македония, Чуката и Чукара в Родопите, Чукас и Чукаси в Албания днес сочат като огромни крайпътни камъни обхвата на многовековната БЪЛГАРСКА ОЙКУМЕНА на Балканите. А имена като Връшка чука, в което едната дума е славянска, а другата древнобългарска, показват, че твърде отрано думата ЧУКА е преминала от древните българи у съседните с тях славянски народи. По всичко личи, че това комбинирано име е възникнало в един твърде стар период, свидетелство за което е архаичният епитет "връшка", който макар и да е славянски, днес не се среща в нито един от живите славянски езици.”

Наистина дължим извинение за твърде пространната извадка, но само така може да се добие достатъчно пълна и реална представа за уникалния и неповторим “научен метод” на псевдоисторика и псевдолингвиста едновременно, който не се свени и не изпитва никакво неудобство от това да посочва на българските езиковеди тюрколози “твърде сериозните гносеологични и езиковедски грешки” [Добрев П. 1999, 34], до които те достигат, когато разкриват и доказват посредством, със столетия разработваните и усъвършенствувани, теоретико-методологически нееднократно обоснованите и проверени лингвистични методи тюркския вид и характер, произход и принадлежност на прабългарския език, и с който “научен метод” в съвременната българска историография не само се изкарват от Небитието, по-точно от Нищото, “древните българи” и особено техният “древнобългарски език”, но се и предлага рядката възможност да се види как конкретно се третират и фалшифицират собствено тюркски езикови факти и данни, само и само да се популяризира и наложи никога несъществувалият “древнобългарски език”. Може, може, но само за и пред лингвистически неграмотни наивници!!?…

В никакъв случай не може да се приеме за научнонормално-естествено и при това в качеството на основен аргумент в полза наличието и съществуването на някакъв си “древнобългарски език”, а така също и на голословната теза, че именно Памир е “прародината на Аспаруховите българи” още и словесносапунената пяна около достатъчно отдавна и многократно обсъждания не само в българската лингвистика и историография ойкнм *Тутракан* във вида “Срещат се и… думата "тутра" – стръмнина, откъдето иде вероятно името на Тутракан…”. Всъщност онази “тутра” може “вероятно” да я има в назв *Тутракан* само като резултат от пределно лингвистично невежество, което разчленява двусъставните имена на всяко едно друго място преди или след естествената граница на думите, които ги образуват, но не и точно там, където тази граница се намира.

В действителност ойкнм *Тутракан* няма нищо общо с неизвестно откъде измъкнатата и с какъв точно произход и строеж "тутра" – стръмнина”, защото тъкмо в това име много добре е съхранено и достатъчно ясно си личи прабългарската, но монголска по произход висша титла *таркан,* развита и видоизменена под действието на проявяващата се главно в славянския старобългарски език ликвидна метатеза, краен резултат от която е отварянето на затворените първи срички на думите.

Отивайки вече към края, нека непременно отбележим, че колкото пък до твърдението, че “Старинният български произход на всички тези названия е запечатан в самите думи, от които те произхождат…”, то не толкова е много добре, колкото е крайно наложително и същевременно задължително за писания с подобна лингвистична претенция, да ни се каже и покаже кои все пак са тези думи, както и още по-важното и съществено, ако *Свирци* има за основа нарси *свирец,* а то пък е производно от гл. *свиря,* кое и къде е лингвистичното доказателство, че този глагол не е собствено славянски по произход, а е донесен на Балканите от “древните българи” във и посредством техния “памироирански древнобългарски език”. А и по-нататък, кои са точно като форма и значение и от кой и какъв по характер, вид и структура език произхождат думите, “запечатали” имената *Батуш, Бубя, Глобаре, Глободер, Гъргуре, Кокошине, Кутугерци, Лагатор, Мърсач, Чунгула;* кои са техните корени и какво е тяхното словообразуване; къде и кои са техните редовни съответствия в иранските най-напред, после в индийските, а след това и в германските и славянските езици, за да се убеди все пак всеки нормално мислещ езиковед, че наистина става дума именно и единствено за памироирански по произход лексикални единици.

Ето защо, като заключение и по повод на изречението “Не само историята, но и картата на България е до голяма степен сътворена и написана от Аспаруховите българи”, трябва непременно да забележим, че това може да бъде твърде вероятно или дори и възможно, но то все пак се нуждае от единствено работещото и легитимно за случая лингвистико-ономастично доказателство и обосновка не от сорта на пределно краткото и не само поради това и неграмотно-смехотворното “В прародината на Аспаруховите българи се среща и до днес думата "дръстър", която означава "крепък, трудно превземаем". Срещат се и думата "боруй", която означава просто град, думата "тутра" – стръмнина, откъдето иде вероятно името на Тутракан…”, а под формата и във вида не толкова на максимално пълната, подробна и задълбочена, колкото на отделно-самостойната, индивидуалната за всяко собствено име етимологизация от рода и на нивото на етимологизацията например на теонм *Тангра* [Москов 1988а], която да определи и посочи най-напред неговия апелатив генетична основа, а едновременно и наред с това и първичния лексикален корен етимон, от който тази основа произлиза, като при това, в никакъв случай не се подминава и екстралингвистичната компонента на тази етимологизация във вида на минимален набор от културно-исторически условия и предпоставки, които не само мотивират собственото име, но го и препотвърждават и

утвърждават като идващо и водещо началото си от езика на точно определен народ през конкретна историческа епоха и на конкретно място.

Разбира се, че такова и толкова мащабно начинание не е по силите дори и на огромен колектив специалисти езиковеди, но наред с още много други неща и това ни най-малко не оправдава и не дава право на живот тъкмо в българската Прабългаристика като основен и главен дял на българската медиевистика, на агресивно-арогантни писания словосъчинения с характер на научна фантастика и детска приказка едновременно по форма и на никога непостижима и недоказуема, напразна химера по съдържание, немаловажната социално-интелектуална вреда от които е не толкова и не само формирането у мало и голямо, родно и чуждо, надали единствено и само под претекст за криворазбран патриотизъм, на лъжливо-повратни, много недостойни и незаслужени представи за прабългарите и техния език, колкото и най-вече това, че Българската Наука е и Българската Етика и Морал и никой, никога и никъде не може да си позволява от нейно име и на наш, български гръб, да заблуждава и лъже в лицето толкова нагло-безсрамно не само всички българи, но и цял един Свят.

Българската Ономастика и българските имена
в общобалкански и източноезиков контекст

Независимо че наченки на собствено ономастични проучвания и изследвания у нас са налице още от времето преди Освобождението, все пак като че ли трябва да се приеме, че началото и основите на българската ономастика като лингвистична наука се полагат съвсем в началото на миналото столетие с твърде различното и ново, направо безпрецедентното за цялата световна лингвистика, пределно подробното, задълбочено и широкообхватно изследване на проф. Ив. Шишманов [1900] върху етнм *българи.*

Засилването и разгръщането на ономастичните проучвания и изследвания след началото на миналото столетие и от тогава насам, с целенасочените усилия и упоритя труд на плеяда най-видни и изтъкнати български езиковеди и историци като академиците Ал. Теодоров-Балан, Ст. Младенов, Вл. Георгиев, Ив. Дуриданов, В. Бешевлиев, Ив. Дуйчев, професорите Ив. Шишманов, В. Миков, Л. Андрейчин, Й. Заимов, Ст. Илчев, Н. Ковачев, Б. Симеонов, К. Попов, М. Москов, Р. Русинов, Й. Н. Иванов, Г. Христов, Л. Димитрова-Тодорова, Д. Михайлова, Т. Балкански, М. Ангелова-Атанасова и др. вече са издирени, събрани и подбрани, идентифицирани, систематизирани, анализирани и описани в синхрония и диахрония като разпространение, строеж, употреба и произход почти всичките от българските собствени имена от сегашните и исторически български земи.

Така анализираните и описани български собствени имена са главно антропоними и топоними, като публикуваните върху тях научни изследвания и проучвания са не само конкретно-емпирични, представени най-напред от общо-груповите, които обхващат даден ономастичен клас или група названия като цяло в българския език върху определена територия или през даден период от време от една страна, и от отделно-индивидуалните от друга, които пък имат за предмет едно единствено или няколко и повече, сравнително обособени и несвързани помежду си на по-конкретните равнища собствени имена, но така също и обобщаващо-сводни по автори, ономастични класове и ономастиконаучни центрове; теоретико-методологични и дори метатеоретични, обзорно-оценяващи и библиографически систематизиращи и представящи трудове и издания, изследвания и проучвания, посредством които се поставят на обсъждане и се търси решение на значими и съществени въпроси от по-общата и абстрактна проблематика на българската ономастика в частност и на ономастиката изобщо, включително и представяне на изследователите в българската ономастика с анализ и оценка на по-съществените и

основните от разработените и публикувани вече, по-общи или по-частни, конкретно-емпирични или теоретико-методологични изследвания и описания [вж. напр. Ангелова-Атанасова 1996; ~*~1996а; Асенова 1996; Балкански 1996; ~*~1996а; ~*~1996б; Вайганд 1926; Георгиев 1960; Димитрова-Тодорова 1993; Дуриданов 1980; ~*~1994; ~*~1996; Дуриданов, Андреева 1980; Дуйчев 1962; Заимов 1977; ~*~1985; Иванова, Радева 1985; Илчев 1978; Ковачев 1987; ~*~1990; ~*~1996; ~*~1996а; Ковачев 1999; Миков 1943; Милчева 1996; Михайлова 1990; Москов 1966; ~*~1969; ~*~1969а; ~*~1970; ~*~1975; ~*~1988; ~*~1988а; Русинов 1975; ~*~1996; ~*~1996а; Селимски 1999; Симеонов 1977; ~*~1986; Състояние и проблеми 1990-1999; Христов 1990, 20-30; Чолева 1990, 40-43; Чолева и др. 1993; Dimitrova-Todorova 1996; ~*~1999; Duridanov 1975; Georgiev 1961; БИмк; ЕнцЛч; РкЛФИм].

Ономастичното изследване най-общо на българските планински названия се осъществява поотделно, групово или наред и заедно с всички останали топоними, във вид на анализ и описание на разпространението, строежа и употребата на имената на изпъкналите форми на местността с определяне и посочване произхода на основните и по-главни ороними наименования на най-големите български планини, хълмове и възвишения, а така също и на голям брой микрооороними названия на регионални възвишения и височини под формата на отделни бележки, статии в периодичния научен печат или като отделни лексикографски статии в етимологични и топонимични речници, абзаци и параграфи в общите трудове и монографии по топонимия [вж. напр. Въгленов 1962; Георгиев 1955, 306; Дечев 1925; Дуриданов 1960а, 475-476; ~*~1973; ~*~1981; ~*~1987; Ковачев 1987, 50-59; Марков 1983; Миков 1943, 242-246; Ничев 1977; Anreiter 1989; БЕР].

По-подробно и обширно, специално проучване върху българската оронимия е това на Й. Заимов (1971), в което, макар и донякъде с научнопопулярни цели и задачи, са събрани на едно място и се изследват и описват принципите на възникване и образуване, строежът и произходът на имената на повечето от планините и по-големите възвишения на територията на България. И все пак и въпреки всичко, донякъде странно, необяснимо и неясно по какви причини и съображения тук не е включено и не се разглежда най-българското от всички български планински имена, макар и другото в определен аспект за някои от нас, но независимо от това, названието наименование на най-голямата българска планина и на една от големите в Европа планини, известна пак там единствено и само с това си име, названието, собственото име *Балкан*.

Българският език, през целия период на своето историческо съществуване и развитие под формата и във вида на праславянски, древнославянски и южнославянски, стар, среден и новобългарски език, като се започне още от епохата на деление на индоевропейския праезик и се стигне до най-ново време, си е взаимодействувал и контактувал пряко или косвено с най-различни на брой, вид и характер източни езици – ирански, тюркски, монголски, тунгузо-манджурски, угрофински, хамитосемитски и др., от които в него са преминали и са заети голям брой думи и собствени имена, последните от които образуват и съставляват първичната и основна част от източната съставка на историческата и съвременна българска ономастика.

На основата на тези думи и имена допълнително в българския език възникват и се образуват нови, първични, вторични, третични собствени имена, така че на настоящия етап от развитието и състоянието на българската ономастика тя вече съдържа и включва в себе си макар и като приблизително количество изключително голям брой източни по произход собствени имена. И все пак, в аспекта и сравнено с количеството собствени имена от други групи езици като германски, романски и др., очевидно и безспорно тук трябва да се каже съвсем определено и напълно категорично, че понастоящем в

българската ономастика е налице дебел и дори мощен пласт източни по произход български собствени имена с техните специфични, собствено източни историко-генетични и структурно-функционални черти и особености, върху които и наред с които съществуват и се проявяват и придобитите и развити по време на заемането и след това черти и особености, свързани или произтичащи от допълнително наложената и въздействуваща върху тях по конкретно-индивидуален начин специфична структура на българския език.

Научното изследване и описание индивидуално-поотделно или секторно-групово на източната съставка на българския ономастикон винаги е било една от основните и приоритетни задачи на българската лингвистична дисциплина ономастика и дори като че ли няма да е неточно, ако се каже, че проучването и описанието на източните по произход имена в българския език се намира съвсем в началото и дори лежи в основите на създаването и изграждането и на самата българска ономастика като наука. Като резултат от всичко това, към настоящия момент от развитието и състоянието на българската ономастика, тук вече са осъществени и са налице голям брой най-различни и разнообразни по обем, граници и обхват, по вид и характер на своя обект и предмет, по подход, методи, средства, цели и задачи на изследване ономастични проучвания на източните по произход български собствени имена.

Особено важно тук е да се отбележи и това, че в повечето случаи тези изследвания и описания на източните имена протичат едновременно и съвместно с проучванията на собствено българските, славянските и други, неизточни по произход имена, където обаче тези източни имена обикновено и по принцип са застъпени с твърде нисък относителен дял, независимо че са налице също така и проучвания на едно единствено и отделно или пък по-често на група източни по произход български собствени имена, а така също и своеобразен акцент върху източните по произход местни имена [вж. напр. Ангелова-Атанасова 1996а, 57,117,128,132; Балкански 1985; ~*~1998, 102-103,110-115; Бешевлиев В. 1967; Братанова 1996; Георгиев 1960; Добрев 1986; ~*~1996; Заимов 1977, 56-58; Зайончковский 1968; Иванова 1994; Ковачев 1969, 68-69; Михайлова 1986, 50; Младенов 1925; Москов 1966; ~*~1967, 19; ~*~1975; ~*~1978; Саламбашев 1976, 82-92; Симеонов 1966, 119-120,125; Тафраджийска 1990; Dobreva 1992, 146-148; Duridanov 1975, 297-299].

Специфичен, но особено характерен и безспорно целесъобразен и полезен вид проучвания върху източната съставка на българската ономастика са и периодически разработваните и предлагани, обобщаващо-оценяващите, теоретико-методологичните, а в известен смисъл може да се каже и метатеоретични изследвания, в рамките на които обикновено се прави преглед оценка на постигнатите резултати; на развитието и състоянието на проучванията в отделна по-тясна или по-широка част, област от българското източноономастично субпространство; разкриват се и се дефинират констатираните съществени трудности и проблеми, слабости, пропуски и недостатъци; набелязват се по-следващите цели и задачи за решаване и изпълнение; аналитично-експлицитно се формулират, обосновават и предлагат методи, средства и особено перспективни насоки и направления за изследване и описание на източните по произход имена [вж. напр. Димитрова-Тодорова 1993; Добрев 1982; ~*~1984; Добрева, Добрев 1983; Дуриданов 1960, 429-430; Младенов 1921; Моллова 1976; Москов 1960; ~*~1962; ~*~1969б; ~*~1981; Недков 1962, 221; Симеонов 1979; ~*~1980; Тафраджийска 1982; Шишманов 1900].

При така набелязаното и очертано ниво и степен на проученост на източната съставка на българската ономастика обаче и като обобщение заключение в необходимия аспект именно тук задължително трябва да се отбележи, че както в отделните, по-ранни или по-късни исторически извори, писмени паметници, особено в османотурските и други архивни документи, така също и в различните географски области и места от сегашната и

историческа българска територия, все още са налице голям брой несъбрани и неизследвани, източни по произход, но въпреки всичко български по принадлежност и функция собствени имена.

Ето защо тъкмо тук, на нивото и с оглед на източната съставка на българската ономастика, както и подобно на цялата за нея, може да се обобщи и заключи, че в българската ономастична наука вече са издирени, събрани и подбрани, отъждествени, систематизирани, анализирани и описани по разпространение, състав, строеж, употреба и произход голям брой, историко-генетически източни собствени имена в българския език, но наред с това понастоящем в него са налице или остават и до настоящия момент все още несъбрани и непроучени твърде много, може би също, но по-скоро изключително голям брой източни по произход български имена.

Тази най-обща констатация по отношение въвеждането в научно обращение на отделните компоненти на източната съставка на българската ономастика е само единият и то външният от двата основни аспекта на нивото и степента на тяхната проученост, докато вторият, вътрешният аспект включва или съдържа имплицитно вида и характера на самото изследване и описание, качеството на ономастикоизследователската дейност, където се наблюдават множество слабости, пропуски, празноти и дори изключително груби грешки от най-различно естество и в различни направления както в конкретно-аналитичен, така също и в обобщаващо-синтетичен план, което като цяло позволява да се заключи в предварителен порядък, че проучеността на източната съставка на съвременния етап от развитието на българската ономастика все още не е на необходимото ниво и степен, но дори и нещо повече - тази проученост е на едно крайно ниско и съвсем категорично и определено – направо незадоволително ниво и степен.

Известна начална представа за характера и качеството на ономастичните проучвания върху източната съставка в българската ономастика в конкретно-аналитичен план, което в същото време е и едната, първата част от аргументацията доказателство за току-що формулираното заключение, се съдържа в дисперсен вид в цялото изложение от началото дотук, където по различен конкретен повод и с оглед решаването на определена задача са подложени на критичен анализ голям брой източни, главно тюркски и по-специално турски по произход български собствени имена и са посочени главните и съществени грешки, слабости и пропуски, допуснати при тяхната ономастиколингвистична интерпретация и анализ. Така например по-сериозни и съществени, а на места дори и изумително-фрапантни грешки, слабости и пропуски вече бяха констатирани и посочени при имена като *Авитохол, Ат пашùи куван булду, Барса, Башикаров, Боалá, Бозманов, Булуваня, Джан котаран, Евкая, Ишпеков, Капукаранов, Палабуйските, Семиза, Урмузов, Юмрукчал* и др.

Ето защо тук и по-нататък допълнително към всичко това ще бъдат приведени и анализирани още само малък брой примери, които обаче са достатъчно показателни не толкова за вида и характера на крайния резултат от ономастичната аналитико-синтетична дейност, колкото за нейното качество, за степента и нивото, на което тя се осъществява, а така също и за формите и разновидностите на по-важните и съществени грешки, слабости и пропуски, които се допускат при изследването и описанието на източната съставка на българската ономастика по принцип и в частност, а именно:

-*Арман* се обяснява на основата на значение като “който ходи по хармана”, но възможно и по евр. *Арманд* [Петкова 1994, 56,58], първото от които изобщо не може да бъде основа за възникването на название, а и за да има названието каквато и да е връзка с *харман,* е необходимо съответно морфологично средство, каквото тук няма, докато второто обяснение наистина е възможно, но за неговата реализация е необходимо най-малкото да се покаже и докаже, че във въпросното село има заселени евреи или поне да се

цитира още едно такова име, каквото всъщност няма, поради което и тази възможност за образуване на названието отпада. Затова това име трябва да се съотнесе с доста разпространеното арменско мъжко лично име Арманд.

-Бакаджиците засега и обикновено се извежда от турския глагол *bakmak* "гледам" с допълнителното обяснение, че това е име на височина, от която се вижда добре [Георгиев 1955, 309;~*~1960, 51; Заимов 1971, 16; Миков 1943, 263]. *Бакаджик* в Пирдопско се приема за образувано на основата на тур. обл. *bakacak* "обгледно място (връх)", което е производно от гл. *bakmak*, и вероятно *açık* "открито; ясно" [Заимов 1959, 49,109]. На друго място миктп *Бакаджика* се обяснява на основата на тур. *bakıcık* "обгледно място" [Ангелова-Атанасова 1996а, 147], каквото производно според нас в турския език не съществува, а и не е възможно. И на трето място *Bakacık, Bakacıklar, Bakacitsi* – височини в Ямболско и ойкнм *Bakacık,* сега Медевци, Хасковско, са оставени без обяснение на произхода, независимо че се приемат генетически за турски имена [BgTYAd, 84]. *Бакаджик* има и в Панагюрско, също и в Габровско [Заимов 1977, 56,121-122; Ангелова-Атанасова 1996а, 147], в българския език има още орнм *Алабак* [ЕнцГРк, 8], топнм *Алабак, Лабак айлагъ* в Чепинско [Балкански 1998, 67,117-118,189], юрушкотюркменският произход на които може да се счита за безспорен.

Все пак глагол не може да приема собствено субстантивния умалителен суфикс *-cik,* какъвто още на пръв поглед се забелязва в структурата на българските названия; съотнасянето с глагола *bakmak,* където не е разкрито семантичното преобразуване на корена, а и остават неясни както морфологичната структура, така и словообразувателната семантика, е направо необосновано и безпредметно. Името не може да се изведе и от такива производни на същия глагол като *bakacak* "височко място за наблюдение, откъдето се вижда луната, за да се разбере, че настъпва Рамазанът; обгледно място; връх" или пък от *bakıcak* "изложение на планински склон – северно, южно; върхна точка на височина" [DS-1, 215; OTS-1, 215; SDD, 155,1622], поради това, че крайното *а* обикновено се развива в *е,* което изобщо не променя вида и характера на словообразувателния суфикс и той си остава напълно различен и достатъчно отдалечен от умалителния субстантивен суфикс *-джик,* а не по ясни стават нещата и с привличането на при *açık* (Й. Заимов).

В действителност в някои от тюркските и в кавказките езици се срещат фонетико-семантически тъждествени или подобни нарицателни и собствени имена като огуз. *bakku, baku, baqu, bök, bük* "връх, височина; верига хълмове" [ДТС, 83; DLT-3, 219,226; DLT-4, 63,107,123]; в тюркменския език има топоними като орнм *Bashvak, Kush-Vaky,* [TurkmPlNm], а в азербайджанския език има топнм *Bakı, Baki, Baku, Bakıbay,* ойкнм *Баку, Бакы, Baku, Baky Shahari* [AzerPlNm], даг. орнм *Bak-Chalogo, Ortabak,* миктп *Kumunbakli* [DagPlNm].

Специално топнм *Баку* се приема за тюркски по произход, поради това, че при М. Кашгарлъ нашироко са засвидетелствувани *baku, bäku, bäkku* "хълм", които също се определят като собствено тюркски [Гусейнзаде 1970, 82-85), което на Г. Гейбуллаев [1986] изглежда по-убедително [143]. И все пак в староогузския език този апелатив стои някак изолирано, без словообразувателно гнездо; той като че ли не се среща в повечето от тюркските езици, докато в иранските езици има фонетико-семантически подобна лексема като например вах. *buq* "холм, возвышенность" [СлВхЯз, 186], сарк. *boq, быq, бůq,* тадж. диал. *buq, bäqi* "холм, бугор, возвышенность" [СаркРСл, 31; ТджРДСл, 40,42], именно поради което може да се приеме, че староогузките апелативи не са собствено тюркски по произход, а са заемки от иранските езици.

Ето защо единствено възможното и допустимо решение относно бълг. *Бакаджик* е възстановяването върху току-що посочената тюркска основа на бтюрк. **бакъ-джик* "нисък хълм, хълмче, височинка". Разпределението на съответствията на така

възстановения апелатив в тюркските езици и областите у нас, където този български топоним се среща, дават основание съответното му собствено име да се приеме за огузотюркменско по произход, пренесено в българския език от езика на заселваните из българските земи юруци тюркмени.

-*Бозалъкът* (Лч) се извежда от тур. *bozalık* като производно от *boz* "сив" [Заимов 1986, 85], но нито в турския език, нито пък в неговите диалекти *boz* има такова словообразуване. Дори и да имаше, словообразователната семантика пак остава неясна и без мотивация, а и словообразователната основа и на топонима, и на предполагаемата турска генетична основа е *боза-,* което и в двата езика означава вид напитка. Така че, като резултат трябва да се приеме, че такава основа в турския език всъщност не съществува и така обяснен този топоним идва и възниква от нищото.

-*Варимезов* (Бс, ВТн, Пд, Рс), също *Веримезов* (Пд) и се приема, че е променено *Вермезов* (Пд, Тутр), което пък от своя страна се обяснява правилно като отрицателно сегашно-бъдещо причастие от тур. гл. *vermek* "давам" [РкЛФИм, 102,107]. Но все пак като произход и генетична основа първото фамилно име няма нищо общо с третото, защото безспорно възниква на основата на добре известното, фонетико-морфологически тъждествено и семантически особено подходящото за образуването на прякор тур. *var yemez* "скъперник", букв. "има, но не яде" [вж. OTS-3, 2873].

Колкото пък до предложената вече друга възможност това да произхожда от дрир. *фäрамäз* "прощаващ" [Моллова 1975, 430-431], в този си вид тя не само че не може да се счита за напълно и коректно обоснована и доказана, но е и направо нереалистично да се мисли, че собствено лингвистичните и екстралингвистични условия и предпоставки са по-благоприятни за осъществяването не на предната, а именно и единствено на тази възможност, като в същото време евентуалното развитие на фонетичната структура най-малко във и през два-три езика посредници от древноиранския до българския език надали би приело точно тази форма, да не говорим за твърде абстрактната и неясна семантика.

-*Дипчандере* се извежда от тур. *dip* "дъно; долище; дълбочина", *çan* "камбана" и *dere* "река" [Георгиев 1955, 312], но първите две лексеми очевидно са семантически несъвместими, защото според турския синтаксис първата определя втората, а тук не е ясно каква е тази "дънна камбана; камбана на дъното", която на всичко отгоре е признак характеристика на реката, така че едно такова съчетание от думи надали е възможно да се образува в българския и още по-малко, в турския език.

-*Кубрат* се съотнася с тюрк. гл. *qubra* "събирам, обединявам", формата *qubrat* на което трябва да има значенията "събери", "обедини", откъдето се развива и значението на това име като "Обединителят" [Симеонов 1983, 340-342]. При това положение остават най-напред неясни средствата и способите за проприализация на тюркското повелително наклонение. Освен това Кубрат си има това име още много преди да стане обединител на прабългарските племена във Велика България, най-малкото от периода, когато като юноша пребивава във византийския императорски двор в Константинопол, така че надали е било възможно точно тази му бъдеща роля и функция да се прогнозира по времето, когато се ражда или му се дава име, за да му се подбере тъкмо на него такова име с адекватно-подходящо значение спрямо общо взето неопределената и неясна перспектива.

-*Кърджа,* мъжко лично име в с. Кортен, Новозагорско през 1472 год., в което по това време, ако се съди по османотурския списък на акънджиите, всички без изключение са християни [АрхДк-1472, 5]. Обяснява се като "който ходи по къра" [Петкова 1994, 56] и по този начин тук словообразователната структура се подменя чрез формата, получена с помощта на суфикса *-джъ,* формално-семантичните несъвпадения и различия между които все пак не са толкова малки, че да не бъдат забелязани. Това име всъщност не може да възникне и да се образува върху нищо друго освен от същото по форма бтюрк. при *кър*

със значение “сив, посивял; побелял”, което лежи в основата още и на фми *Башикаров,* в случая модифицирано и конкретизирано семантико-функционално чрез тюрк. *-джа,* налице още и при *Боруджа* и *Саруджа* (вж. по-долу).

-Хурмузов (Бс; СЗг), както вече се отбеляза, неоснователно и много погрешно е съотнесено и обяснено от една страна на основата на тур. *uğursuz* “който носи беда, нещастие” [РкЛФИм, 505], а от друга страна пък това не може да бъде и заето тур. *Hürmüz,* предната закръглена гласна на което в българския език обикновено дава *ю, у, и* - вж. *Кичук Гюне~Кичук гине* (Лч), което е заемка и по-късно развитие на тур. *küçük güne* “малък припек”. Разпространението и носителите на името налагат да се отхвърли тази възможност и да се предложи обяснение, съдържащо друго време и друг път на развитие и преминаване на това иранско име в българския език [срв. Моллова 1976, 485-486].

-Юмрукчал, с цел да се намери и обоснове един по-приемлив за автора основен номинативен признак, се съотнася и извежда не от тур. *yumruk* “юмрук, пестница”, а от *yumru* “изпъкнал; крив” [Въгленов 1962, 409-412]. Това по принцип не би било невъзможно, ако в тюркските езици и конкретно в балканотюркските говори имаше форма на тази дума със запазено крайно *-к,* каквато обаче, поне в достъпната ни справочна литература, не се намери, или пък ако имаше доказателство, че такава е била формата на думата през предишните етапи от нейното развитие, каквото доказателство обаче тук не се предлага.

И като систематизирано обобщение заключение на едно по-високо ниво на абстракция и в синтетичен план на всичките тези, както и на много още други случаи от този род, някои от които ще бъдат приведени и анализирани допълнително по-долу, главните и съществени грешки, слабости и пропуски, допускани при анализа и интерпретацията на източната съставка на българската ономастика с оглед на нейния произход, състав, фонетико-граматичен и семантичен строеж, което като цяло представлява и другата, втората част от аргументацията доказателство на гореформулираното обобщение заключение за крайно ниското и незадоволително ниво на проученост на източната съставка на българската ономастика, се свеждат до следното, а именно:

-при определянето произхода на личните имена и особено на имената на прабългарските ханове, подходът и методът при етимологизацията се заключават и ограничават до посочването само на един единствен лексикален корен в дадено езиково семейство или пък в отделен език от това семейство, като за семантиката, в повечето случаи се допуска, че тя е достатъчно близка и подходяща за образуването на точно такова собствено име, а изобщо не се взема предвид и не се подлага на анализ морфологичната структура на предполагаемата лексема генетична основа и възможността или степента на вероятност тя също да се заеме и да премине в езика приемник заедно с корена основа и да се адаптира в този език посредством характерните за взаимодействието между тези езици форми и способи и като типичен случай тук може да се вземе решението с произхода на гореразгледаното мли *Кубрат;*

-източната съставка на средновековната българска антропонимия включва голям брой лични имена, засвидетелствувани в писмените източници под най-различни и разнообразни графични форми, не всички от които обаче, в процеса на етимологизацията на името се издирват, включват, вземат предвид, съотнасят с конкретен език и обясняват като историколингвистически детерминирани, възникнали и настъпили контактолингвистични форми и промени, какъвто е случаят отново с *Кубрат;*

-подборът и приемането на една единствена отделна форма на дадено име измежду големия брой засвидетелствувани и налични записи на същото за основна и водеща в процеса на етимологизацията обикновено е въпрос на случая или на случайно хрумване, както е например при посочването за най-правилна и собствено прабългарска на формата

Qubrat и никоя друга, докато в същото време за неточни, неправилни или нещо друго се обявяват останалите графични форми, без да се търсят каквито и да е собствено лингвистични и екстралингвистични, културноисторически основания и предпоставки за насочването и избирането именно на тази форма за основна и водеща при етимологизацията; по наше предварително и най-общо виждане обаче арменските форми *Chubraat, Chudbadr* се отличават съвсем определено с иранска фонетична и морфолого-синтактична структура, което същевременно се съгласува и се подкрепя и потвърждава от добре известното положение, че имената на прабългарските ханове в по-голямата си част са от ирански произход [срв. Симеонов 1983, 340-341, вж. Златарски 1970, 131,153,181; § 104];

-насочването и съотнасянето на названието, произходът на което се търси, много често и дори обикновено се осъществява под формата на определяне напосоки и без особен анализ и обосновка на фонетически близка или сходна лексема в един от теоретически възможните и допустими езици и подобен е случаят с *Бакаджиците,* които в горепредставената етимология се съотнасят и свързват крайно несполучливо с тур. гл. *bakmak* "гледам", въпреки че предварително трябва да е добре известно, че за да се превърне в топоним, глаголната форма задължително трябва да премине през поредица от семантико-функционални преобразувания със съответния фонетико-граматичен израз, какъвто обаче тук не се наблюдава, а като аналогичен трябва да се приеме и гореразгледаният случай с *Кубрат,* също и гннм *Палабуйските,* където предполаганата турска лексема генетична основа на названието има съвсем различна и неподходяща за образуването на това име семантика;

-има случаи, които най-меко казано трябва да се квалифицират като твърде странни, за да не кажем като научнокриминални с комичен оттенък, и при които за генетична основа на дадено название се посочва реално несъществуваща дума или по принцип невъзможно съчетание от думи в езика източник, както е при гореанализираните *Бозалък, Дипчандере,* също и при *Ат пашùи куван булду, Бозманов, Капукаранов;* още и при родп. миктп *Дургуцкото,* което се извежда от несъществуващо и невъзможно тур. *durgut* "жилище; място за отсядане" [Саламбашев 1976, 119], но всъщност трябва да има в основата си бтюрк. мли *Дургут,* турската форма на което е *Turgut;* миктп *Айкъна* (Лч) се извежда от несъщестуващото тур. *aykın* "наклонен към изгрева на месеца" [Ковачев 1965, 74], като при това не е пропуснато да се подбере и подходяща, но определено странна и твърде необичайна за топоним семантика; не само семантиката е странно-комична и неподходяща за образуването на фамилно име, но и съчиненото пряко и извън всякакви морфолого-синтактични принципи и правила на турския език *daluyku* "дълбок сън", което по идея трябва да е основата на фми *Далуков;* също и *Белбезов* (Лч) с основа съществуващото само по речниците тур. *bel* "белег, знак" и *bez* "платно" [Ковачев 1999, 13]; *Гелемеров* от диал. **гелемер* "който се смее или мами" от тур. *gülmek* "смея се" (значението от нас - И.Д.) или от гр. *γελώ,* както и *Тюркеджиев* (Пд), от още по-неясното и невъзможно, пък дори и куриозно-комично с оглед на турския език диал. **тюркеджия* "който много добре говори турски" (!???) [РкЛФИм, 129,154,501] и още мн.др. ;

-етимологизацията като ономастико-лингвистична научна операция и темпоралнолинейна процедура за установяване и определяне произхода на дадено име в повечето случаи е пределно къса и кратка по продължителност и се заключава само в посочването на първия и най-близък език, от който е заето названието, без да се търси неговата основа в предишните езици, както е например при миктп *Мегдан* (Год), което се извежда от тур. *megdan* [Симеонов 1966, 185], но всъщност то произхожда от арабския език; тук още се достига най-общо до групата езици, от които по- или най-вероятно произхожда името, като вън от етимологичния анализ остават почти всичките фонетико-

граматични и семантични черти, особености и промени у названието, неговото разпространение и съответствия, лексемата генетична основа и още по-малко – неговият етимон, какъвто е случаят например с орнм *Булуваня* [срв. БЕР-1, 29, Ковачев, Станева 1981], а така също и с антнм *Шарали,* който се извежда най-общо от езика на тюрките, но всъщност следва да се конкретизира като севернотюркско, безспорно иранско по произход най-вероятно куманско име в българския ономастикон [срв. Моллова 1976, 486, вж. Добрева, Добрев 1983, 46]; при опит да се отиде по-назад в генетичната верига на името, не винаги движението е към езика, откъдето произлиза неговата основа, както е при *Билярдеров* (Пз), което се извежда от диал. **билядер* "близък приятел", а то пък от арабското по произход тур. *bilâzer* [Саламбашев 1983, 159; РкЛФИм, 75], но всъщност тук бълг. обл. *билязер* (Бч) с начало в иранските езици и съответствие тур. *birader* "брат";

-не са редки и случаите, когато името не се определя по произход, както е с фми *Далкаранов* [РкЛФИм, 154], но всъщност от тур. *dal kıran* "който чупи клони"; също и *Ишпеков, Капудалиев, Сараулев* [РкЛФИм, 239,440], миктп *Шавар* (Год) [Симеонов 1966, 230], оставени без обяснение; други имена пък се обясняват на основата на друго, селищно име в българския език, какъвто е случаят с фми *Башикаров, Сарагьолев* (Пз), *Сарамбелиев* (Пз), *Сунгарски* (Кот) [РкЛФИм, 440,458,470], някои дори и с междинна степен като *Турсунов,* съкр. от *Турсунлийски,* а то пък от с. Турсунлий [РкЛФИм, 498], които селищни имена, разбира се, не подлежат на етимологизация в този речник; подобно е положението и с миктп *Чомбаското парче* (Пнг), което е по прк *Чомбаз,* в говора *чомбаз* "кичур косми; перчем" и гннм *Чомбазов* [Заимов 1977, 181] и по-нататък вече неясно от кой език идва и коя му е най-малкото генетичната основа, а така също и при родп. миктп *Хунгя,* описанието на който е завършено като неясно по произход [срв. Саламбашев 1976, 171];

-етимологизацията често пъти е амбивалентна, двупосочно ориентирана и наред с посочването на по-вероятната група езици, от които би могло да произхожда названието, се привежда и друг език или езици, от които то също така би могло да води своето начало, макар и с по-малка степен на вероятност и подобно е положението отново с орнм *Булуваня* [срв. БЕР-1, 29]; тук още се посочват две отделни и съвсем различни думи в един и същи език, като собственото име се съотнася и свързва последователно с всяка една, без обаче да се посочва коя точно е генетичната основа на това название, какъвто е случаят с орнм *Кадемлия,* където така и не се посочва и не се разбира коя точно е турската дума генетична основа на това названието [срв. Въгленов 1962, 404-405]; още и фми *Бахъров* (Рс), което като недоказана разновидност на *Бахаров* (Рс; Пд; Ямб) се извежда от невъзможното арабско по произход тур. *bahr* "море", но възможно и от персийското по произход тур. *bahar* "пролет" или пък е кръстоска с *bahar* "бахар, ароматна подправка" [РкЛФИм, 66], но също и разгледаното по-горе *Арман;*

-избягва се и не се осъществява обосновано, напълно и последователно етнолингвистичната идентификация и атрибуция на източните собствени имена, особено на принадлежащите към раннотюркския прабългарски или среднотюркския ономастичен пласт с неговите два слоя - куманski и узо-печенежки, какъвто е случаят с родп. гннм *Башанкови,* който неоснователно се извежда от *Бошнакови,* а това пък от прк *Босняка* [Саламбашев 1983, 157,163], още и с фми *Батуров* (Ас; Хс), което се подвежда към слав. *Батьо* [РкЛФИм, 66], но при твърде рано засвидетелствувания миктп *Будурица* (1378) [вж. Ковачев 1987, 35], най-вероятно от праб. *багатур,* докато *Бодуров* не от тур. *bodur* "нисък, късокрак, трътлест", а от къпч. *бодур* "герой, юнак" като по-късно развитие пак на тбъл. *и* сттюрк. *bayatur* с монголски или ирански произход [ЭСТЯз-б, 82-85];

-характерен случай и широко разпространена практика при определянето произхода на голям брой източни имена от българската ономастика е те да се подвеждат и извеждат

единствено и само от турския език и то предимно от книжовния, дори и тогава, когато предполагаемата турска основа не е достатъчно близка по фонетико-граматичен строеж или семантика и очевидно не може да бъде генетична основа точно на това име, какъвто е случаят малко по-горе с *Бакаджиците, Ат пашùи куван булду, Бакшев,* също и хидрнм *Дувандере,* което се извежда от книж. тур. *doğan* [Георгиев 1960, 54], но всъщност произлиза от бтюрк. *duvan* и др., защото, както много добре е известно, на Балканите в миналото турският език е представен основно и главно от някои свои диалекти и говори, а наред с това тук са разпространени и други тюркски езици, някои от които генеалого-типологически са твърде близки до турския език, поради което и много думи от отделните езици са близки и дори и съвпадат по форма и значение, което обаче в никакъв случай не означава, че не може и не трябва да се търсят допълнителни езикови и културноисторически различия, на основата на които да се осъществи и задължителната максимално конкретна и определена обектноадекватна етнолингвистична идентификация и атрибуция на съответната заемка;

-границите, съставът и обхватът на ранно- и среднотюркските имена не са достатъчно ясни и определени и към тях много често и дори обикновено се отнасят и турски по произход имена, но в повечето случаи имена от този слой се пренасят и обясняват като турски по произход имена и като принадлежащи съответно към турския или което е същото - новотюркския ономастичен слой, наред с което съставът и обхватът на прабългарските имена се разширяват необосновано и неправомерно за сметка на имена с всевъзможен произход, но най-често славянски или тюркски, за които няма задължителното за обикновеното и нормално научно изследване лингвистично доказателство за техния прабългарски произход и принадлежност, какъвто е случаят със *Саруджа,* за което се твърди, че няма нищо общо с тюркските езици, но всъщност е производно от балканотюркското, най-вероятно кум. *саруγ* "рус; жълт", тур. *sarı* [срв. Чолов 1996, 62, вж. и срв. Стоянов 2000, 274], морфологически тъждествено с достатъчно обоснованото и доказано като куманско по произход *Боруджа,* поради твърде ранното му, многократно и за различни селища записване в османотурските архивни документи като например *Дико, син на Боруджа* [ТрИБИс-2, 63], само че не от иранския тюркизъм *бöри* "вълк" [Москов 1975а, 89]; не само фонетически, но и семантически изключено и дори определено наивно-несигурно от тюрк. *boruğu* "тръбач" или ар. *buruğ* "зодиак" [Стоянов 2000, 239], а безспорно от заетото от монголския език кум. **бору* "серый; коричневый; смуглый", карм. *бору* "лошадиная масть; сýрая лошадь", общтюрк. *buwrıl,* кирг. *бӱрул, пӱрул,* алт. *пӱрул,* чув. *пăвăр* и др. "чалый; рыжий; серый; седой", в основата на които лежи тюрк. **бор/боз,* широко разпространено във всички алтайски езици, оттук заето и в иранските езици, но водещо началото си от неизвестен, древен евразийски субстрат [вж. ЭСТЯз-б, 171-173,228-229; Радл-4.2, 1663,1824];

-не се отчита и не се държи сметка за структурнотипологическата специфика на тюркските езици на отделните структурно-функционални равнища и в частност на нивото на синтактичната единица словосъчетание, където определението зависим член винаги и задължително е в препозиция спрямо определяемото главен член на словосъчетанието, както е при гореразгледаното *Алтимир;* още и при миктп *Боалá* (Каз), в основата на което по същата причина е изключено да лежи изобщо невъзможното като синтаксис за турския език *boğa ala* "шарен бик" [Константинова 1996, 217], а така също и при *Ат пашùи куван булду, Евкая* и при долуанализираното *Ешек дюшен;*

-в търсенето и откриването на аргументи в полза на невъзможното собствено решение, се възстановява турски синтаксис, какъвто фактически не съществува, при което се попада и на някои особено странни и дори куриозни от гледна точка на турската граматика разсъждения както при бълг. миктп *Джан котаран* (Прсл), което се обявява за "изафетен

модел” от тур. *джан* “душа, душевен” и бълг. *котара* “колиба, кошара” и съдържащо в същото време падежното окончание *-ан,* определящо отношението на притежателност спрямо първата част [Кръстев 1990, 76], но такъв падеж в турския език реално няма, тук изобщо няма и точно такава граматика, пък и не може да има изафет между две, семантически толкова различни и несъвпадащи съществителни имена, които при това са от два отделни, макар и контактуващи езика; също и когато се твърди, че е възможно *Юмрукчал* да има за първа съставка тур. *yumruk* и тогава връзката между *yumruk* и *çal* може да бъде само изафет втори вид, с притежателно окончание на определяемото главен член на словосъчетанието, когато всъщност е много добре известно, че уподобителното синтактично значение се обозначава и изразява именно и главно посредством изафет трети вид, приложно субстантивно-субстантивно словосъчетание [срв. Въгленов 1962, 412, вж. Добрев 1981а]; още и при обяснението на миктп *Ешек дюшен* (Каз), което независимо от специфичната си структура, резултат очевидно от елипса на едно пълно разширено тюркско, най-вероятно тук тюркменско или юрушко, субстантивно словосъчетание, се извежда от тур. *eşek düşen* с невъзможния и дори комичен превод “падналото магаре” [Константинова 1996, 217], въпреки че при възникването си това трябва да е било **eşek düşen yer* “мястото, където падна магарето; мястото, където падат магаретата”;

-вероятно или по-скоро поради непознаване не се отчита и не се държи сметка за специфичната морфологична структура на тюркските езици, включително и на турския език, като езици от изгласноаглутинативен многоелементен структурен тип и тук се смесват и разменят отделните суфикси, какъвто е случаят например с орнм *Бакаджик;* не се търси и не се взема предвид конкретната и необходима за образуването на названието словообразувателна семантика, както е например при *Бозалъкът (*вж. по-горе); още и при фми *Бичкиджиев* (Лч), неясно защо обяснявано с оглед на несъществуващо тур. *biçici* “който реже дъски” [Ковачев 1999, 14], когато и в българските говори има дума *бичкия* от тур. *biçkı* “трион”, оттук име на деятел *bıçkıcı,* но не и от по-новото *biçkici* “крояч” [ТРСл, 113-114];

-при определянето на лексемата генетична основа на названието в езика източник не се отчитат и напълно съзнателно се игнорират фонетичните различия и несъвпадения между тази основа и названието, което би трябвало да е възникнало от нея, поради което като резултат името се подвежда към дума в езика източник, с която то изобщо няма никаква връзка, и такъв е подробно анализираният малко по-горе случай с крайното *-к* на *Юмрукчал,* също и *Бакшев,* още фми *Коенджиев* (Брц), съотнесено неоснователно с тур. *koyuncu* “овчар” [РкЛФИм, 262], но всъщност това произлиза от *kuyumcu* “златар”; *Герджиков* (Лск, Лч, Пд) безспорно е образувано на основата на диал. *герджик* “спретнат, гиздав, хубав”, но това пък изобщо няма никаква връзка с абстрактното тур. *gerçek* “същински, истински; истина”; *Джабраилов* не може да бъде видоизменено от ар.-тур. *cebir* “сила, насилие; принуда”, а безспорно от арабското по произход тур. *Cebrail,* а то пък редовно съответствие на стевр. *Гаврил, Гавраил,* обикновено *Архангел Гавраил* и разпространено между впрочем и в азербайджанската топонимия под формата на миктп *Jabrail* [вж. AzerPlNm, срв. РкЛФИм, 131,162];

-при определянето произхода на дадено название не се взема предвид историческото развитие и състояние на фонетиката на средновековните балканотюркски езици, при прабългарския от които в редица случаи *о* е резултат от лабиализация на *а* - *Борис, дилом,* така че миктп *Барса* (Тетв) надали е прабългарско, а по-скоро трябва да е куманско [срв. Ковачев 1987, 59; Ковачев, Станева 1981, 55], което неотчитане на фонетичните промени всъщност се наблюдава и при гореанализираното *Хурмузов* във връзка с предната закръглена гласна;

-при определянето произхода на названието не се държи сметка за номинативно-генетичните принципи, както е при миктп *Чирот* (Лч), което се приема за по-късно развитие и адаптация на тур. *Çayır otu* "ливада, трева"- *Çayırot-Чеирот,* но ако характерният номинативен признак тук е "ливадна трева", то би трябвало наблизо да има название, образувано на основата на признака "неливадна трева" [срв. Заимов 1986, 121,124]; немалко названия се обясняват на основата на нямаща нищо общо с техните значения предположително-хипотетична семантика донякъде с куриозен характер, както е при гореанализираното *Кубрат;* също и при миктп *Дилиманското* (Год), което се обяснява от несъществуващото точно в тази форма тур. *dili-man* с още по-невероятното значение "бърборко" [Симеонов 1966, 150], както и при *Пенчалиев,* което се извежда от невъзможното перс. *pençeli*, което с такова словообразуване може да бъде само турска или тюркска дума, но пък семантиката "завистлив" наистина е куриозна, защото в турския език има персийско по произход *pençe,* което обаче има значенията "стъпало, лапа; стъпка" [срв. Ковачев 1999, 49]; има обяснения и с определено куриозно-комичен оттенък като "който ходи по хармана или по къра", "конят на пашата намери пчелен кошер", както е например при горепредставените *Арман, Кърджа,* при *Ат пашùи куван булду;* но също и при миктп *Курделик,* което вместо напълно нормалното и коректно съотнасяне и свързване с тур. *kurt* "вълк" и *delik* "яма, дупка", т.е. "вълчи дупки" се обяснява чрез *delilik* "лудост", откъдето се оказва, че първичното значение на това название е "вълча лудост" и тогава наистина се стига до определено комичния ефект, а значението на названието като цяло остава необяснено и неясно [срв. Константинова 1996, 220]; прекалена, но и доста особена фантазия със същия ефект е вложена в обяснението на фми *Балабанджиев* (СЗг), изведено от диал. *балабанджия* "продавач на балабани (някакъв южен плод, може би банани) [РкЛФИм, 60], когато достатъчно добре е известно, че бтюрк. *балабан* има значението "сокол" и през Турско *балабанджиите* са социално-професионална категория подвластно население с конкретни задачи и задължения в османотурската държавно-стопанска система.

Ономастичното пространство или свръхравнище на всеки език включва и съдържа в себе си немалък брой заети от други езици названия и този набор от елементи е толкова по-разнороден, колкото е по-голям броят на народите и езиците, с които той е бил във взаимодействие и контакт през целия период от своето начално изграждане и историческо развитие. Заемането и преминаването на названия от различни езици и през различно време води до възникването и формирането в езика приемник на генетико-хронологически тъждествени, сравнително еднакви или близки названия, които поради тази си тъждественост или близост образуват и относително еднородни и цялостни, свързани и обвързани посредством общите си свойства и отношения, хронолого-етнолингвистически пластове или слоеве комплекси, които включват и обединяват в себе си известно количество названия, заети и преминали приблизително по едно и също време или пък през един и същи период от време и носещи в конкретен вид и порядък структурнотипологическите черти и особености от съответния период и място както на езика източник, така също и на езика приемник [срв. Ковачев 1987, 92].

Конкретно в топонимията на Ловешко, както и по цялото българско езиково землище, наред със славянските по произход пластове от български местни имена са запазени и са налице тракийски, балканолатински, гръцки, румънски, прабългарски, кумански, узо-печенежки, балканотюркски, турски и тюркменоюрушки по произход слоеве названия с присъщите им фонетико-граматични и семантични черти и особености, както е например при предславянския пласт хидроними и ойконими - *Искър, Осъм, Лом, Пловдив,* също и при старинния славянски пласт имена, които по принцип и като цяло имат еднотипно словообразуване - *Белина, Кичава, Тиквеш,* още и *Владиня, Брестница, Кийово* или пък

при прабългарските, куманските и печенежките местни имена в Поповско и др. [вж. Димитрова-Тодорова 1993а, 7-9; Дуриданов 1975, 25-26; ~*~1990, 31; Ковачев 1986, 55].

Други местни имена пък са резултат от едновременното или последователно елиптиране на съществителното и предлога от структурата на двусъставните наименования, както е при миктп *Барса, Енча, Панча* и др. [прим. от Ковачев, Станева 1981, 55; Михайлова 1986, 162-163], или пък преминавайки от един език в друг, са били подложени повече или по-малко на семантична редукция, така че семантичната им структура съдържа само един минимален, но все пак достатъчен за осъществяването на тяхната номинативна функция набор от семантични признаци, като степента на редукция е в общи линии в пряка зависимост от отдалечеността на периода на възникване на названието назад по диахронията или пък от броя на заеманията на конкретното название от един език в друг.

Българската ойконимия в нейния съвременен и исторически аспект, като сравнително обособен и самостоен езиков пласт включва и многоелементен ономастичен слой, образуван в условията на неравновесното турско-българско двуезичие по време на Османотурското владичество и съдържащ голям брой селищни имена, възникнали на основата на собствено турски или пък чужди за турския език по произход нарицателни, лични, фамилни или родови имена и запазени и използвани главно от по-старото поколение дори и след проведените от централните и местни органи за управление от Освобождението насам няколкократни преименувания на повечето от селищата в Страната [РкСлИм, 7-15], като *Пазарджик* от *pazarcık* “малък пазар”, *Сунгурларе* от *sungur* “сокол”, *Харманли* от *harman* “харман”, *Хисаря* от *hisar* “крепост” [РкСлИм], но *Дайдър* от *dayı Hıdır* - вуйчо Хъдър, *Денизлер* от *denizliler* “крайморци, приморци”, *Инджекюй* от *yenice köy* “новичко село”, вместо *Шуменци, Варненци* и *Преславци* (Тутр) и др. [ЛНб; РкСлИм]. Към всички тях обаче в качеството на “турски местни имена в България” в никакъв случай не може да бъдат отнесени *Lofça, Momçu-köy, Nevrokop, Nikϋp, Silistre, Tutrakan* и още твърде много названия, българският и друг произход на които неясно защо не е забелязан от съставителя на речника и всички те са представени и описани тук като турски по произход имена [BgTYAd, 274-312].

Еднороден и генетико-структурно много близък до турския пласт топоними по българските земи е и слоят названия от езика на юруците тюркмени, особено плътен в Северозападните Родопи [вж. Балкански 1983, 107-110; ~*~1998] и каквито например са такива местни имена около гр. Батак като *Беглика, Диврякли, Суюсуза* и др., последното от които между впрочем следва да се обяснява не от неясно коя дума със значение “тих”, а от юр. **суйсуз* “безводен, малководен, сух”, но тур. *susuz* “безводен, сух; жаден”, която дума и значение всъщност са напълно обясними с оглед на това, че в областта има друга река, името на която е *Семиза,* получено безспорно на основата пак на юр. при **семиз* “дебел, плътен; пълноводен”, докато турското съответствие притежава друг род значения и се отнася най-вече за животни и хора - “дебел, охранен, тлъст” [срв. Семерджиев 1975, 25].

Българската антропонимия според Ст. Илчев [1978] съдържа славянски, тракo-латински, първобългарско-куманско-печенежки, християно-календарен и турски именен пласт [36-38], докато обаче според проф. Л. Андрейчин [1961] по произход българските собствени лични имена са християнски, първобългарски и българославянски [141-147].

И все пак към тези основни групи безспорно следва да се прибавят и немалкото албански, английски, арменски, гръцки, еврейски, испански, италиански, латински, немски, полски, румънски, руски, словашки, сръбски, унгарски, френски, чешки по произход фамилни имена, превърнали се по-отдавна или в по-ново време в съставна част на българската антропонимия, по силата на това, че техните носители вече не са етнични чужденци, а са се интегрирали в българската народност и за един сравнително

продължителен период от време сред нея са придобили като цяло основните и съществени черти на българската национална идентичност [вж. още Димитрова-Тодорова 1993; ~*~1996; Добрева, Балкански 1996, 231-236; Селимски 1999, 99, срв. Ковачев 1987, 129-130].

Цялата тази многосъставна структура очевидно трудно може да бъде класифицирана и стратифицирана на базата и с помощта на задължителния за всяка класификация единен признак и тук свеждането на всички български лични имена само до славянски, наследени от праславянския антропонимичен фонд, и християнски, т.е. такива, които са почерпени от църковния календар, очевидно оставят извън стратификацията поне няколко групи различни по произход антропоними [вж. и срв. Андрейчин 1941, 679; Вайганд 1926, 5; Дуриданов 1990, 31-37; ~*~1994, 17; РкЛФИм, 9], изходът от което е обособяването наред с горните два пласта и на още един отделен, сравнително еднороден антропонимичен пласт, какъвто е източният, също и тюркски, образуван от голям брой източни по произход имена, по-голямата част от които се пада на тюркските - прабългарски, кумански, узо-печенежки, турски и тюркменоюрушки, едва след който тюркски пласт се нарежда и идва и твърде разнородният пласт на останалите, чужди по произход лични и фамилни имена.

Определена специфика в структурно-генетично отношение тук безспорно предлага прабългарският именен слой, където са такива лични имена като *Аспарух, Батбаян, Безмер, Борис, Боян, Бузанд, Вихтун, Вокил, Гостун, Дуло, Кардам, Кормесий, Кубрат, Охсун, Пресиан, Тервел, Хубан, Чавдар* и др., апелативите генетична основа на които водят към древните ирански, тюркски, монголски и тунгузо-манджурски езици, именно поради което този слой предизвиква и особено силен интерес в областта на историческата ономастика, етнолингвистиката, историята, археологията, етнографията и др.

Към тези антропоними безспорно следва да се отнесе и българското народностно название, етнм *българи,* започнатите доста отдавна многобройни опити за определянето произхода на което, трябва да се признае, все още не са се увенчали с успех. Най-новият и последният по време от тези опити прави впечатление преди всичко с пределната си лингвистико-ономастична некомпетентност и дори неграмотност, немалък дял при които заема не единствено неспособността за привличане и анализ на тюркски емпиричен материал, колкото съзнателно-преднамереното игнориране и абстрахиране от сведенията и данните на тюркските езици (П. Добрев).

И без да са антропоними, а хрононими, тук никак не е излишно да бъдат споменати и названията на означените чрез имена на животни циклови години от прабългарския календар - *верени, сомор, шегор* и др., първото от които между впрочем би могло и да бъде заемка от согдийския език (М. Москов), но доколкото календарът е твърде стар и освен в индийските и иранските езици, етимонът има продължители и в доста тюркски езици, включително и в чувашкия език като *вĕри çĕлен* “дракон” [Егоров 1954, 15], също и в турския език под формата на фми *Evren* от нарси *evren* “ламя; змей”, то никак не е изключено въпросното име да е наследено от източноиранския и дори от индоиранския праезик [вж. Добрев 1991, 27; Егоров 1954, 15].

Генетически тъждествен, но структурно-функционално много близък или частично съвпадащ с прабългарския именен слой е и предосманотурският тюркски ономастичен и в частност антропонимичен слой в българския антропонимичен пласт, където се разполагат произхождащите от езиците на интегралите се в българската народност средновековни тюркски племена и народи кумани, узи и печенеги, имена като *Асен, Бакшев, Балик, Башеног, Белаур, Белгун, Бодуров, Боруджа, Дърман, Елтимир, Керимбов, Коломан, Куделин, Тертер, Цецек, Шаралиев, Шишман* и др., интересът към които също така в току-що посочените научни области е не по-малък, отколкото към имената от

прабългарския антропонимичен слой в българския език, и около които отдавна се водят продължителни спорове за техния славянски, тюркски, ирански, германски или угрофински произход (за двата слоя общо вж. и срв. напр. [Абаев 1949, 157; Ахметьянов 1978, 20; Балкански 1993; ~*~1994а; ~*~1997, 46-48; Баскаков 1969, 235; ~*~1984; ~*~1985; ~*~1988; Бешевлиев В. 1955а, 100; ~*~1962; ~*~1967, 240-241,245; ~*~1992, 259-260; Булатов 1971; Джонов 1977, 23; Добрев 1982, 418-420; ~*~1996; ~*~1999; Добрева, Добрев 1983, 42-48; Добрев П. 2002г; Дуйчев 1953, 353-356; ~*~1955; ~*~1960, 479-482; Заимов 1994, 195; Иванова, Радева 1985, 19-54; Ковачев 1987, 127-128; Младенов 1921, 280; ~*~1925; ~*~1933, 49-66; Моллова 1975; ~*~1976, 487; ~*~1979; Москов 1962; ~*~1969; ~*~1969а; ~*~1970; ~*~1975; ~*~1975а, 88-89; ~*~1981; ~*~1988, 59-335; ~*~1996; Основы иранского языкознания 1979, 281-282,299; Симеонов 1977, 44; ~*~1979; ~*~80а, 5-15; ~*~1983; Тафраджийска 1980, 46; ~*~1990; Чолов 1996; Dobreva 1992; Menges 1951, 101-117; Schmitt 1991; ~*~2003; Stoyanov 2001, 322-331]).

Специално мли *Кормесий,* при наличието, наред със стб. Êîðìèñîúñ от Именника на Българските Ханове, също и на адекватно промененото вече под влияние на действуващата не в гръцката транскрипция на български имена или в чуждите думи, както неясно защо и поради какво си смята Т. Смядовски [1981, 30], а именно и единствено в старобългарския език ликвидна метатеза, *Κρουμεσις* (718) [Бешевлиев В. 1981, 12,63,65; Москов 1988, 21,288-297,], но още и на такива форми като *Cormesius* при Алберик под 727 г. [Цанкова-Петкова 1960, 622-623], *Κορμέσιον* при Теофан под 813 год. [Златарски 1970, 239], *Кормез, Кормъс* и др., не само историколингвистически и контактолингвистически, но и културноисторически според нас съвсем немотивирано, неоснователно и необосновано след проф. Ив. Шишманов обикновено се извежда от стб. êîðìèòè "храня, кърмя" [Иванова, Радева 1985, 154-155] или пък от стир. *Хорс* (Б. Симеонов) [вж. Schmitt 2003, 12,26].

Всъщност това ханско име, напълно определено и категорично, не толкова по силата на много голямата си фонетична близост само в синхрония, колкото поради взаимната изводимост и безспорна генетична връзка на началния съгласен зв. *к,* посредством който се субституира средноперсийският зв. *h* [Основы иранского языкознания 1981, 42-44], но така също и заради много силни и неопровержими културноисторически доводи и предпоставки, трябва да се съотнесе и свърже със срперс. мли *Хормизд, Hormizd, Ormazd, Hormuzd, Hurmuz* - име на няколко персийски царе от династията на Сасанидите през Късната Античност и Ранното Средновековие [Колесников 1982, 19,179,217; Huart 1950, 631-632] с основа дрир. теонм *Ōhrmazd,* а то пък от ир. **Ahura-mazdāh,* откъдето *Ahura Mazda* - върховният бог в древноиранския пантеон, авест. *Hormizafrid* "benediction of Ahura Mazda" [Ставиский 1977, 174; Justi 1985, 130; Onomastics -Personal names 2000; AiWb, 285-295,1159-1164], согд. *χwrmzt* [Основы иранского языкознания 1981, 39,55], заето в древнотюркските езици като *χormuzda/χormuzta* [ДТС, 637], уйг. *Qormizda, Qormuzda,* в монголските езици - като монг. *Qurmusta,* вмонг. *Хурмаст* [Тодаева 1981, 245], също и в тунгузо-манджурските езици като *Хормосда* [СлТМЯз, 471, вж. и срв. Бешевлиев В. 1967а, 5; Menges 1951, 116-117], алт. теонм и мли *Курбустан* [АлтДСл, 132] изглежда да е монголска заемка.

От същата ономастична основа между впрочем е и бълг. мли *Хурмус* (Славов Иванов), 70 год., наблюдавано от нас лично в Поморие [Некр], също и фми *Хурмузов, Урмузов* (Бс), известно и на други места, но неоснователно и много погрешно съотнесено и обяснено посредством **Урсузов* от тур. *uğursuz* "който носи беда, нещастие" [Моллова 1976, 485-486; РкЛФИм, 505, вж. още Шаренков 1960, 850].

От друга страна, фми *Бакшев* по редица причини от собствено лингвистичен и екстралингвистичен характер изобщо не е възможно да произхожда от турския език и още

по-малко от персийското по произход тур. *bahş* “дар, подарък” [РкЛФИм, 60], а по-скоро от бтюрк. **бакши,* разпространено предимно в средновековните и съвременни къпчашки езици със значенията “писар; учител; наставник; народен певец, сказител, разказвач; знахар”, сред които и кркум. *bakşı* [KdKum, 29]; известно още и като срвек. рус. фми *Бакшеев* (XVI в.), *Василий Бакшей* (1473 г.), което идва от тат. *бакшей* “писар”, именно поради което в българския език това име най-вероятно е вътрешна заемка от къпчашкия кумански език, а по-назад и по-нататък, напълно определено и безспорно - от китайския език [вж. Веселовский 1974, 22; Шервашидзе 1989, 57; Kuçkartayev 2000; Menges 1968, 168; ДТС, 82; Радл-4.2, 1445-1446, вж. и срв. Халиков 1993, 44].

Тук допълнително към всичко това задължително следва да се отбележи, че по обем, брой на съставките си отделните подслоеве в българската антропонимия са твърде далечни и различни един от друг и сред чуждите по произход ономастични слоеве особено наситен и плътен е турският по произход слой, включващ и имената на принудително или насилствено помохамеданчените през Турското робство българи главно от Родопите.

Точно тези имена, с голямата си фонетико-семантическа близост и дори частично съвпадение със съвременната, но повече с историческата турска антропонимия образуват и една доста специфична субструктура в българската антропонимия, вътре в която най-често срещани са сродните на името на пророка Мохаммед производни от арабския корен *h-m-d* “славя, прославям” като *Ахмет, Мехмет,* отличаващи се понастоящем с непълна вторична парадигматизация и адаптация в българския език на техните носители по линията на антропонимичния суфикс *-ов, -ев,* в резултат на което вън от социалното поле на употреба на името остава неясна половата принадлежност на неговия носител – вж. млфи *Сали Чобан,* но пък жлфи *Сание Чобан,* което независимо че носи в петрифициран вид арабския си женски род, надали не само в местния родопски, но и по принцип в българския език не се схваща като женско име.

За отбелязване е също така различната генетична структура на имената в едно и също семейство, където до българохристиянските *Иван, Николай, Станислав* се нареждат и турскомюсюлманските *Гюлтен, Ислям, Фатма* [Василева 2001, 12-13, вж. още Братанова 1996, 99-104; Кръстева-Благоева 2001].

Топонимията на съвременна Турция пък включва в себе си мощен предтурски и предтюркски по произход субстрат от названия главно от стария и средногръцкия език, от иранските езици и арменския, както и от езиците преди тях – урарту, халдейски, хетски, хуритски, лидийски, лувийски, фригийски, а също и от езиците на индоевропейските племена, мигрирали от тракийско-македонските области на Балканския полуостров към северозападната, централната и дори източната част на Мала Азия и това проличава най-вече и особено ясно в ойконимията, където имената на повечето от големите и средните градове са от тези езици, романолатински или гръцки названия, заети и усвоени в турския език като *Ankara* от *Ancyra, Bergama-Πέργαμος-Pergamum* от формата за ср. р., мн.ч. *πέργαμα, Bursa-Prusa, Edirne-Hadrianopolis, Konya-İkonium, Kayseri-Caesarea, Trabzon-Τραπoβιζύη-Ταρποδιζον-Trapezus, Sıvas-Sebastia* и още мн. др. [вж. напр. Гиндин 1967, 153-156; ~*~1981, 93,173; Еремеев 1971, 5; Откупщиков 1973; AsMn].

Турската антропонимия в качеството си на сравнително обособен и самостоен ономастичен клас се изгражда от голям брой подслоеве, които обединяват имена от азербайджанския, арабския, арменския, българския, гръцкия, старогръцкия, кавказките, казахския, киргизския, кримскотатарския, кюрдските, монголския, ногайския, персийския, староиранския, романолатинския, сирийския, славянските, прабългарския, старотюркския, тюркменския и други езици, като в резултат от развитието си през втората половина на миналото столетие чувствително се промени взаимоотношението и се увеличи относителният дял на собствено турските и тюркски по генетична основа лични и

фамилни имена спрямо арабските и персийски по произход антропоними главно, които до тогава бяха водещи в количествено отношение, и който процес между впрочем беше държавноадминистративно мотивиран, санкциониран, юридически регламентиран и общонационално проведен и доведен до един наистина впечатляващ край.

В турската преса от това време и по-конкретно във в-к Yeni Gün от 16.12. 1960 год. се съобщава, че от правителството на Гюрсел е приет освен това и закон за преименуване на 2180 населени пункта в четири източни окръга, в резултат на което със собствено турски тук са заменени всички кюрдски, арабски и персийски по произход местни имена.

Вътрешноструктурната организация и състав на отделните пластове и слоеве в историко-генетичните граници на даден език като цяло или пък в рамките на даден ономастичен клас са различни и достатъчно разнообразни и само при западнославянската ойконимия например наред със собствено славянския по произход слой названия са налице още и немски или унгарски по произход имена [вж. Димитрова-Тодорова 1997, 55], докато хидронимията на Волго-Окското междуречие съдържа четири основни хронолого-генетични пласта – неолитен волго-окски пласт (от неизвестен древен субстрат), балтийски, угрофински - протоугрофински, мерянски и мордовски, и славяно-руски [Седов 1965, 284-285].

Стратификацията на кримската топонимия диференцира, структурира и разпределя темпорално-йерархически голям брой названия, част от които произхождат и принадлежат главно към такива констатирани и посочени вече езици като български, хунски, хазарски, печенежки, къпчашки, турски, маджарски и татаромонголски [Лезина, Суперанская 1984, 80-81], към които безспорно трябва да се добавят още и названията от разпространените тук през Античността и Ранното Средновековие местен гръцки, готски, латински, индоирански и ирански език или диалект, но така също и българска и албанска топонимия, занесена там от заселени върху тази територия българи и албанци от югозападните български земи [вж. Маринов 1960, 602], а на Крим, както е известно, има и немалък брой кримски татари, така че към горните ономастични слоеве следва да се прибавят и местните имена, образувани на основата и посредством лексико-граматични елементи от техния език.

Азербайджанската топонимия пък предлага изключително сложна и диференцирана картина от четири основни пласта - кавказки, индоевропейски с ирански, арменски и руски подслоеве; тюркски пласт със стар, среден и нов подслой, първият от които например съдържа български, хазарски, а вторият – кумански, печенежки и др. названия, а така също и монголски топонимичен пласт [Гейбуллаев 1986].

И северноосетинската топонимия стратификационно би трябвало да се представи не като състояща се от осетински, кавказки, тюрко-монголски, славянски и един неизвестен слой (пласт) [Цагаева 1986, 170], а от неизвестен, кавказки, тюркски, монголски, славянски и ирански пласт, като последният специално следва да намери и своята историческа перспектива под формата на обособяването на такива слоеве в него като древноирански или скито-сарматски, средноирански или алански и новоирански или осетински.

На територията на Казахстан се конституират и констатират “отгоре надолу” следните хронологично-езикови пластове: руски, тюркски, включително и казахски, монголски, самодийски, угрофински, кетски, ирански и тохарски [Попова 2000, 53]. В китайската област Синьцзян етнолингвистико-хронологичните пластове само в топонимията се изграждат от предирански, ирански, тюркски, монголски и китайски слоеве названия [Мурзаев 1974, 273].

Топонимичната стратиграфия на Средна Азия, където основно се говорят тюркски и ирански езици, се състои от неизвестен субстратен пласт, ирански пласт със староирански

и таджико-памирски слой, тюркски, арабски, монголски и славянски пласт, който пък от своя страна се състои от руски и украински слой, като в южната част на таджико-памирския ареал повече са иранските названия, а в централната и северната област преобладават тюркските [Мурзаев 1982, 105-109].

И стратиграфията на топонимията в източната част на Монголия е по-еднородна и се състои главно от монголски и тунгузо-манджурски названия, докато в западната част е налице определено разнообразие и наред с монголските, тюркските, самодийските и кетските топоними, тук се срещат и индоевропейски названия, които обаче според нас би трябвало да се уточнят като ирански по произход тюркски имена - *Балык, Кем, Орхон* [срв. Мурзаев 1966, 47-51].

И все пак ономастически особено интересен и дори куриозен случай на топонимична, а и на ономастична стратификация е тюркският ономастичен пласт във всеки един от езиците върху огромната територия от Унгария, Балканите, Мала Азия и Предна Азия до източните области на Китай, Монголия и Якутия и то с неговите стар, среден и нов подслой, съдържащи названия, наследени от голям брой езици, спадащи към отделните групи и подгрупи на тюркското езиково семейство, в това число, конкретно за топонимията на Балканите, и имена заети или възникнали и образувани на основата на апелативи от турския език [срв. Мусаев 1984, 191, вж. Зайончковский 1968].

Подобно е положението и на територията на Руската Федерация, в рамките на която се наблюдават ономастични пластове и слоеве от названия, образувани на основата на лексеми от твърде голям брой езици, спадащи към генеалого-типологически съвсем различни и дори далечни езикови семейства като индоевропейското - славянски, ирански, германски; тюркското, монголското, угрофинското, кавказкото, хамитосемитското, тунгузо-манджурското, самодийското и др., като при това никак не е малък и броят на топонимите и антропонимите, етнолингвистичната идентификация и атрибуция на които все още не е сигурна или пък изобщо е неясна поради наличието на места и на неизвестни субстратни езици, какъвто е случаят например с известна част от хидронимията по междуречието на Волга и Ока, както беше отбелязано и малко по-горе [вж. напр. Бондалетов 1983, 191-197].

Отделните и "по-тънки" слоеве в цялостния топонимичен пласт върху дадена територия може да включват генетически тъждествени названия, като в по-стария и ранен слой да се намира основното и първично название, възникнало и образувано в един, по-ранен за тази територия език, а в по-новия и късен слой да се намира заетото и вторично название, преминало и закрепило се в този език след смяната на езиците, което се наблюдава също така в топонимията на Ловешко, където миктп *Балдуин* е част от балканолатинския пласт названия, а заетото и развито от него *Болодовин* - от българския слой названия [прим. Симеонов 1986, 34] или пък бълг. миктп *Асан бунар, Биюк тарла* (Лч) [Заимов 1986, 73-74], които са се образували и са били употребявани като елементи на турския по произход и време слой топоними в района, а впоследствие са били заети и разположени в един от по-късните и нови подслоеве на българския по произход пласт наименования.

Това движение и развитие впрочем е характерно и за сложнопреплетената топонимична стратиграфска структура и на Преславско, където възникналите в един по-ранен турски ономастичен пласт назв *Башчалък, Бостанлък* са заети и преминали в един по-късен по време български ономастичен пласт, докато названията пък като *Колибалъка, Мариналъка* са очевидно и принадлежащи към български слой, и образувани на българска езикова основа, но със заетия в този говор от местния турски говор словообразувателен суфикс *-лък,* като не е изключено той да е наследен по вътрешноинтегративен път от някакъв предтурски тюрски език или диалект, което все пак трябва не да се допуска и още

по-малко декларира, а да се докаже по единствения допустим и легитимен за лингвистиката начин, което в не по-малка степен се отнася и за такива названия като *Геленик, Шубралък* и др. [срв. Кръстев 1990, 77].

Точно тази динамика и взаимно проникване, пресичане и преплитане, преминаване на едно название от един езиково-генетичен пласт в друг, което в същото време е и преместване по диахронията от един синхронен срез към друг, в никакъв случай не означава смесване и превръщане на пластовете в "постоянно движещо и променящо се аморфно пространство" без сравнително ясни и точни в рамките на мярата на историческото развитие на езиците изобщо и на Ономастиката конкретно, граници, параметри и характеристики, възникването и образуването на нови названия вътре в които с нищо не изменя и не променя тяхната сравнително устойчива и стабилна структура, а само допълнително "обогатява" съответния хронологичен подслой - стар, среден или нов, в цялостния, далеч по-обемист онимогенетичен пласт [срв. Мусаев 1984, 191; Никонов 1975, 104].

Броят и съставът на названията в тези слоеве комплекси резултат от стратификацията на конкретен ономастичен клас е екстралингвистически детерминиран и пак за топонимията на Ловешко например относителният дял на турските по произход географски имена, които образуват съответно и турския пласт в местната топонимия, е 13.5%, а за Троянско - 11.5% [вж. Ковачев 1986, 17]. Турските по произход имена на средни реки в България са 22% от всички такива имена срещу 15% тракийски по произход наименования, докато при големите реки това съотношение е съответно 3.5% за турските срещу 70% за тракийските [Георгиев 1960, 68-71].

И само в качеството на база за сравнение и за изграждане на някаква представа с оглед на този относителен дял и следователно за чуждоономастичната проницаемост на това ономастично поле може да се приведат и някои данни за български селища и говори, където заетата турска лексика за говора на Драма, Сяр, Валовища и Зъхна е от порядъка на 21%, за Банат - 21%, Ихтиман - 11%, Кюстендил - 9.4% и за Ново село, Видинско - 8.7% [по-подр. вж. Добрев 1975, 119-120].

Количественото многообразие и разнообразие от темпорално и лингвогенетически различни названия, изключително сложната вътрешна структура на всеки един от пластовете или слоевете върху дадена територия, едновременното "присъствие" по специфичен начин на повече форми на едно и също название най-малко в два отделни пласта безспорно затрудняват и дори представят направо като невъзможни и неосъществими всякакви опити за по-точна етнолингвистична идентификация и атрибуция на съответните названия като неделим и дори задължителен елемент от тяхното последователно, пълно и цялостно, строго научно и обективно изследване и описание [срв. напр. Кръстев 1990, 76-77; Лезина, Суперанская 1984, 81; Смолина 1982, 60].

И все пак като конкретизация и продължение на гореизложената мисъл във връзка със скептицизма на Г. Дьорфер по отношение на прабългарските имена, но вече не само за антропонимите, а за цялата ономастика на даден език се налага да отбележим, че първото и задължително условие за предприемането на каквито и да е опити в тази насока е познаването в детайли и постоянното отчитане и вземане предвид в процеса дори на по-частното и ограничено изследване както на историческата, така също и на съвременната лексико-граматична структура и състояние на съответния език като цяло или пък като темпорално-локална форма във вид на говор или диалект, за да не се стига най-малкото до определено невъзможните и неприемливи, дискредитиращи и отделния изследовател, а и самата лингвистична наука псевдорешения и обяснения от сорта на анализираното и оценено вече по-горе мнение за топнм *Джан котаран*.

Пренесените и заети в процеса на междуезиковото взаимодействие и контакт названия спадат по принцип към всички ономастични класове и все пак предразположеността и склонността към заемане безспорно са най-големи при антропонимите, които се пренасят и заемат доста лесно и бързо по най-различни способи и пътища, като заемки могат да бъдат дори най-често разпространените и характерни имена на лицата от дадена народност [вж. Георгиев 1960, 21,81-82, срв. Теория и методика 1986, 132,139], както е и в българския и турския език, където личните и фамилни имена са заемки главно от гръцкия и староеврейския за първия и от арабския или персийския за втория език.

Антропонимите се заемат и пренасят чрез художествената литература, другите изкуства или средствата за масово осведомяване, а така също и като резултат от преселването на дадено лице на друго, по-близко или по-далечно място, където в зависимост от социалната дейност и статут на лицето носител на името, то може да придобие твърде голяма популярност и поради това и да се установи сигурно и трайно и в езика приемник със съответните промени разбира се, предизвикани от процеса на заемането или от неговото по-нататъшно развитие.

Конкретно такъв е случаят с тур. прзим *Ciguli* [TV], носителят на което е изселил се в Турция български циганин, успешно преминал в областта на естрадата и за много кратко време постигнал изключителна, може да се каже, популярност чрез медиите, така че около 2000-2002 г. името му се знае и се използва от всеки интересуващ се или попадащ на това изкуство жител на страната.

У нас понастоящем вече трябва да е доста голям броят на новородените, кръстени на името на главен герой или артист от изключително популярните и разпространени напоследък сериали, какъвто е случаят например с момиченце от Велико Търново, на което са дали англ. жли *Памела* (Рд), което носят артистката от един и главната героиня от друг такъв филм.

По подобен начин западни имена от този тип през последните години започват да се дават и на деца от българомохамедански семейства в Родопите [вж. Кръстева-Благоева 2001, 144]. Точно тази толкова лесна и бърза преносимост и проницаемост на антропонимичния ономастичен клас между впрочем го превръща в голяма степен, а в отделни негови сектори може би дори и изцяло в ирелевантен показател за каквото и да било влияние или въздействие от един език или етнос спрямо друг език или етнос.

Антропонимите се заемат лесно и от родствени понастоящем или в далечното минало на дадено езиково семейство езици, какъвто е случаят със заетите от прабългарските, болгарските езици в съвременния турски език мли *Asparuk, Balamir, Omurtak,* последното от които между впрочем е и наименование на тържествената зала във Военната академия в Истанбул, възможно във връзка с името на бившия началник на Генералния щаб на Турските въоръжени сили Salih Omurtak (1946-1949), роден в Солун (1889) [İntNt], а друг висш турски офицер пък се казва *Cumhur Asparuk* [ЛНб].

Съвсем друга форма на повишена преносимост и заемане от един в няколко по-следващи езика поради последователната смяна с течение на времето на етнически разнородно население върху една и съща територия се наблюдава при имената на големите реки в България, около 70% от които са възникнали в най-дълбока древност и благодарение на своята "устойчивост" или както отбелязва акад. Вл. Георгиев - "на своята съпротива пред етнически промени", са се заели и преминали и се употребяват и в съвременния български език [Георгиев 1960, 21,68; Georgiev 1971, 159].

Пренасяне и заемане на название е налице и тогава, когато жителите на едно място от една национална територия се преместят на друго място в друга национална територия и наименоват новото населено място с името на мястото, откъдето са дошли, какъвто е случаят с бълг. сли *Твърдица,* пренесено в Молдова и съществуващо там като *Tvarditsa*

[Дяковичъ 1930, 7; WdAtl], или пък чисто и просто, когато на дадено селище се дава името на населено място или област, където са станали важни събития, които по този начин се и увековечават. Такъв безспорно е случаят със сли *Балканы, Варна* в Челябинска област на Русия, посредством които са ознаменувани руско-турските войни от XVIII-XIX в., а вероятно подобен е случаят и с удм. ойкнм *Dunay* [Мурзаев 1982, 49-50; WdAtl], както и това, че в столицата на Турция - Анкара, има кв. Plevne Mah. [AnkHart] - Плевенска махала, наименована така, по-малко вероятно поради настаняването тук на турци изселници от Плевен и почти сигурно, в чест на доста популярната в цяла Турция и считана за победна обсада на Плевен през Руско-турската война 1877-1878 г., на командуващия турските войски по време на която впоследствие е присвоена титл. *gazi* "герой от войната" и той става Gazi Osman paşa.

От по-съществените характерни черти и особености на заетите названия следва да се отбележи най-напред тази, че повечето от тях се подлагат на семантична редукция по отношение на една или друга част от семантичната си структура и тази редукция е толкова по-силна, колкото по-стара е съответната заемка или пък колкото повече пъти е заемана от един език в друг, което като цяло кореспондира и със степента на промяна при звуковия строеж, където по-късните заемки по принцип са по-близки до своя първообраз в езика източник, отколкото по-ранните, т.е. те са по-малко променени [вж. напр. Шпербер 1972, 385]. Но както беше отбелязано и по-горе, тази закономерност е валидна и се проявява в последния език, в който е заето названието, и на нивото на последния синхронен срез от диахронията, докато в по-предния език или езици и по протежение на предишните синхронни срезове степента на промяна и конкретно на семантична редукция намалява.

При отделните ономастични класове адаптацията се осъществява главно на фонетично равнище при антропонимите, докато при топонимите тя е и словообразувателна и тук такъв характер придобиват също и словоизменителните суфикси [срв. Ангелова-Атанасова 1988, 252-253]. Сравнително устойчиви и по-слабо се променят и като звуков строеж, и като семантична структура названията на големите реки и планини, независимо че понякога са подложени на няколкократно презаемане [срв. Ковачев 1987, 45-47].

И пак като характерна особеност на заетото название може да се приеме това, че неговият ареал по принцип е по-широк от ареала на нарицателното име негова генетична основа, което се свързва или със забравянето от носителите на езика на тази основа, или пък с миграция на друго място и пренасяне само на названието там [СлНГТрм, 8], но тук безспорно не бива да се изключва пренасянето и заемането и по други способи и пътища, което пак води до същия краен резултат.

И последната характерна особеност, която следва да се представи тук, е етнолингвистичният и контактолингвистичен статут на заетите названия, за които А. Суперанская [1969а], въз основа на това, че тези названия не се превеждат, а се заемат от език в друг, приема, че те се отнасят към международната лексика и принадлежат едновременно на много езици, независимо че всяко име е възникнало на основата на един, кой да е език [10-11].

Всъщност в езика приемник заетото название живее "двойствен" живот - единия, който то е наследило, има и носи със себе си от езика, от който произхожда, и другия - този, който му е придаден и присвоен в езика, в който то е заето и преминало, като тази негова двойственост е и формалноструктурно, и семантикоструктурно мотивирана, материализирана и проявена във вид на точно определени и конкретни фонетико-семантични черти и особености, наследени, но и придадени едновременно и от езика източник, и от езика приемник.

Така се оказва, че взето и анализирано от гледна точка на собствените, изконните собствени имена в езика приемник, названието, след момента на заемането си, е не само

чувствително по-сложно и многоаспектно лингвистично образувание, но то принадлежи едновременно и на двата езика – на езика приемник и на езика източник, като зад този език може да са налице или да съществуват още редица езици и това название да принадлежи по определен начин или чрез конкретна своя страна, черта или особеност, на всеки един от тях поотделно и на всички едновременно, което обаче в никакъв случай не означава, че то принадлежи едновременно на всички езици по света, само поради това, че спада, но тук е по-добре да се каже, че се образува на основата на международна лексика.

От друга страна пък, в аспекта на всички без изключение названия в даден език, независимо от техния произход, и това вече заето и адаптирано название носи и съдържа в себе си съответните, присъщи на този език фонетични и лексико-граматични черти и особености, и то, както и всички останали собствени имена, има назначението и изпълнява напълно редовно и пълноценно функцията на индивидуалноминативно средство, така че като резултат и заетото название придобива, а оттук и реално и фактически притежава характер и статут на напълно редовен и пълноправен езиков елемент член именно и единствено само на езика, в който то е заето и усвоено.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Абаев В. И., Осетинский язык и фольклор, т. 1. Москва, 1949.

~*~Скифо-европейские изоглосы. Москва, 1965.

~*~Персидский топоним Xūnsār. - Топонимика Востока. Москва, 1969.

~*~Доистория индоиранцев в свете арио-уральских языковых контактов. - Этнические проблемы истории Центральной Азии в Древности. Москва, 1981.

Абраамян Г. С., Э. М. Мурзаев, Армянская географическая терминология. - Вопросы ономастики. Свердловск, 1982.

Агукян Ст., Българските земи - втора родина на преселилите се арменци и Родина на потомците им. - Българи и арменци заедно през вековете. София, 2001.

Аладжов Ж., Паметници на прабългарското езичество. София, 1999.

Ал-Булгари Т., Казански новини. - Авитохол, кн. 22-23, 2002.

Александров Д., Древните български владетели преди кан Кубрат. - Авитохол, кн. 18, 2002.

Ангелов Д., Образуване на българската народност. София, 1971.

Ангелова-Атанасова М., Мотивираност на местните имена. - Втори международен конгрес по българистика. Диалектология и ономастика, т. 5. София, 1988.

~*~Лични имена от имена на звезди и съзвездия в съвременната българска антропонимия. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 1. Велико Търново, 1990.

~*~Топонимията на Горнооряховско. Софиа, 1996.

Английски пътеписи за Балканите - края на XVI-30-те години на XIX в. София, 1987.

Андрей Д., Някои езикови особености на българизмите в говорите на Олтения (Югозападна Румъния). - Диалектология и лингвистична география. София, 1999.

Андрейчин Л., Българските собствени имена. - Просвета, 1941, № 6.

~*~На езиков пост. София, 1961.

Апресян Ю. Д., Лексическая семантика. Москва, 1974.

Арменски пътеписи за Балканите (XVII-XIX в.). София, 1984.

Армянская география седьмого века. Санкт Петербург, 1877.

Артамонов М. И., История хазар. Ленинград, 1962.

Асенова П., Балканско езикознание. Основни проблеми на Балканския езиков съюз. София, 1989.

Атаев Х., Освободительное движение туркмен в Иране (1917-1925 гг.). Ашхабад, 1970.

Ахмеров Г., История на Волжка България. София, 2002.

Ахметьянов Р. Г., Сравнительное исследование татарского и чувашского языка. Москва, 1978.

~*~"Лес", "дерево" и "барс" у тюрков. - Советская тюркология, 1980, № 5.

Байчев Б., Към диалектната характеристика на някои географски имена. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.

~*~Селото, градът и езикът в Ловешкия край. София, 1996.

Байчоров С. Я., Древнетюркские рунические памятники Европы. Ставрополь, 1989.

Бакалов Г., Средновековният български владетел (Титулатура и инсигнии). София, 1995.

Балан Ал., Основи и форми на български лични имена. - Български преглед, 1923, № 1.
Балканите. Политико-икономически справочник. София, 1982.
Балкански Т., Историческата топонимия на Пещерско. - Родопски Сборник, т. 5. София, 1983.
~*~Към българската теория за етнонимите. - Български език, 1990, № 6.
~*~Маломир, хан на българите (Име и етимология). Език и литература, 1993, № 3-4.
~*~Етническата топонимия на българската езикова територия и отразяването ѝ в българския топонимичен речник. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994.
~*~Към етимологията на българското ханско име Расате. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994а.
~*~Секция за българска ономастика и етнолингвистика при Института за български език при БАН. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 3. Велико Търново, 1996.
~*~Българите в Румъния. Етнос, Език, Етнонимия, Ономастика, Просопографии (адд). София, 1996а.
~*~С българско име и с българска кръв. Велико Търново, 1996б.
~*~Трансилванските (седмиградските) българи. Велико Търново, 1996в.
~*~Династичното име. Владетелското и династичното име в Третата Българска държава. - Български език, 1997, № 4.
~*~Местните имена на Чепинското краище (Велинградско). Велико Търново, 1998.
Балкански Т., М. Парзулова, Задкарпатските българи. Велико Търново, 1996.
Барашков В. Ф., Микротопонимы двух сел с этнически смешанным населением. - Микротопонимия. Москва, 1967.
Бариев Р. **Х.,** Волжские булгары: история и культура. Санкт-Петербург, 1999.
Баскаков Н. А., Причастие на -ды/-ты в тюркских языках. - Труды Московского института востоковедения, 1951, № 6.
~*~Введение в изучение тюркских языков. Москва, 1969.
~*~Принципы избирательности наименования гор у алтайцев Горного Алтая. - Оронимика, Москва, 1969а.
~*~Принципы выбора признаков для наименования гор у алтайцев Горного Алтая. - Исследования по восточной филологии. Москва, 1974.
~*~Клички собак у каракалпаков. - Ономастика Средней Азии. Москва, 1978.
~*~Русские фамилии тюркского происхождения. Москва, 1979.
~*~Тюркизмы в названиях московских улиц. - Советская тюркология, 1979а, № 2.
~*~Модели тюркских этнонимов и их типологическая класификация. - Ономастика Востока. Москва, 1980.
~*~Имена половцев и названия половецких племен в руских летописях. - Тюркская ономастика. Алма-Ата, 1984.
~*~Имена собственные гуннов, булгар, хазаров, сабиров и аваров в исторических источниках. - Советская тюркология, 1985, № 4.
~*~К проблеме китайских заимствований в тюркских языках. - Советская тюркология, 1987, № 5.
~*~Собственные имена древних тюрков Восточной Европы. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Батаклиев Ив., Град Татар Пазарджик според старите пътешественици. - Естествена география, кн. 6, 1921.
Бахнян К. В., Социолингвистический анализ антропонимов. - Теоретические проблемы социальной лингвистики. Москва, 1981.
Бащу М., Сказание за дъщерята на хана. София, 1997.
Бегматов Э. А., Глагольные антропонимы. - Тюркская ономастика. Алма-Ата, 1984.
Беленькая В. Д., Принципы класификации топонимии. - Питання ономастики. Київ, 1965.
~*~Некоторые лингвистические категории топонимики. - Оронимика, Москва, 1969.
Бело Р., Старинна българска топонимия от село Връбник, Корчанско в Югоизточна Албания. - Македонски преглед, 1999, № 3.
Беляев Е. А., Арабские завоевания. - Большая Советская Энциклопедия, т. 2. Москва, 1970.
Бенцинг И., Языки гуннов, дунайских и волжских болгар. - Зарубежная тюркология, вып. 1. Москва, 1986.
Бертагаев Т. А., Лексика современных монгольских литературных языков. Москва, 1974.
Бётлингк О. Н., О языке якутов. Новосибирск, 1989.
Бечева Н., За отразяването на вариантите в българския топонимичен речник. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994.
Бешевлиев Б., Географските сведения на Птолемей и приписваните му печатни карти за източната част на Балканския полуостров. - Studia Balcanica, vol. 14. София, 1979.
~*~Основни етапи в изграждането на картографския облик на Балканския полуостров (от II до XIX в.). - Studia protobulgarica et mediaevalia europensia. В чест на проф. Веселин Бешевлиев, т. 5. Велико Търново, 1993.

~*~Определяне на географското понятие “Балкански полуостров” - алтернативи и аналогии в миналото и сега. - Балканистичен форум, 1997, № 2-5.
Бешевлиев В., Първобългарски надписи. София, 1934.
~*~Латинските местни имена в Мизия и Тракия. - Известия на Археологическия институт, т. 19. София, 1955.
~*~Славянизми в първобългарските надписи. - Сборник в чест на Александър Теодоров-Балан. София, 1955а.
~*~Иван Асен, а не “Иван-Асен”. - Български език, 1962, № 2.
~*~Ирански елементи у първобългарите. - Античное общество. Москва, 1967.
~*~Ирански елементи у първобългарите. - Интернет, 1967а.
~*~Прабългарски епиграфски паметници. София, 1981.
~*~Първобългари. София, 1984.
~*~Географията на България у византийските автори. - Известия на Народния музей Варна, кн. 23(38). Варна, 1987.
~*~Първобългарски надписи. София, 1992.
Битанова А. С., Глагольные конструкции в казахской топонимике Кустанайской области. - Питання ономастики. Київ, 1965.
Биттирова Т., Западнобулгарский поэт Микаэл Башту и его поэма “Дастан о дочери Шана”. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 2. Велико Търново, 1996.
Бланар В., Механизм изменения значения лексической единицы. - Jazykovedný časopis, № 24.1, 1973.
~*~Семантиката на собствените и нарицателните имена. - Развитие на българския език от IX до XX век. София, 1981.
Блумфийльд Л., Ряд постулатов о науки о языке. - Звегинцев В. А., Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX веков. Москва, 1956.
Боев Ем., За предтурското тюркско влияние в българския език. - Известия на Института за български език, кн. 1. София, 1965.
Божилов Ив., Фамилията Асеневци (1186-1460). София, 1985.
Болотов В. И., К вопросу о значении имен собственных. - Восточнославянская ономастика, Москва, 1972.
~*~Социальные поля и энциклопедическое значение антропонимов в речи. - Actes du XIe congres international des sciences onomastiques, t. 1. Sofia, 1974.
Большой Кавказ - Стара планина (Балкан). Москва, 1984.
Бондалетов В. Д., Лингвистический аспект изучения орографических терминов и оронимов. - Оронимика, Москва, 1969.
~*~Русская ономастика. Москва, 1983.
Бояджиев Т., Пограничните български говори. - Помагало по българска диалектология. София, 1984.
Братанова М., Новите и старите фамилни имена на помаците в Тетевенско. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 1. Велико Търново, 1996.
Булатов А. Б., Личные имена у древних булгар (VI-XVI вв.). - Ономастика Поволжья, кн. 2. Горький, 1971.
Булыгина Т. В., Проблемы теории морфологических моделей. Москва, 1977.
Бумбалов Л., “Хаджи Димитър” на Ботев - феноменология на българската душевност. София, 1996.
Бурмов Ал., Избрани произведения, т. 1. София, 1968.
Буров Ст., Собствените имена в граматико-прагматически аспект. - Български език, 1996, № 4.
Български средновековни градове и крепости, т. 1. Варна, 1981.
Бънков А., Логика. София, 1975.
Вайганд Г., Българските собствени имена - произход и значение. София, 1926.
Вайнрайх У., Языковые контакты. Киев, 1979.
Ванагас А. П., Названия гор Литвы. - Оронимика, Москва, 1969.
Василева Д., “Малка сватбичка” в Гьоврен. – в-к Сега, 28.05.2001 г.
Васильев Л. М., Типы значений и их структурных компонентов. - Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. Кишинев, 1982.
Венедиков Ив., Произходът на траките. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
Венедикова К., Българите в Мала Азия от Древността до наши дни. Стара Загора, 1998.
Верещагин Е. М., Психолингвистическая проблематика теории языков контактов. - Вопросы языкознания, 1967, № 6.
Веселовский С. Б., Ономастикон. Москва, 1974.
Владимирцов Б. Я., Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхаского наречия. Москва, 1989.
Влахов К., Названието Haemus-Стара планина. - Език и литература, 1976, № 4.

Влэдуциу И., О горно-скотоводческом хозяйстве румынских мокан. - Советская этнография, 1962, № 6.
Воробьева И. А., Русская топонимия средней части бассейна Оби. Томск, 1973.
Вранска Цв., Наименования на отвлечени понятия в произведенията на българското и македонското устно народно поетично творчество. - Известия на Етнографския институт с музей, кн. 2. София, 1955.
Въгленов М., Имената на пет старопланински върха. - Български език, 1962, № 5.
Въжарова Ж., Славяни и прабългари (по данни на некрополите от VI-XI в. на територията на България). София, 1976.
Габриелян Р. А., Армяно-аланские отношения (I-X вв.). Ереван, 1989.
Гагкаев К. Е., Историко-лингвистическое значение скифской ономастики Северного Причерноморья. - Питання сучасної ономастики. Київ, 1976.
Гагова Кр., Тракия през българското Средновековие (историческа география). София, 1995.
Ганиев Ф. А., Методы и принципы изучения сложных слов. - Советская тюркология, 1977, № 4.
Гарипов Т. М., К изучению тюркских названий населенных пунктов Башкирии. - Ономастика Востока. Москва, 1980.
Гейбуллаев Г. А., Топонимия Азербайджана. Баку, 1986.
Георгиев В. И., Проблемы возникновения индоевропейских языков. - Вопросы языкознания, 1956, № 1.
Георгиев Вл., За произхода на древното население от североизточната част на Балканския полуостров. - Известия на Археологическия институт, кн. 19. София, 1955.
~*~Проблемы возникновения индоевропейских языков. - Вопросы языкознания, 1956, № 1.
~*~Тракийският език. София, 1957.
~*~Въпроси на българската етимология. София, 1958.
~*~Българска етимология и ономастика. София, 1960.
~*~Към тракийската лексика. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960а.
~*~Праславянский и индоевропейские языки. - Славянска филология, т. 3. София, 1963.
Георгиев Вл., Ив. Дуриданов, Езикознание. София, 1965.
Георгиев Ст., Семасиологични проблеми на собствените имена. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 1. Велико Търново, 1990.
~*~Българска семасиология. Велико Търново, 1993.
Геров Б., Към географията и етнографията на Древна Тракия. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
Гиндин Л. А., Язык древнейшего населения юга Балканского полуострова. Москва, 1967.
~*~Древнейшая ономастика Восточных Балкан. София, 1981.
~*~Реконструкция фракийского языка в трудах В. Томашека. - Балканско езикознание, кн. 24.1, 1981а.
Глинских Г. В., Классификация нарицательной лексики и топонимия. - Вопросы ономастики, вып. 15. Свердловск, 1982.
Голийски П., Зиези, от който са българите. София, 2003.
Гомбоев Б. Ц., Почитание духов гор у окинских бурят. - Этнографическое Обозрение , 2002, № 2.
Гордлевский В. А., Избранные сочинения, т. 2. Москва, 1961.
Градешлиев Ив., Гагаузите. Добрич, 1993.
Граматика на съвременния български книжовен език, т. 1. Фонетика. София, 1993.
Грамматика хакаского языка. Москва, 1975.
Грозданова Ел., Ст. Андреев, Българите през XVI век. София, 1986.
Грюнберг А. Л., Заметки по топонимии Афганского Бадахшана. - Ономастика Востока. Москва, 1980.
Грюнберг, А. Л., И. М. Стеблин-Каменский, Языки Восточного Гиндукуша. Ваханский язык. Москва, 1976.
Гумилев Л. Н., Древние тюрки. Москва, 1993.
~*~Ритмы Евразии. Эпохи и цивилизации. Москва, 1993а.
Гълъбов Ив., Ямболският надпис. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
Гюзелев В., Княз Борис Първи. България през втората половина на IX в. София, 1969.
~*~Очерци върху историята на Българския североизток и Черноморието (края на XII-началото на XV в.). София, 1995.
Данильченко К., Болгарские топонимы в Италии. - Балканско езикознание, кн. 24.4, 1981.
Дарбакова В. П., Оронимия МНР. - Ономастика. Москва, 1969.
Дарбеева А. А., Влияние двуязычия на развитие изолированного диалекта. На материале монгольских языков. Москва, 1978.
Дёрфер Г., О языке гуннов. - Зарубежная тюркология, вып. 1. Москва, 1986.

Дечев Д., Хемусъ и Родопи. Приносъ къмъ старата география на България. - Годишник на Софийския университет. Историко-Филологически факултет, кн. XXI.10, 1925.
Джидалаев Н. С., О диахронии тюрко-дагестанских языковых контактов. - Советская тюркология, 1970, № 3.
Джонов Б., За имената на първобългарските ханове. - Филология, кн. 1, 1977.
Дилленъ Э., Армянскіе этюды, ч. 2. Егише: война Армянъ противъ Персовъ. Харьковъ, 1884.
Димитров Стр., Кр. Манчев, История на балканските народи. София, 1999.
Димитрова-Тодорова Л., Един изчезнал апелатив от славянски произход в българския език. - Onomastika, vol. 28, 1983.
~*~Анатомична лексика в българската географска терминология и в българската топонимия. - Език и литература, 1987, № 6.
~*~Произход на поселищното име Пòсабина. - Славистичен сборник. София, 1988.
~*~Християнски елементи в антропонимичната система на Поповско според данни от данъчни регистри от XVI и XVII в. - Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica, t. 27, 1993.
~*~Местните имена в езиковата комуникация (акд). София, 1993а.
~*~Различни пластове откъм произход лични имена в българската топонимия. - Antroponimia slowianska. Warszawa, 1996.
~*~Отражение на диалектите в топонимията. - Onomastyka i dialektologia. Warszawa, 1997.
~*~Структурни типове еднокоренни български ойконими в съпоставка със западнославянски ойконими. - Български език, 1997а, № 1.
Динев Л., Л. Мелнишки, Стара планина. София, 1962.
Добрев Ив., Трансференция и адаптация на турските лексикални заемки в югоизточномакедонските български говори, ч. 1. - Научни трудове на ВНВУ "В. Левски", кн. 2. Велико Търново, 1975.
~*~Трансференция и адаптация на турските лексикални заемки в югоизточномакедонските български говори, ч. 2. - Научни трудове на ВНВУ "В. Левски", кн. 3. Велико Търново, 1976.
~*~Теоретико-методологически проблеми на функционалната стилистика. - Обучението по чужд език във ВВУЗ. София, 1977.
~*~Място и начални условия на общолингвистичната представа за езика. - Научна сесия на ВНВМУ "Н. Й. Вапцаров". Варна, 1978.
~*~Съдържание и философски предпоставки на двойствения характер на езика. - Философска мисъл, 1979, № 2.
~*~Именните словосъчетания в съвременния турски език (дисерт). София, 1980.
~*~Именните словосъчетания в съвременния турски език (акд). София, 1980а.
~*~Типология и структурни особености на трисъставните субстантивно-субстантивни словосъчетания в съвременния турски език. - Филология, кн. 7, 1980б.
~*~Вътрешната структура на езиковия знак. - Философска мисъл, 1981, № 8.
~*~Структура и номинативно-функциональные особенности аппозитивных субстантивно-субстантивных словосочетаний в современном турецком языке. - Балканско езикознание, кн. 24.2, 1981а.
~*~Гулак/гулачи – словно наследство от куманския суперстрат в българския език. - Български език, 1982, № 5.
~*~Координативные субстантивно-субстантивные словосочетания в современном турецком языке. - Балканско езикознание, кн. 25.4, 1982а.
~*~Към най-близкия род на езика. - Научни трудове на Юбилейна научна сесия на ВНВУ "В. Левски", т. 12. Велико Търново, 1982б.
~*~Още една прабългарска дума в съвременния ни език - пърле. - Български език, 1982в, № 1.
~*~Социалната високоорганизирана система като най-близък род на езика. - Научна сесия на ВНВАУ "Г. Димитров". Езикознание. Шумен, 1982г.
~*~За тюркизмите в българския език и роднинското име еца. - Български език, 1984, 2.
~*~Теоретичната лингвистика и принципът на допълнителността. - Философска мисъл, 1984а, № 4.
~*~Място на словосъчетанието в системата на езиковите единици. - Философска мисъл, 1985, № 7.
~*~Турските елементи в ономастиката на Окръга - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
~*~Подход при подбора на понятийно-категориалния апарат в морфологията. - Научни трудове на ВА "Г. С. Раковски", сер. 2, кн. 2. София, 1989.
~*~Словообразуването и лингвистичната методология - Философска мисъл, 1989а, № 6.
~*~Състав и динамика на логико-семантичните структури в номинативния процес. - Рационална дейност, ефективни процедури и интелектуализация. София, 1989б.
~*~Частите на речта в съвременния турски език (хабтр). София, 1989в.
~*~К одной из турецких этимологий оронима Балкан. - Балканско езикознание, кн. 32.3-4, 1989г.

~*~Рецензия: М. Москов, Именник на българските ханове, 368 с. София, 1988. – Съпоставително езикознание, 1991, № 1.
~*~Термин, граници и онтология на словосъчетанието като езикова единица. - Научни трудове на ВА "Г. С. Раковски", сер. 2, кн. 1. София, 1992.
~*~Концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта в тюркските езици. - Јужнословенски Филолог, кн. 51. Београд, 1995.
~*~Шавар – стара тюркска основа на български названия. - Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, т. 39.2. Нови сад, 1996.
~*~Концепцията за семантико-функционалната двойственост на частите на речта в тюркските езици. - Јужнословенски Филолог, кн. 53. Београд, 1997.
~*~Семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици. - Јужнословенски Филолог, кн. 54. Београд, 1998.
~*~Разпространение и употреба на названието Балкан в някои от тюркските езици. - Јужнословенски Филолог, кн. 55. Београд, 1999.
~*~Вид и характер на генетичната основа на названието в славянските и тюркските езици. - Јужнословенски Филолог, кн. 57. Београд, 2001.
Добрев П., Прабългарите - произход, език, култура. София, 1991.
~*~Езикът на Аспаруховите и Куберовите българи. София, 1995.
~*~Българските огнища на цивилизация на картата на Евразия. София, 1998.
~*~Произходът и прародината на древните българи в светлината на комплексните данни. - Български векове, 1999, № 1.
~*~Имало ли е българска миграция на японските острови. - Български векове, 2000, № 2.
~*~Древните българи през погледа на арменските историци и географи. - Българи и арменци заедно през вековете. София, 2001.
~*~Следите от езика на панонските, Аспаруховите и Куберовите българи върху картата на Балканския полуостров. - Интернет, 2001а.
~*~Недостойно ест! – Авитохол, кн. 17, 2002.
~*~Българите в Панония и съседните Балкански земи през периода IV-VIII в. - Интернет, 2002а.
~*~Промените в названията на селища и планини, възникнали при преселването на Аспаруховите българи в източната част на Балканския полуостров. - Интернет, 2002б.
~*~Ранната българска топонимика в югозападната част на Балканския полуостров. - Интернет, 2002в.
~*~Името българи – ключ към древната българска история. София, 2002г.
Добрев П., М. Добрева, Древнобългарска епиграфика. София, 2001.
Добрева А., Възникване и развитие на теорията на езиковите контакти. - Научни трудове на Юбилейна научна сесия на ВНВУ "В. Левски", т. 5. Велико Търново, 1982.
Добрева А., Ив. Добрев, Предпосылки иранского языкового влияния и его результаты в болгарском языке. - Балканско езикознание, кн. 26.2, 1983.
Добрева А., Т. Балкански, Прозвищните ойконими Зангочево и прозвищните катойконими зангочи. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 1. Велико Търново, 1996.
Добродомов И. Г., Пути проникновения булгарских элементов в славянские языки. - Тюркизмы в восточнославянских языках. Москва, 1974.
~*~О надежности топонимических этимологий. - Этимология. Москва, 1982.
~*~ Оскол (Этимологический этюд). - Советская тюркология, 1988, № 2.
Додыхудоев Р. **Х.,** Памирские этимологии. - Иранское языкознание. Москва, 1976.
Донидзе Г. И., Гидронимические термины в тюркских языках. - Ономастика. Москва, 1969.
Дуйчев Ив., Проучвания върху българското средновековие. - Сборник на БАН, кн. 41. София, 1949.
~*~Славяни и първобългари. - Известия на Института за българска история, кн. 1-2, 1951.
~*~Имя Аспарух в новооткрытых надписях Грузии. - Archiv Orientalni, vol. 21, 1953.
~*~Най-ранни връзки между първобългари и славяни. - Известия на Археологическия институт, кн. 19. София, 1955.
~*~Пресиам-Персиан. Принос към ономастиката на българското Средновековие. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
~*~Проучвания върху средновековната българска история и култура. София, 1981.
Дуриданов Ив., Нови данни от топонимията на изчезнало румънско население в Софийско. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
~*~Имената на Стара планина през вековете. - Турист, 1973, № 6-9.
~*~Хидронимията на Вардарския басейн като исторически извор (акд). София, 1975.
~*~Проблеми на субстратната топонимия. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 1. Велико Търново, 1990.

~*~Проблеми на субстратната антропонимия. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994.
~*~Академик Владимир Георгиев и българската ономастика (1908-1986). - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 3. Велико Търново, 1996.
~*~Академик Стефан Младенов и българската ономастика. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 3. Велико Търново, 1996а.
~*~Пеласгские топонимы на территории Древней Фракии. - Этимология. Москва, 2000.
Душков Д., Чаира. - Турист, 1975, № 9.
Дяковичъ Вл., Българите в Бесарабия. София, 1930.
Европа. Политико-икономически справочник. София, 1994.
Егоров В. Г., Современный чувашский литературный язык в сравнительно-историческом освещении, ч. 1. Чебоксары, 1954.
~*~Словосложение в тюркских языках. - Структура и история тюркских языков. Москва, 1971.
Эдельман Д. И., К истории язгулямских и шугнано-рушанских указательных местоимений. - Иранское языкознание. Москва, 1976.
Еремеев Д. Е., Юрюки (Турецкие кочевники и полукочевники). Москва, 1969.
~*~Этногенез турок (происхождение и основные этапы этнической истории). Москва, 1971.
Еремия А. И., Географические названия рассказывают. Кишинев, 1982.
Этническая ономастика. Москва, 1984.
Етнография на България, т. 1. София, 1980.
Желязкова Ц., За сложните думи в съвременния български език. - Език и литература, 1977, № 5.
Железняк І. М., Вивчення гідронімів у межах однієї семеми. - Ономастика. Київ, 1966.
Жечева М., Родови, фамилни и прякорни имена в Провадийско. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 4. Велико Търново, 1999.
Жучкевич В. А., Общая топонимика. Минск, 1968.
Заимов Й., Местните имена в Пирдопско. София, 1959.
~*~Къде е писано Добрейшовото евангелие. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
~*~Географските имена Витоша и Владая. - Известия на Института за български език, кн. 8. София, 1962.
~*~Битольская надпись болгарского самодержца Ивана Владислава 1015-1016 гг. - Вопросы языкознания, 1969, № 6.
~*~Двучленни лични имена в българската топонимия. - Onomastika, vol. 20.1-2, 1975.
~*~Местните имена в Панагюрско. София, 1977.
~*~Местните имена около с. Българене. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
~*~Проблеми на ономастиката. - Помощни исторически дисциплини, кн. 4. София, 1986а.
~*~Ономастика и езиков анализ. - Съвременни проблеми на българската ономастика, ч. 2. София, 1994.
Зайончковский В., Турецкие элементы в топонимии Балканского полуострова. - Actes du Premier congres international des etudes balkaniques et sud-est europeennes, t. 6. Sofia, 1968.
Зволински П., Место хрематонимов в ономастике. - Procedings of the Thirteenth international congress of the onomastic sciences, vol. 2. Cracow, 1982.
Зифельдт-Симумяги А. Р.**,** К вопросу о языке хазар. - Советская тюркология, 1988, № 6.
Златарски В., История на българската държава през Средните векове, т. 1, ч. 1-2; т. 3. София, 1970-1971, 1995.
Ибн Фадлан А., Пътешествие до Волжска България. - Интернет, 2001.
Иванов Вяч. Вс., Микенское и Гомеровское греческое название Соленого моря в свете сравнительного языкознания. - Античная балканистика. Москва, 1987.
Иванова Ел., Народните географски термини на Окръга. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
~*~Наблюдения върху граматичните и словообразувателни особености на едноосновните местни имена от Исперихско. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994.
Иванова-Мирчева Д., Ив. Харалампиев, История на българския език. Велико Търново, 1999.
Иванова Н., П. Радева, От "А" до "Я" имената на българите. София, 1985.
Игнев Ц., Проблемът за произхода на местните имена в Ловешки окръг. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
Илиева К., Към въпроса за систематизирането на някои семиотични понятия. - Български език, 1997, № 4.
Илчев Ст., Българските лични имена. - Помагало по българска морфология. Имена. София, 1978.
Иман Б., Джагфар Тарихъ, т. 1-3. Оренбург, 1992, 1994, 1997.
~*~Джагфар Тарихъ. Свод булгарских летописей, т. 1. София, 2001.

Иречекъ К., Географическото изучение на България. - Периодическо списание на Българското книжовно дружество, кн. 1. София, 1882.
~*~Военният път от Белград за Цариград и балканските проходи. - Българска историческа библиотека, кн. 4. София, 1932.
Исаева З. Г., К вычленению культурно-генетических страт в антропонимии. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
История Армении Моисея Хоренского. Москва, 1893.
История на България, т. 1-2. София, 1979, 1981.
История на Добруджа, т. 1-3. София, 1984.
Исхакова Х. Ф., Огузско-кыпчакские соответствия в топонимии Крыма. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Йенисой Х. С., Към въпроса за славянските лексикални елементи в турския език. - Диалектология и лингвистична география. София, 1999.
Йорданов Ив., Още веднъж за моливдовулите на Йоан Багатур. - Проблеми на прабългарската история и култура. София, 1989.
~*~Бележки върху социалната организация на прабългарите. - Studia protobulgarica et mediaevalia europensia. В чест на проф. Веселин Бешевлиев. Велико Търново, 1992.
Кабасанов Ст., За някои характерни старинни черти на тихомирския говор, Кърджалийско. - Помагало по българска диалектология. София, 1984.
Калакуцкая Л. П., О специфичности ономастики как лексической категории. - Восточнославянская ономастика, Москва, 1979.
Каланкатуаци М., История страны Алуанк. Ереван, 1984.
Калоянов А., Етничното усвояване на пространството, отразено в българския фолклор. - Трудове на Великотърновския университет, т. 22, кн. 1. София, 1987.
Камалов А., О топонимии Башкирии. - Советская тюркология, 1980, № 2.
Каниц Ф., Дунавска България и Балканът. София, 1995.
Капанцян Г. А., Историко-лингвистические работы, т. 2. Ереван, 1975.
Караев С. К., Географические термины в зоне контактирования узбекского, киргизского и таджикского населения. - Местные географические термины. Москва, 1970.
~*~Топонимы, антропонимы и этнонимы кишлака Тамтум. - Ономастика Средней Азии. Москва, 1978.
~*~Топонимия Узбекистана. Ташкент, 1991.
Карпенко Ю. А., О синхронической топонимике. - Принципы топонимики. Москва, 1964.
~*~Становление восточнославянской топонимии. - Вопросы географии, вып. 70. Москва, 1966.
~*~Из наблюдений над украинской оронимией. - Оронимика, Москва, 1969.
~*~История этимологического метода в отечественной топонимике. - Развитие методов топонимических исследований. Москва, 1970.
~*~Топонимы и географические термины. - Местные географические термины. Москва, 1970а.
~*~Топонимическая реконструкция географии и географическая реконструкция топонимии. - Actes du XIe congres international des sciences onomastiques, t. 1. Sofia, 1974.
~*~Теоретичні засади размежування власних і зачальних назв. - Мовознавство, 1975, № 4.
Кацнельсон С. Д., Типология языка и речевое мышление. Ленинград, 1972.
Керимбаев Б. А., Об основных типах оронимов Южного Казахстана. - Тюркская ономастика. Алма-Ата, 1984.
Климов Г. А., Принципы контенсивной типологии. Москва, 1983.
Кляшторный С. Г., Древнетюркские рунические памятники как источник по истории Средней Азии. Москва, 1964.
~*~Терхинская надпись. - Советская тюркология, 1980, № 3.
Кобычев В. П., Айрумы (к вопросу происхождения этнонима). - Советская этнография, 1962, № 3.
Ковалева Н. В., О семантическом переосмыслении топонимов. - Ономастика Поволжья, кн. 2. Горький, 1971.
Ковачев Н., Географската лексика в пътеписите на Иван Вазов. - Onomastika, vol. 25, 1980.
~*~За произхода на селищните имена. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
~*~Българска ономастика. София, 1987.
~*~Личните имена в България по названия на растения. - Onomastika, vol. 37, 1992.
~*~Състояние на българската ономастика във ВТУ "св. св. Кирил и Методий" - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 3. Велико Търново, 1996.
Ковачев Н., Хр. Станева, Из старинната топонимия на Тетевенско. - Страници из миналото на Тетевенския край. София, 1981.
Коев Т., Българската и Арменската църква през вековете. - Българи и арменци заедно през вековете.

София, 2001.
Коледаров П., Българщината в Мала Азия. София, 1940.
~*~Средновековните карти като извор за българската история. - Помощни исторически дисциплини, кн. 4. София, 1986.
Колесников А. И., Завоевание Ирана арабами. Москва, 1982.
Колшанский Г. В., Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте. - Принципы и методы семантических исследований. Москва, 1976.
Кондов В., За лексикалните заемки в кортенския говор в Бесарабия. - Диалектология и лингвистична география. София, 1999.
Конкашпаев Г. К., Общие особенности тюркоязычной географической терминологий Средней Азии и Казахстана. - Местные географические термины. Москва, 1970.
Кононов А. Н., Грамматика современного турецкого литературного языка. Москва, 1956.
~*~Грамматика тюркских рунических памятников VII-IX вв. Ленинград, 1980.
Константинов Ю., Някои въпроси на българската антропонимия в социолингвистичен план. - Съпоставително езикознание, 1987, 4.
Константинова Ц., Зоонимите и зоонимната лексика в казанлъшката топонимия. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 1. Велико Търново, 1996.
Короглы Х., К тюркско-венгерским фольклорным связям. - Советская тюркология, 1988, № 3.
Корюн, Житие Маштоца. Ереван, 1981.
Косничяну М. А., Соотношение между денотативным и референциальным значениями в антропонимии. - Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. Кишинев, 1982.
Костов Г., Вместо заключение: нов поетичен изблик на фермента bulgaricum. - Бащу М., Сказание за дъщерята на хана. София, 1997.
Кочев Ив., Основното диалектно деление на българския език. - Помагало по българска диалектология. София, 1984.
Кошелев А. К., Одна синтаксико-морфологическая модель в славянских языках. - Годишник на Софийския университет. Филологически факултет, т. 58.2, 1964.
Красниенко С. В., А. В. Субботин, Археонимы, или о началах географической археологии. - Российская Археология, 2000, № 3.
Кривощекова-Гантман А. С., Структурные типы топонимов коми-пермяцкого происхождения в Верхнем Прикамье. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Критенко А. П., До теорії власних назв. - Ономастика. Київ, 1969.
Кръстев Б., За някои нерешени въпроси на българската топонимична стратиграфия. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 1. Велико Търново, 1990.
Кръстев Б., Ив. Батолов, Ентопиците в структурата на топонимичния речник. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994.
Кръстева-Благоева Евг., Съвременни аспекти на наименованието в Северозападна България. - Българска етнология, 1999, № 1-2.
~*~За имената и преименуването на българите мюсюлмани (1912-2000). - Българска етнология, 2001, № 2.
Кузьмина Е. Е., Первая волна миграции индоиранцев на юг. – Вестник Древней Истории, 2000, № 4.
Курилович Е., Очерки по лингвистике. Москва, 1962.
Курышжанов А. К., Исследование по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII в. - "Тюркско-арабского словаря". Алма-Ата, 1970.
Кызласов И. Л., Материалы к ранней истории тюрков. IV. Образованность в эпоху рунического письма. - Российская Археология, 1999, № 4.
Кювлиева В., Морфологична адаптация и асимилация на турските заемки - съществителни и прилагателни - в българския език. - Въпроси на съвременния български език и неговата история. София, 1980.
Кяхрик А., Об эрзянских микротопонимах. - Советское финно-угроведение, 1969, № 1.
Лавелэ Э. Балканский полуостровъ. Москва, 1889.
Лалчев Др., Структурни и семантични черти на императивните nomina composita в българската историческа топонимия. - Български език, 1997, № 4.
Лашкова Л., Увод в сравнителната граматика на славянските езици. София, 2000.
Левитская Л. С., Историческая морфология чувашского языка. Москва, 1976.
Левковская К. А., Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. Москва, 1962.
Лезина И. Н., К вопросу о стратификации тюркских генотопонимов Крыма. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Лезина И. Н., А. В. Суперанская, Об этнотопонимах Крыма. - Тюркская ономастика. Алма-Ата, 1984.

Леонтьев А. А., Психологический аспект языкового значения. - Принципы и методы семантических исследований. Москва, 1976.
Литвин И. П., О структуре и функционировании названий физико-географических объектов в своей и чужой языковой среде. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Магомедов М., Булгары и страна Берсилия. - Проблеми на прабългарската история и култура. София, 1989.
Малов С. Е., Памятники древнетюркской письменности. Москва-Ленинград, 1951.
~*~Уйгурские наречия Синьцзяна. Москва, 1961.
Малолетко А. М., Палеотопонимика. Томск, 1992.
Маракуев А. В., Краткий очерк топонимики как географической дисциплины. - Ученые записки Казахского государственного университета, т. 18, № 2, 1954.
Маргос А., Средновековни скални обители по река Бели Лом. - Известия на Народен музей-Варна, кн. 23(38), 1987.
Маринов В., Миналото на с. Девня, Провадийско, с оглед на "арнаутите" в Североизточна България. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
Марков Н., Комоница - едно забравено название на Стара планина. - Филология, кн. 12-13, 1983.
Мароевич Р., Личные имена в системе антропонимических категорий праславянского языка. -Этимология. Москва, 2000.
Марусенко Т. О., Українські назви рельєфів і реконструкція праслов'янськоі лексики. - Питання топонимики та ономастики. Київ, 1962.
Матанов Хр., Средновековните Балкани. София, 2002.
Матвеев А. Н., Типы бытования географических терминов в субстратной микротопонимии Русского Севера. - Местные географические термины. Москва, 1970.
~*~От Пай-Хоя до Мугоджар. Свердловск, 1984.
Мгеладзе Д. С., Н. П. Колесников, Слова топонимического произхождения (топономы) в русском языке. Тбилиси, 1965.
Мемова-Сюлейманова Х., Лексикални заемки в турския език от българския и от другите славянски езици. - Съпоставително езикознание, кн. VI.3-5, 1981.
Меновщиков Г. А., Исторические корни, семантические и структурные типы топонимии чукотского Севера. - Историческая ономастика. Москва, 1977.
Мехмет М. А., Хроника Идриса Битлиси в качестве источника по истории покорения Балканского полуострова турками. - Revue des études sud-est européennes, t. III, № 1-2, 1965.
Миков В., Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места. София, 1943.
Микола Й., Тюркско-българското леточисление. - Минало, 1914, № 2.
Милев Ал., Г. Михайлов, Старогръцка граматика. София, 1966.
Милетич Л., Единството на българския език в неговите наречия. - Помагало по българска диалектология. София, 1984.
Митераурер М., Системи за наименоване в сравнителен план. - Българска етнология, 1999, № 1-2.
Михайлова Д., Обща характеристика на имената. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
~*~Местните имена в Берковско. София, 1986а.
Младенов Ст., Вероятни и мними остатъци от езика на Аспаруховите българи в новобългарската реч. София, 1921.
~*~Към етимологичното обяснение на нѣкои куманси собствени имена. - Известия на Българския археологически институт, кн. 3, 1925.
~*~Потекло и състав на среднобълг. **Бѣлгѫнъ**, прякор на цар Асеня I. - Списание на БАН, кн. 65, 1933.
~*~История на българския език. София, 1979.
Моллова М., Ономастически изследвания върху Варамез, Капар, Сапар, Табут, Шапардан, Шарап. - Български език, 1975, № 5.
~*~Ономастически бележки върху имената от ориенталски произход. - Български език, 1976, № 6.
~*~Будистки имена у българите. - Български език, 1979, № 6.
Молчанова О. Т., Принципы построения топонимов Горного Алтая. - Ономастика Поволжья, вып. 2. Горький, 1971.
~*~Структурно-словообразовательные классификации географических имен. - Питання сучасної ономастики. Київ, 1976.
~*~Структурные типы тюркских топонимов Горного Алтая. Саратов, 1982.
Москов М., Към въпроса за персийско-турските думи в българския език. - Български език, 1960, № 4.
~*~Към въпроса за печенежко-куманския суперстрат в български език. - Известия на Института за български език, кн. 8. София, 1962.

~*~Булгарские и древнетюркские этнонимы с соответствиями в монгольских и тюркских языках. - Балканско езикознание, кн. 38.1, 1966.
~*~Имена на ханове - названия на селища. - Турист, 1969, № 8.
~*~Имена на ханове - названия на селища. - Турист, 1969а, № 12.
~*~Имена на ханове - названия на селища. - Турист, 1970, № 1.
~*~Азманите, Дерманци, Торос. - Турист, 1975, № 1.
~*~Личные имена в турецких документах пятнадцатого века. - Actes du XIe congres international des sciences onomastiques, t. 2. Sofia, 1975а.
~*~Родопски топоними от турски произход. - Български език, 1978, № 4.
~*~Българо-тюркски езикови контакти (езикови остатъци, състояние, проблеми). - Съпоставително езикознание, 1981, № 3-5.
~*~Проблемът за частите на речта. – Български език и литература, 1986, № 2.
~*~Именникът на българските ханове. София, 1988 - 38.
~*~Етимографски и етимологичен анализ на теонима Тангра. - Втори международен конгрес по българистика. Диалектология и ономастика, т. 5. София, 1988.
~*~Език и езикознание. София, 2000.
Мровели Л., Жизнь картлийских царей. Москва, 1979.
Мурзаев Э. М., Значение местных терминов в образовании географических названий. - Питання топонимики та ономастики. Київ, 1962.
~*~Основные направления топонимических исследований. - Принципы топонимики. Москва, 1964.
~*~Гидронимия Средней и Центральной Азии. - Питання ономастики. Київ, 1965.
~*~Южносибирские топонимические элементы в Монголии. - Вопросы географии, вып. 70. Москва, 1966.
~*~Местные географические термины и их роль в топонимии. - Вопросы географии, вып. 81. Москва, 1970.
~*~Очерки топонимики. Москва, 1974.
~*~Части тела человека и животных в народной географической терминологии. - Actes du XIe congres international des sciences onomastiques, t. 2. Sofia, 1975.
~*~География в названиях. Москва, 1982.
~*~Топонимика и география. Москва, 1995.
Мусаев К. М., Лексикология тюркских языков. Москва, 1984.
Мутафчиев П., Книга за българите. София, 1987.
Мухаммедова З. Б., Личная ономастика тюркмен. - Питання ономастики. Київ, 1965.
~*~О некоторых гидронимах западной Туркмении. - Структура и история тюркских языков. Москва, 1971.
~*~Исследования по истории туркменского языка XI-XIV вв. Ашхабад, 1973.
Наджип Э. Н., Современный уйгурский язык. Москва, 1960.
Недев Ст., Ришкият проход. - Турист, 1975, № 3.
Немски и австрийски пътеписи за Балканите (XV-XVI в.). София, 1979.
Немски и австрийски пътеписи за Балканите - XVII-средата на XVIII в. София, 1986.
Нерознак В. П., Заметки об этимологии имени собственного. - Имя нарицательное и собственное. Москва, 1978.
Никитин М. В., О предмете и понятиях комбинаторной семантики. - Проблемы лексической и грамматической семасиологии. Владимир, 1974.
~*~Основы лингвистической теории значения. Москва, 1988.
Никонов В. А., Славянский топонимический тип. - Географические названия. Москва, 1962.
~*~Пути топонимического исследования. - Принципы топонимики. Москва, 1964.
~*~Введение в топонимику. Москва, 1965.
~*~Научное значение микротопонимии. - Микротопонимия. Москва, 1967.
~*~Задачи и методы антропонимики. - Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. Москва, 1970.
~*~Имя и общество. Москва, 1974.
~*~Состояние и задачи ономастических исследовании Кавказа. - Вопросы языкознания, 1975, № 4.
Никулина З. П., О некоторых особенностях образования топонимических омонимов. - Ученые записки Кемеровского педагогического института, вып. 26, 1971.
Ничев А., Отново за названието Хемус. - Български език, 1977, № 3.
Новосельцев А. П., Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказа. Москва, 1990.
~*~Хазарское государство и его роль в истории Западной Евразии. - Славяне и их соседи, вып. 10. Славяне и кочевой мир. Москва, 2001.
Нурутдинов Ф., Съдбата и призивът на древната поема. - Бащу М., Сказание за дъщерята на хана. София, 1997.
Общее языкознание, Москва:

-Формы существования, функции, история языка, 1970.
-Внутренняя структура языка, 1972.
-Методы лингвистических исследований, 1973.
Овчаров Д., Прабългарската религия. Произход и същност. София, 1997.
Олийник Ю., За поемата на Шамси Бащу. - Бащу М., Сказание за дъщерята на хана. София, 1997.
Ономастика. - Rambler, 2000.
Опыт историко-типологического исследования иранских языков, т. 1. Москва, 1975.
Оранский И. М., Иранские языки в историческом освещении. Москва, 1979.
Орловская М. Н., Язык "Алтан тобчи". Москва, 1984.
Основы иранского языкознания, Москва:
-Древнеиранские языки, 1979.
-Среднеиранские языки, 1981.
-Новоиранские языки. Западная группа. Прикаспийские языки, 1982.
Отин Е. С., Гидронимия юго-восточной Украины (акд). Киев, 1974.
~*~О природе топонимического етимона. - Питання сучасної ономастики. Київ, 1976.
~*~Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка. - Вопросы языкознания, 2003, № 2.
Откупщиков Ю. В., Балкано-малоазийские топонимические изоглосы. - Балканское языкознание. Москва, 1973.
Още за идентификацията на Авитохол от Именника. - Авитохол, кн. 2, 1995.
Павлов Пл., Бил ли е татаринът Чака български цар? - Историческо бъдеще, 1999, № 1-2.
Павловић Зв., О метонимији у ономастици (хидроним-ојконим). - Јужнословенски Филолог, кн. 54. Београд, 1998.
Парашкевов Б., Етимологични дублети в българския език. София, 1987.
Патарчанов П., Етнографски особености на топонимията и антропонимията в Чепинския край. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 2. Велико Търново, 1996.
Пахалина Т. Н., Ваханский язык. Москва, 1975.
Пейсиков Л. С., Лексикология современного персидского языка. Москва, 1975.
Пјанка Вл., Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен. Скопје, 1970.
Плотников Б. А., Основы семасиологии. Минск, 1984.
Повествование **вардапета** Аристакеса Ластивертци. Москва, 1968.
Подольская Н. В., О топонимической терминологии. - Питання топонимики та ономастики. Київ, 1962.
~*~О развитии отечественной топонимической терминологии. - Развитие методов топонимических исследований. Москва, 1970.
~*~Некоторые вопросы исторической ономастики в связи с анализом берестяных грамот. - Историческая ономастика. Москва, 1977.
~*~Восточнославянские типовые исходные топоосновы. - Имя нарицательное и собственное. Москва, 1978.
~*~Типовые восточнославянские основы. Москва, 1983.
Поляк А. Н., Восточная Европа IX-X веков в представлении Востока. - Славяне и их соседы, вып. 10. Москва, 2001.
Попиванов Ив., Образът на Балкана - поетическа интерпретация и интертекстуалност. - Литературно-естетически процеси на Балканите. София, 1994.
Попов А. И., Основные проблемы изучения этнонимики СССР. - Питання ономастики. Київ, 1965.
~*~Географические названия. Москва, 1965а.
~*~Об историческом методе в топонимических исследованиях. - Развитие методов топонимических исследований. Москва, 1970.
Попова В. Н., Основные модели названий озер Северного Казахстана. - Вопросы географии, вып. 70. Москва, 1966.
~*~Модели казахских микрогидронимов Павлодарской области. - Микротопонимика. Москва, 1967.
~*~Информационная роль местных географических терминов в составе топонимов. - Местные географические термины. Москва, 1970.
~*~Ареально-ретрогресивный метод А. П. Дульзона в исследовании субстратной топонимии. - Вопросы языкознания, 2000, № 3.
Посацька-Черняхівська Е. М., Питання словотворчої структури топонімічных назв Львівщини. - Питання топонимики та ономастики. Київ, 1962.
Поспелов Е. М., Топонимика в трудах В. П. Семенова-Тян-Шанского. - Вопросы географии, вып. 70. Москва, 1966.
~*~Географическая терминология в микротопонимии Восточных Карпат. - Микротопонимия. Москва, 1967.
~*~Оронимика СССР: состояние и проблемы. - Оронимика, Москва, 1969.

~*~Метод географических терминов в анализе субстратной топонимии Севера. - Местные географические термины. Москва, 1970.
~*~Топонимика и картография. Москва, 1971.
~*~Местные географические термины в топонимии. Ономастика - проблемы и методы. Москва, 1978.
Потапов Л. П., К семантике названий шаманских бубнов у народностей Алтая. - Советская тюркология, 1970, № 3.
Поцелуевский Е.А., Тюркский трехчлен. Москва, 1967.
Привалова М. И., Собственные имена и проблема омонимии. - Вопросы языкознания, 1979, № 5.
Примовски Ан., Село Бабяк, Разложко. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
Прицак Ом., А не е ли това един булгаро-татарски Осиан? - Бащу М., Сказание за дъщерята на хана. София, 1997.
Психолингвистические проблемы семантики. Москва, 1983.
Раковски Г. С., Съчинения, т. 4 -Езикознание, етнография, фолклор. София, 1988.
Рассадин В. И., Морфология тофаларского языка в сравнительном освещении. Москва, 1978.
~*~Тюркские элементы в языке "Cokровенного сказания монголов". - Тайная история монголов. Источниковедение, Филология, История. Новосибирск, 1995. Интернет, 2003.
Рашева Ц., Г. Семерджиева, Взаимодействието между топонимите и останалата лексика в "Старопланински легенди". - Български език, 1996, № 6.
Решетов А. М., Этнографические исследования в Монголии в 1985 году. - Известия Сибирского отделения Академии Наук СССР, № 14, вып. 3, 1986.
Розенцвейг В. Ю., Основные вопросы теории языковых контактов. - Новое в лингвистике, вып. 6. Москва, 1972.
~*~Языковые контакты. Ленинград, 1972а.
Рона-Таш А., Алтайский и индоевропейский (заметки на полях книги Т. В. Гамкрелидзе и Вяч. Вс. Иванова). - Вопросы языкознания, 1990, № 1.
Роспонд С., Miscellanea Onomastica Rossica. - Восточнославянская ономастика, Москва, 1979.
Рубинчик Ю. А., Типы семантических изменений арабских заимствований в персидском языке. - Иранское языкознание. Москва, 1976.
Рубцова З. В., Типы варирования в белорусской и русской топонимии. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Руденко Д. И., Собственные имена в контексте современных теории референции. - Вопросы языкознания, 1988, № 3.
Русинов Р., Отношението между прозвища и фамилни имена в българския език през Възраждането. - Onomastika, vol. 20.1-2, 1975.
~*~Академик Александър Теодоров-Балан и българската антропонимия. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 1. Велико Търново, 1996.
Рясянен М., Материалы по исторической фонетике тюркских языков. Москва, 1955.
Саламбашев Ан., Местните имена в Смолянско. София, 1976.
Саттаров Г. Ф., Ойконимические термины со значением "город" и "село" в истории татарского языка и топонимии. - Советская тюркология, 1988, № 1.
Седов В. В., Из гидронимии Волго-Окского междуречья. - Питання ономастики. Київ, 1965.
Сейидов М. А., Заметки о гунской мифологии. - Советская тюркология, 1970, № 2.
Селезнева И. А., А. Г. Селезнев, Рыболовство коренного населения Тарско-Иртышского бассейна (по материалам поселений тарских татар). - Этнографическое Обозрение, 2001, № 6.
Селиверстова О. Н., Об объекте лингвистической семантики и адекватности ее описания. - Принципы и методы семантических исследований. Москва, 1976.
Селимски Л., Этимология девяти болгарских слов, заимствованных из турецкого языка. - Балканско езикознание, кн. 21.2, 1978.
~*~За произхода на някои български фамилни имена и прякори. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 4. Велико Търново, 1999.
Семерджиев Г., Беглишката долина. - Турист, 1975, № 4.
Серебренников Б. А., О взаимодействии языков. - Вопросы языкознания, 1955, № 1.
~*~О методах изучения топонимических названий. - Вопросы языкознания, 1959, 6.
Серебренников Б. А., Н. З. Гаджиева, Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Баку, 1979.
~*~Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Москва, 1986.
Сефтерски Р., Български и балкански селищни имена в светлината на прабългарския език. - Втори международен конгрес по българистика. Диалектология и ономастика, т. 5. София, 1988.

~*~Дахан – прабългарското име на Родопите. - Новата култура, бр. 15, 1998.
Симеонов Б., Произход на името Борис. - Родна реч, 1972, № 9.
~*~Произход и значение на личното име на хан Аспарух. - Векове, 1977, № 3.
~*~Прабългарската съставка на българския език. - Български език, 1979, № 5.
~*~Местните имена от района на Плиска. - Български език, 1980, № 4.
~*~Произход и значение на основните прабългарски родови имена. - Векове, 1980а, № 2.
~*~Титульная практика в ханской Болгарии: происхождение, структура и значение праболгарских титулов в период между VII и X веками. - Балканско езикознание, кн. 24.2-3, 1981.
~*~Курт, Кубрат или Курт Кубрат - Български език, 1983, № 4.
~*~Тракийски, гръцки и народолатински имена в Окръга. - За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986.
~*~Относно тотемизма на прабългарите. - Проблеми на прабългарската история и култура. София, 1989.
Симина Г. Я., Географические термины в названиях населенных пунктов Пинежья. Москва, 1970.
Скляренко А. М., "Степень ономатизации" топонимов разных типов. - Восточнославянская ономастика, Москва, 1979.
Слово о полку Игоревым. Київ, 1983.
Смирнова О. И., К имени Алмыша, сына Шилки, царя булгар. - Тюркологический сборник'1977. Москва, 1981.
Смолина Л. С., "Гибридные" топонимы Нижнего Припечорья и критерии их различения. - Вопросы ономастики, вып. 15. Свердловск, 1982.
Смядовски Т., Крумесис от Мадарската скала и Кормисош от Именника едно и също лице ли са? - Векове, 1981, № 3.
Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Морфология. Москва, 1988.
Ставиский Б. Я., Между Памиром и Каспием (Средняя Азия в Древности). Москва, 1966.
Стаматов Ат., Tempora İncognita на ранната българска история. София, 1997.
Степанов Цв., Авитохол - историческа личност или митологема? - Български векове, 1999, № 1.
~*~Средновековните българи. Нови факти, интерпретации, хипотези. София, 2000.
~*~Развитие на концепцията за сакралния цар у хазарите и българите през Ранното Средновековие. - Българи и хазари през Ранното Средновековие. София, 2003.
Стойчев Т., Родопски речник. Второ допълнение. - Родопски Сборник, т. 5. София, 1983.
Стоянов В., История на изучаването на Codex Cumanicus. Неславянски, кумано-печенежки антропоними в България през XV век. София, 2000.
Стоянов Ив., Старобългарски лексикални елементи в българските говори в Украйна. - Диалектология и лингвистична география. София, 1999.
Суганова З. В., Географические названия Москвы в форме родительного падежа существительного. - Микротопонимия. Москва, 1967.
Суперанская А. В., Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. - Микротопонимия. Москва, 1967.
~*~Гидронимия Крыма и Северо-западного Кавказа. - Ономастика. Москва, 1969.
~*~Оронимия Крыма. - Оронимика, Москва, 1969а.
~*~Структура имени собственого. Москва, 1969б.
~*~Общая теория имени собственного. Москва, 1973.
~*~Лингвистический аспект ономастических исследований. - Труды Самаркандского университета, вып. 284. Самарканд, 1976.
~*~Апеллятив-онома. - Имя нарицательное и собственное. Москва, 1978.
~*~Групповые обозначения людей в лексической системе языка. - Имя нарицательное и собственное. Москва, 1978а.
~*~Имя собственное - в языке или в обществе. - Сборник доклади от XV международен конгрес по ономастика. София, 1985.
~*~Ономастическая типология и стратиграфия. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
~*~Скрытые тюркизмы в славянской ономастике. - Състояние и проблеми на българската Ономастика, т. 2. Велико Търново, 1994.
Суслова А. В., К проблеме реконструкции древнерусских личных имен. - Ономастика, Типология, Стратиграфия. Москва, 1988.
Съсълов Д., Пътят на България. София, 2000.
~*~Духовният бой на българите. - Българска орда. Известия, кн. 1, 2003.
Табаков Д., К-ави (Кава~Кана) Туохол (Авитохол). - Авитохол, кн. 1, 1995.
~*~Хоризонтът на познанията. Българите през вековете. София, 1999.
Танев Т., Българското везмо и Изтокът. - Авитохол, кн. 3, 1995.

Тафраджийска Цв., Към въпроса за етногенезиса на прабългарите. - Българско средновековие. София, 1980.
~*~Произход на името българи и на неговите носители (по данни от източни извори). - Acta Associationis Internationalis Terra Antiqua Balcanica, t. 4. Sofia, 1990.
Тенишев Э. Р., Строй сарыг-югурского языка. Москва, 1976.
~*~Строй саларского языка. Москва, 1976а.
Теория и методика ономастических исследований. Москва, 1986.
Тодаева Б. Х., Язык монголов Внутренней Монголии. Москва, 1981.
Тодоров-Бемберски Хр., Тайната на Мадарския конник. - Учителско дело, бр. 37/16.09.1987.
~*~Балада за "Свещената планина" –Турско ли е името Балкан? - Учителско дело, бр. 43/28.10.1987а.
~*~Етнонимът българи - история и същност (акд). София, 1993.
Толстов С. П., Древний Хорезм. Москва, 1948.
Толстой Н. И., Славянская географическая терминология. Москва, 1969.
~*~О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса. - Ареальные исследования в языкознании и этнографии (язык и этнос). Ленинград, 1983.
Топоров В. Н., Из области теоретической топономастики. - Вопросы языкознания, 1962, № 6.
~*~Некоторые соображения в связи с построением теоретической топономастики. - Принципы топонимики. Москва, 1964.
~*~К древнебалканским связям в области языка и мифологии. - Балканский лингвистический сборник. Москва, 1977.
Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Новосибирск, 1989.
Трубачев О. Н., Indoarica. Этимологии. - Этимология. Москва, 1983.
~*~Праславянская ономастика в Этимологическом словаре славянских языков, выпуски 1-13. - Зборник Шесте југословенске ономастичке конференције. Београд, 1987.
~*~Из истории и лингвистической географии восточнославянского освоения. - Вопросы языкознания, 2000, № 5.
Трубе Л. Л., О повторяющихся оронимах. - Оронимика, Москва, 1969.
Туманян Э. Г., Древнеармянский язык. Москва, 1971.
Тъпкова-Заимова В., Втората "варваризация" на дунавските градове (XI-XII в.). - Средновековният български град. София, 1980.
Фахрутдинов Р. Г., Об имени и титуле правителя Волжской Булгарии. Интернет, 2003.
Фехер Г., Именникът на българските ханове - леточислението на прабългарите. - Годишник на Народния музей, 1922, № 7.
~*~Именникът на първите български ханове. - Годишник на Народния музей, 1926, № 11.
Физическа география на България. София, 1982.
Флёрова В. Е., Рецензия: Rona-tas A., Hungarians and Europe in the early Middle Ages. Budapest, 1990. - Российская Археология, 2003, № 1.
Хабургаев Г. А., Старославянский язык. Москва, 1974.
Хакимзянов Ф. С., Эпиграфические памятники Волжской Булгарии и их язык. Москва, 1987.
Халиков А. Х., 500 руски фамилии от българо-татарски произход. София, 1993.
Хауген Е., Языковой контакт. - Новое в лингвистике, вып. 6. Москва, 1972.
~*~Проблемы двуязычного описания. - Новое в лингвистике, вып. 6. Москва, 1972а.
Христоматия по история на България, т. 1. София, 1978.
Хромов А. Л., Ягнобские архаизмы в топонимических названиях. - Иранское языкознание. Москва, 1976.
Цагаева А. Дз., Иранские архаизмы в топонимии Северной Осетии. - Иранское языкознание. Москва, 1976.
Цанкова-Петкова Г., Българо-византийските отношения при управлението на Тервел и Кормесий. - Изследвания в чест на Марин Дринов. София, 1960.
~*~"Страната на Калоян Влаха" през погледа на Гервазий от Тилсбъри. - Първи международен конгрес по българистика, т. 1. София, 1982.
Цветков Пл., Славяните и заселването на Балканския полуостров от българите. - Авитохол, кн. 4, 1995.
Цвијић Ј., Сабрана дела, књ. 2. Балканско Полуострво. Београд, 1987.
Цейтлин Р. М., Лексика старославянского языка. Москва, 1977.
Цонев Б., История на българския език, т. 1-3. София, 1934, 1937, 1940.
Цымбурский В. Л., Этно- и лингвогенез Трои как преломление индоевропейской проблемы. -Вопросы языкознания, 2003, № 3.
Чейф У. Л., Значения и структура языка. Москва, 1975.
Черняховская Е. М., История разработки топонимических классификаций. - Развитие методов топонимических исследований. Москва, 1970.

Чолов П., Прабългарските лични мъжки имена. - Ономастично и етнолингвистично пространство на езика, т. 1. Велико Търново, 1996.
Шанговъ С., Българска история, ч. 1-2. София, 1923.
Шаренков В., Конкретизация на абстрактното във фолклора - българско-македонски фолклорен паралел. - Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София, 1960.
Шервашидзе И. Н., Еще раз об этимологии имен Ašina и Attila-Авитохол. - Советская тюркология, 1989, № 3.
~*~Фрагмент общетюркской лексики. Заимствованный фонд. - Вопросы языкознания, 1989, № 2.
~*~Фрагмент древнетюркской лексики. Титулатура. - Вопросы языкознания, 1990, № 3.
Шмелев Д. Н., Проблемы семантического анализа лексики. Москва, 1973.
Шишманов Ив., Критичен преглед на въпроса за произхода на прабългарите от езиково гледище и етимологиите на името "българин". - Сборник за народни умотворения и народопис, т. 16-17. София, 1900.
Шпербер В., К соотношению между лужицкими и немецкими топонимами в двуязычной Лужице. - Новое в лингвистике, вып. 6. Москва, 1972.
Шустер-Шевц Х., Славянская метатеза плавных и процесс дезинтеграции праславянского. - Вопросы языкознания, 2003, № 1.
Щербак А. М., Названия домашних и диких животных в тюркских языках. - Историческое развитие лексики тюркских языков. Москва, 1961.
~*~Сравнительная фонетика тюркских языков. Ленинград, 1970.
~*~Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков (имя). Л, 1977.
Юзбашов Р., Географические термины Азербайджана. Баку, 1966.
Юлдашев А. А., К характеристике тюркских сложных слов. - Вопросы тюркологии. Баку, 1971.
Юсупов Г. В., Введение в булгаро-татарскую эпиграфику. Москва-Ленинград, 1960.
Юхас П., Тюркобългари и маджари. София, 1985.
Языковая номинация. Виды наименований. Москва, 1977.
Aksan D., Die neuesten untersuchungen über die Ortsnamen anatoliens. - Actes du XIe congres international des sciences onomastiques, t. 1. Sofia, 1974.
~*~Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), c. 1-3. Ankara, 1990.
Anreiter P., Zum trakischen Oronim Aϊμος. - Балканско езикознание, кн. 32.1, 1989.
Arnim von B., Wer war Avitohol? - Festschrift für Miletič. Sofia, 1933.
Atatürk'ün Hayatı. Internet, 2001.
Balkans. - Encyclopædia Britannica, vol. 1. Internet, 2000.
Balkan Mountains. - The New Encyclopædia Britannica, vol. 1. Internet, 2000.
Bang W., Über die türkishen Namen einiger Crosskatzen. - Kéleti Szemle, vol. 17, 1916.
Banguoğlu T., Türkçenin Grameri. İstanbul, 1974.
Başţav Ş., 16. Asırda yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi. Ankara, 1973.
Bazin L., Les calendriers turcs anciens et médiévaux. - Service de reproduction des thèses de l'Université de Lille, t. III, 1974.
Beaujour F., Voyage militaire dans l'Empire Othoman, t. 1-2. Paris, 1829.
Benzing J., Tschuvaschische Forschungen (V). Die Ordinalzahlen und ein iranisches Suffix zu ihrer Bildung. - Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gessellschaft, t. 104(29), 1954.
Beševliev B., Zur Frage über die Anfänge der bulgarischen Cartographie. - Studia Balcanica, vol. 10. София, 1975.
Beševliev V., Δαουζδαυα. – Балканско езикознание, т. 24.2, 1981.
Blanár V., Lingvistický a onomastický status vlastného mena. - Onomastika, vol. 21, 1976.
~*~Teória vlastného mena. Bratislava, 1996.
Bombaci A., On the Ancient Turkish title šadapit. - Ural-Altaische Jahrbücher, 1976, № 48.
Bosworth C. E., The Medieval History of İran, Afghanistan and Central Asia. London, 1977.
Boué M., Esquisse géologique de la Turquie d'Europe. Paris, 1840.
Bulgaria -Topography (map). - Internet, 2000.
Dallı K., Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları üzerine Araştımalar. Ankara, 1991.
Darkot B., Erzurum. - İslâm Ansiklopedisi, c. 4. İstanbul, 1948.
~*~Balkan. - İslam Ansiklopedisi, c. 2. İstanbul, 1949.
Daskalov R., Identität, Migration und Grenzen auf dem Balkan. - Ethnologia Balkanica, vol. 2, 1998.
Detschew D., Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1957.
Discussions in sci.lang. - Vassil Karloukovski's Page. İnternet, 1999.
Dobrev İv., Nordtürkische Etymologien des Oronyms Balkan. - Балканско езикознание, т. 34.3-4, 1991.
Dobrev P., The proto-bulgarian calendar. İnternet, 2001.

~*~Old Bulgar words preserved in the modern Bulgarian language. - The language of the Asparukh and Kuber Bulgars. İnternet, 2001a.
~*~Words, preserved in the historical and archaeological monuments from the VI-X cc. AD. - The language of the Asparukh and Kuber Bulgars. İnternet, 2001b.
Dobreva A., Les iranismes dans la langue bulgare. - Балканско езикознание, т. 35.3-4, 1992.
Doerfer G., Türkishe und mongolishe Elemente im Neupersishen, t. 1-2. Wiesbaden, 1963, 1965.
Dokulil M., Tvoření slov v češtině. Praha, 1962.
Duridanov İ., The Thracian onomastics. - The Language of the Thracians. İnternet, 2001.
Encyclopædia Britannica. İnternet, 2002.
Eren H., Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler. - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten. Ankara, 1960.
~*~Le terme "altaïque" saura "cadeau" - Acta Orientalia Hungaricae, t. 25, 1972.
~*~Bulgarlar ve Türk Dili. – Türk Dili, № 408, 1985.
~*~Balkan Adının Kökeni. - Türk Dili, № 429, 1987.
Ergin M., Türk Dil Bilgisi. Sofya, 1967.
L'Ethnogenèse des Peuples Balkaniques. Sofia, 1971.
European patterns of naming - Encyclopædia Britannica. İnternet, 2000.
Gabain A. von, Alttürkische Grammatik. Leipzig, 1950.
Gala Sl., W sprawie językowej definicji nazw osobowych. - Onomastika, vol. 26, 1981.
Gardiner A., Theory of proper names. London, 1954.
Geography and ethnic geography of the Balkans to 1500. – Internet, 2000.
Georgiev Vl., L'Èthnogenèse de la Péninsule Balkanique d'après les données linguistiques. - L'Èthnogenèse des peuples balkaniques. Sofia, 1971.
~*~İntroduction to the History of the İndo-European Languages. Sofia, 1981.
Gombocz Z., Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache. - Mémoires de la Société Finno-ougrienne, t. 30, 1912 – 38.
Göğüş B., Türkçede Bileşik Kelimelerin Oluşumu ve Nasıl Yazılması Gerektiği. - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten. Ankara, 1963.
Gökbilgin M. T., Rumeli'de Yürukler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân. İstanbul, 1957.
Gruber C., Das Osmanische Reich. Wien, 1811.
Gruber S., Austrian Contributions to the Ethnological Knowlegde of the Balkans sinse 1850. - Ethnologia Balkanica, vol. 2, 1998.
Gülensoy T., Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi. İnternet, 2001.
Hatipoğlu V., Kelime Grupları ve Kuralları. - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten. Ankara, 1964.
Herm G., Der Balkan. Düsseldorf, 1993.
Hill J., An Opinion. - Duridanov Iv., The Language of the Thracians. İnternet, 2001.
History of Balkans. - Encyclopædia Britannica. İnternet, 2000.
History of Civilizations of Central Asia, vol. 1-4. Paris, 1992, 1994, 1996, 1998.
Huart Cl., Hürmüz. - İslâm Ansiklopedisi, c. 5. İstanbul, 1950.
İnalcık H., Balḳan. - Encyclopædia of İslam, t. 1. Paris, 1960.
~*~The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Bloomington, 1993.
İnan A., Tarihte ve Folklorda Balkan. - Türk Dili, № 429, 1987.
İnstitute for Balkan Studies. İnternet, 2000.
İordan İ., Toponimia romînească. Bucureşti, 1963.
İschirkoff A., Oro- und Hydrographie von Bulgarien. Sarajevo, 1913.
Jarring G., Some notes on Central Asian place names. – Bull. of Geological İnst. of the University of Uppsala, t. 40, 1961.
Justi F., İranischen Namesbuch. Malburg, 1895.
Kakuk S., Chants Ouigours de Chine. - Acta Orientalia Hungaricae, t. 25, 1972.
Kaplan R., Balkan Ghosts. New York, 1994.
Kaser K., Anthropology and the Balkanization of the Balkans: Jovan Cvijić and Dinko Tomašić. - Ethnologia Balkanica, vol. 2, 1998.
Khazarian Names. İnternet, 2001.
Kljaštornyj S. G., V. A. Livšic, The Sogdian inscription of Bugut revised. - Acta Orientalia Hungaricae, t. 26.1, 1972.
Kojčeva E., Le rôle de Hemus dans le destin historique de la Péninsule Balkanique au Moyen age. - Bulgrian Historical Review, 2000, № 1-2.
Köprülü F., Baybars. - İslâm Ansiklopedisi, c. 2. İstanbul, 1949.
Krištof Št., O niektorých chotárnych názvoch v Tekove. - Onomastika, vol. 20.1-2, 1975.

Kuçkartayev İ., Kültür Bütünlüğü Açısından Destanlar ve Alpamış Destanı. - Türkiye'den Programı Avrasya Kanalı. İnternet, 2000.
Kuriłowicz J., La position linguistique du nom propre. - Onomastika, vol. 2, 1956.
Marichkov B., The military strategy and the armaments of the Proto-bulgarians. - Annals Journal, 2001, № 1. İnternet, 2003.
Markwart J., Die Chronologie der alttürkischen İnschriften. Leipzig, 1889.
Menges K., Altaic elements in the Proto-Bulgarian Inscriptions. - Byzantion, t. 21.1, 1951.
~*~The Turkic Languages and Peoples. Wiesbaden, 1968.
Mikkola J., Die Chronologie der türkischen Donaubulgaren. – Journal de la Société Finno-Ougrienne, t. 30, 1914.
Mill J. S, A System of Logic. - John Stuart Mill's Philosophy of Scientific Method. New York, 1950.
Miller K., Arabische Welt- und Länderkarten, V Bnd. Stuttgart, 1931.
Minorsky Vl., The Turks, Iran and the Caucasus in the Middle Ages. London, 1978.
Mollova M., Quelques lexèmes Turks septentrionaux en Bulgare. - Балканско езикознание, кн. 11.2, 1967.
~*~Traces des querelles religieuses dans le Codex Cumanicus. - Acta Orientalia Hungaricae, t. 39 (2-3), 1985.
Moravcsik G., Byzantinoturcica, 2. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen. Berlin, 1958.
Onomastics. - Encyclopædia Britannica. İnternet, 2000:
-Categories of names;
-Choice of personal names;
-Personal names;
-Place-names;
-The naming process;
-Toponymy.
Önal M. N., Romanya Dobruca Türkleri. Ankara, 1998.
Péchoux P., M. Sivignon, Les Balkans. Paris, 1971.
Peirce C. S., Collected Papers. Harvard, 1958.
Philosophical views on meaning - Meaning and reference. - Encyclopædia Britannica. İnternet, 2000.
Pitcher D., An Historical Geography of the Ottoman Empire. Leiden, 1972.
Pritsak Om., Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. Wiesbaden, 1955.
Račeva M., Zu einigen nichtuntersuchten Bedeutungen des Appelativs балкàн im Bulgarischen. – Балканско езикознание, т. 38.2, 1996.
Rásonyi L., Contribution à l'histoire des premières cristallisations d'Etat des Roumains. L'origine des Basaraba. Budapest, 1935.
~*~Tuna Havzasında Kumanlar. - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten. Ankara, 1939.
~*~Kiskunság'da Kumanca Yer Adları. - Németh Armağanı. Ankara, 1962.
Rona-tas A., Hungarians and Europe in the early Middle Ages. Budapest, 1990.
Rossi A. V., İn margine On the Ancient Turkish Title “šaδ”. - Studia turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata. Napoli, 1982.
Sevim A., E. Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi. Ankara, 1995.
Scheindlin R., The Chronicles of the Jewish People. - İnternet, 1996.
Scheinhardt H., Typen türkishen Orstnamen. Heidelberg, 1979.
Schmitt R., Iranica protobulgaruca suppleta. - Natalicia Johanni Schröpfer octogenario a discipulis amicisque oblata. München, 1991.
~*~Iranica Protobulgarica. Asparuch und Konsorten im Lichte der Iranischen Onomastik. - İnternet, 2003.
Sobernheim L., Barsbay. - İslâm Ansiklopedisi, c. 2. İstanbul, 1949.
Stavrianos L. S., The Balkans since 1453. New York, 1958.
Stoyanov V., Cumanian anthroponymics in Bulgaria during the 15th century. – Проучвания в чест на професор Вера Мутафчиева. София, 2001.
Symeonidis Ch., Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im Türkischen. Thessaloniki, 1976.
Tardy J., A contribution to the Cartography of the Central and Lower Volga Region. - Chuvash Studies. Wiesbaden, 1982.
Tekin T., Tuna Bulgarları ve Dilleri. Ankara, 1987.
~*~Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası. Ankara, 1988.
The Cambridge History of İran, vol. 3.1-2. London, 1985.
Tietze A., Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprahe. - Oriens, vol. 10, 1957.
Todorova M., İmagining the Balkans. New York, 1997.
Tzitzilis Chr., Zu den griechisch-türkischen Sprachbeziechungen - Балканско езикознание, кн. 32.3-4, 1989.
Ullmann S., Semantics. An Introduction to the Science of Meaning. Oxford, 1962.
Vasmer M., Die Slaven in Griechenland. Berlin, 1941.
Velidi Togan Z., Balkan. - İslâm Ansiklopedisi, c. 2. İstanbul, 1949.
Yücel Y., Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları. - Bulgaristanda Türk Varlığı. Ankara, 1987.
Zejmal T., E. Rtveladze, Central Asia in the Early Middle Ages. Northern Tokharistan. İnternet, 2003.
Zeune A., Goea -Versuh einer wissenschaftlichen Erdbeschreibung. Berlin, 1808.

ИЗТОЧНИЦИ

Абаев - Абаев В. И., Историко-этимологический словарь осетинского языка, т. 1-4. Ленинград, 1958-1989.
АТБРк - Академичен Турско-Български Речник. София, 2009.
АлтДСл - Баскаков Н. А., Северные диалекты алтайского (ойротского) языка. Диалект черневых татар (туба-кижи). Москва, 1966.
АнгРСл - Мюллер В. К., Англо-русский словарь. Москва, 1988.
Андр - Андреев Ст., Речник на селищни имена и названия на административно-териториални единици в българските земи през XV-XIX в. София, 2002.
АрмАтл - Атлас Армянской советской социалистической республики. Ереван-Москва, 1961.
АрРСл - Арабско-русский словарь, т. 1-2. Москва, 1970.
АрхДк - **دفتر اقينجيان,** (Акънджийски регистър), 1472, сигн. ОАК 94/73. - Народна Библиотека „Св.св. Кирил и Методий", София.
АрхДк - **دفتر مفصل** (Подробен регистър), 1527, сигн. Д 385. - Народна Библиотека „Св.св. Кирил и Методий", София.
БВАтл - Български военен атлас. София, 1979.
БЕР - Български етимологичен речник, т. 1-5. София, 1971-1996.
БиблРк - Библейски речник. София, 1994.
БИмк - Заимов Й., Български именник, ч. 1-2. София, 1988.
БлКтРк - Джан Сун-Фън, Българско-китайски тематичен речник. София, 1969.
БлТРк - Андрейчин Л. и др., Български тълковен речник. София, 1973.
БСЭ - Большая советская энциклопедия, т. 1-30. Москва, 1970-1978.
БурРСл - Бурятско-русский словарь. Москва, 1973.
ВнгРСл - Хадрович Л., Л. Гальди, Венгерско-русский словарь, т. 1. Budapest, 1969.
ГгЭнцСл - Географический энциклопедический словарь. Москва, 1989.
ГгНТкм - Атаниязов С., Толковый словарь географических названий Туркменистана. Ашхабад, 1980.
ГгРМСл - Гагаузско-русско-молдавский словарь. Москва, 1973.
ГрИБИс - Гръцки извори за българската история, т. 1-6. София, 1954-1965.
Даль - Даль Вл., Толковый словарь живого великорусского языка, т. 1. Москва, 1978.
ДарРСл - Киселева Л. Н., В. И. Миколайчик, Дари-русский словарь. Москва, 1984.
ДТС - Древнетюркский словарь. Ленинград, 1962 - 38.
ЕнцБлг - Енциклопедия "България", т. 1-6. София, 1978, 1988.
ЕнцГРк - Кираджиев Св., Енциклопедичен географски речник на България. София, 1999 – 108.
ЕнцЛч - Енциклопедия "Ловешки окръг" -Словник, т. 1. Ловеч, 1985.
ЕПРк - Младеновъ Ст., Етимологически и правописен речник на българския книжовен езикъ. София, 1941.
ЭСВхЯз - Стеблин-Каменский И. М., Этимологический словарь ваханского языка. Санкт-Петербург, 1999.
ЭСРДСб - Аникин А. Е., Этимологический словарь русских диалектов Сибири. Новосибирск, 1997.
ЭССлЯз - Этимологический словарь славянских языков, т. 18. Москва, 1993.
ЭСТЯз - Этимологический словарь тюркских языков – а, б, в, й, к. Москва, 1978-1997.
ЭСЧвЯз - Егоров В., Этимологический словарь чувашского языка. Чебоксары, 1964.
КнЛЭСл - Контактологический энциклопедический словарь-справочник, вып. 1. Москва, 1994.
КыпчСл - Гаркавец Ал., Кыпчакское письменное наследие, т. 2 -Кыпчакский словарь. Алматы, 2003. - Интернет, 2003.
КРСл - Курдоев К. К., Курдско-русский словарь. Москва, 1960.
КрГЭнц - Краткая географическая энциклопедия, т. 1-4. Москва, 1960.
КргРСл - Юдахин К. К., Киргизско-русский словарь. Фрунзе, 1965.
КрКзРСл - Бегалиев Г. и др., Краткий казахско-русский словарь. Алма-Ата, 1959.
ЛаврЛет - Лаврентьевская летопись. - Полное собрание русских летописей, т. 1.1, Ленинград, 1926.
ЛгСл - Кондаков Н. И., Логический словарь-справочник. Москва, 1975.
ЛНб - Лично наблюдение.
ЛтИБИс - Латински извори за българската история, т. 1. София, 1958.
МγЕλЕγ - Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαιδεία, τομ. 1-24. Αθήναι, 1927-1934.
МЖт - Пряко или косвено, чрез негов потомък, устно съобщение от местен жител.
Мил - Миллер Б. В., Персидско-русский словарь. Москва, 1960.
НГ - Геров Н., Речник на българския език, т. 1-6. София, 1975-1978.
НвГрРСл - Новогреческо-русский словарь. Москва, 1993.
Некр - Уличен некролог.
НЛт - От научната литература.
НПс - Народна песен.

ОсРСл - Осетинско-русский словарь. Москва, 1952.
ОсССлОн - Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Скопје, 1983.
Прс - Преса.
ПРСл - Персидско-русский словарь, т.1-2. Москва, 1983.
ПшРСл - Асланов М. Г., Пушту-русский словарь. Москва, 1985.
Радл - Радлов В. В., Опытъ словаря тюркскихъ наруўчій, т. 1-4. С.-Петербургъ, 1905-1911.
РБЕз - Речник на българския език, т. 2. София, 1979.
Рд - Радиопредаване.
РкЛИм - Ковачев Н., Честотно-етимологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия. Велико Търново, 1995.
РкЛФИм - Илчев Ст., Речник на личните и фамилните имена у българите. София, 1969.
РкСлИм - Мичев Н., П. Коледаров, Речник на селищата и селищните имена в България 1878-1987. София, 1989.
РкЧДм - Милев Ал. и др., Речник на чуждите думи в българския език. София**,** 1970.
РсБМнСл - Русско-бурят-монгольский словарь. Москва, 1954.
РПСл - Русско-персидский словарь. Москва, 1965.
РсВКр - Руска военна карта на Европа (препечатана). София, 1983.
РсПДСл - Лебедев К. А. и др., Русско-пушту-дари словарь. Москва, 1983.
РсТСл - Мустафаев Э. М.-Э., В. Г. Щербинин, Русско-турецкий словарь. Москва, 1982.
РсТтСл - Русско-татарский словарь. Москва, 1984.
РСХКЈз - Речник српскохрватског књижевног језика, књ. 1. Нови Сад, 1967.
РСХКНЈз - Речник српскохрватског књиjевног и народног језика, књ. 1. Београд, 1959.
РЧвСл - Русско-чувашский словарь. Москва, 1971.
СаркРСл - Пахалина Т. Н., Сарыкольско-русский словарь. Москва, 1971.
СлВхЯз - Пахалина Т. Н., Ваханский язык. Москва, 1975.
СлГНазв - Словарь географических названий СССР. Москва, 1968.
СлГТИр - Савина В. И., Словарь географических терминов и других слов, формирующих топонимию Ирана. Москва, 1971.
СлНГТрм - Мурзаев Э. М., Словарь народных географических терминов. Москва, 1984.
СлОрОб - Словарь названий орографических объектов СССР. Москва, 1976.
СлРНГв - Словарь русских народных говоров, вып. 2. Москва-Ленинград, 1966.
СлРОТрм - Подольская Н. В., Словарь русской ономастической терминологии. Москва, 1988.
СЛТ - Ахманова О. С., Словарь лингвистических терминов. Москва, 1967.
СлТРЯз - Шипова Е. Н. Словарь тюркизмов русского языка. Алма-Ата, 1976.
СлРЯз - Словарь русского языка XI-XVII вв., т. 1. Москва, 1975.
СлТМЯз - Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, т. 1. Ленинград, 1975.
СлТпКзх - Койчубаев Е., Краткий толковый словарь топонимов Казахстана. Алма-Ата, 1974.
СлТРЯз - Шипова Е. Н., Словарь тюркизмов русского языка. Алма-Ата, 1976.
СлЯкЯз - Пекарский Э. К., Словарь якутского языка, т. 1-3. (s.l.), 1959.
СтбРк - Старобългарски речник, т. 1. София, 1999.
ТВ - От предаване на Българска Телевизия.
ТджРДСл - Розенфельд А. З., Таджикско-русский диалектный словарь. Ленинград, 1982.
ТпСГАл - Молчанова О. Т., Топонимический словарь Горного Алтая. Горно-Алтайск, 1979.
ТрИБИс - Турски извори за българската история, т. 1-7. София, 1964,1972,1973,1977,1986.
ТРСл - Турецко-русский словарь. Москва, 1977.
ТтТДСз - Татар теленең диалектологик сүзлеге. Казан, 1969.
Фасм - Фасмер М., Этимологический словарь русского языка, т. 1-4. Москва, 1986-1987.
ФсРк - Философски речник. София, 1968.
ХЛт - От художествената литература.
AfgPlNm - Afghan Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
AiWb - Bartholomae Chr., Altiranisches Wörterbuch. Berlin, 1961.
ArmPlNm - Armenia Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
ArşBl-1208 - Arşiv Belgesi № 1208. - Osmanlı Arşivi. İnternet, 2002.
AsMn - Asia Minor under the Greeks and Romans (map). İnternet, 2000.
AzerPlNm - Azerbaijan Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
Balk - Balkans (map), 1859. Internet, 2000.
BalkSt - Balkan States (map), 1917. Internet, 2000.
BgDag - Bulgar dag (map). Internet, 2002.
BgMap - Bulgaria (map), 1882. Internet, 2000.

BgTYAd - Acaroğlu M. T., Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Ankara, 1988.
CartEMac - Carte Ethnographique de la Macédoine. Internet, 2000.
DagPlNm - Dagestan Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
DcOnRm - Constantinesku N. A., Dicţionar Onomastic Romînesc. Bukureşti, 1963.
DcUnNPr - Dictionnaire Universel des Noms Propres, t. 1. Paris, 1982.
DLT - Kaşgarlı M., Divanü Lûgat-it-Türk, c. 1-4. Ankara, 1998-1999.
DS - Türkiyede Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. c. 1-6. İst., 1963-1972.
DzAlbİt - Leotti A., Dizionario Albanese-İtaliano. Roma, 1937.
EgypPlNm - Egypt Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
EncAmr - The Encyclopedia Americana, vol. 3-4. New Jork, 1968.
EncBr(n) - The New Encyclopædia Britannica, vol. 1. Chicago, 1993.
EncBr - Encyclopædia Britannica. İnternet.
Encİr - Encyclopædia İranica, t. A-G. İnternet, 2003.
Encİsl - Encyclopædia of İslam. Paris.
Encİsl(fr) - Encyclopédie de l'İslam. Paris.
EncMnt - Frison-Roche R., Encyclopédie de la Montagne, t. 1-2. Paris, 1964.
Eren - Eren H., Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara, 1999.
EtMgnRom - Petriceicu-Hasdeu B., Etymologicum Magnum Romaniae, t. 3. Bucareşti, 1976.
FjGStShq - Fjalor i Gjuhës së Sotme Shqipe. Tiranë, 1980.
GeorPlNm - Georgia Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
GoldDic - Paul Goldschmidt's Dictionary of Period Russian Names. İnternet, 2001.
GrLaRs - Grand Larousse de la langue française, t. 1-7. Paris, 1971-1978.
HBTSz - Hayat Büyük Türk Sözlüğü. İstanbul, (s.a.).
İntNt - Интернет.
İordn - İordan İ., Dicţionar al Numelor de familie Românești. Bukureşti, 1983.
İA - İslam Ansiklopedisi. İstanbul.
KdKum - Grönbech K., Kuman Lehçesi Sözlüğü. Ankara, (s.a.).
KırgSz - Yudahin K. K., Kırgız Sözlüğü, c. 1-2. Ankara, 1998.
Kiss - Kiss L., Foldrajzi Nevek Etimológiai Szótára, köt. 1-2. Budapest, 1988.
KlmWb - Ramstedt G., Kalmückisches Wörterbuch. Helsinki, 1935.
KmTrk - Sâmi Ş., Kâmûs-i Türkî. İstanbul, 1998.
LaRs20s - Larousse du XX-e siécle, t. 1. Paris, 1928.
LgNc - **(s.a.)، استانبول، لغت ناجی**
LgNzm - **احمد ناضیما، لغت استانبول، ۱۹۰۰**
LgOsm - **الحاجی حالل لغت عثمانیة استانبول ۱۸٦٥**
LhOsm - **احمد وفیق باشا لحجة عثمانیة در سعدت ۱۳۰٦**
LndLex - Diercke-Länderlexikon. Braunschweig, 1983.
LndVlk - Länder und Völker -Die Balkanstaaten. Wien (s.a.).
Macd-Ant - Macedonia, Thracia, Illyria, Mœsia et Dacia. İnternet, 2000.
MagEtSz - A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára, köt. 1-4. Budapest, 1967-1984.
MagOrSz - Hadrovics L., L. Galdi, Magyar-Orosz Szótár, köt. 1-2. Budapest, 1969.
MdLndLex - Das moderne Länderlexikon, bnd. 2. Berlin, 1977.
Mikl - Miklosich Fr., Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Wien, 1862-1865.
Ml - Milliyet Gazetesi. Türkiye.
MyLaRs - Meydan Larousse. Büyük Lugat ve Ansiklopedi, c. 2. Ankara, (s.a.).
NH - Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, c. 1-8. Sofya, 1967-1972.
NwCCNm - The New Century Cyclopedia of Names, vol. 1. New York, 1954.
OTS - Tuğlacı P., Okyanus Türkçe Sözlük, c. 1-3. İstanbul, 1971-1974.
OttSl - Ottův Slovnik Naučny, d. 3. Praha, 1890.
OxDByz - The Oxford dictionary of Bizantium, vol. 1. New Jork-Oxford, 1991.
OxEnDct - The Oxford English Dictionary, vol. 1. Oxford, 1991.
Pokr - Pokorny J., İndogermanisches Etymologisches Wörterbuch, Bd. 1-2. München, 1959.
PyCont - Pays et Continents, t. 2. Paris, 1973.
Rd - Türk Radyosu.
RmGb - Sabiha Sertel, Roman Gibi. Sofya, 1969.
RsCnDir - Research Centers Directory-1986, vol. 1-2. Detroit, 1985.
RsTTrSz - Demiray K., Resimli Temel Türkçe Sözlük. İstanbul, 1988.
RusPlNm - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
SDD - Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, c. 1-5. İstanbul, 1939-1957.

Skok - Skok P., Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, t. 1-4. Zagreb, 1971-1974.
SlovSl - Vlastiredni Slovnik Obci na Slovensku, t. 3. Bratislava, 1973.
TDESz - Eyuboğlu İ. Z., Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul, 1991.
TDySz - Bahadınlı Y. Z., Türkçe Deyimler Sözlüğü. İstanbul, 1982.
TajikPlNm - Tajikistan Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
TrkHrt - Türkiye Haritası. İstanbul, (s.a.).
TurkPlNm - Turkey Place Names, p. 1. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
TurkmPlNm - Turkmenistan Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
TV - Türk Televizyonu Yayını.
UygSz - Necip E. N., Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara, 1995.
UzbekPlNm - Uzbekistan Place Names. - Geographic Names Processing System. İnternet, 2000.
WbARPNm - Tupikov N. M., Wörterbuch der altrussischen Personennamen. Köln-Wien, 1989**.**
WdAtl - Encarta World Atlas. - Sony CD-R, 1998.
WdBkAtl - The World Bouk Atlas. Chicago, 1998.
WdGgEnc - World Geographical Encyclopedia, vol. 1-5. New York, 1994-1995.
WstLxGgr - Westermann Lexikon der Geographie, bnd. 1-5. Weinheim, 1983.
Yaqut - **ياقوت ش.، كتاب معجم البادان، ج. ١-١٠. القاهرة، ١٩٠٦-١٩٠٧**

СЪКРАЩЕНИЯ

авест. - авестийско
адд - автореферат на докторска дисертация
азболг. - азовскоболгарско
азер. - азербайджанско
Айт - Айтоско
акад. - акадско
акд - автореферат на кандидатска дисертация
алб. - албанско
Алдом - Алдомировци, Софийско
алт. - алтайско
амангл. - американскоанглийско
англ. - английско
антнм - антропоним
апл - апелатив
аппри - апелатив прилагателно име
аптрм - апелатив термин
ар. - арабско
арм. - арменско
армкум. - армено-куманско
балк. - балкарско
Балч - Балчишко
башк. - башкирско
Белгр - Белоградчишко
белт. - белтирско
блат. - балканолатинско
болг. - болгарско
Ботгр - Ботевградско
Бс - Бургаско
БСл - Белослатинско
бтур. - балканотурско
бтюрк. - балканотюркско
бур. - бурятско
бълг. - българско
бълг. - българско (тюркобългарско)
вавл. - валилонско
вахн. - ваханско
вболг. - волгаболгарско
Вд - Видинско
вж. - означава съгласие, приемане, споделяне и дори заимствуване
вмонг - вътрешномонголско
Вн - Варненско
вр. - връх
Вр - Врачанско
ВТн - Великотърновско
Габр - Габровско
таг. - гагаузско
ГДл - Гоцеделчевско
генм - геноним
герм. - германско
гл. - глагол
ГОр - Горнооряховско
геотрм - географски термин
груз. - грузинско
гръц. - гръцко
даг. - дагестанско
дар. - дари
дболг. - дунавболгарско
диал. - диалектно
дкмиз. - дакомизийско
Добр - Добруджа
домнм - домоним
дрвн. - древен
дринд. - древноиндийско
дрир. - древноиранско
дрперс. - древноперсийско
дртюрк. - древнотюркско
евр. - еврейско
егкум. - египетскокуманско
ед.ч. - единствено число
Елен - Еленско
етм - етимон
етнм - етноним
ефт. - ефталитско
жли - женско лично име
жлфи - женско лично и фамилно име
зап. - западно
зоонм - зооним

зпбълг. - западнобългарско
ие. - индоевропейско
изт. - източно
изтир. - източноирансko
илир. - илирийско
инд. - индийско
ир. - иранско
ирл. - ирландско
исп. - испанско
Исп - Исперихско
ист. - историческо
ишк. - ишкашимско
кавк. - кавказско
Кав - Каварненско
каз. - казахско
Казн - Казанлъшко
калм. - калмицко
караг. - карагаско
каркч. - каракачанско
карм. - караимско
квболг. - кавказоболгарско
кирг. - киргизко
кит. - китайско
ккалп. - каракалпакско
клперс. - класическо персийско
кн. - книга
книж. - книжовно
койб. - койбалско
кор. - корен
крболг. - кримоболгарско
кркум. - кримокуманско
Красд - Краснодарска област, Русия
кум. - куманско
къпч. - къпчашко
лакс. - лакско
лекс. - лексема
лит. - литовско
лим - лично име
лфим - лично и фамилно име
Лч - Ловешко
мадж. - маджарско
мак. - македонско
мактп - макротопоним
мест - местоимение
местн. - местност
миктп - микротопоним
млазб. - малоазийскобългарско
мли - мъжко лично име
млфи - мъжко лично
и фамилно име
мн.ч. - множествено число
Моск - Московска област, Русия
местим - местно име
млаз. - малоазиатско
мли - мъжко лично име
молд. - молдовско
монг. - монголско
Монт - Монтанско
мундж. - мунджанско
н. - нос
назв - название
напр. - например
нвмонг. - новомонголско
нем. - немско
ног. - ногайско
нри - нарицателно име
нарси - нарицателно
съществително име
нгтат - ногайтатарско
обл. - областно
общ. - община
общтюрк. - общотюркско
огуз. - огузско
ойкнм - ойконим
онмгн - онимоген
орнм - ороним
осет. - осетинско
Охр - Охридско, Македония
Пазр - Пазарджишко
пам. - памирско
Панг - Панагюрско
п-в - полуостров
парт. - партско
Пд - Пловдивско.
перс. - персийско
пехл. - пехлевийско
Пирн - Пирин
Пирд - Пирдопско
Пк - Пернишко
Пл - Плевенско
пл. - планина
плназв - планинско название
Повл - Поволжието, Русия
подр. - подробно
подчерт. - подчертано
пол. - полско
праб. - прабългарско
праир. - праирансko
предл. - предлог
Пресл - Преславско
Преспа - Преспанско
прзв - прозвище
прзим - презиме
при - прилагателно име
Прилп - Прилепско, Македония
прим. - примери
прич - причастие
прк - прякор
Пров - Провадийско
прох. - проход
прсл. - праславянско
прус. - пруско
пушт. - пуштунско
р. - река
ран. - ранно
Разг - Разградско
Разл - Разложко
Родп - Родопи

родп. - родопско
родб. - родопобългарско
рум. - румънско
рус. - руско
сак. - сакско
Самк - Самоковско
сарк. - саръколско
Свил - Свиленградско
Свищ - Свищовско
свслч - свободно словосъчетание
Севл - Севлиевско
селдж. - селджукско
сиб. - сибирско
сизт. - североизточно
Сил - Силистренско
скит. - скитско
сксарм. - скито-сарматско
слав. - славянско
сли - селищно име
слсч - словосъчетание
согд. - согдийско
сраз. - средноазиатско
србълг. - среднобългарско
срв. - при цитираната литература означава несъгласие, неприемане и дори отричане и отхвърляне, а при примерите - само сравни или съпостави
срвек. - средновековно
срперс. - средноперсийско
ртур. - среднотурско
ртюрк. - среднотюркско
сръб. - сръбско
сскр. - санскритско
сбтат. - сибирскотатарско
стб. - старобългарско
стинд. - староиндийско
стир. - староиранско
стмонг. - старомонголско
струс. - староруско
стслав. - старославянско
сттат. - старотатарско
сттур. - старотурско
сттюрк. - старотюркско
суф. - суфикс
Сф - Софийско
сщ. - също
сщи - съществително име
съвр. - съвременно
съгл. - съгласен звук, съгласна
тадж. - таджикско
тал. - талишско
тат. - татарско
тбълг. - тюркобългарско
тел. - телеутско
теонм - теоним
Тетв - Тетевенско
Тикв - Тиквешко, Македония
титл. - титла
тман. - тунгузо-манджурско
топнм - топоним
трак. - тракийско
Трн - Троянско
тув. - тувинско
тунг. - тунгузско
тур. - турско
Тутр - Тутраканско
тюрк. - тюркско
тюркм. - тюркменско
угрф. - угрофинско
удм. - удмуртско
узб. - узбекско
уйг. - уйгурско
укр. - украинско
умал. - умалително
унг. - унгарско
урар. - урарту
финк. - финикийско
фми - фамилно име
фортнм - фортоним
фр. - френско
хабтр - хабилитационен труд
хаз. - хазарско
хак. - хакаско
Хас - Хасковско
хидрнм - хидроним
хорнм - хороним
хремнм - хрематоним
хронм - хрононим
хсак. - хотаносакско
хунр. - хунорско
цит. - цитиране
чаг. - чагатайско
Челб - Челябинска област, Русия
Чепн - Чепинско
чув. - чувашко
шугн. – шугнанско
Шум - Шуменско
юзбълг. - югозападнобългарско
юздиал. - югозападнодиалектно
юзир. - югозападноиранско
юр. - юрушко
ягн. - ягнобско
язг. - язгулямско
якут. - якутско
Ant - Antalya, Türkiye
Burs - Bursa, Türkiye
Kırk - Kırklareli, Türkiye
Muğl - Muğla, Türkiye
Munt - Muntenia, Romania
Trabz - Trabzon, Türkiye
Yozg - Yozgat, Türkiye